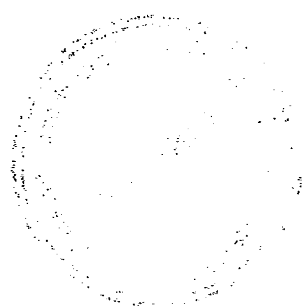
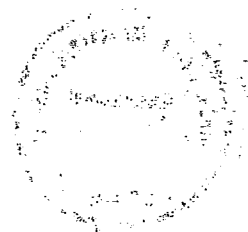

ISPÁNKI BÉLA

AZ ÉVSZÁZAD PERE

LÁMPÁS KIADÓ
ABALIGET, 1995

AZ UTÓSZÓT ÍRTA
HETÉNYI VARGA KÁROLY

Megjelent a szerző halálának 10. évfordulóján,
hamvainak hazahozatala alkalmából

Második, kis mértékben javított és bővített kiadás

ISBN 963 7593 23 3

Felelős kiadó: Cziglányi Zsolt

Temporg, Pécs – 0893/95
Felelős vezető: dr. Kállai Sándor

A KIADÓ ELŐSZAVA

A könyv, amelyet most kezében tart az olvasó, először Kanadában jelent meg és a nyugatra menekült magyarság körében nagy sikert aratott. Nem nehéz megérteni, miért. A kivándoroltak többsége maga is átélte az ötvenes évek rémségeit: az embertelen gaztetteket, a nevetséges korlátoltságot, a gátlástalan hazudozást. Ispánki Béla ezt a nyolc évet a sztálinizmus sűrűjében, az ÁVO börtöneiben töltötte. Ha valaki, hát ő tudott erről a korról írni.

Írt is. De nem a megszokott lelkesült pátosszal, szenvelgő szörnyülködéssel, leegyszerűsítésekkel, agitatív felhanggal, amely oly sok korabeli antikommunista művet jellemez. Ispánki Béla íróként is önmaga maradt: művelt, gyakorlatias, önérzetes, közvetlen, szellemes. Könyve a szó legnemesebb értelmében „elbeszélés": egyszerűen, pontosan és szemléletesen elmondja a látott, hallott dolgokat. Hűen tükrözi írója egyéniségét és világnézetét; rendíthetetlen tartását és minden kópéságra kész jókedvét, bámulatos valóságérzékét és nagy életszeretetét.

A könyv olvasmányos és érdekes. Ennek forrása ugyanaz, ami íróját képessé tette a helytállásra: sosem bonyolódott bele fölvett szerepekbe, szeretett önmaga lenni. Ha magasra jutott, ha jeltelen sír szélén táncolt, nem feledkezett meg arról, amit Újpesten tanult és tapasztalt. Ahogyan vallatói megállapítják róla, „minden hájjal megkent külvárosi". Krisztus életerős ágba oltotta nemesítő kegyelmét.

A szerző eredetileg a „Krisztussal a vörös viharban" címet szánta művének. A Kanadában megjelent kiadás más címen és alcímekkel jelent meg: „Az évszázad pere — Megszólal a tanú — A Mindszenty kirakat-per ismeretlen adatai". Bár e cím egészen mást ígér, mint amiről a könyv szól, s ezért joggal róhatnák föl nekünk, hogy megtévesztjük az olvasót, amikor e magyarországi kiadásban is megtartjuk; mégis így teszünk, hogy világossá váljék könyvünk azonossága a Torontóban megjelent kiadással.

A könyvet tehát majdnem változatlan formában adjuk ismét közre. Kisebb javításaink elsősorban nyelvi és helyesírási jellegűek: az író közvetlen, egyéni stílusa miatt azonban e téren nem tudtunk következetesek lenni.

A kézirat anyagából valószínűleg az első kiadó is válogatott. A kezünkben levő kézirat ugyanis olyan részeket is tartalmaz, amelyek a könyvben nem jelentek meg. Ebből csak az ítélethirdetésre vonatkozó anyagot vettük be a mostani kiadásba, a többiben nem találtunk lényeges tartalmi többletet.

Amint az olvasó maga is látni fogja, a könyvben előfordulnak ismétlések, apróbb pontatlanságok. Ez természetes. Az író „naplóját” nagyrészt emlékezetből írja, s bármennyire is köztudott volt Ispánki Béla bámulatos emlékezőtehetsége, a dátumokban és a helyszínekben időnként tévedhetett. Mi az adatok ellenőrzésére, a tévedések kiszűrésére nem vállalkozhattunk. A könyvnek így is nagy történeti értéke van; a kutatók természetesen ne kritikátlanul használják.

Az, hogy a mű anyagát nem „gyúrtuk át” jobban, nemcsak az író iránti tiszteletünkből, hanem az idő hiányából is adódott. A könyvet határidőre, Ispánki Béla halálának 10. évfordulójára, hamvainak hazahozatala és esztergomi újratemetése alkalmából jelentetjük meg. Ez az alkalom illővé tette, hogy az utószóban a szerzőt bemutassuk és méltassuk. Úgy véljük, e feladatra nem kérhettünk volna fel alkalmasabb személyt, mint a nácizmus és a kommunizmus alatt üldözött egyházi személyek sorsának kiváló kutatóját, Hetényi Varga Károlyt. A kiadó szívből köszöni neki, hogy a szorító határidő ellenére e munkát elvállalta és teljesítette.

Ugyancsak köszönet illeti a mű magyarországi kiadásának két önzetlen mozgatóját, Tüttő György tb. pápai prelátust, angliai magyar főlelkészt és Szentirmay Sándort. Támogatásuk nélkülözhetetlen volt a könyv kiadásához.

1948. november 19.

— Bocsánat, hogy megszólítom! Ugye dr. Zakar főtisztelendő úrhoz van szerencsém?

A hangra a budaörsi plébános felriadt gondolataiból. Reggel háromnegyed kilenc lehetett. A plébános az esztergomi Prímási Palota felé igyekezett, hogy a kilenc órai hivatalkezdésnél elsőként intézhesse ügyeit. Útközben pár percre betért a vízivárosi Zárda templomába. Onnan lépett ki, mikor a kérdező hirtelenül hozzátársult. Mintha a mennyből pottyant volna.

A plébános felnézett. Szürkeruhás, magas fiatalember állt mellette. Barátságosan mosolygott. Fejét lassan meghajtotta, mint aki tiszteletét kívánja kifejezni.

— Tévedni tetszik. Dr. Sík Zoltán budaörsi plébános vagyok. Zakar főtisztelendő úr, ahogy láttam, az imént fejezte be szentmiséjét a főoltárnál. Rövidesen erre fog jönni, mert pontos ember. Kilenc órakor már ott szokott lenni hivatalában.

A plébános a mosolyt mosollyal viszonozta. Búcsúzásként barátságosan bólintott fejével. Továbbment.

— Igazolja magát! — csattant fel mögötte az idegen hangja. Most már ellenségesen, parancsolólag.

Dr. Sík megállt. Hátrafordult. Csodálkozva nézett a fiatalemberre. Az mereven állt, mint egy szobor. Arcáról már eltűnt a mosoly. Szemeit gyanakvóan összehúzta. Ez államvédelmi nyomozó lehet, súgta belső hang a plébánosnak. Minden szürke rajta. A felsőkabát, a ruha és a kalap. Arca is szürke: éles metszésű, de különös jelleg nélküli arc. Olyan, melyet az ember naponta százszor lát az utcán és ugyanannyiszor el is felejt. Mereven néz rám, mint aki szívembe és vesémbe szeretne látni. Nem lesz jó ellenkezni! Gépiesen előhúzta zsebéből irattárcáját. Kivette belőle a személyazonossági igazolványt. Átnyújtotta.

Az idegen gyakorlott mozdulattal nyitotta ki az igazolványt. Átfutotta az adatokat: Tanulmányozta dr. Sík fényképét, majd kutató pillantással ellenőrizte az azonosságot dr. Sík kerek, kipirult arcával.

— Továbbmehet! — adta az utasítást az idegen. Hűvös, barátságtalan hangon. Az igazolványt visszaadta. Szögletes, katonás mozdulattal.

Dr. Sík belső izgalommal folytatta útját. Szinte csak kőhajításnyira volt a Prímási Palotától. Primitív ember lehet a nyomozó, gondolta magában. Hogyan té-

vesztheti össze köpcös alakomat dr. Zakar aszkétikusan vékony, szinte vézna alakjával? Azt már régóta emlegetik az emberek, hogy az Államvédelmi Hatóság szemmel tartja Mindszenty bíboros minden látogatóját. Ha így áll a dolog, a feladatot finomabban is elvégezhetnék. Még a Gestapo sem használt mindig durva hangot, feltűnő igazoltatást. De miért kérdezte tőlem, vajon én vagyok-e dr. Zakar? Csak nem akarják őrizetbe venni Mindszenty bíboros személyi titkárát?

Csakis erről lehet szó! A felismerés villámként hasított a plébános tudatába. Ahogy az álmos, borongós novemberi reggelen az úton jött, semmi különöset nem vett észre. Kevés emberrel találkozott. Nem csoda. Géza fejedelem, majd Szent István király egykor fényes székvárosa az első világháború után sokat vesztett jelentőségéből. Határszéli, kissé unalmas hivatalnok- és diákvárossá szürkült. A süveg alakú, ősi Várhegy, melyet a Duna széles ezüst szalagja nagy ívben megkerül, hosszú időn keresztül biztosította Pannónia földjének birtoklását. Rómaiaknak, keltáknak, gótoknak, avaroknak és magyaroknak. Most szürkén, kopottan hordozza hátán az ország legnagyobb Székesegyházát. Az első magyar királyok palotájának romjaival együtt. A Várhegy alatt elterülő, Duna-parti Viziváros meg különösen kihalt. A kanyargó főútvonal, a Bajcsy-Zsilinszky út polgárházai állnak még ugyan, de nagy, boltíves kapuik, ablakaik zártak, csendesek. Mintha letűnt századok álmait őriznék.

Dr. Síknak az igazoltatás nyitotta ki a szemét. A Bajcsy-Zsilinszky út nem is annyira kihalt, mint amilyennek látszik. A Vizivárosi Zárdatemplom bejáratánál levett kalappal „ájtatoskodó" két férfi nem más, mint politikai nyomozó. Dr. Zakar Andrásra várnak. Pár lépéssel odébb rosszarcú, birkózótípusú férfi áll. Hátát a zárda falának támasztja. Nem tekint fel, mint aki a járda kövezetét tanulmányozza. Kezeit fekete télikabátjának zsebeiben tartja. Bizonyára ő a fegyveres biztosítás. Szökés, vagy ellenállás esetére. Az út a zárda mellett összeszűkül. Autók itt ritkán szoktak parkolni. Most két fekete szalonkocsi áll a járda mellett. Sofőrrel. Ahol pedig a magas zárdaépület véget ér és az út a szabálytalan Prímás-térré szélesedik: mindenütt fiatal nyomozók őrködnek. Az egyik, útszéli fának támaszkodva, újságot olvas. A másik, kapualjba húzódva, tekintget kifelé. A harmadik lassan, öregesen sétál.

A plébános nem volt bátor ember. Szívét a nyakában érezte lüktetni. Fellélegzett, mikor a Prímási Palotához ért. Megnyomta a csengőgombot. Feszült percek következtek. Feri bácsi, az öreg portás, csoszogó léptekkel közeledett. Először gondosan kinézett a kapu kerek kémlelőjén, azután megzörrentek kulcsai. Mielőtt dr. Sík belépett volna a Palota kapuján, visszanézett a zárda felé. Ahol az előbb őt az ismeretlen fiatalember igazoltatta, a két „ájtatoskodó" férfi dr. Zakar Andrást fogta közre. Az igazoltató háttal állt. Az egyik a szalonkocsi nyitott ajtaját tartotta kezével. Egy-két másodperc és mind a négyen beszálltak a kocsiba. Csak a birkózótípusú nyomozó maradt. Tekintete a szembenlévő házak ablakait, tetejét kereste, mint aki támadástól fél.

Mindszenty bíboros perceken belül megtudta a szomorú hírt. Arca, szava nem árult el megindultságot. Csodálatosan tudta fegyelmezni magát. De szemei fátyolosak lettek.

„Szegény titkárom!" — szólt halkan.

A budapesti újságok délután már hozták a nagy szenzációt. Őrizetbe vették Mindszenty titkárát, kiáltották a nagybetűk a lapok első oldalán. Alattuk az Államvédelmi Hatóság szűkszavú, semmitmondó közleménye. A városban minden újságpéldány perceken belül elkelt. Szemfüles egyetemistáim azonban szereztek egy példányt. A budai Szent Imre Kollégiumban éppen délutáni kávénkat fogyasztottuk, mikor a hír megérkezett. Nemsokára betoppant hozzánk dr. Sík. Arca az átélt izgalomtól még mindig vörös volt. Részletesen elmondta a reggeli kalandot. Fiatalon hízásnak indult társam, dr. Nyíry Tamás — a budaörsi plébános egykori iskolatársa — rámkacsintott. Cinikusan megjegyezte: gondolom, egyeseknek most igen melegük van!

Nem válaszoltam. Különös képzettársítás folytán Verdi „Requiem"-je jutott eszembe. A hónap elején hallgattam meg a budapesti Operaházban. Tizedik évfordulója annak, hogy a „Dies Irae" harsonáinak emlékével indultam vissza Budapestről Rómába. Igen megszerettem a darabot. Először — csendesen — csak néhány harsona szólal meg. Utána egyre több, egyre nagyobb hangerővel. Végül Verdi érezteti az Utolsó Ítélet szörnyű drámáját. Akkor két könnycsepp hullott szemeimből. Sorsunkra gondoltam.

1948. november 23.

Az idős kapusnővér kissé csodálkozott. Az ebéd utáni csendben valaki türelmetlenül nyomkodta a csengőgombot. Utána meg ököllel verte a kaput. A háború utolsó évében, 1944-ben, ilyesmi gyakran előfordult. Üldözött kommunisták, deportáció elől menekülő zsidók olykor még éjjel is bezörgettek a Szociális Missziótársulat budapesti székházába. Tanácsért, hamis papírokért, rejtekhelyért. Tudták: ha sürgős segítségre van szükség, mindig bizalommal fordulhatnak a „civilruhás" apácákhoz. Hisz alapításuk — 1908 — óta az Egyház szívét képviselték. A legnehezebb munkaterepen: a börtönök lakói, a városszéli nyomortelepek elesettjei között.

De most? A helyzet megváltozott. A nővéreket a börtönökből kitiltották. A szegények szolgálata nehezebb lett, mint valaha. A székház elcsendesedett.

A nővér kinyitotta a kaput. Három fiatalember lépett be rajta. Kettő magasabb. Jól öltözöttek, polgári kinézésűek. A harmadik kissé furcsa alak. Elhízott típus, nyakkendő nélkül, pecsétes és gyűrött fekete télikabátban. Fejét gyanakvóan leszegezi, mint akinek rossz a lelkiismerete.

— Dr. Nagy Miklós főtisztelendő urat keressük — szólal meg a látogatók egyike, akinek vörösesszőke, rövid bajusza van és vörös nyakkendője. — Idehaza van?

— Igen, itthon van — válaszol a kapusnővér. — Sajnos, ágyban fekvő beteg. Mellhártyagyulladása van. Az orvos teljes kikapcsolódást rendelt neki. Még a vasárnapi szentmisére sem volt szabad felkelnie. Az orvos injekciókkal igyekszik lázát levenni. Azt is mondta, ha a láz néhány napon belül nem megy lejjebb, kórházba kell őt szállítani. Ez a helyzet. Igen sajnálom, hogy hiába fáradtak ide, de gondolom, megértik a helyzetet. Ha azonban valami igen sürgős kérdeznivalójuk volna, bemehetek hozzá és megkérdezhetem őt.

— Nekünk mindenképpen beszélnünk kell vele! — erősködik a vörösnyakkendős.

— A főtisztelendő úr csaknem egy hete nem fogad látogatót. A beszéd nehezére esik. De tessék megmondani, kit jelentsek be, megkérdezem őt. Lehet, hogy kivételt tesz Önökkel.

A vörösnyakkendős úgy tesz, mintha kabátja belső zsebében névjegy után kutatna. Papírlapot vesz elő. Széthajtogatja és a kapusnővér elé tartja.

„Előállítási és házkutatási parancs" — kiáltják a nagybetűk a papírlap tetején. A nővér ijedten néz a három fiatalemberre. A vörösnyakkendős fagyos komolysággal néz rá. A mellette álló szőke hajú, borotvált nyomozó, aki hármuk közül egyedül vette le kalapját, mosolyog. Az elhízott „Teleki téri tűzkőárus" a padlót nézi.

— Az Államvédelmi Hatóságtól vagyunk. Vezessen a főtisztelendő úr lakásához! — adja ki a parancsot a vörösnyakkendős.

A kapusnővér megfordul. Elindul a bejárati folyosó túlsó vége felé. Az utolsó ajtónál megáll. Kopogtat. Halk válasz hallatszik: Tessék! A két magasabb nyomozó belép dr. Nagy Miklós lakásába. A kapusnővér visszatér a csupaüveg portásszobába. Nyomában a lompos külsejű nyomozóval, aki kérdezés nélkül a telefonhoz megy. Tárcsáz és csak annyit mond: „A taxi jöhet!" Majd széket húz a telefon mellé és leül. Talán negyedóra telik el így. Feszült, néma várakozásban. Végre kinyílik dr. Nagy lakásának ajtaja. Felöltözve, láztól piros arccal lép ki az áldozat. Bólint a portásfülke felé. Lassú, imbolygó léptekkel tart a kapu irányába. A két nyomozó közrefogja és karját tartja. Kivezetik az utcára. Az államvédelmi „taxihoz".

A lompos külsejű nyomozó marad. Kényelmesen végignyúlva a széken. Egy idő múlva odaszól a kapusnővérnek:

— Jobb lesz, ha maga eltűnik innen. A telefont és a kaput én kezelem. A kulcsokat hagyja itt az asztalon. Nagy Miklós lakásába senki sem mehet be. Ha nem akarja magát kellemetlenségeknek kitenni, üljön rá saját szájára! Annyit közölhet a többiekkel: ne jöjjenek ide kíváncsiskodni, mert nagyon megjárják!

A kapusnővér, kissé pirulva és leszegett fejjel, mint a paradicsomból kiűzött angyal, elmegy.

Délután folyamán több nővér tér haza. Furcsának találják a rosszkinézésű, hallgatag idegen portáskodását. A főnöknő ijedt tekintetéből hamar kiolvassák a rossz hírt. A zárda oly csendessé lesz, mint 1944 késő őszén, a nyilas Fegyveres Pártszolgálat ellenőrző látogatásai alkalmával. Imádkoznak lelkészükért.

Késő este, mikor a zárda lakói pihenni térnek, a „Teleki téri tűzkőárus" még mindig a kivilágított portásszobában ül. Igen hasonlít „Zsidó Bandira", a budapesti alvilág közismert alakjára, Horthy rendőrségének besúgójára. Melitta nővér, aki csaknem két évtizeden át látta el a Gyűjtőfogház jóléti szolgálatát, fedezi fel a hasonlatosságot. Azt is tudja róla, hogy a Vörös Hadsereg bevonulása után egy ideig rendőrkapitányként tevékenykedett. De mintha ez a nyomozó kissé fiatalabb volna. Szívesen megkérdezné őt, a főnöknő eltanácsolja.

Reggelre a nyomozónak már csak hűlt helyét találják. A villanyok még mindenütt égnek. Nagy Miklós lakásában is, melynek ajtaja tárva-nyitva. A bútorok fiókjai kihúzgálva. Könyvek, iratok, ruhaneműk a padlón szerteszórva, mintha betörők jártak volna éjjel a zárdában.

— „Jézus, Mária!" — csapja össze kezét a főnöknő csodálkozva. — Ezek rosszabbak a nyilasoknál!

1948. november 25.

Dr. Simon László, a budai Szent Imre Kollégium igazgatója, kopogtat be hozzám. Higgadt, bölcs ember. Hűséges barát. Tűzön-vízen keresztül. Katonatiszt fiaként az Osztrák-Magyar Monarchia egyik — bukovinai — garnizonvárosában született. Mint pap, késői hivatás. Eredetileg mérnöknek tanult. Nagy, boltozatos homloka van. Kopaszodó, szőke haja. Ajkai körül alig észrevehető, szelíd mosoly. Mona Lisa-ra emlékeztet.

— Különös látogatóm volt ma reggel — kezdi beszámolóját. — Ismeretlen, idős hölgy keresett fel a sekrestyében. Nevét nem árulta el. A következőket mondta: „Lányom gépírónő, oly hivatalban, melyet nem nevezhetek meg. Minap tanúja volt egy beszélgetésnek, mely szerint az Államvédelmi Hatóság elrendelte egy katolikus pap őrizetbe vételét. Az illető Budapest XI-ik kerületében lakik. Nevet, sajnos, nem tudok mondani. Az ügyet nagy titoktartással kezelik. A parancs kibocsájtása nem mindig jelent azonnali őrizetbe vételt. A gyanúsítottat rendszerint több napon át megfigyelés alatt tartják. Ha ügyes, ki tudja játszani a detektívek éberségét. De sok ideje már nincs. Már tegnap is résztvettem a reggeli szentmisén, hogy ezt a szomorú hírt közöljem. A hívek sorában megláttam a Katonapolitikai Osztály fiatal nyomozónőjét. Nem mertem a figyelmet magamra felhívni. Családunk vallásos. Mindig örülünk, ha valakit megmenthetünk a Kommunista Párt üldözése elől. Természetesen ez ma életveszélyes vállalkozás. Kérem közlésemet a legnagyobb titokként kezelni. Az illető pap bizonyára már sejt valamit, ezért nem lesz nehéz őt megtalálni. A ciszterciek plébániáját nem kell értesíteni. Kalmár Ödön plébános úr már tegnap megkapta a hírt."

— A közlés nagyon meglepett. Azonnal rád gondoltam. Úgy vélem, jóakaród van az Államvédelmi Központban, vagy a Katonapolitikai Osztályon. Az küldhette el idős rokonát, hogy téged értesítsen: veszélyben vagy, menekülj! Mi a véleményed?

— Megható a mentőangyalok bátorsága. Szinte a katakomba-egyház tagjainak hősi lelkületét idézi vissza. Nem egy begyulladt pap és püspök tanulhatna tőlük. Az adott helyzetben azonban más lehetőségek is vannak. A budapesti angol és amerikai követségnek titkos vonala van valamelyik államvédelmi vezetőhöz. Már több ember életét megmentették azzal, hogy időben értesítették: meneküljön. Tudok azonban rosszabbra is gondolni. Maga az Államvédelmi Hatóság kíván szökésre ösztönözni. Követik minden lépésemet. Szökés közben elfognak. Vádiratukban a szökés tényével bizonyítják bűnösségemet. Ennek cáfolata nehéz dolog. Hisz, ha ártatlan vagyok, miért menekülök?

— Az utóbbit kizártnak tartom, — szólt dr. Simon fejét ingatva. — A hölgy őszhajú, kedves személy volt. Nagymama típus. Szemei, szavai őszinte aggodalmat árultak el. Nem az „agent provocateur" szokásos színészkedésével beszélt.

— A hölgy jóindulatában nem kételkedem — válaszolom. — De lehet, megtévesztés áldozata. Megbízójának kellene szívébe látnunk. Segíteni akar-e, vagy kelepcébe csalni? Ne feledd, Mindszenty bíborosnak is többen ajánlották, meneküljön. A kormány állítólag örülne távozásának. Igazat adok a Bíborosnak, mikor nem hiszi el a kommunisták egyetlen szavát sem. Bennük nem lehet megbízni. Megtörténhetik, a határtól hozzák vissza és azt állítják, szökni akar a felelősség elől. Azt sem tartom kizártnak, hogy valóban kiengednék Rómába. Ez esetben viszont felüvöltene a moszkvai kórus: Nézzétek emberek, nekünk volt mindig igazunk! Mindszenty nem a jó pásztor, aki életét adja juhaiért. Fut, menti a bőrét, mint az utolsó béres, aki csak addig pásztorkodik, míg az számára hatalmat, jólétet jelent. Bezzeg, ha kommunista lenne, bátran szembenézne a veszélyekkel!

— Laci, tudom, megértesz engem. Őseid is katonák voltak. Ha harcra került a sor, nem sokat gondolkoztak. Kirántották kardjukat, rohantak az ellenségre. Nem tehetünk róla, ezt a hagyatékot vérünkben hordozzuk. Gyávaság, megfutamodás idegen a mi lelkünktől. Rokonaim és barátaim köréből többen kérleltek, meneküljek. Autót, pénzt, minden segítséget felajánlottak. Nem fogadhattam el. Egyedül édesanyám nem tette ezt. Valószínűleg ő ismer legjobban. Tudja álláspontomat: „Impavidum ferient ruinae", álljunk bátran, míg köröttünk összedől a világ és maga alá temet bennünket. Lehet, ez a kijelentés a gazdag, nyárspolgári Horatius-nál csak költői póz. Nálam, úgy érzem, a köteles helytállás egyszerű követelménye.

— Most azonban én mondok el neked valami érdekeset. Tegnap este a Keleti Pályaudvarnál váltottam villamost. Szokás szerint az utolsó kocsira szálltam fel, utolsóként. A villamos már megindult, mikor valaki futva odaérkezett. Felugrott a lépcsőre. Hátrább húzódtam. Udvariasan beengedtem a peronrészbe. Magam a lépcsőnél maradtam. Gondolataimba mélyedve álltam egy darabig. Egyszercsak furcsa érzésem támadt. Mintha valaki figyelne. Felnézek. Látom: az „elkésett" utas szemével és fejével int egy feketeruhás férfinak, aki kissé távolabb, felém fordulva áll és mereven néz engem. Képzelheted megdöbbenésemet. Az „elkésett" utas szürke ruhát, szürke kalapot, vörös nyakkendőt visel. Gomblyukában partizánjelvény. Bajusza vörösesszőke. Ugyanaz a detektív, aki dr. Nagy Miklóst őrizetbe vette. Szerencsémre a villamos ekkor csikorogva bekanyarodott a Dózsa György útra. Kissé lelassított, majd ismét száguldani kezdett. A kínálkozó alkalmat kihasználtam. Hirtelen mozdulattal leugrottam a villamosról. A detektívek erre nem számítottak. Mire észbekaptak, már veszélyes lett volna leugrani. Gyorsan elvegyültem a járókelők közé. Leintettem egy arra járó taxit. Kimentem Újpestre, édesanyámhoz. Talán két órát töltöttem nála. Többet hallgattunk, mint beszéltünk. Mindketten sejtettük, sokáig nem fogjuk egymást látni. Kerülő úton jöttem haza. Az út végső részét gyalog tettem meg. A Kollégium közelében nem láttam gyanús alakokat ólálkodni. A portás szerint valaki telefonon többször érdeklődött, visszatértem-e már. Nevét nem volt hajlandó megmondani. Viszont a közeli villamos-megállónál a leszálló utasokat két detektív igazoltatta. Nem feltűnően. Bekísérték őket egy kapualjba, ott vizsgálták meg személyazonossági igazolványukat. Az igazolás kizárólag a férfiakra terjedt ki. Úgy látszik: feltűnés nélkül, az utcáról szeretnének engem is eltüntetni, mint dr. Zakar Andrással tették. Ezt az örömet azonban nem szerzem meg nekik. Jöjjenek csak ide!

Dr. Simon lehajtott fejjel hallgatja szavaimat. Időnként megszívja cigarettáját. A füstöt orrán át engedi ki, majd szájának erős légáramlatával fújja szét. Úgy hangzik, mint a vasútállomáson vesztegló mozdony békés pöfögése.

— Megértelek. Becsülöm álláspontodat. Tudtam, te nem fogsz elmenekülni. Barátaink ésszerűtlennek tartják a megoldást. Életedet féltik. Úgy gondolják, túlságosan idealista vagy. Csak akkor ébredsz majd rá tévedésedre, mikor a szovjet NKVD örökre elsüllyesztett valamelyik szibériai emésztőtáborban. A példák mindnyájunk előtt ismeretesek. Figyelmedbe ajánlják a régi mondást: Többet ér az élő nyúl a döglött oroszlánnál. Tervet dolgoztak ki mentésedre. Autóval az osztrák határ közelébe vinnének. Határszélen lakó növendékünk szüleinél várnád ki a lehetőséget, mikor biztonsággal átlépheted a nyugati határt. Kértek, beszéljelek rá tervük elfogadására. Csak egy szót kell szólnod és megindítjuk az akciót.

— Megható az aggódás és szeretet részetekről — válaszolom. Hálás köszönet érte. Elhatározásom azonban hosszú belső harc után született meg. Azon nem kívánok változtatni. Tőled szeretnék kérni valamit. Gestapo-fogságodnak hallottam egyes élményeit. A teljes történetet azonban sohasem mondtad még el. Most alkalom volna rá. Talán hasznát veszem tapasztalataidnak. Igen szegényes útitarsolyom a börtönvilágot illetően.

— Őszintén szólva, nem szeretek Gestapo-fogságomról beszélni. Olyan volt az, mint egy ijesztő, rossz álom. Igyekszem elfelejteni. Talán szavakkal le sem tudom írni. Csak az érti meg, aki átélte már azt a sátáni világot. Amit tőlem hallhattál, bizonyára néhány humoros élmény volt. Az ember optimizmusa elkophatatlan. Nincs az a szörnyű helyzet, hogy fel ne tudná oldani humorával a félelmek feszültségét. De, ha ez az óhajod, röviden elmondhatom a történetet.

Azt szoktam mondani, Hitler és Sztálin dilettáns hadvezérkedésének lettem áldozata. Mindkét diktátor ugyanis abban a téves hitben élt: hadvezéri képességeik messze felülmúlják Napóleonét. Népeik súlyos árat fizettek e tévedésükért. A háború végén már mindkét óriáshadsereg kivérzett. Mind fiatalabb korosztályok kerültek bevetésre. Ez sem segített. A Szovjetunió egyre több nőt bújtatott katonamundérba. Hitler a megszállott országok lakosságából toborzott, akár kényszer árán is, a „Waffen SS" alakulatokba. Így kerültek francia katonák is Magyarországra 1944-ben. Persze ők nem hittek sem Hitler szerencsecsillagában, sem csodafegyvereiben. Igyekeztek megszökni alakulataiktól. A németekkel színleg barátságban élő Vichy-kormány budapesti követsége szervezte elbújtatásukat, majd szabadföldre való juttatásukat. Fő segítőjük az Iskolatestvérek szerzetesrendje volt. A rend francia alapítás. Budapesten francia nyelvű iskolát tartottak fenn. Az ő feladatuk volt a szökevényeknek katolikus intézményekben való elhelyezése. A budai Szent Imre Kollégium is résztvett az akcióban. A francia katonák az Iskolatestvérek ajánlólevelével érkeztek. Átöltöztettük őket. A Kollégium alkalmazottjaiként dolgoztak, míg továbbszállításukról gondoskodás nem történt. Lebukás nem volt. A franciák kitűnően dolgoztak. Magyarország második német megszállása, 1944. október 15-e után a helyzet megváltozott. A magyar közrendészeti szervek egy része már nem hunyt szemet ténykedésünk előtt. Együtt dolgozott a Gestapoval. Veszélybe kerültünk. Papi naivságunkban sajnos a következményekkel nem számoltunk.

Egy október végi napon fiatal, intelligens „francia" jelentkezett nálam. Választékosan beszélte a francia nyelvet. Iratai rendben voltak. Ajánlólevelet is hozott az Iskolatestvérek rendfőnökétől. Azt állította: Lotharingiából származik. Német családneve miatt sorozták be a „Waffen SS" egyik alakulatába. Ő azonban gyűlöli Hitlert és a Harmadik Birodalmat. A háborúnak amúgy is rövidesen vége lesz, ezért szeretne megszökni. Kérte, segítsünk neki e terv megvalósításában. Mi átöltöztettük és elhelyeztük az alkalmazottak lakrészében. Figyelmeztettük, ne menjen az utcára, mert katonai járőrök, nyilas pártszolgálatosok gyakran igazoltatják a járókelőket. Bármire szüksége van szóljon, mindent előteremtünk számára. A „szökevény" azonban este mégis elhagyta a Kollégium épületét. Távozására azt az ürügyet hozta fel, haját szeretné levágatni. Már éjfél is elmúlt, nem tért vissza. Aggódni kezdtünk, hogy lebukott. Másnap reggel a Gestapo nyomozói jelentek meg. Dr. Tiefenthaler József prelátust, a Kollégium akkori igazgatóját és engem őrizetbe vettek. A francia földalatti mozgalommal való kapcsolattal és szervezett katona-szöktetéssel vádoltak bennünket. Tagadtuk a vádat. Erre szembesítettek bennünket a „szökött franciával". Kisült, az illető a német kémelhárítás egyik ügyes őrmestere. Szerencsénkre azonban más tanút nem tudtak találni. A Vichy-kormány követségi tagjaival nem volt közvetlen kapcsolatunk. Az előző szökevények már szabad földön tartózkodtak. Egyébként is, mindegyiküket „menekültként" szabályszerűen bejelentettük a rendőrségnek. A nyomozás elhúzódott. Karácsony este a Vörös Hadsereg gyűrűje bezáródott Budapest körül. A naphegyi villából, ahol addig őriztek bennünket, a Várba szállítottak át. A Belügyminisztérium pincéjében lettünk elhelyezve. Fölöttünk, főleg éjjelente, megnyílt a pokol. Szovjet bombázók szórták le terhüket a Várhegyre, száz és száz ágyú párbaja reszkettette a falakat. A pincében csend volt. A halálvárás csendje. Szótlan őreink, német SS katonák, robotemberekként végezték munkájukat. A napi élelmiszeradag egyre kisebb lett. Ebből következtettük, hogy valami baj van. Csak később tudtuk meg: a német páncélosok hatalmas támadását Budapest felmentésére a szovjet erők, nagy véráldozat árán, feltartóztatták. A Vár védőinek helyzete reménytelen lett. A Gestapo tagjai, az SS legénység, legkevésbé számíthattak irgalomra. Érdekes, dr. Tiefenthaler prelátust és engem a Gestapo nyomozói nem bántalmaztak. Lehet, ez a Prelátus érdeme volt, aki a helyzetet egyáltalán nem fogta fel tragikusnak. Kihallgatások alatt a maga könnyed, tréfálkozó stílusával és bécsi tájszólásával, a nyomozókat igyekezett rábeszélni: saját érdekük ellen tesznek, ha bennünket kivégeznek. Többször levetkőztettek bennünket annak megállapítására, nem vagyunk-e zsidók. Minden vizsgálattal tovább tolódott ügyünk befejezése. Mások nem voltak ily szerencsések. A kihallgatásokról súlyos bántalmazás nyomaival tértek vissza. Egy darabig együtt voltunk egy „nyugati" ellenállócsoport tagjaival. Kovács mérnököt angolok, vagy amerikaiak dobták le ejtőernyővel Budapest határában. Felkereste Kertész Géza sporttrénert, akivel hosszú éveken át barátságban volt Rómában. Kertész szerzett számára hamis igazolványokat, majd összehozta Tóth-Potya István egykori labdarúgóval és másokkal. A kis csoport tagjai buzgón tanulmányozták a Duna-hidakon elhelyezett robbanóanyagokat és elektromos vezetékeket. Tervet dolgoztak ki a hídrobbantások megakadályozására. Ennél tovább nem jutottak. Kovács mérnököt a Gestapo elfogta. Vallomása nyomán a többieket is. Tőlük tudtuk meg, mi a helyzet odakünn, az

ostromlott fővárosban. Mindnyájan nagyon bizakodtak a közeli szabadulásban. Sajnos, nem ez történt. A Karl Pfeffer von Wildenbruch „SS Obergruppenführer" vezetése alatt álló német védőcsapatok titokban kitörésre készültek az ostromgyűrűből. A Gestapo-különítmény sietve tette meg előkészületeit. Égetni kezdték irattárukat. A maró füst a pincebörtönbe is lehatolt. Őreink egy része elnézőbb, emberségesebb lett. A külső helyzetet illetően azonban nem árultak el semmit. Úgy emlékszem: 1945. február 6-án, reggel történt, hogy társainkat — a „nyugati" ellenállócsoport négy tagját — kiszólították a cellából. Percek múlva sortüzet hallottunk az udvar felől. Kivégezték őket. Délután dr. Tiefenthaler prelátust és engem vezettek fel a földszintre. Úgy éreztük, mi kerülünk sorra. Imádkozva haladtunk a feszes léptekkel, hallgatagon kísérő őrök között. Ügyünk előadója, Gottstein SS őrnagy elé kerültünk. Visszakaptuk személyi ingóságainkat. Az őrnagy felállt íróasztalától, kezét nyújtotta és jószerencsét kívánt nekünk. Egy SS katona a Belügyminisztérium kijáratához vezetett bennünket. Mindez oly hirtelen történt és oly hihetetlen volt, mintha csak álmodtuk volna. Megindultunk a rombadőlt, kiégett paloták között. Hazafelé. Soványan, sápadtan, fáradtan. Itt-ott katonák csoportjával találkoztunk. Ágyúk, tankok és gépfegyver-állások mellett álldogáltak. Ránk sem hederítettek. Mikor a Várhegy oldalán a Krisztinavárosba ereszkedtünk le, fiatal magyar katonákkal találkoztunk. Nyilaskeresztes karszalagot viseltek. Egyikük cigarettával kínált, majd figyelmeztetett, hogy a terepet a budai hegyekből szovjet tüzérség lövi. Ha az úton a legkisebb mozgást észlelik, megnyitják a tüzet. Hasoncsúszva, kapuról-kapura szökdelve kellett haladnunk. Többször meg kellett állnunk. Nemcsak a tüzérségi lövedékek becsapódása miatt. Dr. Tiefenthaler prelátus szíve beteg volt. A futás és az izgalom kifárasztotta. Szinte fuldokolva kapkodott a levegő után. Nagynehezen beértünk a krisztinavárosi plébániára. Pihenés után folytattuk utunkat. Késő este volt, mikor megérkeztünk a Kollégiumba. Ez fogságunk és szabadulásunk története. Egyetlen nagy tapasztalatot nyertem. A hívő ember lelke néha elképzelhetetlen szenvedéseket ki tud bírni. A test már kevésbé. Mindig az törik meg előbb. A Gestapo és a szovjet NKVD erre építi fel vallatási rendszerét. A test kínzásával töri meg az embert. Csak a regényekben léteznek oly Savonarolák, akik mosolyogva lépnek az égő máglyára. A valóságban minden ember összeroppan a fizikai szenvedések alatt. Az egyik előbb, a másik később.

Dr. Simon nagyot szippant cigarettájából. Elgondolkozva néz a fehéren-kéken oszladozó füstkarikákba. Mindketten hallgatunk. Egyszercsak megrázkódik. Órájára tekint.

— Mennem kell — szól csendesen. Szombathelyi növendékünk, aki szüleinél elhelyezett volna és személyesen kísért volna téged a határig, már negyedórája vár lakásom előtt. Útrakészen. Csalódás lesz számára a visszautasító válasz. Ő is, mint a többiek, valósággal égnek a vágytól, hogy valamit tehessenek a kommunista diktatúra ellen.

— Tolmácsold neki őszinte hálámat. Nem fogom elfelejteni bajtársiasságát. Estig nem hagyom el a Kollégium épületét. Este azonban, ha addig a nyomozók nem jönnek értem, a kerten keresztül távozni fogok. Meglátogatom Kertész Géza családját. Gondviselésszerű, hogy eszembe juttattad őket. Jóbarátaim voltak Rómában. Búcsúztatásomra kijöttek a Termini pályaudvarra, 1943 júliusában. Egy hó-

napra rá követtek engem: Budapestre menekültek. Katalin lányukat én eskettem. Férje osztálytársam volt a gimnáziumban. Holnap Szent Katalin ünnepe lesz. Ma este valószínűleg együtt találom az egész családot. De más okom is van a látogatásra. Kertészné a napokban szabadult az Andrássy út 60-ból. Hasznos tájékoztatást adhat az Államvédelmi Központban uralkodó éghajlatról.

Dr. Simon mosolyogva bólint. Eltávozik. A nap csendesen telik. Próba-házkutatást tartok. Sok mindent elpusztítottam már, napokkal ezelőtt. Külföldi levelezésemet, fényképeim egy részét, címtáramat, zsebnaptáramat. Telefonkönyvemet újjal cseréltem fel. Új címjegyzéket is készítettem. Kizárólag hivatalok és jelentős kommunisták címeivel, telefonszámával. Zaklassa őket az Államvédelmi Hatóság, ne barátaimat! De még mindig akadhat valahol hevenyészett feljegyzés. Nem találok semmit. Megnyugszom. Eszembe jut könyvespolcom. Gondosan végigszaladok a könyvek címein. Kissé fáj a búcsúzás hűséges barátaimtól. Csak értékes könyveket gyűjtöttem. Szürke vászonba köttettem valamennyit. Katonás rendben sorakoznak egymás mellett. A sorok végén néhány új szerzemény. Köztük meglepetéssel fedezem fel az emigráns Kravcsenko könyvét. Német fordítás: Ich wählte die Freiheit, a szabadságot választottam. Kitűnő írás. A moszkoviták dührohamot kapnának, ha meglátnák. Én meg pár év börtönt. Meszlényi segédpüspök hozta svájci útjáról. Előttem Mindszenty bíboros olvasta. A lapszélekre, itt-ott, megjegyzéseket is írt. Kézírását könnyen fel lehet ismerni. Gyorsan intézkedem, hogy a könyvet juttassák vissza a segédpüspökhöz.

Este nehézség nélkül kijutok a Kollégium épületéből. Felkeresem Kertészéket. Nagy a meglepetés. Kitörő örömmel áll fel a család az asztaltól. Hiába szerénykedem, a főhelyre kell ülnöm. Vidáman emlegetik a Rómában eltöltött éveket. Örömükkel, bánatukkal. Az após, Péczely üveggyári igazgató meghatódva eleveníti fel pápai kihallgatásának emlékét. Fiának látogatására érkezett Rómába, 1942-ben. Körülvezettem őket a Szt. Péter Bazilikában, majd bementünk a Vatikáni Palotába. Egy szóval sem árultam el, hogy pápai kihallgatáson veszünk részt. Jegyünk kisebb csoport fogadására szólt. A sötét ruhát azzal indokoltam, így szokás ez a Vatikánban. Míg a kis csoport egyenes sorban felállt, suttogva magyaráztam neki a Palota történetét. Egyszercsak megjelent az ajtóban XII. Pius pápa. Végigment a sor előtt, mindenkivel röviden elbeszélgetett. Péczely igazgatóhoz is kérdéseket intézett. Válaszait fia és én fordítottuk olaszra. Péczely, régi evangélikus család sarja, könnyekig meg volt hatva. Kérte a Pápa áldását családjára. Még akkor is térdelt, mikor a Pápa már elhagyta a termet. Most is az első pohárköszöntőt a Pápa egészségére kell mondani. Katalin, a menye, csak a második helyen szerepel. Nem haragszik meg érte.

Éjfél után, vidám hangulatban, búcsúzkodunk. A vendégek részére a család taxikat rendelt. Alig indul el taxim a ház elől, hatalmas, fekete autó szegődik nyomunkba. Búsás borravaló átnyújtása mellett gyorsan megmagyarázom a sofőrnek, miről van szó. Külvárosi fiú, azonnal megért. Csendesen átkot mond az ÁVH-ra és teljes sebességre kapcsol. Egy sötét utcában hirtelen lefékez. Kiugrok a kocsiból, behúzódom egy kapualj alá. A taxi továbbrohan. Nyomában az államvédelmi Limousine-nal. Ismét kerülő utakon térek haza. Sokáig nem tudok elaludni. Vajon mit hoz a holnap?

1948. november 26.

Órámra tekintek. Reggel 6.35-öt mutat. Miközben a tükör előtt arcomat pamacsolom, arra gondolok: a döntés ma fog bekövetkezni. Péter Gábor altábornagy kopói aligha folytatják sokáig velem a macska-egér játékot. Nincs már értelme. Rájöhettek: láthatatlan árnyékként nem tudják követni útjaimat.

A tükör alatt keskeny üvegállvány van. Rajta — a szokásos toaletteszközök között — második a borotvapamacs. Számomra igen kedves emlék. Elhunyt főnököme, Serédi Jusztinián bíboros-hercegprímásé volt. Régi szokás szerint, mikor a Hercegprímás meghal, hagyatékának gondnoka felszólítja a közvetlen munkatársakat: válasszanak maguknak emléket az elhunyt holmijai közül. Meszlényi segédpüspök tágranyílt szemekkel csodálkozott, mikor Serédi hagyatékából csak egy fényképet és a borotvapamacsot kértem. Megmagyaráztam: e két apróság mindig emlékeztetni fog arra a boldog időre, melyet a Bíboros környezetében tölthettem.

Volt Serédivel közös szerelmünk: Róma. A bombázások, a német és orosz katonai megszállás, a háborús összeomlás ijesztő valóságától szívesen menekültünk Rómában töltött boldog éveink emlékeihez. A Bíborost ilyenkor mintha kicserélték volna. A gondok redői kisimultak homlokán. A szerzetesi fegyelem kimértsége, tartózkodása feloldódott. Legigazibb énje jött elő. A közvetlen, bölcs, kedélyesen anekdotázó magyar ember. A köztudatban száraz, kissé unalmas jogtudósnak tartott Hercegprímás valóságos kincsesbányája volt a humoros, tanulságos történeteknek. Több anekdotát mondott el a borotválkozással kapcsolatban. Az egyiket jól megjegyeztem.

Az első Világháború idején jogtörténetet tanítottam a római Sant'Anselmo egyetemen — mesélte. Mikor Olaszország hadat üzent az Osztrák-Magyar Monarchiának, máról-holnapra „ellenséggé" váltam. Választanom kellett. Vagy elhagyom Olaszországot, vagy internálnak. Pietro Gasparri, a Vatikán bíborosállamtitkára, kinek munkatársa voltam az Egyházi Törvénykönyv összeállításánál, felajánlotta: költözzek be a Vatikáni Palotába. Elfogadtam a kedvező ajánlatot. A pápákhoz hasonlóan, a Vatikán „foglya" lettem. Folytattam kutatómunkámat az egyházi jogforrásokról az óriási Vatikáni Könyvtárban. Ahol addig is dolgoztam. Egy dologra nem számítottam. Gasparri hihetetlen munkabírású ember volt. Nappal államtitkári teendőit intézte. Éjjelenként, a mindenünnen befutó javaslatok alapján, az Egyházi Törvénykönyv szövegének végső simításán dolgozott. Olykor nehézségei támadtak. Forrásmunkákra volt szüksége. Kamarása gyakran felzörgetett álmomból. Cédulát adott át. A papírlapra írt műveket ki kellett keresnem a könyvtárból. Eleinte mindig felöltöztem. Illetlennek tartottam volna, hogy a nagyhírű Bíboros-Államtitkár előtt hálóingben jelenjek meg. Később a kamarás jelezte: ez késlekedést jelent. Fontos, hogy a forrásművek mielőbb Gasparri asztalára kerüljenek. Így lett megszokott látvánnyá: a kis zseblámpájával, hálóruhában, papucsban vatikáni folyosókon közlekedő bencés szerzetes, aki értékes köteteket visz kezében. A svájci gárdisták hamar rájöttek, nem betörőről, vagy alvajáróról van szó. Csak a Bíboros-Államtitkár magyar munkatársáról. Ez a szokás egyszer kellemetlen helyzetbe sodort.

XV. Benedek pápa 1917. augusztus 1-én hét pontból álló békejavaslatot terjesztett a háborúban résztvevő hatalmak elé. A válaszok kezdtek beérkezni. Egy éjjel Richard Kühlemann külügyminiszter távirata futott be. A német kormány elutasító válaszával. A fontos hírre Gasparri dolgozószobájában gyűltek össze a Szentszékhez akkreditált diplomaták. Szokatlan időben: kora reggel. Erről mit sem tudtam. Éppen szobámban borotválkoztam. De alig érintettem a kést bepamacsolt arcomhoz, beront hozzám Gasparri kamarása. Felindultan, olaszosan gesztikulálva közli: azonnal jöjjek a Bíboros-Államtitkár szobájába. Presto, presto, prestissimo — ismételgette, gyorsan, nagyon gyorsan. Már a legrosszabbra gondoltam, esetleg szélütés érhette a kiváló jogászt. Úgy, ahogy voltam: ingben, nadrágban, lábamon papuccsal, arcomon szappanhabbal rohantam szobája felé. Mikor a szobába léptem, sóbálvánnyá meredtem. Gasparri bíboros íróasztala előtt állt, kezében a német távirattal. Kissé távolabb, félkört alkotva, nagykövetek, ügyvivők, követségi tanácsosok beszélgettek. Díszruhákban, összes érdemjeleikkel. Sorukat vatikáni prelátusok egészítették ki. Lila selyemköpenyben. Zavaromból Gasparri mentett meg. Mosolyogva felszólított: javítsam ki a siffre-osztály által elkövetett hibákat. Olvassam fel a távirat helyes német szövegét, majd fordítsam le francia, angol és olasz nyelvekre.

Annyi év távlatából mulatságosnak tűnik az eset. Akkoriban azt hittem: a föld alá süllyedek szégyenemben. Fordítás közben mindig a dús szappanhabot láttam arcomon. Mintha égette volna arcbőrömet. Bizony, néha ilyen furcsa helyzeteket produkál az élet! Vigyázzon Ispánki úr — fejezte be történetét Serédi bíboros, ujját figyelmeztetőleg felemelve, szemeit huncutul hunyorgatva — még magával is megtörténhetik hasonló eset!

Szegény gazdám! A törvény, jog és rend embere volt. Mikor a háború véget ért és a régi, alkotmányos Magyarország romokban hevert, az ő szíve is megszakadt. Tudta: utódjának sorsa nehéz lesz. Arra viszont nem mert volna gondolni, hogy Esztergom érsekére Szent István országában börtön vár. Azt sem sejthette, jóslata velem kapcsolatban beválik. Igaz, kevésbé tréfás formában.

Szorgalmasan pamacsolom magamat, mikor dolgozószobámban megszólal a telefon. Hosszú, kitartó csengetéssel. János, a régi, hűséges portás így jelzi a veszedelmet. Felemelem a kagylót. János hangja szokatlanul hivatalos. A megszokott „Jó reggelt" is elfelejti rámköszönteni. Közli: Dr. Tomcsányi Pál Vilmos úr óhajtana velem beszélni. Igen sürgős ügyben. Talán a szálegyenes, fehérhajú volt igazságügyminiszterről volna szó? — villan át agyamon. Nem, nem lehet! Péter Gábor valamelyik primitív kopójának tetszett meg e név. Fedőnévként használja.

— Éppen borotválkozom — felelem. Percek alatt kész leszek. Vezesse addig Tomcsányi doktor urat a várószobák valamelyikébe.

Felkapom magamra hálókabátomat. Kimegyek a portásszobához. János ünnepélyes mozdulattal a szemben lévő várószoba üvegajtaja felé mutat. Közben halkan odasúgja: két hekus. Az üvegen keresztül jól látom a két nyomozót. Ők is látnak engem. Bocsánatkérően széttárom karjaimat, majd arcomra mutatok. A vörösbajszú, vörösnyakkendős nyomozó megértően bólint. Szökésemtől nem kell tartaniuk. A Kollégium épülete és parkja körül van véve detektívekkel.

A tisztálkodást sietve befejezem. Átkutatom zsebeimet, íróasztalomat. Egy-két jegyzetet, mely neveket tartalmaz, gyorsan elégetek. Melegen öltözöm fel. Sínadrágot, vastag inget, pulóvert veszek fel. Összedobom a rabfelszerelést is: Szappan, törülköző, fogkefe, fogkrém, gyapjútakaró. Rágyújtok egy szivarra. Ki tudja, hátha az utolsó ebben az életben? A korai látogatókat lakásomba vezetem. A vörösnyakkendős szótlanul kihúzza zsebéből a „Házkutatási és Előállítási Parancs"-ot. Elém tartja. Néma bólintással jelzem, tudom, miről van szó. Felveszem télikabátomat. A második nyomozó minden mozdulatomat gyanakvó tekintettel kíséri. Kezét, minden eshetőségre készen, zsebében tartja. Revolverén. Mikor a rabfelszerelést magamhoz akarom venni, a vörösnyakkendős elhárító mozdulatot tesz.

— Csak rövid tanúkihallgatásról van szó. Nem kell semmit magával hoznia. Egy-két órán belül visszatérhet lakásába — ismétli el a megszokott hazugságot.

— Mindenesetre jobb lesz, ha lakáskulcsomat és karórámat leadom a portásnak — jegyzem meg csendesen.

— Sajnos, nem lehetséges — ingatja fejét. A szabály tiltja. Ön ettől a perctől kezdve senkivel sem beszélhet, senkinek semmit nem adhat át. Volna még valami, amit figyelmébe kell ajánlanom. Kívülálló személyeknek nem szabad észrevenniök, hogy mi Önt előállítjuk. Mikor a folyosóra és az utcára kilépünk, Önnek természetesen kell viselkednie. Mintha csak barátait kísérné ki az autóbuszhoz. Mosolyogjon, tréfálkozzék!

— Parancsra nem tudok nevetni — válaszolom kurtán. János, a portás, néma főhajtással búcsúzik. Arca sápadt. Huszonötéves szolgálata alatt másodszor hurcolnak el elöljárót a Kollégiumból. Idegen hatalom bérencei. A kijáratnál három egyetemistám beszélget. Vidám karlendítéssel köszöntenek. A szomorú menet láttára megfagy arcukon a mosoly. Egyikük elpirul, a másik zavartan elfordul. A harmadik leszegi fejét. Dühös pillantásával mintegy felökleli kísérőimet. Jó szabadságharcos lesz belőle — állapítom meg magamban megelégedéssel. Kilépünk a forgalmas utcára. Kísérőim szeme összevillan az út szélén várakozó detektívekével. Egyikük felemeli kezét, mire távolabbról szürke Citroën kocsi gördül a kijárat elé. Szabályszerű bérkocsi. Taxiórával, egyenruhás sofőrrel. Beszállunk.

Az út, a forgalom miatt, talán félóráig tart. A forgalmi lámpák többször tilosat mutatnak. Ilyenkor munkások, diákok bámulnak keresztül az autó ablakán. Bizonyára kissé irigyelnek bennünket, hogy nem kell a hideg reggelen zsúfolt villamosokra, autóbuszokra várakoznunk. Vizsgálgatom magamat, milyen érzés is tölt el most? Gyermekkorom jut eszembe. Első útjaim a hullámvasúton. Felértünk a csúcsra. Alattunk a meredek lejtő és kígyózó kanyar. Az idősebbek, a beavatottak vidáman sikongani kezdtek. Én elszántan, mereven tartottam a karfát. Szorongtam, mint minden gyermek. A nagyobbak vidámsága azonban feloldotta feszültségemet. Ez most hiányzik. A „Taxiban" néma csend van.

Az Államvédelmi Központ oldalbejáratához kanyarodunk. Jól ismerem a Csengery utcát. A nyilasok által „Hűség Házára" keresztelt bérkaszárnyában még nem voltam. A vörösnyakkendős nyomozó magasra tartja az előállítási parancsot. A kapuőr hanyagul beletekint, majd int társainak. Megnyílik előttünk az út az őrparancsnok irodájáig. Stréb Károly főhadnagy felveszi adataimat. Meglepő udvariassággal. Gépírónőjéből azonban kibújik a partizán-modor. Hol írógépe akad el, hol radírját nem találja. Mindezt útszéli trágársággal fűszerezi. A nyomozók vihogással jutalmazzák a lelki striptease-t. Végre elkészül törzslapom. A II. eme-

letre visznek kísérőim. Kopott bútorzatú, szürke irodába. Megkezdődik kihallgatásom. Első kihallgatóm vékony, szőke fiatalember.

— Egyelőre tanúként hallgatjuk Önt ki — közli. Saját érdekében válaszoljon minden kérdésünkre világosan, őszintén. Sorsáról — az eredmény alapján — feletteseink döntenek majd. Neve?

— Dr. Ispánki Béla.

— Hol és mikor született?

— Újpesten, 1916. október 30-án.

— Foglalkozása?

— Római katolikus pap. A budai Szent Imre Kollégium tanulmányi felügyelője.

— Lakcíme?

— Budapest, XI. Bartók Béla út 17-19.

— Iskolai végzettsége?

— Négy elemi, nyolc gimnázium, kilenc év egyetem.

— Hol végezte egyetemi tanulmányait? Budapesten?

— Nem. Rómában.

— Hány testvére van?

— Kilencen voltunk testvérek. Egy meghalt. Nyolcan vagyunk életben.

— Közülük hány tagja a Kommunista Pártnak?

— Tudtommal egyikünk sem tagja politikai pártnak.

— Miért? Utálják a kommunistákat?

— A pártpolitikát utáljuk.

— Úgy érti: a jelenlegi pártpolitikát utálják? A fasiszta pártokat meg támogatták?

— Ez kissé önkényes magyarázat. Aki semmiféle politikai pártba nem lép, nem vádolható részrehajlással egyik vagy másik politikai irányzat javára.

— Ezek szerint az Ön családja pártonkívüli?

— Igen.

— Mondja, szavazott Ön az 1945-ös, vagy az 1947-es országos választások alkalmával?

— Igen. Mindkét alkalommal.

— Melyik pártra szavazott?

— Ez kissé furcsa kérdés. Alkotmányunk minden állampolgár részére biztosítja a jogot, hogy meggyőződését követve szabadon és titkosan szavazzon. A jogban bennfoglaltatik: senki a szavazót nem vonhatja felelősségre, melyik pártra és miért szavazott.

— Az államvédelemre ilyen előírások nem vonatkoznak. Előttünk nincs titok. Még gyónási titok sincs. Tudom, olykor a papok szívesen hivatkoznak a gyónási titokra. Figyelmeztetem, ne reménykedjék abban, hogy itt majd gyónási titokra, vagy hasonlóra hivatkozik.

— Ezt nem értem. Az államvédelem tagjai magyar állampolgárok. A törvények őket is kötelezik. Ezért ragaszkodom törvényes jogomhoz, hogy a titkos választáson leadott szavazatom: titok maradjon.

— Nézze, — szól kihallgatóm békítő hangon — nem jó az, ha jogaihoz mereven ragaszkodik. Legyen nagylelkű velünk szemben, akkor mi is nagylelkűek tudunk lenni. Könnyítse meg feladatomat. Feletteseim erre a kérdésre választ

kérnek. Ha Ön most nem ad választ, később adni fog. Rosszabb körülmények között. Mondja, mit írjak, melyik politikai pártra adta le szavazatát 1945-ben és 1947-ben?

— Írja nyugodtan, a kommunista pártra.

— Ne tréfáljon! Ezt maga sem hiszi el.

— Valóban, magam sem hiszem el. Mint ahogy azt sem hiszem el, hogy az Ön nyomozótársát dr. Tomcsányi Pál Vilmosnak hívják. Ha neki szabad a volt igazságügyminiszter nevét és doktori címét használni, nekem is szabad azt mondani: a kommunista pártra adtam le szavazatomat.

— Rosszul teszi, ha ily válaszokat ad. Makacsság, fölényesség nálunk hibás taktika a gyanúsított részéről. Én türelmes ember vagyok. Nem minden társam az. Meg fogja látni, ha nekik hasonló választ ad, mi lesz a következménye. Ajánlom, ne hasonlítgassa magát az államvédelem alkalmazottaihoz. A proletárforradalom élcsapata az ipari munkásság. Az ipari munkásság élcsapata a kommunista párt. A kommunista párt élcsapata pedig az államvédelem. Mi tehát háromszorosan élcsapat vagyunk. Nekünk sok minden szabad, ami másoknak tilos. Ezt vésse jól emlékezetébe! A válaszra vonatkozóan állapodjunk meg a következő szövegben: Dr. Ispánki nem emlékszik már, melyik politikai pártra adta le szavazatát az országos választásokon. Abban azonban biztos: nem a munkáspártok egyikére szavazott. Jó lesz így?

— Lényegileg nincs sok eltérés válaszaink között. Én azonban hozzátenném: A kérdés feltevésében állampolgári jogaimnak megsértését látom.

— Ez teljesen fölösleges — jegyzi meg kihallgatóm elkomoruló arccal. Csak feletteseimet ingerelné. Menjünk tovább! Kik a barátai? Nevezze meg őket, adja meg lakcímüket!

— Pap vagyok. Igyekszem mindenkivel barátságban élni. Benső, szoros barátságot, melyre Ön gondol, nincs módomban kötni. Ilyenekre sem alkalmam, sem időm nincs. A helyes válasz ez lenne: Barátom mindenki és senki sem.

— Nézze, Doktor Úr, — szól kihallgatóm maga elé meredve — ez a válasz túl elméleti. Feletteseim ragaszkodnak a konkrét nevekhez. Megmagyarázom, miért. A papokkal mi mindig nehézségben vagyunk. Önök sok emberrel érintkeznek. Az emberek bizalommal vannak Önök iránt. Ugyanakkor, államvédelmi szempontból, Önök visszavonult életet élnek. Nem tagjai a politikai pártoknak. Ritkán szerepelnek társadalmi egyesületekben. Gyűléstermeket, szórakozóhelyeket nem látogatnak. Kiesnek az ellenőrzésből. Nyilvántartásunkban nem szerepelnek. Kommunista szempontból ezért Önök igen veszélyesek. Mi szeretnénk doktor úrról tiszta képet alkotni. Tudni akarjuk: barátunk-e vagy ellenségünk? Ehhez szükséges, hogy doktor úr baráti körét megismerjük. Megértjük, ha egy papnak főleg papok a barátai. Ahhoz sem ragaszkodunk, hogy egész életre szóló barátság fűzze Önt azokhoz, akiket megnevez. Ön bizonyára szeret sakkozni, kártyázni, biliárdozni, pingpongozni, zenét hallgatni. Talán olykor szívesen el-elborozgat valakivel. Közben persze beszélget. Diktáljon be néhány olyan papot, akikkel kártyázni, sakkozni szokott és akikkel közben el-elpolitizálgat.

— Erre a következőt tudom válaszolni. Szeretek tarokkozni, sakkozni, biliárdozni. Néha egy pohár bort is szívesen megiszom. Mindezt azonban csak házon belül tudom megcsinálni, mert szolgálatunk a Kollégiumban éjfélig tart. Szabad-

napjaimon édesanyámat, rokonaimat látogatom meg. Hogy nehézség ne legyen, bemondom két kedves paptársam nevét, akikkel alkalmilag el szoktam beszélgetni. Remélhetőleg nem lesznek meghurcolva a velem való kapcsolatuk miatt.

— Attól nem kell félnie. Nem vagyunk emberevők.

Diktálja le nevüket, lakcímüket és azt, honnan ismeri őket!

— Az első dr. Boér Miklós, a Vallás— és Közoktatásügyi Minisztérium I. (Katolikus) Ügyosztályának megbízott vezetője. Miniszteri osztálytanácsos. Pár évig Rómában volt ösztöndíjas tanuló, utána teológiai tanár lett Esztergomban. Vele tarokkozni szoktam. Több mint két év óta Budapesten, a Központi Szemináriumban lakik. A másik paptársam dr. Csertő Sándor, a budapesti Érseki Helytartóság titkára. Vele munkatársi viszonyban állottam. Ő ugyanis Budapesten ugyanazt a munkakört látja el, mint amilyet én láttam el 1943-1946 között Esztergomban. Budapesten lakik, az Angolkisasszonyok zárdájában.

A szőke nyomozó külön papírlapra is feljegyzi a neveket. Átviszi a szomszéd irodahelyiségbe. Egy darabig suttogva tárgyal kollégáival, majd visszajön. Bizonyára ellenőrizni fogják, vajon barátaim szerepelnek-e a kémelhárító, az államvédelem, vagy a gazdasági rendőrség nyilvántartásában. A magam részéről nyugodt vagyok. Dr. Boér és dr. Csertő napokkal ezelőtt Ausztria nyugati zónájából jelezték: megérkeztek szerencsésen a szabad világba.

— Ismer valami Tóth nevű papot? — folytatja kihallgatóm a vallatást.

— Ez a leggyakoribb családnevek egyike. Legalább két tucatnyi Tóth nevű pappal volt dolgom életemben. Közelebbi adat kellene róla, hogy ráismerjek.

— Tóth K. Jánosról van szó. Ismeri őt?

— Igen.

— Mondjon el róla mindent, amit tud!

— Esztergom főegyházmegyei pap. Nyolc évvel idősebb nálam. Tanulmányait Rómában végezte, 1935-ben tért onnan haza. Volt tanulmányi felügyelő a pesti Szent Imre Kollégiumban, udvari pap Esztergomban, hittanár Budapesten. A Külügyminisztériumban szentszéki referensként működött 1943 és 1948 között. Fél évvel ezelőtt, ahogy hallottam, külföldre távozott.

— Hol lakott?

— Érd községben.

— Ezt honnan tudja? Volt nála látogatóban?

— Nem voltam. Ha emlékezetem nem csal, három napra Szálasi hatalomátvétele után, 1944. október 18-án ő keresett fel bennünket Esztergomban. Érdről vonattal járt be hivatalába, Budapestre, mondotta. Légiriadó miatt a vonat aznap több órát késett. Mire ő a Külügyminisztériumba ért, munkatársai különleges szertartáson estek már át. Fel kellett esküdniök az új államfőre, Szálasira. Dr. Tóth valami ürüggyel szabadnapot kért. Eljött Esztergomba tanácsért: mit tegyen, ha pótlólag követelnék tőle az eskü letételét? Serédi bíborosnak és mindnyájunknak közös véleménye az volt: minden csoda három napig tart, ezért párnapos „műbetegség" valószínűleg megmenti az eskütételtől. Ha viszont eskütételre kényszerítenék, ne aggódjék. A kényszer hatására tett eskü érvénytelen. Ez a kis epizód mutatja, hogy dr. Tóth Érden lakott.

— Kitűnő eset! — lelkendezik kihallgatóm. Ilyet se hallottam még életemben. Valaki vonatkésés következtében váljék ellenállóvá.

— Én nem így látom a dolgot — felelem. — Dr. Tóth lelkiismeretbeli kérdést csinált az eskütételből.

— Lehet, igaza van. De, maradjunk a tárgynál! Dr. Tóth Nyugatra szökött, mert annak ellenére, hogy Szálasira nem tett esküt: fasiszta. Ellensége a népi demokratikus rendszernek. Így gondolja maga is?

— Nem! Szerintem azok, akik Nyugatra szöknek, a leghívőbb szocialisták. Éppen azért menekülnek el, mert hiszik: a proletárdiktatúra örökké fog tartani.

— Nahát, ez nagyon jó! El kell mondanom feletteseimnek. A kihallgatást néhány percre felfüggesztem!

A szőke nyomozó nevetve távozik. Mikor visszatér, már nem olyan vidám. Gyanakodva kérdi:

— Ugye, doktor úr, Ön azért nem szökött Nyugatra, mert az a véleménye: ennek a rendszernek napjai már meg vannak számlálva! Azt a kis időt Ön már guggolva is kibírja!

— Van harmadik vélemény is — felelem.

— Szeretném hallani! Ki vele!

— A „Szózat"-ban mindig azt énekeljük: Itt élned és meghalnod kell. Könnyű azoknak, akik több ország állampolgárai. Válogathatnak, melyik „hazában" kívánnak élni. Nekem csak egy hazám van. Itt kell élnem, vagy ha Isten úgy akarja: meghalnom. Nekem nem kellett volna Nyugatra kiszöknöm. Szabályszerű útlevél birtokában kinn tartózkodtam Rómában, 1947 áprilisáig. Mi sem lett volna könynyebb, mint kinnmaradni. Nem tettem. Visszajöttem, mert érzem: itt a helyem.

— Majd erre a hazatérésre is rátérünk később — jegyzi meg kihallgatóm. — Maradjunk egyelőre dr. Tóthnál! Mit csinál ő most Rómában?

— Fogalmam sincs róla.

— Nem szokott vele levelezni?

— Nem.

— Lehetséges volna például, hogy ő a vatikáni államtitkárságon kapjon beosztást?

— Ki van zárva.

— Miért állítja Ön ezt ily határozottan?

— Mert a földgolyónak még igen sokszor kell megfordulnia tengelye körül, míg a Világegyház hivatalai nemzetköziek lesznek. Egyszer az is bekövetkezik majd. Egyelőre nem ez a helyzet.

— Miből él akkor?

— Nem tudom. Annak idején figyelemmel kísértem a Hitler elől menekülő papok sorsát. Éhen nem haltak, az biztos. De, őszintén szólva, nem irigyeltem sorsukat. A Világegyház még nem volt felkészülve a menekültproblémák megoldására. Most talán jobb már a helyzet e téren.

— Hagyjuk ezt a kérdést! Vannak nekünk embereink Rómában is. Azok majd pontos választ adnak. Mondja, jó barátságban volt Ön dr. Tóth-tal?

— Inkább szívélyes paptársi viszonyban.

— Miért nem lettek jó barátok? Mindketten Rómában tanultak!

— Ez a körülmény nem elégséges jó barátság kialakulásához. Egymástól távol éltünk. Talán kétévenként láttuk egymást. Egyéniségeink pedig igen különbözők voltak.

— Szeretném, ha ezt a pontot részletesen kifejtené. Minket nagyon érdekel!

— Dr. Tóth tehetséges és becsületes ember. Rengeteg baráttal, nagy látókörrel. Hibája, hogy kissé barokk-típus. Tanulótársai egykor „szalonmongol"-nak becézték. Szerette az ezüstcsatos lakkcipőt, nagy szőrös abbékalapot, csillogó selyem doktori palástot. Rossz nyelvek szerint névjegye is francia volt: Jean Baptiste de Tóth, Docteur Romain de la Philosophie et de la Theologie. Azaz: Nemes Tóth Keresztelő János, a Bölcselet és a Teológia Római Doktora. Egyszer találkoztunk Budapesten az utcán. Valahol a Belvárosban. Elmondta, hogy előző este a svájci követtel vacsorázott, szenzációs híreket hallott tőle. Két nap múlva a svéd követség tanácsosával fog uzsonnázni, aki most tért vissza Stockholmból. Szombaton délben pedig az argentin főkonzul leányát esketi. Gyorsan elbúcsúztam tőle. Tehetséges fiú, gondoltam magamban, kár, hogy nem saját munkájával és szorgalmával óhajt a Mont Blanc csúcsára feljutni, hanem barátainak vállán. Amire akkor gondoltam, 1943 őszén beteljesedett. Befolyásos magyar barátai külön állást teremtettek számára. A vatikáni ügyek előadója, „szentszéki referens" lett a Külügyminisztériumban. Serédi bíboros ezen roppantul felháborodott. Igaz, mondotta, Kállay miniszterelnök óvatosan készítgeti kiugrásunkat a vesztett háborúból. Egyik titkos vonala a Szövetséges Hatalmak felé a vatikáni diplomácián keresztül vezet. Ehhez azonban elégséges Rómában báró Apor Gábor, legkitűnőbb diplomatáink egyike, aki vatikáni követségünk élén áll. Budapesten pedig a szerény tehetségű, de sok jóindulattal megáldott Apostoli Nuncius, Angelo Rotta címzetes érsek. Serédi prímás dr. Tóth új állását felesleges „sine cura"-nak, magyarul „lázas semmittevésnek" tartotta.

Kihallgatóm órájára tekint. Jegyzeteit gondosan összeszedi.

— Az idő gyorsan halad — állapítja meg. Érdekes, amit Ön mond. Nekem azonban el kell mennem. Kollégám folytatja majd a kihallgatást. Nem búcsúzom, mert még látni fogjuk egymást.

Vékony fiatalember a következő nyomozó is. Dús, hullámos fekete haja van, kissé hajlott orra. Szemei mintha kancsalok lennének. Hosszúkás arcán két kerek, piros folt. Bizonyára kezdő nyomozó, aki szerepléskor éppen úgy izgul, mint a vizsgázó diák. Sokáig lapozgat, keresget apró noteszában, míg az első kérdést felteszi.

— Mi a véleménye Mindszentyről?

— Kaphatnék először magyarázatot arra vonatkozólag, miért fontos az én véleményem Mindszenty bíborosról?

— Az Államvédelmi Hatóság nem magyaráz, hanem kérdez. Tétovázás nélkül, gyorsan válaszoljon. Mielőtt erélyesebb eszközöket alkalmaznék — fuvolázza felém a nyomozó furcsa orrhangon.

— Markáns egyéniség, szentéletű pap. Minden szempontból, de különösen a magyar történelem terén, kitűnően felkészült ember. Tudását nagy szorgalommal önmaga szerezte meg — felelem, miközben tekintetemmel mintegy keresztül szúrom a szemtelen fickót.

— Nahát, ez csodálatos! Mi úgy tudjuk, Ön nem mindenben osztotta Mindszenty véleményét.

— Ahol szabadság van, ott a vélemények is eltérők lehetnek. Ez még nem jelenti azt, hogy a lényeges kérdésekben nem értünk egyet.

— Ezek szerint Ön nem ellensége Mindszentynek?

— Nem. Még elképzelni sem tudom, miért lehetne egy pap ellensége püspökének.

— Mondja, intelligens embernek tartja magát?

— Igen.

— Akkor hogyan nevezhet tudós és szent embernek egy ilyen piszok fasisztát, aki mellesleg nem is magyar, hanem sváb? Még magyarul sem tud rendesen beszélni!

— Valami tévedés forog fenn — válaszolom. Elsősorban úgy tudom, amióta Hitler főbelőtte magát, a fajgyűlölet kora véget ért. Az egyes nemzetek igyekeznek békében és testvériségben egymás mellett élni. Legalábbis én így értesülök nap mint nap a sajtóból. Másodszor: ebben a házban igen sokan örülhetnének, ha annyi magyar vér volna bennük, mint Mindszenty bíborosban. Szegény, két kezével dolgozó magyar földműves család gyermekében. Ugyancsak kevés ember akad hazánk jelenlegi vezetői között, aki oly szépen beszél és ír magyarul, mint ahogy ő ír és beszél.

A fiatal kihallgató egy darabig zavarodottan lapozgat noteszében, majd megkérdi:

— Mondja, szokta Ön olvasni Mindszenty írásait?

— Igen.

— Hát ez különös! Olvassa Mindszenty írásait és nem veszi észre bennük a náci fajgyűlöletet. Sem a sorozatos izgatást dicső felszabadítóink, a Vörös Hadsereg tagjai ellen.

— Szeretném, ha valaki nekem azokat a szövegrészeket megmutatná, melyek e kettős vádat bizonyítják. Én nem emlékszem ilyenekre.

— Ön szerint jelentős állami és pártvezetők alaptalanul vádolják Mindszentyt?

— Az a vád, illetőleg gyanú, hogy a Bíboros ellenséges érzülettel viseltetik a megszálló Vörös Hadsereggel szemben, évekkel ezelőtt merült fel. A Püspöki Kar úgynevezett „választási" körlevelével kapcsolatban. Egy Kántor nevű fiatal nyomdavezető jelentette fel őt a szovjet katonai hatóságoknál. Az ügyet kivizsgálták. Nem kisebb személy, mint Vorosilov marsall állapította meg a vád alaptalanságát. Ily magas vélemény, gondolom, minden további vitát kizár.

— Kitől hallotta ezt?

— Magától Esztergom szovjet városparancsnokától. Én is résztvettem a tárgyalásokon.

— Mi erről semmit sem tudunk. Mondja el részletesen, hogyan történt!

— Az első, háború utáni, országos választások 1945. november 4-re lettek kitűzve. A Püspöki Kar ez alkalommal körlevéllel fordult a katolikus hívekhez. A kéziratot magam vittem nyomdába. Ígéretet kaptam Kántor nyomdavezetőtől, hogy 1000-1500 példányt október 22-én, hétfőn vehetek át, a többit a rákövetkező napon. Az idő sürgetett. A körlevelet október 28-án, vasárnap kellett az ország minden katolikus templomában felolvasni. A postai szállítás akkoriban még nehézkesen működött. Az említett hétfői napon megjelentem a nyomdában. Meglepetésemre két szovjet katonatisztet és egy polgári ruhás nyomozót találtam Kántor irodájában. A körlevél már kinyomtatott példányait és a kliséket csomagolták össze. Az egyik NKVD-s tiszt, aki századosi rangjelzést viselt, közölte: feljelentés

érkezett hozzá, hogy a körlevél becsmérlő megállapításokat tartalmaz a szovjet megszálló erőkkel kapcsolatosan. Azt válaszoltam: félreértésről van szó. Ilyen kifejezések nem szerepelnek a körlevélben, mely kizárólag a magyar problémákkal foglalkozik. Eljárásukat helytelennek tartom. Tizenöt hónappal ezelőtt, ugyanebben az irodában a Hitlerrel kollaboráló ügyészség képviselői kobozták el Serédi bíboros híres, deportáció-ellenes körlevelének kliséit. Akkor is jelen voltam és tiltakoztam. A két eset hasonlósága politikailag kényelmetlen helyzetet fog teremteni a szovjet katonai szervek számára. A százados gondolkodóba esett. Sajnálkozva mondta: ő nem tud magyarul. A kérdést ezért nem tudja azonnal eldönteni. A körlevelet lefordíttatja. Jöjjek másnap a szovjet városparancsnok irodájába, ahol az ügyet barátságosan megtárgyalhatjuk.

— Másnap, dr. Mátrai Gyula irodaigazgató társaságában, megjelentem a városparancsnokságon. Ott találtam a két NKVD-s tisztet és tolmácsukat. A városparancsnok, őszülő, idősebb alezredes, barátságosan fogadott. Tájékoztatást kért: mit jelent az, hogy Püspökkari Körlevél, szoktunk-e ilyet régen is kiadni, hány példányt akarunk kinyomtatni stb. Majd felállt íróasztalától és kezében a körlevél fordításával fel és alá járkált a szobában. Közben katonás, pattogó hangon előadást tartott a Szövetséges Hatalmak megállapodásáról, hogy saját területükön nem tűrik el egymás kormánya, politikai rendszere vagy hadserege ellen irányuló ellenséges propagandát. Hangsúlyozta, e kötelezettséget a szovjet kormány komolyan veszi.

Súlyosan megbüntetnék mindazokat, akik például az Egyesült Államokat, Angliát, Franciaországot támadnák. Akár szóban, akár írásban. Ugyanígy a Szovjetunió vagy a Vörös Hadsereg becsmérlését sem tűrik el. Az igen hosszú körlevélnek három megállapítását kifogásolta:

1. „A zsarnokság... visszaélésével számolt le a demokrácia. Természetesen nem az a demokrácia, mely az egyik emberi személy korlátlan uralma helyett a másikét állítja, nem az, amelyik az egyik embercsoport önző és féktelen uralmát egy másik csoport, hasonlóan önző és féktelen hatalmaskodásával váltja fel. Az igazi demokrácia alappillére, hogy sértetlen természetjogi elveket ismer el, melyekhez soha semmiféle emberi hatalomnak erőszakkal nyúlnia nem szabad."

2. „A legmélyebb fájdalommal kell igazat adnunk az angol külügyminiszter szavainak, hogy úgy látszik, mintha Magyarországon az egyik totális-szellemű zsarnokságot a másik váltotta volna fel. Sajnáljuk, hogy ezt meg kell tennünk, mert elég szégyen volt az országra, hogy egy évvel ezelőtt az akkori vezetők gyengeségéből tág teret engedtünk idegen megszállók erőszakoskodásának. Legalább most kellene a múlt hibáit az emberi jogok lelkiismeretes tiszteletben tartásával jóvátennünk, hogy a világ becsülését valamiképp kiérdemeljük. Sajnos, ezt nem mondhatjuk el. A tavalyi magyar gyöngeség megismétlődik. Különös hatások folytán a magyar élet az egyik totális zsarnokságból a másik felé sodródott."

3. „... szégyenkezve állapítjuk meg, hogy Magyarországon vonatokat, ha nem is rendszeresen, de mindenesetre megdöbbentő gyakorisággal ismeretlen fegyveres rablók támadnak meg, akik sokszor a szerencsétlen utasok utolsó betevő falatját, végső megmaradt ruháját veszik el. Ilyen szörnyű állapotok elképzelhetetlenek voltak előttünk, nem hittük, hogy valaha hazánk földjén ezt kelljen tapasztalnunk.

Rendőrségünk pedig ugyanakkor papokat tart fogva szentbeszédeik miatt s védtelen polgárok internálására rendezkedik be."

A városparancsnok e szövegeket súlyosan sértőknek vélte. Magyarázatot kért. A következőket válaszoltam:

a) A körlevélben semmiféle utalás nincs a Szovjetunióra, Vörös Hadseregre.

b) Elhibázott taktika, sőt bizonyos mértékig beismerés lenne a szovjet katonai hatóságok részéről sértődöttséget mutatni, mintha a vetkőztetéseket, vonatkifosztásokat a Vörös Hadsereg tagjai követnék el.

c) A Szövetséges Hatalmak legfőbb vezetői ismételten úgy nyilatkoztak: egyetlen céljuk a hitleri zsarnokság felszámolása. A felszabadított népekre nem kívánják ráerőltetni saját politikai rendszerüket. Azok maguk dönthetik el, mégpedig teljesen szabadon, milyen demokratikus államrendben kívánnak élni. Ennek az önrendelkezési jognak elismerése lenne a szovjet katonai hatóságok részéről, ha a szóban forgó körlevelet kizárólagosan magyar belügyi problémaként kezelnék és kinyomtatását nem akadályoznák.

A százados szavaimat — tolmácsának fordításában — lejegyezte. A városparancsnok a szöveget átfutotta s elismerte: a körlevélben nem történik utalás a Szovjetunióra. Kijelentette: a körlevél fordítását az általam adott magyarázattal együtt futárral Vorosilov marsallhoz, a Szövetséges Ellenőrzőbizottság elnökéhez küldi. Amint Budapestről válasz érkezik, telefonon felhív. Valóban, három-négy nap múlva a városparancsnok sürgősen magához kéretett. A kliséket, kész körlevél-példányokat visszaadta. Egyben közölte: Vorosilov marsall olvasta a körlevél fordítását. Nem emel kifogást a szöveg ellen. Ő maga, mint Esztergom katonai parancsnoka, őszintén sajnálja a félreértést. Arra kér: biztosítsam nevében a „Pátriárkát" — így nevezte Mindszenty bíborost, — hogy a megszálló erők parancsnoksága megértésben kíván élni az Egyházzal.

Ezzel az ügy lezárult. A kérés miatt a körlevél október 28-án nem kerülhetett felolvasásra. Azonban szerencsénk volt. November 1. — Mindenszentek Napja — akkor még ünnepnap volt. Futárszolgálat vitte szét a körleveleket és mindenüvé időben eljutott.

Kihallgatómnak nem tetszik a történet. Húsos ajkait megvető fintorral összehúzza.

— Mondja, tett-e valaha Mindszenty udvarias gesztust a Szovjetunió képviselői felé?

— Igen.

— Mi volt az?

— Tisztelgő látogatást tett Vorosilov marsallnál, bár a látogatás a másik fél hibájából kudarccal végződött.

— Ne mondja! Ez nem lehet igaz! Mikor történt volna?

— Dr. Zakar kollégám, a Bíboros személyi titkára, bizonyára jobban emlékszik a dátumra, mint én. Úgy hiszem, 1945. november 23-án, egy héttel a Bíboros római útja előtt történt, bár nem mernék esküdni a dátumra. Az említett „választási" körlevél nyomán politikailag feszült helyzet alakult ki. A Kommunista Párt a Bíborost és általában a Katolikus Egyházat vádolta azért, hogy a választáson a szavazatoknak csak 16,7 %-át nyerte el. Ez — a pártvezetőség felcsigázott reményeihez képest — súlyos vereséget jelentett. Elterjedt hírek szerint a sovány

eredmény csalódást okozott Vorosilov marsallnak. Megalakult a többségében kisgazdapárti miniszterekből álló Tildy-kormány. A Külügyminisztérium egyik tanácsosa ekkor azt javasolta Mindszenty bíborosnak: bölcs dolog lenne tiszteletét tenni a Szövetséges Ellenőrzőbizottság szovjet elnökénél. Egyrészt, mert Vorosilov marsall megnyerő egyéniség, józan és nagyvonalú politikus. Másrészt, mert a békeszerződés megkötése előtt helyénvaló volna bizonyítani: Magyarország vezetői — világiak és egyháziak egyaránt — a demokratikus átalakulás barátai. A Szövetséges Hatalmaknak, elsősorban a szomszédos Szovjetuniónak, nem kell félniök a fasizmus újjáéledésétől hazánk területén. Mindszenty bíboros elfogadta az érvelést. Beleegyezett a látogatásba, melynek időpontját a külügyminisztérium pontosan rögzítette. Az adott időpontban a Bíboros autón a Szovjet Főparancsnokság épületéhez hajtatott. Dr. Zakar kiszállt a kocsiból és jelentette a Bíboros érkeztét. Hamarosan fiatal szovjet tiszt, főhadnagyi rangban lévő adjutáns, került elő. Miután személyesen meggyőződött, hogy valóban a „Pátriárka" érkezett meg, türelmet kért, míg az esetet feletteseinek jelenti. A jelenet többször megismétlődött. Mindig magasabbrangú adjutánsokkal. Közben csaknem két óra eltelt. A Bíboros vékony kabátjában a hideg autóban didergett. Végül egy rendkívül magas ezredes jött ki az épületből. Sajnálkozással közölte: Vorosilov marsall fontos konferencián vesz részt, melyet nem lehet megszakítani. Az elkövetkezendő hetekben ők telefonon új időpontot fognak kérni a látogatásra. Ezután hosszabb idő telt el. A Bíboros közben Rómában járt. Egy napon ismét a Külügyminisztérium tanácsosa jelentkezett telefonon. Sűrű bocsánatkérések között új időpont kitűzését kérte a Bíborostól. Mindszenty prímás önérzetesen annyit felelt: Neki második dátuma nincs. Még Vorosilov marsall részére sem! Így maradt el e két rendkívüli egyénnek történelmi találkozója.

— Ön kitől hallotta mindezt?

— A Bíboros említett látogatása pénteki napon történt. Szombaton titkárával együtt hazatért Esztergomba. Dr. Zakar ilyen alkalmakkor mindig beszámolt a Budapesten töltött napok eseményeiről, problémáiról. Ő mondta el az esetet.

— Ön mit szólt az esethez?

— Tréfásan megjegyeztem: Bandi, szerencséd van. Ha én lettem volna a Bíboros, megpofoztalak volna. Ott helyben.

— Miért? — kérdi csodálkozva kihallgatóm.

— A Bíboros gyenge fizikumú ember. Különösen tüdejére kell vigyáznia. Amellett szigorú aszkéta. Vékony felsőkabátot hord. Bunda, melegen bélelt télikabát viselését — gondolom — puhaság jelének tartja. Hideg, november végi napon közel két órát ülni a fűtetlen autóban: könnyen okozhat komoly megfázást. Ez az első ok. A második súlyosabb. Ily jelentős találkozót írásban kellett volna rögzíteni. „Verba volant, scripta manent" — mondja a régi közmondás. Szóbeli ígéretek terén a diplomaták gyakran játsszák meg a feledékenységet. Az írást azonban orruk alá lehet dörgölni!

Második kihallgatóm is órájára tekint. Apró noteszét zsebébe süllyeszti.

— A kihallgatást egyelőre befejeztük. Sajnos, komoly eredmény nélkül. Mire ismét találkozni fogunk, remélem egy és más eszébe jut Mindszenty antiszemita beállítottságáról.

A vörösnyakkendős nyomozó foglalja el az inkvizítori széket. Merev arccal, félig csukott szemekkel, automataként adja fel a kérdéseket: Hogy hívják? Hol született? Kik voltak a tanárai a gimnáziumban? Kik voltak az iskolatársai? Kik a barátai? Tudja-e, hol van most? Tudja-e, miért van itt? Miért ment ki Rómába 1935-ben, 1946-ban? Miért jött haza 1947-ben? Tud-e olyan személyekről, akik disszidálni készülnek Nyugatra? Kiket ismer a kommunista vezetők közül? Van-e kapcsolata nyugati államok budapesti követségeivel? Kikkel szokott levelezni?

A nyomozók váltják egymást. A vallatási módszer is változik. A hangnem olykor barátságos. A Kísértő mézesmázos hangja. Máskor durva és fenyegető. Nem éppen vonzó ajánlatokkal: ablaktalan sötétcella, víztől csöpögő falakkal. Szibériai deportáció. Édesanyám, testvéreim meghurcolása. Néha két-három nyomozó tartózkodik a kihallgató-szobában. Ilyenkor egyikük mögöttem sétál. Gumibottal kezében. De még nem ütnek meg. Állítólag csak tanú vagyok. Amikor a szoba ablakán világosság hatol be, rádöbbenek: 24 órája hallgatnak ki. Megállás nélkül.

Halványarcú, szürkeruhás ÁVH-s tiszt jelenik meg a színen. A nyomozók tisztelettudóan felugranak helyükről.

„Főnök úrnak" szólítják őt.

— Nem akar vallani a gyanúsított? — kérdi magas orrhangon, de leplezetlen dühhel. Nemhogy csak tagad, de hülyéknek is néz bennünket? Megadja két haverjának nevét, akik éppoly csavargók, mint ő. Közben jól tudja, hogy azok már árkon-bokron túl vannak! Fog még csicseregni az a híres Dr. Ispánki! Csak fel kell vágnunk kissé a nyelvét! Őrizetbe veszem! Vigyétek le a pincébe!

Két nyomozó a földszinti raktárba kísér. Homályos, hosszú hodály, kétoldalt fapolcokkal. Le kell vetkőznöm.

Ruhadarabjaimat aprólékosan végigtapogatják. Papi talárisomat, nadrágtartómat, cipőfűzőimet, zsebeim tartalmát elveszik. A raktáros — fiatal, barna őrmester, festőművész ecsetjére kívánkozó magyar arcvonásokkal — szánakozva néz rám. Holmijaimat gondosan leltárba veszi.

Pár lépéssel odébb, az udvar sarkában nyílik a fogda ajtaja. Kísérőim megrázzák a vastag vasrácsot. Csakhamar termetes szakaszvezető jelenik meg. Kezében csilingelő óriáskulcsokkal. Bejutunk az előtérbe. A nyomozók suttogva közlik a fogdaparancsnokkal a „fentiek" utasításait. Nevem és adataim bekerülnek a fogda törzskönyvébe. A szakaszvezető társa, szélesarcú, feketehajú tizedes, gúnyos mosollyal szól le a pincébe:

— Pszt! Pszt! Új ürge érkezett! Magánzárkás! A 19-esbe kerül!

— Jöhet! — mondja egy hang odalentről.

Nyikorgó lépcsőn kell a pincébe mennem. Lenn már vár az őr. Alacsony cigányfiú. Bevezet a 19-es cellába. Megkezdi oktatásomat.

— Idefigyelj, te rohadt fasiszta! Elmondom a házirendet. Nyisd ki a füledet, mert kétszer nem mondok semmit! Ébresztő reggel 6-kor, takarodó este 10-kor. Napközben aludni nem szabad. Ez nem a Ritz Hotel. Ülhetsz a priccsen vagy sétálhatsz a zárkában. Teljesen csendben. Ha szükségletre kell menned, halkan megkoccantod a zárka ajtaját. Mikor kérdezik, ki zörög, csak annyit válaszolsz: 19-es. Nem ajánlom, hogy sokszor zörgölődjél! Csak akkor beszélhetsz, ha kérdeznek. Akkor is csak halkan. Ha valamit a falra mernél karcolni, letöröm a kezedet! Voltál katona?

— Nem.

— Jóságos Úristen! Ismét egy hülye civilt kaptunk! Elmagyarázom, mit kell tenned ellenőrzések alkalmával. Ha bárki a zárkába lép, levágódsz a priccsről. Mint egy féltégla. Bokádat összevágod. Legyen zene abban a bokacsattanásban, melódia! Szikrázzon a cipősarkad! Még a zoknid is. Kihúzod magadat, mint aki hosszú söprűnyelet nyelt le. Kezeidet combodhoz szorítod. Szemeidet előre mereszted, mint a sült hal a lábosban. Nem nézel jobbra-balra, mint a dámák az utcasarkon. Nem vigyorogsz, mint a majom az állatkertben. Katonásan csak annyit mondsz: „Tisztelettel jelentem, 19-ès zárka, létszám 1 fő!" Megértetted?

— Igen!

— Most főpróbát tartunk! Elmegyek és kis idő múlva visszajövök. Menjen az a jelentés, mert különben nagy bajok lesznek!

A főpróba sikerült. Az őr kinyitja a zárkaajtó „kukucsát". Cellámmal szemben helyezkedik el. Egy ideig farkasszemet nézünk. Később megunja a gyanakvást. Elmegy társához beszélgetni.

Leülök a priccsre, mely faltól-falig ér. Hátulról jéghideg huzat zúdul nyakamba. Védekezésül felhajtom kabátom gallérját. Elölről villanyfény hatol fáradt szemeimbe. A baloldali falrészen száz és száz karcolás. Monogramok, jelvények, írások. Elődeim emlékei. Soknak közülük utolsó üzenete.

1948. november 28.

Fáradtan térek vissza az éjszakai kihallgatásról. A fogdaparancsnok íróasztala előtt ül és eszik. Terítéke zsírfoltos csomagolópapírból áll, melyen kenyérdarabok, két vöröshagyma és apró szalonna-kockák láthatók. A rólam szóló átvételi elismervényt is reggelije alól kotorja elő. Kissé zsíros állapotban. Nadrágján igyekszik tisztára dörzsölni, de nem sikerül. Visszatérésem idejét az íróasztalfiókban lévő vekkeróráról állapítja meg. Rá akarja vezetni az elismervényre, a tinta azonban nem fog a zsíros felületen. Többszöri próbálkozás után ceruzával karcolja rá: 5 óra 45 perc. Kísérőm átveszi az elismervényt és eltávozik. A fogdaparancsnok kézmozdulattal jelzi, hogy menjek le a pincebörtönbe.

A nyikorgó falépcsők aljára érve az őrt polgári „Jó reggelt"-tel köszöntöm. Szemének gyűlölködő villanásából jövök rá tévedésemre. Szovjet recept szerint minden őrizetes, katonának számít. Az őr rámrivall:

— Jó reg-ge-e-e-elt? Hát ez meg milyen új szokás? Hogy az a vén sátán szakítsa fejedre a magasságos mennyeket, te rohadt fasiszta! Hol vagyunk, a Brazil Eszpresszóban, a Körút sarkán? Legközelebb majd úgy állítasz be: csókolom rózsaszínű kacsóitokat angyalkák! Mint a feketéző vigécek, mikor jobbra-balra vigyorogva, kezeiket pingvinszárnyként lebegtetve ellejtenek a Brazil Eszpresszó ezüstszőke tündérei között. (Hatás kedvéért az őr mindjárt be is mutatja a vigécek érkezése című jelenetet). Jelents nekem katonásan, mert úgy felrúglak, hogy még dédunokáid is idegsokkal fognak megszületni!

— Őrvezető úr, tisztelettel jelentem, 19-es őrizetes a kihallgatásról visszatértem! — jelentkezem most már katonásan. Bokacsattogtatással.

— Így már valamivel jobb — dörmögi az őr kissé megenyhülve. Tűnj el a zárkádban! Villámgyorsan!

Az eltűnésben némi segítséget is nyújt. Csizmájának orrával. Nekiesem a zárkaajtónak. Bizonyára párthűségét kívánja ezzel tanúsítani. A polgári ruhás nyomozó előtt, aki a szomszédos, 20-as zárkánál őrködik. Jel szerint szomszédot kaptam. Őrizetbe vételét még nem döntötték el, ezért van díszőrsége. A nyomozó nagyon fázhat. Felhajtott kabátgallérja, lehúzott kalapja között csak apró rés maradt szabadon. A résből két fekete szemgolyó pislog jobbra meg balra. Ijesztő látvány.

Cellámban a deszkapriccs oly hideg mint egy jégtábla. Akárhogyan forgolódom, vállamat, vesémet és térdemet égeti a hideg. A fáradtságtól már-már beletörődnék a változhatatlanba, mikor főtörzsőrmesteri üvöltés csattan fel a folyosón: Ébresztő! Fel! A pincebörtön egyszerre megélénkül. Tucatnyi őrizetes ugrik fel priccséről, tompa dübörgéssel. Sorakozni kell a zárkaajtó mögött. Futólépésben végrehajtott villámszükségletre. Utána mosdás. Jéghideg vízben, félperc alatt. Törülközés a zárkában. Saját ingünkkel. Mert törülköző, szappan, fogkefe és fogkrém nincsen.

Reggel hét óra lehet, mikor a pince ismét elcsendesedik.

Addigra az őrizetesek elkészültek a szükséglettel és mosakodással, anélkül, hogy látták volna egymást. Itt mindnyájan magánzárkások vagyunk. Az őrök elkészültek a zárkák felülvizsgálatával és a személyi motozással. Egy földszinti őrizetes, a határon elfogott disszidensek és csempészek közös zárkájából, rongygyal feltörölte a mosdásnál szétfröcskölt vizet, felsöpörte az őrök cigarettacsutkáit. A reggeli rab-műsor befejeződött.

A mélységes csend gyógyító balzsamként hat lelkemre. Lehetővé teszi azt is, hogy harangszót halljak. A közeli Szt. Teréz templomnak, Budapest egyik barokk műremekének harangjai korai misére hívják a híveket. Ádvent első vasárnapja van. Cellám szellőzőnyílásán a harangszó úgy hatol le hozzám, mint szúnyogok nyáresti, békés zümmögése. Vasárnapi ajándék ez, mert hétköznapokon a földalatti vasút dübörgése és az utca zaja túlharsogja a harangokat. Kissé oldalt fordulok a priccsen. A templom irányába. Magam elé képzelem a művészi oltárt, a hívek imádkozó, éneklő gyülekezetét. A pappal együtt mondom el a szentmise szövegét. Az állandó részeket könyv nélkül tudom. A változó részeknél foltozgatnom kell az emlékezet hiányait. Közben szívemet melegség tölti el. Tudom: édesanyám, testvéreim, barátaim imádkoznak értem. De nemcsak ők. Krisztus híveinek sokasága is, akiknek szívéből még nem halt ki a szeretet szenvedő testvéreik iránt. Azt persze nem tudhatom, mi történik ezalatt a külvilágban. A hűség és bátorság megható példájaként, az FRB bányagépgyár munkásai lakásomra sietnek. Bútoraimat és minden holmimat teherautóra rakják és elszállítják. A meglepetésszerű manőver sikerül. Az Államvédelmi Hatóság csak megkésve értesül a huszárcsínyről. Nyomozói, a szokásos hiéna-csapat, dél-felé jelennek meg a helyszínen. Házkutatás címén. Vezetőjük arca elsápad a méregtől, mikor lakásomban a csupasz falakat meglátja. A zsákmány kicsúszott kezeik közül. Nincs min osztozkodni. Egyik nyomozó a portást faggatja, vajon a bútorszállítók lovaglócsizmás, vadászzekés földbirtokosok voltak-e? János tagadóan rázza fejét. Overallos, erős munkások voltak — feleli, — mert a nehéz, faragott bútorokat könnyűszerrel emelték a

gépkocsira. Volt-e felirat a teherautón? Jelezték-e a szállítók, hogy hova viszik a holmikat? — hangzanak az újabb kérdések. Talán a Kollégium igazgatója, dr. Simon László főtisztelendő úr, jobban tud e kérdésekre válaszolni. Ő tárgyalt a szállítókkal. Az egész oly gyorsan történt, hogy magam nem tudtam a részletekre figyelni — tér ki János a vallomás elől. Dr. Simon kikérdezésére azonban nem kerül sor. A detektív-csoport vezetője kurtán kiadja a parancsot: Gyerünk! Szótlanul, lehajtott fejjel kotródnak el a nyomozók. Érthető. A munkásság az egyetlen erő, melytől a proletárdiktatúra retteg. Meg kell hátrálniuk.

Imádság után sorra veszem az éjjeli kihallgatás anyagát. Nem aggályoskodásból. Mikor az ember életéért küzd, minden szó fontos. A nyomozás iránya kettős. Mindszenty bíboros személye és működése, saját külföldi kapcsolataim. Első kihallgatóm a fiatal, pirulós nyomozó. Sokáig fontoskodva lapoz jegyzeteiben, míg az első kérdést feladja:

— Mikor és hol ismerkedett meg Mindszentyvel?

— Három évi tartózkodás után nyári szabadságra jöttem haza Rómából, 1938 júliusában. Szabadságom alatt körutazást tettem. Egyik megállóm Zalaegerszegen volt. Édesapám ott született, nagyszüleimnek a templomtéren volt egykor házuk. Utazásomnak így főleg érzelmi jellege volt. De nem teljesen. Rokonaim megkértek, ha arra járok szerezzek be számukra néhány családi okmányt. Felkerestem a plébániát. Kedves, fiatal káplán fogadott. Mosolyogva közölte, náluk szigorú, kissé patriarkális rend uralkodik. Mindenhez a „nagy főnök" engedélye szükséges. Az élcelődők ezért plébániájukat „Pehmináriumnak" csúfolják. Emiatt azonban ne aggódjak. Pehm prelátus, — ahogy akkor még Mindszentyt hívták — igen jó ember. Menjek csak ki a főutcára. Ott találom őt, mert délután 3-tól a polgármesterrel szokott sétálni. Könnyű őt megismerni. Széles, fekete kalapot, fekete körgallért visel. Úgy is volt. Nem messze a templomtól két férfit pillantottam meg. Az utcán álltak, beszélgettek. Pehm prelátus botjára támaszkodott.

Köpenyének jobbszárnya bal vállán volt általvetve. Kissé meghajolva, figyelmesen hallgatta a polgármester fejtegetését valamilyen helyi üggyel kapcsolatban. Bemutatkoztam és engedélyt kértem az 1800-as évekből származó anyakönyvi kivonatok kiállítására. Az engedélyt azonnal megkaptam. Másnap továbbutaztam anélkül, hogy beszéltem volna vele.

— Menjünk tovább! Mikor találkozott vele ismét?

— Hat évre rá, 1944. március 24-én. Ekkor már Serédi bíboros mellett dolgoztam, hercegprímási szertartóként. A hónap elején XII. Pius pápa Mindszenty plébánost veszprémi püspökké nevezte ki. A Püspöki Kar úgy határozott, hogy az újonnan kinevezett két püspöknek, Mindszenty Józsefnek és dr. Hamvas Endrének szentelése ünnepélyes keretek közt az esztergomi Főszékesegyházban történjék, március 25-én. Mindszenty és a Püspöki Kar több tagja egy nappal korábban érkeztek és a Prímási Palotában nyertek elhelyezést. Mint a vendéglátó Bíboros képviselője fogadtam őt. Felvezettem lakosztályába. Elmagyaráztam neki a Palota napirendjét, szokásait. Ismertettem vele a másnapi programot. Arra a kérdésre: van-e valami kívánsága, annyit felelt, szeretné a napot visszavonultan tölteni. Amennyiben lehetséges, a vacsorától is szeretne távolmaradni. Mindjárt megértettem, hogy a püspökszentelésre imádkozva, böjtölve kíván előkészülni. Jeleztem azonban, távolmaradása a vacsorától kissé szokatlan lenne. A kínált ételekből

szabadon választhat, akár csak jelképes mennyiséget is. Jelenléte azért fontos, mert Serédi bíboros — mint vendégszerető magyar ember és kitűnő házigazda — ez alkalommal köszönti vendégeit. Mindszenty püspök megköszönte tájékoztatásomat.

Délután folyamán némi bonyodalom támadt. A püspökszentelésre, messzi vidékekről, túl sokan érkeztek. Esztergom szállodái, magánházai — Budapest ismételt bomba-veszélye miatt — zsúfolva voltak fővárosi „menekültekkel". Így minden személy elhelyezése külön gondot okozott. Mindszenty édesanyja részére saját lakásomat ajánlottam fel. Aggasztott azonban, hogy az idős asszonynak nem tudok megfelelő hölgykíséretet biztosítani, mert a Prímási Palotának ő volt az egyetlen női vendége. Véletlenül ekkor toppant be irodámba a Főegyházmegye jogtanácsosa, dr. Gróh József. Mikor meghallotta nehézségemet, telefonált feleségének. Az asszony perceken belül megjelent a Palotában és miután a tervhez Mindszenty beleegyezését megkaptam, pártfogásába vette a püspök édesanyját.

— Folytassa! Mikor találkoztak ismét?

— Ha emlékezetem nem csal, Mindszenty püspök 1944 folyamán még két ízben járt Esztergomban. Egyik látogatására, 1944 júniusának vége felé, jól emlékszem. Serédi bíborossal ebédeltünk, mikor Márton bácsi, az idős főportás, benyitott az ebédlőbe. Jelentette: valaki sürgős ügyben engem keres. Észrevettem Serédi bíboros arcán a meglepetést. A Prímási Palotában ugyanis szigorú etikett szerint éltünk. Ebédre, vacsorára későn érkezni egyet jelentett volna az állásvesztéssel. Korábban sem lehetett eltávozni. Az eset meglehetősen kellemetlenül érintett. Engedélyt kértem a távozásra. A Palota boltíves bejáratánál Mindszenty püspököt és titkárát találtam. Hamarosan kisült: Dr. Mészáros Tibor titkár gondolata volt, hogy engem hívassanak. A Püspök valójában Serédi bíborossal kívánt sürgősen beszélni. Megmagyaráztam: gazdám maga a pontosság és rend. A váratlan fordulatok őt nagyon felizgatják. Helyezkedjenek el egyik vendégszobánkban. Gondoskodom étkezésükről és jelentem az esetet a Bíborosnak. A továbbiakban majd dr. Zakar személyi titkár intézi az audiencia ügyét. Ezzel az én szerepem véget ért. Este vacsoránál — azután megtudtam a látogatás okát. Mindszenty a Magyar Püspöki Kar erélyes fellépését követelte a Bíborostól a Sztójay-kormánnyal szemben. A vidéki zsidóság német, vagy német-megszállta területre való deportációja miatt. Érzésem szerint Mindszenty nem volt megelégedve Serédi prímás higgadt, túl lassú munkamódszerével. Azonnali, tüntetően látványos lépésre gondolt. Természetesen nem tudhatta, milyen erőfeszítéseket tett már a Bíboros ebben az ügyben. Sajnos, komoly eredmény nélkül. Serédi ismertette vele a helyzetet. Levélváltását Sztójay miniszterelnökkel, a kormány halogató politikáját és apróbb engedményeit. A Pápa erélyes jegyzékét, melyet a Pápai Nuncius nyújtott át a külügyi tárcát kezében tartó kormányelnöknek. Tárgyalásait a színfalak mögött, Hitler kormányának nyomását, Sztójay üzenetét: „A katolikus egyházzal nem óhajtok összeütközésbe kerülni, sem ellene harcot folytatni. Ha Eminenciád kívánja, szívesen lemondok tisztemről. Azonban fel kell hívnom Eminenciád figyelmét, utánam csak Szálasi jöhet és ő maradéktalanul ki fogja szolgálni a németeket. Én legalább igyekszem a német követeléseket mérsékelni. Döntse el Eminenciád, az adott helyzetben melyik lehetőséget tartja előnyösebbnek és aszerint válasszon!" Végül Serédi bíboros megmutatta a Püspökkari Körlevél tervezetét, melyet a kö-

zeljövőben az ország minden katolikus templomában fel fognak olvasni. Klasszikus tömörségű, megcáfolhatatlan érvelésű körlevél volt ez. Az emberi szabadságjogok magyar „Magna Carta"-ja. Mindszenty püspököt annyira elbűvölte, hogy szövegére a későbbi években ismételten visszatért. Megnyugodva hagyta el az esztergomi Prímási Palotát.

E látogatás után több mint egy évig nem láttam Mindszentyt. Arról, hogy a nemzetiszocialisták 1944. november 27-én letartóztatták, december 24-én a nyugati határszélre, Sopron-Kőhidára szállították és 1945. április 1-én — a szovjet csapatok előnyomulása következtében — szabadult, megkésve értesültem. Prímási kinevezése után, 1945. október 6-án, autóval magam mentem Budapestre, hogy őt ünnepélyes beiktatására, a prímási városba felhozzam. Ettől kezdve munkatársa lettem. Egészen második római tanulmányutam idejéig.

— Ha a dátumot ily jól megjegyezte, arra is emlékeznie kell, miről beszélgettek az úton — jegyzi meg kihallgatóm. Nem néz fel jegyzeteiből. Úgy veszem észre, csak az időpontokat jegyzi fel vallomásomból.

— Mindszenty arra kért, soroljam fel kuriális hivatalaink tisztikarát, alkalmazottait. Ki milyen beosztásban szolgál és hány esztendeje. Az egyórás autóút alatt csak részben tudtam teljesíteni kérését. Az utazás dátuma számomra nem azért emlékezetes. Maga a prímási beiktatás sem mindennapi esemény. Századunk első felében csak háromszor történt: 1916-ban, 1928-ban és 1945-ben. Ez az első ok. A második: kissé komikus, személyes élményem. Az út első részén, Budapest felé haladva, szovjet őrség tartóztatta fel az autót. Ellenőrzés céljából. Kétnyelvű, magyar-orosz igazolványom körül nem volt hiba. Az őrség feje, amolyan őrmesterféle, jelet adott piros zászlójával, hogy folytathatom utamat. Fiatal, pufókarcú társa azonban nem tágított az autó elől. Géppisztolyával felém bökdösve, mérgesen magyarázott valamit. Szavaiból annyit megértettem Gyinyirál, gyinyirál... azaz tábornok. Hosszas várakozás után fiatal hadnagy és civilruhás tolmács került elő. Alapos vizsgálat eredményeként a hadnagy bocsánatot kért a tévedésért. Megmagyarázta, az őr piros szertartói talárisom miatt magyar tábornoknak nézett engem. Utasításuk szerint a magyar tábornokokat fel kell tartóztatniuk, amíg a Főhadiszállás útjuk folytatását kifejezetten meg nem engedi. Bár az eset kissé kellemetlen volt a késés miatt, a végén mindnyájan vidáman kacagtunk. A dátumot ezért jegyeztem meg ily jól.

— Jó eset! Mi eddig nem tudtuk, hogy Ön tábornok is volt. Rávettük volna a háborús főbűnösök listájára — élcelődik kihallgatóm.

— Csak ne siesse el a dolgot! — válaszolom szárazon. — Könnyen bajba juthat, ha Vorosilov marsallt azzal vádolja: háborús főbűnösöket nevezett ki a demokratikus hadsereg élére.

— Maradjunk a tárgynál! — rezzen össze ijedten a fiatal nyomozó. Arcának piros foltjai hirtelen megnőnek. — Beszéljen inkább arról, hogyan lett Mindszentyből az ország hercegprímása!

— XII. Pius pápa kinevezte őt.

— Ne tréfáljon! Ennyit mi is tudunk. Ne nézzen bennünket egészen hülyéknek. A háttérre vagyunk kíváncsiak.

— Ez nem titok, bár kissé hosszabb történet. Szükséges ismerni az előzményeket. Talán legjobb, ha egy nevezetes nappal, 1945. március 29-ével kezdem. Nagycsütörtök volt, napsütéses, gyönyörű tavaszi idő. A háború vihara csak négy napja távozott el felőlünk. Nyugati irányban. Megelőzőleg három hónapig éltünk a légoltalmi óvóhelyen, mert Esztergom a frontvonalba esett. A Prímási Palota tetőzetének nagy részét elvitték a bombák, a főlépcsőház mennyezete beszakadva, a falakon tüzérségi lövedékek kráterei. A Palotához csatlakozó kéttornyú templomból csak a tornyok és falak maradtak meg. Három hónapja nem volt víz-, áram-, és gázszolgáltatás. Nem működött a posta és a telefon. December óta nem láttunk újságot. Rádiókészülékeinket a Vörös Hadsereg elvitte, beleértve azt a muzeális darabot is, melyet Guglielmo Marconi — a híres feltaláló — személyes barátságból készített Serédi bíboros részére. Autóink, lovaink hasonló sorsra jutottak. Feljöttünk a légoltalmi pincéből, romokat takarítottunk. A közbiztonság oly rossz volt, hogy az emberek még nappal is csak lakásuk tájékán mertek tartózkodni. Éjjelenként a kapukat bezártuk, gerendákkal kitámasztottuk. Úgy éltünk, mint a kőkorszak emberei.

Mi fiatalok könnyen túltettük magunkat a veszteségen. A nehézségek sem aggasztottak bennünket. Életöröm és alkotóláz töltötte el szívünket. Gazdámat, Serédi bíborost az ország sorsa aggasztotta. Reggeli miséje után ezt mondta: Csak most kezdjük érezni annak a lelkiismeretlen politikának következményeit, mely mindent egyetlen tétre, Hitler csodafegyvereinek álmára tett fel. Az indokolatlan remények, hogy a győztes tengely-csapatok Ausztria bevehetetlen hegyi erődjéből majd új honfoglalásra térnek vissza, szertefoszlottak. Szálasi kormánya mesterséges „politikai vákuumot" idézett elő. Osztrák területre telepítette ki a kormány tagjait, az Országgyűlést, a közigazgatás és közrendészet szerveit. Hazánk területén jelenleg nincs se államfő, se kormány, se törvényhozás, se közigazgatás, se csendőrség, se rendőrség. Csupán az egyházak vezetői és papjai maradtak helyükön. Hitler hadseregének átvonulása, halogató harcai felbecsülhetetlen károkat okoztak. Emberi életben, épületekben, mezőgazdasági és ipari berendezkedésekben. Az élelmiszertartalékok fogytán vannak. Ha népünket a pusztulástól meg akarjuk menteni, a tavaszi mezőgazdasági munkákat azonnal meg kell kezdeni. A lakóházakat és gyárakat újjá kell építeni. Mindezeknek két feltétele van. Az első a közbiztonság, hogy az emberek ki merjenek mozdulni házaikból. A második: erős központi tekintély, mely az újjáépítést megszervezi, irányítja. Sajnos, mindkettő hiányzik. A „politikai vákuum" rossz fegyverré vált, mely népünket sújtja.

E reggelen három vendégünk érkezett. Kalandos utazással Budapestről jöttek. Első hírnökeink voltak a Debrecenben megalakult Ideiglenes Kormányról és a lakosság hősies erőfeszítéseiről az újjáépítést illetően. Beszámolójuk hosszabb része azonban szomorú volt. Budapest ostromának és pusztulásának megrendítő krónikája. A közlések megsemmisítő hatással voltak Serédi prímásra. Dél felé átadtam neki az Ideiglenes Kormány rendeletét a nagybirtokok felosztásáról. Nehezen olvasható, kezdetleges lenyomat volt, rossz papíron. A Vörös Hadsereg utasítására nyomtatta ki egy helybeli nyomdász. A Bíboros átolvasta, majd behivatott szobájába. Mint vérbeli jogász és egyben az ország legsikeresebb nagybirtokosainak egyike pontról pontra kifejtette a rendelkezés hibáit, előrelátható következményeit.

Déli 1 óra körül asztalhoz ültünk. Serédinek abban a kis szobában terítettünk, mely számára háló- és dolgozószobaként szolgált. A mellette lévő nagyobb szobá-

ban dr. Meszlényi Zoltán segédpüspök, az udvari papság és a három vendég foglalt helyet. Talán 2 óra lehetett, mikor Ernő, a prímási inas, falfehér arccal rontott be hozzánk. Jöjjünk azonnal, valami történt Őeminenciájával! A Bíborost asztalra borulva találtuk. Dr. Szepesdy kollégámmal ágyra emeltük a még meleg, súlyos testet. Segíteni azonban már nem lehetett. Két ellentétes betegsége, a cukorbaj és szívbaj végzett vele.

A baj mindig csőstől jön, tartja a magyar közmondás. Egy nappal Serédi prímás halála előtt gróf Mikes János szombathelyi püspök esett össze holtan nyaralójának lépcsőjén. Nagypénteken pedig báró Apor Vilmos győri püspököt érte végzetes géppisztolysorozat, mikor Palotájának női alkalmazottait meg akarta védeni a katonák erőszakoskodásától. A hármas tragédiát vigasztaló esemény követte. Húsvét-vasárnapon, április elsején, a Püspöki Kar két kiváló tagja szabadult fogságából. Shvoy Lajos, a bölcs, közszeretetben álló székesfehérvári püspök és Mindszenty József veszprémi püspök, akit országos viszonylatban aránylag még kevesen ismertek.

Serédi hercegprímást április 2-án temettük az Esztergomi Főszékesegyház kriptájába. Szinte életveszélyes körülmények között. A Főszékesegyház óriási kupolája, bejárati csarnokának két hatalmas kőoszlopa, bombasérülés következtében beomlással fenyegetett. A Szövetséges Ellenőrzőbizottság gesztusa folytán a temetésen résztvehetett Mgr. Angelo Rotta címzetes érsek, pápai nuncius, Grősz József kalocsai érsek és Dr. Pétery József váci püspök. Temetési szertartás után, a szomorú körülményeknek megfelelően, igen szerény fogadást rendeztünk vendégeink tiszteletére. Ezen szóba került az utódlás kérdése. Abban mindnyájan egyetértettünk: halaszthatatlanul sürgős a prímási szék betöltése. A háborús összeomlás e tragikus napjaiban egyházunk nem nélkülözheti a bölcs és erélyes vezetést.

Meglepetésünkre a Pápai Nuncius a következőket közölte: Udvarias levelet kaptam minap Vorosilov marsalltól. Magánszemélyként, mint szívesen látott vendég Budapesten maradhatok. A diplomáciai testület tagjainak kijáró jogokat és kiváltságokat azonban nem gyakorolhatom. E döntés távolról sem jelenti azt, mintha a Szovjetunió kormánya nem értékelné a Szentszék erőfeszítéseit és érdemeit a béke érdekében. Személyem ellen sem irányul, hisz köztudomású, hogy sok ezer ember életét mentettem meg az ország hitleri megszállása idején. Magyarország azonban a szovjet megszállási övezetbe tartozik. A szovjet kormány álláspontja az: saját megszállási övezeteiben csak azoknak az országoknak diplomáciai képviseletét engedélyezi, melyek a Szovjetunióval normális diplomáciai kapcsolatot tartanak fenn. A Szentszék, illetőleg Vatikáni Állam esetében ez a helyzet nem áll fenn.

Ily körülmények között — folytatta Rotta érsek — budapesti tartózkodásom értelmét veszti. Sem személyem, sem az Apostoli Nunciatúra nem élvezi többé a nemzetközileg elfogadott sérthetetlenséget, területen kívüliséget. A Szentszékkel nem érintkezhetem a diplomácia szokásos módján: rejtjeles szövegek használatával. Jogilag tehát lehetetlen helyzetbe kerültem. Ettől azonban a tényleges helyzet sem sokban különbözik. A budai Várnegyed ma valódi „nekropolis". Holtak és kísértetek városa. A lakosság elmenekült. Mindenütt csak romok, kiégett, lebombázott épületek. A közműveket még nem állították helyre. Közlekedni csak gyalog lehet. Épületromokon, bombatölcséreken keresztül, bukdácsolva. Egy évvel ezelőtt a Nunciatúra épületében nagyobb élelmiszer és ruhakészletet tároltunk. Szerencsés intézkedés volt ez. Később a gettóba zárt, éhező zsidóság számára életmentést jelentett. Ami megmaradt, azt fosztogató katonák hordták szét. Ezek főleg éjszakánként lepik el a Várnegyedet. A szovjet városparancsnok egy ideig őrséget rendelt ki védelmünkre. Sajnos, rövid ideig tartott: Át kellett költöznöm a Duna túlsó partján lévő Angolkisasszonyok zárdájába. Megértem: minden hadseregben akadhatnak olyanok, akik visszaélnek a fegyverek hatalmával. Különösen egy hosszú háború idején. Szívesen tűrtem minden erőszakosságot abban a reményben, a rend majd helyreáll és akkor zavartalanul teljesíthetem küldetésemet. Vorosilov marsall levele e reményemet meghiúsította. Közöltem vele, az első lehetséges alkalommal vissza szeretnék térni Rómába...A háborús helyzet által megkövetelt nagy kerülővel: Románián és Törökországon keresztül. A Marsall kilátásba helyezte az írásos engedélyt és katonai kíséretet. Pontos dátumot azonban még nem tudott adni. Mielőtt elutaznék, szeretném megismerni az érdekelt felek nézetét Serédi bíboros utódját illetően. Sajnálattal hallom a jelenlévő Grősz érsektől, arra kéri a Szentatyát, e kinevezésnél tekintsen el személyétől.

Rotta érsek bejelentését döbbent csend fogadta. Mindnyájan a kalocsai érsekre néztünk. Ő fejét lehajtva állt, ajka körül megszokott, szerény mosolyával. Többen bizonyára arra gondoltak, a legesélyesebb jelölt részéről — ily alkalommal — kötelező a szerénykedés. Pedig nem ez volt a helyzet. Grősz érsek elhatározása őszinte volt. Típusa szerint őt vidéki városaink köztiszteletnek örvendő, szentéletű plébánosai közé sorolnám. Közvetlen, egyszerű ember. Az utcán mindenkit barátságosan köszönt. Ebben aligha lehet őt megelőzni. Szívesen megáll, hogy a hétköznapi eseményekről elbeszélgessen. A gyermekekre rámosolyog. Kikérdezi őket, eltréfál velük. Ellátogat a családi otthonokba. Ahol kártyázó férfiakra talál, csatlakozik a játékosokhoz. Kitűnő tarokk játékos és szívesen játszik. Alaptermészete szerint azonban roppant félénk ember. Nem való viharban hányódó hajóra kapitánynak. Bölcs ember, ismeri önmagát. Ezért lépett vissza a jelöltségtől.

A kissé kínos csendet végül maga Grősz érsek törte meg. Meghatódva emlékezett meg Serédi bíborosról. A nagy jogászról, aki prímási székéből tanította nemzetét jogra, igazságra, egymás életének és szabadságának tiszteletére. Megemlítette, az elhunyt Főpap érdeme a püspöki kinevezések megnyugtató rendezése is. Az érdekelt Káptalan, a Püspöki Kar és a Kormány három-három nevet tartalmazó jelöltlistát terjeszt a Szentszék elé. Ezek közül választja ki a Pápa, alapos vizsgálat után, a legmegfelelőbb jelöltet. Jelenleg a nyugati határszélen még elkeseredett harcok dúlnak. Négy püspök sorsáról nincsen teljesen megbízható értesülésünk. A Püspöki Kar összehívásának ezért komoly akadályai vannak. Csak annyit tud ígérni: az első lehetséges alkalommal megtartják a Püspöki Konferenciát és elkészítik a jelöltlistát.

Grősz érsek után dr. Drahos János káptalani helynök szólalt fel, Serédi prímás „jobbkeze" sok éven át. Logikusan felépített, tömör beszédben foglalta össze az elhunyt érdemeit. Az utódlás kérdését érintve megjegyezte: mivel a Székesfőkáptalan tagjainak legtöbbje helybeli lakos, összehívásuk nem ütközik nehézségbe. A jelölt-listát igyekszik majd a Pápai Nunciushoz eljuttatni.

A temetésen az Ideiglenes Magyar Kormány is képviseltette magát. Vörös János vezérezredes, honvédelmi miniszter és gróf Teleki Géza egyetemi tanár, val-

lás- és közoktatásügyi miniszter személyében. Közülük a Honvédelmi Miniszter beszélt. A következőket mondotta: Elindulásunk előtt magához kéretett Dálnoki Miklós Béla vezérezredes, miniszterelnök. Megkért, tolmácsoljam a magyar nép el nem múló hálóját az elhunyt Bíboros emlékének és a klérus élő tagjainak. Hűségükért, hogy a háború pusztító viharában helyükön maradtak és megakadályozták a nép pánikszerű menekülését. Bátor elvi kiállásukért a fajüldözés megszállottjaival szemben. Életmentő tevékenységükért a politikai és faji üldözöttek érdekében. Az elpusztult ország felépítése emberfeletti feladat. Egyházaink támogatása nélkül ezt lehetetlenség megoldani. A miniszterelnök üzeni: a harcnak, ellenségeskedésnek állam és egyház között vége. Mindörökre. A kormány barátságban akar élni a papsággal és hívőkkel. Kéri segítségüket az ország újjáépítéséhez. Viszonzásként legmesszebbmenő támogatását ígéri az egyházaknak. Az elhunyt prímás utódjának kérdésében két nehézség merül fel. Az egyik: a jelenlegi minisztereknek még csekély gyakorlatuk van államvezetési ügyekben. Főleg egyházi téren járatlanok. Míg az Ideiglenes Kormány székhelye Debrecen volt, a helybeli plébános, dr. Bánáss László prelátus, szerepelt tanácsadójukként. Kellemes tárgyalófél, művelt koponya, aki egyetemi tanulmányait Innsbruckban végezte, majd Rómában végzett diplomáciai tanulmányokat. Nemrégen a kormány Budapestre költözött. Jó lenne, ha a Püspöki Kar a fővárosban hasonló segítséget tudna biztosítani. A másik nehézség: az Ideiglenes Kormányt eddig csak a Szovjetunió ismerte el törvényesnek. A Vatikán szándékainak tisztázását megnehezíti Rotta érsek távozása. Megvan azonban a remény, mielőtt a Pápa a prímási szék betöltése felől intézkedik, a többi Szövetséges Hatalom elismerése is beérkezik. Akkor nem lesz többé kétely a kormány törvényességét illetően. Köszönet Grősz érseknek a jelölőlisták felemlítéséért. A jelenlévő gróf Teleki Géza, — mint illetékes miniszter — e kérdést a legközelebbi minisztertanács elé viszi majd.

Be nem avatott személy azt a benyomást nyerhette, minden a legjobb úton halad. A rendkívüli körülményekhez képest, szokatlan gyorsasággal. Három napja halt meg Serédi bíboros és máris megindult a gépezet. Egy-két hónapon belül új prímása lesz az országnak. A helyzet azonban nem volt ily egyszerű. Szovjet katonai megszállás alatt voltunk. A döntés joga, minden fontos ügyben, Vorosilov marsallt, a szovjet erők főparancsnokát illette. A Marsall — látszat szerint — nem kívánt az ügybe beleszólni. Ráhagyta az Ideiglenes Kormányra, mely tulajdonképpen Moszkvában alakult még 1944 novemberében és bírta a Szovjetunió bizalmát. Egyébként is: szovjet egyházpolitikai elv szerint a vallás magánügy, az egyházak pedig kihalásra ítélt, ideiglenesen megtűrt szervezetek. Nem szükséges nekik különösebb figyelmet szentelni. Csupán egy feltétel érvényesüljön: az új főpásztor legyen „antifasiszta", ellenállási érdemekkel rendelkező személy. A nagyobb nehézség gyakorlati téren merült fel. Rotta érsek, ahogy emlékszem, egy héten belül megkapta utazási engedélyét. Kapcsolatunk a Szentszékkel megszakadt. A Püspöki Konferenciát csak másfél hónap múlva, május második felében lehetett összehívni. Az Ideiglenes Magyar Kormány jogi helyzetében sem történt változás. A Szövetséges Hatalmak potsdami konferenciája e kérdésben nem tudott megegyezésre jutni. Záróhyilatkozatukban, melyet 1945. augusztus 1-én hoztak nyilvánosságra, Csehszlovákia esetében „kormányt", Lengyelország esetében „ideiglenes kormányt" említenek. Magyarországgal kapcsolatosan csak „Szövetséges Ellenőrzőbizottság"-ról beszélnek. Az újjáépítés műve is lassan haladt. Túl sok volt a rom, túl kevés a nyersanyagkészlet. A közbiztonság kritikán aluli volt. A közlekedés, posta- és telefonszolgálat vontatottan állt helyre az ország határain belül. Külföldtől teljesen el voltunk zárva. A prímási kinevezés ügye ezért elhúzódott. Mégis, minden nehézség ellenére, 1945. szeptember elején Grősz érsek levelet kapott XII. Pius pápától. Ebben kifejezi szándékát Mindszenty kinevezésére. Feltéve, ha a jelölt hajlandó vállalni a nehéz feladatot. Mindszenty igent mondott. A kinevezés megtörtént.

— Csak ne siesse el a dolgot! Ön a legfontosabb részleteket kihagyja! Szó volt bizonyos jelölőlistákról. Ön szerint a Pápai Nuncius április 9-e előtt elhagyta Budapestet. Kézenfekvő, hogy a listákat nem tudta magával vinni Rómába. Főleg a Püspöki Karét, mely csak május második felében készült el. Hogyan jutottak e listák külföldre? Az amerikai követségen keresztül? — kérdi kihallgatóm némi izgatottsággal.

— Hibás dolog volna mindenben a titokzatos amerikai kezet keresni. Az amerikai követség sokkal később, december közepe táján kezdte meg működését. Schönfeld Arthur politikai főmegbízott kinevezése után. Az idő, melyről most szó van, 1945 nyári hónapjaira esik. A probléma megoldásánál szerencsés körülmény játszott közre. Él Velencében egy sokgyermekes, mélyen vallásos magyar család. Két fiúk papnak készült és ezidőben Magyarországon tanult. A háborús helyzet miatt a szülők sokáig el voltak szakítva fiaiktól és a fiúknak sem volt hírük a szülőkről. A fiatalabbik fiú, Tóth Miklós, elhatározta, hogy nyári szünetre hazamegy. Az akkori körülményeknek megfelelően: hátán hátizsákkal, lábán turistacipővel. Faluról-falura vándorolva. Hol gyalog, hol parasztszekérre, vagy alkalmi katonai autóra felkapaszkodva. Ahol már volt vonatközlekedés, ott természetesen azt vette igénybe. Ő vitte magával a szóban forgó listákat. Igaz, útja csaknem egy hónapig tartott, de sikerült. Velence után Rómát is meglátogatta.

— Hol van most ez az ember? — kérdi a fiatal nyomozó. Tóth nevét külön papírlapra is felírja.

— Rómában. Ott folytatja tovább tanulmányait. Nem hinném, hogy nyomozni kelljen utána. Nem fog visszatérni Magyarországra.

— Tanácsait tartsa meg magának! — fortyan fel mérgesen a kihallgató. — Honnét tudja, hogy nem fog visszatérni?

— Mielőtt második római tanulmányutamról, 1947 áprilisában hazajöttem, Tóth Miklós is felkeresett, hogy elbúcsúzzék tőlem. Tréfásan megkérdeztem, volna-e kedve velem jönni? Fejét rázta. Mosolyogva válaszolta, neki elege volt a magyarországi demokráciából.

— Menjünk tovább. A jelölőlisták megérkeztek a Vatikánba. Válaszul a Pápa levelet ír Grősz érsekhez. A levél szeptember elején megérkezik. De hogyan? Postai közlekedés külfölddel még nem volt!

— Rendkívüli időkben rendkívüli dolgok történnek. A kérdéses levél Nagy Töhötöm jezsuita atya csizmaszárában érkezett. Ő ugyanis önkéntes futárszolgálatot végzett ezidőben Budapest és Róma között. Csizmás, hátizsákos vándorként. Árkon-bokron, országhatárokon keresztül.

— Ez az ügy minket nagyon érdekel! — állapítja meg kihallgatóm fontoskodva, kissé éneklő hanghordozással. Izeg-mozog székén. A pirosság egyszerre egész

arcát elönti. Mondjon el mindent, amit Nagy Töhötömről tud! Lassan, hogy jegyezni tudjam!

— Körülbelül velem egykorú, képzett és tehetséges jezsuita pap. Jó megjelenésű. Vállalkozó kedvű és leleményes. Valamivel a II. Világháború kitörése előtt lett Kerkai Jenő jezsuita atya munkatársa. Ketten hozták létre Európa talán legsikerültebb paraszti ifjúsági mozgalmát, a KALOT-ot. Diákok, ifjúmunkások részére akkor már léteztek kitűnő szervezetek. Csupán a kissé nehézkes, olykor maradi paraszti ifjúságot nem sikerült megszervezni. Se a politikai pártoknak, se a vallási vagy társadalmi egyesületeknek. A „KALOT"-nak sikerült e csoda. Szerény kezdetből, pár év leforgása alatt, hatalmi tényezővé nőttek. Tagjaik száma több tízezerre rúgott. Volt vagy húsz népfőiskolájuk. Azokban az ismeretek széles skáláját tanították. Modern termelési módszerektől a szövetkezeti értékesítésig, állategészségtantól a háziiparig és népművészetig. Ápolták az ősi népszokásokat, a népi táncot, dalt és ruhaviseletet. A szégyenlős, nehézkesen mozgó parasztfiatalokból ügyes szervezőket, kitűnő népszónokokat neveltek. Programjuk demokratikus, földbirtok-politikát illetően radikális volt.

Politikai pártokhoz nem kötötték le magukat. Nem udvaroltak a változó kormányoknak. Alkalmilag a kormányelnökök voltak kénytelenek nekik udvarolni. Főleg választások idején.

A sikeres mozgalmat a háború megakasztotta. Egyre több tagjukat hívták be katonai szolgálatra. Az 1944. március 19-i német megszállás és egy szélsőjobboldali „hatalomátvétel" veszélye már a teljes megsemmisülés lehetőségével is fenyegetett. Kerkai és Nagy világosan látták a helyzetet. A háborús összeomlás elkerülhetetlen. Fel kell készülniök a jövőre. Cél: az ország megmentése az éhhaláltól, a mezőgazdaság újjáépítése révén. Ebben a KALOT-mozgalom nagy segítséget tud nyújtani. Elhatározták: alkalmas időben Nagy Töhötöm átszökik a frontvonalon. A szovjet oldalra. Odaát felkínálja a KALOT együttműködését Magyarország új, demokratikus rendjének felépítéséhez. Azonnal meg is kezdi a KALOT újjászervezését az ország keleti felében. Kerkai atya marad Budapesten. Amikor a háborús vihar már elvonult a főváros felett, ő is megkezdi az újjászervezést. A központi és nyugati részeken. Arra gondoltak: kitűnően szervezett, paraszti tömegeik előnyben lesznek a föld alól előbújó, megtizedelt ellenálló-csoportokkal szemben.

A nagy álmot keserves ébredés követte. A háború a KALOT nagyszerű intézményeiből csak romokat hagyott meg. Sok tagjuk elesett, még többen voltak hadifogságban Keleten és Nyugaton. A mozgalom egykori mecénásai, egyháziak és világiak egyaránt, maguk is szegényekké váltak. Anyagi források nélkül, nehézségekkel küszködve kellett az újjáépítést megkezdeniök. Egyetlen szerelmükért, a KALOT-ért minden áldozatra hajlandók voltak. Nagy Töhötöm ezért útra kelt, hogy a Pápától anyagi segítséget szerezzen. Elég veszélyes időben, a Pápai Nuncius távozásának napjaiban. Szovjet oldalra való átállása miatt kitűnő igazolványa volt a Szovjet Erők Főparancsnokságától. Másutt egyházi iratai segítették. Óriási kerülővel, másfél hónap alatt ért Rómába. De célját elérte: szép segítséget kapott a KALOT újjáépítéséhez.

— Hányszor tette meg az utat Nagy Töhötöm Budapest és Róma között?

— Ezt nehéz lenne megmondani. Megvolt benne a fontoskodó emberek tulajdonsága: amit egyszerűen meg lehet tenni, titokzatoskodva, komplikáltan hajtják végre. Egy-egy útja előtt kiköltözött a jezsuita rendházból. Romházakba, csavargók társaságába ment lakni, hogy senki se tudjon indulásáról. Szerette a romantikát.

— Ki szervezte be őt e kémszolgálatra? Pius pápa, vagy Mindszenty?

— Kissé túl merész dolog Nagy Töhötöm útjaival kapcsolatban kémszolgálatra gondolni. Pápák egyébként sem foglalkoznak ilyesmivel. Nagy Töhötömöt Rómában, egy-két rendtársán kívül, aligha ismerte valaki. Abban az időben, mikor ő a Balkánon keresztül első útjára kelt, Mindszenty püspök még a nyugati határszélen tartózkodott. Türelmetlenül várva a napot, melyen székhelyére visszatérhet. Páter Nagyot nem kellett senkinek beszerveznie. Beszervezte ő saját magát. Neki mindig megvoltak saját tervei, álmai. Elve volt: minden versenyben az győz, aki időben első. Ő úttörő, első akart lenni mindenben. Főleg a hatalom forrásainál. Keleten és Nyugaton egyaránt. Nehéz lenne őt szovjet-ellenességgel vádolni. Rendtársai inkább azt vetették szemére: többet tartózkodik a szovjet katonai Főparancsnokságon, mint saját rendházában. Nekem az volt a benyomásom, szerette volna előbb Rómába érni, mint a Nuncius. Attól félt, Rotta érsek esetleg kedvezőtlenül festi le a magyarországi helyzetet. Persze ez nem sikerült.

— Hol van most Nagy Töhötöm?

— 1947 első napjaiban még Rómában láttam. Utána Dél-Amerikába távozott.

— Miért nem jött haza?

— Bizonyára meg akarta cáfolni az önök téves felfogását: minden katolikus pap szinte liheg a vágytól, hogy vértanú lehessen. Neki nem voltak ilyen vágyai. Azonkívül súlyos hibát követett el. Túlméretezte saját jelentőségét. Meg volt győződve, Mindszenty az ő lelkes beszámolói alapján nyerte el a prímási széket. Ezért kötelessége lenne a Moszkva-Róma békehidat építeni, Nagy Töhötöm elképzelései szerint. A Bíboros azonban hajlíthatatlan az emberi szabadságjogok terén. Bátor szókimondása akadályozza a kommunistákkal való megegyezést. E meggondolás miatt ő, a korábbi lelkes Mindszenty-barát, a Bíboros dühödt ellenségévé vált. Működése zavart keltett. Távoznia kellett.

— Kár, hogy nem tartózkodik Magyarországon. Érdekes ember lehet. Sok mindent tisztázhatna. Oly kérdésekről, mint a Vatikán kémkedése, Mindszenty kémkedése és hasonlók. Amikről Ön és társai feltűnően hallgatagok. Minket főleg az ilyen dolgok érdekelnek. Egyelőre azonban ne foglalkozzunk tovább Nagy Töhötömmel. Térjünk vissza a prímási kinevezéshez! Ön a többi jelöltről említést sem tett. Kik voltak azok?

— Bár a listák, eredetiben vagy másolatban, kezem között voltak, nehéz lenne azok sorrendjére pontosan visszaemlékeznem. Abban biztos vagyok, Mindszentyt a Püspöki Kar első helyen jelölte. Az Ideiglenes Kormány csak második, vagy harmadik helyen. Ez utóbbinak fő jelöltje dr. Bánáss László prelátus volt. Érthető okokból. Még Budapest ostroma alatt, a Szovjet Főparancsnokság kérésére, röplapot szerkesztett. Kérte a magyar csapatokat, szüntessék be a kilátástalan harcot. A röplapokat szovjet repülők szórták le a frontvonal fölött. Három hónapon át egyházi szakértőként működött az Ideiglenes Kormány mellett. Mint pap, lelkipásztor és ember: értékes személy. A közmondás szerint, aki közel ül a tűzhöz, annak a

legjobb falat jut. Dr. Bánásst ismerte Vorosilov marsall környezete és az Ideiglenes Kormány. Első helyen jelölték.

Jelölt volt még dr. Jánosi József jezsuita atya, egyetemi magántanár. Elméleti ember. Nagy tudású filozófus, lelkipásztori tapasztalat nélkül. Mint a katolikussá lett zsidók Szent Kereszt Egyesületének egyházi elnöke, számtalan üldözött ember életét mentette meg. Összeférhetetlen természete miatt alkalmatlan volt főpásztori szerepre. Velem két ízben tűzött össze. A második alkalommal, bár talán egy hétig asztaltársak voltunk, többé egyetlen szót sem volt hajlandó hozzám szólni.

Az Ideiglenes Kormány kommunista tagjai az igen eszes és ravasz kisgazdapárti pap-politikust, dr. Balogh István szeged-alsóközponti plébánost szerették volna a prímási széken látni. Ő 1944. november 4-én szívélyesen fogadta a Moszkvából hosszú emigráció után visszatérő kommunista vezetőket, Gerő Ernőt, Farkas Mihályt, Nagy Imrét és Révai Józsefet. E „Szegedi Kézfogót", az Egyház és a Magyar Kommunista Párt jelképes barátságát fényképezéssel és ünnepélyes nyilatkozattal örökítették meg. Ennek jutalmául miniszterelnökségi államtitkárrá is kinevezték. Püspöki kinevezése azonban, egyházi szempontok miatt, nem jöhetett szóba.

Meg kell említenem, Grősz érsek kikapcsolódása után, egyházi részről a legesélyesebb jelölt Shvoy Lajos székesfehérvári püspök volt. A nemzetiszocialista kormány őt is a nyugati határszélre, Sopronba hurcoltatta. Együtt raboskodott és szabadult Mindszentyvel. Hazatérte után közölte: szeretné, ha a Püspöki Kar eltekintene jelölésétől. Nemrég töltötte be 66-ik életévét. Kissé öregnek érzi magát a nehéz feladatra. A rom-országnak fiatal, energikus, építőkedvű prímásra van szüksége. Családi nehézsége is van. Fivére altábornagy volt a Horthy hadseregben. Bár mindketten náciellenesek voltak, előnyösebb az Egyház szempontjából, ha az új hercegprímás a Horthy-rendszerrel nem hozható kapcsolatba.

Az Esztergomi Székesfőkáptalan Dr. Drahos János káptalani helynököt, Serédi bíboros „jobbkezét" jelölte. Ő három évtizednél többet töltött el egyházi adminisztrációban. Hihetetlen munkabírású ember volt. Diplomáciai érzéke, rendszeretete, emberismerete és mesés emlékezőtehetsége miatt szinte nélkülözhetetlen. Az idők azonban a hivatalnok-papok fölött már eljártak. Szent Pál-szerű vándorapostolokra volt szükség. Romjaiból kellett az új egyházat felépíteni.

— Mondja, dr. Czapik Gyula egri érsekre senki sem gondolt?

— Lehetséges, hogy saját magán kívül más is gondolt rá a prímási kinevezéssel kapcsolatban. Nem emlékszem rá. Jótollú író. Mint szónok és egyházjogász is megállja helyét. Szellemi képességei és ambíciói körül sohasem volt hiba. Inkább a testi adottságok terén. Köztudomásúlag apró ember, aki koraszülöttként született. Súlyos vesebeteg. Mindig fázik és fél. Egyszer, ünnepélyes szertartás után, Serédi bíborosról vettem le a hermelingalléros bíboruszályt. Meleg volt, rólam is csurgott a víz. Gazdám ruhái úgy gőzöltek, mintha mosógépből húztam volna ki. Dr. Czapik mellettünk vetkőzött. Püspöki ornátusa után báránybekecs, majd pullóver következett. Nemhogy melege lett volna, hanem fázott. Súgva odaszóltam barátjának, dr. Esty Miklós „gentiluomo"-nak: Miklós, marad-e valami még az érsekből, mikor teljesen levetkőzik? „Nem sok" — szólt a válasz. Az örökölt testi gyengeséget, természetesen, nem illik senkinek felhánytorgatni. Arról az ember nem tehet. Válságos időkben néha a beteges, vézna emberek hősiesen viselkednek, a

nehézsúlyú birkózóbajnokok meg gyáván. Ezt a súlyos bombatámadások alatt többször tapasztaltam. De meglátásom szerint az adott helyzetben Czapik érsek nem állta volna meg helyét.

— Az idő ismét elszaladt — jegyzi meg kihallgatóm, órájára tekintve. Nagyon lassan haladunk. Mindig csak a felületen mozgunk. Erre a kérdésre válaszoljon még: milyen amerikai befolyás érvényesült Mindszenty kinevezésénél?

— Semmilyen! Külföldön, egy szerény zarándokutat kivéve, nem járt. Angolul nem beszélt. Amerikai rokonsága, előkelő összeköttetései nem voltak. Még nevét is inkább csak az ország nyugati részén ismerték. Főleg Zala megyében, ahol tekintélye és erélyessége miatt „Zalai Lámá"-nak becézték. Egyébként nem szabad figyelmen kívül hagyni a tényt: 1941. december 12-e óta az Egyesült Államokkal hadiállapotban voltunk. Az USA állampolgáraival még azok a magyarok sem tudtak közlekedni, akik vérrokonságban, vagy egyéb kapcsolatban álltak velük.

— Tegyük fel, amit Ön állít, igaz. Mindszentynek nem voltak, prímási kinevezése előtt amerikai kapcsolatai. Hogyan magyarázza akkor a Pápa döntését? A jelöltek közül pontosan őt választja ki. Nem pedig Dr. Bánáss prelátust, akit az Ideiglenes Kormány első helyen jelöl.

— A hármas jelölés, bár kívánsági sorrendet jelent, csak ajánlási értékkel bír. A püspöki kinevezések ügyében a Pápa szabadon dönt. Mivel az Ideiglenes Kormányt a nyugati szövetségesek sohasem ismerték el törvényesnek, a Pápa azt is megtehette volna, hogy egyáltalán nem veszi tekintetbe jelölésüket. De nem tette. Jelöltjeik egyikét nevezte ki Esztergom érsekének. Ebből semmi probléma nem származott. Az 1945. szeptember 16-i kinevezést a kormány, ahogy én emlékszem, megelégedéssel vette tudomásul. Mindszentynek gratuláló táviratot küldött.

— Feletteseim véleménye a kérdésben egészen más. Véleményük szerint a Vatikán csak a demokratikus kormányokkal ilyen szőrszálhasogató! Fasisztákkal nem merné megtenni, hogy első jelöltjüket mellőzi!

— Ez súlyos tévedés! A kormányok, akár demokraták, akár fasiszták, rendszerint politikai érdekük szerint jelölnek. Az Egyház feje viszont köteles a lelkek érdekét szeme előtt tartani. A két álláspont néha ellentétes. Emiatt már a múltban is voltak összeütközések.

— Hát én ezt nem hiszem el! Tudna példát felhozni?

— Igen. Dr. Serédi Jusztinián római bencés jogtanár prímási kinevezése sokkal nagyobb vihart támasztott, mint utódjáé. Serédi, az első világháború előtt és alatt, kutatómunkát végzett a Vatikáni Könyvtárban. Ott összebarátkozott egy Achille Ratti nevű tudós pappal, aki a milánói Ambrosiana könyvtárból került le Rómába, könyvtárigazgatóként. Serédi tréfásan azt szokta mondani: Mindkettőnket katalogizálni lehetett volna, mint a Vatikáni Könyvtár állandó bútordarabjait. A háború végén életútjuk széjjelvált. Achille Ratti-ból lengyelországi nuncius, majd bíboros, milánói érsek lett. Serédi egy időre hazatért. Esztergom-Tábor olasz hadifoglyait gondozta, mint tábori lelkész. Később ismét csak találkoztak Rómában. Achille Ratti-t — 1922 elején — pápává választották, XI. Pius néven. Serédi folytatta tanári működését Sant' Anselmo egyetemének katedráján. Mikor Csernoch János bíboros, Magyarország prímása, 1927 nyarán meghalt, XI. Pius pápa azonnal egykori barátjára, a tudós bencésre gondolt. Kinevezte őt bíborossá. A Bethlen-kormány prímás jelöltjei között azonban Serédi nem szerepelt. Távirat ment a

vatikáni követhez, versegi Nagy Elekhez: Serédi prímási kinevezése minden eszközzel megakadályozandó! A követ azt válaszolta: A kormány tiltakozását a Vatikáni Államtitkárságon bejelentettem. A Pápa döntése megtörtént, azon változtatni nem lehet. Valóban, 1927. december 19-én, a Pápa Serédi bíborost esztergomi érsekké nevezte ki. Sőt! Saját maga szentelte püspökké, 1928. január 8-án.

— Mi történt ezután? — vág közbe a nyomozó kíváncsian.

— A kormány, bosszúságának kifejezésére, a követet felmentette állásából. Mikor azonban Serédi Rómából hazaindult, a közlekedési miniszter díszes szalonkocsit bocsájtott rendelkezésére. A déli határon Serédit kormányküldöttség várta. Gróf Klebelsberg Kúnó kultuszminiszter, a küldöttség vezetője, nem győzte hangoztatni, mennyire örül a kormány a kinevezésnek. Ez a történetnek csak egyik fele. Serédi kinevezése ellen az Esztergomi Székesfőkáptalan is táviratilag tiltakozott. A kanonokok féltek: az új prímás szerzetesi szegénységet és fegyelmet honosít majd meg. A Bíboros megérkezése után, fényes fogadást rendeztek tiszteletére. Szóvívőjük ékes szóval tolmácsolta mindnyájuk örömét. Serédi őszinte magyar ember volt. Nem szerette a képmutatást. Úgy kezdte válaszát: Uraim, tisztában vagyok azzal, Önök nem óhajtották érseki előléptetésemet. E tekintetben tökéletesen egyetértettem Önökkel. Tudniillik magam sem kívántam hercegprímás lenni. Kizárólag a Pápa iránti engedelmességből vállaltam a nagy terhet.

— Amit mond, érdekes. De nyomozásunkat nem viszi előbbre. Az államvédelmi szerveket nem az anekdoták érdeklik, hanem a konkrét adatok. Mi biztosak vagyunk abban, Ön sok mindenről tud, ami minket érdekel. Csak nem akar beszélni. Meg fogja bánni!

A fiatal nyomozó összeszedi jegyzeteit. Átmegy a szomszédos szobába. Az ajtó nyitva marad. Suttogva tesz jelentést a kihallgatásról. Talán negyedóra telhet így el. Végül ketten lépnek be. A vöröshajú, vörösnyakkendős százados és a szőke hadnagy. Ez utóbbi, csoportvezetőjével ellentétben, barátságosan mosolyog. Oldalt ül le, tanúként.

— Ismeri Ön azt a csavargó Mócsy-t? — teszi fel az első kérdést a százados.

— Ha Mócsy Imre jezsuita tanárról, az újszövetségi görög nyelv tehetséges specialistájáról van szó, igen!— válaszolom.

— Hol van ő most?

— Bizonyára békésen alszik ágyában. Rómában.

— Ezt honnan tudja?

— Nem tudom, csak feltételezem. A harmincas években együtt tanultunk Rómában. Tanulmányait kitűnő eredménnyel fejezte be, utána katedrát kapott a Gergely Egyetemen. Ha nem tévedek, másfél évvel ezelőtt még ott láttam őt.

— Azóta nem találkozott vele?

— Nem!

— Hát ez érdekes! Mivel Ön most el van zárva a külvilágtól, annyit elárulhatok, Mócsy egy idő óta Magyarországon tartózkodik. Viszont most valóban Rómába készül. Természetesen illegálisan. Úgy látszik, folytatja Nagy Töhötöm futárszerepét. Talán már át is lépte a határt. Minket ez különösképpen nem izgat. Megvárjuk, míg karácsony után visszajön. A Pápa üzenetével. Akkor majd nyakoncsípjük. Biztos vagyok abban, a börtönben találkozni fognak. Elmondhatja

neki, hogy az Államvédelmi Hatóság minden lépéséről tudott. Azt is megkérdezheti tőle, mi újság Rómában? Remélem, nem felejti el?

— Nem felejtem el!

— Arra válaszoljon, hányszor végzett Ön futárszolgálatot Esztergom és Róma között? Értve alatta az illegális határátlépéseket.

— Egyszer sem! A határt kétszer léptem át, mindkét esetben szabályszerű útlevéllel. Visszatéréseim is törvényes határátlépő helyeknél történtek.

— Ezt tudjuk. Nem vagyunk azonban tisztában azzal, mivel foglalkozott 1945-ben.

— Az első három hónapot a légvédelmi óvóhelyen töltöttem. Utána jóideig romok eltakarításával és újjáépítéssel foglalkoztam. Lapáttal, szekercével és üvegvágóval. Mint kőműves, ács és üvegező. Április vége felé helyemet szakemberek vették át. Megkezdtem vidéki körutaimat, hogy bejárjam az óriási egyházmegye területét.

— Mi volt a célja ezeknek a körutaknak? Ki adott rájuk utasítást?

— A háború egyházi téren sok kárt okozott. Főleg templom-, plébánia- és iskola-épületekben. Fel kellett mérni a károkat. Voltak személyi veszteségeink is. Néhány papunk meghalt, páran hadifogságba kerültek. Pótolni kellett a veszteséget. A posta és telefon még nem működött. Papjaink nem szívesen hagyták el állomáshelyeiket. A nehéz helyzetben dr. Drahos János káptalani helytartó, aki Serédi bíboros halála után egyházmegyénket kormányozta, magához kéretett. Azt mondta: Nem okos dolog ölbe tett kézzel csodára várni. Ha a hegy nem jön Mohamedhez, Mohamednek kell a hegyhez mennie. Valakinek közülünk végig kell járnia az egyházmegyét. Ez most fárasztó és veszélyes dolog. Úgy vélem, Ön erre a legalkalmasabb. Nem sokat gondolkoztam. Vállamra vettem a hátizsákot és megindultam. Derekam körül bankjegykötegekkel a szegény plébániák részére. Így lettem turistabakancsban járó egyházi adminisztráció.

— Kinek tett jelentést útjairól?

— Dr. Drahos káptalani helytartónak.

— Jelentett például eseteket a Vörös Hadsereggel kapcsolatban is?

— Ha a helyzetképhez hozzátartoztak, igen!

— Soroljon fel pár ilyen esetet!

— Az egyik községben, Párkány és Komáromszemere közt, a plébánoshoz tatár katonákat szállásoltak be. Nagyon tetszett nekik a plébános kakukkos faliórája. Törökülésben körülülték. Lesték, mikor tűnik elő a kakukk, hogy tátogó csőrrel és kakukkszóval az órákat jelezze. A plébánosnak nem egyszer hajnalig velük kellett maradnia. Ő igazította mindig vissza az órát 11 óra 55 percre. Ennek fejében megvédték a plébániát más katonai egységek fosztogató csapataitól. Kár itt nem volt. Bár engem nem zavart az éjjeli kakukkozás, hamar tovább mentem. Udvard, vagy Perbete község táján az egyik plébániára déli órában toppantam be. A plébános éppen díszebédet adott a frissen érkezett lovascsapatok parancsnokának tiszteletére. Az őrnagyi rangban lévő parancsnok pohárköszöntőt mondott. Hangoztatta: a templomot és iskolát azonnal ki kell nyitni. Az élet- és vagyonbiztonság helyreállt. Senkinek sem kell félnie, mert a szovjet katona barátként jön. Alig fejezte be beszédjét, a sekrestyés lélekszakadva nyitott be az ebédlőbe. Jelentette, katonák törték fel a templom ajtaját. Mindnyájan felkeltünk és a templomhoz siettünk. Ott

furcsa látványban volt részünk. Az egyik katona miseruhába volt felöltözve. Kezeiben kehely és gyertyatartó, égő gyertyákkal. Össze-vissza hadonászva „áldást osztott". Közben oroszul énekelt. A hallgatóság hahotával jutalmazta mutatványát. Az őrnagy láthatólag zavarban volt. Kérte, hagyjuk el a templomot. Majd ő rendet teremt. Számomra az élmény nem volt új. Az esztergomi Főszékesegyházban hasonló eset történt 1944. december 26-án.

Galántán Víg nevű fiatal papunkat bekötött lábbal találtam. A városba bevonuló katonák egyike bokáját lőtte át. Plébánosa, Lengyelfalusy esperes szerint a kerületben csak még egy szomorú incidens történt. Részeg katonák fiatalabb házvezetőnőt erőszakoltak meg. Négyen vagy öten. A papot arra kényszerítették, hogy orgiájukat végignézze. Ha fejét elfordította, vagy szemeit lehunyta, megverték. A házvezetőnőnek — szörnyű élménye ellenére — szerencséje volt. Sem teherbe nem esett, sem ázsiai szifiliszt nem kapott. A pap esete már nehezebb. Búskomorságba esett. Önvádak marcangolják, mert ő ajánlotta a népnek, hogy a bevonuló szovjet katonákat felvirágozott diadalkapuval és vendégséggel várják. Rozspálinkájuk bőségben volt. Ez lett a bajok forrása. Több katona részeg lett, az asszonynéppel erőszakoskodott. A súlyos következményekért a nép a papot teszi felelőssé.

Egyházmegyénk ellenkező oldalán hosszú ideig állt a harc. Az anyagi károk nagyobbak voltak. Az élet nehezen indult meg. Közöny, fáradtság ült az emberek lelkére. Humoros, vagy szomorú történetekben ott sem volt hiány. Balassagyarmaton dr. Lippay Lajos plébános vendége voltam. Korábban, sok évvel ezelőtt, a jeruzsálemi Osztrák-Magyar Zarándokház igazgatóhelyettese volt. Szakállas arcképe, jeruzsálemi háttérrel, dolgozószobájának falán függött. Ez volt a szerencséje. A bevonuló katonák egy bőrönd vadásztöltényt találtak házában. A bőröndöt barátja hagyta hátra megőrzés céljából, tartalmáról azonban nem tett említést. Az ügy kivizsgálására két NKVD-s tiszt szállt ki. Mindketten odesszai zsidók voltak, kapitányi rangban. Egyikük a szakállas „rabbi" kiléte felől érdeklődött. Mikor az azonosság kiderült, a légkör barátságossá vált. A két tiszt attól kezdve szabad estéit a plébánián töltötte. Kérésükre dr. Lippay előadásokat tartott Palesztináról, Jeruzsálemről, a zsidó nép történetéről.

Kissé távolabb, Ipolyhídvég községben, a plébános helyzete igen nehéz volt. A paplakot katonaság szállta meg, a plébánosnak csak egy apró szobát hagytak meg. Az éjszakát mindketten a földön fekve töltöttük. A közeli országúton öt hónapja vonultak különböző csapatok. Csoda volt, hogy az épületben még valami maradt. A pap élelmezéséről minden nap más család gondoskodott. A templom ugyan nyitva volt, de a hívek nem mertek istentiszteletre járni. Az okot nem kellett külön magyarázni. Időnként a templom felől puskaropogás hallatszott. Ráérő katonák a templom padjaiból lövöldöztek különböző célpontokra. A Mária és Szent József szobornak szemeire, a Jézus Szíve szobornak mellkasára, az örökmécsesre, üvegablakokra és más egyébre. Nekem nagyon fájt a propaganda és a valóság közötti mély szakadék. Féltem, hogy a pap idegileg nem sokáig bírja ezt a helyzetet. Igyekeztem reményt önteni belé, majd továbbmentem. Gondolom, ez a pár kép kellő módon megvilágítja a hátteret, melyben az Egyház anyagi és személyi veszteségeit feltérképeztem.

— Háború idején ily esetek mindig előfordulnak. A magyarok ősei sem voltak különbek. Valamelyik német városban jól berúgtak, azután felmásztak a templomtoronyba. Onnan, a magasból végezték el szükségleteiket. Társaik meg lenn jól mulattak a katonatréfán — állapítja meg Ajtai hadnagy mosolyogva.

— Ez Sankt Gallenben, Svájcban, valóban megtörtént. Ezer évvel ezelőtt. Nem a XX-ik században! — válaszolom.

— Ne térjünk el a tárgytól! — szólal meg kedvetlenül a százados. — Milyen papírokkal utazott Ön az ország területén?

— Többféle igazolványom volt. A rendőrségtől, a Nemzeti Bizottságtól, az egyházi hatóságtól. Fényképes és fénykép nélküli. Tulajdonképpen nem sokat értek. Fiatalabb katonák, ha kedvük úgy hozta, összetépték azokat. Csizmájukkal rá is tapostak. Újakat kellett beszereznem. Végül egy szovjet tolmács megmagyarázta: a katonák egy része nem tud írni-olvasni. Mindenre gyanakvással néz, ami idegen. Felajánlotta, két üveg pálinkáért „Jó igazolványt" szerez. Sok pecsét lesz rajta, ami a fő. Az alkut megkötöttük. Ez az igazolványom volt a leghatásosabb. Rajta volt páncélos, légelhárító, utász és kórházi alakulatoknak a pecsétje. A katonák — ellenőrzésnél — csak rápillantottak és visszaadták. Még tisztelegtek is hozzá. Később ez a papír engem majdnem Szibériába juttatott. Egy nyári estén öten kapaszkodtunk fel egy tehervonat szűk fékezőfülkéjébe. Három gazdaember, akik lovat szerettek volna vásárolni kis gazdaságuk számára. Egy falusi asszony, aki élelmiszert vitt városban éhező leányának. Az ötödik én voltam. A magyar vasutas, aki az ötletet adta, meghagyta: csukjuk be a fékezőfülke ajtaját és maradjunk csendben, míg meg nem érkezünk. Sajnos az egyik állomásnál az ajtó kinyílt. A szovjet katonai őrség észrevett bennünket. Le kellett szállnunk a vonatról igazoltatásra. Az őrség feje, óriástermetű törzsőrmester, „jó igazolványomat" mérgében darabokra szaggatta. Másikat követelt. Szerencsére velem volt kétnyelvű magyar-orosz rendőrségi igazolványom is. Ez és valószínűleg papi talárisom mentett meg a hadifogságtól. Az történt ugyanis, hogy a szomszéd vágányon hadifogolyszerelvény vesztegelt. A hadifoglyokat még világosban kiengedték a kukoricásba tisztálkodni. Egyik csoportjukból páran megszöktek. A létszámot pótolni kellett. A szovjet őrség engem a falusi asszonnyal elengedett. A három gazdát viszont nyomban betették a hadifoglyok közé. A harminckilométeres útból számukra háromezer kilométer lett. Szibéria.

— Hogy hívták azt a szovjet tolmácsot, aki Önnek a hamis igazolványt szerezte?

— A nevét nem tudom. Nem emlékszem oly esetre, hogy a szovjet állampolgárok közül bárki nevét megmondta volna. Egyébként is: a megszálló csapatok, parancsnokok és tolmácsok állandóan változtak. Mi egyszerűen oldottuk meg a nehézséget. Minden szovjet katonát „Iván"-nak, minden tolmácsot „Misá"-nak szólítottunk. Ezek voltak a leggyakoribb nevek, melyeket ők maguk használtak.

A százados órájára, majd a hadnagyra néz. Egyszerre kelnek fel. A kihallgatás befejeződött. Legalábbis számukra. Én még maradok. Papírlapokat és ceruzát kapok. Le kell írnom, kik és milyen jelentéseket küldtek be a Prímási Hivatalba. Főleg Mindszenty bíboroshoz. Másokkal kapcsolatban vallomást tenni a legnehezebb. Nem szeretnék senkit börtönbe juttatni. A szomszéd szobában valaki jelen-

tést gépel. Ez az egyetlen életjel az éjszakában. Reggelig talán másfél oldalt írok. Vért izzadva.

A vasárnap csendjét, egy-két ajtócsapódáson kívül, semmi sem zavarja. Idősebb őrök vannak szolgálatban. Hallgatagok, de nem kegyetlenek. Egyikük kora délután beadja cellámba a „mauthauseni diétát". Félcsajka híg bableves, egy szelet kenyér. Az éhenhaláshoz túl sok, az életben maradáshoz túl kevés. Csak a kenyeret eszem meg. A leves és a vesealakú német katonacsajka annyira undorító, hogy ránézni sem tudok. Egyelőre még tart háj-tartalékomból, gondolom. A levest visszaadom. Őröm szótlanul elviszi. Beadja új szomszédomnak, a 20-as zárkába. Ajtaja elől a civilruhás nyomozó eltűnt, így kézenfekvő: őt is őrizetbe vette az Államvédelem. Ijedten, szinte kiabálva jelentkezik. Hangját nem lehet eltéveszteni. Dr. Beresztóczy Miklós prelátuskanonokról, a budapesti Actio Catholica vezetőjéről van szó. Egyik elődömként tíz évet töltött Serédi bíboros mellett. Utána kilenc évig volt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium I. (Katolikus) Főosztályának élén. A „Mindszenty-vonal"-hoz nem sok köze van. Viszont ismeri az ország papságát. Jobban, mint bárki más. Mutatós díszletnek is jó, a színházi perhez.

1948. november 29.

Takarodó! — kiáltja az őr este 11-kor. Végigvágódom a deszkapriccsen. Mozogni, „neszezni" nem szabad. Ha e szabály ellen vétenék, meg kellene innom pár csajka jéghideg vizet. Nyugtatóként. A villanyégőket nem oltják le. Nincs is kapcsoló a pincebörtönben. Éjjel-nappal fényben vagyunk.

Igen fáradt vagyok. Három éjszakán keresztül egyetlen percet sem aludtam. Mindig kihallgattak. Napközben mozdulatlanul kell ülnöm a priccsen. Aludni, szemet lehunyni nem szabad. Az őr, ellenőrzésként, gyakran benéz a cellaajtó „kisablakán". Olykor sétálok. Másfél lépést teszek előre, ugyanannyit hátra a parányi előtérben. A sok forgás megszédíti az embert. De a mozgás jól esik.

Amint fejemet a jéghideg, lyukakkal, résekkel tarkított deszkákra lehajtom, fekete fátyolként hull szemeimre az álom. Talán félúton lehetek: a feledés sötét folyamai fölött evezve az álomvilág mesés partjai felé, mikor rekedtes hang hallatszik. Tizenkilences föl! — szól le a pincébe a fogdaparancsnok. Ismét kihallgatásra visznek. Mint robotember ugrok le a priccsről. Felsietek a nyikorgó deszkalépcsőn. Kérdezés nélkül hadarom adataimat, melyeket a fogdaparancsnok papírlapról ellenőriz. Prémbundás, otromba nemezcsizmát viselő őr vesz át. Félálomban lehetek még, mert a fogda rácsos ajtajánál nekiütközöm.

— Talán be van rúgva? Nem lát? — ordítja. Csizmájával belémrúg.

A sötét udvaron pár ablak világít. Az őrparancsnok irodája, nagyobb várószobával. Vékonydongájú főhadnagy van szolgálatban. Keskeny „papagáj-orral", apró „mogyoró-fejjel". Gomblyukában partizánjelvényt visel. Székre ültet. A várószoba távolabbi sarkában fiatal házaspár ül, két kisebb fiúcskával. Mindnyájan elegáns lengyelbundát viselnek. Mellettük nehéz bőröndök. Nem nehéz kitalálni: határon elfogott menekülőkről van szó. A felnőttek szánakozva néznek rám, a

gyermekek ijedt szemekkel. A várószoba dermedt csendjét néha érkező nyomozók mozgása zavarja meg. Szolgálati jegyüket kezükben tartják. A főhadnagy lepecsételi, aláírja és máris mennek dolgukra. Arcukat igyekszem emlékezetembe vésni. Mikor észreveszik kutató pillantásomat, elkapják fejüket. Egyikük szóvá teszi a dolgot. A főhadnagy kijön. Utasít, hogy fordítsam székemet a fal felé. Húsz perc múlva a „bokorugró" családot elviszik. Kihallgatásomra azonban csak éjfél után kerül sor.

Magyarországon a törvény mindig tiltotta a gyanúsítottak éjjeli kihallgatását. Visszaélések, sajnos, történtek e téren. Különösen a II. Világháború utolsó éveiben. A népbíróságok, 1945 után, emberi élet ellen elkövetett bűncselekményként kezelték az éjszakai kihallgatásokat. Súlyos börtönbüntetéseket szabtak ki a Horthy-rendszer nyomozóira. Ugyanakkor a kommunista Államvédelmi Hatóság rendszerré tette azt, amivel a „fasisztákat" vádolta. Úgy vélik: a hatalom, minden jog forrása, örökre kezükbe került. Őket soha senki nem fogja felelősségre vonni. Mindent megtehetnek. Büntetlenül, jogosan. E meggondolás mellett az éjjeli kihallgatásokat a szovjet nyomozótechnika is ajánlja. Este, a lámpagyújtással, az emberi képzelet is kigyullad. Leleményes, termékeny lesz. A vádlott könnyen kitalál valami mesét. A reggeli órák viszont alkalmasabbak az elvont, észszerű gondolkozásra. A vádlott hamar felfedezi a keresztkérdések közé elrejtett kelepcét. Könnyebben megtalálja a menekülés útját — logikus érveléssel — a vádak labirintusából. Viszont éjfél után agyunk működésében bizonyos pangás áll be. Ebben az ernyedési időben vagyunk legőszintébbek. Innen magyarázható az Andrássy út 60 éjjeli tevékenysége. Tanúktól sem kell félni. Csak beavatottak hallják a megkínzott áldozatok jajszavát.

— Beszéljen Mindszenty homoszexuális kapcsolatairól! — mordul rám sötét tekintettel a kihallgató százados.

A II. emelet egyik szobájában vagyok. A vöröshajú csoportvezető íróasztalnál ül. Én, vele szemben, támla nélküli széken. Hét-nyolc nyomozó ül körülöttem. Oly szorosan, hogy leheletüket arcomon érzem. Mint pap, megszoktam a nyilvánosságot. A kutató, gyűlölködő szempárok pergőtüze azonban kissé kellemetlen.

Nem tudok szóhoz jutni a meglepetéstől. Ezek megbolondultak, gondolom. Hogyan tételezhetnek fel ilyesmit Magyarország prímásáról? Hallgatásomra a nyomozók karéja darázsfészekké változik. Fenyegetően röpködnek felém a biztatások, kérdések:

— Gyerünk a válasszal! Ne törje fejét hazugságokon! Ki a nevekkel! Nálunk nincsenek titkok! Aki gondolkozik, az már ravaszságon töri a fejét! Mi az, megnémult? Ne játssza meg a hülyét! Kik voltak Mindszenty férfilátogatói? Papok, vagy civilek? Ha hazudni mer, agyonverjük! Kár volna tagadni, a többiek már mindent bevallottak! Kinek szoktak küldeni dugsegélyeket? Gyerünk a válasszal, mert bajok lesznek!

Nyomaték kedvéért a legfiatalabb nyomozó felkel helyéről. Törött széklábat vesz kezébe. Fenyegetően lóbálja fejem fölött, mintha légcsavar lenne. Elhízott, piszkos fiatalember. Ruhája is pecsétes, gyűrött és büdös. Már az előző napokban elkereszteltem őt „hullaszagú Schwartz"-nak. Gyermekkoromban az újpesti Chevra Kadisa halottmosóját hívtuk így. Merevszemű, apró emberke volt, tejfehér, vézna arccal. Hallgatagon és zajtalanul ment az utcán, mint egy szellem. Ha

megláttuk őt, a szélrózsa minden irányába szétfutottunk. Féltünk tőle foglalkozása, balzsamait, borotváját rejtő ládikája és hullaszagú ruhái miatt. Igazi nevét sohasem tudtuk meg. Azt beszélték róla: élőkkel nem áll szóba, csak halottakkal. A halottak mosása, borotválása közben megered a nyelve. Dicséri, korholja őket, még veszekszik is velük. Fantáziánkat ez felizgatta. Ha gyermekszínházat játszottunk, egyik számom a „hullaszagú Schwartz" volt. A borotvát apró fadarabbal pótoltam. „Ej-ej Buxbaum — mondottam — ki gondolta volna, hogy ily fiatalon elmegy közülünk? Kár volt annyira törnie magát. Most két bérház és szép, nagy üzlet marad arra a haszontalan fiára. Fukar ember volt maga, Buxbaum! Még nekem is adós apósának borotválásával. Az egyházzal szemben sem volt nagylelkű. Nem tudom, mit szól ehhez odaát az Adonaj? Ne higgye azonban, hogy haragszom magára. Szépen megborotválom és felöltöztetem. Legyen békés a pihenése Ábrahám ölében!"

A halottmosó monológ mindig sikert aratott a gyermeknézők sorában. A fekete ládikát iskolatáskám helyettesítette, a halottat valamelyik kislány babája. A szappanhab és az öreg, törött fésű azonban eredeti volt. Szegény öreg halottmosó! Minden furcsasága ellenére jámbor, ártalmatlan ember volt. Senkire sem emelt volna fenyegetőleg széklábat vagy gumibotot. Nem is káromkodott, mint a mellettem álló hullaszagú pribék.

— A kérdés annyira sértő — válaszolom a nyomozóknak — hogy felmentve érzem magam a válaszadástól. Istennek hála, magyar népünk természetes, egészséges nép. A homoszexualitás kifáradt, degenerált népek, családok betegsége. Harminckét évet megéltem és csak két embert ismertem, akikről az a hír járta: beteges hajlamúak. Főegyházmegyénkben több mint félezer papot tartottam nyilván. Egyikükről sem hallottam ilyesmit. Kizártnak tartom, hogy beteges hajlamú püspök, vagy pap működhessék lelkészi beosztásban. Elmegyógyintézetbe küldtük volna. Egerbe, az irgalmas barátokhoz. Kényszernyugdíjazás mellett.

— Hát rendben van, — szólal meg kelletlenül a százados — ezt a vádpontot egyelőre ne tárgyaljuk. Beszéljen Mindszenty nőügyeiről! Maguk is emberek. Vannak természetes ösztöneik. Tudjuk, hogy nőtlenségi fogadalmat tesznek. Megértjük, ha néha megfeledkeznek fogadalmukról. Persze nem nyilvánosan. Csak úgy, suba alatt, tapintatosan. Figyelmeztetem azonban: ez nem a Rózsafüzér Társulat! Ne tartson nekünk jámbor előadást! Konkrét adatokat mondjon!

— Törvényesen csak arra vagyok kötelezhető, hogy saját ügyemben tegyek vallomást. Ha vádolnak, a vádat elismerjem, vagy megcáfoljam. A Bíborossal kapcsolatban a legcélravezetőbb dolog: őt magát kell megkérdezni. Ezenfelül, tudtommal az Államvédelmi Központban vagyok. A kérdések viszont inkább az Erkölcsrendészet hatáskörébe tartoznak.

Az utolsó mondatot be sem tudom fejezni. A nyomozók felugranak helyükről. A „hullaszagú Schwartz" a széklábbal fejemet kezdi ütögetni.

— Szemtelen! Majd megtanítjuk magát becsületre! — ordítja a farkasok kórusa. Tudja, hogy hol van? Hogyan mer ily választ adni? Ez az Államvédelmi Osztály! Itt mi parancsolunk! Nem maga mondja meg, hogy mire válaszol és mire nem! Talán a gyónási titokra akar hivatkozni? Vegye tudomásul: itt gyónási titok sem számít! Szétnyomjuk magát, mint egy szúnyogot! Beszéljen, míg el nem fogy a türelmünk!

A vöröshajú csoportvezető felemeli kezét. A zaj elül. A nyomozók leülnek. Csak a „hullaszagú Schwartz" tartja tovább a széklábat fejem fölött.

— Folytassa! — utasít a százados száraz hangon.

— Teljesen nevetséges dolog Mindszenty bíboros nőügyeiről beszélni. Ő szentéletű püspök. Szigorú aszkéta. Bárki észreveheti, ha fiatalabb, főleg csinosabb nő kerül eléje, merev lesz. Szögletesen nyújtja kezét és azonnal visszaveszi. Igyekszik minél rövidebben rájuk nézni. Akárcsak Gonzága Szt. Alajos. Az érzékiségnek még azt a rejtett örömét is megtagadja magától, melyet egy szép női arc, a női mosoly vagy hang a férfi számára jelent. Súlyos erkölcsi hibákat könnyebb lenne Önöknek a „demokratikus papok" sorában keresni. Mindszenty bíborosnál hiába kísérleteznek ezzel.

— Olyan ember még nem élt a földön, akinek ne lett volna erkölcsi fogyatkozása — jegyzi meg oldalt az egyik nyomozó. Hányszor látta Mindszentyt részegen? Hány borosüveget vett ki ágya alól?

— Mi büszke és őszinte magyarok vagyunk! Nem tartjuk a borosüveget ágyunk alatt. A bort mindnyájan megisszuk. Mértékkel. Részeges egy sincs közöttünk. A Bíboros meg különösen mértékletes. Csak kis pohárkával iszik. Ebédnél és vacsoránál. Máskor nem.

— Maga célzást tett az előbb a demokratikus papokra. Miért nem lépett be közéjük? — hallatszik a kérdés hátam mögött.

— Annyira még nem süllyedtem le erkölcsileg, hogy közéjük lépjek — válaszolom.

— Ne gondolja, hogy mi annyira becsüljük őket. Tudjuk mi azoknak a hibáit! Mit csináljunk, ha a rendes papok nem hajlandók a népidemokráciát támogatni? Kénytelenek vagyunk azokat felhasználni, akik hajlandók velünk együttműködni.

A százados ismét felemeli kezét. Úgy látszik: ez a téma kellemetlen számára. Ismét ő kérdez:

— Maga dohányzik?

— Igen.

— Mit szív?

— Szivart.

— Mindszenty is dohányzik?

— Igen.

— Ő is szivart szív?

— Igen. Naponta egyetlen, közepes, világos szivart. Azt késsel kettévágja. Felét ebéd után, a másik felét vacsora után szívja el. Máskor nem dohányzik.

— Honnét tudja ezt ily pontosan?

— 1945 októberében, mikor Esztergomba került, még nagy nehézségek voltak az országban a dohányellátással. Volt úgy, hogy kisegítettem őt készletemből. Később én igényeltem a szivarokat a Dohányjövedéktől.

— Mennyit szokott igényelni?

— Negyedévenként 4000 darabot.

— Honnan kapta Mindszenty a finom amerikai szivarokat?

— Ilyenekről nincs tudomásom.

— Idefigyeljen! Az előbb azt vallotta: Mindszenty csak egy szivart szív el naponta. Évente 365-öt. A Dohányjövedék maguknak évente 16.000 szivart utalt ki.

Világos: a többit elfeketézték. Erről a feketézésről fog most beszámolni. Egyik kollégánk vallomását jegyzőkönyvbe is veszi.

A nyomozók sorában mozgás támad. Egyikük átmegy a szomszéd irodába írógépért és papírért. A többiek megelégedetten mosolyognak egymásra. Megvan a „bűncselekmény". Feketézés!

— 1944-ben — diktálom a jegyzőkönyvet — a hercegprímási uradalmaknak igen jó dohánytermése volt. Birtokkezeléssel sohasem foglalkoztam, így a pontos mennyiséget nem tudom megadni. Az ország hadszíntér lett. A Dohányjövedéktől értesítést kaptunk: szállítóeszközök hiányában a készletnek csak egy részét tudják átvenni. Jószágkormányzónk, dr. Meszlényi Zoltán segédpüspök, tapasztalt és bölcs ember, világosan látta: amikor a háború vihara fölöttünk elhalad, az óriási készletből csak kevés fog megmaradni. A dohány értéke viszont megközelíti majd az arany értékét. Köziratot intézett alkalmazottainkhoz: vásároljanak annyi dohányt, amennyit akarnak. Alkalmazottaink, főleg a városi emberek, akik dohánylevelet talán csak képen láttak, ímmel-ámmal pár vagonnyit igényeltek. A jószágkormányzó sejtése beigazolódott. A visszavonuló német hadsereg a készlet egy részét magával vitte. A dohányszárítók egyike-másika is elpusztult. A megmaradt mennyiséget vagy a lakosság hordta szét, vagy a szovjet hadsereg foglalta le hadizsákmányként.

Az 1945-ös év nyomorúságait Önöknek aligha kell leírnom. A városokban hihetetlen élelmiszerhiány lépett fel. A pénz elvesztette vásárlóértékét. A százas bankjegyeket ezresek, milliók, billiók és trilliók váltották fel. Primitív cserekereskedelem kezdődött a városok és a falvak között. Élelmiszert csak iparcikkért, ruhaneműért, vagy dohányért lehetett kapni. Alkalmazottaink — fizetés helyett — dohányt kértek, hogy azt élelmiszerért becseréljék. Kérésüket nem tudtuk teljesíteni. A Vörös Hadsereg katonái utolsó, megmaradt raktárunkat — Esztergomban — kiürítették. Kénytelen voltam, a többi hivatalokhoz hasonlóan, igénylésemet benyújtani a Dohányjövedékhez. Igen szerényen 400 szivart és 2000 cigarettát kértem. Húsz-huszonöt alkalmazott részére.

Az igénylést személyesen vittem fel a Dohányjövedék igazgatójához, aki gyerekkori pajtásom volt. Előszobájában sokáig kellett várakoznom. Közben belülről vidám kacagás hallatszott. Végül kinyílt az ajtó. Alacsony hölgy jött ki az igazgatótól. Ismerősnek látszott. Én kerültem sorra. Az igazgató átnézte az igénylést. Méltányosnak találta. Intézkedett a kiutalás felől. Mivel egy év óta nem láttuk egymást, kicseréltük híreinket családi és baráti körünkről. Az igazgató nagy tréfamester volt. Kifogyhatatlan a humoros történetekben. Megkértem őt: mondja el nekem is azt a tréfát, mellyel hölgylátogatóját megnevettette. Azt válaszolta: csodálom, hogy nem ismerted meg őt. Péter Gábor altábornagy felesége, akit te valószínűleg még Simon Jolán néven ismersz. Háromszázezer cigaretta kiutalását kérte. Az Andrássy út 60 pincebörtöne ugyanis teljesen el van férgesedve. Sürgősen ciánoztatni kellene. Ciángázt azonban csak Bécsben lehet kapni. Valutáért, vagy dohányáruért. Feketén. Rendben van, feleltem a hölgynek, ha más megoldás nincs, kénytelen vagyok ezt a rendkívüli kiutalást megtenni. Egy kérésem azonban volna ezzel kapcsolatosan. Mikor a cellákat ciánozzák, a foglyokat ne felejtsék benn a cellákban. Péter Gáborné ezen nevetett. Hozzátette azonban: nem szabad elhinni a fasiszta rémmeséket, hogy az Államvédelmi Központban kegyetlenül

bánnak az őrizetesekkel. Most az ellátás és a bánásmód is emberséges. Mikor meghallottam, hogy 300.000 cigaretta „feketén" kikerül az országból, visszakértem igénylésemet. Kijavítottam a 400 szivart 4000-re, a 2000 cigarettát pedig 20.000-re. A kapott mennyiséget egyenlően osztottam el az alkalmazottak között. Sőt! A Bíboros sem kapott többet, mint a portás, sofőr, vagy gépírónő. Én jártam a legjobban. A szivarok egy része sötét dohányból készült. Kegyetlenül erős, „rabvallató" típus volt. Ilyeneket a Bíboros nem szívott. Nekem adta. A gépírónők, gondolom, nem szívták el a szivarokat, hanem becserélték élelmiszerre. Mindenesetre mi nem feketéztünk!

A századosnak nem tetszik elbeszélésem. Ajkain megvető fintor jelenik meg. A jegyzőkönyvet kihúzza a gépből és összegyűri. Súg valamit Ajtai hadnagynak. Feláll. Kimegy a szobából. Az elnöklést Ajtai veszi át.

— Mi a véleménye nyomozásunk eddigi irányáról? — kérdezi.

— Őszinte véleményt óhajt, vagy diplomatikusat?

— A legőszintébbet!

— Én a trockista perek idején, 1936 és 1938 között, tanultam szociológiát. Figyelemmel kísértem a Szovjetunióban folyó sztálini tisztogatásokat. Tanulmányoztam a németországi erkölcspereket is, melyekkel Göbbels és társai a katolikus egyházat kívánták lejáratni. A módszer mindkettőben ugyanaz volt. Először az áldozatot oly feketére festették, hogy az ördög mellette fehér báránynak tűnt fel. Utána jött a kötél. Mindkét akció azonban csődöt mondott. Hitler maga rendelte el az erkölcsperek beszüntetését. A háborús feszültség a trockista pereket is elsodorta. Kézenfekvő dolog: minden ilyen akció hasonlít a bumeránghoz. Egyszer visszavág s akkor több kárt okoz, mint amennyi pillanatnyi hasznot hozott korábban. Önöknek két dolgot nem szabad figyelmen kívül hagyniok. Először: Mindszenty bíboros ma hazánkban a legnépszerűbb ember. Ahol megjelenik, tízezrek, százezrek gyűlnek össze. Teljesen önkéntesen. A másik: A közvélemény mindent hajlandó elfogadni, csak azt nem, amit az Államvédelmi Hatóság mond. Önöknek még akkor sem hisznek, mikor a teljes igazat mondják. Hogy miért van így, nem kutatom. Nem az én dolgom. Én itt többször kijelentettem, a jelenlegi rendszernek ellenzéke vagyok. Tulajdonképpen örülnöm kellene, ha Önök baklövést követnek el és saját magukat lejáratják. A dolog azonban nem ilyen egyszerű. Most a magyar nép becsületéről van szó. Művelt nyugati országokban még sokan élnek, akik emlékeznek a hitleri rendszer erkölcspereire. Annak a sokmillió katonának áldozatára is, akik meghaltak, hogy az a rendszer örökre eltűnjön a világ színpadáról. Furcsának fogja találni a világ, ha Önök a hitleri módszereket „Mindszenty erkölcsperrel" feltámasztják.

Válaszom alatt szemem sarkából nézem a nyomozókat. Lehajtott fejjel ülnek. Hitler emlegetése aligha kellemes számukra. Legtöbbjük a náci rendszer üldözöttje volt. A „hullaszagú Schwartz" is letette a széklábat. Fejét leszegve ül. Arca piros, mint egy durcás gyermeké. Furcsa, alattomos pillantásokat vet felém.

— Ami azt illeti, minket nem nagyon érdekel az úgynevezett „művelt Nyugat" véleménye — jegyzi meg epésen az egyik idősebb, őszhalántékú nyomozó. Hangja azonban bizonytalanul kong a csendes szobában. Valószínűleg maga sem hiszi, amit mond.

— Ez lehetséges — válaszolom. A helyzeten azonban nem változtat. A demokrácia véleményéről szóló törvény súlyos büntetést helyez kilátásba mindazoknak, akik ártó szándékkal, országon belül, vagy kívül, rémhíreket terjesztenek. Törvénytelen cselekedetek e téren több kárt okozhatnak, mint a rémhírek. Akadhat egyszer oly főügyész, aki a törvény paragrafusait a cselekedetekre is alkalmazza. Még az Önök esetében is. A port rendszerint a kisembereken verik el. Nem okos dolog a náci rendszer fanatikusait utánozni, akik nem győzték hangoztatni, őket nem érdekli Nyugat véleménye. A börtönben, meg az akasztófa alatt később rádöbbentek, mily nagyot tévedtek!

— Ne tartson itt propaganda-előadást! — ordítja egy hang hátam mögött. Úgy látszik elfelejti, hol van! Ha még egy ilyen célzást megkockáztat, úgy megverjük, hogy a jámbor karthausi rendet is rablóbandának nézi fájdalmában!

Ajtai órájára tekint. Szemével int a nyomozóknak. Azok felugrálnak helyeikről és elhagyják a szobát. A kihallgatásnak vége van. Éjjel 2 óra lehet.

— Maga még reggelig itt marad — szól Ajtai. Írni fog. Papírt és ceruzát egyik társunktól fog kapni. Részletesen le kell írnia: milyen tantárgyakat tanult Rómában kilenc év alatt. Az egyes tantárgyaknál feltünteti az egyetemi tanár nevét, korát és nemzetiségét. Utána az iskolatársak következnek. Azokról pontos személyleírást is kell adnia. Volna egy személyes kérésem is. Ha közben az altábornagy úr hivatná, mondja el neki mindazt, ami a mai kihallgatáson szerepelt.

Ajtai elmegy. Talán tíz percig várakozom egymagamban. Szeretnék aludni, de nem megy. A feltett kérdések túlságosan felizgattak. Végül nyílik az ajtó. A „hullaszagú Schwartz" tér vissza. Átadja a megszámozott papírlapokat és a ceruzát. Utána a sarokba vonul. Három széket tol egymás mellé, azokon kényelmesen végigdől. A negyediken helyezi el a sztálini „demokrácia" szimbólumát: a gumibotot. Hozzálátok a munkához. Közben néha úgy teszek, mintha mélyen gondolkoznék. Fejemet tenyerembe hajtom, szememet lezárom. Aludni próbálok. A „hullaszagú Schwartz" észreveszi. Dühösen rámszól. Várom, hátha elalszik. Hiába! Arra gondolok: a gyűlölet néha éberebb a szeretetnél.

1948. november 30.

A pincebörtön két fiatal őre cellám előtt beszélget. Ismerkednek. Most kerültek ide. Laci az ország nyugati részéből, Zala megyéből. Barnahajú, tömzsi, pufókarcú fiú. Csendes, de szerfelett gyanakvó. Az a típus, aki kötelességét mindig túlteljesíti. Nyolcan vannak testvérek. Apja kondás. Ő a családban a legidősebb gyermek. Falu szélén, zsúpfödeles vályogházban laknak. Földjük nincs. Kis kert, egyetlen tehén az összes vagyonuk. Pista, a másik őr, az ország északkeleti részén született. Szláv típus. Világoskék szemei vannak. Arca sovány. Haja sörteszerű, hirtelenszőke. Háta erősen hajlott. Véznaságát hangoskodással és trágársággal igyekszik pótolni. Apja dohánykertész Szabolcs megyében. Állítólag régi kommunista. Náluk tizenegy gyermek van a családban. Az 1945-ös földosztásnál hat hold földet kaptak. Most a családtagok azon próbálnak zöldséget termelni. A dolog nehezen megy. Nincs tőkéjük, se lovuk, se tehenük. Még mindig ugyanabban a cselédlakásban laknak, mint a földbirtokok államosítása előtt.

Lábaimat a magas priccsről lógatva hallgatom társalgásukat. Laci, a „Zalai" többször benéz a cellaajtó kisablakán. Ellenőriz: alszom-e? A kesehajú „Szabolcsi" egyszer sem megy vissza őrhelyére, a folyosó távolabbi részébe. Nagyon belemelegszik gyermekkori élményeinek elbeszélésébe. Nehéz gyermekkora volt. Apja iszákos. Családjuk sivár, nélkülözésben telt életét most oly élénk képzelőerővel rajzolja meg, hogy bármelyik regényíró megirigyelhetné. Minden apró epizód hősi fényt kap és e hősi megvilágításban ott áll ő, mint a ravaszság és ügyesség megtestesítője.

„Zalai" türelmesen hallgatja társát. Közben nem feledkezik meg az ellenőrzésről sem. Mikor az esetleges őrparancsnoki látogatásról szó esik, „Szabolcsi" megnyugtatja. Ha tiszti ellenőr érkezik, úgy megrázza odafönn a fogdabejárat vasrácsát, hogy még a süketek is meghallják. Elég akkor az őrhelyeket elfoglalni. A biztatás hat. „Zalai" egyre ritkábban néz be hozzám. Kihasználom az alkalmat. Behunyt szemekkel aludni próbálok. Hamar elalszom. A fáradtságtól mély álomba zuhanok. Nem sokáig tarthat ez az állapot. Fejem előrebillen. Egyszercsak azon veszem észre magam, hogy a betonpadlón vagyok. Sétálással igyekszem leplezni a leeséssel járó zajt. „Zalait" azonban nem lehet megtéveszteni. Azonnal ott terem a cellaajtónál. Sejti, valami nincsen rendben. Gondosan átkutatja cellámat. Mivel semmit sem talál, „zaj okozásáért" megbüntet. Orromat szorosan a cella falához kell szorítanom és „vigyázz"-ban állnom. Ez legalább két órás kínszenvedést jelent. A következő őrségváltásig. Közben orromat égeti a betonfal hidege.

Az esti műsor változatlan. Takarodókor, alvás helyett, kihallgatásra visznek. Ma kevesebb nyomozó ül körül. A „hullaszagú Schwartz" sem forgatja fejem fölött a széklábat. Kurírszolgálatot teljesít. Negyedóránként a főnökökhöz viszi vallomásom részletét, melyet a vöröshajú csoportvezető jegyez fel. A papírt mindig felső utasítással hozza vissza. A kihallgatás a római Gergely Egyetem hallgatói körül folyik. Soraikban remélik felfedezni a kémfőnököt, aki engem hálójába kerített. Magyarországi életemet már részletesen felderítették. Nem találtak benne gyanúsat. Róma azonban számukra ismeretlen, titokzatos hely. Ott kell megtalálniok életem rejtélyének megoldását.

A nyomozók feladatánál talán csak az enyém nehezebb. Igyekszem magyarázni: az egyetem nem elemi iskola. A hallgatók száma kétezren felül van. Személyes kapcsolat nem épül ki tanár és hallgatói között. Maguk a hallgatók is cserélődnek. Ki egy évre, ki háromra, ötre, vagy még többre iratkozik be. A teljes tanulmányi idő, bölcseleti és teológiai doktorátussal, kilenc évig tart. Ez a legritkább eset. Az egyetemista, Rómában és másutt, társadalmi életét annak a kollégiumnak falai közt éli, melyben lakik. Az egyetemre csak az előadások meghallgatása céljából jár. Az előadások közötti rövid szünetek nem nyújtanak elégséges alkalmat a hallgatók barátkozására. Fennáll a nyelvkülönbség is. Egy alkalommal tréfás karácsonyi lapot szerkesztettem. Az iskolatársak saját nyelvükön és írásmódjukkal írták rá a jókívánságokat. Kisült: bábeli társaság vagyunk. Legalább százhúsz nyelven beszélünk. De volt ezen felül egy speciális akadály is. A Német-Magyar Kollégium alapszabályai tiltották a szorosabb barátságot más kollégiumok növendékeivel és a kívülállókkal. Gyakorlatilag a többi kollégiumok elöljárói is osztották Loyolai Szent Ignácnak, a Német-Magyar Kollégium alapítójának, e pedagógiai

nézetét. Ezért, tartózkodó, udvarias kapcsolaton felül, benső barátság nem alakulhatott ki köztem és más kollégiumok növendékei között.

A százados összevont szemöldökkel hallgatja fejtegetésemet. Megérti — mondja — ezt a különös helyzetet. Azt is, hogy a Gergely Egyetem minden növendékéről nem tudok beszámolni. Ilyet nem is kívánnak tőlem. Csak azokról beszéljek, akiket közelebbről megismertem. Nevezzem meg őket. Adjak róluk személyleírást. Majd felettesei eldöntik, ki számukra az érdekes ember. Egyben nyomatékosan ajánlja: saját érdekemben erőltessem meg emlékezetemet.

— Rendben van! Megkísérlem — válaszolom. — Az igazat megvallva: az olasz iskolatársakkal volt a legkevesebb kapcsolatom. Kedves fiúk voltak. Kiváló vitázók. Igen tehetségesek az elméleti tantárgyakban. De minden egyébben messze elmaradtak az európai színvonal mögött. Neveikre alig emlékszem. Viszont olasz nevet gyártani a legkönnyebb. Nagy segítséget jelent, hogy Olaszország legtöbb városát bejártam. Szerelmese vagyok a régi templomoknak, palotáknak, képeknek, szobroknak. Sok operaelőadást megnéztem. Nagy lemezgyűjteményem van a „Bel Canto" mestereinek áriáival, népdalokkal, zeneművekkel. Róma történetét alaposan tanulmányoztam. Szívességből sokszor vállaltam zarándokcsoportok kalauzolását. Így könnyen megy képzelt „iskolatársak" megnevezése. Történelmi családok, festők, szobrászok, énekesek nevének felhasználásával. A leleplezéstől aligha kell félnem. A Mindszenty-per irányítói: Farkas Mihály vezérezredes, egykori nyomdászsegéd és Péter Gábor altábornagy, volt mellényszabó, nem jöhetnek rá a csalásra. Nem feltételezik, hogy valaki ilyet meg merjen tenni birodalmukban. Baj csak akkor lenne, ha — szovjet receptre — később mindent visszakérdeznének és emlékezetem cserbenhagyna. Ezt a kockázatot vállalnom kell.

Olykor persze humoros jelenetekre kerül sor. A „hullaszagú Schwartz" piros tintával bőségesen aláhúzgálva, felkiáltó és kérdőjelekkel tarkítva hozza vissza a felettesektől a százados jegyzeteit. Részletes vallomást kell tennem.

— Milyen tantárgyakat tanult Taddeo Gaddi? Hol él most? Mivel foglalkozik? Volt-e kapcsolata háború alatt az amerikai főhadiszállással? Milyen volt a viszony közte és Simone Martini között? Láttam-e őket többször félrevonulva tárgyalni, sugdolózni? Említette-e Simone Martini, hogy újságírói pályára készül? Tanult-e oroszul?

Igyekszem komoly képet vágni. Úgy teszek, mintha erősen kutatnék emlékezetemben. Taddeo Gaddi ugyanis festő volt. Giotto keresztfia. Az 1300-as évek első felében élt. Áhítatot keltő „Utolsó Vacsoráját" a firenzei Santa Croce templomban csodáltam meg. Simone Martini még Petrarca barátja volt. Tizenhat évvel idősebb Gaddinál. Felejthetetlen „Megdicsőült Madonnáját", a Maesta-t, a sienai Palazzo Pubblico-ban láttam. Szent Márton életéről festett freskóit pedig Assisi bazilikájának altemplomában. Remélem, megbocsájtják nekem, hogy iskolatársak lettünk. Kényszerből. Egyikük mint az arisztotelészi logika, a másik mint a neoplatonikus bölcseleti irányzatok kutatója.

A százados gondosan jegyzi válaszomat. A küldönc máris szalad a kiegészítő vallomással. Mikor visszatér, fejét ingatva jelzi a csoportvezetőnek: nem szerepelnek a kémgyanúsok listáján.

Puccini „Tosca"-jából a rendőrségi besúgót, Spoletta-t diktálom be. Arnoldino keresztnévvel. Személyleírása: Magas, vékony, ráncosarcú. Bőrszíne kreol. Jellegzetessége: szénfekete, olajosan ragyogó haj, szúrós, fekete szemek. Verdi „Rigolettojából" a bérgyilkos Sparafucile lesz iskolatársam. Óvatosságból Tonino Sparacannone néven. Személyleírása: vörös hajú, szeplős arcú, középmagas lombard. Bőbeszédű. Harsogva nevet. Kitűnő színészi tehetség. Egyházi archeológiát tanult. A felettesek válaszából kisül: a kommunista kémelhárítás nem tartja őket nyilván!

Az idő közben észrevétlenül múlik. A kopott kihallgató-szobában furcsán konganak a dallamos, olasz nevek. Mindegyiket külön betűznöm is kell. A százados különben nem tudná helyesen leírni. Bennem régi emlékeket keltenek. A körülülő nyomozók számára idegen világ. Ásítással küszködve, álmos szemekkel hallgatnak. Ugyan, mit is mondhatna nekik az olyan név, mint Antonelli, Brancaccio, Cenci, Duccio, Fabriano, Ghiberti... Ruspoli, Salviati, Simonetti, Turci, Ugoletti, Veronese, Zuccheri?

Valami csiklandoz, hogy Rinaldo Rinaldini-t, a hírhedt olasz banditát besoroljam a Gergely Egyetem hallgatói közé. Külön élvezetet jelentene, mikor a százados komoran faggat: Hányszor találkoztam vele? Miről beszélgettünk? Tett-e fel nekem kérdéseket a magyar hadseregre vonatkozóan? Meglátogatott-e Esztergomban, vagy Budapesten? Küldött-e levelet? Van-e tudomásom, hogy Moszkvában járt?

Diákkorom kedves élménye volt — nyaranként — a zarándoklat Genazzanoba. Hajnali órában, gyalogosan indultunk el a távoli olasz falucskába. Izzadtan és fáradtan érkeztünk meg a kegytemplomhoz, mely a Jótanács Anyjának, a Madonna del Buon Consiglionak fára festett, gyönyörű képét őrzi. Messze vidékekről, tarka csoportokban érkeztek az olasz zarándokok. Különösen a „Bocskorosok Földjének", a kopár hegyvidéknek szegény zarándokai tettek rám mély benyomást. Őszinte áhítatuk, lelkes, többszólamú énekük. A templom szentélyében és falain a hála sok fogadalmi ajándéka díszelgett. Köztük Rinaldininek és más legendás betyároknak rettegett karabélyai. A nép ajkán élő hagyományból legalábbis így értesültem.

Rinaldinire azonban nem kerül sor. A „hullaszagú Schwartz" ugyanis újabb utasítással tér vissza. Az olaszok nem érdekesek! Amerikai iskolatársakról tegyek vallomást!

— A válasz egyszerű — felelem, — az amerikai papnövendékek más egyetemre jártak.

— Hát nem csak egy egyetem van Rómában? — kérdi nyújtózkodás közben az egyik nyomozó.

— Róma világváros. Sok egyetem van. Hirtelenjében el sem tudnám sorolni mindet.

— Ne akarja megetetni velünk ezt a mesét. Mi tudjuk, hogy maga együtt járt iskolába Spellman-nal!

— Némi csoda segítségével ez is megtörténhetett volna — felelem.

— Hogy érti ezt?

— Spellman New York-i érsek teljes nemzedékkel idősebb nálam. Még a világon sem voltam, mikor őt már doktorrá avatták.

— De ő is a Gergely Egyetemen tanult! — erősködik a rekedthangú.

— Tévedés! A Hitterjesztés Egyetemén.

A csoportvezető szemével int. A vitának vége szakad.

— Magyarázza meg nekünk, miért nem tanultak magával amerikaiak — szól barátságos hangon.

— Kolombus Kristóf útjával, az Új Világ felfedezésével, új korszak kezdődik az Egyház életében. A szervezett hitterjesztés kora. Felállítják a Hitterjesztés Kongregációját, mint a missziós területek illetékes főhatóságát. Ez neveli saját főiskoláján a jövendő misszionáriusokat. A célnak megfelelően: rövidebb, gyakorlatibb kiképzéssel. Egyházi szempontból az Egyesült Államok területe majdnem háromszáz éven keresztül missziós területnek számít. Innen van, hogy erős, történelmi kapcsolat alakul ki az amerikai egyházmegyék és a Hitterjesztési Kongregáció főiskolája között. Ahogy mi, magyarok, immár négyszáz éve ragaszkodunk a Jezsuita Rend által vezetett római egyetemhez, úgy az amerikaiak is ragaszkodnak régi főiskolájukhoz. Növendékeik zömét oda küldik. Ez persze nem jelenti azt, hogy más római egyetemen nem tanulnak amerikaiak. Bizonyára voltak a Gergely Egyetemen is. Én nem emlékszem rájuk. Ennek kettős oka lehet. Nehezen birkóznak meg az idegen nyelvekkel. Azonkívül gyakorlati emberek. Tudományos téren nem jutnak fel az élvonalba, hogy az ember felfigyeljen rájuk.

— Mondja, voltak osztálytársai közt például angolok?

— Voltak.

— Azokra emlékszik?

— Igen.

— Miért?

— Több ok miatt. Egyes előadásokon mögöttem ültek. Éveken keresztül. Jó labdarúgó csapatjuk volt. Többször megmérkőztünk velük. És, bármilyen furcsán hangzik, ők is, mint mi, szerették a csapolt sört. Rómában — abban az időben — csak két helyen lehetett csapolt sört kapni: az Albrecht és a Dreher sörözőkben. Néha összefutottunk velük.

— Miről szoktak beszélgetni?

— A labdarúgó mérkőzéseken bizonyára egy-egy szép gólról. A sörözőben viszont csak barátságosan intettünk egymásnak. Mindnyájan a tilosban jártunk, hát igyekeztünk sörünket kiinni és gyorsan továbbállni.

— Szoktak politizálni is?

— Soha.

— Milyen nyelven beszélgettek?

— Olaszul.

— Miért nem angolul?

— Mindig könnyebb azon a nyelven beszélni, melyet mindkét fél jól bír. Én csak 1938 táján kezdtem angolul tanulni. Nem ment volna a folyékony társalgás.

— Volt az amerikaiaknak is labdarúgó csapatuk?

— Nem hiszem. Ők rugbyt és baseballt játszanak, amit mi magyarok, nem ismerünk.

— Azért nem akarom elhinni, hogy maga kilenc év alatt egyetlen amerikait sem ismert volna meg. Diktáljon le nekem egy-két nevet. Egyelőre elég lesz ennyi. A cellában majd lesz bőven ideje gondolkozni. Remélem, több is eszébe jut majd.

— Hiábavaló próbálkozás. Az igazat mondom. Nem ismertem meg amerikaiakat.

Jobbról, közvetlen mellettem, alkoholistának kinéző nyomozó ül. Mélyen ülő szemekkel, kócos hajjal és szederjes arcbőrrel. Eddig karjait összefonva, hallgatagon ült. Most fenyegető hangon szól:

— Adjatok ide egy gumibotot! Megmutatom, két percen belül úgy fogja köpni az amerikaiak nevét, mint a szökőkút a vizet.

Senki se mozdul. A nyomozók a csoportvezető intését várják. Az, fejét tenyerébe hajtva, gondolkozik. Nem néz fel.

— Tudja, mit? Írja le pár angolnak a nevét, akikkel együtt tanult. Személyleírás nem fontos. Csak az életkort adja meg. És azt, hol tartózkodnak — mondja a százados szárazon.

— Tartózkodási helyüket, sajnos, nem tudom megadni.

— Miért?

— Mert 1939 óta nem tudok róluk.

— Hát ez hogyan lehetséges?

— 1939 szeptember elején a világháború árnyéka nehezedett Európára. Anglia és Franciaország ultimátumot intézett Hitlerhez. Az egyes kormányok felszólították a külföldön tanuló diákokat: legyenek készen. Bármely pillanatban hazahívhatják őket. Akár katonai szolgálatra, akár csak azért, hogy a hadüzenet ne érje őket ellenséges országban. Elsőként a franciák hagyták el Rómát. Utánuk — kisebb-nagyobb időközökben — más nemzetek fiai következtek. Mi, magyarok, fel voltunk mentve a katonai szolgálat alól és Olaszországban sem számítottunk ellenségnek. Így maradtunk.

Gyönyörű szeptember volt. Kék ég, meleg napsütés. A különböző kollégiumok növendékei nyaralókban tartózkodtak. Rómán kívül. A tanév csak novemberben kezdődött. Az egyik nap népes angol csoport jelent meg a Német-Magyar Kollégium nyaralójában. Búcsúzni jöttek. Az volt a kívánságuk: ha a politika a lövészárok ellentétes oldalára is állítana bennünket, maradjunk jóbarátok, testvérek, mint eddig. A látogatók tiszteletére ünnepséget rögtönöztünk. Előkerültek a futballcipők és úszónadrágok is. Uszodánkban, sportpályánkon versenyeket rendeztünk. A látogatást egy héttel később visszaadtuk az angolok Castel Gandolfo-i nyaralójában. Ez volt utolsó találkozásunk. Szétszóródtunk a világban. A háború megritkította sorainkat. Nem találkoztunk többé.

— Maga a háború után is volt egy évig Rómában. Nem találkozott olyanokkal, akik életben maradtak közülük és tanulmányaikat folytatták?

— Nem. Ötéves kiesés után nehéz visszatérni az iskolapadok közé. A legtöbben bizonyára hazai egyetemeken fejezték be tanulmányaikat. Még a háború alatt.

— Csak annyit írjon minden név után: tartózkodási helye ismeretlen.

Míg a neveket írom, a nyomozók felállnak. A székeket a fal mellé húzgálják. Suttogva tárgyalnak. Megérkezik az a nyomozó is, aki kihallgatásomat reggelig folytatja. Egyedül. Alacsony, zömök ember. Sötétbőrű, feketehajú. Idősebb nálam, de korát nem tudom megállapítani. Kopaszodó homloka miatt feje aránytalanul nagynak látszik. Hangja halk. Tisztelettudóan beszél hozzám. Sötét ruhát visel. Munkásembernek látszik.

Megvárja, míg a többiek eltávoznak. Mikor minden zaj elhal a folyosón, megkezdi a vallatást. Barátaimról, ismerőseimről kérdez, akik külföldön élnek. Kikkel levelezem. Kik látogattak meg engem. A kihallgatás kínosan halad. Szinte ne-

gyedóránként tesz csak fel egy-egy kérdést. Válaszom után ismét hosszan hallgatunk. Semmit sem jegyez fel. Már arra gondolok: talán a kihallgatási módnak nincs is más célja, mint a középkori inkvizíció „tormentum insomniae"-jának. Gyötrés, puhítás álmatlanság által. Öt nap és öt éjjel nem aludtam. Vajon meddig bírom még? Eljutok-e a fáradtságnak abba az állapotába, mikor mindent hajlandó leszek aláírni?

Hajnali 5 óra lehet. A nyomozó eddig székén hátradőlve jegyzeteit nézegette. Ritkán pillantott fel. Most hirtelenül az asztalra könyököl. Mereven a szemembe néz. Halkan megszólal:

— Nézze, én tisztában vagyok azzal, hogy maguk rendes emberek. Nem ebbe a házba valók. Feleségemet és kislányomat a náci üldözés idején egy katolikus apácazárda rejtegette. Megmenekültek. Elképzelheti, milyen nehéz nekem magukkal szemben a kötelességemet teljesíteni. Szeretnék segíteni magán. Figyelemmel kísérem a vallomásait. A nyomozók is, maga is, kerülgetik a forró kását. Ők magától várják, áruljon el valamit. Maga meg tőlük. Megmondom, miről van szó. Az Államvédelmi Hatóságot Mihalovics prelátus Rómából küldött levelei érdeklik. Nem azok a levelezőlapok, folyóiratok, prospektusok, melyekről maga említést tesz. Nagy kockázatot vállalok, mikor elárulom: a kérdéses levelek kezeink között vannak. Dr. Zakar András és dr. Nagy Miklós már beismerő vallomást tettek a levelekkel kapcsolatban. Nem állítom, hogy simán ment a dolog. Főleg dr. Nagy esetében. Kezdetben ő sem akart tudni semmiről. A csoportvezető századosnak elfogyott a türelme. Kiadta a parancsot: verni! Egyik nyomozónk a bokáit rugdalta. A másik ugyanakkor ütemesen pofozta. Így ment ez vagy fél órán keresztül. Végül dr. Nagy megtört. Mivel ezt tőlem hallja, talán úgy gondolja: ijeszteni akarom. Később alkalma lesz dr. Nagy Miklóssal beszélni. Ellenőrizze le szavaim igazságát. Higgye el nekem: sem a vallomást, sem a büntetést nem tudja megúszni. A maga sorsát már akkor eldöntötték, mikor idekerült. Nagyon magas helyen. Viszont ügyességétől függ, hogy az ügyész súlyosabb, vagy enyhébb bűncselekményekkel vádolja majd. A merev tagadás nem célszerű. Addig verik, míg meg nem törik. A túlzó önkitárulkozás sem jó. Ostobaság a fejét önként a hóhér kötelébe dugni. Valamit vállalnia kell. A két véglet között, egy józan ponton meg kell állnia. Attól azután ne tágítson még akkor sem, ha verik. Ebben a házban csak úgy tud eredményt elérni. Ha majd később visszagondol erre a beszélgetésre, igazat ad nekem. Dr. Nagy Miklóson, sajnos, nem tudtam segíteni. Mindig több személy volt jelen kihallgatásán. Mondja, igaz az, hogy ő oly szépen viselkedett 1944-ben, a zsidók deportációjának idején?

— Igaz. Számos újságcikk jelent meg róla 1945 után. Hősként ünnepelték. Sok embernek mentette meg életét. Azonfelül volt egy rendkívül bátor lépése is. Mikor fülébe jutott, hogy Adolf Eichmann, Himmler német belügyminiszter megbízottja Budapestre érkezett és megindította a magyarországi zsidóság deportálását Németországba, levelet írt dr. Endre László államtitkárhoz, a zsidó ügyek kormánybiztosához. Kérte: magyar népi származása ellenére osszák be őt a deportálandók közé. A keresztény vallású „üldözöttek" mellett szeretne maradni lelkészként — sorsuk nehéz óráiban. Egészen a megsemmisülésig. Dr. Endre nem válaszolt e levélre. Mikor Budapest a Vörös Hadsereg kezére került, a kiégett, rommálőtt

Belügyminisztérium épületét átkutatták. Az irattár maradványai közül, csodálatosan, dr. Nagy levele épségben került elő.

— Először hallok életemben ilyen hősiességről. Én tudom, milyen bátorság kellett ehhez a merész lépéshez 1944-ben. Fiatal nyomozóink meg fasiszta csavargónak titulálják őt. Sokszor valóban arra gondolok: nem különbek ezek a nyilas pártszolgálatosoknál. Szomorú dolog ez! De, térjünk vissza a maga ügyéhez. Tudom: fáradt. Mégis, szedje össze minden erejét. Tegyen tömör, ésszerű vallomást a Mihalovics-levelekkel kapcsolatban. Az apró részletek nem fontosak. Azokról később úgyis faggatni fogják. Fontos, hogy vallomása és későbbi védekezése összhangban álljon. Remélem, megért?

— Megértem a helyzetet — felelem. — Hálás vagyok a közlésért. Kételyeim részben megoldódtak. Ha a kérdéses levelek, legalábbis másolatban Önöknél vannak, nincs értelme többé a tagadásnak. Azt mindig tudtam: dr. Zakar nem fogja bírni az itteni szenvedéseket. Túl gyenge a fizikuma. Dr. Nagyot sajnálom. Nem érdemli meg ezt a bánásmódot. Ami a kihallgatást illeti, volna egy ajánlatom. Kettőnk közül valószínűleg én tudok gyorsabban gépelni. Ha gépet és papírt kapok, magam leírom vallomásomat.

A nyomozó helybenhagyólag bólint. Feláll. A szomszédos irodák egyikéből írógépet és papírt hoz. A nyolc papírlapot tintával gondosan megszámozza. Mialatt én hozzákészülök a jegyzőkönyv írásához, a sarokba vonul. Fotelszerű széken végignyúlva aludni próbál. Meghagyja, ha bármilyen nehézségem támad, vagy zajt hallanék a folyosón, keltsem fel. Amikor elkészültem, az asztalra könyökölve pihenhetek. Ellenőrzéstől ma aligha kell félni, mert a detektívcsoportok külső nyomozáson vannak.

Talán egy órán át gépelek. Mire elkészülök, odakünn az utcán — megindul a forgalom. Bár még sötét van, a város ébred. Autók, tejeskocsik, motorkerékpárok zaja szűrődik be a szobába. Az asztalra könyökölve aludni próbálok. Álom nem jön szemeimre. Csak valami zsibbadt fáradtság. Már világosodik, mikor zajt hallok a folyosón. Felkeltem a nyomozót. Nagy horkantással ébred. Először oly ijedten néz rám, mint aki nem tudja, hol van. Visszaül az íróasztalhoz. Nyújtózkodás, ásítás közben olvassa el írásomat.

— Maga egész jól fogalmaz — állapítja meg. — Én nem tudtam volna ily jól megírni. Dátumot azonban nem kellett volna rátenni. A fejesek szerint az őrizetesnek nem szabad tudnia, hogy ma hányadika van. Most már mindegy. Úgysem tudják, ki írta a jegyzőkönyvet. Mondja, aludt is egy kicsit?

— Inkább pihentem, mint aludtam.

— Akkor nem is álmodott semmit!

— Azért volt álomszerű gondolatom.

— Mi volt az?

— Arra gondoltam, milyen szép lesz, ha egyszer a világra ráköszönt az igazi béke. A kardokból ekevasakat csinálnak. A bárány meg a farkas egymás mellett alszanak. Az Andrássy út 60 börtönéből ismét szenespince lesz. A gumibotokat rózsatövék mellé tűzik, karónak.

Minden kihallgatás régi emlékeket hív elő a feledés homályából. Arcok, helyek, szomorú és vidám események jelennek meg képzeletemben. Tarka összevisszaságban, de megdöbbentő élénkséggel. Mint sírból feltámadó halottak. Néha oly tisztán vélem hallani valakinek hangját, mintha nem tíz vagy húsz évvel, hanem csak néhány perccel ezelőtt beszélt volna hozzám. A kényszerű éhezés, csakúgy mint az önkéntes böjt, élessé teszi az emlékezetet. De itt többről van szó. Halántékom lüktet. Homlokom oly forró, mintha maláriás beteg lennék. A feszültséget a mesterséges, éjjel-nappali ébrentartás okozza. A belső lázat a cella jeges léghuzata sem csillapítja.

Valamiképpen pihennem kell. Különben nem tudom állni kihallgatóim ostromát. Fáradtságból elszólhatom magamat.

Ellentmondásokba keveredhetem. Vagy teljesen megtörik ellenállásom és közönyösen vállalom a legképtelenebb vádakat is. Kihallgatóim csak erre várnak.

Buddhista módszerrel kísérletezem. A cella sarkában kiválasztok egy aránylag nagy, fehér foltot. Félig csukott szemmel, mozdulatlan merevséggel azt nézem. A világot tejfehér ködnek képzelem, melyben senki és semmi nincsen. A dolog eleinte nehezen megy. Később úgy érzem: halántékom lüktetése, homlokom forrósága eltűnik. Nyugtató, félig éber állapotba kerülök. Így telik el a nap nagyobbik része. Az őr többször megjelenik ajtóm előtt. Furcsának találhatja merevségemet, de nem szól semmit. Szemeim nincsenek lecsukva, így nem vétek a szabályok ellen. Délután 3 óra felé az őr beadja a napi étkezést. Fél csajka híg bablevest és kis szelet kenyeret. Pár pillanatig az undor érzése viaskodik bennem az állati éhséggel. Erőt veszek magamon. Szememet lehunyva, orromat ujjaimmal befogva kiiszom a levest. A kenyeret csak utána eszem meg, hogy gyomrom tiltakozását a kenyér ízével csitítsam. Utána folytatom a buddhista „elmélkedést".

Az este 6 órai őrségváltás után beszélgetést hallok a folyosón. A fogdaparancsnok közöl valamit őrömmel. Mintha a 19-es őrizetest említené. Valóban, az őr nemsokára benyit hozzám.

— Álljon a falhoz! — kiált rám durván. Szorosan! Oly szorosan, hogy orra félig belefúródjék a betonba! Szemeit nem szabad becsuknia! Ha meg mer mozdulni, vagy le mer ülni, puskatussal agyonverem! Így fog állni, míg más parancsot nem kap. Arra ügyeljen, hogy orrával át ne fúrja teljesen a falat. A szomszéd zárka lakója éhségében még képes leharapni az orra végét. Megértette?

— Megértettem!

Az őr elmegy. Tíz perc sem telik bele, visszajön. Kinyitja a cellaajtó kisablakát és magához int.

— Igaz, hogy Maga volt Mindszenty helyettese? — kérdi suttogva. Közben idegesen a lépcsőház felé tekintget.

— Tévedés. Nem voltam Mindszenty bíboros helyettese — válaszolom.

— Miért nem meri bevallani? Fél?

— Nem félek. Nem vagyok gyáva ember. De annyira hiú sem, hogy olyasvalamit állítsak magamról, ami nem igaz. Csak hercegprímási szertartó voltam, 1943 és 1946 között, Serédi és Mindszenty bíborosok mellett.

— Vegyük úgy: Mindszenty egyházi rangja a katonaságnál a vezérezredesi rangnak felel meg. A szertartói állás melyik katonai ranghoz hasonlítható?

— Talán a főhadnagyi, vagy századosi ranghoz.

— Miért mondja, hogy talán?

— Mert a papságot nem lehet teljesen a katonasághoz hasonlítani, ahol a kor és a munkakör jelentősége szigorú rangsorolást alakított ki. Természetesen nálunk is van bizonyos fokozat a vezetői tekintély terén. A pápa: Szent Péter utóda és az egész Egyház feje. A püspökök: az apostolok utódai. A papok: a püspökök munkatársai. És így tovább. De ezen a hierarchikus renden felül minden rangsorolás mesterkélt, lényegtelen.

— Értem. Csak azért kérdeztem a rangját, mert nekem úgy mondták: Maga volt Mindszenty helyettese. Mondja, miért hozták Magát ide?

— Azt en is szeretném tudni. Úgy sejtem, államosítani akarják az ország legrégibb és legnagyobb katolikus kollégiumát, ahol jelenleg tanulmányi felügyelő vagyok. Bűnbakot keresnek, rám esett a választás. Feltételezem: két nagy „bűnöm" miatt. Büszke és szabad magyarnak születtem. Ilyenként is szeretnék meghalni. Nem szolgáltam ki Hitlert, nem vagyok hajlandó kiszolgálni Sztálint sem. A másik „bűn": Nyugat megfertőzött, Rómában tanultam és nem Moszkvában.

— Mondja, nagyon gyűlöli a kommunistákat?

— Senkit sem gyűlölök. Egyrészt, mert nem vagyok gyűlölködő természet. Másrészt, mert Krisztus tanítványa vagyok. Mindenkit szeretnem kell. Még ellenségeimet is.

— A kommunista rendszert sem gyűlöli?

— Inkább úgy mondanám: szívből utálom. Mert minden diktatúra, legyen az fasiszta, vagy kommunista, Isten képét gyalázza meg az emberben. Isten az embert saját képére és hasonlatosságára teremtette. Értelmes, szabad akaratú lénynek. A diktatúra ezt az emberi méltóságot tagadja. Akár elméletben, akárcsak gyakorlatban. Már nem mi gondolkozunk. Bálványként tisztelt, állítólagosan bölcs vezérek gondolkoznak helyettünk. Tömeggé szürkülünk, melynek egyetlen feladata, hogy a vezérek akaratát gépiesen teljesítse. Életünk csak addig jelent értéket, míg ezt megtesszük. Ha vonakodunk, megtorpanunk, a diktatúra kiemel minket a társadalom gépezetéből. Mint használhatatlan, rozsdás csavart a szemétdombra hajít.

— Értem. Most jól figyeljen ide! Én még azok közé tartozom, akiket szüleik a Tízparancsolatra megtanítottak. A Magyar Királyi Hadsereg katonája voltam. Végigharcoltam az elmúlt háborút. Hadifogságba kerültem. Választás elé állítottak: vagy belépek a Kommunista Pártba és továbbszolgálok, vagy Szibériába kerülök hadifogolyként. Családom miatt el kellett fogadnom a mentőkötelet. Beléptem a pártba. Szívem azonban nem változott. A hadseregtől hamarosan az államvédelmi rendőrséghez osztottak be. Már majdnem két éve látom el az őrszolgálatot ebben a pokolban. Valami csodára várok, hogy innen megszabadulhassak. Az előbb Magára durván kiabálnom kellett. Föntről jött le egy nyomozó azzal az utasítással: állítsuk Magát a falhoz. Mutatnom kellett, hogy „jó fiú" vagyok. A népi demokrácia hű fia, aki lobogó gyűlölettel gyűlöli az osztályellenséget. El tudom képzelni, milyen érzéseket kelt Magában a durva hang. Higgye el, nekem jobban

fáj a nap-nap utáni színészkedés. Sajnos, nem tehetek másképpen. De legyünk praktikusak! Arról van szó, Magát éjjel kihallgatásra fogják vinni. Ahogy én tapasztaltam, az őrizetes falhoz állítása mindig az ügy kritikus pontjánál történik. Puhításként. Van, aki 10-12 órán keresztül áll a falnál vigyázz-ban. Akár napokon keresztül. Maga még szerencsés, hogy 4-5 órával megússza. Míg én vagyok szolgálatban, nem fogom ellenőrizni, miként hajtja végre a parancsot. De ha ellenőrzést kapunk magát a fal mellett kell találnia! Megértette?

— Megértettem. Nem lesz baj, szakaszvezető úr, mert hallásom kitűnő. Köszönet a jóindulatért!

Az őr elmegy. A cella-ajtó „etetőjét" nyitva hagyja. Teljesen, hogy az esetleges ellenőrök érkezését jobban meghallhassam. Mérlegelem a helyzetet. Szűk zárkámban két fapriccs van. Az alsó mintegy arasznyira a betonpadló fölött. Arról nehéz gyorsan felugrani. A felső mellmagasságban van. Arról meg lehetetlen zaj nélkül leugrani. Állva maradok, döntöm el magamban, rákönyökölve a felső priccsre. Így pihenek is, meglepetés sem érhet. Elaludnom persze nem szabad. A „riadót" is gyakorlom. Kitűnően sikerül. Egyetlen lépéssel a fal mellett tudok teremni. Zaj nélkül.

Rendezni kezdem gondolataimat. Igaza lehet az őrnek, hogy ügyem döntő szakaszhoz érkezett. A nyomozók feljegyzései, gépelt jelentései csak tájékoztató jellegűek. Az Államvédelmi Hatóság belső használatára. Ezekből, mint színes mozaikkockákból választja ki agytrösztjük a legmegfelelőbb darabokat. Azokat, melyek a Mindszenty bíboros ellen készülő per valamelyik vádpontját ország-világ előtt bizonyítani látszanak. Az első vádponttal, köztársaság-ellenes, királypárti összeesküvéssel nem tudják személyemet kapcsolatba hozni. Marad a második: kémkedés az „imperialista, nyugati hatalmak" részére. A hivatalos jegyzőkönyvezést valószínűleg ma éjjel megkezdik. Ezzel a kifejezett szándékkal. Fel kell készülnöm a védekezésre. Hogyan?

1948. december 2.

Az éjjeli kihallgatáson csak Ajtai nyomozóhadnagy van jelen. Vékony fiatalember, hátrafésült szőkés hajjal. A nyomozók közül még ő látszik a legintelligensebbnek.

Felettesei — jegyzőkönyveim néhány pontjára vonatkozólag — részletesebb vallomást kívánnak. Pontos dátumokat is. Ellenvetem: naptár hiányában aligha tudok valós időpontokat megadni. Erre Ajtai elmegy naptárt keresni. Nincs szerencséje. Tudhatná, sem az irodákban, sem a kihallgató-szobákban nincs naptár kifüggesztve. Még falióra sincs. Hála a szovjet nyomozótechnika atyjának, Felix Edmundovics Dzerzsinszkij-nek, aki legfőbb törvénnyé a titkolózást emelte. Más megoldás nem kínálkozik, Ajtai kénytelen saját zsebnaptárát ideadni.

— Nekem most el kell mennem pár percre — mondja. Amíg távol vagyok, tanulmányozza a naptárt. Remélem, könnyen meg fogja találni azt a három-négy dátumot, mely jegyzőkönyveiben szerepel.

Hozzáfogok a feladat megoldásához. A kis naptárt, csak úgy találomra, a közepén túl nyitom ki. Szeptemberi és októberi időpontokat kellene rögzítenem. A naptár augusztus hónapnál nyílik ki. A lap tetején, piros betűkkel: augusztus 22, vasárnap. Alatta feljegyzések. Ajtai kézírásával. Délelőtt 10 óra: Jézus Szíve templom, VIII. kerület (jezsuiták). Déli 12 óra: Egyetemi Templom, IV. kerület. Délután 6 óra: Gellérthegyi Sziklakápolna, I. kerület (pálosok). A hétköznapok jegyzetrovatai üresek.

Lapozok egyet. A következő oldal tetején ismét piros betűk hirdetik: augusztus 29, vasárnap. Alatta Ajtai kézírásával: Reggel 9 óra, Szent Imre templom (ciszterciták). Délelőtt 1/2 12 óra, Belvárosi templom, IV. kerület. Este 1/2 7 óra, budai Ferencesek temploma, Mártírok útja, III. kerület. A hétköznapok rovatai ismét üresek.

A feljegyzések, egy-egy vasárnap kimaradásával, november végéig folytatódnak. Budapest legtöbb katolikus temploma, kápolnája szerepel bennük. Több esetben az egyházi szónok neve is fel van tüntetve. Sietős, kapkodó írással. Utólagosan vezethette be, utcán vagy villamoson. A felfedezés megdöbbent. Ajtai csak egyike az „egyházi csoport" nyomozóinak. Minden jel arra mutat: az Egyház ellenőrzése oly alapos, amilyenre még álmainkban sem mertünk gondolni.

A keresett dátumokat aránylag könnyen megtalálom. A fennmaradó időt Ajtai kéziratos feljegyzéseinek szentelem. Ha már az Államvédelmi Hatóság „nemzetközi kémnek" nevezett ki, hát kémkedem. A legjobb helyen, az Államvédelmi Központ épületében.

— Min mosolyog? — kérdi csodálkozva a hadnagy, mikor visszatér.

— Azon, hogy Ön tulajdonképpen beléphetne valamelyik szerzetünkbe.

— Hogyan jut ilyen ostobaság a maga eszébe?

— Igen könnyen. Annak, aki minden vasárnap három szentbeszédet is meghallgat, már nem sok hiányzik a szerzetesi hivatáshoz.

Ajtai arca piros lesz. Ijedten kapja ki kezemből a naptárt. Megfeledkezett feljegyzéseiről! Leül. Egy darabig csendben maga elé mered, majd megszólal:

— Az éjszakai munka minket is kifáraszt. Ha az ember fáradt, hibákat követ el. Feletteseim bizonyára nem örülnének, ha megtudnák, hogy naptáramat magának odaadtam. Remélem, nem fog visszaélni az adatokkal, melyeket elolvasott.

— Tőlem nem kell félnie — nyugtatom meg.

— Tudom, arra gondol — folytatja a hadnagy, — a rendőrség valamikor csak a politikai gyűléseket, kulturális előadásokat, szórakozó-helyeket ellenőrizte. Az egyházi tevékenységet nem. Ne felejtse el, az Egyház barátságban élt a politikai rendszerrel. Ez a helyzet megváltozott. Ma az Egyház a legnagyobb ellensége a forradalmi átalakulásoknak. Kötelességünk a legszigorúbb ellenőrzés. Mindig és mindenütt. Ez mindaddig meg is marad, míg az Egyház fenntartás nélkül a népi demokrácia mellé nem áll.

— Sajnos, nem tudok Önnel egyetérteni. Az Egyház nem a forradalmi átalakulásoknak ellensége. Különösen, ha azok egy szebb, jobb és igazabb világ felé mutatnak. Az Egyház a diktatúrának az ellensége. A jog és szabadság lábbal tiprásáé. Az ellenőrzés enyhülése tekintetében sem volnék ennyire optimista. A diktatúra természete az ellenkezőt bizonyítja. Az elnyomás szervei aránytalan szörnnyé, vízfejű óriássá növik ki magukat. Az elnyomás mértéke is egyre félelmetesebb lesz. Vannak olyan országok, ahol már harminc éve ígérgetik azt a bizonyos több szabadságot. Csak legyen ember, aki az ígéreteknek még hinni tud!

Ajtai órájára tekint. Belső zsebéből előveszi jegyzeteit.

— Az éjszaka múlik. Még több kérdést kell tisztáznunk. Mindenekelőtt diktálja le nekem a dátumokat. Nem fontos, hogy egészen pontosak legyenek. Szerencsénkre a többi gyanúsított emlékezőtehetsége elég gyenge. Elfogadják, amit maga állít.

Az időpontok feljegyzése után Ajtai az Actio Catholica országos igazgatójáról, dr. Mihalovics Zsigmond prelátusról kérdez.

— Róla többet tud mondani dr. Nagy Miklós — igyekszem elhárítani a kérdést. — Sok éven át közvetlen munkatársak voltak.

— A maga ügye is szoros kapcsolatban van Mihaloviccsal — válaszolja. — A tanúvallomást nem kerülheti el. Különben is: mi szeretünk mindent több oldalról hallani.

— Mikor ismerte meg Mihalovicsot, hányszor találkozott vele, miről szoktak beszélgetni, leveleztek-e egymással? Mindent mondjon el róla, amit tud!

— Dr. Mihalovics Zsigmond prelátus, kanonok most mintegy hatvan éves lehet. Az egyetemet Bécsben végezte. Fiatalon, az 1920-as évek elején, a Budapest-Herminamező-i szegénynegyed plébánosa lett. „Magyar Sonnenschein"-nek nevezték. Karl Sonnenscheinről, a berlini szegények, elesettek híres apostoláról. Jellemzői: aranyszív, türelem, páratlan munkabírás és szervezőtehetség. Éppen e tulajdonságai miatt tette meg őt Serédi bíboros az Actio Catholica országos igazgatójává. Ez 1932 őszén, vagy 1933 tavaszán történt. Ugyanabban az időben ismertem őt meg. Nemsokára én Rómába kerültem. Egyetemi hallgatóként. Mihalovics többször kereste fel az Örök Várost. Akár mint zarándok, akár mint hivatalos küldöttség tagja. Ilyen alkalmakkor kellemes napokat töltöttünk együtt. Később, Esztergomban, ugyanez volt a helyzet. Én a Hercegprímás mellett dolgoztam. Mihalovics pedig hivatalos ügyekben kereste fel főnökömet. A Bíboros mindig meghívta őt ebédre. Utána kellemesen elbeszélgettünk. A nagy korkülönbség ellenére meghitt, baráti kapcsolatot tartottunk fenn. Nézeteltérésünk sohasem volt. Levelezni csak hivatalos ügyben leveleztünk. Irodája Budapesten, a Ferenciek terén volt. Forgalmi központban. Ha arra jártam, felkerestem őt. Mindig örömmel fogadott. Ez ismeretségünk története.

— Mit tud Nyugatra való szökéséről?

— Ez már kissé hosszabb történet. Az Országgyűlés 1948. június 16-án megszavazta a felekezeti iskolák államosítását. Egynapos tárgyalás után. Szinte vita nélkül. Nem csoda: a Parlamentben már nem volt számottevő ellenzék.

Megelőzőleg azonban heves politikai harc támadt a javaslat fölött. Nem a politikusok között, hanem a nagyközönség soraiban. A Kommunista Párt szervezte a propagandát az államosítás mellett. Minden lehetséges eszköz igénybevételével. Az Actio Catholica kulturális osztálya meg az önkéntes tiltakozást szervezte a javaslat ellen. A kormány részére igen kellemetlen volt az országos felzúdulás. Különösen a leginkább érdekeltek, a szülők részéről. A tiltakozáshoz a testvéregyházak hitvalló része is csatlakozott. Világossá vált: a Parlament többé nem fejezi ki a nép többségi véleményét.

A bosszú, természetesen, nem maradt el. Június 17-én az Államvédelmi Osztály nagy készültséggel szállt ki az Actio Catholica központjába. Őrizetbe vették dr. Lénárd Ödön szerzetestanárt, a kulturális osztály vezetőjét. Két világi munkatársával együtt. Lefoglaltak négy sokszorosítógépet, két írógépet, „bűnjelként". Elvitték az államosítás ellen tiltakozó táviratoknak, leveleknek, aláírásgyűjteményeknek tömegét. Az első rendőrségi látogatást két további követte. Az utolsó, június 23-án, maratoni csúcsteljesítmény volt. Dr. Mihalovics prelátust tizenhárom és fél órán keresztül hallgatták ki. Három vádpont szerepelt. Köztársaság-ellenes lázítás, a politikai rendszer külföldi jóhírének rontása és bizonyos Nyugatról érkezett pénzsegély bejelentésének elmulasztása. A nyomozás, melyet tudtommal dr. Villányi (Ludwig) András rendőrezredes, a Gazdasági Rendőrség vezetője folytatott le, a késő éjjeli órákba nyúlott. Az ügy jelentősége miatt Rajk László belügyminiszter a Miniszterelnökség épületében tartózkodott Dinnyés Lajossal, a kormány elnökével, Rákosi Mátyással és Farkas Mihállyal együtt. Dr. Ortutay Gyula pedig vacsora után, telefonon rendelte magához vezérkarát, a Kultuszminisztérium épületébe. Mialatt ők az ügy várható kihatásait vitatták, dr. Villányi időnként tájékoztatást adott a kihallgatás eredményéről. Éjfél után az ügy kritikus ponthoz érkezett. Dönteni kellett Mihalovics sorsáról. Ortutay vallás- és közoktatásügyi miniszter a következőket mondotta Dinnyésnek: Dr. Mihalovics köztiszteletben álló, jelentős egyházi személy. Az ország háború utáni nyomorának enyhítése terén rendkívüli érdemeket szerzett. Ha őrizetbe veszik, a katolikus hívek többsége a kormány ellen fordul. Ez az adott helyzetben nem kívánatos. Az Egyházzal való kiegyezés kilátástalanná válik. Mindszenty bíboros tábora erősödni fog. Külföldön újabb propaganda-hadjárat indul meg a kommunisták ellen. A maga részéről ezért nem ajánlja a Prelátus őrizetbe vételét.

Érveit, némi vita után, a Miniszterelnökségen lévők elfogadták. Rajk utasította dr. Villányit: írassa alá Mihaloviccsal a terhelő jegyzőkönyvet. Vegye magához a vádak írásos bizonyítékait is. Rendelje el a Prelátus állandó megfigyelését. De hagyja őt szabadon, mert az őrizetbe vétel belpolitikai síkon súlyos helyzetet teremtene. Mihalovics, a nyomozók távozása után, hazatérhetett.

Másnap éjjel átlépte az osztrák határt. Úgy vélte: senki sem követi. Pedig a nyomozók állandóan nyomában voltak. Jelentették Budapestre minden lépését. Utasításuk az volt, csak figyeljék, de ne akadályozzák meg szökését. Mert ügye nem államvédelmi, hanem politikai ügy.

— Honnan van magának ily pontos értesülése?

— Főleg dr. Boér Miklós barátomtól, aki részt vett a kultuszminiszter vezérkarának megbeszélésén.

— Hogyan jegyezte meg ily jól a dátumokat?

— Igen könnyen. Három napra rá Szent László király ünnepe volt. Este nagy tarokk-csatát rendeztünk. Igen szórakozott lehettem, mert életemben először háromszor fogták el a huszonegyesemet. De emlékezetes a június 24-e is. Délelőtt a Ferenciek terén jártam. Az út közepén, a gyalogosok közlekedési szigetén, alacsony, kövérkés papot pillantottam meg. Keresztezni akarta a teret. Háromszor-négyszer nekiindult, pár lépést tett, de azután valahol messze megpillantott egy autót, vagy villamost. Mindig visszaszaladt a közlekedési szigetre. Dr. Witz Béla budapesti érseki helytartó volt. Egy végtelenül kedves, okos, de roppant gyáva ember. Mikor odaértem hozzá, úgy nevettem, hogy könnyeim is kicsordultak. Szomorúan nézett rám. Ejnye, ejnye, Ciceró — így nevezett, mert én szoktam az egyházi iratokat latinra fordítani — miért neveted ki a szegény öregembert? — kérdezte. Mondom neki: ennél csak egy jobb jelenetet tudok elképzelni. Melyik

az? — kérdezte félénken. Mikor Prelátus urat is elviszik az ÁVÓ-sok — feleltem. Dr. Witz régi típusú, csíptetős szemüveget hordott. Rám nézett. Az üvegek mögül két tágra nyílt, ijedt szem meredt rám. Tanácsosabbnak tartottam hamar elbúcsúzni tőle. Láttam, nem érti a tréfát. Távozás közben még hallottam, amint zsörtölődve dörmögte: Könnyen beszéltek ti fiatalok!

— Tud-e arról, hogy Mihalovics az amerikai követség részére kémjelentéseket készített?

— Erről nem tudok. Nehezen is tudom elképzelni. De ha megtette, bizonyára nem dicsekedett el vele fűnek-fának.

— Készített-e kémjelentéseket Mindszenty részére?

— A közmondás szerint: sötétben minden tehén fekete. A spanyolok meg valószínűleg úgy mondják: a megvadult bika mindenütt vért lát. Óvakodni kell minden általánosítástól, túlzástól. Írás és írás közt nagy különbség van. Aki ezt nem veszi figyelembe, hovatovább még a kifizetetlen szabószámlát is kémjelentésnek nézi. Mert papírnak papír. Írás van rajta. Sőt, konkrét számadatok. Mégsem kémjelentés. Mihalovics jelentős kulturális és karitatív szervezet igazgatója volt. Munkájáról, terveiről időnként be kellett számolnia felettesének, a hercegprímásnak. Tanácsot, útbaigazítást kellett kérnie. Jelentéseit nem lehet kémjelentéseknek nevezni. Az Ön főnöke is beszámol felettesének, a belügyminiszternek, az Államvédelmi Osztály munkájáról. Ki merné őt kémjelentések írásával vádolni?

— Ne oktasson ki engem! Jól tudom, mi a különbség az egyik és másik között. Csak mindig a kérdésre válaszoljon! Szerepeltek-e ezekben a jelentésekben politikai kérdések is?

— Természetesen.

— Miért volt erre szükség?

— Az ország prímása Esztergomban élt. Ötven kilométernyire a fővárostól. A modern hírközlő eszközök mellett ez már nem távolság. De főleg régebben, hátrányt jelentett. A hercegprímás esetleg késve értesült azokról az eseményekről, melyek az országban vagy a fővárosban történtek.

— Előfordultak-e Mihalovics jelentéseiben oly bizalmas értesülések, melyek államtitkot képeznek? Remélem, azt elfogadja, hogy ezeknek beszerzése és közlése már kémtevékenység?

— Én nem hiszem, hogy Mihalovics prelátus valaha is fontos, állami titkok birtokába jutott volna. Jelentéseit kizárólag a hercegprímás részére készítette. Magyarország első főpapját pedig nem lehet illetéktelen személynek minősíteni. Elsősorban magyar állampolgár. Másodsorban nem is akármilyen magyar állampolgár. Mikor hazánkban még magyar királyok uralkodtak, ő volt a király legfőbb tanácsadója. Ha a király kiskorú, vagy beteg volt, ha az ország területén kívül tartózkodott, rendszerint ő helyettesítette. Ennek az ezeréves tradíciónak jogi értékéről lehetnek eltérő vélemények. Egy biztos: kevés ember akad hazánkban, aki — állásánál fogva — a nemzet fontos ügyeiben annyira illetékes, mint ő.

— Mi volt a maga magánvéleménye azokról a jelentésekről?

— Mihalovics tehetséges ember volt. Érdekesen, színesen tudott írni. Amit egyházi ügyekről írt, értékesnek tartottam. A politikai beszámolóit nem sokra értékeltem. Olyanok voltak, mint az antikvárius üzlete: száz ócskaság közt egy-két igazgyöngy.

— Elküldték e jelentéseket a Pápának is?

— Nem. Ráírtuk: tudomásul véve. Betettük az irattárba.

— Attól sohasem tartottak, hogy az Államvédelmi Osztály házkutatást tart és megtalálja azokat?

— Még a nyilas „hatalomátvétel" után, 1944 késő őszén sem gondoltunk ilyenre. Pedig azok veszélyes idők voltak! Nem tudom, mitől kellett volna félnünk? Szabad államban még kevésbé kell az embereknek az államvédelemtől rettegniök!

— Hát eddig eljutottunk! Az apróbb részleteket hagyjuk el. Folytassuk ott: Mihalovics Rómában tájékoztató iroda felállítását tervezi. A népi demokrácia ellen. Adatok kellenének. Ír ebben a tárgyban Mindszentynek egy 20-25 oldalas, gépelt levelet. Nem meri közvetlenül Esztergomba küldeni. Sejti, mi szemmel tartjuk a Prímási Palotát. Futárral magához juttatja el. Továbbítás céljából. Maga a levelet gyanúsnak találja. Felbontja. Mondja, kíváncsiságból tette ezt?

— Nem. Sohasem voltam kíváncsi ember.

— Hogyan merte akkor megtenni? Volt rá felhatalmazása?

— 1946 márciusáig, hivatali beosztásomnál fogva, az Érseki Hivatalba érkező levelek ezreit bontottam fel. Miután egy évre ismét Rómába távoztam, megbízatásom véget ért. Így a kérdéses időben már nem volt felhatalmazásom. Valami azonban mégis feljogosított, hogy megtegyem. Az önök szótárában szerepel a szocialista éberség. Nálunk is van hasonló. Még akkor is, ha a papság egy része erről elfelejtkezik. Felelősek vagyunk egymásért. Kötelességünk egymásra vigyázni. Püspök a papjaira, papok egymásra és püspökeikre. A levél érkezésének idején már csaknem mindenki tudta az országban: a rendszer likvidálni akarja Mindszenty bíborost. Megérkezik Mihalovics levele. Felmerül bennem a gondolat: csak nem őrült meg a Prelátus Rómában? Ily veszélyes időben Nyugaton élő emigráns levele annyit jelenthet: jóbarát küldi a kötelet a kivégzéshez! A levelet nem tudtam visszaküldeni. Elpusztítására sem volt felhatalmazásom.

Ha a levél csak ártatlan üdvözletet tartalmaz, bocsánatot kérek a felbontásért. De ha a levél tartalma veszélyes, figyelmeztetnem kell Mindszenty bíborost a súlyos következményekre.

— Mondja, jó viszonyban volt Mihalovics Mindszenty bíborossal?

— Igen. Régi jó barátok voltak.

— Mivel indokolja akkor, hogy Mihalovics képes volt ily lelkiismeretlenséget vele szemben elkövetni?

— Talán a legjobb a helyzetet példával megvilágítani. Dr. Kerner István kalocsai kanonoknak — valami régi újságcikke miatt — ki volt tűzve a népbírósági tárgyalása. Szent életű ember, papneveldei lelkivezető. Maga az ügy teljesen jelentéktelen. Ő azonban megijedt. Nyugatra akart szökni. Megjelent az egyik határszéli faluban. Megkérdezte a plébánost: merre van az osztrák határ. A plébános azt válaszolta: abban az irányban, pár kilométernyire. A határsávot azonban szigorúan ellenőrzik. Már sokan pórul jártak. Nem ajánlom Kanonok úrnak a kísérletezést. Biztos vagyok abban, hogy elfogják. Dr. Kerner nem hallgatott rá. Elindult és véletlen szerencse folytán átjutott Ausztriába, majd onnan Amerikába. Később levelezőlapot írt a plébánosnak. Megköszönte az útbaigazítást. A levelezőlapot a cenzúra elkobozta. A plébánost hat hónapra internálták. Azt hiszem, e példa kel-

lőképpen megvilágítja a helyzetet. Jóhiszemű emberek is követnek el végzetes ostobaságokat!

— Honnan tudta meg maga a Kerner-esetet?

— Alkalmilag lelkészi munkát végeztem a Buda-Déli internálótáborban. Ha jól emlékszem, maga a plébános mondta el az esetet.

— Ki volt ott a parancsnok?

— Egy Rusznyák nevű államvédelmi százados. Visszataszító jelenség. Az egyik lába fatönkből volt, mint a legszegényebb indiai koldusoké. A rabok Dreyfuss-nak hívták. A lelkészeknek mindig dörgedelmes beszédet tartott. Szinte akasztófával fenyegetett, ha levelet, vagy üzenetet merünk átvenni az internáltaktól.

— Maga például ki mert hozni üzenetet?

— Igen.

— Nem félt, hogy átkutatják és megtalálják magánál a fekete leveleket?

— Rusznyák átkutatta zsebeinket. Én sohasem voltam hajlandó levelet átvenni. Tudtam: főleg a besúgók kísérleteznek levelekkel, hogy minket lebuktassanak. A címeket, neveket és üzeneteket fejemben hoztam ki. Azt Rusznyák nem tudta ellenőrizni.

Ajtainak nagyon tetszik a dolog. Mosolyogva ingatja fejét.

— Térjünk csak vissza a Kerner-esethez! Végre valami egyezik is a maguk vallomásában. Nagy Miklós ugyanis azt vallja: „Mikor Ispánki másodszor felkeresett, azzal kezdte: Ez a Mihalovics teljesen megőrült. Hülyébb mint Kerner! Mert az egy szegény plébánost juttatott az internáló táborba, de Mihalovics az ország prímását fogja börtönbe juttatni." Nem mondom: a kijelentés stílusa kissé távol áll Assisi Szent Ferenc tónusától, de nekem tetszik. Őszinte hang.

— Érthető — válaszolom. — Nagyon fel voltam háborodva.

— Menjünk csak egy lépéssel tovább! Mihalovics küldeményét eljuttatta Esztergomba. Milyen kísérőlevelet írt hozzá?

— A levél tartalma ez volt: „Eminánciás Uram, a mellékelt küldeményt Dr. Tóth K. János juttatta el hozzám Rómából. Kiismerhetetlen úton. Keleti szomszédaink ördögi mesterkedései a legnagyobb óvatosságra intenek bennünket. Sajnos, sem Mihalovics prelátus, sem dr. Tóth K. János emberi ítélőképességére nem bízhatjuk magunkat. Eminenciádnak, magas méltósága miatt, minden gyanúsítás fölött kell állnia. Saját érdekében is nagyon kérem: ne vegye kezébe Mihalovics levelét és ne olvassa el! Legfeljebb Zakar Bandi olvashatja fel, vagy referálhat tartalmáról. Kérném a Titkár úrral hozzám válaszlevelet íratni, melyben ez álljon: Eminenciád nem olvasta el a levelet, hanem elégettette. Máskor ilyen leveleket ne is küldjenek Esztergomba, hanem Eminenciád felhatalmazásából magam égessem el. Budapest, 1948. október 17. Maradok Eminenciádnak őszinte tisztelettel: Dr. Ispánki Béla."

— Megkapta-e a kért válaszlevelet?

— Tetemes késéssel, de megkaptam. Ugyanazzal a szöveggel, mint kívántam.

— Keleti szomszédaink „ördögi mesterkedései" alatt a szovjet titkosszolgálat esetleges beugratását értette?

— Igen.

— Miért volna érdekében a Szovjetuniónak Mindszenty bíboros lebuktatása?

— Ismét csak apró történettel tudom legjobban megvilágítani a helyzetet. Talán 1941-ben történt, hogy egy délután a könyvtárban ültem. Hatalmas atlasz volt kezemben. Európa térképét tanulmányoztam. Odajött hozzám egy német egyetemi hallgató, aki megszállottként hitt Hitler „zseniális" elgondolásaiban. Azt mondja nekem: nézze ezt a sok fölösleges színfoltot a térképen! A sárga, rózsaszín, zöld, kék, lila, barna és más színek mind egy-egy országot jelentenek. Észtországtól, Lettországtól és Litvániától kezdve Lengyelországon és Magyarországon keresztül le egészen Görögországig. A Führer le fogja törölni e színfoltokat Európa térképéről. A jövőben csak egy 250 milliós, hatalmas Német Birodalom lesz ebben a térségben. Egységes renddel és világnézettel. Mikor fogják maguk magyarok végre ezt a zseniális tervet megérteni? Azt válaszoltam neki: Csak egy őrült piktor részére jelenthet ez festék és színkérdést. A színfoltok a térképen országaink függetlenségét jelentik. Szabadságunkat, kultúránkat, fajtánkat, kereszténységünket és nyelvünket. Mindent, ami drága nekünk. Ezeket mi csak életünk árán adjuk fel! Ezt a jelenetet azóta sem tudtam elfelejteni.

— Ne is folytassa! Látom, hová akar kilyukadni. Maga azt hiszi: Sztálin marsall ugyanúgy gondolkodik, mint Hitler. Háromszázmilliós gyarmatbirodalmat tervez, egységes világnézettel. Ebben nagyon téved. Maga is, Mindszenty is. A Szovjetuniónak a béke és demokrácia fenntartásán kívül más célja nincsen Magyarországon. Sztálin marsallt a magyar belügyek nem érdeklik. Neki nincs útjában Mindszenty bíboros. Nem akarja sem Magyarországot, sem Mindszentyt letörölni Európa térképéről. Tud maga arra példát felhozni, hogy a szovjet titkosszolgálat valaha is aljas eszközöket használt volna?

— Sztálin marsall nagy ellenfelének, Lev Davidovics Trockijnak fejét fejszével kettéhasították. Igen távol innen, Mexikó városában, 1940. augusztus 20-án. Egy évvel korábban Kun Béla is eltűnt a nagy süllyesztőben. Ma már nevét sem szabad említeni.

— Ez nem bizonyít semmit. Az árulók mindenütt elveszik méltó jutalmukat. Miért nem gyanakodott maga az amerikaiakra?

— Az összes lehetőségeket átgondoltam. Kétségtelen: az Egyesült Államokban is van egy irányzat, melynek útjában áll a Bíboros.

— Melyik irányzat az?

— A Roosevelt-i politikai vonal. Tessék elolvasni Franklin Delano Roosevelt amerikai elnök fiának Elliot-nak könyvét. Magyarul is megjelent. A könyv címe: Apám így látta. Van benne egy érdekes jelenet. A Szövetséges Hatalmak legfőbb képviselői a háborús győzelmet követő problémákról tárgyalnak. Sztálin marsall poharát emeli mondjuk százezer háborús bűnös kollektív büntetésére. Feszült csend támad. Winston Churchill, Európa lelkiismerete, vörös arccal, magából kikelve tiltakozik a kollektív bosszú ellen. Az angol Magna Charta, az európai ember hangja ez. Senkit sem lehet elítélni bűnösségének kétségtelen bizonyítása és szabályszerű bírósági ítélet nélkül. A tolókocsiban ülő, nyomorék Roosevelt elnök hallgat. Szüksége van még Sztálinra. Nem akarja szövetségesét megbántani. Helyette fia emeli fel poharát. Ha nem is százezer, legyen ötvenezer — mondja. Sztálin marsall boldogan koccint vele. A Pártember pohara találkozik az Üzletember poharával. Az üzletembernek mindegy: televíziós készülékekkel, nadrágtartóval, vagy emberfejekkel kereskedik. Gátlásai aligha vannak. Világnézetének súlypontja

a profit. Elővesz noteszát, jegyezget, kiszámítja a várható hasznot. Nagy, szőrös mancsát könnyen ráteszi a térképre. Kimondja a szentenciát: az aranyborjú tiszteletére ezeket a népeket, embereket fel kell áldoznunk.

Mindszenty bíboros is könnyen a listára kerülhet. Velem együtt. Arra a pohárcsengésre, koccintásra igen sokszor gondoltam. A kérdést talán az dönti el: élve, vagy halva ér-e többet Mindszenty bíboros az amerikai politikusok számára?

— El tudja-e képzelni a következő esetet: az amerikai titkosszolgálat elvállalja Mihalovics levelének továbbítását. Utána ők maguk buktatják le saját futárukat, hogy mi a Bíboros bebörtönzésével óriási baklövést kövessünk el. Mit szól ehhez?

— A beugratás mindig kettőn múlik. Az egyik beugrat, a másik beugrik. Ha Önök így képzelik el az esetet, nem kell beugorniok!

Odakünn már hajnalodik. A redőny nyílásain szürke, téli fény hatol be. Az Andrássy úton megindul a forgalom. Ajtai gyakran ásít. Megkérdez:

— Fáradt?

— Igen, már a hetedik éjjel nem alszom. Mindig kihallgatnak.

— Mondja, maga mindenképpen meg akarja menteni Mindszentyt?

— Igen.

— Akkor most jól kapaszkodjék meg székében, hogy a csodálkozástól le ne forduljon róla. Zakar titkár vallomása szerint Mindszenty elolvasta Mihalovics levelét. Minden figyelmeztetés ellenére. Mi erről a véleménye?

— Én erről semmit sem tudok. Így nem is lehet róla véleményem. A magam részéről, amit lelkiismeretem diktált, megtettem. Figyelmeztettem őt a veszélyre. A többi az ő felelőssége.

— Mielőtt a kihallgatást befejeznénk, szeretnék kérdezni magától valamit. Maga külföldön végezte az egyetemet. Országon kívül és azon belül jó összeköttetései vannak. Papi ember, akihez a többiek bizalommal vannak. Látszik, hogy külvárosban nevelkedett, mert minden hájjal meg van kenve. Sokat tudna segíteni nekünk. A Bíborossal kapcsolatban, de más ügyekben is. Hajlandó volna erre? Gondoskodnánk arról, hogy aránylag kis büntetéssel megússza a dolgot.

— Hadnagy úr, a Bibliát bizonyára ismeri. Körülbelül ebben az órában szólalt meg a kakas harmadszor a jeruzsálemi Főpap udvarában. Péter apostol sírva döbbent rá, mily nagy bűnt követett el, mikor Krisztus Urunkat letagadta. Ha én vállalkoznék arra, amit említ, életem végéig hallanám fülemben a kakaskukorékolást. Nem jó dolog az!

Ajtai vállát vonogatja. Összeszedi papírjait. Visszavisz a pincebörtönbe.

1948. december 4.

— Ki szervezte be magát, hogy az amerikaiaknak kémkedjen?

Ma éjjel negyven év körüli, tüdőbetegnek látszó, vézna százados hallgat ki. Orrán keresztül, idegen hanglejtéssel beszél. Úgy hangzik, mintha kriptába befalazott ember szólna hozzám. Arcbőre betegesen fehér. Állán, kétoldalt, sörteszerű fekete szakáll. Ilyet Magyarországon még nem láttam. A cári idők anarchista diákjainak, majd a lenini periódus Cseka-legényeinek viselete volt ez. Bizonyára a százados rajongását van hivatva kifejezni a Szovjetunió iránt. Mint az önkéntes SS-katonák rövid „Hitler-bajsza" a Führer-kultuszt. Igénytelen megjelenését kihallgatóm peckes és mesterkélt tartásával igyekszik katonássá tenni.

Erőltetnem kell magamat, hogy komoly maradjak. Bizonyára ő is hős partizán volt, gondolom. Mint a Magyar Partizánszövetség két oszlopos tagja, akiknek történetén, bizalmas körben, annyit nevettünk. A két partizán ugyanis az 1944-es év nagy részét, bujkálva, pincében töltötte. Tűzifa és szénrakások mögött. Barátaik látták el őket táplálékkal és minden szükséges dologgal. Végre, 1945. január 17-én, ütött számukra a szabadulás órája. A Budapestet védő magyar és német csapatok feladták a főváros keleti felét. A Duna-hidakon áthaladva a budai részre vonultak vissza. A hidakat — maguk mögött — felrobbantották. A Vörösmarty-tér környéke, ahol a két partizán rejtőzött, felszabadult. Az ostromló szovjet csapatok azonban még nem tolták előbbre állásaikat. A terep rövid időre senki földje lett. A barátok ezt örömmel jelentették a két bujkálónak. Azok aggodalmaskodtak. Kérték: derítsék fel még egyszer a helyzetet. Ők szeretnének teljesen biztosak lenni a nácik távozása felől. Az újabb felderítés megerősítette az első hírt. A szomszéd bérház házmestere, aki tegnap még nyilaskeresztes jelvényt viselt, ma már vörös karszalaggal karján állt a kapunál. Járt a közeli Duna-parton is, látta a felrobbantott hidak roncsait. Erre a hírre a két partizán sapkáját dörgedelmes hurrá-val a levegőbe hajította. Előkotortak a rejtekből két revolvert és néhány kézigránátot. Felmentek az utcára. Kapualjról-kapualjra szökdelve haladtak a Duna-part felé. Olykor leadtak egy lövést, eldobtak egy kézigránátot. Harcoltak a nem létező ellenség ellen.

Kihallgatásom az első emelet egyik termében folyik. A padlót puhán süppedő perzsaszőnyeg borítja. Középen kerek bronzcsillár világít. Csillogó, szikrázó üvegkristályfüggők díszítik. A falak mentén kényelmes fotelek. Egyik-másik főúri eredetről tanúskodik. Szép stílbútorok, aranyozott fakerettel, selyembrokát huzattal. A terem két ablakát vörös bársony-drapéria borítja. Köztük, íróasztalánál, az „Összeesküvési Főcsoport" vezetője ül. Lomha mozgású, testes ember. Sötét ruhájával, aranykeretes szemüvegével, kerek arcával jómódú textilkereskedőnek néz ki. Őrnagy. Gál vagy Gács névre hallgat.

A főnök íróasztalához apró írógép-állvány csatlakozik. Kis termetű, ijesztően csúnya asszonyka ül előtte. Előrehaladt állapotossága külön kiemeli formátlanságát. Fehér bébi-holmit köt. Ujjai fürgén mozognak. Ha megáll, az ingszerű kötést a gépre helyezi. Ilyenkor felnéz rám. Szája körül különös fintor jelenik meg. Sajnálatot, vagy utálatot akar-e vele kifejezni, nem tudom megállapítani.

Öt-hat méternyire állok az őrnagy íróasztalától. Egyik oldalamon az orrhangú százados. A másikon az Államvédelmi Osztály „Egyházi Csoportjának" vezetője, a vöröshajú százados. Gumibotot tart kezében.

— Senki sem szervezett be. Senki részére nem kémkedtem — válaszolom.

— Ne nézzen bennünket hülyéknek! A kémkedésnél nem babra megy a játék. A kémekkel sehol sem teketóriáznak sokat. Felkötik őket. Ha az amerikaiak magához küldik ügynöküket, annyit jelent: tökéletesen megbíznak magában. Biztosak voltak, magára bízhatják ügynökük életét. Maga nem fogja az ügynököt feljelenteni. Válaszoljon: honnét tudták az amerikaiak, hogy maga az ő szempontjukból ennyire megbízható?

— Erre a kérdésre nem tudok válaszolni. Nem vagyok gondolatolvasó. Semmi adat nem merült fel arra vonatkozólag, hogy Madame Pomrelot amerikai lenne. Francia útlevele volt. Azt állította magáról: Olaszországból jött, Rómában lakik. Főleg német nyelven beszéltem vele, de angolul és franciául is. Az angolt nem beszélte amerikai kiejtéssel. Arcvonásai inkább mongolosak voltak. Régi magyar család tagja lehet. Esetleg román vagy szovjetorosz.

— Ne szemtelenkedjék! — pattog kísérteties hangján kihallgatóm. — Maga jól tudja, kik annak a hölgynek igazi megbízói. Csak valami okból nem akarja nekünk megmondani. Ezen mi könnyen tudunk segíteni. Nézzen csak a kollégám kezében lévő gumibotra. Azzal még a holtakat is meg tudjuk szólaltatni. Biztosítom: maga is beszélni fog. Úgy látszik: eddig még nem döbbent rá, hol van és hogyan kell itt viselkednie. Eddigi vallomásaiban többször célzott arra: Madame Pomrelot nem más, mint „agent provocateur". A szovjet elhárítószolgálat vagy a magyar Katonapolitikai Intézet ügynöke. Védekezés helyett támad. A demokratikus katonai és rendőri szerveket rágalmazza. Mintha mi fasiszta módszerekkel, beugrató ügynökökkel dolgoznánk. Ha ezt még egyszer megkísérli, a demokrácia gyalázása címén is vádat emelünk maga ellen. Megértette?

— Nem!

— Mi az, hogy nem? Nem beszélek elég világosan?

— A magyarázat világos. Azt megértettem. A tényállás már kevésbé. Vallomásomban minap leírtam két olyan látogatót, akik engem — minden látszat szerint — törvényellenes cselekedetre vagy demokrácia-ellenes kijelentés megtételére akartak rávenni. A két eset magyarázatul szolgál, miért fogadtam Madame Pomrelot-ot bizonyos fenntartással. A látogatók megbízóival kapcsolatban semmiféle célzást nem tettem.

Ennek ellenére, mikor a vallomásomat tartalmazó jegyzőkönyvet letisztázva, aláírás céljából elém tették, meglepve láttam: ez a rész kimaradt. Ezt nem értem.

— Ha még sokáig itt lesz velünk, mindent meg fog érteni. Egyébként a vádhatóság nem köteles a gyanúsított személy védekezését a jegyzőkönyvekbe belevenni. Védekezését a bírósági tárgyaláson adhatja elő. Persze arról ne álmodjék, hogy a tárgyaláson majd ezekkel a dolgokkal előhozakodik. Arra nem lesz lehetősége.

Az őrnagy a kihallgatás menetébe eddig nem szólt bele. Székén hátradőlve hallgatta a párbeszédet. Néha előredőlt, fejét kezére támasztva tanulmányozta jegyzőkönyveimet. Most megszólalt:

— Mondja, miért beszél maga oly szívesen erről a témáról? Úgy vesszük észre, ha a beugrató ügynökök kerülnek szóba, maga egyszerre felélénkül. Megváltozik. Mi bántja magát ezzel kapcsolatban?

— Sajnos, nemcsak engem bánt valami, hanem sok egyházi személyt is. Gondolom, nem ismeretlen Önök előtt Fehér Klára újságírónőnek és társainak működése. Az illető, még az egyházi iskolák államosítása előtt, felkereste az Angolkisasszonyok budapesti lánygimnáziumának igazgatónőjét. Azzal az ürüggyel: leányának felvételét kéri.

Karácsonyi grófnőnek adta ki magát. Főpapokra, főnemesi családokra hivatkozott, akik rokonságához tartoznak. Szidta az állami iskolákat, az Úttörő Mozgalmat, a kommunista pártot és egyebeket. A szerzetesnő-igazgató, sajnos, egy-két dologban igazat adott neki. Másnap őt az Önök emberei letartóztatták. A népügyészség „demokrácia gyalázása" címén emelt ellene vádat. Úgy tudom, még most is börtönben van. Fehér Klára és társai viszont szabadlábon folytatják provokációs tevékenységüket. Több katolikus intézmény vezetőit keresték eddig fel. Működésüknek természetesen híre ment. Ma már aligha áll valaki szóba velük. Ez azonban nem menti meg a katolikus vezetőket a meghurcoltatástól. Fehér Klára gárdája megkörnyékezi a kiszemelt intézmény valamelyik alkalmazottját vagy növendékét. A kapott információ alapján, nagy költői fantáziával, színes riportot írnak. Látogatásukat valós tényként állítják be. A katolikus vezetők szájába oly kijelentéseket adnak, melyeket azok sohasem tettek. Kérdem: mit gondoljunk mi az olyan jogrendről, ahol egyesek ezt a kártevő tevékenységet büntetlenül folytathatják? Vajon a demokratikus rendszert gyalázom-e én, mikor Madame Pomrelot-ot azzal gyanúsítom: a Fehér Klára „beugrató gárda" egyik tagja?

A teremben feszült csend áll be. Az őrnagy egy darabig hallgat. Utána lassan, meggondoltan válaszol:

— Mi nem állítjuk, hogy az országban már minden tökéletes. Hibák még itt-ott előfordulhatnak. A demokrácia nálunk még csecsemőkorát éli. Pelenkázni kell. Eljön majd az idő, mikor saját magát tisztába tudja rakni. Szobatiszta lesz. Az igazi demokratáknak mindenesetre nincs mitől tartaniok. Ők tudják kötelességüket. Feltárcsázzák az Államvédelmi Osztály ügyeletes tisztjét. Közlik: gyanús személy kereste fel őket. Különös kijelentéseket tesz. Furcsa dolgok után érdeklődik. Mi kiküldünk egy nyomozót. Az a dolgot alaposan kivizsgálja. Maguk persze ezt nem hajlandók megtenni. Mi tudjuk, miért. Félnek, hogy belelátunk kártyáikba. Attól is tartanak: magukhoz hasonló reakcióst buktatnak le. De, ne térjünk el a maga ügyétől! Folytassa a kihallgatást! — int kezével az orrhangú százados felé.

— Milyen szolgálatot tett maga az amerikaiaknak, amivel teljes bizalmukat kiérdemelte? — szólal meg mellettem a síri hang.

— Semmiféle szolgálatról nem tudok. Nem állok kapcsolatban amerikaiakkal.

— Rendben van. Felejtsük el az amerikaiakat. Milyen szolgálatot tett bármelyik nyugati szervezetnek?

— Sem nyugati, sem keleti szervezetekkel nem állok kapcsolatban. Egyiknek sem tettem szolgálatot.

— Ide figyeljen! Utoljára figyelmeztetem: ne gúnyolódjék. Olyan verést kap, hogy menten összecsinálja magát kínjában. A „Kelet" szót még egyszer nem akarom magától hallani. Érti?

— Igen.

— Ajánlom is, hogy megértse. Szóval maga azt állítja: egyetlen nyugati hatóság, vagy szervezet előtt sem szerzett érdemeket. Mivel magyarázza mégis, hogy azoknak egyike teljesen megbízik magában?

— Én nem tudok arról, hogy bennem valamelyik nyugati hatóság, vagy szervezet megbízik-e. Nem is keresek rá magyarázatot. Ha Önök magyarázatot követelnek tőlem, egyet adhatok. Nyugaton sok barátom él. Köztük több menekült magyar pap, akik jól ismernek. Azok adhatnak bárkinek oly információt, hogy teljesen megbízható vagyok.

— Ezek szerint tehát maga úgy gondolja, hogy Mihalovics prelátus, vagy másvalaki ajánlotta magát az egyik nyugati kémszervezet figyelmébe?

— Gondolom, Önöket a tények érdeklik. Vádakat nem lehet elméleti meggondolásokra felépíteni. Hogy én mit hiszek, vagy mit nem hiszek, a vád szempontjából értéktelen.

— Nem egészen így van. Nekünk megvan az okunk arra, hogy feltételezzük, magát korábban valamelyik nyugati kémszervezet beszervezte. Csak az összefüggést keressük. Téved, ha ezt elméleti kérdésnek minősíti. Maga olvasta Mihalovics levelét Mindszentyhez. Abban a prelátus világosan megírja: több nyugati hírszerző szervezettel lépett érintkezésbe. Azok érdeklődést mutatnak terve iránt. Hajlandók anyagilag támogatni az általa Rómában felállítandó magyar, egyházi hírirodát. Mihalovics nemcsak Mindszenty áldását kéri a tervhez. Többet kér. Konkrét híranyagot.

— A kérdéses levelet nem olvastam el. Így ezekről a tervekről nem tudhatok.

— Hogyhogy nem olvasta el? El kellett mindenképpen olvasnia. Milyen alapon figyelmeztette akkor Mindszentyt: e veszélyes levelet ne vegye kezébe?

— A válasz egyszerű. Mihalovics levele 25-30 gépelt oldalból állt. Néhány oldalt elolvastam. Abban a részben a Prelátus szökését írja le, Ausztrián keresztül. Mikor ahhoz a szakaszhoz értem, melyben emigráns vezetőkkel való találkozását írja le, az olvasást abbahagytam. Azonnal géphez ültem. Megírtam a figyelmeztető levelet Mindszenty bíboroshoz.

— Miért tette ezt?

— Világossá vált előttem: vagy a Prelátus írta a levelet és abban az esetben meghibbant. Ő maga teljes biztonságban él, ugyanakkor a legnagyobb veszélybe sodorja Magyarország prímását. Vagy nem ő írta a levelet. Másvalaki hamisította aláírását. Ez a lehetőség valószínűbbnek látszott.

— Nézze, ha maga egy jámbor, naiv pap, ilyenre nem is gondol. Nyugodtan végigolvassa a levelet. Minden aggály nélkül továbbítja Mindszentyhez. Beugratásra csak az gondol, aki tisztában van ennek a veszedelmes mesterségnek fogásaival. A képzett kém.

— Nem vagyok naiv ember. Se kém. Csak józan valaki. Fel tudom mérni a helyzet veszélyes voltát.

— Ezt a mesét a keresztanyjának elmondhatja. Az bizonyára el is hiszi. Maga ravaszul lefedezte magát. Válaszlevelet kért Mindszentytől. Még annak szövegét is pontosan megadta. Igazolásul, milyen hűséges alattvalója maga — Mindszentyvel együtt — a Magyar Köztársaságnak. Mert se maga, se Mindszenty összeesküvő levelet nem vesznek kezükbe. Nem olvasnak el. Megsemmisítik. Tűzbe dobják. Csak nem a római Gergely Egyetemen tanítják ezt a fogást? Ilyesmit csak kémiskolán tanítanak. Hol végzett kémiskolát és mikor?

— Semmiféle kémiskolát nem végeztem.

— Úgy látszik, szép szóval nem boldogulunk magával. Makacsul tagad.

Az őrnagy felemeli kezét. Talán meg akarja menteni a helyzetet. Barátságos hangon kérdezi:

— Maga azt állítja magáról: józan ember. Ilyentől mi elvárnánk, felhívja telefonon az Államvédelmi Osztályt. Ehelyett maga veszedelmes játékba kezd. Túl akar járni a mi eszünkön. Keresztezni kívánja terveinket. Feleljen őszintén: józanság ez? Mi józanabb dolog, felemelni a telefonkagylót, vagy ahelyett börtönt, akasztófát vállalni?

— Vannak idők, amikor a választás nem könnyű. Századunkban, úgy látszik, a börtön igen sok ember kikerülhetetlen sorsa. Egyiket ez a rendszer csukja be, a másikat a másik. Börtönnél, akasztófánál van azonban szörnyűbb dolog is: a becstelenség.

— Ezt nem értem. A papok is állampolgárok. Nekik is kötelességük a hazájukat megvédeni a kémek, hazaárulók ellen. Mi becstelenség van abban, ha maga nekünk telefonál?

— Nekem a következményekre is kell gondolnom. A népügyészség úgy állíthatja be a dolgot, hogy én jelentettem fel Mindszenty bíborost. Felléptethet a bíróságon vádló tanúként. Ezt nem tehetem meg. Életemben még soha senkit fel nem jelentettem. Senki ellen vádló tanúként fel nem léptem. Nem tudok elképzelni oly helyzetet, hogy én ezt megtegyem. Főleg püspök vagy pap ellen. Lehet, nem minden pap gondolkozik így. Én azonban így gondolkozom.

— Szóval maga inkább felakasztatja magát, semmint vádló tanúként fellépjen Mindszenty ellen? Ez nagyon furcsa felfogás! Talán magának is mártír-komplexumai vannak?

— A vértanúság a mi felfogásunkban nagy és szent dolog. Az Isten ajándéka. A kiválasztottak számára. Nem olyasvalami, amit erőszakos, vagy hiú törtetők el tudnak érni saját erejükből. Viszont a bajtársiasság szigorú kötelesség. Önök is súlyos árulásnak tartják, ha az egyik kommunista a másikat feljelenti, börtönbe vagy akasztófára juttatja.

Mielőtt az őrnagy szólni tudna, Ajtai hadnagy lép be a terembe. Kezében papírlappal az őrnagy felé tart. Nagyon siet, mert az ajtót nyitva felejti. A közeli kihallgatószobából a „hullaszagú Schwarcznak" és társainak ordítozása hallatszik. Dr. Beresztóczy Miklóst vallatják. Verhetik is, mert a Prelátus nagyokat nyögve, ijedten védekezik. Az őrnagy mérgesen int, hogy csukják be az ajtót. A vöröshajú százados készségesen teljesíti a néma parancsot. Az őrnagy elolvassa az üzenetet, majd suttogva adja meg utasításait. Ajtai eltávozik. Az orrhangú folytatja a kihallgatást:

— Maga háború után egy évet töltött Olaszországban. Mikor volt ez?

— 1946 március közepétől 1947 április közepéig.

— Erről az időszakról igen szűkszavúan számolt be. Mondja el részletesen, kinek a gondolata volt, hogy Rómába menjen. Miért ment oda, mit csinált ott, kikkel érintkezett?

— Két fárasztó, háborús esztendő után pihenésre volt szükségem. Szerettem volna a doktori címet bölcseletből is megszerezni. Ehhez szükséges volt tudományos értekezésem befejezése. Engedélyt kértem, 1946 február elején, Mindszenty prímástól egyéves tanulmányútra. Ő megadta az engedélyt. Hozzátette: anyagilag nem tud segíteni. Az útlevél megszerzésében sem. Neki is Rómába kellene mennie, a bíborosi kalap átvételére. Az a gyanúja, útlevele és a Szövetséges Ellenőrzőbizottság engedélye nem fog időre megérkezni. Arra kért, indulásom előtt szerezzem be a Székesegyház kupolájának javításához szükséges vörösrézlemezeket. És ha lehet, segítsem kijutni Rómába Kada Lajos és Megyer Lajos teológusokat, akiknek a vízumokkal vannak nehézségeik. Mindkét dolgot megígértem.

Mindszenty prímásnak február 18-án, hétfőn, már Rómában kellett volna lennie. Útlevele nem érkezett meg. Látszott rajta, nagyon bántja a dolog. Hirtelen

elhatározással úgy rendelkezett: plébánia-látogatásokra indul. Távozása után nemsokára Nagy Ferenc miniszterelnök telefonált. Sürgősen beszélni kívánt a Prímással. Jeleztem, gazdánk távol van. Dr. Drahos János érseki helynök fogja átvenni az üzenetet. A miniszterelnök megkérdezte, miért nem megy a Prímás Rómába? Római követünk sürgönyzött: a kinevezett 32 bíborosból már 31 megérkezett. Mindszenty bíboros távolmaradása nagy feltűnést kelt. A magyar kormányt politikailag kényelmetlen helyzetbe hozza. Dr. Drahos azt válaszolta: az útlevél-kérelmet időben nyújtottuk be. Dr. Esty Miklós világi pápai kamarás és Dr. Zakar személyi titkár többször jártak ez ügyben a miniszterelnökségen. Biztató ígéreteket kaptak. Nemrég viszont dr. Incze Péter miniszteri tanácsos azt telefonálta: a Bíborosnak személyesen kell a belügyminisztert, Rajk Lászlót felkeresnie. Erre Mindszenty prímás nem hajlandó. Nagy Ferenc miniszterelnök közölte: nem kell sehova menni. Az útlevél és kiutazási engedély kezei között van. Ő azokat autón most Esztergomba küldi. Úgy tudja a Szövetséges Ellenőrző Bizottság amerikai tagja, Key tábornok már repülőgépről is gondoskodott. Sürgősen küldjünk valakit a Prímás után, azzal az üzenettel: a magyar kormány kéri, az ország érdekében azonnal utazzék Rómába. Dél felé járt már az idő, mire a Prímás visszaérkezett. Két óra múlva, Esztergom határában, vitorlázó repülőink gyakorlóterére szállt le Key tábornok apró repülőgépe. A Prímás és titkára nagy nehezen bepréselődtek a gépbe, mely azonnal Linzbe vagy Salzburgba repült. Onnan mentek másnap tovább Rómába, nagy utasszállító gépen.

A feltűnést keltő eset sokat segített nekem. Barátaim tanácsára megkerültem dr. Szebenyi Endre államtitkárt, akihez az útlevélkérelmek politikai felülvizsgálata tartozott. Közvetlenül Rajk László belügyminiszterhez fordultam. Az útlevél egy nap alatt kezeim között volt. Hátra volt még a legnehezebb feladat. Két tonnányi vörösrézlemez beszerzése. Székesegyházunk óriáskupoláját ugyanis a háború alatt — két bombatámadás érte. A láncosbombák a külső lemezburkolat egy részét elpusztították. A megmaradt részt a bombarepeszek szitává lyuggatták. Építészeti szakértőink megállapították: ha a külső lemezburkolatot azonnal nem állítjuk helyre, a belső téglaburkolat — mely szintén megsérült — a fagy, hó és eső hatására be fog omlani. Sorra felkerestem a budapesti cégeket. Szívesen fogadtak, segíteni nem tudtak. A vörösréz, bronz nagy hiánycikk volt Magyarországon. A készleteket jóvátételi célokra foglalták le. Egyik helyen a cégfőnök tréfásan ajánlotta: forduljak elmeorvoshoz. Mert a bronz úgyszólván aranyat ér és nem lehet normális, aki két tonna aranyról álmodik. Pár napi talpalás után a belga Chaudoir cég igazgatójához jutottam el. Ő felkínálta, hogy hulladék vörösrézből a szükséges lemezeket kihengerelteti. Pénzt nem kér, csak az anyag 20%-át. Bizalmasan közölte: a kormány által kinevezett „Várkapitány", egy volt partizánparancsnok, feketén árulja a romos Királyi Palota fémhulladékait. Fejemet ráztam. Nem, ilyen üzletbe nem mehetek bele. Rosszul teszi — szólt az igazgató, nemesebb célra nem lehetne felhasználni a szóban forgó hulladékot, mint a Székesegyház megmentésére. Vegye meg. Más lehetősége nincsen. Erre felkerestem a fémnagykereskedőt, aki a hulladékot forgalomba hozta. Négy tonnányit lefoglaltam. A vételárat másnap reggel kellett kifizetnem. A villamosmegállónál újságot vettem. Amint kinyitom, a szemem megakad egy híren: A Minisztertanács elhatározta, hogy minden vallásfelekezetnek egy romos, műemlék-templomát kormányköltségen kijavíttatja.

A katolikus egyház esetében az esztergomi Főszékesegyházat. Felkerestem dr. Balogh István miniszterelnökségi államtitkárt. Ő vállalta, hogy a számlát kiegyenlíti. Még megtekintettem az esztergomi kőművesek munkáját. Szédítő magasban, kötelekre erősített „kosarakban" javították a sérült téglakupolát. Ezzel befejeztem ottani működésemet. Budapestre költöztem. Még annyit hallottam, túl sok vörösrezet vásároltam. Az anyagból a budapesti Szent István Bazilika tetejét is ki tudják javítani.

Március első napjaiban akartam Bécsbe utazni. Kisült: ez nem könnyű feladat. A vonatok zsúfoltak voltak. Már órákkal indulás előtt fürtökben lógtak az utasok. Lépcsőkön, ütközőkön, a vagonok tetején is. Az állomásfőnök zsidó kivándorlókat szállító különkocsi kalauzfülkéjében helyezett el. Késő éjjel értünk a határállomásra. Az utasok egyikének sem volt kiutazási engedélye a Szövetséges Ellenőrzőbizottságtól. A kérdést egyszerűen oldották meg.

A kivándorlók vezetője levette kalapját és körüljárt. Ki aranygyűrűt, ki Napóleon-aranyat, ki meg dollárbankjegyet dobott a kalapba. A gyűjtést a szovjet határőr kevesellte. Meg kellett ismételni. Tőlem a vezető nem fogadott el semmit. Azt mondta: Hozzánk képest Ön, Főtisztelendő úr, nagyon szegény ember. Tartsa meg értékeit. Szüksége lesz azokra Rómában. Reggelre Bécsbe értünk. Külön regény leírnom, hogyan jutottam a két magyar teológussal együtt, a megszállási övezeteken keresztül Bécsből Rómába. De eljutottunk. Fél éven át a Német-Magyar Kollégiumban laktam. Utána a Magyar Akadémia egyházi részében. Beiratkoztam az egyetemre. Két-három előadást hallgattam hetente. Szabadidőmben a könyvtárakat bújtam vagy odahaza dolgoztam fel jegyzeteimet. Néha hangversenyre, operaházba jártam. A Magyar Akadémia igazgatója, dr. Kardos Tibor egyetemi tanár, akivel együtt szoktam étkezni, tudtommal most Budapesten tartózkodik. Őt kellene megkérdezni római életmódom felől.

— Tanácsaira nem vagyunk kíváncsiak — pattog az orrhangú. — Arról beszéljen, mit tanult a Russicumban?

— A Russicum orosz kollégium. Ahhoz nekem semmi közöm. Nem vagyok orosz.

— Beiratkozott a Keleti Intézetbe is?

— Miért iratkoztam volna be? Nyugati ember vagyok.

— De Kelet azért érdekli magát?

— Kelet igen tág fogalom. Az arab filozófia, vagy a perzsa művészet érdekel. Más nem.

— Mondja, voltak Rómában angol, vagy amerikai katonatisztek?

— Természetesen. Ugyanúgy, mint Budapesten szovjet tisztek. Olaszország is katonai megszállás alatt volt.

— Kivel érintkezett azok közül?

— Senkivel. Már csak tökéletlen nyelvtudásom miatt sem.

— A Vatikán-állam imperialistáival tartotta a kapcsolatot?

— Nem tudom, kiket ért ön a Vatikán-állam imperialistái alatt. Imperialista hatalmak azok, melyek más országok területét elrabolják, népeinek szabadságát megszüntetik. A Vatikán-államnak nincs hadserege. Háború után területét egyetlen négyzetcentiméterrel sem növelte. Más államokra jobban illik ez az elnevezés.

— Ne célozgasson itt a Szovjetunióra, mert nagyon megjárja! Maga nagyon is tisztában van azzal, milyen jóban van a Pápa az amerikai imperialistákkal!

— Erről nem tudok. A Pápa nem volt sem Teheránban, sem Jaltában, sem Potsdamban. Nem koccintgatott az Egyesült Államok elnökével, vagy tábornokaival, mint mások tették.

— Most nem a múltról van szó. A jelen időről beszélünk. Az Egyesült Államok imperialistái háborút készítenek elő a békeszerető, demokratikus népek ellen. A Pápa e tervükben támogatja őket. Az olyan papok is, mint Mindszenty és maga. Arra feleljen: ki szervezte be magát nyugati kémkedésre?

— Senki!

— Dobja le a cipőit! Feküdjön a szőnyegre! Tartsa fölfelé talpát! Mindjárt emlékezni fog a nyugati katonatisztekre, kik magát beszervezték.

A vöröshajú százados mellémtérdel. Gumibotjával hatalmasakat üt, hol egyik, hol másik talpamra. Összeszorítom fogaimat. Különös elszántság fog el. Tőlem nem fognak ezek jajkiáltásokat hallani. Az őrnagy felkel az asztaltól. Kimegy a szobából. Fejemet ráhajtom a szőnyegre. Számolni kezdem az ütéseket. Az első tizennégy ütés nagyon fáj. Azontúl, a gumibot csattanásakor, csak áramütés-szerű valamit érzek. Nem is számolok többé.

Szemem előtt megjelenik a szobám a római Palazzo Falconieri-ben. Február 27-t írunk, 1947-ben. Villanykályhám kellemes meleget áraszt. Jegyzeteimet gépelem. Kis rádióm is be van kapcsolva. A híreket lesem. Budapesten két nappal ezelőtt tartóztatták le Kovács Béla volt földművelésügyi minisztert, a Kisgazda Párt főtitkárát. Szeretném tudni: milyen indokot hoznak fel e lépésre a szovjet katonai szervek. Hisz a békeszerződés aláírása már megtörtént. Jogilag független állam vagyunk. Ajtómon valaki halkan kopogtat. Az Akadémia titkárnője. Arca falfehér. Egész testében reszket. Hellyel kínálom. Szinte belezuhan a karosszékbe. Bíztatom: szedje össze magát. Nyugodtan mondja el, mi baj van. Segíteni fogok rajta. Szánalmas nézni, amint szegény asszony lehunyt szemekkel kapkod levegő után. Szívbeteg. Végül megnyugszik. Elmondja titkát. Háború után az olasz postaszolgálat sokáig megbízhatatlan volt. Ezért az Akadémia alkalmazottai a követség futárszolgálatával küldték és kapták leveleiket. Ő gyakran élt ezzel a lehetőséggel. Szívességből mások leveleit is közvetítette. Kovács Béla letartóztatása óta aggodalom tölti el. Budapestről többször érkezett levél címére, melynek borítékján — keresztneve után — K. jelzés szerepelt. A leveleket felbontatlanul továbbította, de úgy tudja: Kovács Béla írásai voltak.

Pár nap óta, délutánonként, bevásárló körútra indul. Leányának közeli esküvőjére szerez be egyet s mást. Rendszerint vacsorára ér haza. Ma azonban a bevásárlási listát asztalán felejtette. Vissza kellett érte jönnie. Luigi, az olasz portás, igen meghökkent, mikor őt meglátta. Azonnal a telefonhoz sietett és valakit felhívott. A nagy meglepetés csak ezután következett. Lakásának ajtaját nyitva találta. A fiókok kihúzgálva, levelei, iratai az asztalon. Semmi sem hiányzik, tehát nem betörésről van szó. Valaki házkutatást tartott nála. Hirtelen visszatérése zavarhatta meg az illetőt munkájában. Tanácsot kér: mit csináljon?

Azt tanácsoltam, ne tegyen említést az esetről senkinek. Rakjon mindent rendbe. Valami ürüggyel maradjon távol a vacsorától. Útlevelét, iratait és értékeit még ma helyezze biztonságba. Holnapra kipiheni magát. Tovább kell dolgoznia, mintha mi sem történt volna. Várakozzunk. A másik fél el fogja árulni magát.

Talán két nap múlt el. A követség táviratot kézbesített, mely Budapestről érkezett. A titkárnő édesanyját súlyos baleset érte. Ha életben akarja még találni őt, azonnal induljon. A távirathoz üzenet is volt csatolva. Budapesten okvetlenül keresse fel a Kultuszminisztérium külföldi osztályát. Véglegesítését akarják megtárgyalni. A „balesetet" ellenőriztük. Természetesen nem Rómából. Európa ellentétes feléből, Svédországból. A stockholmi barátok válasza meglepő volt: Budapestről üzenik, mama makkegészséges. Leányát viszont idegenek éjjel-nappal várják. A titkárnő kezei reszkettek, mikor a táviratot kezei között tartotta. Ennyi aljasságot nem feltételezett honfitársairól.

Megbeszéltük a következő lépéseket is. Az esküvő dátumát előrehozzuk. A titkárnő felmegy a követhez. Közli: az esküvőt követő napon indul Budapestre. Kéri elmaradt fizetésének és nagyobb előlegnek kiutalását, mert nincsen pénze. A Termini állomáson ünnepélyes búcsúztatást rendezünk. Virágcsokorral, kendőlobogtatással. Velencében azonban leszáll a vonatról. Milánóba megy Budapest helyett. Ott várja be amerikai vízumát. Minden jól sikerült. Kardos igazgató és a követség embere boldogan integettek a távolodó expressz utasának. Pár nap múlva az igazgató sápadt arccal, hallgatagon ült az ebédnél. Beleturkált ételébe, majd felugrott és eltávozott. A követségen ugyanis alapos fejmosást kapott. Őt gyanúsították „drótozással". Kovács Bélát a szovjet NKVD Oroszországba hurcolta. Egy tanú azonban megmenekült Ljubljanka örömeitől.

1948 augusztusában, Budapesten, egykori iskolatársammal találkoztam. Összeölelkeztünk. Fontos hírt kell veled közölnöm, mondta. A Külügyminisztériumban folyik a kommunista hatalomátvétel. A nem-kommunistákat kidobják állásukból. Nővéremet is hazarendelték Rómából. Azzal vádolják: a kormány titkos utasításait kiszolgáltatta egy magyar emigránsnak. Tudom, az illetőt Te mutattad be nővéremnek. Nem kell félned, nővérem nem jön vissza Magyarországra. A követség néhány tagjával együtt a szabadságot választotta. Szibéria helyett. És még valami: Amerikából egy titkárnő üdvözöl. Állítólag megmentetted az életét. Nővéremmel együtt kér, nagyon vigyázz magadra!

Az emlékek nem úgy ébrednek fel bennem, mint lázas betegnek kuszált, egymást kergető, ijesztő álomképei. Római élményeim csak néhány képben jelentkeznek. De oly kézzelfogható közelségben, mintha most élném át azokat. Közben a vöröshajú „inkvizítor" buzgón veri talpaimat.

— Csak nem ájult el? — kérdezi a kriptahangú.

— Nem! — felelem. Oldalt fordítom fejemet. Az őrnagy még nem tért vissza. Gépírónője letette a kötést. Elfordítja fejét.

— Ne leselkedjen! — ordít rám a vöröshajú százados. Álljon fel! Ugráljon egyhelyben! Amikor érzi, hogy a vérkeringés visszatért már talpába, vegye fel cipőit!

Most kezdem igazán érezni a gumibotozás hatását. Ugrálás közben majdnem elesek. Mintha lábfejeim nem hozzám tartoznának. Bokáim is dagadtak. Cipőmet alig tudom felhúzni.

— Ma nem érünk rá magával bővebben foglalkozni — jegyzi meg csendesen kihallgatóm. — Fontosabb dolgaink is vannak. De erre a kérdésre még később visszatérünk!

A vöröshajú százados kísér vissza a pincefogdába. Lenn két idősebb őr fogad. Rám sem néznek. Egyetlen szó nélkül engednek vissza cellámba. Mintha automaták lennének. Pár perc múlva, mikor a százados már eltávozott, ajtómhoz jönnek.

— Mi van magával? — kérdi egyikük. — Megverték? Nagyon bizonytalanul támolygott le a lépcsőkön.

— Megtalpaltak!

— Hát az nem kellemes. Ismeri azt a nótát: Minden elmúlik egyszer? Ennek is vége lesz majd. Akar lábat mosni? Az jót tesz. Olyan, mint a hideg borogatás.

Lábmosás után az egyik őr, nagyfejű, aranyfogú óriás, megkérdezi:

— Ismer maga valami Jandik nevű papot? Budapesten szolgál.

— Igen. Dr. Jandik József hittanár, a Regnum Marianum Intézet igazgatója. Kitűnő ember. Mi van vele?

— Ott van a sarokcellában. Kisebb ügye van. Cserkészcsapatának tagjai csináltak valamit, abban az ügyben hallgatják ki. Különkosztos. Látom: maradt neki egy darab kenyere. Elkérem a maga számára. Ugye éhes?

— Nagyon. De talán ezért nem kellene őt felkelteni.

— Az magát ne aggassza. Őt nem hallgatják ki éjjelente. Mit mondjak neki, kinek kell a kenyér?

— Ispánki Bélának.

Pár percbe beletelik, míg az őr visszatér. Jódarab fehér kenyér van kezében.

— Barátja üdvözli. Örül, hogy segíthet magán. Ha tudta volna, hogy maga itt van és éhezik, többet hagyott volna meg.

— Nagyon köszönöm.

— Semmi az egész — kacsint az őr. — De feküdjön le, mert bizonyára nagyon fáradt! Mikor aludt utoljára?

— November 26-án.

— Az bizony nagyon régen volt, a betyár ragyogóját!

1948. december 6.

Szomszédom, dr. Beresztóczy megzörgeti a zárkaajtót. Semmi válasz az őrök részéről. Úgy látszik, hétfőn a hétvégének fáradalmait pihenik ki. Cellám ajtajának „kisablaka" félig nyitva van. Ha fejemet az ajtóhoz közel teszem, jól látom: „Cigány", a feketehajú, alacsony szakaszvezető, akinek arcát két hosszanti barázda teszi jellegzetessé, karjait és fejét a mosdóállványra támasztva alszik. „Pinocchio", a puffadt képű, hegyes orrú, fiatal őrvezető, a folyosó másik részén őrködik. Valószínűleg utánozza a rangidős „Cigány"-t, mert nem reagál a zörgetésre. Talán harmadszor hallatszik már Beresztóczy zörgése, mikor „Cigány" végre megszólal:

— Ki zörög?

— A 20-as, válaszol Beresztóczy.

— Mit akarsz?

— Szükségletre szeretnék kimenni!

— Nagyon kell?

— Igen!

— Most nem lehet! Festik a WC-t!

Ismét csend lesz. Egy idő múlva hallani lehet „Cigány" horkolását. Majd éles csattanás hallatszik. A puska leesik „Cigány" vállától.

— Mi az a zaj ott lenn? — kérdezi méltatlankodva a fogdaparancsnok a földszintről.

— Csak a seprő dőlt el — feleli „Cigány".

— Az nem csinál ennyi zajt. Ne aludjatok odalenn, az Isten verjen meg benneteket, mert ha jön az ellenőrzés és rajtakap, hogy alusztok, rajtam verik el a port!

„Cigány" és „Pinocchio" tovább alszanak. Egy idő múlva Beresztóczy ismét kopog ajtaján.

— Ki zörög megint? — kérdezi „Cigány".

— A 20-as.

— Mit akarsz?

— Kérem, nem tudom magam tovább tartani. Ki kell mennem a WC-re!

— Nagy dologra, vagy kicsire?

— Kicsire.

— A kicsit a nadrágodba is beleeresztheted. Nem bánom. De a nagy, az más! Az büdös. Azt ne merd a nadrágodban elvégezni, mert agyonverlek!

A folyosó ismét csendes lesz. Az őrök tovább alszanak, Beresztóczy izgatottan jár fel s alá zárkájában. A percek lassan múlnak. Beresztóczy megint kopog.

— Ki mer itt háborogni? — kérdezi „Cigány".

— A 20-as — felel síró hangon Beresztóczy.

— Mi bajod van már megint?

— Kérem, vesegörcseim vannak, nem bírom tovább!

— Na, gyere ki! Úgy látom, lázad van, azért vagy oly nyugtalan. Fogd azt a csajkát, töltsd meg vízzel és idd ki. A hideg víztől majd elmúlik a lázad — mondja „Cigány".

Csajkazörgés hallatszik, víz csobogása, majd ismét csend. Beresztóczy issza a vizet.

— Most még egy csajkával igyál! De ne úgy, mintha harapnád a vizet. Egyből húzd le! Mintha tokaji bort innál! Ettől majd elmúlik a nyugtalanságod!

— Kérem, én nem vagyok szomjas — feleli ijedt hangon Beresztóczy.

— Még ellenkezni mersz? — ordít „Cigány". Hű, a hétszázát annak a leborult világnak! A végén még majd Te fogsz itt parancsolni! Igyál, mert a puskatussal szétverem a fejedet!

Beresztóczy nem mer ellenkezni. Megtölti ismét a csajkát vízzel és kiissza.

— Ez már más! — állapítja meg „Cigány". Most el fog múlni nyugtalanságod. Indíts a WC-re! Futás!

— Állj! — üvölti „Cigány". — Futólépésben vissza, hozzám! — Beresztóczy visszatér. Pár méterre van csak tőlem. Jól hallom ziháló lélegzetét.

— Futás a WC-re! — parancsolja ismét „Cigány". Vagy háromszor megismétlődik a jelenet. A „Cigány" Beresztóczyt elengedi a WC bejáratáig, majd futólépésben visszaparancsolja. A végén visszaengedi őt cellájába, anélkül, hogy szükségletét elvégezhette volna. A pincebörtön elcsendesül. „Cigány" és társa nyugodtan tovább alszanak.

Talán egy óra telik el így. „Cigány" nagy ásítással feltápászkodik. Kinyitja Beresztóczy ajtaját.

— Hát ez a tócsa honnan van? — ordítja magából kikelve. — Mit csináltál?

— Kérem, nem bírtam tovább. Nekem fiatal koromban súlyos vesegyulladásom volt — hebegi síró hangon Beresztóczy. — A cipőmbe végeztem el szükségletemet és a priccs mögé öntöttem.

— Na, megállj! Mindjárt megkapod ezért a jutalmadat — mondja „Cigány".

Felmegy a földszintre és jelenti az esetet. Percek múlva Beresztóczy cellájából csattogás hallatszik. A két pinceőr és a földszinti őr derékszíjukkal verik Beresztóczyt. „Jaj, jaj, jaj!" — hallom Beresztóczy kétségbeesett hangját. Guzi Imre fogdaparancsnok is lejön a földszintről.

— Hagyjátok abba! — rendelkezik. — Telefonáltam az őrparancsnoknak. Azt mondja, vigyem fel őt az irodába.

Beresztóczyt csak hosszú idő után hozzák vissza. Csoda történik. Mindnyájunkat kiengednek az őrparancsnok utasítására a WC-re. Persze ez nem történik izgalom nélkül. „Pinocchio" nyitja ki sorjában a zárkák ajtaját. A „Cigány" a folyosó közepén áll. A folyosó itt megtörik. Vastag betoncső keresztezi, az Andrássy út 60. főbejárata alatt. A cső előtt három lépcső vezet lefelé, utána meg három lépcső fölfelé. De így is mélyen meg kell hajolnia az embernek, hogy a csőbe ne ütközzék. „Cigány" a csőnél áll. Seprő van kezében. A futva elhaladó őrizeteseknek a csőnél a sebességet le kell lassítaniuk. „Cigány" mindegyiken végigvág a seprővel. Ha nincs telitalálata, az illetőt visszaparancsolja. Ha a seprővel fejünkön, vállunkon telitalálatot ér el, diadalmasan felnevet. Szadista pribék, akinek öröme telik az őrizetesek megkínzásában.

Miklós nap van, Beresztóczy névünnepe. Szimpátiám kifejezéseként átkopogok hozzá a cella oldalfalán. Nem mer válaszolni. Nagyon meg lehet ijedve. A pincefolyosó elcsendesedik. „Cigány" a mosdóállványra támaszkodva tovább horkol. Cellám másik falának nagy vízfoltjára esik tekintetem. A másik szomszéd dr. Horváth Gábor, herceg Esterházy Pál nevelője és titkára. Ő sohasem kéredzkedik WC-re. Most értem meg, miért. Eleinte, velem együtt, ő is kopogtatott az ajtón. A „vízkúra" után abbahagytuk a kopogást. Én szenvedek, ő meg megoldást talált. Eddig nem vették észre.

1948. december 8.

A napok múlását apró rovátkákkal jelzem. A vasárnapokat kissé hosszabb vonallal. „Falinaptárom" közvetlenül a cellaajtó mellett van. Ott a legbiztonságosabb. Aki ellenőrként eddig cellámba belépett, még sohasem nézett maga mögé. Ma a tizenharmadik rovátkát karcolom a falra.

Öröm, a mindig gyanakvó „Zalai" alapos kutatással kezdi reggeli szolgálatát. Levetteti ruhámat, cipőmet. Mindent tüzetesen átvizsgál. Felmászik a priccsre is. Jobbra-balra hajlongva vizsgálja a cella falát, hogy a fehér mészrétegen újabb karcolást fedezzen fel, mely tőlem származik. Feladata nem könnyű. A cella egyik fala ugyanis tele van mély vésésekkel, melyeket ismételt meszelés sem tudott eltakarni. A jelek egy része a foglyok hitét fejezi ki. Kereszt, kehely, sarló és kalapács,

horogkereszt, nyilaskereszt, horgony, hal, hatágú zsidócsillag, ötágú vörös csillag váltakoznak összevisszaságban. Köztük feliratok. Idézetek a Bibliából, költőktől, bölcselőktől. Közmondások és egyebek. Latin, görög, héber, francia, német és magyar nyelven. A náci és a kommunista rendszerek politikai foglyainak emlékei. Közülük nem egynek utolsó üzenete.

„Zalait" láthatóan bántja, hogy nem talál friss karcolást. Fejét dühösen leszegve, szótlanul megy ki a cellából. Társa, a „Szabolcsi", bizonyára több sikerrel kutat a folyosó másik részén. Durva káromkodása és csattogó pofonjai bizonyítják az eredményt. „Zalai" átkutat még néhány cellát, azután visszatér hozzám. Úgy látszik: nem akar alulmaradni az „éberségi versenyben". Rámutat a falra.

— Mikor vésted oda azt a feliratot? — kérdi. Cellám falának közepén, magasan, görög nyelven van a falra vésve a thermopylae-i hősök sírfelirata: „itt nyugszunk, vándor, vidd hírül a spártaiaknak, megcselekedtük, amit megkövetelt a Haza"! Művészi munka. Nyelvileg is tökéletes.

— Régi vésés az — felelem. Valószínű még 1944 őszén készíthette egy iparművész, aki a nyilasok foglya volt.

— Azt meg honnan tudod?

— Egyik felén sarló és kalapács van, a másikon a zsidócsillag. Ilyeneket csak a kommunista foglyok véstek falra.

— Neked akkor is tudnod kell, mi van odaírva. A katolikus papok minden nyelven tudnak. Még zsidóul is.

— Az egyetemen tanultam héberül, ez igaz. Régen volt. Ma már a betűkre se nagyon emlékszem. Magam is törtem a fejem, mit akart vajon az a fogoly a felirattal kifejezni. Úgy rémlik, mintha ez volna odavésve: „Testvér, ne félj, a gonoszokat mindig elviszi az ördög!"

— Majd megkérdezek valakit, aki azt el tudja olvasni — szól „Zalai" gyanakvással. — De ha becsapsz és nem az van odaírva, szétverem a fejedet.

Elmegy. Sorra nyitogatja szomszédaim celláit. Áldozatot keres. Nemsokára mindketten befejezik a kutatást. Dr. Beresztóczy cellája előtt beszélgetnek. Cellaajtónk „kisablakát" behajtják, hogy ne halljuk őket. Szerencsére a parasztember nem tud suttogni. Így mindent meghallok.

— Hol voltatok tegnap? — kérdi társától „Zalai".

— A Gyűjtőfogházban — feleli „Szabolcsi". — Akasztás volt. Mi adtuk a biztonsági őrséget.

— Kit akasztottak föl?

— Valami Csornoky nevűt. Azt mondják, a volt köztársasági elnöknek, Tildynek a veje.

— Gyilkolt?

— Nem. Összeesküvést szervezett.

— Akkor ott egye a fene, ahol van. Megérdemelte a kötelet. Láttad az akasztást is?

— Persze, hogy láttam. Oly messze álltunk az akasztófától, mint innen az első villanykörte. Mindent jól lehetett látni.

— Meséld el, hogyan volt. Még nem láttam akasztást.

— Hát, magam sem gondoltam, milyen gyorsan csinálják. Talán 3/4 7 lehetett, mikor felálltunk. Szemben az akasztófával. Megérkezett a börtönparancsnok, több

tiszt, az ügyész, meg egy orvos. Hétkor megszólalt a börtön dudája. Az ürgét négy fegyőr kísérte. Nem volt megbilincselve. Kicsit sápadt volt, de jól tartotta magát. Testes, kövér ember, nem is öreg. Az ügyész írást vett ki az aktatáskájából és felolvasta. Sokat nem lehetett belőle érteni, mert gyorsan olvasott. Mikor kész volt, odaszólt Bogárnak: Ítéletvégrehajtó, teljesítse kötelességét! Erre a hóhér két segédje, akik az elítélt mellett álltak, gyorsan hátracsavarták két karját és összekötözték. Elkapták őt, mint egy zsákot. Föltették egy kis padkára, az akasztófa alá. Lábára kötelet hurkoltak és a kötél végét átfűzték az akasztófa lyukján. Bogár, aki az akasztófa mögött, emelvényen állt, nyakára tette a kötelet. Szemével jelt adott segédeinek. Erre az egyik kirántotta a padkát az ürge lába alól, a másik meg teljes erejével meghúzta az alsó kötelet. Pár rángatózás és vége volt mindennek. Szemei úgy kidülledtek, hogy azt hittem, kiesnek helyükből. Egy darabig vártunk. Az orvos odament hozzá, megfogta a pulzusát. Közben az óráját nézte. Egyszercsak megfordult és intett az ügyésznek, hogy az elítélt meghalt. Ez volt az egész.

— A holttestet az akasztófán hagyták?

— Dehogy! Bogár segédei levették és a földre tették. Jött két rab, megfogták kezénél-lábánál. A fal mellett van egy deszkabódé, oda vitték be. Hárman kísértük őket. A „Dagadt", én, meg egy öreg törzsőrmester a börtönből. A bódé közepén deszkaállvány van. A két rab a hullát párszor meghimbálta és földobta az állványra. Nagyot puffant. Még sóhajtott is. A törzsőrmester megjegyezte: nem kell félni, ez már nem ébred föl többé. Csak a mellkasába szorult levegő jön ki belőle. Aztán megkérdezte az egyik rabot: Bende, minek örül maga? A rab azt mondta: Soha még oly örömmel nem cipeltem hullát, mint ma. Pedig jó nehéz volt. Azt se bánnám, ha a patkányok a Csornoky fejét lerágnák, mint egyik-másik társukét, aki idekerült. Az a csavargó Tildy nagyon szűken mérte a kegyelmet a halálraítélteknek, mikor köztársasági elnök volt. Ma az ő családját is elérte a végzet. Lánya éppúgy özveggyé lett, mint katonatársaim feleségei.

— Érdekes lehetett. Én is szívesen kimentem volna.

— Ne félj, sor kerül még arra. Az alhadnagy szerint ezentúl többször kirendelnek minket, ha valakit a fejesek közül akasztanak. Te mit csináltál tegnap?

— Ebédig aludtam, utána készültségben voltam. Este pártszeminárium volt.

— Ki tartotta?

— A főhadnagy. Aki szokta.

— Miről beszélt?

— A Mindszenty ügyről... Elmondta, milyen népnyúzó gazembereket őrzünk itt a pincében. Az egyiküknek például 300.000 tehene van, olyan gazdag. Mégsem volt neki elég. Az amerikai hadsereget várja. Azt reméli, majd azoknak a segítségével elveszi a szegény embereknek egyetlen tehénkéjét. Nekünk semmi se maradjon, neki meg egymillió tehene legyen. Ezeknek mindegyike megérdemelné, hogy felakasszák. Cselédeiket korbáccsal ütötték. Rothadt krumplit meg dohos lisztből készült kenyeret adtak nekik enni. Olyat, amit a disznó sem eszik meg. Én szegény édesanyámra gondoltam. Megszakadna a szíve, ha egyetlen tehenét elvinnék. Nem tudna tejet adni kistestvéreimnek.

— Említette a főhadnagy, hogy melyiknek van 300.000 tehene? Szívesen belerugdosnék párat!

— Nevet nem említett. Csak azt mondta: itt van a pincében.

— Na, várjál! Mindjárt kikutatom.

„Szabolcsi" először dr. Beresztóczy celláját nyitja ki. Megremeg a padló, ahogy a Prelátus hatalmas teste a földre vágódik. Katonásan jelenti: Őrvezető úr, tisztelettel jelentem: 20-as zárka, létszám egy fő!

— Mondd, te piszok fasiszta, mi volt a foglalkozásod?

— Katolikus pap, a budapesti Actio Catholica igazgatója.

— Ezenkívül mi volt a foglalkozásod?

— Prelátus-kanonok.

— Ez minket nem érdekel! Arról beszélj, hány tehened van? Hol van a földbirtokod?

— Nincs földbirtokom, sem tehenem.

— Figyelmeztetlek, ha hazudsz, vissza fogunk jönni és kitapossuk a beledet!

Én kerülök sorra. Megismétlődnek a kérdések és válaszok. Dr. Horváth Gábor, herceg Esterházy titkára, majd dr. Vid József és Várady János jezsuiták következnek. Eredmény nélkül. „Szabolcsi" azonban nem adja fel a reményt. Eljut herceg Esterházy Pálhoz is. Végre valaki földbirtokosnak vallja magát.

— Te, piszok csavargó, hány tehened van?

— Magyarországon, a földosztás óta, egy sincs.

— Hány volt a földosztás előtt?

— Szám szerint nem tudnám megmondani. A szám mindig változott. Főleg a háborús pusztítások idején. De, sok volt.

— Miért nem mered megmondani, hogy 300.000 tehened volt?

— Annyi sohasem volt. Még tizedrésze sem.

— Szóval én hazudok?

— Ezt nem mondtam. A múltban úgy szoktak engem emlegetni, mint 300.000 hold hitbizományi birtok urát, jóllehet sohasem volt akkora birtokom. Tévedésből valaki úgy gondolhatja: 300.000 tehenem volt.

— Szóval nem hazudok, csak tévedek. Jól kipallérozták az agyadat, hogy ily ravaszul tudj válaszolni. Mond, ugye ki szeretnél menni a WC-re?

— Köszönöm. Most még nem kell kimennem.

— Na, csak menjél! Nem egészséges dolog azt visszatartani.

Herceg Esterházyval élünkön, a „Zalai" egymásután kienged bennünket a mellékhelyiségbe. A folyosó távolabbi részén „Szabolcsi" vár. Állj-t vezényel és söprűvel összeveri fejünket, hátunkat. A visszaúton mellette kell elhaladnunk. Úgy áll, hogy mindenképpen hozzá kell érnünk.

„Talán föl akarsz lökni?" — ordítja. Pofoz és rugdos mindnyájunkat. Mikor cellámhoz visszaérek, „Zalai" megkérdi: Mi van odavésve a falon? A gonoszokat mindig elviszi az ördög — válaszolom. Két óriási pofont kapok tőle. Nem tudom megállapítani: a 300.000 tehénért, vagy az ördögért kapom-e a jutalmat?

1948. december 13.

Őrünk, „Szabolcsi", szombaton szabadnapos volt. Falubéli ismerőseit látogatta meg Kispesten. A háznál a család tizenhétéves leánya fogadta. Felvágott nyelvű, talpraesett teremtés. Köszöntője kissé furcsa volt: Nézze Pista, tudjuk, őrszolgála-

tot teljesít az Államvédelmi Hatóság valamelyik intézményénél. Tisztában vagyunk azzal is: beosztását nem árulhatja el. Családjainkat régi barátság fűzi egymáshoz. Nekünk mindegy, hol és milyen beosztásban szolgál. Tőlünk nyugodtan őrizheti akár a Parlament épületét, akár a miniszterek villáit, akár a kivégzettek hulláit. De, mikor nálunk jár, kellemetlen szag marad a lakásban. Néha napokig. Ez csak ruhájából jöhet. Ma több vendég lesz nálunk. Rájuk való tekintettel arra kérem: hagyja köpenyét és zubbonyát künn a verandán. A házban kellemes meleg van. Ingujjban sem fázik meg. A dolog nem lesz feltűnő, mert a férfiak általában hamar megunják a társalgást, nekiülnek — ingujjban — kártyázni. Ne haragudjon meg őszinteségem miatt.

„Szabolcsit" a közlés megszégyenítette. Tegnapi őrszolgálata alkalmával felháborodottan mesélte el az esetet őrtársának. Cellám előtt. Dühösen hozzátette: ez a pincebörtön oly büdös, mint egy szennycsatorna. Érthető, hisz az őrizetesek sohasem fürdenek. Fehérneműt nem váltanak. Titokban a zárkában végzik el szükségleteiket. Ruhájukban alszanak. Az állandó léghuzat a bűzt nem viszi ki a pincéből. A fő szennylevezető, mely a pincefolyosót keresztezi, meg van repedve. A csurdogáló lé bőségesen ellensúlyozza a szellőztetés hatását. Mi talán már nem veszszük észre. A bűz azonban beivódik ruhánkba. Akárhová megyünk, az emberek fintorgatják orrukat. Hullaszagot éreznek. Feletteseinket nem akarom kritizálni. Ők jobban tudják, mi miért szükséges, mint mi. De saját egészségünk érdekében tudnánk valamit tenni. Mosassuk fel minden nap a zárkákat. Tartsunk esténként lábmosást az őrizetesekkel.

„Szabolcsi" terve részben megvalósult. A fogdaparancsnok engedélyezte a zárka-felmosást. A lábmosással kapcsolatban megjegyezte: vasárnapokon, mikor az őrség létszáma kisebb, őrizetes nem tartózkodhatik a folyosókon. Hétköznap lehet erről szó. Majd — esetenként — engedélyt fog adni. Vasárnap délutánunk így a zárka felmosásával telt el. „Szabolcsi" gondoskodott arról, hogy priccsünk csurogjon a víztől. Este a vizes deszkákra kellett lefeküdnünk. Ruhánk nyirkos lett. A nagy hideg miatt a víz ma reggelre sem száradt fel.

A mai nap csendesen telik. Egyikünket sem viszik kihallgatásra. Új rab sem érkezik. „Cigány", az őr, falnak támaszkodva alszik. A síri csendet olykor hangos durranás szakítja meg. A földszinti őr érdeklődik, mit jelentsen a zaj. „Cigány" ásítva válaszolja:

— Semmi különös. Csak egy nápolyi dal. Címe: decemberi szerenád. Tisztelettel küldöm a fenti elvtársaknak! Az őrök vihognak a szellemességen. Ismét csend borul a pincére.

— Pszt... pszt... pszt... — jelez este a földszinti őr. Közölnivalója van.

— Mi bajod van megint? — kérdi „Cigány".

— A szakaszvezető elrendelte odalenn a lábmosást. Jön a „taxi"!

— Jöhet! élénkül fel egyszerre „Cigány".

A „taxi" vastag lécekből összetákolt, nehéz fakeret. Tetején bádog mosdóvályúval. Eleinte folyosónkon volt felállítva, a vízcsap alatt. Az őrök szívesen támaszkodtak rá. Néha ráborulva aludtak. Valaki azonban besúgta a dolgot „odafönn". Azóta csak a reggeli mosakodás idejére állítják fel.

— „Taxi", állj! — adja ki a parancsot „Cigány". Ide figyelj, te rohadt fasiszta! Nem így kell ám taxival közlekedni. Te herceg voltál. Bizonyára mindig taxival

jártál, míg a szegény proletár gyalog rótta az utcákat. Úgy látszik: elfelejtetted már a taxizást, amióta a mi vendégünk vagy. Elmagyarázom neked, hogyan kell csinálni. Amikor a lépcső tetején elindulsz lefelé, bekapcsolod a motort. Brrr... brrr... brrr... utánzod a motorzúgást. Hallja mindenki, hogy a „taxi" elindult. Mikor a kanyarhoz érsz, leveszed a sebességet. Ugyanakkor hangosan tülkölsz: tü-tüüü, tü-tüüü. Ez azért szükséges, nehogy valakit véletlenül elüss. A kanyar után ismét rákapcsolsz. Most már a harmadik sebességre. A lépcső alján ismét tülkölsz. Megértetted?

— Igen! — válaszol herceg Esterházy Pál kissé ijedt hangon.

— Na, majd meglátom, valóban megértetted-e. A falra vigyázz, mert ha megkarcolod, szétverem a fejedet! Indíts! Kapcsold be a motort!

— Brrr... brrr... brrr... — utánozza a Herceg az autómotor berregését.

— „Taxi" állj! — kiáltja „Cigány". Igen beteg hangja van annak a motornak. A pince távolabbi részében nem lehet hallani. Zúgjon a motor, mint egy T-34-es tank, mikor bevetésre indul. Újból kezd el! Indíts!

— Brr... brrr... brrr... — berreg a herceg valamivel hangosabban.

Az őrök a lépcső alján és tetején hahotával jutalmazzák „Cigány" szellemességét. Különösen „Egér", az apró, ráncosképű, fiatal őrvezető, aki újabban „Pinocchio-t" helyettesíti. A háború alatt ő még gyermek volt. Mohó kíváncsisággal hallgatja mindig „Cigány" történeteit a kaszárnyaéletről és háborúról.

A majdnem két méteres Esterházy herceg, vállán a nehéz fakerettel, óvatosan ereszkedik le a nyikorgó falépcsőkön. A kanyarnál azonban elakad. A lépcső fölött vastag keresztgerenda fut végig. A mosdóállvány nagy puffanással beleütközik.

— Hej, a betyár ragyogóját annak a hétszer szájbavert, hercegi dédanyádnak — átkozódik „Cigány" — a végén még ránkdöntöd az egész házat! Kapcsolj azonnal rückwärtsbe! Hátrálj négy-öt lépcsőt fölfelé! Kapcsolj át kisebb sebességre! Mélyen hajolj meg! Úgy vedd a kanyart, mint egy igazi pesti taxisofőr! Ne felejts el dudálni! Indíts!

— Brrr... brrr... brrr... tü-tüüü... tü-tüüü... hallani a herceg hangját. A manőver sikerül. Az őrök vihogása betölti a folyosót. A lépcső alján azonban baj történik. Esterházy éppen hozzákezd a dudáláshoz, mikor nagy csattanás hallatszik. A vizes betonra lépve elcsúszik. Végigvágódik a folyosón. Állvánnyal együtt.

— A mennydörgetős ménykű csapjon beléd, te rohadt fasiszta! — ordítja „Cigány". Csak nem engem akarsz agyonvágni? Ha nem ugrok félre, az állvány széthasítja fejemet. Na, megállj!

A zajból úgy veszem ki: „Cigány" csizmájának orrával rugdossa a földön fekvő herceget. Majd váratlanul parancsot ad neki, keljen fel, mossa meg a kezét és térjen vissza zárkájába. Mi történhetett, hogy „Cigány" egyszerre ily udvarias lett? A rejtély hamarosan megoldódik.

„Cigány" engem szólít ki a zárkából. Fel kell állítanom a mosdóvályút a vízcsap alatt. A fakeretről le kell mosnom a vért. A herceg ezek szerint felhasította kezét.

Mezítelen alsótesttel kell lábmosáshoz járulnunk. Egymás után. Lábkörmeinket is lecsíphetjük. Harapófogóval, mert más eszközt nem szabad tartania a fogdaparancsnoknak. Ollóval, késsel felvághatnánk ereinket. Visszasüllyedtünk a kőkorszakba. A „haladó" szovjet nyomozótechnika jóvoltából!

Fiatal nyomozó vezet végig a II. emelet kihalt folyosóin. Jól szabott, szürke öltönyt visel. Magas homloka értelmiségi ember benyomását kelti. Éjfélre járhat az idő. A balladák szerint ez a kísértetek órája.

Lépéseink ütemét a falak komoran visszhangozzák. Útközben többször megállunk. Kísérőm benyit egy-egy irodahelyiségbe. A villanykapcsoló éles kattanásából arra következtetek: ma éjjel inkább külső nyomozáson lehetnek az ÁVH tagjai. Csupán az egyik szobából jön valaki az ajtóhoz. Kísérőm suttogva tárgyal vele.

A folyosó végén, apró kihallgató-szobában állapodunk meg. A nyomozó udvariasan hellyel kínál. Ő maga állva marad.

— Nem kell izgulnia — szólal meg mosolyogva — ma éjjel nem lesz kihallgatás. A „Főnök Úr" szeretné magát látni. Nemsokára itt lesz. Addig talán beszélgessünk. Szabad kérdeznem, hány éves?

— Harminckettő.

— Sokkal idősebbnek gondoltam. Családja van?

— Nincs. Katolikus pap vagyok. Ami a kort illeti: kéthetes szakállammal és itteni „szanatóriumi" diéta következtében bizonyára hatvanévesnek látszom.

— Csak nem akarja velem elhitetni, hogy nem kap eleget enni?

— Az „elég" viszonylagos fogalom. Heinrich Himmler, Hitler belügyminisztere is úgy vélte: foglyaik az Auschwitz-i, Buchenwald-i táborokban eleget kapnak enni.

Maguk a foglyok ellenkező véleményen voltak. A vitás kérdést végül is a tapasztalat döntötte el. Sok fogoly éhen halt. Tehát nekik volt igazuk.

— Maga túloz! — jegyzi meg nevetve a nyomozó.

— Miért túloznék? Nem szokásom, sem érdekem. Amit állítok, könnyen ellenőrizhető. Engedje meg, hogy hozzáfűzzem: Nem vagyok kimondottan aszkétikus típusú ember, amolyan „hétböjtű" — a hét minden napján böjtölő kámzsás barát. De a falánkok osztályához sem tartozom. Ha ezt a kérdést felvetem, nem azért teszem, hogy siránkozással esetleg önmagamnak előnyöket biztosítsak. Igazságérzetem is tiltakoznék az ellen, hogy más bánásmódban részesüljek, mint bajtársaim. De nekem fáj minden bűn, melyet emberek egymás élete ellen elkövetnek. A szomorú csak az: nekem fáj és nem azoknak akik a bűnöket elkövetik.

A nyomozó elkomolyodik. Szemöldökeit ráncolva maga elé néz. Fejét hitetlenkedve ingatja. Csendesen megkérdi:

— Ma például mit kapott vacsorára?

— Ahogy én látom, a pincefogdában a reggeli, ebéd és vacsora fogalmai ismeretlenek. Délután, fél három tájban, minden őrizetes csészényi bablevest és egy szelet kenyeret kap. Ez a napi táplálék.

— Csodálkozni fog azon, amit most mondok — feleli a nyomozó elgondolkozva — még sohasem voltam lenn a pincében.

— Elég baj!

— Miért volna ez baj?

— Kérem, milyen nyomozó az, aki nem tudja magát beleélni teljesen a kihallgatott helyzetébe? Ha én lennék itt főnök, a kezdő nyomozókat kemény próbának vetném alá. Két hét alvás nélkül, éjszakai kihallgatásokkal. Két hónap magánzárka jéghideg pincében. Takaró nélkül. Napi egy csésze bablevesen, amit undorító, rozsdás csajkában szolgálnak fel. És így tovább.

— Nagyon szigorú főnök lenne magából — állapítja meg nevetve a nyomozó. — Hamar faképnél hagynák a munkatársai! Miért gondolja, hogy ilyesmire szükség van?

— A válasz egyszerű. A nyomozók megtanulnák a fontos alapelvet: amit nem kívánsz magadnak, ne tedd másnak. Még a főnököknek is hasznára válnék.

— Például miben?

— Nyugodt lelkiismerettel tudnának lefeküdni. Nem kellene félniük sem Isten büntetésétől, sem az emberi felelősségre vonástól.

— Különös ember maga — mondja a nyomozó. Ismét csóválni kezdi fejét. Közben küszködik fel-feltörő nevetésével. — Remélem, ezt nem gondolja komolyan?

— Igaz, szeretek tréfálkozni. Nem tagadom. De amit most mondtam, halálos komolysággal gondolom.

A folyosón apró, kopogó léptek hangzanak föl. Közeledik a „Főnök Úr". Ha nem tudnám, hogy a miniatűr „Sherlock Holmes"-ról, Péter Gábor altábornagyról van szó, valamelyik gépírónő tűsarkú cipőjének megjelenését várnám az ajtónyílásban. A nyomozó az ajtóhoz ugrik. Oly tiszteletteljes meghajlással üdvözli őt, mint az igazhitű mohamedánok a Kába-követ Mekkában.

Péter Gábor iratköteget helyez az asztalra. Leül. Mosolyogva néz rám. Megkérdi:

— Hogy érzi magát nálunk, doktor úr?

— Hm, talán ez a legnehezebb kérdés, amit eddig hozzám intéztek. Mit is válaszoljak? Voltam már kellemesebb helyeken is, éreztem magam már jobban is.

— Csak nem beteg?

— Nem. Életemben még sohasem voltam komolyan beteg.

— Szerencsés ember!

— Azért nem szabad előre innunk a medve bőrére. Újabban, főleg esténként, különös forróságot érzek nyakszirtem táján. Nem csoda, hisz reggeltől-estig állandó, jéghideg huzatban ülök. Remélem, nem viszek innen, örök emlékként, súlyos reumát.

— A pincénk kétségtelenül huzatos. Viszont friss levegőre nagy szükség van odalenn. Most térjünk át a tulajdonképpeni tárgyra. Megmondom, miért kérettem ide doktor urat. Jegyzőkönyveit a külső nyomozócsoport elkészítette. Sajnos, kevesebb példányban, mint amennyire nekünk szükségünk van. Több íráshiba is szerepel bennük. Utasításomra mindent ismét lemásoltak 5-5 példányban. A nyomozó elvtárs kötegenként fogja maga elé tenni az egyes jegyzőkönyveket. Fussa át mindig a felső példányt, hogy meggyőződjék: ugyanazt tartalmazza, mint amit már aláírt.

Átfutom a jegyzőkönyveket. Lényeges változtatásokat nem fedezek fel bennük. A három-négytucatnyi aláírással hamar elkészülök. Minden lapot szélén és alul kell aláírnom. A nyomozó a tintát gondosan felitatja. Péter Gábor a köteg becsomagolásához papírt és zsineget keres, de az íróasztal fiókjaiban semmit sem talál. Az egészet — kellő óvatossággal — a nyomozó tenyerére helyezi. Ez utóbbi, mekkai hajlongás után, eltávozik a szobából. Magunkra maradunk. Péter Gábor

hátradől székén. Lábait kényelmesen keresztberakja. Engem is bíztat üljek kényelmesen, fesztelenül.

A selyemzsinórt a jegyzőkönyvekben már megkaptam, gondolom. Most jön a díszdoboz! Régi hagyomány szerint ugyanis a török szultánok gyöngyházbetétes, remekművű díszdobozt küldtek kegyvesztett pasáiknak. Bennük, selyempárnán, vékony zsinór volt. Halálos ítélet díszes faragásos, gyöngyházbetétek szépségébe burkolva. Péter Gábor mosolya, nem várt kedvessége a szultáni díszdobozra emlékeztet.

Észreveheti hallgatásomból, mire gondolok. Vizsgálódva néz, majd feláll. Kinyitja az ajtót. Kinéz a csendes folyosóra. Hallgatózik. Valahonnan messziről írógép kopogása hallatszik. Oly halk, mint egér rágcsálása. Az altábornagy a szomszédos irodába is benyit. Felgyújtja a villanyt. Még az ajtó mögé is néz, vajon nem hallgatózik-e ott valaki. Mikor helyére visszaül, halkan megszólal:

— Doktor úr, tudom, sötét gondolatok gyötrik. Arra számít: ki fogják végezni. Magam is voltam hasonló helyzetben. Csak órák választottak el a kivégzéstől. Majdnem megőrültem a gyötrő bizonytalanságtól. Jó lett volna, ha akkor valaki nekem megmondja: élve maradok. Nem volt senki, aki ezt megtette volna. Maga most ugyanezt éli át. Megnyugtatom: nem fogják kivégezni. Ítélete azonban igen súlyos lesz. Többet, sajnos, nem mondhatok.

A meglepetéstől alig tudok szóhoz jutni. A vélemény, amit Péter Gáborról magamban az évek során kialakítottam, kártyavárként összedőlni látszik. Amióta a szobába lépett, tekintetem minduntalan apró, korcs lábaira esett. Ez a törpe, gondoltam magamban, betegesen gyűlölhet mindent, ami nagyobb, több, egészségesebb nála. Ismeretlen, tüdőbeteg mellényszabó volt. A régi rendőrség csak a jelentéktelen „kommunista aprószentek" között tartotta nyilván. Felesége, a kistermetű, csúnya Simon Jolán, bizonyára valamelyik áruház gyermekosztályán vásárolt részére cipőt. Néhányszor bíróság elé került. Megúszta a dolgot termetéhez szabott, jelentéktelen ítéletekkel. Amikor a Vörös Hadsereg, 1945 januárjában, Budapest felét elfoglalta, előkerült rejtekéből. A szovjet NKVD megbízta a háborús és népellenes bűncselekmények megtorlásával. Letette régi nevét. Eisenberger Benő helyett Péter Gábor lett. Az Államvédelmi Osztály vezetője. Katonai szolgálatra alkalmatlan valakiből — három év alatt — altábornagy. Akik jól ismerik, úgy írták le: Letartóztatásoknál, kivégzéseknél szemeiben szadista káröröm fénye gyulladt ki. Megfizethetett törpeségéért. Berijáék alkalmasabb egyént lámpással sem találhattak volna a kegyetlen mészáros munkára. Néha már ők is megrettentek buzgóságától.

Kételyek támadnak bennem. Csak színészkedés volna részéről mindez? A szomszédos irodahelyiség és a folyosó leellenőrzése még lehet megtévesztő manőver, nyomozói trükk. Mivel magyarázzam az emberséges hangot? A bizalmas közlést? A rabló nagylelkűségével, aki kifosztott áldozatának visszaad néhány fillért autóbuszjegyre? Vagy a hazárdjátékos ravaszságával, aki utolsó pénzét nem teszi fel a játékasztalra, hogy kalapját a ruhatárból ki tudja majd váltani? Csak nem számít Péter Gábor politikai változásra? Az utolsó lehetőség: talán megmaradt benne az emberiesség bizonyos érzése. Ennek viszont egész múltja ellentmond.

Nem tudom a kérdést eldönteni. Érzem, választ vár tőlem. Kissé megrázkódom, mint aki rossz álomból ébred. Szemeibe nézve nyugodtan válaszolok:

— Úgy látszik, ön gondolatolvasó. Valóban, elkészültem arra, hogy esetleg kivégeznek. Az első éjszakai kihallgatások után rá kellett döbbennem: részemről kár minden erőlködésért. Ez a ház olyan mint egy vasöntöde. Adva vannak a kész formák. Azokba az „anyagot" belepréselik. Az egyik vádlott puha, olvadékony. Őt beleöntik. A másik kemény. Őt gőzkalapáccsal beleverik. Az eredmény mindig ugyanaz. Elárulhatom: volt 5-6 igen nehéz napom. Remények és kétségek között vergődtem. Utána valami megnevezhetetlen nyugalom, béke szállott meg. Nem okozott többé nehézséget az imádság: Legyen meg a Te akaratod! A földi élet egyre kevésbé érdekelt. Inkább már előre néztem. A túlvilág felé. Ha mégis eszembe jutott, hogy csak harminckét éves vagyok és kár ilyen fiatalon meghalni, szinte mosolyogva adtam meg magamnak a választ. Ez a legszebb életkor, a forradalmárok kora. Hát nem szebb fiatalon a szabadságért meghalni, mint öregen, betegen a börtön szalmazsákján? Amit Ön mond a gyötrő, őrjítő bizonytalanságról, nagyon is igaz. Az 5-6 „igen nehéz nap" alatt, amit az előbb említettem, mikor a halálra gondoltam, néha éreztem lecsordulni halántékomról a verejtéket. A halálfélelem hideg verejtékét. Ebben semmi különös nincs. A haláltól minden ember fél. A legnagyobb hős is. Viszont az is igaz: a hívő embernek e téren van egy nagy előnye a hitetlennel szemben. A vallásos hit le tudja győzni a halálfélelmet. Rátérve az ön iménti közlésére: megvallom, meglepetés részemre. Hirtelenjében azt sem tudom, örüljek-e neki, vagy sem.

Péter Gábor feszülten figyel minden szavamra. Én a szemét nézem. Alakoskodó, álnok emberek nem bírják ki sokáig a kutató pillantást. Szemük zavartan megrebben, mintha félnének attól, hogy lelkük mélyére látunk. Péter Gábor nyugodtan, érdeklődve néz. Nem veszek észre rajta zavartságot. Ha ez is csak színészkedés, a legnagyobb drámai tehetségek egyike veszett el benne.

— Most pedig beszéljünk valami vidámabb dologról.

Bizonyára tudja, mi a vádlottakról alapos környezettanulmányt szoktunk készíteni. Önről, doktor úr, kitűnő jelentéseket kaptunk. Sok barátja van odakünn, akik szeretik és szimpatikus embernek állítják be. Azért említem, mert esetleg némi vigasztalást nyújt ez is a jelen, szomorú körülmények között. A környezettanulmány visszamegy egészen a gyermekkoráig.

— Az egyik informáló demokratikus embernek állítja be doktor urat. Mikor Újpesten lelkészi állást töltött be, állítólag nem fogadott el pénzt egyházi szolgálatért a szegény proletároktól. Mindenkit egyformán temetett el. Mi igaz ebből?

— Javítanom kell. Újpesten sohasem voltam lelkészi állásban. Viszont a nyári szünidőt otthon töltöttem. A temető közelében laktunk. A helyi lelkészek gyakran megkértek, végezzem el helyettük a temetéseket. Nehéz szolgálat volt. Néha, egy-egy forró nyári délutánra, 6-8 temetés is elő volt jegyezve. Előkelő temetésektől le egészen a hatósági ingyen temetésig. Pihenés helyett bizony néhányszor megfürödtem a saját izzadtságomban. Mindezt szívességből. Fiatal, lelkes ember voltam. Az áldozat nem számított. A helybeli lelkészeket előírások kötötték meg. Én idegen voltam. Nem tettem különbséget a szertartásban az akkori öt díjszabás szerint. Mindenkit egyforma szertartással temettem és gyalogosan a sírig kísértem. Számomra: Krisztus minden híve egyenlő. Isten kegyelme oly méltóságot ad neki,

hogy már nem számít se faj, se társadalmi osztály, se az, hogy férfi vagy nő-e az illető. De, tévedés ne essék, politikai meggondolások sohasem vezettek.

— Amit mond, nagyon érdekes. Kár, hogy magából nem lett kommunista. Azt bizonyára tudja, az egyházakra nem vár valami fényes jövő a kommunizmusban. Az idősebb emberekre való tekintettel bizonyos ideig még meg kell engednünk az egyházak működését. Addig, míg működnek, szükségünk van demokratikus papokra. Doktor úrnak minden előnye meg lett volna. Iparvárosban született, ismeri a proletárok életét, gondjait. Jó kommunista összeköttetései vannak. Ha józan eszére hallgat, nem keveredik bele ebbe a piszkos ügybe. Rádöbben, a mi oldalunkon van a helye és nem a reakciósok soraiban. Segített volna nekünk leleplezni az olyan ős-reakciósokat, mint Mindszenty. Mi megadtuk erre a lehetőséget. Doktor úr mereven visszautasította. Még most is makacsul védelmezi Mindszentyt, mikor már minden józan ember sorsára hagyta őt. Mindszenty napjai meg vannak számlálva. Nincs az a hatalom, mely megmenti őt. Sem a Pápa, sem Eisenhower amerikai elnök, se a bíborosi méltóság, se más. Őt nem sajnálom. Megérdemli, amit kap. Jutalomként kártevő működéséért. De magának nem kellett volna élete szekerét Mindszenty sorsához kötnie. Azért említem, ne minket okoljon bukásáért. A bajt saját maga kereste.

— Személyes kételyemre óhajtanék választ. Zárkámban így elmélkedtem: ha ezekkel a nyomozókkal, őrökkel öt évvel ezelőtt találkozom, dicsértek volna. Emberséges, demokratikus személy vagyok. Most 1948-at írunk, behoznak az Andrássy út 60-ba. Nap mint nap azt hallom: büdös, rohadt fasiszta vagyok.

— Itt van doktor úrnak és társainak nagy tévedése — válaszol Péter Gábor, ujjait magyarázóan felemelve. Meg vannak győződve, hogy én mint zsidó beszélek itt magukkal. Elismerem, maguk igen szépen viselkedtek a zsidók üldözése, deportációja idején. Joggal feltételezik, mi hálásak vagyunk ezért. A helyzet azonban egészen más. Én nem mint zsidó, hanem mint kommunista állok doktor úrral szemben. A párt megbízásából az államvédelmet képviselem. A többi tisztek, nyomozók hasonló helyzetben vannak. Az államvédelem alkalmazottai. Nem mint zsidók, hanem mint kommunisták és volt partizánok. A mi szempontunkból maguk, a vád alapján, a régi uralkodó osztályokhoz tartoznak. Osztályellenségek, akiket félre kell állítanunk az útból. Doktor úr azt mondta: mindenkit egyformán temetett el. Semmi más szempontot nem nézett, csak azt, hogy az illető Krisztus híve volt. Nálunk is így van. Az egyetlen szempont: hogyan viszonyul az illető a népi demokráciához. Ehhez nem kell okvetlenül párttagnak lennie. Sok pártonkívüli személy segít minket céljaink elérésében. Viszont azzal is tisztában vagyunk, vannak a párttagok soraiban karrieristák, beférkőzött idegen ügynökök. A mi feladatunk leleplezni őket. Én megértem a maguk kételyeit. Azon a széken, ahol doktor úr most ül, nem egyszer zsidók ültek. Megdöbbennek, ha fasisztának nevezem őket. Felhúzzák kabátjuk és ingük ujját. Mutatják a német koncentrációstábor emlékét. Az alkarjukra tetovált rabszámot. Minket ez nem érdekel. Ha a népi demokráciával szembenállnak, számunkra fasiszták.

— Köszönöm a világos választ. Teljesen megértem a helyzetet.

Péter Gábor jegyzeteit nézi. Odakünn hangos ajtócsapódás jelzi, valaki érkezni fog. Nemsokára a nyomozó dugja be fejét az ajtón. Az altábornagy ujjával magához inti. Suttogva tárgyalnak. A nyomozó udvariasan felkelt helyemről és a falhoz

állít. Az íróasztal lámpájának fényét reflektorként arcomba irányítja. Nem szabad látnom, ki az, akit a szomszédos irodába vezetnek. Az illetőnek kabát lehet a fején, mert lassú lépéssel, óvatosan vezetik. Mikor az ajtó becsukódik utána, a nyomozó visszakísér engem a pincefogdába.

Lenn az „Árvagyerek" fogad. Nevét nem tudom. Csak annyit tudok róla, árva gyermek volt és a szalézi rend árvaházában nevelkedett. Itt tanulta ki a szabómesterséget. Hallgatag, jóindulatú ember. Megkérdi:

— Mit szokott imádkozni?

— Különböző imádságokat. Ami eszembe jut.

— Ismeri ezt az imádságot: Imádlak téged és áldlak téged Krisztus, mert szent kereszted által megváltottad a világot? Ezt imádkozza! Segít!

— Ismerem. Jól van, majd elmondom.

A zárkaajtó becsukódik mögöttem. Kibújok cipőimből. Fölmászok a magas priccsre. A hideg deszkák jégtáblaként égetik forró hátamat. Megpróbálok összekuporodni a magamra terített télikabát alatt. Lábam minduntalan kilóg a kabát alól és fázik. Nem érdemes. Élve maradok, az a fontos! Kissé úgy érzem magamat, mint a sírjából feltámasztott Lázár. Új reményekkel, tervekkel, izgalmakkal. Vajon megértheti valaki is, mit érzek én ebben a pillanatban? Nem, nem értheti meg, hacsak nem volt a halál torkában! Milyen jó, hogy a Te Deumot emlékezetből el tudom mondani. Szótagolva, lassan imádkozom. Pincebörtönben, jéghideg priccsen. De oly boldogsággal, mint még soha!

1948. december 17.

Éjjel kulcszörgésre ébredek. Automataként félrelököm takaróul használt télikabátomat, lekapom fejemről a kalapot. A magas priccsről leugorva katonásan jelentkezem. Kamasznak látszó fiatalember áll cellám ajtajában. Újonc lehet, aki a szokásos őrt helyettesíti. Oly vékony, hogy szinte kísértetnek néz ki bőre szabott, ráncos köpenyében. Feje sem szélesebb hosszú nyakánál. Tányérsapkájának súlyától két füle oldalt hajlik. Szánalmas jelenség. Persze igyekszik katonásnak mutatkozni, amint az a hatalom képviselőjéhez illik. Furcsa eunuch-hangon adja ki a parancsot: —Vegye fel a kabátját! Futás föl a földszintre!

Kissé csodálkozom, mit akarhatnak még tőlem a nyomozók, mikor jegyzőkönyveim már elkészültek. De nincs idő gondolkozásra. Felkapom kabátomat és futok fel a nyikorgó falépcsőkön, ahogy fűző nélküli cipőim engedik. A földszinten idősebb őr vesz át. Hallgatagon kísér a sötét udvaron át, fel a második emeletre. Apró kihallgatószobában Ajtai hadnagy vár rám. Mosolyogva hellyel kínál, majd megkérdezi:

— Izgul?

— Nem! — válaszolom. — Miért izgulnék? Engem itt már nem érhet több meglepetés.

— Biztos ebben?

— Halálosan biztos vagyok.

— Megnyugtatom, nem is kell izgulnia. Az Ön ügyének nyomozását a külső nyomozócsoport befejezte. A mi részünkről semmi akadálya annak, hogy Önt az

Államvédelmi Hatóság az ügyészségnek átadja. Társaival kapcsolatban azonban van némi fennakadás. Ezért a dolog kissé még elhúzódik. A „Főnök" arra kért, közöljem ezt Önnel és egyúttal nézzem meg, milyen hangulatban van. Azért kérdeztem, izgul-e, mert az őrizetesek általában izgalomba jönnek, mikor kihallgatásra szólítják őket. Hogyne izgulna az ember, ha álmából felkeltik és nem tudja, milyen meglepetések érik, hová viszik, mit fognak tőle kérdezni? Van őrizetes, aki bevallja, van aki tagadja. Én azt hiszem: minden őrizetesben feltámad valamilyen félelem. Úgy látom, Ön is izgul, mert piros az arca.

— Ebben téved, hadnagy úr! Nem az arcom piros, hanem az orrom. A magyarázat egyszerű: lefagyott a jeruzsálemi siratófalnál.

— Mit ért ezalatt? — kérdi Ajtai gyanakodva.

— Lehet, hogy felső utasításra, lehet, hogy csak az őrség szórakoztatására, már jó néhányszor álltam zárkám betonfalánál. Orromat szorosan a jéghideg betonhoz nyomva, órákon át. Ennek eredményeként orrom lefagyott. Éppen a napokban elmélkedtem erről. Sok régi várost, kirándulóhelyet felkerestem. Sok székesegyházat, múzeumot látogattam. Mindenütt találtam üzletet, ahol emléktárgyakat árultak. Én is vettem apró emlékeket, ha nem mást, hát képeslapokat. Összegyűjtöttem belőlük két-háromezret. Számomra az Andrássy út 60 emlékezetes hely marad. Itt ugyan emléktárgyakat nem árulnak, mégis visznek magukkal a látogatók örök emléket. Lefagyott orrot, reumát, vagy még súlyosabb betegségeket. Ezenfelül nagy lelki sebeket.

— Miért nevezi ezt Ön jeruzsálemi siratófalnak?

— Csodálkozom, hogy hadnagy úr e kifejezést még nem hallotta. Odakünn az emberek tréfásan kérdezik egymástól: „Mi az, Te még nem álltál a jeruzsálemi siratófalnál? Akkor nem is vagy igazi magyar, mert nem sirattad még a magyar szabadságot!" A kommunista foglyoknak régen a padlón kellett ülniük. Arccal a fal felé, törökülésben. Attól még nem sír az ember. De ha valakit arra kényszerítenek, nyitott szemmel, falhoz nyomott orral álljon órákon keresztül, annak szeméből a fal közelsége miatt hamarosan csorogni kezdenek a könnyek. A fogoly valósággal végigsírja a kiszabott időt. Az emberi szellemességet ez a szadista kínzási mód sem tudja megölni. A cellák, börtönfolyosók falát jeruzsálemi siratófalnak nevezte el.

Ajtai tartózkodó mosolya jelzi, tetszik neki a tréfás kifejezés. Viszont a szadista jelző már kevésbé. Pár pillanatig tétován néz maga elé, majd megszólal:

— Nem kétséges, ez nem a lillafüredi Nagyszálló. Sem a francia Riviéra. A nyomozók munkája sem mindig könnyű. Bizonyos eszközök alkalmazása nélkül aligha érnének el eredményt. De hagyjuk ezt a témát! Beszéljünk valami vidámabb dologról! Mondja, ugye járt Ön már ebben a házban régen is? Úgy értem, Horthy és Szálasi idejében.

— Hadnagy úr, Ön tisztában van azzal, hogy külvárosban nőttem fel. Engem még akkor is nehéz kelepcébe csalni, ha éjfél után, legmélyebb álmomból ébresztenek fel. Szerencsémre, ebben a házban most vagyok először életemben. Akaratom ellenére. Ennek oka igen egyszerű. Mindig távol tartottam magamat a pártpolitikától. Utálom a szélsőséges mozgalmakat, irtózom a szélsőséges emberektől. Négy év óta, ha a környéken jártam, ezt a házat nagy ívben kikerültem. A lakók közül csak egyre emlékszem, a ház tulajdonosára. Katolikus asszony volt, perzsa

vagy inkább örmény származású. Szegény akaratlanul is nagy baklövést követett el, mikor 1937 nyarán bérházának egyik lakását dr. Endre László gödöllői főbírónak kiadta. Dr. Endre ugyanis a lakásban pártirodát rendezett be. Saját kis „Fajvédő Szocialista Párt"-ja részére. Egy-két hónapra rá ez a párt egyesült Szálasi Ferenc nyugalmazott vezérkari őrnagy hasonlóképpen jelentéktelen „Nemzeti Akarat Párt"-jával. Mindkét vezért politikai ambíciók fűtötték. Túlzó nacionalisták, zsidógyűlölők voltak. Így történt, hogy ez a ház a nemzeti-szocialista mozgalom bölcsője, majd főhadiszállása lett. Én 1943 nyaráig Rómában, utána pedig Esztergomban éltem. Ha szabadságra közben hazajöttem, eszembe se jutott volna, hogy ilyen helyet felkeressek. A tulajdonosnővel is csak a háború végén, 1945-ben, találkoztam. Akkor ő a következőket mondta nekem: „A nyilaskeresztesek kétségkívül erőszakosak voltak. Főleg 1944. október 15-i „hatalomátvételük" után. A ház lakóinak korábbi szeneskamráit börtöncellákká alakították át. A „Hűség Házából" „Borzalmak Háza" lett. Jómagam is kénytelen voltam kiköltözni saját házamból. De dicséretükre legyen mondva, a bérletösszeget mindig rendesen megfizették. Az épület sokat szenvedett Budapest ostroma alatt. Nemrégen az Államvédelmi Hatóság költözött be és megkezdte a tatarozást. Mikor azonban ügyvédem a bérlet kérdését felvetette, válaszként a Népügyészség vádat emelt ellenem. Mintha én felelős lennék mindazért a borzalomért, melyet a pártszolgálatosok ott Szálasi idejében elkövettek." Az asszonnyal többé nem találkoztam. Úgy rémlik, mintha internálótáborba került volna.

— Érdekes történet — állapítja meg a hadnagy. — Kisül, hogy Ön többet tud erről a házról, mint mi, akik itt dolgozunk. Nekem az tetszik legjobban, hogy Ön mindig nagy ívben kikerülte, ha erre járt. Magunkfajta embernek ilyen eszébe se jutna. Bizonyára nagyon gyűlöl bennünket.

— Ez téves felfogás! Senkit sem gyűlölök. Már ezért is rossz marxista lenne belőlem. Csak az elnyomást, erőszakot és kegyetlenséget utálom.

— Szálasival hányszor találkozott? — faggat tovább Ajtai.

— Egyszer sem!

— Nem szép egy paptól, ha nem őszinte. Lássa dr. Zakar férfiasan bevallotta, hogy találkozott és beszélt vele. Ön miért tagadja le?

— Feltételezem, hadnagy úr Szálasi Ferenc látogatására céloz, melyet Serédi bíborosnál tett Esztergomban. Ez ma már közismert tény, bár az elhunyt Hercegprímás naplószerű feljegyzései még nem jelentek meg nyomtatásban. Valóban, 1944. október 20-án, vagy a rá következő napok egyikén, Szálasi kihallgatásra jelentkezett. A prímási udvarban akkoriban két titkár volt. Az első titkár, dr. Szepesdi Sándor, főleg irodai munkát végzett. Rangban utána dr. Zakar András címzetes titkár következett, aki a Bíboros személye körüli teendőket látta el. Feladatai közé tartozott a prímási audienciák lebonyolítása is. Dr. Zakar kitűnő személyi titkár volt. Szerény, fegyelmezett és igen pontos. Miután elnyerte a Bíboros hozzájárulását, a különös találkozót nyélbe ütötte.

— Ön hol tartózkodott akkor?

— A Prímási Palotában.

— Remélem, nem akarja velem elhitetni, hogy ott volt és mégsem találkozott Szálasival? Csak nem kerülte el őt nagy ívben, mint azt az Andrássy út 60-nal tette?

— Pedig úgy történt, ahogy hadnagy úr mondja. Dr. Zakar a tanú reá.

— Hagyja csak ki Zakar kollégáját a dologból! Mi az Ön őszinteségét kívánjuk ellenőrizni. Időnk van elegendő. Mondja el szép sorjában, hogyan történt az a látogatás.

— Hétköznap volt. Ebéd után dr. Szepesdi és én íróasztalunknál dolgoztunk. Egyszercsak belépett az irodába dr. Zakar és a következőket mondta: „Ma különös látogatója lesz a Prímási Palotának. Az imént Szálasi kért telefonon kihallgatást Őeminenciájától. Azonnal indulni akart Budapestről és egy óra múlva itt is lett volna. A Bíboros úr azonban úgy döntött: jobb ha munkaidő után érkezik, mikor a világi alkalmazottak nem tartózkodnak már az épületben. Titeket is arra kér, ne tegyetek a látogatásról említést senkinek. Kellemetlen lenne, ha a hír futótűzként elterjedne a városban és a kíváncsiskodók serege ide gyülekeznék. Mivel Szálasi gyakorlatilag az államfő szerepét tölti be, úgy vélem illő volna, ha fogadására mindketten megjelennétek a főlépcsőház bejáratánál."

Dr. Szepesdi és én némán bólintottunk. Ezzel az ügy el volt intézve. Dr. Zakar eltávozott. Egy idő múlva Szepesdi kollégám megkérdezett: — Mondd, Béla, van neked kedved átöltözni és díszben kivonulni Szálasi fogadására? Nekem nincs! Őeminenciájának csak az a kívánsága, hogy a gépírónők és főleg „Schöpter" ne tudjanak Szálasi érkezéséről. („Schöpter" lángvörös hajú teológiai tanár volt, aki külső munkatársként a mellettünk lévő tanfelügyelőségen dolgozott. A furcsa név még diákkorában ragadt rá. Kíváncsi és pletykás természete egy-két alkalommal kellemetlen helyzetet teremtett.) A kivonulás csak Zakar Bandi jámbor ötlete. Szálasi a végén még azt hiszi, az Egyház hozsannával köszönti „hatalomátvételét"!

Én azt válaszoltam, nincs kedvem kivonulni és nem is leszek ott Szálasi érkezésénél. Megegyeztünk, az adott időpontban az első emelet villanyégőit kikapcsoljuk. A sötét háttérből az üvegajtón keresztül fogjuk nézni, amint Szálasi és kísérete felfelé halad a hatalmas üvegcsillártól megvilágított főlépcsőház vörös szőnyegén. Így is történt. Meg kell mondanom, Szálasi impozáns jelenség volt. Magas, karcsú és elegáns. Kitüntetéseket, díszeket nem viselt. Mindössze egy alig látható nyilaskeresztes jelvény jelezte pártállását, nyakkendőjének közepén. Négy kísérője volt. Dr. Szöllősy Jenő jogvégzett makói gyógyszerész, Gömbös Ernő tüzérszázados, személyi adjutáns és két termetes testőr. Ez utóbbiak magyar szem számára idegen, fekete „SS" egyenruhát viseltek. Szokatlan volt felszerelésük is. Egyiküknek géppisztoly lógott le válláról, míg a másik — vállára döntve — golyószórót cipelt. Mikor a furcsa menet leshelyünk közelébe ért, jobbnak láttuk elhagyni a terepet.

Körülbelül másfél óra múlva dr. Mátrai Gyula irodaigazgató nézett be az irodába. — Hála Istennek, véget ért a látogatás — mondta az égre nézve, mint akinek nagy teher esett le szívéről. — Ily különös társaságot se láttak még e Palotának falai. Képzeld el, mikor Szálasit és Szöllősyt a Bíboros úr dolgozószobájába bevezettem, a két testőr egyszerűen utánunk jött. Észrevettem, Őeminenciája valamitől meghökken. Hátranézek és akkor látom: a géppisztoly csöve feléje mered. Megijedtem, hogy esetleg merényletet terveznek a Bíboros úr ellen. Felszólítottam a testőröket, hagyják el a prímási lakosztályt. Azt válaszolták: szigorú parancsuk van, hogy a Pártvezért egy percre sem hagyhatják magára. Kijelentettem, fegyverrel ide nem szabad belépni. Tegyék le fegyverüket és a nehéz muníciós dobozt a folyosón. A kínos helyzetből maga Szálasi mentett meg. Megmagyarázta testőreinek, a Prímási Palotában nem leselkedik reá semmiféle veszély. Várakozzanak csak az előszobában. A két altiszt marcona képpel a bejárati ajtó elé állt. Zakar Bandi német „SS" katonáknak vélte őket. Németül szólt hozzájuk. Azok elnevették magukat és magyarul válaszoltak. A feszültség így lassan feloldódott. Megtudtuk: a nyilas Pártszolgálat tagjai. A személyi adjutáns, néhai Gömbös Gyula miniszterelnök fia, szintén beszédes lett. Lelkesen magyarázta, most valósul meg édesatyjának jóslata. A világbolsevizmus döntő vereséget szenved. Pillanatnyilag ugyan még bizonyos területeket fel kell adni. Nemsokára a helyzet gyökeresen megváltozik. Elkészülnek a német csodafegyverek. Akkor új honfoglalásra térnek vissza a magyarok Ausztria bevehetetlen sziklaerődjéből. Mindezt atyja már az 1930-as években előre látta. Kár, hogy nem élhette meg a nagy fordulat napját.

— Hadnagy úr ebből láthatja, nem találkoztam Szálasival. Fülemben azonban már előre hallom a következő kérdést, miért kerültem el őt? Mátrai prelátus is megkérdezte ezt. Válaszul kis történetet mondtam el neki. Élt Újpesten egy roppant kövér tejüzem-tulajdonos. Hája szinte lefolyt a hatalmas karosszékről, melyen ülni szokott. Mi gyermekek csak „Bimbulá"-nak hívtuk őt. Társult valakivel, aki bohém ember volt és költekezéseivel csaknem csődbe juttatta a vállalatot. „Bimbu-lát" az eset letörte. Könnytől fátyolos szemekkel ismételgette: Tanuljatok meg egy nagy igazságot! Halott emberrel nem jó kezet fogni! Attól az ember legfeljebb hullamérgezést kaphat, mást nem. Szálasi szerintem abban a hamis hitben él, isteni küldetése van, hogy Magyarországot megmentse. Nem érdekli őt semmi más, csak a hatalom megszerzése. Ezt elérte, idegen fegyveres beavatkozás révén. Halott ember. Csődbe viszi az országot. Dr. Mátrainak nagyon tetszett válaszom. Beszélgetésünk megszakadt, mert Serédi bíboros ekkor magához kérette őt. Elmondta a Hercegprímásnak is „Bimbula" bölcs mondását.

— Ki tájékoztatta Önöket arról, miként történt Budapesten Szálasi „hatalomátvétele" október 15-én? Mihalovics prelátus? — kérdi kihallgatóm.

— Lehet, hogy Mihalovics is küldött jelentést. Erre nem tudok ma már határozottan visszaemlékezni. A hírek mozaikszerűen futottak be, erről vagy arról az eseményről. Hamarosan összefogó képet alkothattunk magunknak arról, ami Budapesten történt. Hogy elején kezdjem, 1944. október 15-e vasárnapra esett. A délelőtt csendesen telt. Azt sem találtuk különösnek, hogy egy német Messerschmitt vadászgép hosszan körözött a Prímási Palota fölött. Serédi bíboros ekkor már napok óta tudta: Horthy kormányzó a déli órákra tervezi döntő lépését a fegyverszünettel kapcsolatban. Nem szólt róla senkinek. Követte XI. Pius pápa elvét: Amiről nem akarom, hogy egy napon belül egész Róma, két napon belül pedig az egész világ megtudja, azt magam előtt sem szabad hangosan elismételnem. Érthető volt e magatartás, hisz a nemzet sorsa forgott kockán. A Bíboros a rádió előtt ülve várta a Kormányzó „Kiáltványát". Ez késett, az ebédidő viszont veszedelmesen közeledett. Serédi egész életében halálosan pontos volt az étkezési idők megtartásánál. Ezért úgy intézkedett, hogy a prímási ebédlőben rádiókészülék legyen felállítva. A „Kiáltványt" közösen hallgattuk meg kb. 13.10 és 13.30 óra között.

— Tett valami megjegyzést a Bíboros a fegyverszünettel kapcsolatban? — szakít meg kérdésével Ajtai hadnagy.

— Csak az ebéd végén, a felszolgálók távozása után került sor meghittebb beszélgetésre. Serédi prímás szerint Horthy aggodalmaskodott, vajon megteheti-e a súlyos lépést a Parlament előzetes megkérdezése nélkül. Mert ha ragaszkodik az alkotmány előírásához, szándéka köztudomásúvá válik és Hitlernek lehetőséget nyújt ellenintézkedések foganatosítására.

A Bíborostól ekkor tudtuk meg, Horthy kormányzó fiát a Gestapo a reggeli órákban foglyul ejtette. Ifjú Horthy Miklós ugyanis Marty Ferencen, a gyékényesi határállomás rendőr századosán keresztül kapcsolatot létesített Tito partizánjaival. Erről a Gestapo tudomást szerzett. Beugratásként reggel titkos találkára hívták őt Bornemissza Félixnek, a Dunai Szabadkikötő igazgatójának Eskütéri hivatalába. A „fontos találkozón" a Kormányzó fia megjelent, csupán néhány testőr kíséretében, akik az épületen kívül maradtak. A partizánok természetesen Otto Skorzeny „SS" alezredes „Sonderkommando"-jának tagjai voltak. Az ifjú Horthyt leteperték és szőnyegbe csavarva német teherautóra dobták. A ház kijáratánál azonban segítségért kiáltott, amit a magyar testőrök meghallottak. Tűzharc keletkezett, melynek eredményeként két német és egy magyar katona meghalt. A Hercegprímást a hír, melyet a főispáni hivatalon keresztül kapott, láthatólag letörte. Majd így folytatta:

Gróf Széchenyi György képviselő, akinek lapjában Ispánki doktor úr is szokott cikkeket írni, egy alkalommal szememre vetette, nem vagyok eléggé erélyes. Az a hibám, nem csapok ököllel az asztalra, mikor azt az ország érdekei megkövetelnék. Azt válaszoltam neki: Téved, Gróf úr! Nem egyszer, ha szükség volt rá, az asztalra csaptam már. De mikor hátranéztem, ki áll mögöttem, ki támogat, Gróf urat ritkán láttam támogatóim sorában. Széchenyi gróf 1938-ban meghalt. Így már nem örülhetett annak az ökölcsapásnak, melyet 1942. október 6-án mértem a Kormányzó íróasztalára. Jogos felháborodásomban a Horthy-rokonság, a hízelgők és intrikusok dinasztikus tervei miatt.

Már egy évvel korábban feltámadt az aggodalom: mi lesz akkor, ha az idős és beteg Kormányzóval valami baj történnék? A nemzet számára szinte élet és halál kérdése lett az utódlás zökkenőmentes rendezése. Több ok miatt. Először is: szerencsétlenségünkre belesodródtunk a háborúba. A nemzet belső meghasonlása az állami főhatalom kérdésében csak fokozhatta tragédiánkat. Másodszor: útjában vagyunk Hitler hódító törekvéseinek Kelet és Délkelet felé. Belső viszályunk alkalmat szolgáltatna arra, hogy a Harmadik Birodalom elnyeljen bennünket. Végezetül: nálunk is járvány módjára terjednek a nemzetiszocialista eszmék, beleértve az „Egy nép, egy vezér" totális diktatúrájának gondolatát. A helyzetet Horthy kormányzó hasonlóképpen értékelte ki. Magához kéretett 1941. november 16-án. Közölte: állandó helyettest óhajt, aki részben terheket vesz le válláról, részben pedig lassan beletanul a kormányzói szerepkörbe. Ily módon biztosítható lenne a zökkenőmentes átmenet. Természetesen csak oly személy jöhet számításba, akiben ő teljesen megbízik. Minden jó apa — úgymond — igyekszik házát fiaira hagyni. Ő is így van a kormányzói tisztséggel, melyet elsőszülött fiának, Istvánnak szánt.

Szerencsére jól fel voltam készülve a válaszadásra. Azzal kezdtem: az 1921. évi XLVII. tc. a „Királyi hatalom ideiglenes szüneteléséről" szól. Elvileg tehát királyság vagyunk. A kormányzói tisztség *ideiglenes* valami, melynek fogalmilag ellentmond, hogy a helyettes *állandó* és utódlási joggal felruházott személy legyen.

Az állami főhatalom sem „személyi vagy családi tulajdon" melyet a Kormányzó úr családjának bármely tagjára átruházhat. Ezek az elvi nehézségek. Ha a kérdés gyakorlati oldalát nézzük: népünk elévülhetetlen hálával tartozik Kormányzó úrnak azokért az érdemekért, melyeket az ország ügyeinek rendbehozásával és bölcs kormányzásával szerzett. A Horthy név becsületét sokban emelte a tény, hogy Főméltóságod a Habsburgellenes „szabad királyválasztók" által felkínált Szentkoronát annak idején magától elhárította. Most fennáll a veszély, hogy István fiának kormányzóhelyettességét az emberek mind honi földön, mind külső országokban dinasztikus törekvésként fogják megítélni. Ez kétségtelenül ártalmas nemzetünknek is, a Kormányzó úr tekintélyének is. Az a beállítás, hogy ez volna az ország egész lakosságának óhaja, nem felel meg a valóságnak. A katolikus többség katolikus kormányzóhelyettest kíván. Az utolsó nehézség: senki sem tudja, hogyan ér véget számunkra a háború. Ha az angolszász hatalmak győznek, ők feltételezhetőleg a királyság visszaállítása mellett lesznek. Beláthatták ugyanis, milyen nagy hiba volt az Osztrák-Magyar Monarchiát szétzúzni és ezzel kaput nyitni Hitler terjeszkedésének. Ha a németek győznek, azoknak nem lesz szükségük magyar kormányzóra. A „Magyar Protektorátus" élére majd „Gauleitert" neveznek ki. Ezért a kormányzói tisztség állandósítása elvileg összeférhetetlen alkotmányunkkal, gyakorlatilag pedig értelmetlen.

Sokat töprengtem, milyen álláspontot foglaljak el Kormányzó úr fiának kormányzóhelyettessé választása ügyében. A választás nem könnyű. Ha támogatom a kormány javaslatát, katolikus híveimnek egy részével kerülök ellentétbe. Ha a javaslat ellen foglalok állást és az Országgyűlés azt megbuktatja, ez a Kormányzó úr bukását is jelenti. Mert erkölcsi értelemben bukott az olyan államfő, ki mögött nem áll a közvéleményt képviselő Országgyűlés többsége. Az ország érdeke megköveteli, hogy e helyzet ne állhasson elő. A jelölt személye ellen egyébként nincs kifogásom. Horthy István diplomás gépészmérnök, bátor repülőtiszt, 37 éves egészséges férfi, megnyerő külsővel és jellemmel. Ami ennél is fontosabb, példás családi életet él. Ezért, vállalva sok hívemnek neheztelését, támogatni fogom megválasztását. Feltételezve, hogy az utódlási jogról nem esik szó a Parlament elé kerülő törvényjavaslatban.

A választás 1942. február 19-én megtörtént. Fél évre rá, augusztus 20-án, Szent István Király nemzeti ünnepének reggelén, a Kormányzóhelyettes repülőgépével lezuhant és szörnyethalt. A budai Várnegyed utcáin éppen megindult a hagyományos és festői Szent Jobb körmenet, mikor a hír hadműveleti területről — az ukrajnai Alexejevka repülőteréről — befutott. Nem tudni hogyan, de a hír kipattant és futótűzként terjedt el az utakat szegélyező, több tízezernyi tömegben. Az emberek dermedten nézték a körmenet élén délcegen lépkedő Kormányzót, aki maga még nem tudta, mily nagy gyász érte őt. A hír közlésénél Horthy — könnyekkel küszködve mondta: *„Igaza volt Eminenciádnak! Nem lett volna szabad István fiam megválasztását erőszakolni. Ha ő nem kormányzóhelyettes, talán még most is él! Önkéntes jelentkezésével a frontszolgálatra igazolni akarta, méltó a magas tisztségre, kiveszi részét a közös áldozatból."*

A magyar nép gyásza őszinte és méltóságteljes volt. Elnémította egyes nyilas körök mocskolódásait. Remélhető volt, hogy a Horthy-dinasztia szószólói is a Gondviselés figyelmeztető ujjának tekintik a tragédiát és elhallgatnak. Sajnos, nem

ez történt. A Kormányzó gyászát politikai céljaikra igyekeztek kihasználni. A kormánypárton keresztül ízléstelen propaganda lavináját zúdították közvéleményünkre. Hol az elhunyt özvegyét akarták esélyes jelölttel összeházasítani, hol az elhunyt másféléves árváját, ifjú Horthy Istvánt, kormányzóhelyettessé választatni, vagy VI. István néven királlyá koronázni. A Kormányzót két ízben kértem, 1942. augusztus 23-án és október 6-án: intse le a fantasztikus terveket, melyek talán szépek családjára nézve, de végzetesek lehetnek a nemzet számára. Horthy elismerte: nevetséges és a gyermek életére nézve veszélyes dolog lenne a jelenben ily tervekkel foglalkozni. Én biztosítékot kértem a jövőre vonatkozóan is, amit a Kormányzó kilátásba helyezett.

A meglepetés ekkor következett. Helyettesként több személy neve került szóba. A Kormányzó, valamilyen indokkal, mindegyiktől elzárkózott. Kijelentette, Miklós fián kívül mást nem fogadna el helyettesének. Ő nemsokára visszatér Brazíliából, ahol országunkat követként képviselte. Mint gyermeket, sohasem kellett megfeddnie. Értesülése szerint Brazíliában a köztársasági elnöktől kezdve mindenki szereti őt. A szélsőjobboldaliak idehaza persze sok mindent ráfogtak. A lovaspóló közben történt kétszeri balesete és fejsérülése miatt szellemi képességeit vonták kétségbe. Erkölcsi téren kifogásolták válását feleségétől, gróf Károlyi Konzuelától és a pénzarisztokrácia tagjaival való kizárólagos barátkozását. E híresztelések jórészének semmi alapja nincs. Amikor majd hazaérkezik, gondosan megfigyeli őt és ha úgy látja, egészsége teljesen helyreállt, kormányzóhelyettesként számításba jöhet. Más helyettest nem fogad el, inkább saját maga kormányoz tovább, erélyesebben, mint eddig.

Képzelhetik megrökönyödésemet. A Kormányzó az íróasztal másik oldalán állott. Tengernagyi díszben és hetvennégy éve ellenére oly szálfaegyenesen, mint egykor a „Novara" parancsnoki hídján. Arca, két halványrózsaszínű folt kivételével, feltűnően sápadt volt. Csak üres képkeretet kellett volna a háttérbe állítani, hogy az ember azt higgye: nem is élő személy, hanem valamelyik képtár történelmi portréja áll az asztalnál. A Kormányzóban én mindig tiszteltem az egyenes és bátor katonát, a tisztakezű államférfit, a hűséges magyart. Ebben a pillanatban azonban megéreztem a tragédiát: Horthy megöregedett, befolyásolható lett és ezt nem veszi észre. Az élet úgy hozza magával, egyszer mindnyájan megöregszünk. Ez nem bűn, még csak nem is hiba. De nagy hiba, ha öregségünket nem vesszük észre, ha mások gondolatait úgy tálaljuk, mintha azok sajátjaink lennének. Hogyan történhet meg az, kérdeztem magamban, hogy a Kormányzó nem elsősorban a nemzet sorsára gondol? Mert ha ezt tenné, szóba se kerülhetne Miklós fia, akinél alkalmatlanabb személyt a kormányzóhelyettesi tisztségre lámpással se lehetne keresni az országban! Ifjú Horthy Miklós ugyanis kétszeri fejsérülése folytán — ahogy hallottam — szeszélyes, erőszakos természetű férfivá vált. Diplomája nincs, katona nem volt, a közéletben sohasem vett részt. Személyét csakis Horthyné és annak rokona: Lukács Béla tárca nélküli miniszter, a kormánypárt elnöke, a dinasztikus tervek főmozgatója sugallhatta. Keserűségemet még valami fokozta. Kállay miniszterelnök ezidőben törvényjavaslaton dolgozott, mely az elhunyt kormányzóhelyettes érdemeit és a családjáról való méltó gondoskodást volt hivatva megörökíteni. Megtudtam: a javaslat szövegébe be akarja csempészni ifjú Horthy István későbbi királyságának gondolatát. Sejti, Magyarország prímása, az

Alkotmány őre minden erejével harcolni fog az ellen, ezért nem hajlandó nekem a szöveget előzetesen megmutatni.

Öklömmel Horthy íróasztalára csaptam. Félrevezetik Főméltóságodat rokonságának egyes tagjai, a hízelgők és a politikai cselszövők! — kiáltottam. Azok számára nem az ország érdeke az irányadó, hanem saját kicsinyes céljaik megvalósítása. Ha észrevételeimet, melyek kizárólag a nemzet javát szolgálják, nem szívlelik meg, kénytelen leszek az alkotmányellenes javaslatokat nyilvánosan megtámadni!

Erélyes fellépésemre meghátrált a Horthy-család, a miniszterelnök és a többi cselszövő. A Kormányzó immár egyetlen élő fiának kormányzóhelyettességéből se lett semmi. Súlyos gyomor és epebajjal tért haza Brazíliából. Jó egy évre rá a kísérletek, bár szerényebb formában, mégis felújultak. A Királyi Palota egyik szárnyában egész emeletet bocsájtottak ifj. Horthy Miklós rendelkezésére. Szűkebb körben ezt nevezték „Kiugrási Irodának". Tulajdonképpeni célja: az angolszász kapcsolatok kiépítése volt. Kifelé persze megtévesztő címeket kellett használni.

A Horthy-fiút mint a „Kormányzó állandó kísérőjét", a „Külföldön élő magyarok hazatelepítési biztosát" stb. emlegették. A magam részéről mindig féltem, hogy a Kormányzó fia — meggondolatlan lépésével — valami nagy bajt hoz nemzetünk nyakára. Félelmem, sajnos, a mai „partizántalálkozóval" beigazolódott.

Nagyjából ezeket mondta el nekünk Serédi bíboros. Ekkor egyikünk, valószínűleg dr. Zakar kolléga, csendesen megjegyezte: Reméljük a Kormányzó úr, ha a németek fiának életével megzsarolják, ugyanúgy fog viselkedni, mint annak idején Moscardo ezredes. A Bíboros nem válaszolt azonnal. Hallgatagon nézett maga elé. Majd felpillantva ennyit mondott: Bár igaza lenne Zakar titkár úrnak! Látni lehetett a Bíboros arcán, nem hisz a Moscardo-eset megismétlődésében. Beszélgetésünk ezzel véget ért, felálltunk az asztaltól.

— Ki volt Moscardo? — kérdi Ajtai hadnagy.

— Toledo katonai parancsnoka. Toledo ősi város Spanyolországban. Nagyságára, fekvésére, történeti múltjára és a prímási székére tekintettel Esztergomhoz hasonló. Alcazárnak nevezett fellegvárában volt elhelyezve a Tisztképző Akadémia. Négy nappal a spanyol polgárháború kitörése után, 1936. július 22-én, a köztársasági csapatok körülvették Alcazárt. Jól sejtették, hogy az ottlévő 800 csendőr, 190 kadett és 100 körüli tiszt Franco tábornok nemzeti felkeléséhez csatlakozik. Felszólították Moscardot, adja át a várat. Moscardo a kérést megtagadta. Erre a köztársaságiak egyik tisztje a következő napon arra kényszerítette Moscardo 14 éves fiát, Luist: közölje apjával, kivégzik, ha apja nem adja fel Alcazárt. A közlés telefonon történt. Moscardo azt válaszolta: „Fiam, ez esetben nincsen más hátra, ajánld lelkedet Isten irgalmába, kiáltsd: Éljen Spanyolország és halj meg hű hazafi módjára!" A fiú méltó volt apjához. Bátran kijelentette:

„Értem. Így a dolog egészen egyszerű, imádkozni fogok és meghalok Spanyolországért!" A köztársaságiak fenyegetésüket később valóban beváltották. A gyereket agyonlőtték. De Alcazár nem adta meg magát. A felmentő seregek érkeztéig, két hónapon át védték óriási túlerővel szemben a csaknem rommálőtt fellegvárat.

— Most már emlékszem az esetre — szólal meg a nyomozóhadnagy. Filmet is mutattak be róla. Persze jól kihasználták propaganda szempontjából a köztársaságiak ellen. Térjünk azonban vissza 1944. október 15-ére! Milyen hírek érkeztek Önökhöz Budapestről a nyilas „hatalomátvétellel" kapcsolatban?

— Ebéd után a Hercegprímás visszavonult lakosztályába. Estig nem láttuk őt. Valószínűnek tartom, ugyanúgy rádiókészüléke előtt ült hírekre lesve, mint mi magunk. A telefont — lehallgatástól félve — nem használtuk. Nem kis csodálkozásomra, délután 5 óra körül a csillaghegyi postamesternő hívott fel bennünket. Rokonai után érdeklődött, akik a budapesti bombázások elől Esztergomba menekültek és a Prímási Palota közelében jutottak lakáshoz. Megnyugtattam, Esztergomban oly nagy a csend és béke, mint egykor a ferencjózsefi „aranykorszakban". Erre ő elmondotta: Budapest főútvonalain német „Tigris" páncélosok cirkálnak és Skorzeny „SS" legényei elfoglalták a rendőr-főkapitányság, a rádió, a telefonközpont stb. épületeit. A távolsági telefonhívásokkal nehézségek vannak, a budapesti központ német ellenőrzése miatt. Viszont ő a peremvárosok hálózatán keresztül ki tudja kerülni a fővárost és hajlandó számunkra összeköttetést létesíteni bármelyik vidéki várossal, vagy községgel. Megköszöntem a szívességet, de bölcsebbnek láttam egyelőre a telefonon át való érdeklődést kihagyni a számításból. Nem sokkal ezután a rádió közölte Vörös János vezérezredesnek, a Honvédség vezérkari főnökének hadparancsát. A Kormányzó kiáltványa nem jelent fegyverletételt. Csak fegyverszüneti tárgyalások folynak, melyeknek kimenetele még bizonytalan. Minden katona és katonai egység folytassa a harcot az ellenséges támadással szemben. Dr. Szepesdi kollégámmal együtt furcsának találtuk e magyarázkodást. De álmodni sem mertük volna, hogy Horthy kormányzó szemefényének, a Honvédség tisztikarának kebelén belül e súlyos és döntő percekben ellentétek támadhassanak.

Közös vacsoránk Serédi bíborossal nyomott hangulatban folyt le. A szokatlan tényből, hogy dr. Frey Vilmos főispán talán kétszer is járt a Palotában, biztosra vettük: a Bíboros pontos híreket kapott a Horthy-féle kiugrási kísérlet balsikeréről. A Kormányzó fiának elrablásáról többé nem esett szó. A szomorú eset, mely Serédi prímást délben még annyira felizgatta, jelentéktelenné vált a nemzetre váró katasztrófa árnyékában. Elég volt egy pillantást vetni főnökünk arcára, annak hamuszürke színe elárulta belső aggodalmait. Tapasztalatból tudtuk: hosszú utazások, kimerítő tárgyalások és a hirtelen feszültségek túlságosan igénybe veszik szívét. Ilyenkor az egészséges arcszínnel együtt eltűnik legőszintébb énje is. A kedélyes, közvetlen és szellemes elbeszélő. Marad a hallgatag, bölcs főpap, a bencés önfegyelem mintaképe. Beszélgetésünket figyelmesen hallgatta, de nem szólt közbe. Témánk a Horthy-akció sikertelensége volt, melynek okait kutattuk. Azt megszoktuk: a Bíboros asztalánál a legenyhébb bírálatot is nyomós érvekkel kell alátámasztani. Több óvatos hozzászólás után megkockáztattam az állítást: a háborúból való kiugrás olyan, mint a régi magyar haditaktikában „huszárcsínynek" nevezett akció. Akkor sikeres, ha váratlan, gyors, egységes és megsemmisítő hatású. Ehhez fegyelmezett és mindenre elszánt fiatalok kellenek. A Lakatos-kormányt, melyre Horthy kormányzó a kiugrás előkészítését bízta, a közvélemény tréfásan az „exhumált tábornokok és politikusok" kormányának hívja. A baj tehát abban van: a Kormányzó nem bízik a fiatalokban. Környezete, tanácsadói mind jószándékú, magas képzettségű, de tehetetlen öregurak, akik alkalmatlanok az ilyen „huszárcsíny" véghezvitelére. Az előkészítés körül is hibák történtek. Különben hogyan lehetséges, hogy a németek aránylag csekély páncélos, ejtőernyős és rendőri erőkkel órákon belül megszállhatták a főváros stratégiai pontjait?

Serédi bíboros igen tekintélytisztelő ember volt. Némi lelkiismeretfurdalást éreztem, amiért az „öregek" ellen kikeltem. De láttam, a Bíboros igazat ad nekem. A finneket említette, akik a kiugrást példás egységgel és fegyelemmel hajtották végre. Azoknak nem lebegett más szemük előtt, mint a haza megmentése. Nálunk pedig mintha a mohácsi tragédia ismétlődnék meg. Népünk fennmaradásáról van szó. Ilyenkor félre kellene tennünk minden vitás kérdést és egy emberként felsorakoznunk a Kormányzó mögé, hogy mentsük azt, ami még menthető. Ehelyett az 1526-os széthúzás ismétlődik. Nem tudom megérteni — mondta -, milyen magyarok azok, akik most Hitler teljhatalmú megbízottjának ajtajánál kilincselnek és hazánk számára az új Trianont készítik elő?! Szavaira nem volt válasz. A vacsorát befejeztük. Visszasiettünk a rádiókészülékekhez.

Elfogadtam dr. Szepesdi kollégám meghívását „eszpresszó kávéra". Majdnem éjfélig maradtunk együtt lakásában. Részletesen megtárgyaltuk a Horthy-kiáltvány szövegét. Megállapításait józannak ítéltük. Németország a háborút elvesztette. A Hitler szövetségében harcoló kormányoknak e tényből le kell vonniuk a keserű következtetést. A háború folytatása céltalan. Részünkről csak fölösleges véráldozatot, városaink, falvaink pusztulását jelenti oly utóvédharcokban, melyek kizárólag a Harmadik Birodalom érdekeit szolgálják. A várható ellenvetést, magyar ember nem hagyja cserben bajtársait, Horthy kettős érvvel utasítja vissza. Elvileg Bismarcknak, a német „Vaskancellárnak" megállapításával: Egyetlen nemzet sem köteles feláldozni magát szövetségesének oltárán.

A második csésze kávénál tarthattunk — úgy este fél tíz felé — mikor a rádióban felhangzott Szálasi illetéktelen „Hadparancsa". A szöveg gondosan csiszolt, világos volt. Hiányoztak belőle a Nyilaskeresztes Párt vezetőjének előszeretettel használt, saját maga gyártotta, kissé misztikusan hangzó, de értelmileg és nyelvileg zavaros kifejezései. A tartalom azonban megdöbbentő volt. A „Hadparancs" elhangzása után dr. Szepesdi kollégám felkiáltott: Borzalmas! Eddig úgy képzeltem, hogy Szálasi kitűnően képzett vezérkari tiszt, rendkívüli tehetség. Ezek után emberi józanságában is kételkedem. Talán mégis van alapja a kósza híreknek, hogy történt valami elméjével fogsága idején, a szegedi Csillagbörtönben. A Szövetséges Hatalmak Hitler vereségét már befejezett tényként könyvelik el. Terveikben a háború utáni kérdések rendezése szerepel. Ez az ember pedig Hungarista Magyar Birodalomról álmodozik! Meg van győződve: a Harmadik Birodalom, Olaszország és Japán oldalán a biztos győzelem felé haladunk. Hitlert a német nép lánglelkű vezérének nevezi, a nemzetiszocialista Európa-Közösség Gondviseléstől rendelt vezetőjének. Amolyan jóságos Mikulás-bácsinak, aki a népek jólétének, biztonságának és békés harmóniájának kialakításán fáradozik Horthy kormányzót pedig nyíltan és burkoltan — esküszegéssel, hazaárulással vádolja. Képzelem, mit érez most Bíborosunk, mikor ezeket a badarságokat hallja.

Megszállott ember ez a Szálasi — tettem hozzá. A valóság nem érdekli őt. Évek óta egy dédelgetett álmot hordoz magában: a Gondviselés őt jelölte ki Magyarország megmentésére. Ez az álom lassan rögeszméjévé vált. Van valami hasonlóság közte és Savonarola, a szentéletű firenzei domonkos szerzetes között. Savonarola is megszállott ember volt. Azzal a gondolattal lépett a máglyára, igaza van és Isten ezért köteles őt megmenteni a lángoktól. Még csoda árán is. Tévedett. De, ezt javára kell írnunk, tévedésével csak saját életét tette kockára. Szálasi megte-

hetné: frontszolgálatra jelentkezik, kitart az utolsó töltényig, esetleg hősi halált hal az eszméiért, melyeknek győzelmében fanatikusan hisz. Itt azonban többről van szó. Göbbels német propaganda-miniszter hírhedt mondását idézi: Harcunk alapelve, vagy megsemmisítünk, vagy megsemmisülünk! Más alapelvet nem ismerünk el se józannak, se tárgyilagosnak. — Szálasi éppen e pontban lépi át a józanság, tárgyilagosság és erkölcsi felelősség határait. Téves hittől vezérelve nemcsak saját maga lép fel a máglyára. Hatalomátvételével *egész* nemzetünket máglyára kényszeríti.

Ily gondolatokkal és meglehetősen felzaklatott szívvel tértünk nyugovóra 1944. október 15-én. Biztos hírek csak másnap este kezdtek beérkezni hozzánk. Budapest főútvonalain és közlekedési csomópontjain fegyveres nyilas csoportok igazoltatják a járókelőket. Udvarias formában ott, ahol a Honvédség tagjai is résztvesznek az ellenőrzésben. Zsidókra, kommunistákra való vadászat alakjában másutt, ahol a Nyilaskeresztes Párt szélsőséges elemei a hangadók. Ez utóbbiak a férfiakat, papjainkat is, arra kényszerítik: mutassák meg, hogy nem „körülmetéltek". Koloszár Elemér hitoktatónk és két másik lelkészünk esetében a testi vizsgálattal sem elégedtek meg. Bekísérték őket ide, az Andrássy út 60 alatt lévő Pártházba. Kihallgatásuk barátságtalan módon történt. Csak akkor engedték őket szabadon, mikor a budapesti Érseki Helytartóság igazolta, hogy mindhárman — göndör hajuk és görbe orruk ellenére — született „árják".

Emlékezetem szerint október 17-én kaptuk meg dr. Witz Béla budapesti Érseki Helynök drámai jelentését a budai Várpalota ostromáról és kifosztásáról. Dr. Witz a szemtanú hitelességével írta le az eseményeket. A Várkápolna plébánosaként a Királyi Palotában lakott. Őrizetére voltak bízva árpádházi szentjeink becses ereklyéi, köztük a legbecsesebb: Szent István Király épen maradt jobb keze. Sietett híradásával, mert ismerte Serédi bíboros aggodalmát hazánk megszállásával, a Szentkorona és a Szentjobb sorsával, Horthy kormányzó életével kapcsolatban.

Jelentése szerint a németek „ostroma" október 16-án, hajnalban történt. Skorzeny ejtőernyősei — tüzérségi -, és páncélos erők támogatása mellett — rohamra indultak a Királyi Palota ellen. A főleg testőrökből álló, maroknyi magyar védőcsapat helyzete reménytelen volt. Hevenyészett barikádok mögött, könnyű fegyverzettel és a támogatásukra rendelt honvédegységektől cserbenhagyva: a biztos halál várt rájuk. Horthy kormányzó ezért elrendelte a fegyveres ellenállás mellőzését. Itt-ott támadt ugyan kisebb összetűzés a németekkel, de a károk — emberéletben és anyagiakban — nem jelentősek. Annál elképesztőbb viszont a támadást követő fosztogatás mértéke. Az „SS" legények nemcsak a Horthy-család értékeit rakták fel teherautóikra, hanem a Királyi Palota berendezésének jórészét is. Állításuk szerint az elhurcolt bútorokkal, szőnyegekkel, képekkel, porcelánokkal stb. „méltó otthont" rendeznek majd be a Kormányzónak Németországban. A kifosztott Palota szomorú képet mutat. Az ajtók mindenütt tárva-nyitva. Az egykor királyi ízléssel és pompával berendezett termekben csupán a csillárok, tükrök, kandallók maradtak. Ezeket és néhány óriásméretű festményt a németek nem látták célszerűnek leszerelni. A Palota távolról sem kihalt. Katonák, fegyveres nyilas csoportok jönnek-mennek parancsokkal, jelentésekkel, vagy járnak teremről teremre zsákmány után kutatva. A főbejáratnál az „SS" őrség pihenőt rendezett be. Gobelinokkal, selyembrokáttal behúzott, muzeális értékű kerevetekből és karosszékekből. A bútordarabokra felrakott csizmás lábuk kitűnően érzékelteti a megszállás megalázó tényét. A Várkápolna, feltehetőleg a német diplomaták kifejezett óhajára, nem szenvedett kárt. A

„Szentjobb", a többi ereklye és maga a Szentkorona is egyelőre biztonságban vannak. Horthyékról csak annyit tud: ismeretlen helyre szállították őket. Egyházi személyek letartóztatásáról még nem futott be hír.

E jelentést dr. Tóth K. János külügyminiszteri előadó személyes beszámolója egészítette ki. Ő az a paptársam, aki légiriadó és vonatkésés miatt lemaradt a Szálasira való eskütételről. Szálasi nem volt alkotmányosan megválasztott államfő. A sebtiben elrendelt eskütétel ezért nem volt más, mint a katonai személyek, állami és városi alkalmazottak lelkiismeretének megerőszakolása. Dr. Tóth tanácsért fordult hozzánk: mit tegyen, ha tőle az esküt pótlólag megkövetelnék. Látogatása gondviselés-szerű volt. Fényt derített a nyilas hatalomátvétel ismeretlen mozzanataira. Dr. Tóth ugyanis előző napon felkereste a Pápai Nunciatúra épületét. Ez a Királyi Palota tőszomszédságában volt és menedékül szolgált a Kormányzó feleségének, menyének, kis unokájának. Horthyné, abban a reményben, hogy üzenete eljut Serédi bíboroshoz, a következőket közölte:

„Férjem álláspontját a rádióban felolvasott ‚Kiáltvány' fejezi ki. Minden más nyilatkozat, legyen az szóbeli vagy írásbeli, érvénytelen, mert súlyos fenyegetések hatására jött létre." Dr. Tóth elbeszélése szerint Edmund Veesenmayer birodalmi teljhatalmú megbízott — személyesen és Lakatos miniszterelnökön keresztül — ismételten arra kérte Horthyt: vonja vissza fegyverszüneti „Kiáltványát", nevezze ki Szálasit miniszterelnökké: és mondjon le kormányzói tisztéről. Az alkudozás, Horthy ellenkezése miatt, egy napon át tartott. Végül Rudolf Rahn német nagykövet szokatlan diplomáciai cselhez folyamodott. A Kormányzót foglyul ejtett Miklós fiának életével zsaroltatta meg. „Fej vagy írás" — ifj. Horthy Miklós feje, vagy a német követeléseket tartalmazó nyilatkozat megadása — szólt az alternatíva. Az idős Kormányzó megtört.

Jellemző a hatalomátvétel színvonalára: fürdőszobájának ajtajában írta alá — remegő kézzel — a németek és csatlósaik által készített, gépelt szöveget. Serédi bíboros sejtése helyes volt: a Moscardo-eset nem ismétlődött meg. Ingadozó és tehetetlen munkatársai között Horthy kormányzó először valóban úgy állt, mint a bátor hajóskapitány a süllyedő hajón.

1948. december 22.

Éjjelente Csapó József százados jár hozzánk ellenőrzésre. Tömzsi, idősebb ember. Széles orra, kidülledő szemei békára emlékeztetnek. Harsogó hangja viszont elefántra.

Állítólag korábban vasmunkás volt. Kommunista. A háború utolsó évében partizán is. Rangjához illően igyekszik katonásan viselkedni. Elvárja, hogy a foglyok még álmukban is megsejtsék érkezését. Ha a cella ajtaja kinyílik, a fogolynak már ott kell állnia priccse előtt. Feszes vigyázzban. Katonásan jelentve a létszámot.

Az első nyolc éjszakán nem találkoztam Csapóval. Minden éjjel kihallgatáson voltam az emeleti szobák egyikében. Hajnali órákig. Nappal viszont csak állnom

vagy ülnöm volt szabad a zárkában. Elképzelhetetlen kimerültség vett erőt rajtam. Szempilláim ösztönösen lecsukódtak. Fejem minduntalan előrebukott. Tudtam: ez a középkori inkvizíciók „tormentum insomniae"-jának hatása. Végre a kilencedik estén lefekhettem a hideg fapriccsre. Télikabátomat — takaróként — magamra terítettem. Bódult, mély álomba zuhantam. Csapó százados megjelent szokásos vizitjére. A szadista „Cigány" állt őrségen cellám előtt. A kulcs zörrenését, a zárka-ajtó nyílását, a káromkodással fűszerezett „Ébresztő!", „Föl!" és „Vigyázz!" parancsokat nem hallottam. Bizonyára hosszabb idő telhetett el így. Végül mégiscsak felébredtem.

„Cigány" lábamnál fogva rángatott le a priccsről. Csapó öklével a cella faajtaját verte. Hirtelenjében azt hittem, rámszakadt az Államvédelmi Központ épülete. Mert a pincefolyosó félelmetesen verte vissza a faajtó dübörgését. Figyelmetlenségemért büntetésben részesültem. Fejemet a folyosó vízcsapja alá kellett tartanom. „Cigány" erősen tartotta vállaimat, nehogy elmozdulhassak. „Pinocchio", a másik őr, a csapot teljesen kinyitva zúdította rám a jeges vizet. Csapó harsogva nevetett.

Az éjjeli fürdő óta már megszoktam Csapó látogatásait. A kulcs zörrenésére egyetlen karmozdulattal félresöpröm télikabátomat. Rakéta módjára ugrok le a magas priccsről. Feszes vigyázzállásba. A százados néha aprólékosan átkutatja a zárkát. Addig nekem a fal mellett, zokniban kell állnom a hideg betonpadlón. Újabban fűző nélküli, kitágult cipőimet a priccs elé állítom. Azzal a gondolattal: hátha sikerül egyenesen cipőimbe belehuppannom. Pár sikertelen próba után elértem célomat. Csapó is észrevette a „bűvészmutatványt". Annyira tetszik neki, hogy képes ötször is megismételtetni.

Ma éjjel az „Árvagyerek" áll őrségen. Társával, az „Aranyfogú Óriással". Cellám ajtaját oly halkan nyitja ki, hogy nem veszem észre. Tapintatos mozdulattal felébreszt. Mikor ugrani akarok, kezét feltartva leint. Suttogva közli:

— Mikor mi vagyunk szolgálatban, nem kell leugrania. Könnyen elcsúszhat a síkos betonpadlón és kitöri a lábát. A pribékek erre nincsenek tekintettel. Mi nem kívánunk senkinek fájdalmat okozni. Most másszon le nyugodtan és vegye fel cipőit. Kihallgatásra kell mennie. Nem kell rohannia. Megvárják magát a nyomozók, attól ne féljen!

A földszintről Hitler-bajszos, apró nyomozó vezet Décsi alezredes szobájához. Szőrmével bélelt, prémgalléros őr-bundája oly hosszú, hogy a földet söpri. Félénken kopogtat Décsi ajtaján. Semmi válasz. Csak a harmadik kopogtatásra nyílik az ajtó. Az „egyházi" nyomozócsoport feje, a vöröshajú százados jelenik meg. Szótlanul, megvető tekintettel mér engem végig. Az őrt kézlegyintéssel elbocsájtja. Bevezet Décsi íróasztalához. Az alezredes ügyet sem vet ránk. Jegyzőkönyvekbe mélyedve tanulmányoz valamit.

A nagy szobában mintegy kéttucatnyi civil ruhás nyomozó tartózkodik. Nagyrészt a fiatalabb korosztályhoz tartoznak. Mindnyájan télikabátban vannak. Nyakukon nehéz gyapjúsál, kezükben szőrmesapka, vagy kalap és meleg kesztyűk. Mintha sítúrára induló sportolók lennének. Halkan beszélgetnek. Közben többször hallatszik kopogtatás az ajtó felől. A vöröshajú százados megy mindig ajtót nyitni. Újabb nyomozók érkeznek, egyikük-másikuk vastag talpú, nehéz bakancsot visel. A vöröshajú százados többször körülnéz, ujjával számolja a jelenlévőket. Végül csendet int. Súg valamit Décsinek. Az alezredes bólint, majd rámnézve megszólal:

— Jól figyeljen ide! Szeretném, ha összeszedné emlékezetét és elmondaná, mit üzent Mindszentynek Esztergomba ez év október 24-én, vasárnap, Fábián János szertartóval. Szóról-szóra mondja el. Hangosan, hogy a jelenlévők mind hallhassák!

— Az üzenet a következő volt: — válaszolom — A Kommunista Párt Politikai Bizottsága szovjetorosz nyomásra elhatározta, hogy három hónapon belül felszámolja a Mindszenty-kérdést. A Bíborost összeesküvés és kémkedés címén, esetleg még gazdasági bűncselekményekkel is vádolva, bíróság elé fogják állítani. Hogy a vádakat megfelelő bizonyítékokkal alá tudják támasztani, az Államvédelmi Osztály az esztergomi Prímási Palotában rövidesen házkutatást tart. Kérem a Bíborost, saját érdekében azonnal égettessen el minden olyan írást, melyet az Államvédelmi Osztály — eredeti értelmükből kiforgatva — a vád anyagául használhat fel.

Décsi tollának hegyével követi asztalon fekvő jegyzőkönyvemnek szövegét. Jól látom: vallomásomnak ez a része piros tintával vastagon alá van húzva.

— Milyen megjegyzést tett az üzenetben dr. Zakar Andrásra vonatkozóan?

— Dr. Zakar Andrásra vonatkozóan annyit jegyeztem meg: Bandi pedig ne legyen olyan naiv, hogy valamit is eldug. Az ÁVÓ feltehetőleg komoly apparátussal fogja végrehajtani a házkutatást. Különben is gumibottal hamar kivernék belőle a rejtekhely hollétét. Gondoljon mindig arra, a választás igen leszűkült. Csak két lehetőség áll még fenn. Ugyanúgy, mint a pénzdarabbal való szerencsejátéknál: Fej, vagy írás!

— Ez eddig stimmel. Most arra válaszoljon: honnan tudta meg, hogy mi pert akarunk indítani Mindszenty ellen? Mert a párt Politikai Bizottságára való hivatkozás téves. Amit meg a szovjetorosz nyomásról mondott, súlyosan sértő az Államvédelmi Osztályra, mintha mi itt nem a magyar állam érdekeit képviselnénk, hanem külföldi parancsra cselekednénk. Ezért még majd külön számolok magával. Most szerencséje van, amint látja: el vagyok foglalva embereinkkel.

— Magyarországon minden józan ember tudhatta, hogy per készül Mindszenty bíboros ellen. A Belügyminisztérium október közepe táján adta ki rendelkezését a megyék főispánjainak: küldjenek tiltakozó táviratokat a megyék lakossága nevében a miniszterelnökhöz. Tiltakozzanak Mindszenty bíboros „reakciós" politikája ellen. Követeljék eltávolítását, vagy megbüntetését. Vezető politikusok szinte minden héten nyilatkoztak e kérdésben. Azt mondták beszédeikben: Lejárt a türelem ideje. Rövidesen elbánnak a „klerikális palást mögé bújt reakcióval". Katonai nyelven ezt úgy mondanák: tüzérségi előkészítés támadás előtt. Ortutay kultuszminiszter világosan megmondta ezt dr. Boér Miklós paptársamnak, aki minisztériumában az I. Ügyosztály élén állt. Itt közölték velem, hogy dr. Boér Nyugatra disszidált. Csakis ettől a közléstől ijedhetett meg. Egyébként maga a Bíboros is sejtette, hogy per készül ellene.

— Ne kerteljen! — fakadt ki dühösen Décsi. — Arról csak az Államvédelmi Osztály vezetőinek értekezletén esett szó, hogy házkutatást kell tartani a Prímási Palotában. Ezt magának olyantól kellett megtudnia, aki itt dolgozik. Arra feleljen: ki volt itt magának a beépített embere?

— Az Államvédelmi Osztályon tudtommal sem barátom, sem ismerősöm nincsen.

— Ezek szerint magának nem volt itt beépített embere?

— Nem volt!

— Ez nagyon érdekes! Magának irányítható emlékezete van. Csak arra emlékszik, amire akar emlékezni. Ezen mi könnyen tudunk segíteni. Feküdjön le a szőnyegre! Vesse le a cipőjét!

Kibújok cipőimből, lefekszem a szőnyegre. A nyomozók kézről-kézre adnak valamit. Gumibot. A vöröshajú százados veszi kezébe. Lábaim mellé térdel.

— Mitől vizesek a zoknijai? — kérdi. — Csak nem a cipőbe végzi maga is a szükségletét?

— Van úgy, hogy nincs más megoldás. Nem akarok vesebajt kapni.

— Tartsa fölfelé mindkét talpát!

A százados felváltva sújt le talpaimra. Ajkaimat összeharapom, bár néha akaratom ellenére felszisszenek. Imádkozni próbálok. Ritka alkalom ennyi ember előtt tanúságot tenni, hogy a papok nem gyáva, siránkozó emberek.Egy idő múlva Décsi megkérdi:

— Még most sem jut eszébe az illető neve?

— Nem is juthat, mert nem volt kapcsolatom az ÁVÓ embereivel.

A vöröshajú folytatja a gumibotozást. Annyit megállapítok, hogy első alkalommal jobban fájt, mint most. Kíméletesebben is üt. Talán attól fél: a nedvesség arcára fröccsen.

— Ugye már emlékszik? — kérdezi ismét Décsi gúnyos hanglejtéssel.

— Az igazat mondtam. Nincs barátom, vagy ismerősöm az Államvédelmi Osztályon. Ha agyonütnek, akkor sem tudok mást mondani.

Décsi intésére a százados talpra állít. Egy helyben kell ugrándoznom, hogy a vérkeringés helyreálljon lábamban. Felveszem cipőimet. Décsi megszólal:

— Szerencséje van. Nem érek rá magával foglalkozni. Fontosabb ügyeink vannak. Biztosítom: egy kiadós verést nem fog megúszni. Fej vagy írás, majd elveszem én kedvét a szellemeskedéstől. Attól is, hogy az államvédelemből gúnyt űzzön. A maga feje fog lerepülni!

A vöröshajú százados magához inti az egyik nyomozót. Magas homlokú, karcsú fiatalember. Dús, szőke haja a vállaira omlik le. Megismerem. Budapesten újságírónak tartják őt. Naphosszat ül a Központi Kávéházban jegyzetei mellett. Vagy csendben élvezi az „írótársak" szellemes vitáit. Érthető okból. Ő visz vissza az őrszobára. Úgy tesz, mintha sohasem látott volna.

— Futás! — ordít rám a prémbundás, apró őr. Talpam sajog. Bukdácsolok kitágult cipőimben. Az őr rúgással akar siettetni a sötét udvaron keresztül. Megbotlik hosszú bundájában. Erre még jobban megvadul. Lihegve érkezem be a fogdarészbe.

Guzi Imre szakaszvezető, a fogdaparancsnok, visszaadja kísérőmnek az „átvételi elismervényt". Mert a fogda úgy kölcsönöz ki engem a kihallgató tiszteknek, mint könyvtár a kölcsönkönyveket. Nyugta ellenében. „Hüvelyk Matyi", a pöttömnyi őr, feszes tisztelgés után eltávozik. A szakaszvezető csendesen csukja be mögötte a külső rácsot és a belső páncélajtót. Suttogva kérdezi:

— Mi van öreg? Elengedik?

— A csudákat! Inkább megtalpaltak.

— Attól olyan piros az arca?

— Attól inkább a talpam piros. Arcom a szégyentől. Kéttucatnyi ember előtt vertek. Mint egy kutyát. De még valami más miatt is izgulok.

— Mi az?

— Ezekben a napokban figyelje jól az újságokat. Nagy hír lesz benne!

— Gondolja, hogy Mindszentyt is idehozzák?

— Nem gondolom. Tudom. Lehet, hogy már órákon belül.

Guzi elgondolkozva ingatja fejét. Odalép íróasztalához. A nagy oldalfiókot oly óvatosan húzza ki, mintha dinamit volna benne. Kivesz belőle egy darab kenyeret.

— Ezt jól rejtse el. Ne a kabátzsebébe! Esetleg odalenn átkutatják. A nadrágzseb biztosabb. Úgy egye meg, hogy ne vegyék észre. Az ember nem lehet elég óvatos. Sohasem tudhatjuk, kiben mi lakozik.

— Köszönöm! — suttogom. — Jó éjszakát!

A priccsen elhelyezkedve jól arcomra húzom télikabátomat. Annak fedezete mellett rágcsálom a kenyérdarabot. Kissé nehezen megy. Szájpadlásom is száraz, a kenyér is. Talpammal már nem törődöm. Gyomromat az éhség jobban égeti. Legalább most kissé megnyugszik.

Közben a nyomozókra gondolok. A hideg ellen jól felszerelve indulnak az éj sötétjében Esztergom felé. Házkutatásra. Milyen jó, hogy októberben üzentem a Bíborosnak. Remélem, dr. Zakar elégetett mindent. Dühönghet most Décsi alezredes. Fej vagy írás! Ha nincs írás, nem hullik fej sem. A nyomozók első sorában fiatalember állt. Ő volt az egyetlen, aki nem vette le fejéről a szőrmesapkát. Széles, szürke gyapjúsál volt nyakában. Leeresztett szempillái alól mereven figyelt engem.

Hol is láttam hasonló gyapjúsálat? Kutatni kezdek emlékezetemben. Megvan. Rómában, a negyvenes évek elején.

A Német-Magyar Kollégiumot akkor építették újjá. Pár évig vendégként laktunk az „Il Gesú" templomhoz csatlakozó, jezsuita rendházban. A ház remekművű, barokk kápolnájában szoktak összegyűlni a Nemesek Mária Kongregációjának fiataljai. Nagy családoknak, Colonnáknak, Aldobrandiniknek, Orsiniknek, Sforzáknak és hasonlóknak leszármazottai. Éppen valami jubileumot ünnepeltek. A szentmise alatt Benjamino Gigli énekelt. Bár nem volt nagyon hideg, a művésznek torka és szája széles sállal volt betakarva. Egészen orráig. Csak akkor vette le, mikor énekelt. Áldozás alatt a Panis Angelicust énekelte. Drámai erővel, majd lírai lágysággal. Közben szemeit lehunyta. Nem is ének volt az. Imádság. Mikor befejezte, ismét betakarta torkát. Valahová el kellett sietnie. Tacchi-Venturi atya kísérte az autóhoz. Tacchi-Venturi... Istenem... vajon él-e még? Előttem van törékeny alakja, mélyen meghajtott, kopasz feje, ráncos, öreg arca. Mussolini „gyóntatójának" hívták. Én a velencei Sagredo hercegek ivadékának, Szent Gellértnek ereklyéiről gyűjtöttem adatokat számára. Mussolini bukása után a „plebs" tüntetett ellene. Öklüket rázták, habzó szájjal ordítoztak a rendház előtt. Pedig hány életet mentett meg, mennyi jót tett. Tacchi-Venturi... Gigli... Panis Angelicus... egy kissé a száraz kenyér is „angyali kenyér": hisz Isten szeretete jutott el hozzám... Panis angelicus. Elalszom.

Az Államvédelmi Központban katonás rend uralkodik. Legalábbis a börtönrészben. A nap a „Dzerzsinszkij Nyitánnyal" kezdődik. Reggel 6-kor ébresztő. Az őrség a foglyokat kiengedi az illemhelyre. Egyenként, mert az őrökön kívül más személyt látnunk nem szabad. Az utat oda és vissza, galoppban kell megtennünk. Az emberi szükségletek elvégzésére két perc van engedélyezve. Visszatérés után a lihegő fogoly derékig levetkőzik. Feszes vigyázzállásban várja, míg az őr reggeli mosdásra, a folyosón lévő mosdóvályúhoz, kiengedi. A tisztálkodásra engedélyezett idő csak fél perc. Európai ember számára kissé szokatlan az öt, tíz vagy akár húsz percig való várakozás, dermesztő hidegben, mezítelen felsőtesttel. A félperces mosakodás is. Az ázsiai „szovjetember" részére pedig valószínűleg értelmetlen dolog. Hisz mosakodása igen egyszerű. Szájába a csapból vizet enged, majd azt némi fogöblítés után a tenyerébe köpi. Az így felmelegített vízzel szemeit kitörli.

Tisztálkodás után a börtön elcsendesedik. Az őrök szolgálati ideje lejárt. Felváltásukra várnak. A foglyoknak semmi sem tiltja, hogy gondolataikkal foglalkozzanak. A hívő ember imádkozhat, elmélkedhet kedve szerint. A hitetlen, reggeli hiányában, álmodozhat dúsan terített asztalokról és ígérheti gyomrának a legjobb ínyencségeket. Az optimista számára az új nap új reményeket jelent. A pesszimistának minden ébredés a börtönben csalódást. Új kételyek, keserű önvádak sötét árnyait. De bármilyen is legyen a fogoly természete, vagy jelleme: az új nap kérdőjelként mered eléje, s a „hajótöröttség", elhagyatottság érzésével meg kell mindig küzdenie.

A „Dzerzsinszkij Nyitány"-nak van egy érdekes jellemzője. Minden, ami reggel a börtönben történik, úgy zajlik le, mint egy ijesztő nagy gépkolosszus mozgása. Hang, kérdés, probléma nélkül. Személytelenül. Néma intésre, vad tekintetre. Mintha az őrök és a foglyok távirányítású robotemberek lennének. A rabok számára természetesen teljes a demokrácia. A szabályok egyaránt köteleznek mindenkit. Férfit, nőt, sőt az olykor szülőkkel együtt őrizetbe vett gyermekeket is: fiatalt és öreget, egészséges embert és beteget.

Ma reggel szomorúan rovom „falinaptáramhoz" a 28-ik vonalat. Azok közül, akik cellám lakói voltak valaha és a falra naptárt mertek vésni, a leghosszabb lakó 30 rovátkát karcolt. Pár nap múlva megdöntöm majd rekordját. Talpam ég az éjjeli gumibotozástól. Bokám is megdagadt, a cipőt alig tudtam lábaimra felhúzni. A galoppban való rohanás fájdalmas volt. Össze kellett ajkaimat harapnom, hogy fel ne szisszenjek a pince betonpadlójának göröngyeitől. A délelőtt csendesen telik. Dél felé a fölöttünk lévő, földszinti fogdarészben élénk mozgás támad. A zárkák lakóit, férfiakat és nőket vegyesen, elszállítják. Ki az ügyészség fogházába, ki az internálótáborba kerül. Az internálási végzéseket Stréb Károly főhadnagy, az őrszoba parancsnoka olvassa fel. Hangja lehallatszik a pincerészbe. Utána bilincsek kattanása, fűzőlánc csörgése jelzi: a foglyokat csoportokra osztva indítják útnak. A „kisebb halakat": osztrák, vagy jugoszláv határsávban elfogott menekülőket, a kommunista diktatúra kritikusait tehát elviszik innen. Kell a hely a Mindszenty-per újabb vádlottjainak. Két-három órán keresztül tart ez a művelet. Utána ismét csend borul a börtönre.

Az este 6 órai őrségváltás után termetes szakaszvezető nyitja ki cellám ajtaját. Barátságosan megkérdez:

— Ugye maga a legfiatalabb a Mindszenty ügy őrizetesei között?

— Tudtommal, igen.

— Hány éves?

— Harminckettő.

— Persze, akkor maga a legfiatalabb. Volt maga cserkész?

— Igen.

— Melyik csapatban?

— Újpesten, a 117-es „János Vitéz" cserkészcsapatban és Esztergomban, a 14-es „Holló" csapatban.

— Jól figyeljen ide. Valamikor én is voltam cserkész Kaposvárott. A volt cserkészeket nagyon becsülöm. Arról van szó: a foglyok egyikének a folyosókat minden nap fel kell sepernie és mosnia. Eddig ezt a munkát egy földszinti rab látta el. Őt ma elvitték innen. Amíg másvalaki nem érkezik, maga lesz a takarító. Mikor a munkával elkészül, jelenti a pince őrének és engedélyt kér, hogy hozzám a földszintre feljöhessen. Figyelmeztetem azonban: nehogy megkísérelje az érintkezést a többi őrizetessel felvenni. Abból magának és nekem is nagy bajom lenne. Megértette?

— Igen. Megértettem.

— Akkor a munkát mindjárt kezdje is el. Eszközöket az őrtől fog kapni.

A folyosó felseprése könnyen megy. A nedves betonpadlón nem sok szemét van. Csupán néhány eltaposott cigarettavég, falakról lehulló vakolatdarab. Érzem: jólesik a testmozgás. Az itt töltött 28 nap alatt sétálni egyszer sem vittek, kivéve a kihallgatások alkalmával megtett rövid, éjjeli utakat. A padlómosás azonban undorral tölt el. Már a seprésnél észreveszem a két őrhely körül a fényesen csillogó köpéseket. Különösen a pufók „Zalai" őrhelyén,aki egész nap krákog és köpköd. Csendes fohászkodással letérdelek a folyosó végén a vizesvödör mellé. A felmosórongyot jól beáztatva elkezdem a munkát. „Zalai" és társa, a világosszőke „Szabolcsi", a folyosó távolabbi részén beszélgetve figyelik tevékenységemet. Nem sokáig. Egyszer csak felhangzanak mögöttem „Zalai" csizmájának kopogó léptei. Tisztes távolban megáll és fojtott hangon vezényel:

— Tizenkilences hozzám!

Felugrok helyemről és katonásan jelentkezem.

— Mondd te büdös fasiszta, ugye te vagy az a földbirtokos, akinek háromszázezer tehene volt és az olyan szegény emberektől, mint az én szüleim, egyetlen tehénkéjüket is el akarta venni, hogy még több legyen neki?

Átvillan agyamon, „Zalai" herceg Esterházyval téveszt össze, akinek közel háromszázezer holdas földbirtoka volt az 1945-ös „földbirtokreform" előtt.

— Nem vagyok földbirtokos. Tehenem sem volt soha. Nem hinném, hogy Magyarországon valaha is élt volna olyan ember, aki háromszázezer tehenet mondhatott magáénak. Ennyi még a mesebeli királyoknak sem volt — válaszolom nyugodtan.

— Talán hazudok, te büdös fasiszta, mi? — sziszegi felém „Zalai". Szemeit bosszúsan összehúzza.

— Az ember akkor hazudik, ha tudatosan mond valótlanságot. Aki mások téves véleményét ismétli, csak téved.

— Szóval tévedek? Látom, az agyad kerekei jól meg vannak kenve ravaszsággal. Na, nem baj! Majd ellenőrizni fogom, amit mondtál. De ha becsapsz és valóban földbirtokos voltál, elkészülhetsz a legrosszabbra. Hízott, kapitalista fejedet szétverem a puskatussal. Mindegy nekem, hogy mi voltál. Egy biztos: úr voltál és a régi úri világot akartad visszahozni. Azért keveredtél bele ebbe az összeesküvő bandába. Most figyelj rám! Régen az urak nem engedték meg a szegény cselédlányoknak, hogy padlófelmosásnál letérdelhessenek. Állva kellett ezt a munkát elvégezniök. Az urak meg leültek a kényelmes fotelekbe és onnan nézték, mint kínlódnak szegények. Jól kiröhögték őket. Ezentúl te is térdelés nélkül fogod a padlót felmosni. Mint a cselédek régen. Megértetted?

— Igen.

— Akkor gyerünk! Folytasd a munkát. Úgy, ahogy parancsoltam.

Folytatom a felmosást. Nehéz kabátomat a cellában hagytam, így könnyebben megy a lehajlás. Viszont a huszonnyolcnapos éhezést, a cukor, zsír és vitamin hiányát, csakhamar érezni kezdem. Túl gyenge vagyok a megerőltető gyakorlatra. Egy darabig mégis megy a dolog. „Zalai" mögöttem áll. Jobbra-balra hajlongva ellenőrzi: hagyok-e csillogó víztócsát a betonpadló gödreiben. Térdeim feszességét is figyeli. Társa, a „Szabolcsi", hamarosan csatlakozik hozzá. Segít a hibakeresésben. Nem tudnak belémkötni.

Már a hosszú folyosó közepe táján járhatok, amikor hirtelenül eltűnik előlem a betonpadló. Testem reszketni kezd. Homlokomról dől az izzadság. Szemeim nyitva vannak, mégsem látok semmit. Mintha megvakultam volna. Életemben még sohasem ájultam el. Most úgy érzem, közel jutottam az összeeséshez. Igyekszem tartani magamat. A felmosórongyot ide-oda húzogatva színlelem a munkát. Szinte valami csodára várok. „Szabolcsi" éles szemei felfedezik a csalást. Durván rámszól:

— Gyorsabban járjon a kezed, te rohadt kapitalista, népnyúzó bitang! A fal mellett kihagytál egy részt! Itt nem lehet amolyan tessék-lássék, úri munkát végezni! A víz is túl piszkos már. Cseréld ki!

Felemelkedem. Míg a törlőrongyot összehajtogatom, lassan visszatér látásom. Először csak derengő fény. A folyosó villanyégőinek táncoló fénykörei. Majd a falak, a padló gödreinek és a vizesvödörnek kontúrjai. Mintha sötét alagútból érkeznék lassan a napfényre. Megindulok a vizesvödörrel az illemhely felé. Víztöltés közben többször iszom. Forró homlokomat, nyakamat is megmosom. Csak egyetlen vágyam van: minél előbb készen lenni. A pillanatok szinte óráknak tűnnek fel. Oldalt fordulva futó pillantással méregetem mindig, mennyi van még hátra. Még tíz méter, öt méter, két méter... Végre kiüríthetem az utolsó piszkos vizet. Kimosom a törlőrongyot és a vödörre terítem száradni. Jelentem „Zalai"-nak, hogy készen vagyok. Kegyesen megengedi, felmehetek a földszintre. Magam is csodálkozom: még futja erőmből, hogy a meredek falépcsőn felmenjek.

A jóindulatú szakaszvezető két csajkából bablevest önt össze. Ez a takarító járandósága. Egy darab kenyeret is ad. Mutatóujját ajkaira téve jelzi: erről nem szabad a lenti őröknek tudniuk. Megoldásként a sarokban álló seprőre mutatok. A szakaszvezető megérti, mire célzok. Cinkos mosollyal igent int fejével. Egyik kezemmel seperni kezdek, másik kezemmel a kenyeret tartom, míg el nem fogy. A „műlármára" szükség van, mert „Zalai" a lépcső alján hallgatózik. A pincébe visszatérve át is kutatja zsebeimet. Láthatólag bosszankodik, hogy nem talál semmit.

Alig kezdem folyékony munkabérem kanalazni, dr. Beresztóczy a szomszédos zárkából idegesen kaparni kezdi a falat. Az állati éhség segélykérő jele ez: ne feledkezzél el rólam! Mit csináljak? „Zalai" és „Szabolcsi" őrsége alatt kilátástalannak látszik bármit is eljuttatni fogolytársamnak. A rozsdás csajkát meg pár perc múlva ki kell adnom a zárkából. A leves felét elfogyasztom és várok. Meg kell kísérelnem a lehetetlent is. A véletlen segítségemre siet. „Zalai" meghallja a zajt. Rám gyanakszik. Kinyitja cellámat és megkérdezi:

— Te zörögsz itt?

— Tisztelettel jelentem, nem zörgök. Csak a bablevest fogyasztom.

— Ne zörögj nekem a kanállal, hanem csendesen egyél. Valószínűleg csak úgy immel-ámmal kavargatod ezt a finom levest, mint a nagyurak, akik jódolgukban azt sem tudják mit csináljanak. Talán nem ízlik a leves?

— Tisztelettel jelentem, az étel nagyon ízletes.

— Ez már más! Ne is halljak kritikát, mert a fasiszta kritikáért súlyos büntetés jár!

Mielőtt „Zalai" becsukná a cellaajtót, megszólalok. Biztonság kedvéért őrvezető helyett tizedesnek szólítom.

— Tizedes úr, tisztelettel jelentem, volna egy kérésem.

— Halljuk! — mondja és mellét kihúzza, mint akinek jólesik az előléptetés.

— Az étel igen ízletes és kielégítő mennyiségű volt. Orvosi rendeletre nekem vigyáznom kell gyomromra. Maradt a csajkában egy kis leves, amit kár volna kiönteni. Megkérném tizedes urat, volna szíves a maradékot jobboldali szomszédomnak átadni.

„Zalai" gyanakodva néz rám. A tizedesi rangra való hivatkozás azonban tetszik neki. Válaszul csak ujjával int, hogy tegyem ki a csajkát cellám elé. Lábával tolja az edényt Beresztóczy zárkájának irányába. Mindig így tesz. Fertőzéstől félhet, mert csajkáinkat sohasem veszi kézbe. A kulcszörrenést, Beresztóczy zárkájának nyitását azonban hiába várom. Helyette „Szabolcsi" suttogását és mindkettőjük fojtott nevetését hallom. Óvatosan leselkedni kezdek ajtóm félig nyitott „kisablakán". „Szabolcsi" a csajkát a folyosó vízcsapjához viszi. Jól felhigítja a maradékot és beleköpköd. Utána ő nyitja ki szomszédom zárkáját. Megkérdezi Beresztóczyt:

— Mond te népnyúzó, ugye éhes vagy?

— Tisztelettel jelentem, nagyon éhes vagyok. Hálásan köszönném, ha kaphatnék ételmaradékot — feleli Beresztóczy felizgatott hangon.

— Prágai sonkát most nem tudok adni, mert az kifogyott. Van itt azonban egy kis finom bableves. Csak az a baj, öt percen belül el kell fogyasztani az egészet.

— Tisztelettel jelentem, akár négy perc alatt is elkészülök vele.

— Na, akkor láss neki azonnal!

Úgy látszik, Beresztóczy nem vette észre a két őr gonoszságát. Perceken belül végez az evéssel. Túláradó hálával köszöni meg jóságukat. Cellám falát is vidáman kopogtatja. A két őr kissé távolabbra húzódott tőlünk. Ki-kitörő nevetésük

mutatja: nem győznek betelni saját elmésségük dicséretével. A földszinten lévő szakaszvezető is felfigyel rájuk.

— Mi az a nevetgélés odalenn? — szól le a pincébe, korholó hangsúllyal.

„Szabolcsi" a lépcső aljához megy. Fuldoklik a nevetéstől. Szaggatottan, értelmetlenül igyekszik közölni, hogyan toltak ki egy fasisztával.

— A röhögést azonnal hagyjátok abba! — rendelkezik a szakaszvezető. — Valamelyik őrizetes majd elmondja odafönn, hogy ti itt színházat csináltok, aztán majd engem tolnak le érte. Férjetek meg már bőrötökben!

A pince elcsendesedik. Talán este 8 vagy 9 óra lehet. Gondolataim távolra szállnak. Esztergomba, melynek süveg alakú tűzhányóhegye kétezer év óta őrt áll a Dunakanyarban, mint Nyugat végvára a barbár Kelet ellen. A hegy mélyéről még forró gyógyvizek folynak. Ormán rómaiak, kelták, gótok és magyarok építettek erődítményeket. A vár kulcsa volt a nyugatra vezető utaknak. Biztosította, a komoly méltósággal hömpölygő Duna mögött és előtt, a „tejjel és mézzel folyó" Pannonia birtokát. Támadták a népvándorlás barbár törzsei, tatárok, törökök. Nekünk, magyaroknak, ez a várhegy ezerszeresen kedves. Itt ütötte fel szállását a hatalmas Géza fejedelem. Itt született fia, Vajk, akit népünk első királyaként és szentjeként tisztelünk, Szent István néven. A kopott várfalakat még 1945 elején is lőtték a Vörös Hadsereg ágyúi. Nem sok eredménnyel. A vörös vihar most is a szellemi alapokat döngeti. Mindazt, amit a magyarság ezeréves keresztény múltja jelent.

Gyötrő kérdések támadnak fel lelkemben. Milyen lehetett az ÁVÓ házkutatása a Prímási Palotában? Találtak-e „kompromittáló" anyagot a készülő, látványos Mindszenty-perhez? Miért is mentek ki egyáltalán, ha dr. Zakar titkár a kényesebb iratokat valóban elpusztította? Őrizetbe vették-e Mindszenty bíborost? Idehozzák-e vajon őt a pincebörtönbe? De jó volna, ha valakitől választ kaphatnék e kérdésekre! Ha távolbalátó lennék, magam meggyőződhetnék mindarról, ami Esztergomban történt. A kéttucatnál több nyomozó az éj leple alatt Budapestről Esztergomba utazott. A korábbi csendőrlaktanyában helybeli nyomozók ismertették velük a Prímási Palota beosztását. Kiosztották a szerepeket. Hajnali óráktól lesben álltak a város kulcspontjain. Főleg a Prímási Palota környékén. A „Dzerzsinszkij recept" szerint: fontos akciók előtt körültekintéssel kell eljárni. Ki kell kémlelni a lakosság hangulatát. Az ellenállás, lázadás lehetőségeit. A házkutatásnak simán, meglepetésszerűen kell történnie. Dél felé befut a jelentés Décsi alezredeshez: minden rendben. Décsi és vezérkara autókaravánnal a nyomozók után indul. Magukkal viszik a letartóztatásban lévő dr. Zakar András titkárt. Ebéd után érnek a Prímási Palotához. Ürügyként dr. Zakar ügye szerepel. Az ő lakosztályában kívánnak bűnjelek után kutatni. Persze elsősorban Mindszenty bíboros dolgozószobája érdekli őket. Azután az érseki irodák és a többi udvari pap lakása.

A házigazda részéről csak egy tanú van jelen a kutatásnál: dr. Mátrai Gyula prelátus, érseki irodaigazgató. Inkább csak jelképes képviselet, hisz a Palota földszintjén és két emeletén a nyomozók minden helyiségbe behatolnak és mindent felforgatnak. Dr. Mátrai meglepődik, mikor munkatársát, dr. Zakart, a nyomozók őrizetében felfedezi. Mindszenty bíboros titkára sápadt, sovány, mint mindig. Fejét oldalra billentve megszokott mosolyával üdvözli őt. Csendesen kijelenti: „Az Államvédelmi Osztály mindenről tud. Nincs értelme bármit is letagadni, vagy

akadályozni őket munkájukban!" Ezt a közlést Décsi kívánságára teszi. Az ezüsthajú, szelíd Irodaigazgató, akinek lelkétől távol áll minden hazugság vagy erőszak, piruló arccal hallgat. Nem tudja felfogni, mi történhetett Zakarral, hogy elszegődött muszkavezetőnek. Bilincsek nélkül, látszólag szabadon mozog. Princz őrnagy fullajtárja, egy alacsony, beesett arcú nyomozó siet megjegyezni: Dr. Zakar az Államvédelmi Központban kivételes bánásmódban részesül. Semmiben hiányt nem szenved. Vendéglői ellátást kap. A menün finom husikák is szerepelnek. Egyszóval úgy bánnak vele, mint barátjukkal.

A beszélgetést Décsi alezredes szakítja meg. Felkéri dr. Mátrait, jöjjön le velük a pincébe. Ott Zakar megmutatja a helyet, ahol október 27-én bizonyos iratokat fémtokban elásott. A nyomozók ásót kerítenek és nekifognak a munkának. Hamarosan előkerül a fémtok. Egyike a hengeres bádogtartályoknak, melyek mintegy háromszáz év óta — tervrajzokkal, térképekkel — a Palota levéltárában elhelyezést nyertek. A nyomozók szeme felragyog: megvan a szenzációs lelet!

A sztálini idők pereiben mindig szerepelnek szenzációs felfedezések. Titkos adó-vevő készülékek. Elásott, elrejtett fegyverek. Rejtjeles kémlevelek. És természetesen, az elmaradhatatlan külföldi valuta. Az imperialista ellenség „guruló dollárja". Esztergomban ilyenekre a nyomozók aligha számíthattak. Így fennmaradt részükre az utolsó remény, hogy valami kompromittáló dokumentumot találnak. Királypárti, köztársaság - ellenes, nyugati szovjetellenes, vagy emigráns, kommunistaellenes vonatkozással, amiből hatásos összeesküvési pert lehet kerekíteni. Ha Zakar megszívleli októberi üzenetemet és a kérdéses iratokat elégeti, az ÁVÓ aligha tudta volna feladatát megoldani. Dr. Zakar András, mint közismerten naiv ember, lebecsülte a veszélyt. „Az óvatosság nem árt, azonban nem kell anynyira begyulladni" — hangoztatta dr. Nagy Miklós előtt. Valami érthetetlen, szent makacssággal ragaszkodott néhány okmány megőrzéséhez. Pótolhatatlan történeti dokumentumoknak tartotta azokat, pedig a legtöbbnek külföldön megvolt a másolata. Naivságával sok munkától mentette meg az Államvédelmi Osztályt. A nyomozóknak nem kellett hetekig vagy hónapokig bogarászniuk az óriási prímási levéltárban bűnjelért. Zakar mintakollekciót készített számukra a fémtokban. Mivel a házkutatásnál az iratokat nem leltározták, az ÁVÓ-nak lehetősége nyílt bármilyen hamisítványra ráfogni: azt is a fémtokban találták.

December elején még azért vertek engem gumibottal, mert az Államvédelmi Osztály terveit keresztülhúztam. Két dolgot vettek biztosnak. Először, hogy dr. Zakar a legkényesebb tartalmú iratokat — üzenetem vétele után — elégette. Másodszor, hogy Zakar lefogása után akadt a Prímási Palotában józan gondolkodású ember, aki az elásott fémtokot azonnal kiásta és annak tartalmát megsemmisítette. Az ÁVÓ ezért húzódozott a házkutatástól egy teljes hónapon át. Féltek a fiaskótól. Most boldogan állapítják meg: a klérus tagjai gyógyíthatatlanul naiv emberek. A fémtok a földben maradt. Mindszenty bíboros környezete bízott abban: a deszkán alvó, húsételtől húzódozó, hihetetlenül aszkétikus Zakar vasidegekkel bírja majd a kínzást. Inkább meghal, mintsem elárul valamit. Dr. Zakart azonban kínozni sem kellett. Túlzó őszinteséggel „feltáró" vallomást tett. A túlhajtott, szinte aggályosságig menő lelkiismeretesség megbosszulta magát. A sötétség fiainak ravaszságával szemben nem állta meg az erőpróbát.

A házkutatás este 7 óra tájban ért véget. Mindszenty bíborost nem vették őrizetbe. Ráérnek arra, gondolta Décsi alezredes, a talált bizonyítékok feldolgozása után. A Budapestre visszainduló autókaravánnak azonban van mégis két új utasa. Dr. Bóka Imre érseki tanácsos, prímási számvevő — könyvelésével, évi számadásaival együtt — és dr. Fábián János levéltáros, aki segített dr. Zakarnak a fémtok elásásában.

Este 11-kor az őr elkiáltja magát: „Takarodó!" Fázósan bújok télikabátom alá a hideg és kemény fapriccsen. Dr. Zakart és dr. Fábiánt már fényképezik Péter Gábor szobájában. A fémtokkal együtt. A szenzációt még az éjjel világgá repíti a Belügyminisztérium sajtóosztálya. Megvannak a bűnjelek! Már nincsen akadálya Mindszenty bíboros törvényes letartóztatásának! Milyen jó, hogy nem vagyok távolbalátó. Így nem tudom, mi történt Esztergomban. Mert különben elsötétedne előttem ismét a világ. Mint a padlófelmosásnál. De nem a gyengeségtől. A méregtől!

1948. december 26.

Jubilálok. Egy hónapja vagyok a pincebörtön lakója. A kommunista államvédelem foglya. Ügyészi vádemelés, letartóztatás nélkül. Testsúlyomnak több mint felét már elvesztettem. Gyomrom állandóan reszket az éhségtől. Szemem előtt fekete pontok, apró színes körök járják körtáncukat. Feltehetőleg a gyengeségtől. A ruha lötyög rajtam. Ha felállok vagy lépek, kezemet erősen oldalamhoz kell szorítanom. Különben a nadrág leesnék rólam. Ha karjaimra nézek, Mauthausen, Auschwitz és Szibéria csont-bőrre lefogyott rabjaira kell gondolnom. Csak most értem meg igazán a sátáni gyűlöletet, mely az emberben meg tudja gyalázni az Isten képmását.

Egy hónappal ezelőtt, az első kihallgatás alkalmával, a nyomozók még „Doktor úrnak" szólítottak. Hangjuk, viselkedésük udvarias volt. Ajtai hadnagy, este 8 óra tájban, valósággal megrémült, mikor hallotta, hogy társai megfeledkeztek ellátásomról és aznap még nem ettem semmit. Szabadkozott: az Andrássy út 60-ban nincs tiszti konyha. Ők is vendéglőbe járnak étkezni. Nem fogadta el ajánlatomat, hogy saját pénzemen szerezzenek számomra ennivalót. Vendéglátóim terhére, a közeli Oktogon Kávéházból felvágottat, zsemlyét és eszpresszókávét hozatott. A kávé útközben jéghidegre hűlt le. Elküldte felforralni. „Árthat egészségének a hideg kávé", mondta. A következő naptól kezdve őrizetes lettem. Csak a rabkosztot kapom. Csészényi bablevest és 150 gramm kenyeret. Naponta egyszer, minden nap ugyanazt. Ez összértékben napi 490 kalóriát jelent. Harmadrészét a minimális kalóriaszükségletnek. A bableves avas zsiradékkal készül. Undorító, akárcsak a rozsdás német katonacsajka, melyben a cellába jut. Néhány napig rá sem tudtam nézni. Egyszerűen visszautasítottam. Az őr gúnyosan megjegyezte: „Várjál, eljön az idő, midőn a döglött patkányt is megennéd. Nagyon szívesen!" Akkor még nem gondoltam hosszú fogságra. Úgy véltem, testemnek van elég tartaléka, egy-két hetet éhezve is kibírok. Egy idő múlva kanalammal a babszemeket kihalásztam a levesből. Orromat befogva fogyasztottam el. Később már a léből is tudtam inni. Igaz, néha visszajött, de az állati éhség erőt vett az undoron. Ma már nem kell orromat befognom. Délután 2 óra felé fel és alá járok cellámban. Várom az étkezést. Mint a cirkuszok üvöltő, éhes oroszlánjai. Ezt a sovány diétát dr. Jandik maradék fehérkenyere s a fogdaparancsnok kenyérhulladékai egészítették ki. A takarításért járó levesmaradékkal együtt. Több, mint ami a gyors halálhoz kell, kevés az életben maradáshoz.

Cukorhoz, tejhez, húshoz, rendes zsiradékhoz ez idő alatt nem jutottam. A vitamintartalmú ételeket, mint a friss gyümölcs, zöldségfélék stb. nem is említem. Farkas Mihály „vezérezredes" és Péter Gábor „altábornagy" ilyen luxust nem engedhet meg a proletárdiktatúra ellenfeleinek. Ellenkeznék a lenini és sztálini normákkal.

Őreink ma feltűnően hallgatagok. Nem csoda. A karácsonyi szabadságok miatt szolgálatuk sokkal hosszabb. Nem kellemes dolog az ünnepnapokat dohos, bűzös pincében tölteni. Este azonban mozgás támad. Guzi Imre fogdaparancsnok látogatja végig a cellákat. Mögötte a letéti raktár őrmestere, karján pokrócokkal. Az őrmester oly mereven áll, mintha királyi díszszemlén volna. Világosbarna angolbajuszával, arcának éles vonalaival a panoptikumok viaszfiguráira emlékeztet. Guzi leemeli az egyik kockára hajtott pokrócot. Kezembe nyomja.

— Ezentúl helyzetük lényegesen meg fog változni — teszi hozzá.

Rámkacsint. Jelzi: jóslatom bevált. Mindszenty bíboros itt van már. A Bíboros őrizetbevételének körülményeit csak sokkal később tudom meg. Délután 5 óra tájban még elvégezte napi sétáját az esztergomi Prímási Palota Dunára néző kertjében. Szokás szerint, dr. Mátrai Gyula irodaigazgató társaságában. A séta különös élménnyel végződött. A Palota fiatal farkaskutyája egész idő alatt testőrként haladt a sétáló pár mögött. Ezt korábban sohasem tette meg. Felkísérte a Bíborost az első emeletre is. Egészen lakása ajtajáig. Búcsúzásként felágaskodott. Első lábait a Bíboros vállára tette. Fejét a Bíboros arcához hajtotta. Az állati ösztön csodálatos bizonyságaként, mely megérzi a gazdájára leselkedő veszélyt. Vacsoraidő után jelent meg a Palotában Décsi alezredes. Autókaravánjával, pribékjeivel. Őrizetbe vette a Bíborost. A hatalmas, lefüggönyözött meseautó megindult Budapest felé. Elől-hátul jeep-ek kísérik. Megrakva géppisztolyosokkal.

Helyzetem lényeges változását egyelőre csak a kapott pokróc jelenti. Elhatározom: továbbra is télikabátommal takarózom. A pokrócot magam alá terítem. Talán elmúlik vállaimban a reumatikus fájdalom, melyet a hideg és nyirkos deszkák okoznak. Este 11 óra lehet már. Lefekvésre készülünk. Esti imámban minduntalan visszatér a kérdés: Hol lehet most Mindszenty bíboros? Melyik szobában hallgatják ki? Vajon az éjszakai kihallgatás után ő is a pincebörtön lakója lesz-e? Törékeny ember. Aligha bírná sokáig a hideget és éhezést.

A kínzó kérdésekre persze nincsen válasz. Jól van így. Szörnyű volna látnom püspökömet, akit fölöttem pár méternyire, a sötét, ablaktalan raktárhelyiségben, csíkos rabruhába öltöztettek. Jeléül annak: a Kommunista Párt már eldöntötte sorsát. A bírósági tárgyalás előtt. A külső nyomozócsoportok főnöke, a vörösarcú, kövér Princz József őrnagy, és a sánta „spanyolországi szabadságharcos", Ráth Károly százados, már lehúztak róla minden polgári ruhát. Az idős, ezüsthajú Lehota István alhadnagy, Péter Gábor ajtónyitogató lakája, kipirult arccal tevékenykedik mellettük. Princz epésen megjegyzi: De rég vártuk ezt a boldog órát! Csakhogy ennyire vagyunk!

1948. december 27.

Ismét a fiatalabb, „kegyetlen" őrszemélyzet van szolgálatban. Egy ideig karácsonyesti „szerelmi" kalandjaikat beszélik el. Fojtott hangon ugyan, de mégis hallhatóan az őrizetesek számára. Különösen egy vékony, szőke tizedes — nyelvéről ítélve Budapest-környéki proletárgyerek — írja le élményeit nagy aprólékossággal. A pornográf könyvek szerzői közül kevés tudna versenyezni vele, ahogy színes képzelőerővel és szinte perverz kéjelgéssel ismét átéli mindazt, amit alkalmi leányismerősével művelt Karácsony estéjén. Elbeszélését trágár kifejezésekkel fűszerezi, amit két társa kitörő hahotával jutalmaz. Mikor a sor a világoskékszemű, színtelen-szőke „Szabolcsi" őrvezetőre kerül, az is elmond egy szennyes történetet. A „kültelki" tizedes azonban hamarosan ellentmondásokat fedez fel nála és faggatni kezdi. A keresztkérdésekre egyre jobban belezavarodik a történetbe. Most már a másik kettő rajta nevet. Ő dühösen visszavonul távolabbi őrhelyére, így szakad vége a „kereszténység béklyóitól megszabadított" Csekalegények rögtönzött „előadásának". A pincefolyosó elcsendesedik.

1948. december 29.

Délelőtt tragikus esemény dúlja fel a pincebörtön életét. A 31-es zárka lakója öngyilkos lett. Ingét szeletekre szaggatta s a vászoncsíkokból kötelet font. Azzal kötötte fel magát a szellőzőnyílás vasrácsára. Éles tárggyal ütőereit is elvágta. Biztos akart lenni a dolgában.

Tettét — sajnos — jól időzítette. Őrei, a kesehajú „Szabolcsi" látszat szerint nincsen megelégedve azzal, hogy a karácsonyelőtti zárkarendezés óta csak három rabbal kegyetlenkedhet. Idejének jó részét a mi folyosórészünkön tölti. Ma például Beresztóczy prelátussal „szórakozott". Kiszólította cellájából és megparancsolta: vigye fel a földszintre a nehéz mosdóállványt, a „taxit". A motorbúgás, sebességváltás, tülkölés hűséges utánzása mellett. Beresztóczy, félelmében és szolgai készségében — művészi tökéletességgel vitte véghez a feladatot. Ez lett a veszte. Ismételnie kellett. Jó ideje egyensúlyozta már a lépcsőn, föl és le, előre és hátra a faalkotmányt, mikor a kanyarban megbotlott. „Zalai", a másik őr visszarendelte cellájába. A műveletet nekem kellett befejeznem. Ezután még vagy negyedóráig tartott, míg az őrök hahotája elült. Mikor „Szabolcsi" őrhelyére visszatért és az öngyilkosságot felfedezte, már késő volt. A nagyhangú, hatalmaskodó tizedesből egyszerre ijedt kisfiú lett. Hisztériás kiáltozásaira dobogó léptekkel érkezett a helyszínre Gyömbér Sándor szakaszvezető. A 31-est levágta a kötélről. Segíteni már nem lehetett rajta. Meghalt.

Szerencsétlen társamért megrendült lélekkel mondom el a gyászmise könyörgéseit. Közben a lázas sürgölődés egyre tart a börtönfolyosón. Őrök, nyomozók, tisztek jönnek-mennek. Nem azért, mert számukra az emberi élet a legfőbb érték. A sztálini rendszer mindig vereségként könyveli el, ha az „ellenségnek" sikerül a büntetés elől megszöknie, vagy titkait a sírba vinnie. Az orvos is megérkezik. Rövid vizsgálat után cellám előtt tárgyalja meg az esetet Csapó századossal és Stréb főhadnaggyal. Szerinte a 31-es napok óta készülhetett az öngyilkosságra. Kötélfonásra csak ingének hátát használta fel. Ez, felületes motozás alkalmával, nem

tűnhetett fel az őrség tagjainak. Tette előtt cipőit levetette. Télikabátjával a priccset leterítette. Tudatában volt annak: a haláltusában lábai érinteni fogják a priccs deszkáit. El akarta kerülni a zajt, mely az őrség gyanakvását felkelthette. A halál reggel fél nyolc tájban következhetett be. Az eset felfedezése kilenc óra előtt pár peccel történt. Sűrűbb ellenőrzés esetén a 31-est meg lehetett volna menteni.

Csoszogó léptek, fojtott parancsok jelzik: a hullát hordágyon elszállítják. „Szabolcsi" helyett új őr érkezik. Gyömbér fogdaparancsnok-helyettest is kihallgatásra szólítják. A pince elcsendesedik. A béke nem sokáig tart. Gyömbér szakaszvezető a „fejmosásról" vérvörös arccal tér vissza. Apró emberke, aki gyűrött arcvonásaival a kerti törpékre hasonlít, melyeket a romantika kedvelői virágágyaik közé helyeznek. Minden őrizetest mezítelenrevetkőztet. Ruhánkat, alsóneműnket gondosan átkutatja. Kalapom külső szalagját, belső bélését szitkolózás közben leszaggatja. Cipőim sarokvasait harapófogóval igyekszik lefejteni. Csak az egyikkel boldogul. Erre jobb cipőm sarkát kalapáccsal veri. Sikerül neki az egész sarkat leszakítani. Próbálgatja visszahelyezni, azután dühös vállrándítással lemond róla. Elviharzik. Cipősarkommal együtt.

Gondolataim ismételten visszatérnek a halotthoz. Földalatti börtönünknek egyetlen lakójához, akinek ügye nincsen kapcsolatban Mindszenty bíborossal. Nevét nem sikerült megtudnom. Őreink egymás közötti suttogásából annyit kivettem, a 31-es: embercsempész. Sopron és Bécs között éveken át folytatta éjszakai ingajáratait. Kiváló terepismerettel, jó ösztönnel és sok szerencsével mindig kikerülte a lebukást. A határrendőrség ez időben több kiderítetlen gyilkossági esetet tartott nyilván. Az áldozatok, akiket a tettes közvetlenül a határvonal mentén ölt meg és fosztott ki, részben az ÁVH emberei voltak. Mivel a gyilkosság tipikusan „cigány bűn", a nyomozás elsősorban a határszéli cigánytelepeket tartotta szemmel. Sok ideig tartott, míg besúgás alapján a 31-est kézrekerítették. Rettenetes kínzásnak vetették őt alá. Hajnalonként, mikor kihallgatásról visszatért, annyira össze volt verve, hogy szinte csak négykézláb tudott a meredek falépcsőn a pincébe lemászni. Ziháló lélegzete, nyögései jól behallatszottak cellámba. Az őrök néha futball-labdaként rugdosták végig a börtönfolyosón. Egy mosdatás alkalmával ugyanis nagy fekélyeket fedeztek fel testén. A fertőzéstől félve azontúl csak lábbal nyúltak hozzá.

Egyik napon a T-alakú folyosó kereszteződésénél takarítottam. Az elnézőbb őrök, az „Árvagyerek" és az „Aranyfogú Óriás" voltak szolgálatban. Távolabbról nézték munkámat. Egyszercsak pisszegésre lettem figyelmes. A 31-es zárka „etetője" kinyílt. Harminc év körüli, kreolbőrű férfi nézett ki rajta. Dús, fekete haja és kiugró, nagy szemei Ady Endrét juttatták eszembe. Az ismeretlen barátságosan rámmosolygott. Jelbeszéddel először cigarettát, majd ennivalót kért. Jeleztem neki: cigarettám nincs és az én gyomrom is reszket az éhségtől. Megértően bólintott. Ekkor rám mutatott, majd kérdőjelet írt a levegőbe. Szeretné tudni, milyen ügy kapcsán kerültem ide. Pillanatnyi habozás után jobb kezemmel áldást osztó mozdulatokat tettem, jelezve, hogy pap vagyok. Megértette-e vajon válaszomat, nem tudom. Valakit kihallgatásra szólítottak és az őr visszaparancsolt zárkámba. A takarításnak végeszakadt. Más napokon az őr közvetlenül mögöttem állt, így szó sem lehetett a kapcsolat felvételéről. A 31-es mindenesetre kemény fickó volt. Az elszenvedett verések azt bizonyították: nem adta ki a csempésztársadalom

titkait. Ügyes is volt. A zárkaajtó etetőjét belülről ki tudta nyitni. Nekem ez sohasem sikerült. Valószínűleg sejtette, az akasztófát nem kerülheti el. Az ítéletet inkább saját maga hajtotta végre.

Rendőrségi fogdákban, börtönökben az öngyilkossági kísérlet — eléggé gyakori. A szenvedések elviseléséhez ugyanis erős hit és jó idegek kellenek. E két kellék nem mindegyik fogolynál van meg. A lebukottak egy része, mint csapdában vergődő vadállat, kétségbeesetten igyekszik szabadulni a szenvedésektől. Az egyik szökést kísérel meg, a másik a lelki öngyilkosság útját választja: az ügynek és társainak árulójává válik. A harmadik a fizikai megsemmisülésbe, a halálba menekül. Még az olyan esetekben is, amikor a büntetés csak internálás, vagy egy-két év börtön lenne. Mert nem könnyű az embernek a keresztet alázatosan a vállára venni.

A 31-es esete kapcsán régi emlék ébred bennem. Volt Újpesten, a bőrgyárakkal, ipari üzemekkel megtűzdelt Váci úton, egy apró dohánybolt. Ha jól emlékszem, Kovácsné nevű hadiözvegy tulajdona. Egy áprilisi napon Pető Ferenc bőrgyári munkás tért oda be, hogy cigarettát vásároljon. Fizetésnél pénzért nyúlt zsebébe és nem vette észre: véletlenül kirántotta a zsebében rejtőző kommunista röplapokat. A következő vásárló a földről fölemelte azokat és átadta a tulajdonosnőnek. „Ez illegális röplap. Be kell szolgáltatni a rendőrségnek!" — állapította meg Kovácsné, amint a félbehajtott lapocskákat szétnyitotta és szeme megakadt a „Sztálin napiparancsa" címen. „Ha nem terhelném, megkérem, adja le a túloldalon lévő folyamőrlaktanyában. Ezzel mi eleget teszünk kötelességünknek. A többi már az ő dolguk. Ha akarják, a papírkosárba hajítják. Ha akarják, a rendőrséghez eljuttatják."

A jelentéktelen esemény lavinát indított el. Ennek pusztító ereje egyre nőtt, míg magával nem sodorta — csekély kivétellel — a földalatti kommunista mozgalom vezetőségét, propaganda-szolgálatát és szakszervezetben kiépített állásait. A nyomozást, illetékesség címén, a rendőrség Politikai Osztálya kezdte el. Nyomozóik személyleírást kértek a cigarettavásárlóról, aki a röplapokat elvesztette. Pető Ferenc szinte órákon belül kézrekerült. Őt követte Béres István bőrgyári munkás, a röplapok terjesztője. Nála azonban a nyomozás elakadt. Titkos találkán, jelszó mellett vette át az „árut" ismeretlen küldönctől. Dr. Wayand Tibor detektívfőcsoportvezető az illegális sajtótermékek előállításával kapcsolatban a „Rezi-csoportra" gyanakodott. Két okból. Tagjaik jó része tímár, cipész, vagy bőrgyári napszámos volt. Nyolc évvel ezelőtt eljárás folyt ellenük moszkvai propaganda-anyag sokszorosítása miatt. Úgy vélte: a „Rezi-csoport" hosszabb, kényszerű tétlenség után ismét tevékenységbe kezdett. Előállította a kommunista sejt tucatnyi ismert tagját. Élükön a vezetővel, Rezi Károly szövőmunkással.

Rezi nehéz helyzetbe került. Nem a röplapok miatt. Azokat Budapest ellentétes oldalán, általa ismeretlen címen, egy szabósegéd nyomtatta, aki nem volt csoportjának tagja. A szervezkedés vádja sem aggasztotta. Hivatkozhatott a konspiráció közismert szabályára: nyilvántartott kommunista nem folytathat veszélyes tevékenységet. Márpedig a tüntetések szervezése, ipari szabotázs, lázítás, új tagok toborzása ilyennek minősül. A Politikai Osztály nyomozóitól sem félt. Tapasztalatból tudta, azok a rémmesék, melyek a Horthy-rendszer rendőrségének állati kegyetlenkedéseiről szólnak, a Moszkva biztonságában élő Komintern-

alkalmazottak agyában születtek meg. De volt valami, amitől nagyon félt: a Kommunista Párt Káin-bélyegje. Az árulás bélyegét saját elvtársai túl könnyen és túl gyorsan rásütötték mindazok homlokára, akik a „fasiszta" rendőri szervekkel kapcsolatba kerültek. A gyanakvás árnyéka őt nyolc év óta kíséri. Az 1934. évi könnyű büntetését többen úgy magyarázzák: elszegődött a Politikai Osztály besúgójának. Mi lesz ennek az ügynek eredménye? Ha csoportjának tagjai közül bárki gyengének bizonyul, az ő számlájára fogják írni.

A lelki konfliktust Rezi úgy oldotta meg, hogy a halálba menekült. Letartóztatása után két nappal, 1942. május 4-én, egy óvatlan pillanatban felszakította a Főkapitányság emeleti ablakát és magát a mélybe vetette le. Követte Hoffmann Ottó bádogossegéd példáját, aki 1934. október 31-én — kihallgatásra mentében — ugyanott vetette át magát a főlépcsőház korlátján. Őrizetbevételének napján.

Rezi Károly halála, egyéni becsületének igazolásán kívül, más eredményt nem hozott. Egyik társa, Szabó Kálmán, bővízű forrásként ontotta az adatokat. Vallomása alapján elfogták Goldmann György faszobrászt és feleségét, Kása Irént. Az apró, vézna asszonyka pár nap alatt idegileg teljesen letört. Reszkető félelmében elárulta: 1942. július 6-án lenne titkos találkozója Schőnherz Zoltán mérnökkel, a földalatti kommunista szervezkedés legfőbb irányítójával. Biztonsági intézkedésként egy nappal előtte nyilvános telefonfülke telefonkönyvében kell az oldalszámot bekarikáznia. A nyomozók ezt helyette elvégezték. Schőnherz a találkán, a Budapest-Aquincumi vasútállomáson megjelent. Csalétekként, az apró állomásépülettől csak mintegy ötven lépésnyire, az aquincumi múzeum parkjának padján, már várta őt Goldmann Györgyné, fedőnevén „Csipke". Természetesen mások is voltak ott. Söprögető parkőrnek, szabadságos katonának, vasutasnak beöltözött nyomozók. A vonatról leszálló Schönherzet elfogták. Ügye menthetetlennek látszott. Állást évek óta nem vállalt. Kizárólag földalatti szervezkedéssel foglalkozott. Furcsa paradoxként a Komintern „guruló dollárain", mert Moszkvából a pénzsegélyek nem rubelben, hanem dollárban érkeztek. Álneveken, részben lakásbejelentés nélkül, részben hamisított bejelentőlapok segítségével bújkált. Jelentéseket juttatott el moszkvai megbízóihoz, sőt a német-orosz háború kitörése előtt — két ízben — személyesen is járt a Komintern központjában, utasításokért. Magyarország hadiállapotban volt a Szovjetunióval. E körülmény az ügy enyhébb elbírálását lehetetlenné tette. A hadbíróság 1942. szeptember 30-án halálos ítéletet hozott. Az ítéletet október 9-én végrehajtották.

A nagyszabású nyomozás még javában folyt, mikor Rómából Újpestre érkeztem. Négyévi távollét után, újmisés papként. Szülővárosomat kissé idegennek találtam. A mozgalmas idők sok változást hoztak a gyárváros életébe. A lakosság gyorsan cserélődött. Az utcán járva mindig megörültem, ha felcsillanó szemek, meglepett mosoly, vagy felkiáltás jelezte: valaki a régiek közül felismert. Rezi Károly ekkor már másfél hónapja halott volt. A Politikai Osztály nyomozói gyakran fésülték át a Népsziget, régi nevén Szúnyogsziget, pasztellszínű vikendházait, melyeknek gondozott virágágyai, hangulatos esti kivilágítása már hirdették a nyári fürdőszezon érkezését. Akkor még nem tudtam, a nyomozók a Goldmann házaspárt, majd Schönherzet keresték. Kedvenc halásztanyámon, a Székesfővárosi Vízművek platánokkal szegélyezett Duna-partján is megjelentek. Ez távollétem alatt katonai területté lett nyilvánítva. Tiltó táblák figyelmeztették a csónakosokat:

nem szabad kikötniük. Elmaradt a gyermekkacaj, a dús gyepen piknikelő családok látványa. Szabadságon voltam, így a meleg délutánokat a halászparadicsomban töltöttem. A nádasok tisztásain magányos csónakomat bölcsőként ringatta a vén Duna. A detektívek homlokukat törülgetve mentek végig a parti úton. Üdvözlésként kezükkel integettek.

Egyik napon vacsora-meghívást kaptam. Oly vendéglőbe, mely a szakszervezeti ellenzék találkozóhelye volt. Ne tedd be a lábadat abba a kommunista fészekbe — óvott valaki. Furcsának fogják találni az emberek, ha a papfalók körében megjelensz. Azt hiszik majd: te is beszedted a népfrontos maszlagot. Legidősebb fivérem az ellenkezőt tanácsolta. Fogadd el a meghívást — mondta — családi kapcsolatunk a vendéglősékkel a nagyszülők idejéig megy vissza. Jól fog esni nekik, ha a válságos időkben felkeresed őket. Tudom, nem szereted a zajos helyeket. Nem kell félned. A Rezi eset óta a vendéglő majdnem olyan csendes, mint a közeli öreg temető. Néhányan a törzsvendégek közül lebuktak. A zenekar tagjai pedig, egytől egyig maccsosak. Mint nyilvántartott kommunisták, bármelyik percben megkaphatják behívójukat a büntetőszázadokba. E feszült állapotban nagy megtiszteltetésnek veszik az együttérzés legcsekélyebbjelét is. A meghívásokat nem tudod elkerülni. Rokonok, barátok, ismerősök részéről. Hol halászlére a félszemű Illik-bácsi népszigeti vendéglőjébe, hol rostonsült harcsára a Megyeri Csárdába. Az ínyencekkel és haspártiakkal a Czékliék kerthelyiségében fogsz találkozni. A politizáló gyártulajdonosokkal, értelmiségiekkel a Horváth-kertben. A „nemzetiek", a „liberálisok" és a többiek igyekezni fognak téged törzsasztaluk részére megnyerni. Helyesen teszed, ha nem kötöd le magad egyik frakcióhoz sem. De e meghívást fogadd el!

A meghívást elfogadtam. Talán azért is, mert kíváncsi voltam az igazságra Rezi Károly halálával kapcsolatban. A suttogó propaganda ugyanis azt terjesztette: Rezit a politikai nyomozók halálra kínozták, majd a Főkapitányság ablakán kidobták, hogy úgy tűnjék fel az eset, mintha öngyilkos lett volna. A dolog hihetetlennek tűnt fel előttem. Újpesten a Politikai Osztály több detektívje lakott. Gyermekeikkel együtt jártam iskolába. Képtelen voltam e szörnyű vádat elfogadni. Kételyeimre fényt derített Székely-Kubicsek Ernő, a vendéglő tangóharmonikása. A zenekar szünetében asztalunkhoz telepedett. Gyöngyházdíszítésű, művészi zeneszerszámát székre helyezte, de a cifra tartószíj továbbra is keresztezte fehér ingét. Mintha jelezni óhajtotta volna, hogy ő szolgálatban van. Elgondolkozva koccintott a részére megtöltött borospohárral.

— Karcsit jól ismertem — mondta, bár a fiatalabb nemzedékhez tartozott. Nem volt hős, de áruló sem. Csak egyike azoknak, akik életüket az eszmének szentelték. Először 1934-ben bukott le, röpiratozással. Perükben a nagy hal Hoffmann Ottó volt, akit Moszkvában képeztek ki. Karcsi, a többi fiatalokkal együtt, pár hónapos büntetést kapott. Valószínűleg ezért történt, hogy a Párt vezetői a konspirációs szabályok megsértésével és a rendőrség előtti gyávasággal gyanúsították. Sajnos, ez gyakori eset nálunk. El sem tudod képzelni, milyen keserűséget okoz egy munkásembernek, ha ruhájának zsebében gyalázkodó, fenyegető írásokat talál, melyeket munkatársai a gyári öltözőben csempésznek oda. Vagy az, ha valakit régi barátai fertőző lepráskénk kerülnek. Karcsi mindezeken keresztülment. Őt nem a nyomozók ölték meg, hanem saját elvtársai. Nálatok, az Egyházban, más

a helyzet. Vértanúitokat az ellenség öli meg. Ti szentté avatjátok őket. Mi egyelőre még ott tartunk, hogy sárral, kővel, sőt sziklákkal dobáljuk meg prófétáinkat, öngyilkosságba kergetjük őket. Azután, mikor már nem élnek, lelkiismeretünk megnyugtatására vértanúkká nyilvánítjuk őket. Csúnya képmutatás ez. Undorodik tőle az ember, ha rágondol — fejezte be magyarázatát Székely-Kubicsek Ernő, poharát koccintásra emelve.

A dobos dobjára ütött. Jelezve a zenekari szünet végét. A tangóharmonikás ujjai végigsiklottak a billentyűkön. Halk Strauss-keringőbe kezdett. Többé nem találkoztam vele.

Ábrándozásaim közben megfeledkezem magamról. Csukva tartom szemeimet. Ne aludjon! Nyissa ki szemeit! — ordít rám az őr durva hangja. A nap lassan végére jár, gondolom, holnap a rendesebb őrök kerülnek szolgálatba.

1948. december 30.

— Üljön erre a székre! Tegye hátra kezeit! — utasít szelíd hangon egy idősebb törzsőrmester. Katonás tartású, sovány ember, arcán két hosszanti barázdával. Fekete haja, dús szemöldöke Attila hunjait juttatja eszembe. Egyenruhája fölött szürke munkaköpenyt visel. Gomblyukában partizánjelvény.

Az államvédelmi börtön fürdőjében vagyunk. Ez két helyiségből áll. A kisebbik, ahol a törzsőrmester leültet, öltöző és alkalmi fodrászműhely. A nagyobbik: fürdő két zuhanyozóval és köteleken száradó fürdőlepedőkkel. A fülledt, gőzös levegő és a kályhában pattogva égő tűz jelzi a második „kedvezményt", amit Mindszenty bíboros őrizetbevétele jelent. Egyhónapos tartózkodás után az ÁVH vezetői végre megengedik nekünk, hogy testünket meleg vízzel lemoshassuk. Előbb persze a törzsőrmester lenyírja szakállunkat. Kezdetleges, öreg hajnyírógéppel. Mozdulatai nehézkesek, a kis masina is inkább tép, mint vág, de a jóindulat tagadhatatlan. Egészen beleizzad, míg az egyhónapos szakállal megbírkózik. Végre elkészül, arcomat tenyerével végigsimítja. Megállapítja, hogy a művelet sikerült. Még csettint is hozzá nyelvével. Mialatt vetkőzöm, megindítja a zuhanyozó vizét. A hosszú csővezeték és a zuhanyozó vízrózsája idegsokkos rángatózásba kezd, amint köhögve, köpködve szórja le a langyos vizet. Keserves arcot vághatok, mert megengedi, hogy a melegvizet jobban megeresszem.

— Mi volt a foglalkozása? — kérdi.

— Katolikus pap — felelem.

— Budapesten, vagy vidéken?

— Budapesten.

— Családja hová való?

— Én Budapesten születtem. Apai részről zalamegyeiek vagyunk, anyai részről pestmegyeiek.

— Milyen ügyben került ide?

— A Mindszenty-ügyben.

— Mióta van itt?

— November 26-án hoztak ide.

— Nem emlékszem arra, hogy maga már fürdött volna itt.

— Most vagyok itt először. Eddig azt sem tudtam, hogy itt a földszinten fürdő is van.

— Odahaza hányszor szokott fürödni?

— Ha valami egészen rendkívüli dolog nem jött közbe, minden nap.

— Hm. Akkor magának biztos nagyon hiányzott eddig a fürdő. Engedje csak meg bátran a melegvizet! Arra vigyázzon, ne legyen a víz túl forró, mert a pince hideg és könnyen tüdőgyulladást kaphat. Adok magának egy darab szappant, meg száraz fürdőlepedőt. Remélem, nem eszi meg a szappant, mint az egyik női fogoly múlt héten.

— Attól nem kell félnie törzsőrmester úrnak. Nem teszek ily ostoba dolgot.

A törzsőrmester tovább faggat:

— Mindig Budapesten tartózkodott, vagy járt más helyeken is?

— Sok helyen megfordultam. Vasutas-gyerek vagyok. Az utazás véremben van. Amellett — egyetemi hallgatóként — kilenc évet töltöttem Olaszországban. Bejártam Ausztriát, részben Németországot is.

— Talán még Muraszombatot is ismeri?

— Nem. Ott, sajnos, nem voltam. Azaz... várjunk csak... egyszer, különös véletlen folytán, ott kellett töltenem egy éjszakát. A dolog úgy történt, hogy 1943 júliusának vége felé, mikor Olaszországból hazautaztam, Szlovéniában fellángolt a partizánháború. Vonatunkat, a Róma-Budapest gyorsvonatot, az olasz határőrség Postumiánál megállította. Mindnyájunknak le kellett szállni a szalonkocsikból. Kisebb váróteremben zsúfolódtunk össze, oly szűken, hogy részben a padlón, részben koffereinken voltunk kénytelenek helyetfoglalni. A határőrök hallgatagok, rosszkedvűek voltak. Magyarázat helyett felsőbb utasításra hivatkoztak. A vasutasok viszont bizalmasan közölték, hogy az éjjeli közlekedés napok óta egyre veszélyesebb. Különböző fegyveres csoportok éjszakánként vívják meg véres harcaikat. Királypárti szerbek, horvát nacionalisták, Tito-partizánok és német „SS"csapatok. Amint besötétedett, magunk is meggyőződhettünk a hírek igazságáról. Jugoszlávia felől géppuskák, aknavetők zaját hozta felénk a szél. A festői hegyek és völgyek százszorosan verték vissza a csatazajt. Reggel felé ismét csend lett. Befutott egy német páncélvonat, hozzákapcsolták a magyar szalonkocsikat. Nagy kitérőkkel, zegzugos útvonalon szeltük keresztül Szlovéniát és Horvátország nyugati részeit. Helyenként csigalassúsággal haladtunk. Hadifoglyok javították a vasúti pálya felrobbantott hídjait és töltéseit. Többször láttunk kisiklatott mozdonyokat a pályatest mellett. Végül, egésznapi utazás után, a nagykanizsai határállomás helyett Muraszombatba érkeztünk. Ott közölték velünk: vonatunk csak másnap indul tovább, Budapest felé. A szállodák, magánházak tömve voltak katonákkal. Lehetetlen volt éjszakai szállást kapni. A helybeli plébános felajánlotta, hogy engem befogad a lelkészlakba. Útitársaimon azonban ő sem tudott segíteni. Úgy döntöttem, bajtársiasságból útitársaim mellett maradok. Tarka és vidám társaság volt: művészek, diákok, kereskedők, fiatal családok gyermekekkel. Az utazás közelhozott bennünket. Mivel étkezőkocsink nem volt, a jugoszláv állomásokon a vendéglők zárva voltak, őskeresztény módra megosztottuk ételeinket azokkal, akiknek semmijük sem volt. Az italokkal azonban bajban voltunk. A vasútállomások vízcsapjai felett mindenütt tábla hirdette: fennáll a veszély, hogy kutakat a partizánok megmérgezték. Megkértem a muraszombati plébánost, hoz-

zon nekünk valami innivalót. Rövid idő múlva két pap jelent meg a vasútállomáson. Nagy kosarat cipeltek, tele borosüvegekkel, szódavízzel, málnaszörppel. A gyerekek részére tejet is hoztak: Éjfélig velünk maradtak a vasúti kocsiban.

— Emlékszik a két papnak nevére? — kérdezi a törzsőrmester.

— Sajnos, nem. Arra azonban emlékszem, hogy egy helybeli születésű ferences atya felől érdeklődtek, aki velem egyidőben tanult Rómában.

— Hogy nézett ki az a ferences pap?

— Szélesvállú, kövér férfi. Kissé szlávos típus: hatalmas, bozontos feje van, rövid, széles orra és ráncos homloka.

— Jól ismerem őt. Gyermekkorától kezdve. Szülei a szomszédságunkban laktak. Mondja, a csendőrök közül is ismert valakit, aki Muraszombaton szolgált?

— Nem ismertem senkit.

— De arról biztosan hallott, milyen csúnya munkát végeztek a csendőrök Muraszombat környékén? Hogyan bántak a kommunistákkal és partizánokkal?

— Nem hallottam. A közbiztonság őrei voltak, feltételezem: kötelességüket teljesítették. Hibák minden testületnél előfordulnak. Különösen háború idején, mikor az emberek idegfeszültségben élnek. Ami azt illeti, a partizánok sem foglalkoztak jótékonykodással. Meggyilkolták az ottani evangélikus papot. Feleségével és gyermekeivel együtt. Egy csendőrőrmestert, aki gyanútlanul cigarettával kínálta meg őket, négy emberével együtt legéppisztolyoztak. A mi népünk bölcsessége úgy tartja: Ha te rózsát dobsz felém, én illatos szekfűvel viszonzom. Ha kézigránátokkal dobálózol, az Isten legyen irgalmas lelkedhez! Krisztus Urunk meg azt mondta: Az dobja embertársára az első követ, aki maga még sohasem vétkezett.

A törzsőrmester megdöbbenve néz rám. Az az érzésem: kellemetlen részére az őszinte szó, még ha ő maga nem is vett részt a gyilkosságokban. Nem kérdez többé. Lehajtott fővel szekrényéhez megy. Kenyérdarabot vesz elő és felém nyújtja.

— Egye meg gyorsan — szól halkan. Bizonyára nagyon éhes. Amíg eszik, én az ajtónál fogok őrködni. Ha az új fogdaparancsnok megjelennék, a kenyeret el kell tüntetnie. A legjobb, ha a fürdőlepedő alá rejti. A régi fogdaparancsnok derék ember volt. Őt leváltották. Ez az új szakaszvezető éppen annyira gonosz, mint amilyen kicsi.

A kenyér kőkemény, de lassan megbirkózom vele. Harapás közben valami élesen roppan szájamban. A kenyér héjára gyanakszom, de felső állkapcsom nyilalásai jelzik: egyik metszőfogam tört ketté. Míg a törzsőrmester a folyosót figyeli, szemem végigkutatja íróasztalát. Az egyik oldalon újságköteg van, fölötte kopottas irattáska, mellette hőpalack. A másik oldalon: hajnyírógép, fésű, ruhakefe és szappandarabok. Középen megcímzett levélboríték, feltűnően szép kézírással. A feladó: Szombati Gyula törzsőrmester.

Cellámba érve egy ideig csuklógyakorlatot végzek, hogy testem lehűlése a jéghideg pincében egyenletes legyen. Még be sem fejezem, mikor kihallgatásra szólítanak. A hóborította börtönudvarra érve, szemem káprázni kezd. Nagy könnycseppek hullanak végig arcomon. Mivel zsebkendőnk nincs, tenyeremmel igyekszem letörölni. A kísérő őr rámrivall:

— Tegye hátra azonnal kezét! Most már késő a sírás. Gondolta volna meg odakünn, mire vállalkozik.

— Nem sírok — válaszolom. A fény bántja szemeimet. Harmincöt nap óta először látok napvilágot.

— Na nézzük csak! — dohog az őr. Még vissza is pofázik a rohadt fasisztája! Hallgasson el, mert mindjárt belegyalogolok a szájába!

Az őr a földszinti irattárba vezet, mely Décsi alezredes szobája mellett van. A fal mellett, mennyezetig érő polcon, sárguló, poros iratkötegek. Zsineggel átkötve, számokkal jelölve. A hatalmas asztalnál ijesztően púpos öregember és testes nő bírkózik az előttük fekvő irathalmazokkal. Megvető pillantással mérnek végig, azután beletemetkeznek munkájukba. Megborzadok a piszoktól és rendetlenségtől, ami „népünk szemefényét, a demokratikus államvédelmet" jellemzi. Talán negyedóráig várakozom, míg Décsi szobájába vezetnek. A szoba közepén az Államvédelmi Hatóság vezérkara ül. Az íróasztalnál szürkeruhás, középkorú idegen. Mosolyogva szólal meg:

— A Budapesti Népügyészség képviselője vagyok. A Népügyészség nevében Önt előzetes letartóztatásba helyezem. Itt a végzés. Olvassa el és aláírásával igazolja annak átvételét.

A végzést átfutom. Szövege így szól:

„A Budapesti Népügyészség nevében az Államvédelmi Hatóság őrizetében lévő Dr. Ispánki Béla budapesti lakost, idegen hatalom javára elkövetett hűtlenség és kémkedés bűntettében fennforgó súlyos gyanúokok alapján előzetes letartóztatásba helyezem. Nyomozás érdekében a letartóztatás helyéül továbbra is az Államvédelmi Hatóság Budapest VI. kerület Andrássy út 60 szám alatt lévő épületét jelölöm ki. A letartóztatás időtartama nem terjedhet túl harminc napon. Kelt Budapesten, 1948. december 30-án. Dr. Sárkány György népügyész."

A végzést aláírom. A népügyész elégedetten bólint. Szücs őrnagy felugrik székéről, hogy az íróasztal melletti ajtón közvetlenül a folyosóra vezessen. Az ajtónál pillanatnyi bonyodalom támad. Dr. Nagy Miklós vádlott-társamat, aki a jelek szerint előttem került ügyészi kihallgatásra, még nem vitték vissza a pincebörtönbe. Ott áll a folyosón, falhoz szorított arccal. Szücs őrnagyot láthatólag bosszantja a szervezési hiba. Kabátomnál fogva visszaránt Décsi szobájába. Megfordul és kezével jeleket ad egy polgári ruhás nyomozónak, hogy tisztítsa meg az utat számomra az ellenkező irányban, az irattáron át. Mielőtt azonban a nyomozó bármit tehetne, az irattári ajtó felpattan. Kissé hajlott háttal Mindszenty bíboros lép be rajta, egyenruhás kísérőjével. A zavar teljes lesz. A Bíborost visszalökik az irattárba. Szücs őrnagy kalapomat orromra húzza és mint vakot tol ki maga előtt a folyosóra, majd azon végig az udvari kijáratig. Ott találkozunk a kísérő őrrel, aki visszavezet a fogdába.

Megelégedéssel állapítom meg, a szovjet nyomozótechnika aranyszabálya, a letartóztatottak teljes elszigetelése, ma ismét csődöt mondott. Maga a vád is hidegen hagy. Hazám és népem igazi érdekeihez — a külső függetlenséghez és a belső szabadsághoz — sohasem voltam hűtlen. A szovjet gyarmatosítás és a kommunista diktatúra ellen, ami módomban állt, megtettem. Úgy éreztem: ez minden tisztességes ember kötelessége. A hitleri megszállás idején sem gondolkoztam másképpen. Érdek sohasem vezetett. Számomra közömbös, vajon királyságban, vagy köztársaságban élek, tőkés, vagy szocialista termelési rendben, amíg a többség szabad elhatározással dönt e kérdések felett és a kisebbségnek jogában áll ellenvéleményt nyilvánítani. Az erőszakot, a kényszert semmilyen formájában nem tudom elfogadni.

Ami kissé aggaszt: esetleg még harminc napot kell ebben a pokolban eltöltenem. A külvilágtól elzárva, mauthauseni diétán, teljes kiszolgáltatottságban. A sokat átkozott Horthy-rendszerben más volt a letartóztatottak sorsa. A perrendtartás előírása szerint csak 48 óráig lehettek a nyomozóhatóság őrizetében. Hozzátartozóik gondoskodhattak élelmezésükről. Szabadon beszélhettek védőügyvédjükkel. Az ügyészi letartóztatás után vizsgálóbíró vizsgálta felül ügyüket, aki — a bizonyítékok elégtelensége esetén — elrendelhette azonnali szabadonbocsájtásukat. Ha bíróság elé kerültek, szabadon védekezhettek. A népbíráskodási rendszer azonban, melyet a Moszkvából hazatért kommunista emigránsok 1945 februárjában sietve bevezettek, súlyosan megnyirbálta a vádlottak jogait. Az Államvédelmi Hatóság ennél sokkal messzebb ment. A szovjet GPU. — NKVD főnökök: Genrikh Jagoda, Nikolai Ivanovich Jezsov és Lavrentij Beria nyomán törvények fölött álló szervezetnek, az élet és halál urának képzelte magát. Kifelé persze megmaradt a báránybőr. De befelé a vérengző farkas így igazolta embertelenségét: A proletárforradalom bosszúálló ökle vagyunk! Nincs arra szükségünk, hogy minket szeressenek az emberek! Rettegjenek tőlünk!

Harmincöt napja vagyok az Államvédelmi Hatóság őrizetében. Eddig nem tartották fontosnak letartóztatásomat. Most, Mindszenty bíboros nemzetközi tekintélye miatt, egyszerre sürgőssé vált az Államvédelmi Hatóság számára bizonyos formaságok megtartása. Ennek köszönhetem a melegvizes fürdőt, szakállam lenyírását és a népügyész látogatását. A letartóztatási végzést dr. Sárkány — a Bíborost beleértve — tizennégy őrizetesnek kézbesítette ki. Közülük *hatan* vagyunk a készülő „nagy per" vádlottai. A hetedik főszereplőt, dr. Tóth László főszerkesztőt, a rendőrség napokkal később — 1949. január 3-án — vette őrizetbe. Őt a Népügyészség egyszerűen „elfelejtette" letartóztatni.

Takarodó után hamarosan álomba szenderülök. A mozgalmas nap élményei azonban mégiscsak tovább szövődnek lelkem mélyén. Összekuszálódva régi emlékekkel. Álmomban először római fogorvosom hófehér rendelőjét látom és hosszú ujjainak kimért, művészi mozdulatait. Utána mintha Budapesten, a Belvárosi Kávéház hatalmas üvegablaka mellett mennék el. Odabenn dr. Ries István ügyvéd ül, márványtetejű asztal mellett, szokásos törzshelyén. Az asztalon, magas üvegkehelyben, kávé tejszínhabbal. Dr. Ries kezében nyitott újság. Egyszercsak feltekint és barátságosan invitál: foglaljak helyet vele szemben a vörös bársonnyal borított széken. Ahogy nézem a Népbírósági Törvény e bábájának kissé kifényesedett, fekete ruháját, a ruha hirtelenül rendőri uniformissá alakul át. Már nem dr. Ries, hanem egy gorilla-képű államvédelmi tiszt lés rám az újság mögül. Futni kezdek, de mintha ólomból lennének lábaim, alig haladok valamit. Honvédtiszti egyenruhában szemüveges férfi csatlakozik hozzám. Parolija sötétlila bársonyból van, rajta két fényes aranycsillag. Megismersz — ugye? — kérdi merev, mosolytalan arccal. Földiek vagyunk, egy iskolába jártunk. Esküvőmön szerpapként segédkeztél. Remélem, nem haragszol azért, hogy elvállaltam a Népbíróság elnökségét? Hadbíró voltam, ötvenhat halálos ítélettel lelkiismeretemen. Mi mást tehettem volna? Lám, én is rab vagyok! Meglepetve nézek dr. Major Ákosra. Már Újpest határában, kormos gyárkémények között futunk. Az egykori hadbíró csíkos rab-

ruhát visel, nyakában kartontáblával, melyre vörös festékkel 56 van rajzolva. A szín ekkor megváltozik. Vidám gyermekcsapattal lombos szederfa árnyékában ülök. Mézédes görögdinnyét majszolunk, fél arcunk vörös a dinnye levétől. A távolban énekhangok csendülnek fel. Valaki elkiáltja magát: az Üdvhadsereg. Felugrunk és rohanunk a hangok irányába, hogy házról-házra kísérjük a gitározó, éneklő csoportot. Egy ideig csodáljuk az idegen egyenruhát, a szokatlan, pattogó indulókat. Azután Balázsy Pista, a vásott kópé, egy kapualjban titkos gyűlésre hív össze bennünket. Elhatározzuk a gyermekcsínyt: utánozni fogjuk az Üdvhadsereget. Udvarról-udvarra járunk, megelőzve a valódi csoportot. Egyikünk fazékon utánozza a dobost. Ketten szájharmónikával kísérik a dallamot. A többiek énekelnek, közben kezükkel a gitárkíséretet mímelik. A gyermekcsapat gyorsan szétrebben: meg kell szereznünk a „zeneszerszámokat". Nem sok idő telik bele és már énekeljük a pattogó indulót:

Egy jóbarát, az mindig közel van,
Sose félj, sose félj,
Hallelúja!
Mert Jézusunk, az mindig közel van,
Sose félj, sose félj,
Hallelúja!

A bérházak hosszú udvaraiban a gyermekek kacagva integetnek felénk. Tetszik nekik szereplésünk. A felnőttek közül van, aki mosolyog, van, aki öklét rázza.

Ágyúdörejhez hasonló zaj ver fel álmomból. Csapó százados veri öklével a cellaajtót. Éjszakai vizitet tart. Felugrok a priccsről, katonásan jelentem a létszámot. Távozása után magamban dudolom az Üdvhadsereg énekét. Nagyon komolyan. Imádkozva.

1949. január 1.

Az új esztendő még csak első perceit élheti, mikor furcsa zajra ébredek fel. Fejem fölött, a zárka keskeny szellőzőnyílásán részeg csoport lármája hatol le a pincébe. Férfiak, nők énekelnek, kacagnak, sikítoznak. Egymást igyekeznek túlkiabálni. Szilveszteri bál után gyalog tartanak hazafelé s a hófödte, csúszós úton egymásba kapaszkodva haladnak.

— Boldog Újesztendőt, elvtárs! — köszönti egyikük az államvédelmi őrt, aki most éppen cellám fölött — az úttesten — toporog fatalpú „szibériai" nemezcsizmájával. Igyon má' egészségünkre ebből a finom pálinkából! Jobban melegít ez, mint a prémesbunda. Igaz-e gyerekek?

— Igaza van a Nándinak! Éljenek a vasasok! Igyon elvtárs, ne búsuljon! Rá se rántson a górékra! Újév van, vagy mi a rosseb? Ilyenkor minden meg van engedve! Boldog Újesztendőt! — ordítják borízű férfihangok, sipítozzák visszhangszerűen a nők.

Az őr háttal áll a szellőzőnyílásnak és halkan beszél. Nem hallom, mit válaszol. Bizonyára csitítgatja őket. A részegek meg nem tágítanak. Pillanatok múlva nehéz nemezcsizmák kopogása hallik. Futólépésben érkezik a készültség.

— Emberek, itt nem szabad megállni! — szól rideg hangon a készültség vezetője. Ezen a helyen hangoskodni sem szabad. Tessék azonnal továbbmenni! Megértjük: újév van, maguk jól szórakoztak, ittak is. Ezt megérdemlik, mert dolgozó emberek. Aki maguk közül katona volt, tudja, hogy az őrség tagjainak tilos inni, vagy beszélgetni. Menjenek csak tovább! A következő utcasarkon már azt csinálhatnak, amit akarnak. De itt nem! Aki itt marad, az nagy bajba kerül.

— Azért nem kell mindjárt fenyegetőznie az elvtársnak — veti ellen egy mélyebb női hang. — Nemcsak katonák vannak köztünk, de partizánok is. Tudjuk mi, hogy mit szabad és mit nem. Mi tagadás, jócskán ittunk ma este. A díszlépést nehezen tudnánk kivágni. De azt senki se tilthatja meg nekünk, hogy boldog újesztendőt kívánjunk az őr elvtársnak.

— Gyere Manci, ne balhézz! — szól békítően egy öblös férfihang. Esküszöm, ha megint sittre vágnak, nem viszem be neked hetente a rachedlit. Hogy is van az a nóta, gyerekek?

A becsali csárda ki van festve
Oda jár a cimbalmos a cimbalmával cimbalmozni minden este
Kocsmárosné azt hiszi, hogy a lányát elveszi majd valaki.

A társaság elvonul. A dalt legalább három különböző dallamra énekelik. Valahol messzebb ismét megállnak.

— Boldog Újesztendőt! — kiáltják kórusban.

Télikabátom alatt igyekszem átfordulni másik oldalamra. Összekuporodom, hogy mindenütt be legyek takarva. Leheletemet használom hőmérőként. Párafelhő jelzi, hogy a hőmérséklet a fagypont körül van. Még mielőtt elaludnék, a pincefolyosó őrének hangját hallom. Minden zárkaajtóra ráüt öklével és hozzáteszi: Ébresztő! Föl! Az ajtó mögött vigyázzállásban sorakozó!

Hamarosan megtudom, miről van szó. Az őr a letéti raktárba vezet. Kis asztalkánál leültet. Szemben egy ismeretlen férfivel. Az illetőnek éles metszésű arca van, őszülő haja. Feketekeretes szemüveget visel és gyűretlennek látszó télikabátot, kalapot. Oly feszesen tartja magát, mint egy tábornok a díszszemlén. Úgy rémlik, láttam már őt valahol. Csendes szemlélődésünket ajtónyikorgás töri meg. Megérkezik a raktáros őrmester.

— Önök tanult emberek — kezdi mondókáját, — nem kell sokat magyarázkodnom. Kormányunk rendelkezése értelmében minden állampolgárnak összeírási ívet kell kitöltenie. Az 1948. december 31-én, éjfélkor fennálló helyzet szerint. Az ív négyoldalas, sok kérdéssel. Ennek ellenére, a kitöltéssel sietniök kell, mert odalenn még sokan várakoznak, hogy sorrakerüljenek. Egymással beszélniök nem szabad. Egyikük sem láthatja, mit ír a másik. Remélem megértettek? Lássanak munkához!

Az őrmester és fegyveres őrünk, egy idősebb szakaszvezető, elvonulnak. A raktár távolabbi pontjáról figyelik működésünket. Közben halkan beszélgetnek. Az asztalkán két ív fekszik és két ceruza. Felveszem az egyik űrlapot, átfutom a kérdéseket. Furcsának találom a „Statisztikai Hivatal" tolakodó érdeklődését „külföldi tanulmányutak, turistautak", „külföldi hozzátartozók", „külföldi érdekeltségek, egyesületi tagságok" és hasonlók irányában. Az idegen nyelvek ismeretéről is vallomást kell tennünk. A legnagyobb részletességgel. A kormány, moszk-

vai mintára, fel akarja térképezni nemcsak a nyugati kapcsolatokat, hanem azoknak még a lehetőségét is.

Az első oldalt — személyi adataimmal — gyorsan kitöltöm. Az ívet megfordítom és kissé társam felé tolom. Úgy teszek, mintha tovább írnék. A szemüveges „ismeretlen" elolvassa adataimat. Arcán mosoly fut át. Szemével jelzi: tudja, ki vagyok. Kisvártatva ő fordítja felém ívét. A kézfogás utánzásával fejezem ki neki baráti érzelmeimet. Dr. Vid József jezsuita atyáról, a magyar jezsuiták anyagi ügyeinek kezelőjéről van szó. Szeretném jelezni neki, hogy társa, a hatalmas termetű Várady János kisegítő testvér a 16-os zárka lakója. A közlést, nyomtatott betűkkel, a levegőbe írom. Sajnos, nem érti meg.

A cellába visszaérve igyekszem gyorsan elaludni. Éhség és hideg ellen ez az egyetlen orvosság. Egy hónappal ezelőtt még izgatottan fontolgattam volna a kérdéseket és válaszokat. Bántott volna a kommunista rendőrség primitívsége, mellyel az „1948. december 31-én, éjfélkor fennálló helyzet" apróbetűs utasítását szószerint értelmezi és ezért éjjeli nyugalmunkat megszakítja. November óta azonban átestem a tűzkeresztségen. Hihetetlen nyugalom és elszántság költözött belém. Ebből aligha tud valami kizökkenteni. Elsuttogok egy rövid fohászt és álomba szenderülök.

Ébresztőkor új, ismeretlen őrök vannak szolgálatban. Durvák és mocskosszájúak, de szadista kilengésekre nem kerül sor. Ahhoz túlságosan fáradtak. Hamarosan csend borul a pincebörtönre. A részegek vonulása is megszűnt az Andrássy úton. Olykor-olykor lapát koppanása hallatszik a távolból. Valahol tördelik az úttestre fagyott havat.

A délelőtti őrségváltás után kihallgatásra visznek. Egyelőre az őrparancsnoki iroda tágas várószobájában kell ülnöm. Bár az egész épület oly kihalt, mint a mesebeli elátkozott kastély, az őr mégis arccal a fal felé ültet. Az irodában a vékony Zentai hadnagy van szolgálatban. Egyedül. Óvatos léptekkel néha a várószoba ajtajához jön. Ellenőrzi, hogy nem váltam-e köddé. Már egy órája ülhetek így a csendben, mikor a főkapu felől motorbúgás hallatszik. Hamarosan két antantszíjas, bundás ÁVH-legény lép be a várószobába. Harminc év körüli nőt kísérnek, aki kezében útibőröndöt cipel. A hivatalos átadás pillanatok alatt megtörténik. Az államvédelmisták eltávoznak. Zentai hadnagy leülteti az áldozatot a várószobában.

— Az iratokból úgy látom, műtős nővér volt. Melyik kórházban dolgozott? — kérdi tőle.

— A budapesti Rókus-kórházban.

— Melyik sebészorvos mellett dolgozott?

— A legtöbbször Pommersheim-Czeyda professzor mellett, de az évek során igen sok sebész keze alá dolgoztam.

— Igen? Engem is Pommersheim professzor operált. Strumával. Kiváló ember. Nem hiszem, hogy akadna még egy sebész Magyarországon, akinek oly ügyes keze van, mint neki. Nem tudom elfelejteni türelmét és jóságát. Úgy beszélt velünk, mintha saját gyermekei lettünk volna. Egy-egy szava többet ért, mint a leghatásosabb gyógyszer. De mondja, miért akart Ön disszidálni? Nem volt megelégedve állásával?

— A helyzet az, elbocsájtottak állásomból. Ugyanakkor, mikor a Professzor úrtól megvonták az engedélyt, hogy a Rókus-kórházban operálhasson. Más kórházaknál próbálkoztam, de nem volt szerencsém. Egyik-másik sebész — könyörületből — alkalmi kisegítőként alkalmazott. Egy napon levelet kaptam Németországból. Magyar sebészfőorvos felesége írta. Valahogyan megtudta, hogy állás nélkül vagyok. Férjének sürgős szüksége volna oly műtős-nővérre, kinek nagy gyakorlata van. Azt tanácsolja: hagyjak itt mindent, akár egy szál ruhában lépjem át az osztrák határt. Most kitűnő alkalom kínálkozik, mert Karácsony estéjén a határellenőrzés meglehetősen laza. Bécsben várni fognak útiköltséggel és a megfelelő engedélyekkel. Németországban biztos, jól fizetett állást kapok. Nem sokat gondolkoztam, nekivágtam az útnak. Fertőrákosig akadály nélkül eljutottam. Ott csatlakoztam három férfihez, akik szintén Nyugatra tartottak. Helybeli fiatalember vállalkozott, hogy átvisz a határon. Személyenként 500 forintot kért. Felét azonnal odaadtuk neki, a másik felét — megegyezés szerint — az első osztrák faluban kellett volna átadnunk. A határ közelében azonban a vezető meggondolta magát. Kijelentette: mégsem jön velünk Ausztriába. A karácsonyestet családjával akarja tölteni. Kérte, adjuk oda néki a kialkudott összeg másik felét. Veszélytől nem kell tartanunk, csak kövessük a gyalogösvényt és perceken belül meglátjuk majd az osztrák határfalu kivilágított házait. Mit tehettünk egyebet: fizettünk és elindultunk. A vezető eltűnt a sötétben. Alig mentünk száz métert, fényszóró gyulladt fel. Nekem úgy tűnt, hogy a magyar határőrök már vártak ránk jeepkocsijukkal. Megmotoztak bennünket. Sopronba, majd Győrbe szállítottak. A férfiakat ott tartották, engem ma visszahoztak Budapestre.

— Ostoba dolog ily kalandos vállalkozásba keveredni — állapítja meg Zentai. Mondja, megvan az a levél, mellyel magát Németországba csalták?

— Igen, velem volt a bőröndben. Győri kihallgatóm a jegyzőkönyvhöz csatolta.

— Ez nagy szerencse. Ha más vád nincs Ön ellen, mint a határátlépés kísérlete, talán megússza internálással. Persze ez csak az én magánvéleményem. Ügyében feletteseink döntenek majd.

Megszólal a telefon Zentai irodájában. A hadnagy bemegy és becsukja maga mögött az ajtót. Hirtelen megfordulok.

— Ne keseredjen el — súgom a jövevénynek. Pár napig itt tartják, azután átviszik az internálótáborba. Legfeljebb hat hónapot kap. Ki lehet azt bírni. Remélem, második alkalommal óvatosabb lesz a vezetővel és akkor sikerülni fog kijutni Németországba.

— Ön is „határos"? — kérdezi a műtős-nővér felélénkülve.

— Nem. Sokkal súlyosabb ügyben vagyok itt. A Mindszenty-ügyben.

— Mire számít?

— Tíz-tizenöt év fegyházra, vagy még többre — suttogom.

A műtős-nővér szemeiből rémület tükröződik. Egész testében összerezzen. Idegesen kotorászni kezd nyakánál, a gyapjúsál mögött. Kiveszi a nyakláncán függő keresztet. Katolikus vagyok én is, pártonkívüli — szótagolja remegő szájjal. Közben szeme minduntalan Zentai ajtajára szegeződik.

— Erősnek kell lennünk! Velünk az Isten — fejezem be összeesküvésünket. Felemelt ökleimet megrázom a levegőben.

A legjobb pillanatban fordulok vissza a fal felé. Az udvar felől fiatal hadnagynő lép a várószobába. Bilgeri csizmát visel és rendőrtiszti egyenruhát. Nyakában, fehér blúz fölött, aranylánc hatágú csillaggal. Mintha tüntetésként viselné.

— Jöjjön velem — szólít fel erélyesen.

Fűzőnélküli cipőmben bizonytalanul lépkedek az udvar jeges talaján. De nem kell messzire mennünk. Lusztig Sándor főhadnagy szobája csak 20-25 lépésnyire van. A „belső nyomozók" földszinti birodalmában, ahol a jegyzőkönyveket végső formába öntik a Népügyészség számára. A hadnagynő leültet Lusztig íróasztala mellé. Ő maga írógépe előtt foglal helyet. Kissé oldalt fordul, hogy engem szemmel tartson, közben pedig körmeit reszeli. Csendben várakozunk a főhadnagyra. Az íróasztalon kettéhajtott újság fekszik. A „Szabad Nép" december végi száma. A Kommunista Párt hivatalos lapja hatalmas betűkkel adja tudtul Mindszenty bíboros őrizetbevételét. Gondolom, az újság nem véletlenül hever az asztal tetején. A lélektani hadviselés eszközének szánták.

Megérkezik Lusztig is. Vékonydongájú, szemüveges fiatalember. Első pillanatra látni rajta: büszke jól szabott, új egyenruhájára, mely eltakarja jelentéktelenségét. A „Szabad Népet" hirtelen mozdulattal a földre söpri.

— Hadnagy elvtárs — kérdi tetetett felháborodással, — hogy került ide ez az újság?

A hadnagynő nem válaszol. Vállat von és tovább reszeli körmeit. Lusztig úgy tesz, mintha gondolkoznék, azután felemeli az újságot és felém tartja.

— Mindszenty letartóztatása nem titok többé — mondja és igyekszik a hatást arcomról leolvasni. Bizonyára Ön is látta már a szenzációs hírt. Főnöke tehát itt van nálunk. Akármilyen hihetetlennek is hangzik. Nem árt ezt tudni magának, Ispánki! Legalább rádöbben arra, hogy mi semmitől sem riadunk vissza. Nálunk nem számít, hogy valaki püspök, vagy bíboros. Ha arra sor kerül, még a Római Pápát is letartóztatjuk.

— Abban sohasem kételkedtem — válaszolom nyugodtan, hogy Önök bizonyos dolgoktól nem riadnak vissza. De, hogy semmitől sem, azt alig hiszem. Minden ember fél valakitől vagy valamitől. Istentől, embertől, szenvedéstől, szégyentől, haláltól, kárhozattól, vagy hasonlóktól. Az elmúlt évek bőséges példával szolgálnak erre. A nemzetiszocialista vezetőket a közvélemény olyan embereknek tartotta, akik semmitől sem rettennek vissza. Ők maguk is gyakran hangoztatták, hogy félelmet, akadályt nem ismernek. Ez mindaddig tartott, míg a felelősségrevonás ideje el nem érkezett. Göring marsall például ciánnal megmérgezte magát. Búcsúlevelében olyasvalamit írt: azt vállalná, hogy katonatiszthez illő módon végezzék őt ki. Tábornoki díszben, dobpergés közben, sortűzzel. De azt nem tudná elviselni, hogy akasztófán fejezze be életét. Hitler, Himmler és Göbbels szintén öngyilkosok lettek. Ők már nemcsak az akasztófától féltek, hanem minden emberi számadástól és büntetéstől. Mussolini pedig, aki saját vejét, gróf Ciano-t kivégeztette, már ahhoz is gyáva volt, hogy öngyilkosságot kövessen el. Menekülés közben fogták el őt.

A főhadnagy alig várja, hogy befejezzem mondókámat. Ceruzájával idegesen dobol az asztalon.

— Önöknek van egy nagy hibájuk — magyarázza. — Nem ismerik a dialektikus materializmus elméletét. Ezért nem ismerhetik a társadalom kialakulásának

törvényeit sem. A kommunizmust egy kalap alá veszik a különböző fasiszta mozgalmakkal. Nekünk éppoly szomorú véget jósolnak, mint amilyen a fasisztáké volt. Nem tudok mást mondani, Önök egyszerűen vakok. A fasizmus haladásellenes mozgalom volt. A történelem logikája szerint el kellett buknia. A kommunizmus azonban, mint eszme és mozgalom, megfelel a haladás, a történelmi fejlődés követelményeinek. Sohasem fog megbukni.

Mindszenty, Ön és társaik még a jelenlegi helyzet megítélésében is tévednek. Sérthetetlen emberi szabadságjogokról beszélnek. A magyar alkotmányban szentesített törvényekre hivatkoznak. Nem veszik észre: a polgári demokrácia rendszere, melyben az ilyen kenetteljes hivatkozásoknak helye lehetett, Magyarországon véget ért. Már átléptünk a történeti fejlődés következő szakaszába, a proletárdiktatúrába. Ez fütyül minden hagyományra, jogszokásra. Még az írott, vagy íratlan törvényekre is. A proletárdiktatúra csak egyetlen törvényt ismer: megvalósítani az osztálynélküli társadalmat. Marx, Lenin és Sztálin profétikus álmát, melyet ők a dialektikus materializmus elméletéből vezettek le. Önök persze azt hitték: meg tudják gátolni a kommunizmus győzelmét. Tévedtek! A proletárforradalom hullámai elsöprik Önöket. A süllyesztőbe kerülnek, ahol már nem tudnak ártani többé nekünk. Néhány év múlva az emberek már az Önök nevére sem fognak emlékezni. Azt is megjövendölhetem: a Katolikus Egyház, a reakció fellegvára, mindenütt hasonló sorsra fog jutni. Pápástól, püspököstől. Mert a történelmi haladás kerekét nem lehet visszafordítani. A kommunizmus győzelmesen halad előre. A végső cél felé.

— Főhadnagy úr — válaszolom — bár a hely nem látszik a legalkalmasabbnak vitára, e kérdéssel kapcsolatban elmondom véleményemet. Előrebocsájtom: szabadságszerető ember vagyok. Tisztelem mások nézeteit és nagy bűnnek tartom, ha valaki a saját véleményét tűzzel-vassal embertársára kényszeríti. Ezzel szemben mindig elvártam, hogy mások is tiszteljék az én véleményemet.

Bár olvastam több pártbrosúrát, melyek a helyzetet hasonlóan írják le, tudásomat sokkal mélyebb forrásból merítem. Egyházunknak 1900 éves történetéből. Egyházunk első három évszázadában a Római Birodalom a keresztényeket államellenes összeesküvőknek tekintette. Változó hevességgel irtóháborút vezetett ellenük. Egy példa ezt jól megvilágítja. Az első 30 pápából 28 a vérpadon fejezte be életét. Bizonyára akadtak olyanok abban az időben, akik megjövendölték a kereszténység közeli végét. Kérdem, hol van azóta a Római Birodalom? Hol vannak a jósok, akik biztosra vették az Egyház pusztulását? Mert az Egyház ma is él és virágzik. Ezért a magam részéről nem látok indokot arra, hogy a Világegyház sorsáért aggódjam. Ami pedig a mi sorsunkat illeti: ez csak apró epizód a kereszténység életében. Mi hisszük, az Egyház sorsát magasabb Hatalom irányítja. Az Ő tervében a Mindszenty-per is szerepel. Bármilyen szerény mozaikként ugyan, de szerepel. A földgömb nem fog ezért megállni mozgásában. Tovább forog a nap körül. Nem is ez a kérdés. A mi szerepünk egyszerűen: tanúságot tenni, akár a legsúlyosabb áldozat árán is, bizonyos igazságok mellett, amelyek nélkül nem lehet ember módjára élni a földön.

Főhadnagy úr célzást tett az emberi társadalom kialakulására és további fejlődésére. A mi felfogásunk szerint az ember történetének elején ott van a Teremtő Isten. Ő alkotja — képére és hasonlatosságára — az embert. Értelmes,

szabadakaratú, közösségi lénynek. Az első emberpár paradicsomi boldogságát, tökéletes békéjét Teremtőjével, társával, önmagával és környezetével a bűnbeesés, majd a megváltás korszaka váltja fel. Az emberiség élete a földön nem tart örökké. A világ végén ismét megjelenik az Isten. A holtakat feltámasztja és minden ember fölött ítéletet tart. Művét — ezt a Világegyetemet — elpusztítja. Ezért az ember végső célbaérése, legyen az örök üdvösség, vagy kárhozat, már nem ebben a világrendben történik. Dióhéjban ez a mi történet-teológiánk. Három sarkalatos pontja van. Isten létének és működésének elfogadása. Annak a tanításnak elfogadása, hogy emberi létünknek kezdete ugyan van, de vége nincs, mert túlvilági örök-léttel folytatódik. A harmadik: egyéni felelősségünk saját magunk és embertársaink földi boldogságáért, de méginkább végső célbaéréséért.

Az Önök materialista felfogása szerint nincsen Teremtő és Legfőbb Törvényhozó. Az anyag öröktől fogva létezik, magába rejtve a tökéletesedés örök törvényét. Így jön létre — évmilliók alatt — a Világegyetem, minden létezőjével együtt. Maga az ember — történetének elején — még nem is ember. Gorilla vagy másfajta majom. Állati vadsággal, foggal-körömmel és az ösztön ezer cselével küzd fennmaradásáért. E küzdelemben „értelme" kifinomul, győzedelmeskedik a nálánál hatalmasabb vagy veszélyesebb ellenfelek fölött. A világ ura lesz. A történelem egy pontján azután megszünteti a magántulajdont, a tőkés kizsákmányolást. Bevezeti a társadalmi tulajdon és termelés rendszerét. Mivel az „eredeti bűn" Önök szerint a magántulajdonban rejlik, a csere megszünteti a kapitalista bűnöket — lopás, gyilkosság, irigység, önzés, gyülölködés, kapzsiság stb. — és kifejleszti a társadalmi erényeket. Nem lesz többé harc, háború. Az emberi tudomány felfedezi a betegségek titkát. Gyógyszereivel egyre jobban kitolja az élet határait, az örökkévalóság felé. Az ember, illetőleg az emberi társadalom így önmaga megváltójává lesz. Megvalósítja a végső célt: az Utópia boldog társadalmát itt a földön, melyről már sokan álmodoztak a korábbi századokban.

Elismerem: a marxizmus nem hirdet általános felebaráti szeretetet. Erkölcsi álláspontját Mao Ce Tung így fejezi ki: Barátainkkal együtt menetelünk, az ingadozókat igyekszünk megnyerni, ellenségeinket pedig elpusztítjuk. E harmadik ponthoz persze jól illik az Inkvizició felújítása. Mégis, szilárd meggyőződésem: később, talán évszázadok múlva, az akkori marxisták nagyon fogják szégyelni, amit Önök most velünk tesznek.

Lusztig főhadnagy csendben hallgatja végig fejtegetésemet. Egyszer sem néz rám. Székében hátradőlve a ceruzát forgatja ujjai között. A hadnagynő közben befejezte a körömtisztítást. Táskájából apró üveget vett elő. Körmeit lakkozza.

— Nézze Ispánki — szólal meg Lusztig, Ön lehet tanult ember, de a helyzetet rosszul ítéli meg. A Kommunista Párt sohasem téved. Mindig tudja, mit, mikor és miért kell csinálni. Mi vakon bízunk a Pártban és annak bölcs vezetőiben. A munkásmozgalom története igazolja, hogy a Kommunista Párt mindig a helyes úton jár. Azon az úton, melyet Marx, Lenin és Sztálin jelöltek ki. Mindszenty és Ön helyesebben tennék, ha bírálat helyett hálásak lennének a Párt nagylelkűségéért. Mert könnyen megtehetnénk, hogy magukat az első akácfára akasszuk fel. Ilyen hazaárulóknak az volna a méltó büntetése. Ehelyett a Népbíróság elé kerülnek. Nem állítom, hogy a maguk iránti szeretetből tesszük ezt. A Pártnak tekintettel kell lennie az ország külpolitikai érdekeire és a nyugati testvérpártok helyzetére.

Később, ha a proletárdiktatúra majd megerősödik, már nem leszünk ennyire elnézőek.

De térjünk a tulajdonképpeni tárgyra! Nem azért hozattam Önt ide, hogy elméleti vitát folytassunk. Az Ön korábbi vallomásával kapcsolatban nehézségek merülnek fel. Mondja, hányszor találkozott Ön dr. Nagy Miklóssal szeptember-október hónapokban?

— Háromszor.

— Melyik alkalommal adta át neki a Rómában tartózkodó Mihalovics prelátus levelét?

— Második találkozásunk alkalmával.

Lusztig hátratolja székét. Íróasztalának fiókját félig kihúzza. Jobbkarjával az asztalra könyököl, hogy ne láthassam, mit csinál. A papírzizegésből úgy veszem ki, irataiban lapozgat. Egyszercsak abbahagyja a lapozást, pár percig belemélyed a szövegbe.

— Igen. December eleji vallomásában ugyanezt mondja. Ez azonban ellentmond dr. Nagy Miklós vallomásának. Ő azt állítja, Ön csak egyszer kereste fel. Tagadja, hogy Öntől bármiféle levelet átvett volna. Ezt az ellentmondást a jegyzőkönyvekből ki kell küszöbölnünk. Mivel dr. Nagy idős, tiszteletreméltó egyházi személy, nem feltételezhető, hogy hazudik. Mi az ő vallomását fogadjuk el, nem a magáét. Adok Önnek párpercnyi gondolkozási időt. Jól fontolja meg, mit válaszol. A kérdés ez: hányszor találkozott dr. Nagy Miklóssal?

— Nincs szükségem gondolkozási időre — válaszolom. — Háromszor találkoztunk.

— Hadnagy elvtárs, hol a gumibot? — kérdezi a főhadnagy elboruló arccal.

— A papírkosárban — feleli unott hangon a hadnagynő. Utána, csücsörített szájjal, tovább fújja körmeit, hogy a körömlakk megszáradjon.

Mialatt Lusztig a két papírkosarat átkutatja, érzem: a vér arcomba szökik. Mi magyarok más anyagból vagyunk gyúrva, mint az orosz muzsikok, akik évszázadokon át megszokták, hogy a hatóság emberei előtt alázatosan hétrét görnyedjenek, sapkájukat idegesen morzsolgassák kezükben és irgalomért esedezzenek. Bennünk még a puszták szilaj népének büszkesége él. Ha véremre hallgatnék, a vézna Lusztig részére ez a nap valószínűleg életének utolsó napja lenne. De Krisztus tanítványa vagyok. El kell fogadnom a keresztet, bármily nehéz. Uram segíts! — imádkozom magamban, míg lelkem a csatát megvívja bensőmben. Gondolataimból a főhadnagy hangja hoz vissza a valóságba.

— Álljon fel! — kiáltja. Tartsa előre a tenyerét! Hányszor találkozott Nagy Miklóssal?

— Háromszor!

Lusztig hatalmasakat üt gumibotjával tenyeremre. Egyik ütésével csuklómat találja el. Ettől ujjaim furcsa módon összezsugorodnak. A gumibottal a másik kezemre mutat. Felemelem a bal karomat is. Ettől fogva váltakozva üti hol egyik, hol másik tenyeremet. Közben nem mulasztja el megkérdezni:

— Még mindig háromszor találkoztak?

— Igen — válaszolom. — Háromszor. Most és mindörökké háromszor.

Válaszom feldühíti a főhadnagyot. Magasabbra emeli a gumibotot, hogy erősebbeket üthessen. Fogaimat összeszorítom minden ütés előtt, hogy fel ne jajdul-

jak. Csuklóm és a nagyujj szenvedi a legtöbbet. Mert tenyereim már dagadtak és kanálszerűen összezsugorodnak. Lusztig egy idő múlva megunja a verést. Utasít, üljek le a székre. A gumibotot gondosan fiókba zárja. Apró papírlapra valamit feljegyez, átadja a hadnagynőnek. Kimegy a szobából.

A csendben igyekszem elterelni figyelmemet a fájdalomról. Nehezen megy. Felteszem magamnak a kérdést: miért oly fontos az Államvédelemnek vallomásom megváltoztatása? Némi töprengés után — úgy vélem — rájöttem az igazi okra. „Heuréka" szeretnék felkiáltani Archimédesszel. Múlt év októberében hosszasan tárgyaltam dr. Nagy Miklóssal a Kommunista Párt egyházellenes stratégiájáról. Az első lépés mindig a besugórendszer kiépítése. A második: provokációs kísérletek kémeik, beugrató ügynökeik részéről. Utána megfujják a harci kürtöket: a baloldali sajtó farkas-kórusként kezdi üvölteni rágalmait az Egyház ellen. Az előkészítést nyomon követi a tulajdonképpeni támadás. Egyesületeink betiltása, iskoláink államosítása, a hitoktatás kereteinek leszűkítése. Dr. Nagy Miklóssal egyetértettünk abban: a Kommunista Párt két új támadást készít elő. A közelebbi Mindszenty prímás bebörtönzése. Nyár óta ugyanis sajtóhadjárat folyik ellene, egyre élesebb fenyegetésekkel. A távolabbi támadás — öt egyetemi kollégiumunk ellen — még csak a provokációs szakasznál tart. Kiszemelt növendékeinket furcsa „látogatók" keresik fel. A „népi kollégiumok' tagjainak adják ki magukat, de nevük semmiféle egyetemi regiszterben nem szerepel. A Kommunista Párt utasítására hivatkoznak. Rá akarják venni növendékeinket: lázadjanak fel az egyházi vezetés ellen, aláírások gyűjtésével követeljék intézeteink államosítását, tagadják meg a tartásdíj fizetését, terjesszenek az elöljárókról rágalmazó híreket. Vagy egyszerűen: tűzzék ki a hirdetőtáblára Hitler fényképét és azonnal értesítsék erről az Államvédelmi Hatóságot. A többit bízzák a Kommunista Pártra, mely gyorsan leleplezi a „fasiszta összeesküvést". A provokáció alkalmat adna Kádár János belügyminiszternek a vallásos nevelés utolsó fellegvárainak bezárására. Növendékeink becsületére szolgál, hogy egy sem akadt közülük, aki az ily aljas tevékenységben részt vállalt volna. Többen a menekülést választották: kiköltöztek a kollégiumból.

Korábbi vallomásaim során a témát többször érintettem. Kihallgatóim úgy tettek, mintha süketek lennének. A jegyzőkönyvekbe ebből semmi sem került be. Dr. Nagy Miklósnál is ez lehet a helyzet. A bírósági tárgyalás során azonban részletes vallomást kellene tennünk találkozásainkról. A „kellemetlen téma" ismét felmerülhet. Ezt az Államvédelmi Hatóság el akarja kerülni. Találkozásainkat jelentéktelen epizóddá zsugorítva, melyet a bíró feltűnés nélkül mellőzhet.

A főhadnagy hosszasan van távol. Mikor visszaérkezik, a falhoz állít. Magyarázza: dr. Nagy Miklóssal fog szembesíteni. Barátomat nem üdvözölhetem. Semmiféle jelet nem adhatok neki. A felszólításra, hogy „most!" meg kell fordulnom. Gépies gyorsasággal el kell mondanom a három találkozó történetét. Utána, külön felszólítás nélkül, azonnal ismét a falhoz kell fordulnom.

Percek múlva ajtócsapódás jelzi dr. Nagy Miklós érkezését. Elhangzik az utasítás: „most!" Megfordulok. Két lépés távolságra szembenáll velem öreg barátom, az Actio Catholica országos főtitkára. Ezüstös hajkoronája alatt, beesett arcából élesen kiütközik sasorra, mintha tiltakozni akarna Szent István országának meggyalázói ellen. A pillanatnyi, dermedt csendben egymásra mosolygunk. A beszéd fölösleges is lenne. Néha egy szempillantás többet tud kifejezni, mint Cicero minden ékesszólása. Dr. Nagy kezén piszkos, vastag kötés van. Mi történhetett vele? — kérdezem magamtól. (Csak jóval később tudtam meg tőle, egyik kihallgatója gumibottal körmeit verte. A körömágyak gyulladásba jöttek, elgennyesedtek. Különösen jobb kezének nagyujján. Csak akkor vitték orvoshoz, mikor a vérmérgezés tünetei léptek fel. Dr. Weil Emil, az Andrássy út 60. orvosa, tetanuszinjekciót adott neki, majd a nagyujj körmét — érzéstelenítés nélkül — csipesszel leszaggatta!)

— 1948. szeptember 22-e táján kerestelek fel először — kezdtem a történetet. Jeleztem a titokzatos „Madame Pomrelot" feltűnését, aki azt állította: Rómából jött, ismeri Mihalovicsot, leveleket hozott tőle. Tanácsoltam, ne fogadd e gyanús hölgyet, levelet se vegyél át tőle. Kértelek, bízzál meg engem, hogy a számodra érkező levelet elolvashassam és megtudhassam, miről is van szó. Indoklásként felhoztam: Mihalovics prelátus bizonyos tevékenysége, majd szökése súlyos helyzetbe hozta jótékonysági és kulturális szervezőközpontunkat, az Actio Catholica-t. Nem kívánatos, hogy az országos igazgató után most a főtitkár is olyasvalamibe keveredjék, ami az intézmény megszüntetését eredményezheti. Te úgy döntöttél; a hölgyet nem fogadod, de a szóbanforgó levelet az én kezemből hajlandó vagy átvenni.

Másodszor szeptember utolsó napjaiban kerestelek fel. Ekkor elhoztam magammal az állítólagos Mihalovics-levelet. Te felbontottad, elolvastad, majd úgy nyilatkoztál: a levél — az aláírásból és a tartalomból ítélve — eredetinek látszik. Én ekkor felhívtam figyelmedet a tényre, hogy a Mihalovics-üggyel kapcsolatban az Államvédelmi Hatóság többezer levelet és levélmásolatot foglalt le. Ily hatalmas anyagból a szakember könnyen tud megtévesztő hamisítványt gyártani. Hivatkoztam az Egyház intézményei ellen évek óta folyó provokációs tevékenységre, melynek egyes részleteit „Új Ember" című hetilapunkban Te magad szellőztetted. Beszélgetésünk végén csak két lehetőséget láttunk: vagy Mihalovics prelátus vesztette el teljesen fejét, vagy újabb provokációval állunk szemben. Ez utóbbi valószínűbbnek látszott.

Harmadik találkozónkra október folyamán került sor. Beszámoltál esztergomi utadról. Közölted velem dr. Zakar kollégánknak megjegyzését gyanakvásommal kapcsolatban: Az óvatosság nem árt, de nem kell mindjárt annyira megijedni! Emlékezhetsz: nagyon meg voltam ütközve a naivságon. Búcsúzásnál azt mondtam Neked: Majd meglátjuk, ki lesz legjobban megijedve, mikor eljön a megpróbáltatások órája. Ez a rövid története találkozásainknak.

Alig észrevehető fejbólintással búcsúzom dr. Nagy Miklóstól. Visszafordulok a fal felé. Lusztig megkérdezi őt: Nos, mit szól Ön mindehhez?

— Ispánki barátom emlékezete sokkal jobb, mint az enyém — válaszolja Nagy Miklós. — Minden úgy történt, ahogy ő az imént elmondotta.

Dr. Nagyot kivezetik a szobából. A hadnagynő papírt tesz gépébe és automatikusan gépeli a bevezető szöveget, mely szerint vallomásomat teljesen szabadon, minden kényszer alkalmazása nélkül teszem. A szöveget — visszatérése után — Lusztig diktálja. „Emlékezetem szerint dr. Nagy Miklóst háromszor kerestem fel lakásán. Egyik alkalommal átadtam neki a Rómába kiszökött Mihalovics prelátus levelét, melyet Madame Pomrelot nyugati kémnő juttatott el hozzám. E levélben Mihalovics híranyagot kér dr. Nagy Miklóstól a Rómában felállítandó kémirodája

részére. Arra vonatkozólag, mi lett e levél sorsa és dr. Nagy Miklós hányjelentést küldött Mihalovicsnak Rómába, nincsen tudomásom".

— Nem írom alá! — jelentem ki Łusztignak, mikor a vallomás öt példányát elém teszi. Ez az Ön vallomása, nem az enyém.

— Nem írja alá? — kérdi a főhadnagy dühösen. Talán nem volt elég Önnek, amit ma a kezére kapott? A gumibot itt van még a fiókban. Adhatok nagyobb adagot is!

Nem válaszolok. Tekintetemben lehet valami ijesztő, mert Lusztig gyanakodva megkérdezi:

— Most mire gondol?

— Arra, hogy mégiscsak lesz valami eredménye a mai napnak.

— Milyen eredmény?

— Feltételezem, főhadnagy úr mától fogva minden nap fog azért imádkozni, hogy velem még egyszer az életben ne találkozzék.

Lusztig egy darabig szótlanul maga elé réved, majd kezével legyint, mint aki rossz álmot űz el magától. Utasítja a hadnagynőt, tegyen új papírt gépébe. Az új szöveget már én diktálom:

„Emlékezetem szerint dr. Nagy Miklóst háromszor kerestem fel lakásán. Második látogatásom alkalmával átadtam neki azt a levelet, melyet részére állítólag Mihalovics prelátus küldött Rómából. Hozzátettem: a levelet a magát Madame Pomrelot-nak nevező, gyanús személy juttatta el hozzám. Dr. Nagy Miklós a kérdéses levelet — kívánságom szerint és jelenlétemben — megsemmisítette."

Tenyerem úgy ég, mintha tüzes kemencéből húztam volna ki. A tollat alig tudom ujjaim közé fogni. Az íveket lassan írom alá, hogy a reszkető írás megörökítse az utókornak a gumibotozás élményét. A hadnagynő ezután visszakísér az őrparancsnok várószobájába. Úgy látszik, a délutánt itt kell eltöltenem, hogy kéznél lehessek, ha dr. Nagy végleges jegyzőkönyve kapcsán újabb nehézség támadna. Ahogy az idő halad, a várószoba forgalma egyre élénkebb lesz. Mind nagyobb számban érkeznek polgári ruhás nyomozók, egyenruhás őrök. Természetesen foglyok is. Az új esztendő első fecskéjét, a műtősnővért, nagyobb csoport váltja fel. Férfiak és nők vegyesen. Hátizsákokkal érkeznek, bőrkabátban vagy rövid bundában, nehéz turistabakancsuk fölött tarka gyapjúzoknival. Az ember könnyen úgy vélhetné: a téli táj szerelmesei, akik hosszú gyalogtúrára indultak. Pedig nem azok, hanem a menekülő középosztály képviselői. Szombathelynél akarták elhagyni az országot, Graz irányába, de lebuktak. Őket munkások követik. Szegényes öltözetben, baszk-sapkával, borostás állal. A bor megnyitotta lelkük mélyét. „Gyalázták" a demokráciát — mondja a kommunista zsargon. Pedig csak a sztálini rendszer Isten- és embertelen világát szidták. Egyiküket bilincsben hozzák a nyomozók. Oly részeg, hogy jobbról is, balról is támogatni kell. Mellém ültetik. Nagyokat csuklik és olyankor a pálinkabűz felhőként árad körülötte. Mivel ma még nem ettem semmit, bensőmet az undor felkavarja.

Este 6 óra lehet, mikor az őr visszavisz a pincebörtönbe. A fogdaparancsnok észreveszi tenyereimen a lilás csíkokat. Fejét ingatja. Csajkámat majdnem színültig tölti levesmaradékokkal. Dupla kenyéradagot ad. Suttogva hozzáteszi:

— Boldogabb Újesztendőt!

1949. január 4.

Harmadnapja folyik ismét kihallgatásom. Reggeltől estélig. Nem egyhuzamban, mint az őrizetbe vételt követő éjjeli vallatások alkalmával, hanem megszakításokkal. Egy-egy kihallgatás kb. másfél óráig tart. Ezalatt Lusztig főhadnagy elismételteti velem korábbi vallomásaim kiragadott részét, mely a vád szempontjából jelentőséggel bír. Íróasztalának mostmár mindhárom fiókja félig ki van húzva. Bennük fekszenek az ügyemre vonatkozó jelentések, jegyzőkönyvek. Míg beszélek, a főhadnagy fontoskodó arccal hajol hol az egyik, hol a másik fiók fölé. Ellenőrzi, eltérek-e valamiben a jegyzőkönyvekben rögzített tényállástól. Olykor vitába is száll velem. Bizonyos tényekkel kapcsolatban szeretné saját véleményét rám erőltetni. Egyelőre kevés sikerrel.

Hamarosan rájövök a titokzatoskodás okára is. Lusztig néha két iratkötegben lapoz. Közben megfeledkezik arról, hogy a jegyzőkönyvek felső széle kilátszik a fiókból. Felettesei piros, kék és fekete tintával írt utasításai jelzik: vallomásom melyik részletét kell kihagynia a vádiratból, mit kell bővebben tárgyalni vagy a szövegbe pótlólag beilleszteni. A cél nyilvánvaló. Valós események mozaikjából és valótlan magyarázatok betoldásából „hiteles kémtörténetet" felépíteni.

A kihallgatás eredményét a főhadnagy néhány mondatban foglalja össze. Ő maga diktálja le a gépírónőnek. Utána a hadnagynő visszakísér engem az őrparancsnok tágas várószobájába. Helyemet vádlott-társam, dr. Nagy Miklós foglalja el Lusztig íróasztala mellett. Az államvédelmi vezetőség gondosan ügyel arra, hogy Dr. Naggyal ne érintkezhessem. Tapasztalatból tudják, mily sorsdöntő volt néha a letartóztatott kommunisták részére, ha társaik vallomását suttogva közölt utasítással, titkos üzenetváltással befolyásolhatták. Ezt a lehetőséget a mi esetünkben ki akarják küszöbölni. Váltakozó kihallgatásaink alkalmával Dr. Nagyot csak távolról és véletlen folytán látom.

Művészemberek többször hangoztatják: nem baj, ha a sajtó rosszat is ír rólunk. Csak írjon rólunk! Foglalkozzék velünk! Mert az a művész, akit a sajtó agyonhallgat, félig-meddig meghalt. A letartóztatott is így gondolkozik néha. A kihallgatások, bármily fárasztóak, változatosságot jelentenek a pincebörtön egyhangú, idegőrlő magányával szemben. A fogoly nem érzi többé magát félig-eltemetett embernek. Emellett, számomra e három nap nagy meglepetéseket hozott.

Lusztig főhadnagy az első napon udvarias volt hozzám. Legalábbis kezdetben. Bizonyára tegnap elmondta már az első imát, hogy velem odakünn mégegyszer ne találkozzék — gondoltam magamban, némi akasztófahumorral. Felszólított: bátran szakítsam félbe, ha valami nem tetszenék összefoglaiójának szövegében. Egyszer-kétszer hozzájárult, hogy a szöveget saját magam fogalmazzam meg. Estefelé azonban már nem volt ennyire engedékeny. Kijelentette: az egész jegyzőkönyvet újra kell gépelni. A szövegben nem maradhat meg ez a kifejezés: „Dr. Tóth K. János, Rómában élő paptársam". Helyébe ezt kell írni:

„A Nyugatra szökött dr. Tóth K. János barátom". A következő választ adtam neki:

— Ügyemre nézve lényegtelen, vajon a jegyzőkönyvben szereplő dr. Tóth K. János barátom-e vagy paptársam, ismerősöm stb. Mivel a jegyzőkönyv az én vallomásomat és nem más személyek ötleteit tartalmazza, ragaszkodom a „paptárs"

kifejezéshez. Azt mindenesetre sejtem, miért akarják Önök a szöveget megváltoztatni. A közmondás szerint madarat tolláról, embert barátjáról lehet megismerni. Bírósági tárgyalásunkon a vád képviselője e népies bölcsességgel érvelhet kémmivoltom mellett. A tényből, hogy dr. Tóth K. János a Külügyminisztérium szentszéki referense volt, Nyugatra szökött és a nyugati hatalmak hírszerzőivel kapcsolatba került, logikusan gondolkodó ember még nem következteti, hogy akár én, akár dr. Tóth más barátja kémek vagyunk. A közönség egy része azonban hajlamos az általánosításra. Úgy véli: tolvajnak rendszerint tolvajok a barátai, kémnek pedig kémek. Ezért ragaszkodom a „paptárs" kifejezéshez. Aligha lehet tőlem elvárni, hogy a vád képviselőjének kezébe ütőkártyát adjak. Oly érvvel, mely ha nem is meggyőző, de a tömeg körében hatásos lehet.

Lusztig főhadnagy lehajtott fejjel, szótlanul hallgatta fejtegetésemet. Egy darabig nem mozdult, mint aki nem tudja, mit tegyen. Egyszercsak, hirtelen elhatározással, oldaltfordult. Mélyen lehajolt és papírkosara mellől nagy fényképet vett fel. Elém tartotta.

— Ismeri e képen szereplő két személyt? — kérdezte.

— Igen. Az egyik: volt munkatársam, Mindszenty bíboros személyi titkára, dr. Zakar András. A másik: volt iskolatársam, prímási levéltáros, dr. Fábián János.

Elődöm a budai Szent Imre Kollégiumban, utódom az esztergomi Prímási Udvarban.

— Mi az a hengeralakú dolog Zakar és Fábián között? — faggatott tovább a főhadnagy.

— Bádogból készült irattartó. A Prímási Irattár második emelete tele van ilyen fémtokokkal. A félméter hosszútól a kétméteresig. Templomépítések, restaurálások tervrajzait, a prímási birtokok térképeit és hasonlókat szoktunk bennük tartani. Védelmül tűz, napfény, por, nedvesség ellen. Talán 250 év óta.

— Amit mond, helyes — állapította meg Lusztig. Végre egy pontban megegyezik nézetünk. Amit azonban most mondok Önnek, csalódást fog okozni. Mindszenty és Zakar nem fogadták meg tanácsát, hogy a veszedelmes iratokat el kell égetni. Egy részüket ebbe a fémhengerbe rejtették. A fémtokot Zakar és Fábián ásták el a Prímási Palota pincéjében. Naivul azt hitték, mi erre nem fogunk rájönni. Ez a fénykép akkor készült, mikor az elásott fémtok ismét napvilágra került. Láthatja oldalt az ásót is, mellyel mind az elásás, mind a kiásás történt. Valójában azonban nem erről akarok most beszélni. A fémhengerben megtaláltuk azt a levelet, melyet dr. Tóth K. János írt Önnek Rómából. Nézze, itt az eredeti levél, melyben dr. Tóth Önt kedves barátjának szólítja. (A főhadnagy az egyik fiókból géppel írt levelet húzott elő. Ennek szövege azonos volt az általam kapott Tóth-levél szövegével. A levél alján dr. Tóth K. János „sajátkezű" aláírása volt látható.) Mi persze nem vagyunk arra kötelezve, hogy a birtokunkban lévő hiteles bizonyítékokat Önnek megmutassuk. Ez esetben kivételt kellett tennem. Az Ön zárójegyzőkönyvének elkészítése igen sürgős. Ne akadékoskodjék hát! Nincsen értelme. Dr. Tóth K. János Önt kedves barátjának szólítja. Vallja csak nyugodtan, hogy jóbarátok voltak!

Lusztig rámnézett. A hadnagynő is, aki bizonyára már hazakészült, mert beszélgetésünk alatt igyekezett rendet teremteni az írógép körül. Nem voltam képes

azonnal választ adni. Minden erőmet összeszedtem, hogy kitörő nevetésemet visszafojtsam. Lusztig ezt észrevette.

— Mi baja van Önnek? Ne nevessen, mert ellátom a baját!

— Főhadnagy úr, — válaszoltam — amit Ön az imént mondott, annyira csodálatos, hogy nem tudom örömömet visszafojtani. Fegyelmezett ember vagyok. A legyengült testi állapotban kissé nehéz az érzelmeken uralkodni. Megmagyarázom a helyzetet. Szeptemberben a magát „Madame Pomrelot"-nak nevező hölgy zárt borítékban kézírásos levelet nyújtott át nekem. Állítása szerint a levelet dr. Tóth K. János írta. Dr. Tóth egyik elődöm volt Esztergomban. Régebbi ügyekkel kapcsolatban számos levélfogalmazványa került kezembe. Jól ismerem kézírását és fogalmazási stílusát. Mikor a „Madame Pomrelot" által átnyújtott levelet elolvastam, nem támadt kétségem a levél eredetiségét illetően. Most utólag felötlik bennem: a levél lehetett hamisítvány is. Oly művészi hamisítvány, hogy szerzője aranyérmet érdemel munkájáért. A szóbanforgó levelet, „Madame Pomrelot" távozása után, azonnal elégettem. Semmi értelme nem lett volna egy jelentéktelen magánlevelet Mindszenty bíboroshoz — Esztergomba — eljuttatni. De, feltételezzük, dr. Tóth K. János levelét eljuttattam Esztergomba és dr. Zakar kollégám — érthetetlen okokból — azt a fontos történelmi dokumentumok közé sorolta. A kézzel írt levél akkor sem változott volna át hitvány másolópapírra gépelt sorokká. Az aláírás sem világos-kék tintával írt, feltűnően vastag ákom-bákommá, melyről már a négyéves kisgyermek is megállapítja: közönséges hamisítvány. Valaki azt mondhatná, e tények miatt inkább bosszankodnom kellene, mint örülnöm. Ez igaz. Örömöm oka nem ez. A másolat létezése bizonyítja véleményem helyességét. A „Mihalovics — dr. Tóth levélköteg" Róma és Budapest között idegen kezekbe került. Valaki lemásolta és provokatív szándékkal nekem továbbította. Abban a reményben: a levelek címzettjei, elsősorban maga Mindszenty bíboros, törvényellenes ténykedésbe kezdenek, mely perbefogásukat indokolttá teszi.

Lusztig maga elé meredve hallgatott. Kézmozdulattal jelezte a hadnagynőnek, vegye ki gépéből az új jegyzőkönyv részére készített papírokat. Átnyújtotta neki az asztal fölött a korábbi jegyzőkönyv példányait. Mikor a hadnagynő a lapokat gépébe már befűzte, a főhadnagy diktálni kezdett:

„A fenti jegyzőkönyvben kérem a következő javítás eszközlését: A harmadik sorban tévesen úgy vallottam „levelet hozott a Rómában élő dr. Tóth K. János paptársamtól". A helyes szöveg: „levelet hozott a Nyugatra szökött dr. Tóth K. János barátomtól". Budapest, 1949. január 2. Dr. Ispánki Béla.

A főhadnagy elém tette a jegyzőkönyv példányait. Felém nyújtotta töltőtollát. Nem mozdultam.

— Mi az? — kérdezte Lusztig dühösen. — Mire vár, gumibotra?

— Csak erre a szóra vártam — feleltem neki nyugodtan. — Most már aláírom a jegyzőkönyvi példányokat.

Az aláírásokkal elkészültem. Közben a hadnagynő felvette kabátját, távozni készült. A főhadnagyra nézett, mintha várta volna észrevételét megjegyzésemmel kapcsolatban. Lusztig megvető kézmozdulattal jelezte, nem kell félnie, arra a tanúvallomásra nem fog sor kerülni. Szemének intésével elbocsájtotta a gépírónőt. A pincebörtön egyik őre hamarosan megjelent a színen. Visszakísért zárkámba.

Útközben arra gondoltam: milyen kár, hogy az 1945 tavaszán használatos, ünnepélyes bevezetés kimaradt jegyzőkönyvemből. Szépen hangzott volna: „Rendőrségi őrizetem alatt rendes ellátásban részesültem, még húst is kaptam. A nyomozóhatóság velem udvariasan bánt, fizikai kényszert, fenyegetést nem alkalmazott. Vallomásomat minden kényszer nélkül, önkéntesen teszem." Igaz, akkoriban még az U.S.A. és a Szovjetunió katonái boldogan ölelkeztek össze az Elba folyónál. Azóta az idők megváltoztak. Sztálin jóvoltából a magyar kommunisták nyeregben érzik magukat. Már nincs szükségük a demokratikus álarcra, sem a „szép hazugságokra."

A kihallgatás második napján már korán szólítottak ki cellámból. A sötét téli reggelen úgyszólván csak Lusztig szobája volt kivilágítva. Nyugati kapcsolataim, levelezésem, barátaim és „Madame Pomrelot" személye kerültek tárgyalásra. A hadnagynő csak sokkal később csatlakozott hozzánk. Lusztig fáradtnak, ingerültnek látszott. Nekem nagyon hiányzott a reggeli „csendes óra". Az elmélkedés és imádság, mely a mindennapi lelki kenyeret jelentette. Egyszer a főhadnagy megkérdezte, miért oly fátyolos, reszkető a hangom? Csak nem attól félek, hogy védekezésem az ellenérvek súlya alatt összeomlik?

— Főhadnagy úr — válaszoltam, túl vagyok azon a ponton, mikor az őrizetes még izgul a feltett kérdések miatt. Nem aggódom jövendő sorsom felől sem. Mikor idehoztak, makkegészséges fiatalember voltam. A testi erőnek azonban határai is vannak. Harmincnyolc nap óta nem jutottam húshoz, tejhez, vitamintartalmú ételekhez, mint a gyümölcs vagy a zöldfőzelék. A napi félcsajka bableves és a kis szelet kenyér csak az éhhalál megakadályozásához elég. Gyomrom állandóan reszket az éhségtől. Látási zavaraim is vannak: tűzpiros karikák, fekete pontok rajzanak szemem előtt. Ráadásul tegnap este a napi ételt sem kaptam meg. Az új fogdaparancsnok délután elfelejtette félretenni adagomat. Sok keresgetés után valahonnan egy darab száraz kenyeret kotort elő. Ez volt minden, amit tegnap ettem. Láthatja, nem vagyok siránkozó ember. Ha Ön ma nem kérdez, szóba sem hoztam volna e dolgot. Persze ez nem jelenti azt, hogy részemről az ügyet lezártam. A nürnbergi nemzetközi bíróság letartóztatott személyek éheztetését az emberiesség ellen elkövetett, súlyos bűncselekményként kezelte. Remélem az én esetemben is elveszik egykor a felelősök méltó büntetésüket. Ugyanúgy, mint a német Gestapo, vagy az „SS" vezetői.

— Nézze, Ispánki — szólt Lusztig mérgesen, — Ön nincs abban a helyzetben, hogy fenyegetőzhessen. Ne álmodozzék arról, hogy Ön valaha is panaszt emelhet majd ellenünk. Egyébként sem a vezetőség hibája, ha a fogda parancsnoka megfeledkezik valakiről.

Lusztig pénzt vett elő tárcájából. Átadta a hadnagynőnek. Utasította: vásároljon számomra két szendvicset. Az őrparancsnoknak meg szóljon, hogy a „vacsorát" tétesse félre számomra. A nürnbergi érv hatott. Két zsemlyét kaptam, egy-egy szelet parizerrel. Gyomrom reszketése — átmenetileg — megszűnt.

Két kihallgatás között, délelőtt 11 óra tájban, az őrparancsnoki várószoba bejárata mellett üldögéltem. Ez alkalommal nem kaptam parancsot arra, hogy székestül a fal felé forduljak. Ahányszor az ajtót valaki kinyitotta, jéghideg léghuzam áradt rám. Megpróbáltam a helyzeten segíteni. A széksoron — lassan és óvatosan — mindig továbbcsúsztam. Stréb főhadnagy, őrparancsnok meghökkent, mikor

észrevette a helycserét, fejét rosszallólag csóválta, de nem szólt semmit. Új helyemről kellő óvatossággal mind a várószoba, mind az udvar forgalmát szemmel tudtam tartani. Az utóbbit a mögöttem lévő nagy ablakon át. Jövő-menő nyomozókon, küldöncökön kívül nem sok látnivaló akadt. A várószobában rajtam kívül három ismeretlen fogolytársam várakozott kihallgatásra. Mélyen lehajtott fejjel, magukba roskadva ültek, mint a kolostorok jólfegyelmezett noviciusai.

Egyszercsak középkorú házaspár érkezett a főbejárat felől. Elől az asszony. Előkelő fekete szőrmebundában, ápolt hajfürtökkel, festett arccal és cárnői büszkeséggel. Nyomában kullogott a férfi. Kissé alacsonyabb, soványabb és látszólag sokkal fiatalabb jelenség. Nekem feltűnt: őr kísérete nélkül jönnek és Stréb őrparancsnok éppoly gyorsan láttamozza belépőjüket, mint a nyomozókét. Úgy rémlett, valaha már láttam az asszonyt. Igyekeztem jól szemügyre venni őt. Az őrparancsnoki irodából kijövet, szembekerültek velem. Az asszony elkapta kutató pillantásomat. Elpirult és dühösen felvetette fejét, mint egy haragvó görög istennő. A férfi, ki kalapját kezében tartotta, csak szeme sarkából pillantott felém. Félénk vagy alattomos ember — gondoltam magamban. Az udvarra érve, a házaspár vitatkozni kezdett. Az asszony balra tartott, Péter Gábor altábornagy és Décsi Gyula alezredes irodái felé. A férfi jobbra akart menni, a főlépcsőház irányába. Szerencséjükre ekkor érkezett oda Kovács József százados, Péter Gábor titkára, egy testes, tömöttbajszú egykori cipészsegéd. Régi ismerősként üdvözölték egymást. Kovács a főlépcsőház felé irányította őket.

Hiába törtem fejemet, nem tudtam rájönni, hol találkoztam már az asszonnyal. Később — Lusztig főhadnagy szobájában, kihallgatás alatt — hirtelenül felbukkant emlékezetemben egy régi emlék. Érettségiző diák lehettem, mikor a budapesti Berlitz Nyelviskola ellen valaki névtelen feljelentéseket küldött különböző hatóságokhoz. Családunk számára idegen és visszataszító volt ez az eljárás. Azt tanácsoltuk nővéremnek, aki a nyelviskola igazgatója volt: ne méltassa válaszra a rágalmazó írásokat. A válasz elmaradása azonban még dühösebbé tette a névtelen levélírót. Most már a Berlitz nyelviskolák párizsi központját is bombázni kezdte leveleivel. Valamit tenni kellett. Összeköttetéseink révén megszereztük a levelek néhány példányát, két gyanúsított személy kézírásának mintájával együtt. Küldöncként én vittem ezeket fel dr. Fischhof Gyula Európa-hírű írásszakértő laboratóriumába. A válasz meglepő volt: a névtelen leveleket nem a gyanúsított személyek írták. A kézírás jellege, minden elváltoztatás ellenére, részben katonás fegyelmet, részben erős jellembeli ingadozást árul el. Keressünk ismerőseink között 60-70 év körüli volt katonatisztet, akit pl. italossága, vagy kártyaszenvedélye miatt kényszernyugdíjaztak a hadseregből. Az illető hízelgően kedves, képmutatóan alázatos személy, aki lelki sérülése folytán bosszúállóvá lett. A leírás megdöbbentően illett a Berlitz Nyelviskola korábbi igazgatójára, egy nyugalmazott ezredesre. Fischhof professzor, íráselemző gépének segítségével, megcáfolhatatlanul kimutatta a névtelen rágalmazó és a volt igazgató azonosságát. Ez ügyben — 1935 nyarán — többször jártam Fischhof lakásán. Ott ismertem meg leányát, Fischhof Hannát, aki atyja nyomdokait követve szintén írásszakértő lett. Nemcsak a rendőrség és a bíróság, de az Államvédelmi Hatóság, a Katonapolitikai Intézet és a szovjet Katonai Parancsnokság megbízható munkatársa is. Férjét, a jelentéktelen Sulner-Solner László írásszakértőt nem ismertem.

A felfedezés természetesen nagy izgalmat keltett bennem. Három hónappal ezelőtt főként a Mindszenty bíboroshoz címzett, géppel írt és terjedelmes Mihalovics jelentést tartottam hamisításnak. A szovjet titkosszolgálat kezét sejtettem benne. A Mindszenty ügy felszámolására s egyben utolsó figyelmeztetésként a szabadságát védő Kelet-Európa felé. Amióta Lusztig főhadnagy dr. Tóth K. János levelének másolatát megmutatta, hitem a „Mihalovics — dr. Tóth K. János levélköteg" minden írásával szemben megingott. Fischhof Hanna megjelenése a színen kételyeimre világos és egyszerű magyarázatot kínált. Nagy szakmai ismeretével, kitűnő technikai felszerelésével bárkinek kézírását, aláírását utánozni tudja. Megtévesztő tökéletességgel. Igaz, a kérdésnek erkölcsi oldala is van. E pontnál elakadtam. A keresztény lélek tusakodott bennem. Nincs jogom gyanúsítani Fischhof professzor leányát, gondoltam magamban. Fel kell tételeznem róla annyi józanságot, hogy bennünket nem tart fasisztáknak. Szakértői esküje, szakmai tekintélye sem engedi meg, hogy ily minősíthetetlenül aljas tevékenységben szerepet vállaljon. Bizonyítékom nincsen. A gyanakvás azonban mélyen belopódzott szívembe. Sötét árnyait nem tudtam elhessegetni magamtól. Még lefekvés előtt is felrémlett előttem Fischhof Hanna dühtől piros arca, dacosan hátravetett feje. Ha a kézírás árulója lehet benső világunknak, mennyivel inkább testünk ösztönös reflexe? — kérdeztem magamtól. A megoldást nem tudtam megtalálni. A kétely kínzó szálka maradt szívemben.

(Jóval később fény derült az írásszakértő házaspár szerepére, Sulner-Solner László ugyanis, szakértői vagy megfigyelői minőségben, résztvett perünk tárgyalásán, 1949. február 3 és 5 között. A rákövetkező napon feleségével együtt Szentgotthárdnál átlépte az osztrák-magyar határt. Mikor a sajtó és rádió tudtuladta a megdöbbent világnak a Mindszenty-per súlyos ítéleteit — február 8-án — Sulnerék már Salzburgban az amerikai C.I.C. vendégszeretetét élvezték. A közvélemény ezidőben szomjasan várt, hálásan fogadott minden valós hírt, mely perünk hátterét megvilágította. A híranyag zöme ugyanis kommunista és társutas forrásokból eredt. A per írásos dokumentációi, a „Sárga Könyv", a „Fekete Könyv" stb. a sztálinista Államvédelmi Hatóság monopóliumát képezte. Atombombaként hatott volna, ha Sulnerék e kritikus időpontban őszintén bevallják: 1948 szeptember elejétől résztvettek a „bizonyítékok" gyártásában és hamisításában. A birtokukban lévő mikrofilmekkel megcáfolhatatlanul tanúsíthatták volna Moszkva ügynökeinek összeesküvését Mindszenty bíboros és társai ellen. Sulnerék azonban hallgattak. Ugyanúgy, mint a C.I.C. vezetői. Mindkét fél tudta, miért.

Másfél év múlva Sulner-Solner László és Fischhof Hanna az Egyesült Államokban jó pénzért eladták szenzációs vallomásukat. Ez a New York Herald Tribune hasábjain jelent meg, 1950. július 6-i kezdettel, tíz folytatásban. Erkölcsileg menthetetlen közreműködésüket az Államvédelmi Hatóság irathamisításában azzal védték: Száberszki József alezredes — Dzerzsinszkij-szakállas, kriptahangú kihallgatóm — kivégzéssel fenyegette meg őket. Azoknak, akik a helyzetet nem ismerik vagy kétkednek, legyen elég a következő epizódot felemlíteni, mely Sulnerék magatartására fényt vet. A házaspár a velem való véletlen találkozás időpontjában, 1949. január 3-án délelőtt, Száberszki irodáját kereste fel. Az alezredestől írásmintákat kaptak Mindszenty bíboros levelezéséből. Azzal a meghagyással: készítsenek a kézírás „elemzése" alapján a Bíborosról jellemrajzot. A „jellemrajz" Fischhof Hannának, mint szakkörökben elismert íráspszichológusnak neve alatt jelenjék meg. Az eredményt a magyar sajtó 1949. február 7-én közölte. Fischhof Hanna szerint a Bíboros írása és jelleme Otto Winkelmann „SS" tábornoknak, a Magyarországot 1944-ben megszálló német rendőri erők parancsnokának írásával és jellemével egyezik. Azaz: csökönyös, fondorlatos, pózoló, nagyzási mániában és szereplési viszketegségben szenvedő, a megszállottságig szenvedélyes, gátlás nélküli törtető, stb.

Nyugati ember számára visszataszító és erkölcstelen dolog, ha a sajtó már tárgyalás előtt ítélkezik a vádlott felett. Az pedig, hogy maga a nyomozóhatóság adjon utasítást a gyűlölet felkorbácsolására, elképzelhetetlen. A sztálinizmus erkölcsi világában ez természetes. Hozzátartozik az istenként emlegetett, de valójában mélységesen megvetett tömeg hangulatának irányításához. Előkészítésként a megtervezett, szocialista igazságszolgáltatáshoz. Céljukat azonban Száberszkiék nem érték el. Legfeljebb Fischhof Hannát segítették ahhoz, hogy nevének szomorú emléket állítson egy történelmi perben. A magyar nép ugyanis jól ismerte Főpásztorát. Az aszkétikusan fegyelmezett, bátor harcost, akinek számára saját élete a legkevesebbet jelentette. A vádlók sem voltak ismeretlenek. Tertullianusnak bölcs mondásával együtt: Bizonyos vádlók vádaskodása nekünk csak dicsőségünkre szolgálhat.

Sulner-Solner László, Fischhof Hanna férje, nem sokáig élvezhette a szabadságot. Fiatalon, gyanús körülmények között meghalt az Egyesült Államokban. A tények megállapításával nem kívánom emlékét megsérteni. Ügye már a Legigazságosabb Bíró elé került, aki szívekbe és vesékbe lát és nem téveteg emberi mértékkel ítél. A történeti igazság mégis megköveteli, hogy két állítását megcáfoljam.

Cikksorozatában azt írja: 1948 szeptemberében két államvédelmi tiszt kereste fel őt. Kérésükre kézzel írt fogalmazvány néhány soráról kellett elfogadható másolatot készítenie. A feladatot sikeresen megoldotta. A rendőrtisztek fasiszta összeesküvőkről tettek említést, akik kormányalakítási tervekkel foglalkoznak. Később megtudta, dr. Baranyai Jusztin egyetemi tanár memorandumáról van szó, melyet még 1946-ban adtak kézről-kézre szűkebb baráti körben.

Dr. Baranyai Jusztin ciszterci szerzetespap, egyetemi tanár valóban készített rövid jogi értekezést Mindszenty bíboros részére. Ebben a Hercegprímás alkotmányos szerepét tárgyalta „vacuum juris" esetén, mikor a háborús helyzet következtében az államfő, kormány és parlament elmenekül és az ország alkotmányos jogforrás nélkül marad. Az írás 1946-ban készült. Egy évvel azután, Hitler hadseregének távozásával és a Szálasi-kormány menekülésével hasonló helyzet állt elő. A hidegháborús feszültség már éreztette hatását és atombombákkal csak az Egyesült Államok hadserege rendelkezett. Nem volt észszerűtlen dolog feltételezni: ha fegyveres összetűzésre kerül a sor az U.S.A. és a Szovjetunió között, a Vörös Hadsereg egységei sietve kiürítik Kelet-Európát. Sőt! Magukkal viszik Sztálin hűséges csatlósait is.

Sulner abban tévedett, hogy e memorandumot valaha is kézreadták baráti körben és Államvédelmi Hatóságnak sikerült lefényképeznie. Az írásból csak két példány létezett. A géppel írt, tisztázati példányt a Bíboros őrizte íróasztalában. Ez 1948. december 23-án került napfényre. A hirhedt fémtokból, melyet a nyomo-

zók az esztergomi Prímási Palota pincéjéből ástak ki. A kézzel írt, fogalmazási példányt az államvédelem emberei a rákövetkező napon, december 24-én találták meg. Karácsony este, mikor a kiváló jogtudóst, dr. Baranyait, Érd községben őrizetbevették és lakását felforgatták. Sulner a fénymásolatot ez utóbbi példány bizonyos részéről készítette. December végén és nem szeptemberben, mint ő állítja. Szeptemberben egész más iratok másolásáról és hamisításáról volt szó. A Rómából érkezett és árulás folytán kommunista kezekbe jutott „Mihalovics — dr. Tóth K. János levélkötegről". Ezekre vonatkozólag Sulner — sajnos — nem nyilatkozott.

A memorandum elméleti fejtegetései, hallgatólagos feltételezései nem nyújtottak kellő alapot a királypárti összeesküvés súlyos vádjához. Valami konkrétum kellett. A kérdés megoldásában szerencsés véletlen jött az Államvédelmi Hatóság segítségére. Házkutatásnál, dr. Baranyai íróasztalában, elsárgult papírdarabkát találtak. Erre a professzor — még 1945-ben — ceruzával néhány nevet írt fel. Oly személyekét, akik szerinte alkalmasak lennének miniszteri tárcák betöltésére. Megvan a kormánylista is! — ujjongtak a nyomozók. Főnökeiknek azonban aggodalmaik támadtak. A közvélemény aligha fogad el komoly bizonyíték gyanánt régi naptárról leszakított papírdarabot. A miniszterjelöltek a hitleri idők ellenállói közül kerültek ki. Egyikük, dr. Keresztes-Fischer Ferenc, akit a Gestapo Mauthausenbe hurcolt, időközben Bécsben meghalt. Az íráson dátum nem szerepelt. Minden látszat szerint még 1945-ben készült, amikor minden állampolgárnak szabadságában állott politikai álmait papírra vetni. A „lelet" ezért gyakorlatilag nem sokat ért. Valakinek viszont eszébe jutott: a hibán némi csalással segíteni lehet. Így készült el Sulnerék laboratóriumában a második Baranyai-memorandum. Dr. Baranyai „eredeti" kézírásával. Az idős egyetemi tanár a per megnyitásánál meglepődve hallotta: azzal vádolják, hogy az U.S.A. budapesti követéhez, Selden Chapinhez memorandumot juttatott el, mely már konkrét javaslatokat és kormánylistát tartalmazott. Dr. Baranyait nehezen lehetett nyugalmából kizökkenteni. Vallomástételénél orra hegyére tolt szemüvegén át olvasta fel elkészített jegyzeteit. Mintha diákjainak tartott volna előadást. Ha az elnök szavaiba vágott, a szemüveg fölött megbotránkozva nézett a Különtanács tagjaira. Higgadtsága zavarba hozta dr. Olti Vilmos tanácselnököt. Sietve mellőzte a második memorandum kérdését. Dr. Baranyai azonban nem tért napirendre a csalás fölött. Utolsó szó jogán méltatlankodva utasította vissza az ügyész alaptalan vádját és hiányolta a „bizonyíték" bemutatását. A Sulner-Fischhof cikksorozat e hamisítást illetően — sajnos — nem nyújt felvilágosítást.

A második cáfolat a Mindszenty-per eddig megoldatlan rejtélyére vonatkozik. A Belügyminisztérium sajtóosztálya, azaz gyakorlatilag az Államvédelmi Hatóság, fénymásolatban közzétette a Bíboros „sajátkezű" vallomásait. Ezekben nagyszámú helyesírási és nyelvtani hiba fordul elő. Sulnerék magyarázata szerint az Államvédelmi Hatóság 1948 októberében kölcsönkérte tőlük a Fischhof-féle íráselemző gépet. A gépet lemásolták és az utánzaton később hozzá nem értő személyek, köztük Sulnerék ellenlábasa: Bogdanovics László rendőrségi szakértő, primitív hamisítványokat készítettek.

E magyarázat feltevésen alapul és túl mesterkélt. Egy kérdést látszólag megold, helyébe több másikat támaszt. A Nyugatra csempészett mikrofilmek tanúsítják: a Sulner házaspár elejétől végig résztvett a per legbizalmasabb iratainak másolásában. Esztelenség lett volna az államvédelmi vezérkar részéről primitív hamisításokkal kísérletezni. Igaz, a Kommunista Párt, a Belügyminisztérium és az Államvédelmi Hatóság személyzetében számos műveletlen ember akadt. De az otromba hibákat másoknak észre kellett volna venniök. Elsősorban dr. Décsi Gyula alezredesnek, a konstrukciós perek élesszemű szakértőjének. Vagy Révai-Léderer Józsefnek, a Párt főideológusának, Boldizsár-Bettelheim Ivánnak, aki a Külügyminisztérium sajtóosztályát és egyben a Mindszenty-per külföldi propagandáját irányította. A megoldást ezért más úton kell keresni. A kommunista sajtó beállítása szerint a Bíboros fasiszta érzelmű, német származású személy. Magyarul sem helyesen beszélni, sem írni nem tud. Ennek a meggondolásnak értelmében hamisították az eredeti, kézzel írt vallomások alapján, a két jegyzőkönyvet, melynek egyikében 21, másikában kb. 47 helyesírási és nyelvtani hiba fordul elő. Kívülállók persze nem tudhatták az igazságot. Mindszenty bíboros ezidőben magyar anyanyelvén kívül csak az egyházi latint beszélte. Hanghordozása mindvégig megőrizte szülőföldjének, Vas megyének vidéki zamatát. Írásában aszkétikusan fegyelmezett, gondos volt. Szellemesen fogalmazott, tömör és eredeti kifejezései a magyar jellem és írásművészet remekei voltak. Vádlói, akik sem származás, sem nyelvtudás terén őt meg nem közelíthették, a hamisítással nagy baklövést követtek el.

A harmadik kihallgatási napon — hajnalban — furcsa zajra ébredtem. A földszintről harsogó nevetés hallatszott le a pincébe. Ez dühössé tette őrünket, az alacsony, füstösképű „Cigányt". Ilyenkor, szolgálatának utolsó óráiban, aludni szokott.

— Mi történik odafenn? — kérdezte mérgesen. — Miért nem hagyjátok az embert aludni? Hagyjátok már abba a röhögést, mert felmegyek és ráülök a pofátokra!

— Szaki, gyere az „ablakhoz"! — válaszolt a földszinti őr, nevetéstől fulladozva. Mindent elmondok.

„Cigány" hangosan ásitozott, majd megindult a lépcsőház aljához, melyet az őrök maguk közt „ablaknak" hívtak.

— Na, mi van? — kérdezte bosszúsan.

— A fiatal őr fentről sűrű kuncogás közben adta le a történetet. Új rab érkezett. Idős férfi, újságíró. Oly süket, mint a kőoroszlánok a Lánchíd roncsainál. Gomblyukában apró rádiókészüléket hord. Abba kell belebeszélni, hogy megértse, amit az ember neki mond. A fogdaparancsnok már jóideje ordítozik abba a rádióba, mégsem érti meg. Pedig az öreg még a tenyerét is füle mögé teszi, hogy jobban halljon. De ez még semmi. A két nyomozó, aki behozta őt, meséli: tegnap az öreg moziban volt feleségével. A nyomozók megvárták, míg hazatértek, azután becsengettek a lakásukba. Hiába magyarázták neki, hogy semmit sem kell magával hoznia. Úgy tett, mintha nem értette volna. Lázasan csomagolni kezdett. Egész bőröndnyi holmit hozott magával. Pokrócot, kispárnát, szappant, borotvát, törülközőt. Még élelmet is hozott. Ezért van a nagy hahota.

— Hát csak küldjétek le hozzám a rádióst — szólalt meg „Cigány" felélénkülve. Rendezek én neki olyan mozielőadást, hogy nem felejti el, amíg él!

Alig fejezte be „Cigány" fojtott káromkodását, pisszegés jelezte öreg barátomnak, dr. Tóth László főszerkesztőnek indulását a pince irányába. Óvatos léptei úgy

kongtak a falépcsőkön, mintha ólomcipőket viselt volna. A lépcső alján „Cigány" és a puffadtarcú, hosszú orrú „Pinocchio" várták. „Cigány" valóban megrendezte a mozielőadást. A hallókészülékbe beleordította mindazt a trágárságot, amit a kaszárnyákban valaha is összeszedett. Utána a szokásos újonctrükkök következtek. A „futás, állj, vissza", a katonás jelentkezés gyakorlása és egyebek. A műveleteket

„Cigány" — dr. Tóth László nagyothallása miatt — a seprő hajigálásával irányította. Közben a földszinti őrség mulattatására helyszíni közvetítést is adott.

Magam elé képzeltem e kedves barát magas alakját, jellegzetesen magyar arcát a megtiport önérzet piros rózsáival. Dr. Tóth László a Magyar Nemzeti Színház igazgatójának fia volt. Protestánsként született, majd buzgó katolikussá lett. Hosszú időn keresztül volt a katolikus „Nemzeti Újság" főszerkesztője. E tisztét nagy bölcsesseggel és elvhűséggel látta el. A háború és a náci térhódítás kísértései idején is. Azt a házat, melyben lakott, sárgacsillagos háznak jelölték ki 1944-ben. A keresztény lakóknak ki kellett költözniök, hogy lakásaikba a hatóságok nagy számban zsúfolhassanak össze zsidókat. Dr. Tóth László, vállalva a veszélyt, ellenállt minden kísérletnek, hogy őt és családját a rendőrség lakásából kitelepítse. A nagy bérház kapujára felkerült a megszégyenítő jel: a sárgaszínű Dávid-csillag. A lakók mozgási szabadságát szigorú rendelet korlátozta. Tóthékra persze ez nem vonatkozott. Jöttek-mentek tetszésük szerint. Élelmet, orvosságot, ruhaneműt, rokoni üzeneteket hoztak az embertelen módon összezsúfolt házbelieknek. Egy gyűlölködő és értelmetlen rendelkezés a zsidók rádióit is elkobozta. Tóthné — Budapest társasági életének egykori szereplője, a Délivasút igazgatójának leánya — kitűnő nyelvtudása révén segített a bajon. Esténként buzgón hallgatta Nyugat idegennyelvű adásait, hogy jó híreivel reményt önthessen a csüggedők szívébe. A szomorú idők elmúltával valaki emléket állított Tóthéknak. Az első demokratikus sajtótermékek egyikében cikk jelent meg róluk. A „Szent István Körút angyalainak" nevezte őket.

A kocka azonban hamarosan megfordult. A Vörös Csillag hívei részére ugyanis a hitleri rendszer embertelenségei nem jelentettek erkölcsi kérdést. A Gestapo módszerei nem sokban különböztek a GPU. — NKVD módszereitől, Auschwitz, Dachau, Mauthausen sem Katyntól, Kolymától, vagy a Ljubljankától. Legfeljebb részletvita támadhatott az áldozatok számáról. A náci-kérdés viszont kitűnő ürügyet szolgáltatott Sztálin marsall részére. A szovjet-megszállta országokban megkezdhette a gyarmatosítást. Első lépésként, régi recept szerint, a vezető réteg pusztításával. Háború végén a német emésztőtáborok foglyai még büszkén gombolták ki ingük, vagy blúzuk ujját. A karjukba tetovált rabszám politikai igazolásnak számított. Nemsokára ez a valuta értékét veszítette. Új mértékegység honosodott meg. Partizán-múlt, régi kommunista párttagság és hasonlók. A náci idők mentőangyalaival már senki sem törődött. A nem-kommunista ellenállókkal sem, akik előtt ismét megnyílt a börtön kapuja. Dr. Tóth László állás nélkül maradt. A katolikus „Nemzeti Újság" nem jelenhetett meg többé. Vorosilov marsall — Sztálin magyarországi helytartója, a Szövetséges Ellenőrzőbizottság elnöke — nem engedélyezte megjelenését. Az egyházi érdekeltségű Stádium Nyomdát, épületével, modern rotációs gépeivel és többvagonnyi papírkészletével együtt, a Kommunista Párt sajátította ki. Saját céljaira.

Dr. Tóth nehezen élt családjával. Alkalmi cikkei nem sokat hoztak a konyhára. Feleségének fizetése is csak a létminimumot biztosította. Ennek ellenére, sohasem panaszkodott. Egy alkalommal — búcsúzkodás közben— vígasztalni próbáltam. XI. Pius pápa szavaival. „Mozgalmas és megpróbáltatásokkal teli időkben élünk. Mégis, tartsuk Isten különös kegyelmének, nagy megtiszteltetésének, hogy a XX. század gyermekei lehetünk." Az idős főszerkesztő megfogta kezemet. Tekintete a messzeségbe révedezett, mint aki látja már jövendő sorsát. Annyit mondott: Nézd, életemben sok mindenen keresztülmentem. Néha úgy érzem, talán már eleget is éltem ezen a földön. Ha Isten úgy akarja, hogy hazám szabadságáért feláldozzam azt, ami számomra itt még hátravolna, ezt az áldozatot könnyű szívvel meghozom.

Egy pillanatra megdöbbentem. Az volt a benyomásom: lelkembe lát és kiolvasta legtitkosabb gondolatomat. Mert e felfogásban mindketten egyek voltunk. Szinte szentségtörés lett volna e vallomás után megszólalnom. Néma kézszorítással váltunk el egymástól.

Ez volt elmélkedésem, mialatt „Cigány" öreg barátomat kaszárnyai trükkjeivel szórakoztatta. Közben persze imádkoztam is. Menekülésként a kínzó tehetetlenségből, hogy nem tudok rajta segíteni. Végül a folyosó elcsendesedett. Dr. Tóthot cellájába vezették. Csak az én fülembe csengett még egy darabig hangos méâtatlankodása az őrök ütlegei és rugdosása miatt.

A harmadik napon először vádlott-társam, dr. Nagy Miklós pápai kamarás került kihallgatásra. Rövid idő múlva a földszinti őr már jelezte is visszatértét. Ez annyit jelentett: csak a zárójegyzőkönyv aláírására vitték el. Utána én következtem. Kissé bosszús hangulatban lépkedtem Lusztig főhadnagy irodája felé. Nemcsak „Cigány" hajnali szerenádja bántott, hanem dr. Tóth László újabb megalázása is. „Pinocchiót" ugyanis a szadista „Szabolcsi" váltotta fel őrhelyén. Szokása szerint az őrizeteseket tüzetesen megmotozta. Felfedezte a nagyothallókészüléket, melyet titkos adó-vevőnek vélt. Dühösen tépte le a szerkezetet dr. Tóth mellényéről és a földhöz vágta. Utána izgatottan jelentette Gyömbér fogdaparancsnoknak a szenzációs felfedezést. Gyömbért majd a guta ütötte a méregtől. Zárkám előtt hevesen magyarázta: „odafenn" külön a lelkére kötötték, hogy a készülékre vigyázni kell. Nélküle a nyomozók nem tudják dr. Tóthot kihallgatni. Ő megkísérli a készülék két darabját cérnával összekötözni, de nem hiszi, hogy ez sokat segít. Az esetet mindenesetre jelenteni fogja az ügyeletes tisztnek. (Ekkor még nem tudtam, hogy öreg barátom hallókészüléke mily szerencsét hozott a pincebörtönbe. „Szabolcsit" végleg leváltották. Nem kellett többé rettegnünk tőle!)

Kihallgatásom egész napon át folyt. Lusztig igyekezett összesítő jegyzőkönyvemből minden részletet kihagyni, mely javamra szolgált, vagy a bíróság előtt zavart okozhatott. Egy-egy kényes pontnál elhagyta az irodát és hosszasan távol maradt. Bizonyára Décsi alezredessel tárgyalta meg a nehézségeket. Mindig kész szöveggel tért vissza, melyet fölényes biztonsággal diktált le a gépírónőnek. Tiltakozásaim semmit sem értek. Később gyanúsnak találta, hogy már nem is tiltakozom. Megmagyaráztam neki: nem látom értelmét. Egyébként is testemtől-lelkemtől idegen az örökös alkudozás. Lusztig megjátszotta a sértődöttet. A jegyzőkönyvet — kisebb engedményekkel — újragépeltette. Így lett például „dr. Tóth K. János Vatikánba szökött kém-barátom"-ból „Rómában élő barátom". Titokzatos

látogatómból, „Madame Pomrelotból" először franciául beszélő kém, francia kém, angol-amerikai imperialista kém, a nyugati imperialisták ügynöke, végül egyszerűen „nyugati futár". Ennél tovább nem volt hajlandó menni.

Estefelé fordulóponthoz érkeztünk. Lusztig főhadnagy élénken magyarázta: az Államvédelmi Hatóság tisztában van azzal, hogy mi „szerzetesek" szigorú fegyelemben élünk. Minden tevékenységünket jelentenünk kell elöljáróinknak, akik szintén beszámolnak nekünk saját tevékenységükről. Ehhez képest nekem jelentenem kellett kémtevékenységemet Mindszenty bíborosnak. Okvetlen tudnom kellett azt is, hogy a Bíboros kémadatokat juttat el az U.S.A. budapesti követségére. Mosolyogva válaszoltam: ezt feltétlenül bele kell foglalni a jegyzőkönyvbe. Számomra ugyan igen megtisztelő, ha valaki szerzetespapnak tart. A tárgyalóterem közönsége azonban derülni fog azon, hogy az Andrássy út 60-ban nemcsak kémmé, hanem szerzetessé is felavattak.

A főhadnagy hebegve magyarázkodott. Ő nem jártas az egyházi ügyekben. Annyit azonban tud, hogy a papok ugyanolyan szigorú fegyelemben élnek, mint a hadsereg tisztikara. Semmi hiba nem történt — válaszoltam. Tessék így fogalmazni a mondatot: Ahogy a hadsereg Vezérkari Főnöke köteles beszámolni minden tevékenységéről az alárendelt tiszteknek, úgy Mindszenty bíborosnak is kötelessége volt nekem cselekedeteiről számotadni. Másrészről igaz ugyan, hogy életemben még soha semmiféle jelentést a Bíboroshoz nem küldtem, beismerem, hogy e téren mulasztást követtem el.

Lusztig szemei villogtak a dühtől. Szégyellte a hadnagynő előtt, hogy nevetségessé vált. Némi habozás után utasította őt: gépelje a jegyzőkönyvre a szokásos záradékot. A kihallgatás befejeződött. Sejtettem, az ügy ezzel nem zárult le. Mert a proletárdiktatúrában a végső szó mindig az erőszaké. Az igazság nem számít.

1949. január 14.

— Ön a Budapesti Népfőügyészség elnöke előtt áll. Mivel tanult ember, nem szükséges a vád alapját képező rendőrségi jegyzőkönyvet felolvasnom. Csak két kérdésre válaszoljon. Beismeri-e bűnösségét és elismeri-e, hogy a nyomozati jegyzőkönyvek a tényállásnak megfelelően vannak felvéve?

Este 10 óra lehet. Már a lefekvést jelző „Takarodó!" kiáltásra vártam a pincebörtön hidegében, mikor az őr értem jött. Felvitt a földszintre. Keresztülvitt a sötét udvaron, melynek talaja a ráfagyott hótól, jégtől oly síkos lett, mint egy korcsolyapálya. Kitágult, fűzőnélküli cipőmben bukdácsolni kezdtem. Az őr belémkarolt, hogy el ne essem. A folyosón dr. Lusztig főhadnagy várt bennünket. Új rendőrtiszti egyenruhában. Ez valami különleges eseményt jelent, gondoltam magamban. Arcomat szorosan a falhoz szorítva, háttal kellett állnom a folyosókon. Őröm velem maradt. Lusztig eltávozott Décsi alezredes szobájának irányába. Egy idő múlva visszatért. Utasított: hunyjam be szemeimet is. Mögöttem lépések hangzottak. Őrök kísértek ki valakit Décsi szobájából, akit nem volt szabad látnom. Lassú, öreges léptekkel haladt az illető, pedig az őrök folyton sürgették, hogy gyorsabban szedje lábait. Mindszenty bíboros lehet, villant át agyamon. Mikor a folyosó udvarra nyíló ajtaja becsapódott, Lusztig megrántotta karomat, jelezvén, vele kell mennem. Décsi szobájába vezetett.

Most itt állok Décsi íróasztala előtt. Szememet zavarja a hirtelen fényözön. Décsi nagy dolgozószobája teljes kivilágításban van. Középen ragyog a sokágú, kerek csillár, az oldalfalakon — kissé diszkrétebben — bronzkarok világítanak. A sok fázás után azonban jól esik a szoba kellemes melege. Mögöttem, a hatalmas perzsaszőnyegen, két sorban tucatnyi szék van felállítva. Az első sorban Décsi alezredes, Szücs Ernő őrnagy és Lusztig főhadnagy ülnek. Décsi elegáns fekete öltönyében, vakítóan fehér ingével és sötét nyakkendőjével, temetkezési vállalkozóra emlékeztet. Fejét komoran leszegi, karjait mellén összefonja. Szücs őrnagy ezüstösen csillogó szürke öltönyt visel. Csípőretett kézzel pózolva ül székén, mint jómódú kereskedő a kávéházban. Lusztig vézna alakjából szabója, sok tömőanyag felhasználásával, daliás rendőrtisztet varázsolt. A második sorban három-négy ismeretlen férfi ül. Középkorúak, mind ünnepi feketében. Az egyik mintha hasonlítana Csermanek Jancsira, a Váci úti Láng Gépgyár szlávosan jámborképű műszerészére. Öt hónappal ezelőtt, augusztus 5-én ő váltotta fel Rajk Lászlót a belügyminiszterségben. A csillár alatt ül. Már a fény miatt sem tudom futó pillantással az azonosságot megállapítani.

Aki a kérdést hozzám intézi: dr. Bodonyi (Schweitzer) Márton. A háború előtt Nyíregyházán volt jelentéktelen jogászi állásban. Idült alkoholista és lelkiismereti gátlást nem ismerő ember. Talán nyolc évvel lehet idősebb nálam, de hússzal látszik idősebbnek. Kerek arca is vörös, ritkuló haja is. Szemei kiugró béka-szemek. Világoskék vagy szürke színükből nem sokat látok, mert dagadt felső szemhéja félig lecsukott állapotában is folyton remeg. Keze reszket, mint a Parkinson-kórban szenvedőké. Décsi íróasztalánál ül.

— Kérném a rendőrségi jegyzőkönyvet felolvasni, mert javításokat óhajtok eszközölni benne — válaszolom a főügyésznek.

— A bíróság előtt módjában lesz vallomásának részleteit helyesbíteni, vagy visszavonni. Mert erre nincs időnk. Körülbelül tíz perc jut csak egy-egy vádlottra. Ön után még többen kerülnek sorra és nekünk az összes vádlottakkal éjfél előtt végeznünk kell. Mit akar Ön tulajdonképpen kijavíttatni?

— A zárójegyzőkönyv néhány olyan részletet tartalmaz, mely nemcsak valótlan, hanem súlyosan sértő is mind saját személyemre, mind pedig Mindszenty bíboros személyére vonatkozóan. Ezeket a részleteket én nem vallottam. A kihallgató államvédelmi főhadnagy, aki jelenleg a szobában tartózkodik, saját maga diktálta a gépírónőnek. Hozzájárulásom nélkül, sőt tiltakozásom ellenére. Ezért ezeket a részeket töröltetni kívánom a jegyzőkönyvből.

Szavaimat feszült csend követi. Bodonyi reszkető ujjakkal lapozza a jegyzőkönyvet. Talán a Bíborosra vonatkozó vallomás-részt keresi. Vagy csak időt akar nyerni, míg valami eszébe jut, amivel kérésemet elháríthatja. Szücs őrnagy ugrik fel. Arca piros a dühtől. Még lapátszerű fülei is vörösek. Karját Bodonyi és közém kinyújtva kiáltja: A kihallgatást megszakítom!

Szücs az Államvédelmi Központ Vörösmarty utcai frontjának utolsó szobájához megy. Ez Péter Gábor birodalma. Hatalmas íróasztalánál azonban nemcsak az ÁVH vezetője szokott ülni. Késő éjjeli órákban maga Farkas (Wolf) Mihály vezérezredes, honvédelmi miniszter, végzi itt a „nagy halak" kihallgatását. A kommu-

nista párt erre az öntelt, hatalmi részegségtől mámoros egykori nyomdászra, aki különben szovjet állampolgár, bízta az ÁVH ellenőrzését. Azzal az indokolással, hogy e téren neki van a legnagyobb tapasztalata. A Moszkvában székelő Kommunista Internacionálé munkatársaként, majd a Végrehajtó Bizottság póttagjaként végezte a „tisztogatási mészárosmunkát". Mind a Szovjetunióban, mind a polgárháború alatt, Spanyolországban.

Péter Gábor „birodalmába" tapétaajtó vezet Décsi szobájából. Ez az ajtó félig nyitva van. Fejemet meghajtva állok, de szemem sarkából követem Szücs őrnagy távolodó alakját. Az ajtóban megáll. Ez annyit jelent, hogy Farkas Mihály és Péter Gábor közvetlenül az ajtó mellett ülnek és hallgatják az ügyészi kihallgatásokat. Fojtott suttogás hallatszik. Elég hosszan tárgyalnak. Végül Szücs visszatér. Décsi asztalához állva kijelenti:

— A jegyzőkönyvet nem lehet felolvasni. Nincs rá idő! Bodonyi mindkét szemével hunyorít, jelezve, hogy megértette a parancsot. Kezével a székek felé mutat. Mintha azt mondaná Szücs őrnagynak: Csak üljön le nyugodtan, bízza rám a dolgot.

— Maga intelligens ember, — szólal meg Bodonyi — emlékezetből is meg tudja mondani, mit kíván kijavíttatni. A jegyzőkönyv felolvasása sok időt venne el.

— Rendben van, elmondom emlékezetből. A jegyzőkönyv elején az áll: 1948 őszén dr. Tóth K. János barátom, aki Rómában él, levelet juttatott el hozzám. Barátaimat nem szoktam letagadni, de ez esetben a helyes szöveg: 1948 őszén dr. Tóth K. János paptársam, aki Rómában él, levelet juttatott el hozzám.

Bodonyi megkönnyebbülten mosolyog. Ily kicsinységen azután ne múljék a dolog! Miskeynének, a jegyzőkönyvvezetőnek, diktálja: Írja, Marika, a jegyzőkönyv elején, dr. Tóth K. Jánosra vonatkozóan a helyes kifejezés „paptársam". Miskeyné ujjai villámgyorsan gépelik a szöveget. Mikor kész, folytatom:

— A jegyzőkönyvben így szerepel: Madame Pomrelot nevű külföldi futár lakásomon felkeresett. Mivel e hölgyet korábban nem ismertem, ezért nem tudhattam, mi volt igazi neve. A helyes szöveg: A magát Madame Pomrelotnak nevező hölgy lakásomon felkeresett.

— De hát Ön látta a hölgy útlevelét! — tiltakozik Bodonyi. Milyen név szerepelt az útlevélen?

— Az útlevélen Madame Pomrelot szerepelt. Ez nem kétséges. De ez még nem bizonyíték arra, vajon az illetőt úgy is hívják. Mikor engem az Államvédelmi Hatóság őrizetbe vett, a nyomozó magát Tomcsányi Pál néven jelentette be. Meg vagyok győződve arról, hogy az Államvédelmi Hatóságnak nincsen Tomcsányi Pál nevű alkalmazottja.

A főügyész gondterhelten néz maga elé. Már nem mosolyog. Kezében ceruzát tart, melynek vége mutatóként felnagyítja keze reszketését. Kedvetlenül szól:

— Írja, Marika, a magát Pomrelot-nak nevező hölgy lakásomon felkeresett.

— Ennek a szövegnek folytatásaként áll a jegyzőkönyvben: A nevezett hölgyet bizalommal fogadtam, folytatom a kiigazítást. Ezt én sohasem vallottam. A helyes szöveg: A nevezett hölgyet fenntartással fogadtam.

— Nem lehet itt javítgatni! Nem lehet az időt húzni! — kiabálja mögülem Szücs őrnagy. Izeg-mozog helyén, de ülve marad. Bodonyi kezét megnyugtatólag felemeli, majd a gépírónő felé fordulva diktálni kezd:

— A nevezett hölgy mindjárt gyanúsnak tűnt fel előttem.

— Kérem, főügyész úr, — vetem ellen — nem így mondtam: A helyes szöveg: a nevezett hölgyet fenntartással fogadtam.

— Hát ha az illető hölgyet Ön nem fogadta bizalommal, akkor gyanúsnak találta. Ez világos!

— Egyáltalán nem. Ha az emberhez vadidegen személy toppan be, akiről nem tudja, kicsoda és azt sem tudja, mi járatban van, normálisan sem bizalommal, sem gyanakvással nem fogadja. Érzéseknek addig nincs helye, míg meg nem győződünk a látogató kilétéről és szándékáról. Az ismeretleneket fenntartással szoktuk fogadni.

— A kihallgatást gyorsan be kell fejezni! — kiált hátulról Szücs őrnagy. — Az idő lejárt! Nincs módunkban szőrszálhasogatásokkal foglalkozni!

Miskeyné a főügyész felé fordulva várja, hogy törölje-e a már leírt szöveget. Bodonyi a jegyzőkönyv fölé hajolva pislog és hallgat. Én szólalok meg:

— Látom, nehézségekbe ütközik a jegyzőkönyvjavítása. Néha az a benyomásom, nem is az én ügyészi kihallgatásom ez. A befejező részben azonban van valami, aminek helyesbítéséhez ragaszkodom. A személyem ellen emelt vádak nem érdekelnek. Azonban ott többről van szó. A becsületemről.

— Melyik rész az? — kérdi Bodonyi, miközben hátralapoz a jegyzőkönyvben.

— A szövegben ez áll: Elismerem, hogy kém vagyok és Mindszenty bíboros is kém. Tudomásom volt Mindszenty bíboros kémkedéséről és ő is tudott az enyémről. Meggyőződéses fasiszta vagyok és Mindszenty bíboros is az. Ez a szöveg teljesen a főhadnagy úr találmánya. Mikor tiltakoztam ellene, ő felállt, otthagyta szobáját. Gondolom: az alezredes úrhoz ment. Visszatérve azt mondta: Ezt a szöveget nem lehet kihagyni. Ennek okvetlen benne kell lennie a jegyzőkönyvben. Lediktálta a gépírónőnek.

Szücs őrnagy e percben őrjöngve ugrik fel helyéről. Kancsal szemeiben valami eszelős tűz gyullad ki. Egész feje pulykavörös. Torkaszakadtából üvölt:

— A kihallgatást megszakítom!

Nagy léptekkel a tapétaajtóhoz megy. Ismét főnökeivel sugdolózik. Décsi alezredes is felkel helyéről, Szücs után megy. Az ajtóban álló őrnagyot betolja Péter Gábor szobájába, majd becsukja az ajtót. Úgy tűnik: megelégelte Szücs Ernő hisztérikus kitöréseit. A hatás nemsokára mutatkozik. Mikor visszatérnek, Szücs nyugodtabb hangon kérdezi tőlem:

— Miért akarja a szöveget kijavítani? Mindszenty mindezeket saját maga bevallotta!

— Hogy a Bíboros mit vallott, — válaszolom nyugodtan — az teljesen az ő dolga. Vallomását az ő jegyzőkönyve tartalmazza, nem az enyém. Ebben a jegyzőkönyvben viszont az én vallomásomról van szó. Amit a bevezető szöveg szerint minden kényszer nélkül, szabad akarattal teszek. Csak annak törlését kérem, ami oda akaratomon kívül került.

Bodonyi rákacsint Szücs őrnagyra. Mosolyogva hellyel kínál meg. Lusztig főhadnagy készségesen tol egy széket mögém. A vörös róka most felteszi a barátság álarcát, gondolom magamban.

— Köszönöm, nem óhajtok leülni — hárítom el a kétszínű udvariasságot.

— Nézze, — szólal meg a főügyész nyájas pislogással — amiről itt szó van, tulajdonképpen csak lényegtelen részlet. A tárgyalás alkalmával, főleg az utolsó szó jogán, az összes kérdésekre vonatkozólag módjában lesz nyilatkozni. Most csak egy a fontos, hogy gyorsan végezzünk. Máris rengeteg időt vesztettünk el Ön miatt. Írja csak alá, hogy beismeri bűnösségét. A többit hagyja a tárgyalás idejére.

— Sajnos a dolog nem ennyire egyszerű. A bírósági tárgyaláson a tanácselnök rendszerint még elfogadja a vádlott védekezését, hogy a rendőrségi kihallgatás alkalmával fizikailag bántalmazták, megfenyegették és ezért — félelemből — valótlanságokat tartalmazó jegyzőkönyvet írt alá. De mindig megkérdezi a vádlottat: tiltakozott-e a valótlanságok ellen, mikor az ügyész a nyomozati jegyzőkönyvet előtte felolvasta? A hamis tényállás aláírás által való, kétszeres megerősítését a tárgyalási vallomás nem közömbösíti. Ez az egyik nehézség. A másik részemre ennél súlyosabb. Én pap vagyok. Püspököm ellen valótlan és súlyosan terhelő vádakat nem írhatok alá. Ez a szövegrész nem az én vallomásomat tartalmazza, kérem törlését!

— Nem értem, miért tiltakozik a szöveg ellen, — mondja fejcsóválva Bodonyi. — Nézze meg ezt az aláírást! Csak nem akarja azt állítani, hogy más írta alá Ön helyett?

— A jegyzőkönyvet én írtam alá. Ezt nem vonom kétségbe. Olyan körülmények között, amilyenek között a főügyész úr is aláírta volna!

Bodonyi leteszi a jegyzőkönyvet reszkető kezéből. A kérdéses vallomást tanulmányozza. Közben hosszan feltekint. Szücsöt és Décsit figyeli. Mintha azok jelekkel közölnének vele valamit. Hirtelen elhatározással hátrafordulok. Décsi alezredes tiltakozólag lengeti tenyerét szája előtt, majd úgy tesz, mintha állát vakarná. Szücs azonban későn kap észbe. Kinyújtott karját oly magasan lóbálja, mintha a vasútállomáson integetne távolodó rokona után. Sértődötten ugrik fel. Szigorúan rendreutasít:

— Mit kíváncsiskodik? Mit gondol, hol van, a Pannónia kávéházban? Ne húzza az időt vásári trükkökkel! Maga közönséges kém! Az ilyenekkel sehol sem teketóriáznak sokat, hanem az első útszéli fára felakasztják! Mindenképpen erre a sorsra akar jutni? Megkaphatja! Ahelyett, hogy őszinte megbánást tanúsítana és reális védekezésen törné fejét, még ráadásul szemtelen is!

A második széksor idegen vendégei eddig szótlanul hallgattak. Most mozgolódni kezdenek. Egymás közt suttogva tárgyalnak. Valószínűleg nincsenek megelégedve szereplésemmel. Magyaros dac, „csak azért is" virtus tüzelt engem eddig ellenállásra. Úgy érzem, ha százszor újrakezdenénk az ügyészi kihallgatást, mindannyiszor ugyanígy tennék. De most már elég volt ebből a Teleki téri alkudozásból. Szücs őrnagynak nem válaszolok. Bodonyi felé fordulva mondom:

— Kérem, főügyész úr, ily körülmények között nincs értelme további tárgyalásnak. Tessék elkészíttetni az ügyészi jegyzőkönyvet! Aláírom.

— Üljön csak nyugodtan le, ne siesse el a dolgot. Bár sok időt vesztettünk el, az a pár perc már nem számít. Az Önök esetében nemzetközileg is jelentős perről van szó. Önnek éppúgy szüksége van a mi jóindulatunkra, mint nekünk az Ön zavarmentes vallomására. Szeretném figyelmeztetni: fontolja meg jól a saját nehéz helyzetét. Csak saját magával törődjön! Ne játssza meg a nagylelkű lovagot, aki Mindszenty védelmére kel. Meg fogja látni: Mindszenty nem lesz ilyen lovagias

Önnel szemben. Ha hallaná, hogy ő miként nyilatkozik Önről, egyből megváltoztatná véleményét. Engedjen merevségéből! Lehet áthidaló megoldást találni.

Bodonyi ravaszsága nem tud megingatni. Kezemmel lemondóan intek.

— A magam részéről nem kívánok leülni. Amit én ebben a házban elszenvedtem, megtiltja, hogy bármilyen szívességet elfogadjak. A magam részéről a tárgyalást is befejeztem. Szíveskedjék elkészíttetni a jegyzőkönyvet, hogy aláírhassam.

Bodonyi pár pillanatig gondolkozik, azután széles mosollyal Miskeyné felé fordul.

— Marika, tegyen új papírt a gépbe. Írja: Bűnösségemet beismerem, a jegyzőkönyvben foglaltak megfelelnek a valóságnak. Dátum és a vádlott neve.

A főügyész töltőtollat ad kezembe. A papírt aláírom.

— Óhajt még valamit? — kérdezem Bodonyitól.

— Nem!

— Elmehetek?

— Igen!

Dr. Lusztig felugrik székéről, hogy visszavezessen. Szücs őrnagy a folyosóra küldi őt a következő áldozatért és saját maga vezet engem, az irattáron keresztül, az őrparancsnokhoz. Felmerül bennem a gyanú: talán bosszúból össze akar rugdosni a rosszul világított folyosón. Sem a folyosón, sem a síkos udvaron nem történik semmi. Lehajtott fejjel ballag utánam.

A pincében az „Aranyfogú Óriás" fogad.

— Mi van öreg? — kérdi kíváncsian. Nagyon sokáig volt távol. Csak nincs valami baj?

— Mennyi most az idő? — kérdem tőle.

— Pár perc múlva éjfél lesz.

— Hűha! Nagyon sokáig sakkoztam a rongyosgárdistákkal.

— Kikkel?

— A rongyszedők, ócskavasasok unokáival. Wolffal, Eisenbergerrel, Schweitzerrel, Deutsch-csal, Süss-szel és Lusztiggal.

Az őr szívből nevet. — Aludjon rá egy jót! — mondja.

1949. január 15.

Délután 5 óra lehet, mikor frissen főzött kávé illatát érzem. Csak nem képzelődöm? Az igaz, csaknem két hónapja vagyok az Államvédelmi Központ őrizetese. Testsúlyomnak mintegy felét elvesztettem. A ruha lötyög rajtam. Ha állok vagy megyek, nadrágomat egyik kezemmel tartanom kell, mert különben leesik. Reggelenként, de különösen déltájban, gyomromat reszkető, kínzó pokolnak érzem. Olykor, ösztönösen, dúsan terített asztalra, ízes ételekkel megrakott tálakra gondolok. A közmondás szerint: éhes disznó makkal álmodik. Az éhes rab meg mindig főz. Kedvenc ételeit készíti el. Persze mindez csak képzelődés, amely a gyomrot nem nyugtatja meg. Ha imádságba, a múlt emlékeibe vagy jövendő sorsom találgatásába menekülök, az állati éhség érzete mégis visszatér. Szemem előtt fényes körök, fekete pontok jelennek meg. Körtáncot járnak.

Nem, ez nem lehet képzelődés! Már csak azért sem, mert a napi étkezést jelentő csészényi bablevest és kis darab kenyeret délután fél három tájban megkaptam. Ilyenkor pár órára megáll a gyomrom reszketése és fájdalma. A fényes köröket, fekete pontokat sem látom. Veszek néhány mély lélegzetet. A dohos pinceszagtól, csatornabűztől jól meg lehet különböztetni a frissen főzött kávé illatát. Kíváncsiságom felébred. Figyelni kezdek. Dermesztő hidegben a fapriccsen ülök. Szemben velem a cella-ajtó tenyérnyi ablaka félig nyitva van. A huzat minden szagot, zörejt behoz hozzám a pincefolyosóról.

A földszintről levezető falépcső nyikorogni kezd. Bizonyára a „Kerti Törpe", Gyömbér Sándor szakaszvezető, fogdaparancsnok, jön le hozzánk. A derékszíjára erősített óriáskulcsok minden lépésnél összekoccannak. Nagyon óvatosan léphet, mert a kulcsok taktusa ünnepélyesen lassú.

— Mi van a kezedben, szaki? — kérdi sugdolózva a kesefejű „Szabolcsi", aki cellám közelében őrködik.

— Két sonkászsömle, meg egy császe kávé — suttogja vissza Gyömbér. — Na, ne nézz rám oly bután, mint egy borjú! Nem tréfálok. Szagold meg. Valódi kávé! Ha ezt nem érzed, akkor vizsgáltassad meg orrodat az orvossal.

— Kinek hoztad?

— A 20-asnak.

A kíváncsiság a puffadtképű „Zalait" is cellám elé csalja a folyosó másik feléről.

— Mi van, szaki? — kérdi hangosan.

— Pszt! A nemjóját neki! Ne olyan hangosan! — utasítja rendre őt Gyömbér.

— Képzeld, milyen nagy urak lettek ezek a hazaáruló fasiszták — magyarázza társának a „Szabolcsi" —, sonkászsömlét kapnak, meg feketekávét. Nem is akármilyen kávét. Olyat, mint amit az Oktogon sarkán, az Eszpresszó Bárban mérnek. Ha így megy, még azt is megérjük: bóbitát kell a fejünkre kötni, csipkekötényt meg a hasunkra. Bokázni fogunk a rohadt fasiszták előtt: Méltóztassék parancsolni, kegyelmes uram, itt a finom kávé és a ropogós zsömle!

— Az anyjukat a rohadt csavargóknak! — ámuldozik a „Zalai". Adnék én nekik sonkászsömlét! Olyat, hogy beledöglenének!

— Vigyázz! — suttogja Gyömbér — ne támaszkodj a mosdóállványhoz! Ha meglököd, lefordul a csésze. Le kellett már tennem, mert olyan forró, hogy elégeti a kezemet. Jó, hogy itt vagytok most mindketten. Megmondom, mi a főhadnagy elvtárs parancsa. A 20-as holnaptól kezdve, minden délben, háromfogásos ebédet kap. Vendéglőből hozzák be, éthordóban. Délután pedig kávét kap és két sonkászsömlét. Az ételeket ő maga ellenőrzi az őrparancsnoki irodában. Nekünk ahhoz nem szabad nyúlnunk. A két zsömle azonban papírba van csomagolva. A papírt, átvételkor, az őrizetesnek kell levennie és nektek átadnia. Ti pedig nekem fölhozzátok a földszintre. Megértettétek?

— Meg! — feleli a két őr egyszerre.

— Akkor nyissátok ki a 20-as ajtaját — rendelkezik Gyömbér.

— Az ürgének elég lesz egy zsömle is, — dörmögi a „Zalai". Add ide a másikat! Pajtásommal együtt megosztozunk rajta. Ma már a vacsora-kolbászt is megettem, mégis éhes vagyok!

— Nem tehetem meg, — zárja le a vitát Gyömbér — a főhadnagy azt mondta: fejemmel felelek azért, hogy a 20-as az extrát hiánytalanul megkapja.

A szomszéd cellában Beresztóczy hangos dobbanással ugrik le a priccsről. Katonásan jelenti a létszámot. Megköszöni az ételt.

— Nekem ne köszönje, — jegyzi meg Gyömbér dohogva, nem én adom. A felsőbb parancsnokság utasítására hoztam.

Oldalamat fúrja a kíváncsiság. Mi lehet az oka, hogy Beresztóczy ily kivételezésben részesül? Mindig jól szeretett élni, de csak nem... ? Elhesegetem magamtól a gyanakvás árnyait. Szó sem lehet róla, hogy árulóvá vált! Miniszteri tanácsos fia. Tíz éven keresztül volt Serédi bíboros munkatársa. Ki van zárva, hogy ilyet tegyen! Meg kell várnom az őrségváltást. A két idősebb őr rendesen viselkedik. Talán segítenek, hogy megtudhassam az igazságot.

Míg a váratlan fordulaton töprengek, a percek lassan múlnak. Végre elérkezik a nagy pillanat. Talán esti félnyolc lehet, mikor Csapó százados mögött nagy csattanással becsukódik a fogda földszinti ajtaja. Az ellenőrzés megtörtént. Csakhamar cigarettafüst szagát érzem. Az őr, tilalom ellenére, rágyujtott. Biztonságban érzi magát. Egyszercsak megjelenik mosolygó képe az ellenőrző-ablak négyszögében. Az „Aranyfogú Óriás" van szolgálatban. Ennél nagyobb szerencse nem érhetett.

— Akar egy pár szippantást? — kérdi. Kacsint is hozzá. Életemben más ember után cigarettát még nem szívtam. A jó ügy érdekében viszonzom a kacsintást. Kettőt szívok a kegyetlenül erős, rabvallató dohányból. A kihallgató tisztektől elvi okok miatt nem fogadtam el cigarettát. Ennek az egyszerű embernek jóságát nem utasíthatom vissza. Ma különösen!

— Csak szívjon még! — bíztat. Mikor szívott utoljára?

— Majdnem két hónapja. November 25-én este — válaszolom.

— Hű, az nagyon régen volt! Szívja el nyugodtan az egészet. Ma már nem lesz ellenőrzés. A huzat meg úgyis kiviszi a füstöt.

Elmondom neki megfigyelésemet a kávéval kapcsolatban. Nem kertelek. Világosan megmondom: fontos lenne tudni, miért kapja Beresztóczy az extrát.

— Nézze — válaszol — 1945 telén is teljesítettem itt szolgálatot. Akkor sok miniszter és vezetőember volt a pince foglya. Szálasi Ferenc például a W.C. mellett volt, a sarokcellában. Különkosztot kapott, újságot olvashatott. Úgy emlékszem, napi hét cigarettát engedélyeztek neki, de ő azt nem fogadta el. A többi rab csak egy fél csajka híg levest kapott, hogy éhen ne haljon. Csontra-bőrre soványodtak le. Eleinte én is csodálkoztam ezen. Később rájöttem: akiket biztosan felakasztanak, azoknak a nyomozók extrát engedélyeznek. Tévedés azt hinni, hogy az őrizetes sorsa a bíróság előtt dől el. Megnyugtatom magát: a maguk sorsát fenn, az emeleti szobákban döntik el. Addig legyen boldog, míg magának extrát nem engedélyeznek. Biztos jel arra, hogy életben marad. Örökké úgy sem marad ebben a pincében. Amit itt enni kap, a meghaláshoz sok, az élethez kevés. Amikor majd a börtönbe kerül, rendes kosztot kap. Visszanyeri a testsúlyát. Hamarabb elfelejti az itteni éhezést, mint gondolná! Mondja, hallott már maga Szügyi Zoltánról?

— Igen. A Szent László Hadosztály parancsnoka volt. Tábornok.

— Lássa én Zoli bácsi alatt szolgáltam. Mindnyájan rajongásig szerettük őt. Olyan tábornok nem volt még egy a magyar hadseregben! Ő is itt volt. Ha nem csalódom, a 16-os, vagy 17-es cellában. Több mint fél éven át. Nem kapott különkosztot. Először ugyan halálraítélték, de később életfogytiglant kapott. Ha a maga barátja a 20-ban holnaptól fogva háromfogásos ebédet meg hasonló extrákat kap, biztos lehet, hogy kivégzik őt.

— Amit az extra-kosztról mond, elfogadom. De itt valami más oknak kell lennie. Beresztóczy apja miniszteri számtanácsos volt. Odaadó, pontos hivatalnok. Fia is ilyen. Minden rendszert hűségesen kiszolgált. Az a típus, akiből sohasem lesz ellenálló, mert sohasem kockáztat semmit. Már az is rejtély előttem, hogy miként került a mi perünkbe.

— Hát akkor van még egy lehetőség — mondja az „Aranyfogú Óriás". — Áruló lett. Felkínálkozott a fenti góréknak, hogy segítségükre lesz. Majd mindjárt megtudjuk az igazságot!

Átmegy Beresztóczyhoz. Kinyitja ajtaját, mintha a cellát ellenőrizné. A csendben tisztán hallom Beresztóczy válaszát. Ijedt, magas hangon.

— Éjjelente kihallgatásra járok. Megegyezési tervezetet készítek az Állam és az Egyház között. Ezért kaptam engedélyt a különkosztra.

Az „Aranyfogú Óriás" visszajön hozzám. A kis ablakon suttogja cellámba:

— Maga is hallotta, miről van szó. Áruló lett. (Az ablaktól elfordulva a padlóra köp, hogy kifejezze megvetését.) Na, de megyek, megnézem, mit csinálnak a többiek. — Egy világ dől bennem össze. Talán az a baj: túl fiatal és túl idealista vagyok. Perünket bátor, szép hitvallásnak képzeltem. Az egyik szereplő már lelépett a porondról. Elég dicstelenül. Mi lesz, ha ez így folytatódik? A Pál utcai fiúk regényének gyermekszereplőire gondolok. A „vétkesek" nevét kis kezdőbetűvel jegyezték be noteszukba. Hogy is festene, kisbetűkkel: beresztóczy-bartmann miklós?

Éjjel nyugtalanul hánykolódom a jéghideg fapriccsen. Csak hajnaltájban tudok elaludni. Losonczy Györgyről, Temesvár hősi védőjéről, álmodom. Fehér lovon ül, vállán prémes huszármentével. Kezében fénylő kard. Maroknyi, megmaradt katonájához intézi búcsúszavait: Emberek, ha már meg kell halni, haljunk meg bátran, vitézek módjára!

1949. január 21.

Az őrök váltásának idejéből ítélve este 8 óra körül járhat az idő, mikor a pincebörtönből felkísérnek. Először a folyosón kell állnom egy darabig. Egy ajtó mellett. Szorosan a falhoz nyomott orral. A folyosó üres. Őröm az ajtónál áll. Már benyitott egyszer, de suttogva közölték vele, hogy még nem szabad belépnem. Egy idő múlva megnyílik az ajtó. A nagy darab kancsal őrnagy, „Elefánt" enged be. Leültet egy székre és ő maga eltávozik a szomszéd szobába Décsi alezredeshez. A szoba a keleti rendetlenség mintaképe. A falak mellett polcokon, mindkét oldalon porosodó iratkötegek. Középen óriási, hosszú asztal, szintén tele iratokkal. Az asztal mellett kis, púpos zsidóember ül. Csúf feje egészen eltűnik két púpos válla között. Gyűlölködve néz rám. Irattárosnak látszik. Ahogy iratait rendezi és zsinórral egybeköti, minduntalan felém néz. Mintha félne, hogy megtámadom őt. Szemben az asztal másik felén, hasonlóképpen 40-50 év közötti zsidó asszony áll. Ő is iratokat csomagol. Szemeit összehúzva néz. Találgatom, milyen érzés töltheti el: sajnálat, utálat, gyűlölet? Nehéz megállapítani. Mikor ránézek, elkapja a fejét. Igen megbízhatóknak kell lenniök Péter Gábor szempontjából, ha a legbizalmasabb iratokat kezelhetik.

„Elefánt" nemsokára értem jön. Ő nyitja ki az ajtót Décsi szobájába. Odabenn dr. Olti-Obetkó József Vilmos, a Népbíróság Különtanácsának elnöke ül, Décsi íróasztala mellett. A szoba közepén székek. Egyikén Décsi alezredes, a másikon dr. Lusztig Sándor főhadnagy, a harmadikra, az „Elefánt" őrnagy ül le.

— Dr. Olti Vilmos vagyok, a Népbíróság Különtanácsának elnöke — kezdi mondókáját a tanácselnök. A Népfőügyészség vádat emelt Ön ellen hűtlenség bűntettében. Átadom a vádiratot. Papírost és írószert fog kapni, hogy megjegyzéseit megtehesse a vádirattal kapcsolatban. Itt van az idézés is a tárgyalásra. Itt helyben olvassa el és aláírásával igazolja, hogy az idézést megkapta.

Elolvasom a pár soros hivatalos idézést a február 3-án kezdődő tárgyalásra. Aláírom az ívet és visszaadom Oltinak.

— Van valami kérdése a tárgyalással kapcsolatban? — kérdezi Olti.

— Igen. Szeretném tudni, hogy a vizsgálóbíró mikor jön be hozzánk?

— A népbírósági gyakorlatban nincs vizsgálóbíró.

— Ezt nem tudtam. Ebben az esetben más kérdésem nincs. — Oltira tekintek, aki láthatólag elpirul kérdésemre. Sejthette, hogy valami nincs rendjén, ha a vizsgálóbíró után érdeklődöm.

— Elmehetek? — kérdezem.

— Igen — válaszolja.

— Jó estét kívánok.

— Jó estét.

Olti esetlenül feláll az íróasztal mellől, de félúton talán eszébe jut, hogy ez itt nem szokás. Gyorsan visszaül.

Dr. Lusztig Sándor lép elő és vezet a szobának ahhoz az ajtajához, ahol Farkas Mihály, vagy Péter Gábor szokott éjjelente kihallgatásokat vezetni. Az „Elefánt" pedig ahhoz az ajtóhoz megy, ahonnan bejöttünk. Mikor Lusztig az ajtót kinyitja és benéz a szobába, kitűnik, hogy ott is várakozik valaki, így nem lehet még belépnem. Viszont az „Elefánt" már hozza a következő „áldozatot". Csak a fejét látom a félig kinyitott ajtó miatt. Mindszenty bíboros az. Az „Elefánt" észreveszi a tévedést és testével a bíborost eltakarva visszatuszkolja őt. Pár percig tart ez a zavart helyzet. Azután Péter Gábor szobáján át mégiscsak visszavisznek az őrszobára. Közben ismét zavart helyzet áll elő. A folyosón, annál az ajtónál, ahol kezdetben álltam, most Nagy Miklós áll a fal mellett. Mivel nem szabad őt látnom, dr. Lusztig szigorúan meghagyja, hogy nyakamat teljesen jobbra fordítva haladjak mellette, sietős léptekkel. Az őrszobán kioktat, hogy a vádiratot az őreimnek nem szabad látni. Csakis én olvashatom el és abból semmit sem szabad másokkal közölnöm. Ha ezt a rendelkezést megszegném, magamat súlyos helyzetbe hozom.

A pincebörtönbe leérve persze első dolgom, hogy a vádiratot végigolvassam. Idegen hatalom javára elkövetett katonai, gazdasági és politikai kémkedéssel vádolnak. Mivel nem vagyok állami alkalmazott, büntetésem maximuma az élet-

fogytiglani fegyház. Jobbik esetben attól lefelé súlyos büntetés lehet. Mindegy — mormolom magamban — csak minél előbb ki ebből a holtak házából! Tizenkét éjszaka még! Elmondok egy Te Deumot!

1949. január 22.

— Nézze Ispánki, a Népbíróság Különtanácsának Elnökétől megkapta a vádiratot. Tudja azt is, hogy a per tárgyalásának időpontja ki van tűzve. Minden vádlottnak védőügyvédre van szüksége. Én most adok magának egy papírt. Írja rá egy ismerős ügyvédnek nevét és címét, akit a bíróság előtti jogi képviseletével meg akar bízni. Lehetőleg budapesti ügyvédet válasszon, akit könnyebben elérhetünk. Mi majd összeköttetésbe lépünk vele. Ha ő elvállalja ügyének képviseletét, akkor Décsi alezredes úr engedélyével bejöhet ide. Maga aláírja az ügyvéd írásbeli felhatalmazását. És a védelem ügyét is megbeszélheti vele. Azt valószínűleg tudja, hogy az ügyvédek ma nem szívesen vállalják politikai ügyekben a védelem szerepét. Ez különösen áll a Mindszenty perre. Ezért ajánlanám, hogy ne is egy, hanem három ügyvéd nevét és címét írja le. Három közül könnyebben akad majd egy, aki esetleg a maga védelmét vállalja.

Dr. Lusztig Sándor államvédelmi főhadnagy intézi e szavakat hozzám. Új egyenruha van rajta, köpenyén derékszíj és antant-szíj. Székében oly kényelmesen ül, hogy szinte eltűnik az íróasztal alatt. Este 10 óra körül lehet, a kihallgatószobák és folyosók az Andrássy út 60 földszintjén teljesen kihaltak.

A papírlapra ráírom: Dr. Benjamin Olivér ügyvéd, lakik Budapesten, címe megtalálható a telefonkönyvben. Odaadom neki.

— Ki ez a Benjamin Olivér? — kérdezi.

— Kissé furcsa kérdés ez. Nehezen tudom elhinni, hogy Ön nem ismerné Budapest volt főkapitány-helyettesét, aki most ügyvédi gyakorlatot folytat.

— Hol lakik?

— Én lakásán még nem jártam, ügyvédi irodájában sem. A telefonkönyvben azonban könnyen megtalálja a címet.

— Honnan ismeri őt?

— Nem hiszem, hogy ennek a kérdésnek bármi köze lenne az ügyemhez, vagy a bíróság előtti képviseletemhez. A dolog igen egyszerű. Dr. Benjamin édesatyja szintén budapesti ügyvéd volt, egyik nővérem jogi tanácsadója. Lévén klasszikus műveltségű ember, igen szívesen elbeszélgetett velem a görög és latin irodalomról, ókori történetről és hasonlókról. Így alakult ki köztem és dr. Benjamin édesapja közt szorosabb barátság. A fiatalabb Benjaminnal nem volt sok alkalmam találkozni. Én ösztöndíjas diák voltam Rómában 1935-1943-ig, s hazatértem után pár napra kineveztek dr. Serédi Jusztinian bíboros mellé udvari papnak Esztergomba. Háború után ismét töltöttem egy évet Olaszországban. Így az a helyzet állt elő, hogy a fiatal dr. Benjaminnal utoljára kb. 1942-ben találkoztam.

— Milyen adatokat kapott tőle a magyar rendőrségre vonatkozólag?

— Nézze főhadnagy úr, ha fennállna az eset és tőle valamit is megtudtam volna, bizonyára nem őt kérném fel védelmemre. Kár úgy hátulról próbálkozni: szociáldemokrata vonatkozást a perünkkel kapcsolatba hozni. Nem reális.

— Azt csak bízza rám, hogy mi reális és mi nem — fejezte be a beszélgetést dr. Lusztig. Feltápászkodott kényelmes helyzetéből és visszakísért az őrszobára.

1949. január 26.

Dr. Benjamin Olivér hivatalos értesítést kapott a budapesti Népbíróságtól: Dr. Ispánki Béla letartóztatásban lévő római katolikus lelkész, aki ellen a Népfőügyészség vádat emelt, őt nevezi meg védőügyvédjének. Az iratokba való betekintés céljából haladéktalanul lépjen érintkezésbe dr. Olti Vilmossal, a Népbíróság Különtanácsának elnökével. Az ügyvédi megbízás aláírása céljából pedig keresse fel Péter Gábor altábornagyot, az Államvédelmi Osztály vezetőjét.

Dr. Benjamin azonnal felkereste a Különtanács elnökét. Olti csodálkozva kérdezi:

— Mondd, szándékodban áll Ispánki védelmét elvállalni?

— Természetesen.

— Én a te helyedben nem tenném.

— Miért? Ügyvédi gyakorlatot folytatok, s ha valaki felkér ügyének képviseletére, elvállalom.

— A dolog nem olyan egyszerű, mint gondolod. A legjobb, ha mindjárt felmész Péter Gáborhoz és vele beszéled meg a dolgot. Ő adja meg az engedélyt arra is, hogy Ispánkival tárgyalhass.

— Tudtommal az engedélyt a Különtanács elnökétől kell kérni.

— Ebben az ügyben kizárólag Péter Gábor rendelkezik.

Dr. Benjamin kissé csodálkozva tárta szét kezeit, mint aki az egészet nem érti, azután elbúcsúzott dr. Oltitól.

Az Andrássy út 60 alatt lévő Államvédelmi Központ oldalbejáratánál dr. Benjamin megmutatta a levelet a kapuőrségnek. Bekísérték az őrszobára. Az ügyeletes főhadnagy, bár jól ismerte a korábbi főkapitány helyettest, elkérte személyazonossági igazolványát. Kitöltötte a belépési ívet, majd telefonon felhívta Kovács századost, Péter Gábor titkárát. Nemsokára jött a válasz. Az altábornagy fogadja dr. Benjamint. Maga a százados jött érte az őrszobára, hogy az Államvédelmi Osztály vezetőjéhez felkísérje.

— Már várlak ebben az ügyben — szólt mosolyogva Péter Gábor.

— Miért vártál? Tulajdonképp nem a te hatáskörödbe tartozik engedélyt adni, hogy a megbízólevelet aláírathassam, a védelmet megbeszéljem és a periratokba beletekintsek.

— A Mindszenty-ügyben minden hozzám tartozik!

— Én őszintén mondva kissé csodálkoztam Oltin, mikor ugyanezt mondta. Véleményem szerint a vádirat kikézbesítésével a vádlott átkerült a Népbíróság hatáskörébe. A megfelelő engedélyek megadására kizárólag a Különtanács elnöke az illetékes.

— Ahogy már mondtam, a Mindszenty-ügyben egyedül én vagyok illetékes engedélyt adni.

— Hát jó, kár a fölösleges vitáért. Légy szíves adj engedélyt, hogy Ispánkival beszélhessek.

— Célszerű lenne, ha a dolgot meggondolnád!
— Nem értem. Mit gondoljak meg?
— Nem tartod összeférhetetlennek, hogy egy volt szociáldemokrata rendőrfőkapitány-helyettes egy ilyen ember védelmét elvállalja?
— Én már nem vagyok főkapitány-helyettes. Budapesti ügyvéd vagyok. Semmi okot nem látok fennforogni, ami miatt ne vállalhatnám el Ispánki védelmét.
— Nem egyezik álláspontunk. Véleményem szerint, ha ragaszkodsz Ispánki védelméhez, esetleg igen kellemetlen helyzet alakulhat ki saját személyedre vonatkozólag. Egyébként: mi közöd van neked Ispánki Bélához? Mi okod van arra, hogy ragaszkodj védelméhez?
— Édesapám jó barátja volt a családnak. Én magam gyermekkorom óta ismerem őt. Azt hiszem ez elég ok arra, hogy elvállaljam a védelmét.
— Szóval el akarod vállalni a védelmét?
— Természetesen!
— Akkor beszéljünk másképpen. Nincs módomban, hogy ehhez hozzájáruljak. Az Államvédelmi Osztály ezt minden eszközzel meg fogja akadályozni. Tisztában vagy azzal, remélem, hogy ha akaratunk ellen cselekszel, milyen következményekkel jár. Egyébként ez nem csak az én véleményem.
Dr. Benjamin jól megértette az utolsó célzást Rákosi véleményére vonatkozóan. A súlyos fenyegetést is. Azzal búcsúzott Péter Gábortól, hogy megfontolás tárgyává teszi a dolgot és az eredményt Oltival közölni fogja.
Dr. Benjamint nem hagyta nyugton az ügy. Felment az Igazságügyminisztériumba dr. Ries István igazságügyminiszterhez.
— Pista bácsi, most nemcsak mint családunk régi barátjához, édesapám egykori ügyvédtársához és régi szociáldemokrata elvtárshoz jövök. Mint igazságügyminisztert kérdezlek meg. Mit tegyek adott helyzetben, ha Péter Gábor súlyos fenyegetéssel akar visszatartani egy bírósági ügy védelmétől?
— Nézd Olivér — válaszolta fáradtan és lemondóan dr. Ries — ha ezt az ügyet elvállalod, én nem tudlak téged megvédeni Rákosi és Péter Gábor bosszújától. Ezzel legyél tisztában. S ehhez mérten cselekedj.
Olti főhadiszállása nem volt messze. Dr. Benjamin még idejében odaérkezett. A Különtanács elnöke már készülőben volt hazafelé. Közölte Oltival, hogy a helyzet mérlegelése után úgy döntött: Dr. Ispánki védelmét nem vállalja el.
— Ezt nagyon helyesen teszed — válaszolta kurtán Olti.
— Az ügyet tehát lezártnak tekintjük — folytatta dr. Benjamin — de most mint jogászt, teljesen elméleti síkon, kérdezlek meg: Mi a véleményed a védőügyvédi jogkör ilyen korlátozása tekintetében?
Olti az íróasztalán levő iratokat rendezgetve, pár percig hallgatott. Azután felállt és mosolyogva, vállát vonogatva így szólt:
— Szerintem ez egy gyakorlati kérdés. Ha neked Ispánki bőre kedvesebb, mint a sajátod, nem bánom, vállald el a védelmét. Amit velem az imént hivatalosan közöltél, tudomásul veszem. Ha azonban mégis meggondolnád magad, telefonálj.
Elbúcsúztak. Dr. Benjamin még ki sem jutott Olti szobájából, mikor a tanácselnök már feltárcsázta Péter Gábort, hogy beszámoljon az eredményről.

1949. január 27.

Az állványra felkerül a vályu és megkezdődik a lábmosás. Beresztóczy prelátus-kanonok kezdi. Mikor elkészült, lábát fel kell tennie a székre. Az egyik őr rozsdás harapófogóval hozzálát, hogy megnőtt lábkörmeit lecsípje. Beresztóczy nagyokat szisszen fájdalmában. Az menti meg, hogy az egyik körmét az őr felszakítja. Vér buggyan ki belőle. Az őr kegyesen megengedi, hogy tiszta hideg vizet engedjen rá a vízcsapból.
Mi, a többiek mezítláb, alsónadrágban állunk cellánkban és várjuk, hogy sorra kerüljünk. A hideg beton égeti talpamat. Valamelyik nap zoknijaimra álltam, hogy a hosszú várakozás alatt ne fázzak föl, s megpofozott az őr érte. Most váltogatom lábaimat, nem tudok mást csinálni.
A földszinti fogdaajtó rácsát valaki durván megzörgeti. Nemsokára a fogdaparancsnok leszól a pincébe, hogy a 19-es cella lakóját küldjék fel. Ez én vagyok. Gyorsan nadrágot és cipőt húzok. Megjelenik az őr, kezében a rozsdás harapófogó. Ettől ma valószínűleg megmenekültem.
Décsi alezredes szobájába visznek. Könyököl íróasztalánál és iratokat nézeget. Mellette dr. Lusztig főhadnagy.
— Maga dr. Benjamin Olivért nevezte meg védőügyvédnek. Ő nem vállalja a maga védelmét. Nevezzen meg más ügyvédet, akiről gondolja, hogy védelmét elvállalja.
— Dr. Szokoly Kornél, Budapest, II. kerület Keleti Károly utca, a házszámot nem tudom, de megtalálható a telefonkönyvben.
— Honnan ismeri dr. Szokoly-t?
— Egyik egyetemista növendékemnek támadt valami ügyes-bajos dolga, s ő látta el az ügy jogi képviseletét. Akkor ismertem meg őt.
— Nézze, itt van egy jelentésem, mely szerint a maga rokonsága dr. Varju Gyula ügyvédet kérte fel a maga védelmére.
— Sajnos dr. Varju Gyula ügyvédet nem ismerem. Olyan személyt nem fogadhatok el védőügyvédemül, akit nem ismerek. Jogom van arról meggyőződni, hogy a védőügyvéd a vádlott és nem a vádhatóság érdekeit fogja képviselni.
— Nézze, elismerem, hogy mi a másik oldalon állunk, azaz a vádat képviseljük. Azonban az tűrhetetlen, hogy maga minket folyton gazembereknek néz, akik magát be akarják csapni. Úgy látszik maga nem kapott itt még elég verést. Biztosítom, ha még egyszer minket gyanúsítani mer, oly verést fog kapni, hogy azt egész életén át megemlegeti.
Décsi mérgesen intett dr. Lusztignak, hogy vigyen vissza az őrszobára.

1949. január 28.

Lusztig főhadnagy szobájába visz az őr. A főhadnagy íróasztalával párhuzamosan fekszik nagy karosszékében. Lábait egy másik széken nyugtatja. Kezével időnként valami édességet csipeget az asztalon fekvő kis csomagból.
— Pár soros levelet kell írnia legközelebbi hozzátartozójához. A megszólításnak és befejezésnek rövidnek kell lennie. Nem írhat a levélre dátumot és nem ír-

hatja meg, hogy hol van. Kérnie kell egy sötét öltönyt, fehér inget és egy váltás fehérneműt. A holmikat rokona adja át a levél kézbesítőjének.

— Nem értem, miért van szükség most egyszerre szép ruhára, tiszta fehérneműre. Ha több mint két hónapig nem engedtek fehérneműt váltani, se mosni, arra a pár napra jó lesz még a régi fehérnemű. Hogy ruhám gyűrött, az természetes. Több, mint két hónapja éjjel-nappal rajtam van. Először, mert két hónapig semmiféle takarót nem kaptunk. Utána meg kaptam egy vékony, lyukas takarót, de nem akartam a pincében megfagyni, hát ruhában kellett továbbra is aludnom. Nekem ez a ruha is megfelelő, legalább látják a bíróság előtt, hogy honnan jövök.

— Csak nem képzeli, hogy így megjelenhet a bíróság előtt?

— Tudtommal nincs semmiféle szabály arra nézve, hogy a vádlottnak hogyan kell a bíróság előtt megjelennie.

— Nézze Ispánki, ne ellenkezzék. Maga tudja, hogy nekünk megvannak az eszközeink arra, hogy akaratunkat keresztülvigyük. A bíróság előtt magának sötét ruhában kell megjelennie. Nem papi ruhában, mert maga már nem pap, hanem vádlott. De gondolja meg, melyiket választja: saját ruhájában legyen a tárgyaláson, vagy máséban. Mert mi felhúzunk magára mindenképpen egy másik ruhát, abban nem kételkedhet.

— Hát ez utóbbiban nem kételkedem. Viszont abban téved főhadnagy úr, hogy már nem vagyok pap. Nálunk nem az egyenruha teszi pappá az embert. Kétségtelen, hogy nem szeretek más ruhájában járni. Rendben van, írom a levelet, tessék papírt adni.

A levéllel hamar elkészültem. Lusztig otthagyott irodájában a gépírónővel és elvitte a levelet Décsinek megmutatni. Nemsokára visszajött értem:

— Az alezredes úr akar magával beszélni, jöjjön — mondta.

— Tegnap Dr. Szokoly Kornélt nevezte meg védőügyvédnek — szólt rosszkedvűen Décsi. — A nevezett az ön védelmét nem vállalhatja el, mert korábban népfőügyész volt. Aki pedig közhivatalt töltött be, az egy bizonyos ideig nem vállalhat védői szerepet politikai perekben. A tárgyalás ideje közeledik és maga az egyetlen, akinek még nincs védőügyvédje. Most nevezzen meg legalább öt budapesti ügyvédet, hogy azok közül valakit felkérhessünk ügyének képviseletére.

— Alezredes úr, hogy dr. Szokoly népfőügyész lett volna, soha sem hallottam. De, ha volt is, az meglehetősen régen lehetett. Gyakorlatilag egy éves időtartamot szoktak megkövetelni a közhivatal megszűnése és a védőügyvédi szereplés között. Megértem, hogy Önök nem szeretik korábbi vádhatósági emberek szereplését a védelem terén. Nem is óhajtok nehézséget okozni. Úgy vélem, nem érdemes ezzel a kérdéssel annyit foglalkozni. Én magam fogom saját védelmemet ellátni a bíróság előtt.

— A törvényes rendelkezések értelmében ez nem lehetséges. Kell védőügyvédjének lennie. Ha nincs, mi rendelünk ki egyet.

— Van egy jó megoldásom. Az Andrássy út 60-tól pár percnyire, Teréz körút 2. alatt lakik dr. Tellćry Géza ügyvéd. Nem szokott tudtommal politikai ügyeket védeni. Nem volt főkapitány-helyettes, sem népfőügyész, mindig csak ügyvéd volt. Semmi kifogás nem merülhet fel ellene.

Décsi morog valamit és felírja nevét. Lusztig visszavisz az őrszobára. Ott, az előszobában egy székre ültetnek, arccal a fal felé. Órák telnek el így. Feltűnően

kevés a mozgás az őrszobán. Néha egy civil nyomozó jön be, máskor valami rossz kinézésű férfi, vagy nő. Fejemet lehajtom, de szemem sarkából igyekszem arcvonásaikat kivenni. Végre megjelenik az őr és visszavisz a pincefogdába. Talán nem sikerült megtalálniuk dr. Tellćry Gézát — gondolom.

1949. január 29.

Koradélután visznek fel a pincebörtönből. Géppisztolyos kísérőm ez alkalommal csak kopogtat Lusztig főhadnagy ajtaján, majd kinyitja számomra az ajtót, de nem lép be a szobába. Odabenn egy széken ül dr. Tellćry Géza ügyvéd. Ezüsthajú, teltarcú, nyugodt ember, méltóságteljes tartással, mozdulatokkal. Mögötte áll dr. Lusztig főhadnagy és a nagydarab civilruhás őrnagy, akit magamban hatalmas orra és szétálló nagy fülei miatt „Elefánt"-nak becézek.

Miután az ügyvédet üdvözöltem, dr. Lusztig intett, hogy a szembenlévő székre üljek le. Az ügyvéd megszólalt.

— Olti tanácselnök telefonon felhívott és közölte, hogy védelmeddel engem kívánsz megbízni. Ezt én megtiszteltetésnek veszem. Ahogy tudod, inkább anyagi természetű ügyekkel foglalkoztam egész életemben, így politikai ügyekben nincsen gyakorlatom. De minden erőmmel azon leszek, hogy védelmedet jól ellássam. Felkerestem a tanácselnök urat és az iratokat futólag áttekintettem. Néhány jegyzetet készítettem s ezekkel kapcsolatban volna hozzád néhány kérdésem. Mondd, ismered-e azt a személyt, aki a jegyzőkönyvekben Madame Pomrelot néven szerepel?

— Nem ismerem.

Dr. Tellćry arcán mosoly fut végig. Ezt a választ várta.

— Van-e a hatóság birtokában ellened terhelő bizonyíték?

— Nincs, de ha volna is, saját érdekükben nem fogják azt publikálni!

Dr. Tellćry valamit jegyez noteszába s azután megállapítja:

— Nézd, a dolog nem olyan veszélyes. Bizonyíték nélkül nem lehet senki ellen vádat emelni.

„Elefánt"-ot mintha darázs csípte volna meg. Kivörösödött arccal üvölti:

— Doktor úr, ez az Államvédelmi Hatóság. Itt nem lehet a szokásos ügyvédi fogásokkal élni! Félórát szántam egy reális védekezés előkészítésére. Egy része az időnek már elment, és még sehol sem vagyunk. Az ügyvédi beszélőt megszakítom! Ispánki, maga menjen be a szomszéd szobába.

Beülök „Toldi" százados nagy és rendetlen irodájába. Kisvártatva hallom, hogy mindhárman elhagyják Lusztig irodáját. Feltehetőleg Décsihez mennek „tanácskozásra". Elég sokáig vannak távol, végre ismét nyílik a szomszéd szoba ajtaja. Visszajöttek. Lusztig jön értem, de nem vezet vissza az ügyvédhez. Toldi szobájának másik ajtaján vezet ki, keresztül a 23-as ablaktalan, betonpadlós kínzókamrán, melynek falain olyan vasakasztók vannak, mint a mészárosok műhelyében. A falakon vér és mocsokfoltok. A szoba közepén lefolyó csatorna. Mellette néhány vödör víz és felmosórongy. Innen jutunk ki a folyosóra és Décsihez.

Décsi láthatólag nagyon mérges. Íróasztalánál ül és maga elé néz. „Elefánt" őrnagy arca piros, az íróasztal előtt áll. Úgy látszik, „esetemet" vitatták meg kettesben.

Egy darabig Décsi komoran néz maga elé és nem szólal meg. Végül anélkül, hogy rám nézne, megszólal:

— Nézze Ispánki, maga ma egy nagyon kellemetlen délutánt szerzett nekünk. És ez nem az első eset magával kapcsolatban. Ahogy már említettem, valószínűleg az a baj magával, hogy nem kapott elég „ruhát" tőlünk. Ha csak ez a kívánsága, hát még megkaphatja. Olyan verést, hogy egész életén át megemlegeti. Maga éppen olyan linkóci, mint Mindszenty. Mi azt gondoltuk, hogy maga egy intelligens ember. Budapesten nőtt fel, kilenc évig volt ösztöndíjas Olaszországban, a legnagyobb kitüntetéssel végezte tanulmányait. Úgy véltük, hogy maga megérti a reális helyzetet. Azt, hogy a játék itt Mindszenty személye ellen megy. Ő a hús, és a többiek csak a körítés szerepét töltik be. Maga is a társai között. Mindszenty egy műveletlen sváb, a népi demokrácia esküdt ellensége. Ha magának esze van, felméri ezt a reális helyzetet és aszerint cselekszik. Kidolgoz egy reális védekezést, hogy Mindszenty utasítására és példáját követve kémkedett és őszintén megbánta, hogy a dolgozó nép érdekei ellen cselekedett. Ez esetben megússza a dolgot, kap 4-5 évet. Mi tudunk nagylelkűek lenni azokkal szemben, akik nekünk segítenek. De ha sokat ugrál, nagyon súlyos büntetést kaphat. Arra figyelmeztetem, hogy a bíróság előtt nem lesz alkalma semmi zavaró dolgot felhozni. Az első kellemetlen válaszra, vagy megjegyzésre a bíróság meg fogja szakítani bírósági kihallgatását. Az ügyét el fogja különíteni a többiekétől. Ez annyit jelent, hogy a vezérkari főnökség különbírósága elé utalják ügyét, mint egy közönséges kémügyet. Mielőtt maga rádöbbenne, a katonai bíróság zárt ülésen magát halálra ítéli és felakasztják. Mindenképpen ezt akarja?

„Elefánt" őrnagy is közbeszólt:

— Maga egy közönséges kém. Mit ugrál? Éppen tegnap akasztottak egy embert, aki sokkal kevesebb adatot adott a nyugati imperialistáknak, mint maga. Ne gondolja, hogy alkalmat adunk magának arra, hogy kellemetlenséget okozzon. Úgy eltüntetjük magát, hogy soha senki többé nem akad a nyomára. Mi a kémekkel nem sokat teketóriázunk! Egy dologban maga nagyon téved: maga azt gondolja, hogy „agent provocateur"-re hivatkozva kiugrathatja tőlünk, hogy honnan kaptuk mi az adatot maga és Mindszenty ellen. Mi azt nem fogjuk elárulni, hogy milyen adatokat kapunk az amerikai SIC-től, vagy az angol IS-től. Erre ne számítson! Fogadja el az alezredes úr tanácsát és készítsen elő egy reális védekezést.

Pár pillanatig hallgattam, azután megszólaltam:

— Abban alezredes úr téved, hogy Mindszenty bíboros egy műveletlen ember. Ő egy nagyon tehetséges valaki. Kár, hogy nem adták meg neki fiatalkorában a lehetőséget külföldi tanulmányokra. Mindenesetre magánszorgalommal pótolta, amit a sors megtagadott tőle. A másik pont, amiben tévednek, hogy ő sváb. Igaz, hogy eredeti családneve Pehm, de ez még nem jelenti azt, hogy ő sváb. Németül egyáltalán nem tud beszélni. 1945 után kezdett csak el németül tanulni. És kissé furcsán hangzik, ha éppen ebben a házban akarnánk „faj-magyarkodni".

— Csak szemtelenkedjen — szólalt meg hirtelen Décsi, mint aki találva érzi magát. Magára uszítok két-három tagbaszakadt nyomozót és azok úgy elintézik magát, hogy arról koldul.

— Kérem, távol áll tőlem, hogy burkoltan is támadjak. Csak az igazságot mondom. De végeredményben nem ezért vagyok most itt. Megértettem, amit alezredes úr mondott. Még annyit szeretnék megkérdezni: Ha én, mondjuk, méltányos vagyok az Államvédelmi Osztály érdekeivel szemben, milyen méltányosságot várhatok én ezért cserébe az Államvédelmi Osztálytól?

— Módja lesz az utolsó szó jogán az enyhítő körülmények figyelembevételével, méltányos ítéletet kérni. Most pedig visszaviszik védőügyvédjéhez. Figyelmeztetem, hogy semmi zavaró, kellemetlen kijelentést a maga részéről nem tűrök többé. Tartsa szem előtt, amit mondottam.

Az „Elefánt" visszavitt dr. Telléry Géza ügyvédhez. Szívem megesett az őszhajú, jóságos emberen. Ott ült székében, vérvörös arccal és szemüvegét idegesen törölte zsebkendőjével.

— Nézd — mondotta — ügyed védelmét csak úgy tudom elvállalni, ha elismered bűnösségedet.

— Jól van, ez ne legyen probléma. Bűnösségemet elismerem. Kérem, hogy védelmemet vállald el. Azt azonban mégsem árulhatom el a vádhatóság képviselői előtt, hogy mire építem fel védelmemet. Védekezésemet a bírósági tárgyaláson majd meghallod. A hallott vallomás szerint formáld majd védőbeszédedet.

Az „Elefánt" itt közbekiált:

— Ismét eltelt vagy 10 perc és még sehol sem tartunk a védelem megtárgyalásában. Adok még 20 percet egy reális védelem előkészítésére.

— Köszönöm őrnagy úr, nincs szükségem további 20 percre.

Felálltam.

— Isten veled, Géza bátyám, találkozunk majd a tárgyaláson.

„Elefánt" arca és szemei szikráztak a dühtől. Intett dr. Lusztig Sándornak és visszakísértetett a pincebörtönbe. A főhadnagy hallgatagon kísért. Úgy látszik nem tetszett neki, hogy kihallgatottját nem sikerült szólásra bírni. Ez rossz pont lesz számára felettesei előtt.

1949. február 2.

A pincebörtönben tegnap óta csúcsforgalom van. Szokásos — puskás — őreinket váltották. Két őr helyett négyen vannak szolgálatban. Prémgalléros, vastag bundás őrök, akik az Államvédelmi Központ bejáratánál őrködnek és az épületet szegélyező három utcán végeznek járőrszolgálatot. Vállukon géppisztoly. Rangjelzésükről és arcukról ítélve: idősebb, válogatott tagjai az Államvédelmi Őrségnek. Az őrizetesekkel nem állnak szóba. Egymás közt sem beszélgetnek.

Reggeli mosakodástól ebédidőig legalább ötször adják be zárkámba a cipőtisztító eszközöket. Az őr, mintha néma lenne, rámutat cipőmre és kezembe nyomja a cipőkrémet, cipőkefét. Hatvannyolc napig nem volt fontos a cipőtisztítás. Most, hirtelenül, a nyilvános szereplés miatt oly sürgőssé vált, mintha életünk függne tőle. Ugyanez történik a ruhakefével is. Kócos hajunk rendezésére hiányosfogú,

női fésüt kapunk. A nagy csoda is megtörténik: levághatjuk körmeinket. Persze ennél a műveletnél az őr mellettünk áll, hogy az ollóval kárt ne tehessünk magunkban. Talán már harmadszor jelenik meg a őr az ollóval, mikor tiltakozni kezdek. Megmutatom neki: körmeim már oly rövidek, legfeljebb ujjaimból tudok csak levágni. Dühösen rámmordul:

— Ne merjen ellenkezni! Teljesítse a parancsot! Kénytelen vagyok úgy tenni, mintha valóban körmeimet vágnám. Közben a huszárok lovaira gondolok, melyeket a tábornoki szemle előtt egy-két napon keresztül kefélnek, dörzsölnek, fényesítenek.

Déltől fogva az ügyeletes tisztek ellenőrzik a parancsok végrehajtását. Mindig találnak valami kifogásolnivalót. Újabb cipőtisztítás, ruhakefélés és fésülködés kezdődik.

— Mi az! Magának nincs nadrágja? — kérdi meglepetve Stréb Károly főhadnagy.

— Dehogy nincs — válaszolom. — Itt van mögöttem, a priccsen. Reggel felvettem. Nemsokára megjelent a fogdaparancsnok szakaszvezető. Rámparancsolt: azonnal vessem le. Attól fél, a tárgyalás idejéig összegyűrődik. Azóta alsónadrágban fagyoskodom.

— Vegye fel nyugodtan — szólt Stréb fejét ingatva. — Persze a nadrág élére vigyázzon. Tárgyalásukon jelen lesz a nemzetközi sajtó is. Elegánsaknak kell lenniök. Kalapján miért nincs szalag?

— Azt még december végén leszakította a fogdaparancsnok. Lehet, azt gondolta, hogy felakasztom vele magamat. Egyik cipősarkomat is leszakította, mikor a vasalást róla lefeszítette.

— Mutassa! — rendelkezik Stréb.

Levetem jobblábamról a cipőt és megmutatom. A főhadnagy gondolkozik. Végül megszólal:

— Kár, hogy nem szólt korábban. Itt a házban nincsen cipészműhely. Arra most már nincsen idő, hogy a cipőt valahova kiküldjük javításra. Talán nem fogják az emberek észrevenni. Mindenesetre még egyszer jó fényesre kefélje ki cipőit!

Strébet Zentai Ottó hadnagy követi. Papi gallért hoz. Fel kell próbálnom. A gallér vékony nyakra való. Valószínű dr. Zakar Andrásé. Sehogysem ér össze. Azonkívül a gomb is hiányzik, mely a két szárnyat összetartja. Zentai valahonnan egy mandzsettagombot kerít elő. Igyekszik teljes erejével összehúzni a gallért. Oly szoros lesz, hogy majdnem megfulladok.

— Ezt a műveletet inkább a hóhérra kellene bízni — jegyzem meg csendesen. — Ő bizonyára ügyesebben fojtja bele az emberbe a szuszt.

Zentai vállát vonogatja. Mandzsettagombját elviszi. Ígéri: szerez majd zsineget. Azzal könnyebben össze lehet kötni a gallér két végét.

Nemsokára dr. Lusztig Sándor főhadnagy jelenik meg a színen. Szemöldökét összevonva kérdezi:

— Ez mi?

Galléromra mutat, mely furcsán áll ki füleim mögött.

— Papi gallér. Az ügyeletes tiszt hozta. Nincs hozzá megfelelő gomb, de ha volna, akkor sem tudnám felvenni. Nagyon szűk.

— Vegye le azonnal! — szól mérgesen. — Maguk csak voltak papok. Többé nem azok. A Népbíróság elé is úgy kerülnek, mint oly állampolgárok, akik hazaárulást követtek el.

— E kérdésben, mint sok másban, véleményünk különbözik — vetem ellen, miközben galléromat leveszem. Papi gallérral vagy anélkül, mi papok voltunk, vagyunk és maradunk. Papi hivatásunkat nem politikai rendszertől kaptuk. Attól semmiféle politikai rendszer bennünket meg nem foszthat.

— Nézze Ispánki, tudom: a maguk vallási felfogásában az, akit egyszer pappá avattak, mindig pap marad — mondja Lusztig engesztelő hangon. — A népi demokrácia igazságszolgáltatása azonban ezt nem veszi figyelembe. A Népbíróság előtt nem számít többé, ki az illető, milyen állást töltött be. Ott maga egyszerűen csak vádlott. A papi gallérra ezért nem lesz szüksége. Viszont krémszínű ingben nem állhat a bíróság elé. Fehér ingben és fekete nyakkendőben kell megjelennie. Azonnal hozok papírt. Levelet fog írni rokonaihoz, melyben fehér inget és fekete nyakkendőt kér. A tárgyalás csak holnap reggel kezdődik. Addig a holmik, remélhetőleg, megérkeznek.

— Már két levelet írtam ebben az ügyben. Meg vagyok győződve, mindkét alkalommal nővérem elküldte a szükséges öltönyt és fehérneműket. Holmijaimat másokéval összetéveszteni nem lehet. Minden ruhadarabomban monogramm van. Ennek ellenére, tegnap a fogdaparancsnok egy apró, szinte gyermeköltönyt hozott a karján cellámba. Selejtes, elnyűtt fehérneműdarabokkal együtt. Az átvételt megtagadtam. Nemcsak azért, mert a holmik nem illettek reám. Önérzetes magyar ember vagyok. Mások ruháját nem vagyok hajlandó felvenni. Erre a fogdaparancsnok elment. Hosszabb idő múltán más ruhadarabokkal tért vissza. Azok között sikerült felfedeznem egy alsónadrágot, mely monogrammommal volt ellátva. Semmi mást. Később sikerült megtalálnia öltönyömet is. A végén azonban kijelentette: inget, alsóinget, zsebkendőt, zoknit nem talál. Erre én azt mondtam: Nincs semmi baj. Ha az Államvédelmi Hatóság hatvannyolc napig nem engedte meg a fehérneműcserét, sem azt, hogy fehérneműimet kimoshassam, piszkos ingben fogok a bíróság elé állni. Ha valaki megkérdezné, miért van így, őszintén fel fogom tárni, milyen körülmények között tartottak itt bennünket. Újabb levelet nem írok rokonaimnak. A magam részéről az ügyet lezártam.

Lusztig főhadnagy elképedve hallgatja kitörésemet. Szótlanul sarkonfordul és indulatosan csapja be maga mögött a zárkaajtót. A papi gallért persze magával viszi. Jó háromnegyed óra telhet el. A zárkaajtó ismét kinyílik. Magas, szőke őrmester lép be a zárkámba. A letéti raktár egyik kezelője.

— Vegye le a szennyes inget — szól barátságosan. Az Állami Áruházban fehér inget és fekete nyakkendőt vásároltam a maga részére. Addig ne vegye le róluk az árjelzőt, míg fel nem próbálta. Remélem, a megfelelő nagyságot választottam ki. Décsi alezredes úr rendelkezése szerint a vádlottak közül csak ketten viselhetnek papi gallért. A Bíboros úr és titkárja. A másik három papi vádlott a tárgyaláson — egyöntetűség kedvéért — az Állami Áruház ingjében és fekete nyakkendőjével fog megjelenni. Így legalább kiküszöbölődik a nehézség, mely a holmik összekeverése által állt elő. A hiba nem a letéti raktár részéről történt. A ruhacsomagokat ez alkalommal a nyomozók kezelték. Tárgyalás után majd érdeklődjék társainál. Lehet,

hogy az ön holmijai sem vesztek el, hanem csak valamelyik vádlott társához jutottak.

Az inget és nyakkendőt felveszem. Megfelelők.

— Így már elegánsan néz ki — kacsint mosolyogva az őrmester. A szennyes inget elviszem. Még ma vagy legkésőbb holnap kimosatom. Gondoskodni fogok arról, hogy a többi letéti holmijai közé kerüljenek, a Markó utcai Ügyészségi Fogházba.

— Köszönöm.

Ebédosztásról ítélve már fél három felé jár az idő, mikor a borbély megjelenik. Államvédelmi szakaszvezető. Egyenruhája fölött fehér köpennyel. A folyosón két széket állít fel. Egymástól távol. Az egyikre leültet. Hosszúra nőtt hajamat megnyírja, megfésüli. Arcomat bepamacsolja. Utána a távolabbi székhez lép, melyre kis borbélytáskáját helyezte. Borotváját gondosan megfeni.

— Tegye hátra mindkét kezét! Szemeit pedig hunyja be! — rendelkezik.

Bizonyára attól fél, kikapom a borotvát a kezéből. Elkeseredett ember, valóban, mindenre képes. Nekem nem jutna eszembe ilyesmi. A parancsot teljesítem. Mikor elkészült, újabb rendelkezést ad:

— Álljon fel! Mossa le arcát a vízcsapnál! A törülköző ott van a csap mellett.

Alig végzünk a borotválkozással, Lusztig főhadnagy ismét megjelenik. Kezében iratcsomót tart. Száraz, hivatalos hangon közli:

— Az alezredes urat roppant felháborítja, hogy maga azzal vádol bennünket: személyi ingóságait eltulajdonítottuk. Megbízott, vizsgáljam ki az ügyet. Ha vádja alaptalannak bizonyul, súlyos büntetésben fog részesülni.

— Tévedés forog fenn — válaszolom hasonló ridegséggel. — Ki beszélt lopásról? Annyit mondtam: Ragaszkodom ahhoz, hogy a Népbíróság előtt saját ruhámban jelenjek meg. Ehhez jogom van.

— Írt maga egyáltalán levelet ruha és fehérnemű küldése érdekében?

— Igen.

— Kihez?

— Nővéremhez, Újpestre.

— Mikor és hol írta azt a levelet?

— Az ön irodájában és jelenlétében. Nem is egyszer, hanem kétszer. Először január 27-én, csütörtökön, késő este. Másodszor január 29-én, szombaton, délelőtt.

— Miért írt volna kétszer?

— Szombaton délelőtt ön azt közölte velem: dr. Nagy Miklós kollégám rokonsága igen messze lakik Budapesttől. Ruhacsomagja nem érkezett meg. Hajlandó volnék-e nővéremhez még egy levelet írni, hogy egy öltözet ruhát és fehérneműket küldjön dr. Nagy részére. Válaszom ez volt: Dr. Nagy Miklós jó barátom. Rajta mindig és mindenben hajlandó vagyok segíteni. A dologban azonban hiba van. Dr. Nagy Miklós lakása sokkal közelebb van az Államvédelmi Központhoz, mint nővérem lakása. Holmijait apácák kezelik. Csak oda kell telefonálni és az egyik apáca fél órán belül taxin idehozza a szükséges holmikat. Erre ön azt mondta: lehet, hogy nem dr. Nagy Miklósról van szó, hanem valamelyik vádlott társamról, aki vidéken lakik. Vidéken három vádlott társam lakik. A Bíboros és dr. Zakar Esztergomban, dr. Baranyay Jusztin pedig Érden. A Bíboros és dr. Zakar sovány emberek. Rájuk az én öltönyöm semmiképpen nem illenék. Dr. Baranyay viszont

oly kis ember, hogy kétszer is belefér ruhámba. Fehérneműimet, némi igazítással, talán tudják használni. Ezért megírtam a második levelet is.

A főhadnagy idegesen lapoz az iratkötegben. Nem találja levelemet.

— Nálam semmi nyoma sincs annak, hogy maga írt volna rokonainak.

— Akkor csoda történt — jelentem ki.

— Hogy érti ezt? — fortyan fel mérgesen.

— Ha minden kérés nélkül, csak úgy magától idevándorol az Államvédelmi Központba egy öltöny és egy alsónadrág, mely az én monogrammomat viseli, azt csodának kell minősíteni.

Lusztig szemei szikráznak a dühtől. Egyenként húzogatja ki a kötegből a leveleket. Egyszercsak megáll. Ráakad a levelemre. Elémtartja.

— Ez a maga írása? — kérdi.

— Igen. Ez a második levél, melyet szombaton írtam.

— Ebből még nem következik az, hogy nővére valamit is átadott küldöncünknek.

— Magából a levélből nem. A levél alját is tessék megnézni. Az átvevő személy kézírással rávezette: A ruhacsomagot átvettem.

Lusztigot kellemetlenül érinti az eset. Most már sajnálja, hogy az írást nekem megmutatta. Átvevőként ő maga szerepel.

— Ebből az írásból nem tűnik ki, hogy mi volt a csomag tartalma — erősködik tovább.

— Tessék idefigyelni, főhadnagy úr! A levélben egy öltönyt és egy teljes garnitúra fehérneműt kértem. Családunk tagjai értelmes emberek. Azt küldik, amit kérek. Azonfelül oly emberek vagyunk, akiknek a rend a vérében van. Nővérem, ebben biztos vagyok, pontos listát is csatolt a csomaghoz. Ha ön tovább guberál az iratok közt, valószínűleg megtalálja. Egyébként a szabályos eljárás az lett volna: a csomagot az én jelenlétemben bontják fel és a holmikról leltárt készítenek.

— Tanácsait tartsa meg magának! Az Államvédelemnek nincs szüksége a maga oktatására — válaszolja a főhadnagy dühösen. — Majd behívatom ide nővérét. Ki fog derülni, hogy mi volt abban a ruhacsomagban. Ami hozzánk beérkezett, annak itt kell lennie. Ha valami hiányzik, az csak útközben kallódhatott el. Természetesen most nem érünk rá ily haszontalan dolgokkal foglalkozni.

Lusztig elviharzik. A ruhakefélés, cipőtisztítás, hajfésülés is abbamarad. A börtönfolyosót polgári ruhás nyomozók lepik el. Halkan beszélgetnek. Fél ötre járhat az idő, mikor zárkámat két nyomozó nyitja ki.

— Az Andrássy út 60 főbejáratán fogunk kimenni — kezdi egyikük. Én magát karonfogom. Viselkedjék egész természetesen. Tegyen úgy, mintha jóbarátok lennénk és sétára indulnánk. Mosolyogjon, beszéljen valamiről. Lehetőleg gesztikuláljon is szabad kezével.

Nem válaszolok neki. Gyomromat felforgatja a farizeizmus. Némán megyek mellette. Ő maga kénytelen kérdéseket tenni és azokra választ is adni. A másik nyomozó mögöttünk lépked. Kezét revolverén tartja. A főbejárat előtt hét fénylő, hatalmas luxusautó várakozik. A hatodikba ültetnek. Mikor az utolsó vádlott, dr. Tóth László is beszállt, a karaván megindul. Az út az Ügyészségi Fogházig negyedórát sem vesz igénybe. Mivel a főútvonalon megyünk, autó és villamosforgalom miatt a karaván óvatos lassúsággal halad. Az útszegélyen, szabályos távolsá-

gokra elosztva, férfi és női nyomozók beszélgetnek. Négyes-ötös csoportokban. Kutató pillantásaik elárulják aggodalmukat esetleges „merénylet" miatt, mely a Bíborost ki akarná szabadítani. Nem történik semmi. A keserűség pohara még nem telt meg, hogy viharként elsodorja Berija magyar tanítványait.

A Markó utca szakaszát, melyről az Ügyészségi Fogház nyílik, géppisztolyos államvédelmi őrség zárja le. A hét fekete Limousine egymás után gördül be a Fogház boltozatos előcsarnokába. Gyors kiszállás következik. A kísérő nyomozók felvezetnek a II. emeletre. Karonfogás és színháziasan megrendezett „társalgás" nélkül. Életemben először csapja meg orromat a börtönök jellegzetes szaga. Mosdatlan testek, ételek és ürülék szagának keverékéből áll. Hosszú évtizedek alatt ivódott be mindenbe: falakba, bútorokba, ruhákba. Meglep azonban a meleg. Tiszteletünkre szinte túlfűtötték az épületet. Zárkám pontosan a folyosó közepén van. Az Államvédelmi Központ kis betonfülkéje után teremnek tűnik. Jobboldalán fekete vaságy szalmazsákkal, párnával, két fehér lepedővel és új gyapjúpokróccal. Előtte kis asztalka székkel, ivópohárral és a vádirattal. A baloldalon függönnyel ellátott WC csésze. A padló gondosan fel van seperve és súrolva. Kísérőim elveszik nyakkendőmet, nadrágtartómat és cipőfűzőmet.

Nemsokára sor kerül az első ünnepélyes aktusra. Bevezetik nevemet a Fogház törzskönyvébe. Ügyünk nemzetközi fontosságára való tekintettel: nem mi megyünk a törzskönyvi irodába, hanem az iroda jön el hozzánk. A zárkában Czipszer Sándor főhadnagy, fogházparancsnok jelenik meg. Testes törzsőrmester kíséri. Kezében vastag, óriás méretű könyvet hoz. A kis börtönasztalka szinte fájdalmasan meginog, mikor a könyvet ráhelyezi. A törzsőrmester méltóságteljes mozdulatokkal, gyönyörű írással jegyzi fel személyi adataimat. A főhadnagy feje megrándul, szemei gyanakvólag összehúzódnak, mikor születési helyként Újpestet diktálom be.

— Doktor úr ismerősnek tűnik nekem — szól halkan.

— Lehet. Én emlékszem a régi Gyár utcában egy szőke kisfiúra, aki Czipszer Sanyit sokszor megverte. Hol azért, mert Czipszer Sanyi taknyos volt, hol azért, mert valamit elárult azokból a gyermekcsínyekből, amit ő és barátai elkövettek. Persze Sanyi papája, egy igen magas és igen vékony bádogos mester, ezért nagyon haragudott. Lehet, hogy én voltam az a szőke kisfiú.

— Most már emlékszem doktor úrra. Régen volt. Doktor úr gimnáziumba került, majd Esztergomba. Én festősegéd lettem. A Katolikus Egyházközség elnökének, Gyárfás festőmesternek alkalmazottja. Sajnálom, hogy ilyen körülmények között találkozunk. Ha bármire szüksége lenne, tessék bátran szólni. Amit a szabályok értelmében a letartóztatottakért megtehetünk, szívesen megtesszük.

— Köszönöm. Nem hiszem, hogy bármilyen kéréssel zavarni fogom a Fogház parancsnokságot. De talán egy kérdést tennék.

— Tessék!

— Vacsorát is kapunk itt a Fogházban?

— Természetesen. Délután fél öt tájban. Sajnos arról önök már elkéstek. Mi csak holnap reggeltől vesszük önöket fel az étkezési állományba.

Czipszer és segédje eltávoztak. Magamra maradok gondolataimmal, a szokatlan meleggel és az undorító börtönszaggal. Takarodóig nagy léptekkel rovom a cella padlóját.

1949. február 3.

Rómában, a Német-Magyar kollégiumban, nagy ünnepeken zenés ébresztő volt. Fuvószenészeink reggel 6-kor feláálltak a főlépcsőház közepén. Halkan rázendítettek valamelyik áhitatos egyházi énekre. A távolabbi épületszárnyakon megismételték szereplésüket. A csendes folyosók diszkréten visszhangozták a lágy dallamokat. Közben a diákközösség „szolgái", a bidellusok megindultak körútjukra. Ajtóról-ajtóra járva keltették társaikat. A 117-ik zsoltár szavával: Nagy nap ez. Az Úr kegyelme készítette számunkra. Az ébresztettek, a szöveget folytatva, válaszoltak: Ujjongjunk, örvendezzünk neki!

Valamikor így ébresztettem ünneplő társaimat. Pappászentelésem, majd újmisém napján engem is így ébresztettek.

A Markó utcai Ügyészségi Fogház gongja reggel 6-kor komoran szólal meg. Ajtócsapódások, zsongó zaj jelzik a rabok ébredését. Az alattunk és felettünk lévő zárkasorok őrei itt-ott fojtott káromkodással csitítják rabtársainkat. Államvédelmi rendelkezés szerint e napokban csendet kell tartaniok. Tiszteletünkre. Eszembe jut a római zenés ébresztő. A zsoltáros köszöntést elmondom. Igaz, kissé keserű szájízzel. De azzal a hittel: a fájdalmas tanúságtétel napjait hálával kell elfogadnom az Úr kezéből. Az Ő ajándékaként.

Fiatal, szőke nyomozó nyit be cellámba. Inge fölött fehér pincérkabátot visel. Felgyújtja a villanyt. Mosdóvizet, szappant, törülközőt hoz.

— Jó reggelt kívánok — köszön mosolyogva.

— Jó reggelt! — válaszolom. — Hű, micsoda előkelő kiszolgálás van itt!

— Hát igen. A nagy urakkal még a népidemokráciában is kivételt tesznek. Hogy aludt?

— Nem valami jól.

— Miért?

— Hatvannyolc napig jégveremben voltam. Itt meg trópikus hőség van. Este ki kellett volna nyitni kissé az ablakot.

— Miért nem kopogott az ajtón? Kinyitottuk volna. Egyikünk állandóan a cella előtt teljesített szolgálatot. Ön bizonyára félreértett tegnap bennünket. Mi nem azt mondtuk, hogy nem szabad ablakot nyitni. Csak arra figyelmeztettük: Önnek nem szabad az ablakhoz nyúlni és az ablak közelében tartózkodni. Egyelőre mi végzünk el minden szolgálatot. Más baj nem volt?

— De volt. A hirtelen melegre felébredtek az összes poloskák. Azt hitték, váratlanul beköszöntött a nyár. Este, lefekvés után, figyeltem őket. A mennyezetről ejtették magukat le az ágyra. Mintha ejtőernyősök lennének. Egész éjjel csipkedtek.

— Erre a börtönre, bizony, ráférne már egy alapos féregirtás. Minket sem hagytak aludni. Na, de most elmondom a napirendet. Ön most megmosakszik, felöltözik és kissé rendbeteszi az ágyat. Nemsokára itt lesz a borbély, aki megborotválja, megfésüli. Utána hozom a reggelit. Ezt körülbelül másfélórás szabadidő követi. Sétálhat a zárkában, olvashatja a vádiratot. Azt csinál, amit akar. Mielőtt tárgyalásra indulnánk, behozom majd cipőfűzőit, fekete nyakkendőjét és nadrágtartóját. Ruháját lekeféli, cipőit kitisztítja. Oly elegáns lesz, mintha esküvőre menne.

— Vagy temetésre — vetem ellen.

— Nem kell ily sötéten nézni a dolgokat. Mindig történhet kedvező fordulat!

Az egyes műsorszámok zökkenő nélkül folynak le. A merevarcú, néma borbély pillanatok alatt megborotvál. A szőke nyomozó nagy adag tejeskávét és két zsemlyét hoz reggelire. Korábban pincér lehetett, mert a tálcát művészien egyensúlyozza jobbkezében. Bal karjára fehér szalvétát is terített. Észreveszi mosolyomat. Arcán komikus fintorral megjegyzi:

— Hát igen. Elsőosztályú kiszolgálás. Akár a margitszigeti Nagyszállóban.

— Valami hiányzik — élcelődök vele.

— Micsoda?

— A hivatalos fotóriporter. Mindezt fényképezni kellene. Hadd lássa az imperialista Nyugat, hogyan bánik a proletárdiktatúra a hazaáruló fasisztákkal. Tejeskávét ad nekik reggelire, zsemlyével. Tálcán felszolgálva.

— Ne legyen ilyen rosszmájú — komorodik el a nyomozó. Nem mondom, az Andrássy út 60 talán nem egészen luxushotel, de melyik államvédelmi központ az? Itt a példa, ön is ott volt, mégis élve maradt. Még tréfálni is van kedve.

— Ez igaz. De mit szóljanak azok, akik nem ilyen szerencsések és az első osztályú kiszolgálást csak a túlvilágon kapják meg?

— A nóta is azt mondja: Az egyiknek sikerül, a másiknak nem... Az már az ő bajuk. Bizonyára kiérdemelték, amit kaptak. Mondja, először van népbírósági eljárás alatt?

— Igen.

— Akkor nem is lehet tisztában a helyzettel. Megmagyarázom. Az Államvédelmi Központban az állam költségén étkezik. Itt, a tárgyalás ideje alatt, vendéglői kosztot kap. A saját költségén. Ne nézzen rám oly hitetlenkedve. Nem csapom be. Ez a valóság. Később, mikor ítéletét a másodfokú bíróság is felülvizsgálta, borsos számlát fog kapni. Benne lesz minden. A bírósági tárgyalás, az ellátás, a borotválás, a vasalás stb. költségei. Tévedne, ha azt hinné, mi oly nagylelkűek vagyunk és magának ajándékba inget, nyakkendőt vásárolunk. Az összeget egyelőre hitelezzük. De önnek meg kell fizetnie. Az utolsó garasig.

— Az eljárást kissé furcsának találom. Rokonságom két garnitúra fehérneműt és papi gallért küldött. Lusztig főhadnagy egyszerűen kijelentette, a holmik útközben elvesztek. Annak ellenére, hogy államvédelmi alkalmazott vette át rokonaimtól. Személyesen.

— Voltak közöttük külföldi eredetű holmik is?

— Igen. Például selyempuplin ingek. Olaszországból.

— Azokra már keresztet vethet. A külföldi holmiknak hamar lába kel.

A nyomozó elviszi a mosdóeszközöket. A reggelit hamar befejezem. Sétálva mondom el reggeli imámat. Jól esik a csend. Átfutom a vádiratot is.

Fél kilenc felé a nyomozó újra megjelenik. Gondosan lekeféli zakómat. Segít felkötni a nyakkendőt. Ellenőrzi a cipőtisztítást. Közben celláink előtt felállnak kísérőink. Minden vádlottra két fegyőr, egy polgári ruhás nyomozó és egy egyenruhás rendőrtiszt jut. Kiállok a cellaajtó elé. A két fegyőr közrefog. Államvédelmi kíséretem — dr. Lusztig Sándor főhadnagy és egy alacsony, beesettarcú nyomozó — a karfára támaszkodva mustrál. Suttognak, nevetgélnek. Bizonyára személyes győzelmükként könyvelik el a mai napot. Tőlem balra, tekintélyes helyközzel, dr.

Zakar András és dr. Nagy Miklós, jobbra pedig dr. Tóth László áll. A szemben lévő karzaton dr. Baranyay Jusztin és herceg Esterházy Pál.

— Kiengedni az 1-est! — harsogja a távolból Princz József főhadnagy.

Pontosan velem szemben kinyílik a zárka. Fekete papi civilruhában, papi gallérral, lép ki az ajtón Mindszenty bíboros. Czipszer Sándor főhadnagy, fogházparancsnok és egy pufókképű, fiatal őrmester közrefogják. A Bíboros feszesen, mozdulatlanul áll, mint egy gyertya. Kezében — hozzánk hasonlóan — a Népfőügyészség vádiratát tartja. Szemei csukva. Feltehetőleg imádkozik. Az Államvédelmi Hatóság által mértékre készíttetett ruhájában elegánsan néz ki. A szabó, gondos munkával, kiigazította vállainak enyhe ferdeségét, melyet az egyszerű papi taláris nem szokott eltüntetni. Hosszú papi élete során még sohasem viselt civilruhát. Beosztottjainál sem látta szívesen annak viseletét. Most fel kellett vennie. Kényszerből.

Egymással szemben állunk, két-két fegyőr között. Talán 10 méteres távolság választ el bennünket és a mélységbe bukó börtönfolyosó. Odakünn borús, téli reggel, idebenn gyér világítás. A Bíboros feltekint. Szemeit összehúzza, mereven néz engem. Vizsgálódó tekintetéből úgy veszem ki: nem ismer meg. A felfedezés megdöbbentő számomra. Keresem az okot. Igaz, nem visel szemüveget. Tíz-húsz méterre azonban szemüveg nélkül is jól lát. Az Államvédelmi Hatóság Baranyay professzornak, dr. Nagy Miklósnak és nekem nem engedte meg a papi gallér viselését a tárgyaláson. Ha a hét vádlott közül ugyanis öt papi gallért visel, nehéz cáfolni a per egyházüldöző jellegét. A Bíboros ezt nem tudhatja. Viszont a vádirat kezei között van. Abból olvashatta, ki az a hat személy, aki perében vádlott-társként belekerült. Azt is megállapíthatta, kik maradtak ki a perből. Papi gallérom hiánya nem elégséges ok arra, hogy ne ismerjen fel. Valami más oknak kell itt lennie!

Fejemet, üdvözletként, meghajtom. Ő továbbra is csak mereven néz. Mintha fekete, örökké mosolygó, gyermekien tiszta szemeit is kicserélték volna. Percek telnek el így.

Végre bágyadt mosoly suhan végig arcán. Megismer. Fejét meghajtja. Lassan, szinte szertartásosan.

— Milyen jeleket ad maga Mindszentynek? — kérdi tőlem Lusztig főhadnagy, aki észrevette a Bíboros fejhajtását.

— Semmiféle jeleket nem adok — válaszolom. — Csak üdvözöltem őt.

— Tudhatná, hogy a vádlottaknak nem szabad egymással érintkezniök. Ha még egyszer megkísérli, hogy felvegye vele a kapcsolatot, nagyon kitolunk magával.

Princz őrnagy vezényléte menti meg a helyzetet.

— Balra át! Menet indulj! — kiáltja a folyosó végéről.

Zavar keletkezik. A mi oldalunkon lévő vádlottak, helyes irányban, a kijárat felé indulnak. A túloldalon lévők, köztük a Bíboros, balra fordulva rossz irányba tartanak. Az államvédelmi kíséret sietve kijavítja a tévedést. A Bíborost a menet élére vezetik. Közvetlenül a gálaruhájában, napóleoni pózzal pöffeszkedő Princz őrnagy mögé. A fogház páncélajtaja csikorogva nyílik meg előttünk. Áthaladunk a rabok által ezerszer elátkozott „Sóhajok Hídján", az Ügyészségi Fogházat a Törvényszék épületétől elválasztó folyosón. A tárgyalóteremig géppisztolyos őrség

sorfalai között haladunk. Szorosan, szinte összepréselődve, állnak az őrök egymás mellett. Köztük az Andrássy út 60 pincebörtönének őrei is. „Cigány" gúnyosan nevet, „Szabolcsi" és „Zalai" gyűlölködve néznek.

„Pinocchio", „Egér" és a „Kerti törpe" szoborszerűen állnak. Az „Árvagyerek" szánakozva néz rám, az „Aranyfogú Óriás" kacsint, majd mellét kihúzva bíztat: legyek bátor. Az őrség mögött polgári ruhás nyomozók, férfak és nők, figyelik mozdulatainkat.

A Törvényszék nagy tárgyalási terme fényesen ki van világítva. A vád megállapított sorrendjében, egymás mellé ültetnek le minket. Az első sorba — a „vádlottak padjára" — szemben a bírói emelvénnyel. Mögöttünk 14 fegyőr foglal helyet. A harmadik sorba az államvédelmiek kerülnek. Azok kivételével, akik az ajtók mellett biztonsági szolgálatot látnak el. Leülésnél úgy teszek, mintha zsebkendőmmel a padot a portól letisztítanám. Két őröm, mélyen előrehajolva, figyeli mozdulataimat. A külvárosi trükk beválik. Hirtelen felemelkedem. Az őrök feje felett jól megnézem a hátsó, magas karzatot. Az első két sor, a külföldi sajtótudósítók fenntartott helye, még üres. A következő padsorok, ahová hozzátartozóink ülnek majd, hiányosan vannak elfoglalva. A „közönség" egyelőre fiatal nyomozókból áll. Szanaszét ülnek, hogy egyetlen szó, jeladás, vagy gyanús magatartás se kerülhesse el figyelmüket.

A bírói emelvény még üres. Alatta, erős lámpafénynél, világosszőke, szemüveges fiatalember tevékenykedik. A bíróság jegyzője. Kis asztalán könyveit, iratait rendezi. Unott, lassú mozdulatokkal teszi hol ide, hol oda az iratok kötegeit. Fekete ruhájával, viaszsárga arcával maga is olyan, mint egy irattárból előkotort poros akta.

Az emelvény mögött, a terem két oldalán, vastag üvegtáblákkal borított kalickák láthatók. A baloldalin felirat is van: Fordítók. Két őszhajú, magasabb férfi és egy alacsony, feketehajú asszony áll a mikrofonok mögött. Jegyzeteiket lapozgatják, beszélgetnek. A jobboldaliban kopaszodó, testes férfi ül. Szájmozgásáról ítélve máris megkezdte perünk helyszíni közvetítését. Olykor jegyzeteiből olvas, olykor kalickájából kitekintve élénk gesztusokkal magyaráz a mikrofon mögé képzelt hallgatóságnak.

A bírói emelvény és a vádlottak padja között, jobbfelől, védőink ülnek. Kiválasztásuk terén az államvédelmi vezérkar két nagy sikert könyvelhet el. Décsi alezredesnek ravasz fondorlattal sikerült Mindszenty bíborost rávennie, hogy saját bizalmi emberük, dr. Kiczkó Kálmán kommunista ügyvéd, védői megbízatását írja alá. A „műper" koronatanúja, dr. Zakar András, pedig meghajolt az erőszak előtt. Elfogadta az ÁVH által kirendelt védőt: Dr. Zarubay Emilt. A többi vádlottnak szabadon választott védői vannak. Nekem, ahogy látom, két ügyvéd is jutott: dr. Tellény Géza és dr. Jármay Zsigmond. Egyelőre nem tudok magyarázatot találni, miért.

Védőinkkel szemben az államvédelmi vezérkar tribünje van. Legszélén dr. Décsi Gyula alezredes ül. Karjait mellén összefonva, fejét vállai közé húzva, hallgatagon. Mérges skorpióra emlékeztet, mely csak az éj sötétjében érzi halált osztó erejét, de a nappali világosságban ijedten összehúzódik. Mellette az elegáns „szépfiú", dr. Timár István alezredes. Utána — szélesen terpeszkedve — a nagydarab, kancsal Szüsz (Szücs) Ernő őrnagy.

A bírói emelvény folytatásaként, egy lépcsővel az államvédelmi tribün fölé emelkedve, következik a vádlók padja. A január közepén leváltott főügyésznek, dr. Bodonyi (Schweitzer) Mártonnak csak kopaszodó, vörös feje és állandóan pislogó békaszemei látszanak ki a padból. Az új csillag, dr. Alapi Gyula főügyész, primadonnaként áll helyén. Láthatólag élvezi fontos szerepét. Vékony csíkokkal megtört, sötétszínű ruhát visel. Alatta elegáns, világosszürke mellényt. Lakkcipője fölött, kissé régidivatú, sznobos kamáslit. Nevetgélve magyaráz valamit az államvédelmi vezérkarnak. Közben hullámos hajfürtjeit pózoló mozdulatokkal igazgatja.

Ahogy elnézem ezt a hiú, érvényesülése érdekében mindenre kapható, „Dolce Vita" aranyifjút, 1943 őszének egy jelenete jut eszembe. A főügyész nagybátyja és keresztapja, dr. Alapi Gáspár — Komárom város polgármestere — ölel át hálás szeretettel. Könnyekig meghatódva mondja: Az Isten áldjon meg, Serédi bíborossal együtt, jóságotokért. Az Alapi család sohasem fogja elfelejteni, amit érte tettetek. Az történt ugyanis, hogy szélsőjobboldali elemek kikezdték a kiváló polgármestert. Feleségének nem-árja származása miatt. Az árja-törvény embertelen rendelkezései elhunyt fivérének, dr. Alapi Gyula városi levéltárosnak családját is sújtották. Mert mindkét Alapi a gyártulajdonos Frank-Kiss családból nősült. Két testvért, Margitot és Paulát, vettek feleségül. A Frank-Kissek viszont nem tudták igazolni nagyszüleik árja származását. A nehéz helyzetben dr. Alapi Gáspár polgármester Serédi bíboros-hercegprímáshoz fordult. Serédi, a család régi ismerőse, megadta a segítséget. Személyes kérelmére dr. Radocsay László igazságügyminiszter kivételezte az Alapi családot a törvény hátrányos következményei alól. Egyik este, vacsoránál, Serédi prímás, mosolyogva fordul felém.

— Holnap kedves ismerőssel fog találkozni. Komáromból. Mit gondol, ki az?

— Dr. Lestár István címzetes prépost, aki mellett rövid ideig káplánkodtam — felelem habozás nélkül.

— Nem.

— Akkor valamelyik atya a bencés rendházból.

— Nem.

— Bálint István barátom, a „Marianum" internátus igazgatója.

— Az sem. Annyit elárulok: hatalmas termetű ember.

— Gazsi Bácsi, a polgármester — kiáltok fel, meglepetve. Mily nagy öröm!

— Az igazságügyminiszter megadta a kivételezést az Alapi családnak. Ezt jön el megköszönni. Délben 12-kor érkezik ide. Meghívom őt ebédre. Sőt! Találkozó lesz a „komáromiak" részére. Az ebéden részt vesz még Meszlényi segédpüspök úr, aki 1917-ben volt ott káplán és Gregorovics Lipót kanonok, a „Marianum" alapítója. Fél egytől 1-ig a polgármester a maga vendége. Mutassa meg neki a Palotát, majd hozza be az ebédlőbe. Ebéd után tartsák meg a találkozót. Kérem, gondoskodjék sofőrjének ellátásáról is.

Mind az ebéd, mind a találkozó kitűnő hangulatban folyt le. Sok régi emléket elevenítettünk fel. Mikor a polgármestert autójához kikísértem, észrevettem a könnyeket szemében.

— Csúnya idők járnak mostanában — szólt halkan. Nemcsak a gondok növekedtek meg. Sok rosszindulattal, gyűlölettel kell naponta megküzdenem. Nagyon

jól esett a szeretet, amit nálatok tapasztaltam. Álmomban sem mertem gondolni arra, hogy az évek múlásával bennetek a régi barátság nem fogyatkozik meg.

Az „Óriás" megölelt. Sokáig integetett még a távozó autó ablakából.

Most, az Alapi család nemes tradicióit levetkőző unokaöccs vádlómként szerepel. Vajon él-e még nagybátyja? Ha él, mit fog szólni, mikor unokaöccsének gyűlölködő vádiratát és a vádlottak között nevemet meglátja?

Mögöttünk eközben zaj támad. Előbb a sajtótudósítók, utánuk hozzátartozóink foglalják el helyeiket a hallgatóság karzatán. Szerencsémre őreink is kíváncsian tekingetnek hátra. Így alkalmam van nővéremmel egy mosolyt váltani. Együtt ül herceg Esterházy és dr. Tóth László feleségével. Dr. Zakar András mérnök bátyjától nyomozó választja el őket. Mindszenty bíborosnak, dr. Baranyay Jusztinnak és dr. Nagy Miklósnak rokonságából senki sincs jelen. A Magyar Püspöki Kart, az Esztergomi Főegyházmegyét senki sem képviseli. Az utolsó padsorban egyedül ül dr. Esty Miklós bankigazgató, világi pápai kamarás, Serédi és Mindszenty bíborosok „gentiluomo"-ja, nemesi kísérete. Úgy látszik: sikerült engedélyt kapnia Décsi alezredestől.

A tárgyalótermet a suttogó beszéd zsongása tölti be. A feszültség is növekszik. A Magyar Filmiroda két fényképésze felvételeket készít. Rólunk, vádlottakról, védőinkről, a külföldi sajtótudósítókról, rokonainkról. A felvételek alatt, a nővéremmel egy sorban ülő magyar kémelhárító tisztek, arcukat kezükkel eltakarják. A fényképészek elkerülik az ügyészek és az államvédelmi vezérkar tribünjeit. A mögöttünk elhelyezkedő politikai nyomozókat is, akikhez három szovjet NKVD tiszt csatlakozott. Ezek egyike alacsony, mészáros típus. Fénylő, kopasz feje van, vörösszeplős képe. Őrnagyi rangjelzést visel. Negyven év körüli. A másik, aki kapitányi rangban van, fiatalabb és karcsúbb. Intelligens, „európai" jelenség. A harmadik: nő. Tiszti egyenruhát visel, rangjelzés nélkül. Külseje megnyerő. Leírás alapján ráismerek arra a tolmácsra, aki az NKVD kihallgatásain — lehunyt szempillákkal, mozdulatlanul és gépi gyorsasággal — fordít magyarról oroszra vagy fordítva.

Kis várakozás után, talán negyed tíz táján, fel kell állnunk. A négy koalíciós párt képviseletében bevonul a négy népbíró. A Kommunista Pártot Aranyossi Pál újságíró képviseli. Kun Béla proletárdiktatúrájában kompromittált ember. Hoszszabb ideig élt emigrációban, Franciaországban. Résztvett a spanyol polgárháborúban is. A Gestapo jóvoltából, mint a Szovjetunióból kiábrándult, keresztény kommunisták egyike, Rajk Lászlóval egyidőben, 1941-ben tért haza, Magyarországra. A másik három csak névleg képviseli pártját. Engedelmes, szürke szekértolói a sztálini rendszernek.

Nyomukban lépked a Különtanács elnöke, dr. Olti (Obetka) Vilmos. Ő fog ítélkezni fölöttünk a magyar nép nevében. Apja Szegeden a Horthy-hadsereg altisztje volt.

„Cseh trombitás" — ahogy családunkban a szláv származású katonazenészeket hívták. Vilmos a szegedi egyetemen jogot végzett. Nehezen tudott elhelyezkedni. Végül a Kereskedelmi Minisztériumban állást kapott. Szélsőjobboldali támogatással. Hogy politikai egyensúlyát visszanyerje, háború után sietett belépni a Kommunista Pártba. Így került a szélsőjobbról a szélsőbalra. A kommunisták szívesen megbocsájtották tévedését. Párttagjaik száma, még a mindenünnen vissza-

özönlő emigránsokkal együtt is, alig rúgott néhány százra. Nagy szükségük volt az „áttérőkre". Főleg az értelmiségi rétegekből. Nélkülük aligha tudnák megvalósítani a szovjet gyarmatosítást. Olti egyike lett a felfedezett csillagoknak. Harmincötéves fejjel a népbírósági tanácselnökök sorába került.

Századunk „nagy bűnügyének" tárgyalása megkezdődik. Egyenként járulunk a mikrofon elé. Az elnök személyi adatainkat egyezteti. A nagyothalló dr. Tóth Lászlóval sem történik baj. Olti szájáról olvassa le a kérdéseket. Ezután a vádlottaknak, helyükön, fel kell állniuk. A vádirat felolvasása következik. Dr. Tóth nem hallja meg a felszólítást. Ülve marad. Könyökömmel meglököm, hogy álljon fel. Nagyothalló készülékére mutat. Jelzi: nem működik. Tágranyílt szemekkel kérdi, miért kell felállnunk?

— Az evangélium. Alapi leírásában — szótagolom neki. Mosolyogva feláll. Megérti, miről van szó. Őröm azonban nem ilyen megértő. Hátbaboxol. Mérgesen sziszegi:

— Ne beszélgessenek!

A vádirat csak a hallgatóság részére érdekes. A vádlottak már sokszor átolvasták. Hetes csoportunk, vád szerint, három részre szakad. Az első három vádlott ellen *a fővád:* királypárti összeesküvés szervezése. Az „összeesküvésnek", csodálatosan, két vezetője van: Mindszenty bíboros és dr. Baranyay Jusztin cisztercita szerzetes, 66 éves, nyugalmazott egyetemi tanár. Egyetlenegy tagja: Dr. Zakar András, a bíboros személyi titkára. Az utolsó három vádlott ellen *a fővád:* kémkedés az imperialista Nyugat javára. Ennek a csoportnak, az Államvédelmi Hatóság beállításában, én vagyok a feje. Méltóságom kellő kidomborítására: két „segédem", dr. Nagy Miklós és dr. Tóth László közé szúrtak be. Hatodik vádlottként.

A két csoport között, negyedik helyen, társtalan vádlott szerepel. Herceg dr. Esterházy Pál. A háború előtti Magyarország legnagyobb földesura. Művelt koponya, aki eredeti nyelven olvassa a görög és latin klasszikusokat. Modern herceg: egyetemi diplomát szerez, polgári családból nősül. Mintagazda. Takarékos és szerény. Mélyen vallásos. Gondolom, vádlott-társai szívesen vállalják vele a bajtársi közösséget. Ez azonban mit sem változtat a tényen, hogy a herceg merő véletlen folytán kerül a Mindszenty-perbe. Magyar szállóigénk szerint: mint Pilátus a Credo-ba. A háború után kialakult politikai helyzetet józanul ítélte meg. Tudta, amíg Európa keleti részei fölött Sztálin csillaga ragyog, a hercegekre szomorú sors vár. Az osztálygyűlölet, előbb-utóbb, az ő fejét is követelni fogja. Arra készült, elhagyja az országot. Nyugati irányban. Vagyonának maradványait lassan pénzzé tette. Külföldi valutát vásárolt. Hűséges jogtanácsosa, dr. Horváth Gábor, 1947 augusztusában, egyik valutabeszerző útján, betért a Pesti Hazai Takarékpénztárba. A régi ismerős, dr. Wydler Tivadar bankigazgató, örömmel közölte: Jókor jött. A napokban kitűnő ajánlat futott be hozzám. Tízezerdolláros csekk. A fedezet biztos, hisz a kibocsájtó nem kisebb ember, mint Spellman New York-i bíborosérsek. Ha az üzlet érdekli, néhány napon belül összehozom az eladó képviselőjével. Gondolja meg, ha száz ügyfelünknek vásárolja meg százdolláros csekkjét vagy bankjegyét, a lebukás kockázata is százszoros. A szóbanforgó csekk tulajdonosának személye abszolút garancia a titoktartásra.

Az üzlet létrejött. A feketepiac napi árfolyamán. Elmúlt 15 hónap. Közben a Gazdasági Rendőrség buzgón nyomozott a katolikus népkonyhák, gyermekna-

raltatási akciók és egyéb karitatív tevékenység titkos pénzforrásai után. Konkrét adatok csak dr. Zakar András és dr. Nagy Miklós őrizetbevétele után kerültek napvilágra. Kitudódott a csekkbeváltás ténye is. Herceg Esterházy ellen elkészült a vád: magasan a napi árfolyam fölött vásárolta meg a Bíboros-Prímás dollár-csekkjét. „Lényeges anyagi támogatást" óhajtott nyújtani a királypárti összeesküvéshez. A „minden kényszerítő körülménytől mentes, teljesen önkéntes" rendőrségi vallomást a gumibot biztosította.

A vád ismertetése után ülve hallgatjuk meg Olti részletes szövegmagyarázatát. Ennek végén a tanácselnök különös bejelentést tesz. Dr. Ries István igazságügyminiszter átiratot intézett a Népbírósághoz. Ebben, szemfényvesztő csalásként, a bíróság függetlenségének bizonyítására, minden hozzáfűzés nélkül, pusztán „illetékesség címén" megküldi Mindszenty József vádlott hozzá intézett levelét. A hallgatóság során izgatott érdeklődés moraja fut végig. Olti felolvassa a bíboros levelét.

„Igazságügyminiszter Úr!

Arra kérem Igazságügyminiszter Urat, méltóztassák bejelentésemet, illetőleg kérésemet tárgyalás alá venni. Hosszabb-rövidebb ideje, nyilvánosan és ismételten, az a kifogás hangzott el ellenem, hogy az Állam és Egyház között a béke létrejöttét nehezítem és a fennálló államrenddel szemben magatartásom ellenséges. Az előbbire nézve tény az, hogy az előfeltételeket valóban mindenkor kihangsúlyoztam. Most hozzá akarok járulni az általános helyzet megenyhüléséhez. A küszöbön álló bírósági tárgyalás előtt önként beismerem, hogy az állami büntetőkönyv alapján vád tárgyává tett cselekményeket lényegében elkövettem. A jövőben a magyar állam külső-belső ügyeit mindenkor a magyar köztársaság teljes szuverénitása alapján ítélem meg.

Eme elismerés és kijelentés után, személyemet illetően a tárgyalás immár nem feltétlenül látszik szükségesnek. Ezért — nem személyemre, hanem állásomra tekintettel — kérem ügyem kiemelését a február 3-i tárgyalásból. Az ilyetén elhatározás mindennél, a legszerencsésebben megalkotott bírói ítéletnél is inkább, megkönnyítené a kibontakozást.

Harmincöt napi állandó töprengés után ugyanakkor kijelentem én is, hogy egyrészt, egyéb okokon kívül, részemről is, fentebb jelzett magatartásomból is, késhetett a megbékélés, másrészt az igazi béke létesítését Állam és Egyház között mindaddig időszerűnek látom, amíg az létre nem jön. Ennek az Egyház tanai és törvényei szellemében való megvalósításában magam is résztvennék, ha éppen a béke terén nem merült volna fel nehezményezés ellenem. De, hogy még csak jelenlétem se tűnhessék fel a béke akadályaként és hogy az ilyenkor jelentkező tárgyi akadályok elhárítására legyen fordítható minden erő, ezennel magamtól, minden kényszer nélkül készségemet nyilvánítom, hogy hivatalom gyakorlásától egyidőre visszavonulok.

Ha a Püspöki Kar bölcsessége a maga egyetemében úgy látja jónak, hogy a békét megköti, egyáltalán nem állok útjába. A kérdés rendezésében a végső szót kimondó Apostoli Szentszéknél sem elleneznem a béke ügyének komolyra fordulását. Ezt a bejelentést abban a tudatban teszem, hogy az igazi békeállapot államnak-egyháznak csak javára válhatik, nélküle az ország életét egyenetlenkedés és sorvadás fenyegeti.

Fogadja, Igazságügyminiszter Úr, őszinte tiszteletemet. 1949. január 29-én Mindszenty József."

* * *

Olti elnök jól begyakorolt, hangsúlyos olvasása nyomán a szavak, mondatok úgy hullanak a tárgyalóterem csendjébe, mint fagyos rögök mély sírverembe. A közönség feszülten figyel. Amint a bíboros neve elhangzik, a terem ismét méhkassá változik. A meglepetés és megkönnyebbülés sóhajai, felkiáltásai hallatszanak a karzat felől. Ha valaki most tapsolni kezdene, bizonyára oly dübörgő vastaps zúgna fel, amilyet még sohasem hallottak e szomorú falak. Az emberi szív önkéntes hozsannájaként, a béke születését köszöntve. De nem tapsol senki. A nyugati tudósítók nagy része, papírjaikat sietve felkapkodva, dobogó léptekkel a kijárat felé siet. Az államvédelmi nyomozók felugranak helyeikről. Elállják a kijáratot. Izgatott vita keletkezik. Az egyik nyomozó kérdőleg tekint Décsi alezredes felé. Az — megvető kézmozdulattal — megadja az engedélyt. Az ajtó kinyílik. A tudósítók versenyfutásban igyekeznek a telefonok felé. Szétröpíteni a világ négy tájára a nagy szenzációt. Mindszenty bíboros beismerő vallomást tett. Még a bírósági kihallgatás előtt. Elismeri az 1949. február 1-én, párezer ember által a Parlamentnél „kikiáltott" köztársaságot. Hajlandó időlegesen visszavonulni hivatalától. Nem ellenzi többé az Állam és Egyház közötti kiegyezést. Kéri ügyének kiemelését a megkezdett „bűnperből". Váratlan fordulat a Mindszenty-ügyben.

A „keleti" tudósítók helyükön maradnak. Rosszallóan nézik a kapitalista tülekedést. Nekik meg kell várniuk a sokszorosított brosurákban kiadott hivatalos kiértékelést. Nem kapnak jutalmat a szenzációért, lábuk gyorsasága szerint.

A Különtanács elnöke kissé zavartan várja a helyzet tisztulását. Végre helyreáll a rend. Kéri a vád és a védelem hozzászólását Mindszenty József „vádlott elnapolási kérelmével kapcsolatban". Véleménye szerint a beadványt — perrendtartás szerint — nem lehet másként értelmezni. A vád képviselője, Alapi főügyész, dühös tigrisként ugrik fel helyéről. Áldozatát nem hagyhatja menekülni karmaiból. Követeli a tárgyalás folytatását. Tiltakozik a „halogató manőver" ellen. Beszédének szövegét bal kezében tartja. Jobbjával szenvedélyesen gesztikulál. A bábszínházak vékony, ijesztő „Gonosz"-ára hasonlít, aki a békén alvó Jancsikára és Juliskára le akar csapni. Kongó, fekete palacsintasütőjével. Persze, a bábszínházban a gyermekek élénken tiltakoznak, ösztönös igazságérzetükkel. Itt ez nem lehetséges. Leninnel és Sztálinnal a „Gonosz" abszolút hatalma hatolt be Justitia csarnokaiba.

Dr. Kiczkó, a bíboros védője, emelkedik szólásra. Alacsonyabb, testes ember, aki fekete szemüvegével, hajlott orrával és kerek arcával bagolyra emlékeztet. Lassan, megfontoltan beszél. Védencét illetően indokoltnak tartja a tárgyalás elnapolását. „Jogszolgáltatási és egyéb érdekből." Egyéb érdek alatt a távlatot érti, melyet az Állam és Egyház békés kiegyezése nyit meg az egész nemzet számára. Abban őszinte: nem meri a népbíráskodást igazságszolgáltatásnak nevezni. Csak jogszolgáltatásnak, melynek játékszabályai változók a forradalmi idők hullámzása szerint. Kiczkó régi kommunista. Ismeri a lenini elvet: *Tiszta demokrácia,* az igazság és jog uralma, addig nem lehetséges, míg tart az osztályharc és nem valósul meg az osztálynélküli társadalom.

Az államvédelmi vezérkar látszólag meg van elégedve a per eddigi menetével. Időzített bombájuk hatásosan robbant fel. Décsi alezredes savanyú arckifejezése is felenged. Timár alezredessel összehajolva vidáman sugdolóznak.

Olti tanácselnök kijelenti: A tárgyalást fél órai időtartamra felfüggesztem. A bíróság tanácskozásra vonul vissza. Szünet alatt a vádlottak beszélhetnek védőikkel. Őreink nagyobb terembe vezetnek be bennünket. Egymástól jól elválasztva. Abban a megtiszteltetésben részesülök, hogy maga Princz őrnagy vigyáz rám. Kegyesen megengedi, hogy leüljek. Szemeimben megpillantja a könnyeket. Színlelt jóindulattal érdeklődik, mi bajom van. Nem válaszolok neki. Sértődötten továbbhúzódik. Egy szerencsés véletlen megszabadít tőle. Jelentik neki: valamelyik külföldi újságíró az ajtónál erőszakoskodik. Be akar jönni a terembe, hogy meginterjúvolja a vádlottakat. Princz dühösen elviharzik. Abban a pillanatban érkezik oda védőügyvédem, dr. Telléry Géza. Megöleljük egymást.

— Csakhogy egyszer már négyszemközt tudunk beszélgetni! — kezdi megkönnyebbült sóhajtással. — Igen rövid leszek. Kérlek, ne érezzél leliismeretfurdalást miattam. Tudom, te lennél a legutolsó, aki börtönbe akarna juttatni. Mikor az Andrássy út 60-ban találkoztunk, a főhadnagy a „Főnök" elé vitt. Ott súlyos börtönbüntetéssel fenyegettek meg, ha te a tárgyaláson nem vallanád magadat bűnösnek. Hosszú ügyvédi gyakorlatom alatt ilyen még nem fordult velem elő. Sokat töprengtem, mit csináljak? Nem akarlak cserbenhagyni. Börtönbe sem szeretnék kerülni. A következő megoldást találtam. A mai nappal hivatalosan lemondtam védelmedről. Ezentúl dr. Jármay Zsigmond fog védeni. Bízzál benne. Igen derék ember. Mélyen vallásos. A fenyegetésről neki nem szóltam. Aligha hiszem, hogy Péter Gábor és társai őt is megfenyegetnék. A háttérben azonban segítek dr. Jármaynak. Minden lehetőt megteszünk érted. Nincs kifogásod e megoldás ellen?

— Nincsen. Bölcs dolognak tartom. Köszönöm, amit értem eddig tettél.

— Téged is megfenyegettek?

— Igen. A Katonai Törvényszék elé utalással, kivégzéssel.

— Nem lehet kimondani, milyen aljas emberek ezek. Mindenre képesek. Itt jön éppen dr. Jármay. Átadlak neki. Én búcsúzom. Feleségem szeretettel üdvözöl. Imádkozik érted. Mint annyi más ember, magamat beleértve.

Dr. Jármay mosolyogva érkezik. Nővérem társaságában. Olti engedélyezte: a vádlottak beszélhetnek hozzátartozójukkal is.

— Szót váltottam a többi védőkkel — közli dr. Jármay. A hangulat optimista. Véleményük szerint a bíboros levele „felrobbantotta" a pert. Egyetlen lehetséges megoldásként a pertörlést emlegetik. Ismered az elvet: Salus reipublicae suprema est lex. A legfőbb, íratlan törvény: az ország kül- és belpolitikai érdeke megkövetelheti a bírói eljárás megszüntetését. Még ha valóban törvénysértés is történt volna. A pertörlés igen ritka dolog. Viszont Mindszenty-per sincs minden nap. Most azért érkeztem késve, mert várakoznom kellett Olti tanácselnökre. Az igazságügyminiszterrel beszélt telefonon. A Népbíróság kérésére a kormány elrendelheti a pertörlést. Mindnyájan ebben bizakodunk.

(A fegyőrök közben újra megjelennek. Csoportokba verődve beszélgetnek, cigarettáznak. Az éberségről sem feledkeznek meg. Egy-egy pillantást vetve a vádlottak felé. Az egyik gyanakvó fegyőr hozzámlép. Mélyen lehajolva hallgatja beszélgetésünket. Rászólok: Őrmester úr, annyira ki vagyok éhezve, hogy rosszul leszek a cigarettafüsttől. Kérem, oltsa ki a cigarettáját! A trükk beválik. A meghökkent őr mérgesen néz rám. De gyanakvás helyett cigarettáját választja. Visszamegy társaihoz. Nővérem tréfásan megjegyzi: — Úgy látszik, hasznos dolgokat is tanultál az Andrássy út 60-ban.)

— Igyekszem megokolni optimizmusunkat — folytatja védőügyvédem. A bíboros személye régóta nagy szálka a kormány szemében. A per célja: az ő félreállítása. Ez, a jelek szerint, sikerült. Az „Acélembert" megtörték. A világsajtó képviselőinek jelenlétében felolvasták nyilvános bűnvallomását. Hivatalától hajlandó egy időre visszavonulni. Ez, bármilyen szépen hangzik: bukását jelenti. Aranypapírba csomagolva. A Püspöki Kar részére sincs többé más választás. A per révén a tárgyalóasztalhoz lett kényszerítve. Vesztes félként. Ennél többet a kormány már elérni nem tud és talán nem is akar. A per lefolytatása így céltalanná lett. A felhördülés külföldön óriási. Sajtóban, rádióban, tömeggyűléseken, tüntetéseken. Nagyobb, mint amire a hazai politikusok számítottak. Ebben a helyzetben csak egyetlen bölcs sakkhúzás lehetséges: a pertörlés. Térjünk át a te ügyedre. Ha a főszereplő hiányzik, még a színházi előadás is elmarad. A bíróságnál még nehezebb a helyzet. A fővádlottat nem lehet más szereplő beugrásával helyettesíteni. Úgy vélem: a pertörlés mindegyik vádlottra ki fog terjedni. De, ha ellened, most vagy később, a bírói eljárást mégis lefolytatnák, a következő álláspontra helyezkedem. Ellened semmiféle bizonyíték nincs, elítélni téged nem lehet. Az Államvédelmi Hatóság esetleg akadékoskodni fog. Ez esetben sem megyünk tovább a beismerésben, mint a feljelentési kötelezettség elmulasztása. Papok korábban ez alól fel voltak mentve. Ma már, sajnos, nem. Viszont kétes dolog, vajon az „agent provocateur"-öket fel kell-e jelenteni. Büntetve még nem voltál. Fasiszta múltad nincs. Legfeljebb internálhatnak. Elfogadod a védelemnek ezt a felépítését?

— Tökéletesen egyetértek veled — válaszolom.

— Akkor én befejeztem mondókámat. Beszélgess nővéreddel.

— Édesanyánk, a testvérek, a kiterjedt rokonság csókjaikat küldik — veszi át a szót nővérem. Imádkoznak érted. Aggódva lesik a híreket, mi történik veletek. A telefon csengése szinte egyetlen percre sem szűnik meg. Barátaid, de sok teljesen ismeretlen személy is kér: szorítsam meg kezedet az ő nevükben. Veled éreznek, érted aggódnak. Mond, nagyon megkínoztak?

— Sátáni világ az Andrássy út 60. A Gestapo szadizmusa, megtoldva keleti mocsokkal és képmutatással. Remélem, lesz alkalmam egyszer mindent részletesen elmondani. Most csak ennyit: az első nyolc nap volt a legnehezebb. Nem engedtek aludni. Négyszer vertek meg gumibottal. Kezeimen vagy lábaimon. Több mint harminc napon át a jéghideg pincében egy takarót sem adtak. Úgy kiéheztettek, hogy gyomrom állandóan reszketett. Néha elsötétült előttem a világ a gyengeségtől. Megfenyegettek hadbírósággal, kivégzéssel.

Jelenleg nem ez a fontos. A bíborossal történt valami. Mintha kicserélték volna őt. Ma reggel, mikor a tárgyalásra felsorakoztunk, sokáig nem ismert meg. Összehúzott szemekkel, idegenül bámult rám, mint aki fáradtan keresgeti arcomat emlékei között. Megijedtem. Istenem, mondom magamban, ilyen beteg fővádlottal bíróság elé kerülni: kész csatavesztés. A következő meglepetés az igazságügyminiszterhez írt levél. Minden mondata úgy hatott rám, mintha gumibottal fejbevertek volna. Ne értsetek félre, nem a béke gondolata ellen tiltakozom. Mindnyájan a

békét óhajtjuk. De számomra érthetetlen a hirtelen, önkéntes beismerés. Főleg a megalázó tény, hogy a bíboros kéréssel fordul dr. Ries-hez. A levelet Olti tanácselnök felolvassa. A bíboros hamuszürke arccal, maga elé meredve hallgat. Nem ugrik fel. Nem tiltakozik: kérem, ezt nem én írtam. Azóta állandóan könnyeimmel küszködöm. Az az érzésem: valami nagy tragédia történt. Talán tudathasadást idéztek elő benne. Elvesztette ítélőképességét.

— Ne légy ennyire sötétlátó — szól közbe dr. Jármay. Mérlegeld csak a helyzetet a valóságnak megfelelően. A levél lehet meglepő és ügyes diplomáciai sakkhúzás.

— Kizárt dolog! A bíboros sohasem volt diplomata. Becsületes, kemény és mindenekelőtt nyílt harcos. Mint ősei, a végvári vitézek, egyszerű földművesek. Számára csak győzelem létezik, vagy hősi halál. Megalázkodni, meghátrálni sohasem tudott. A Biblia szavai jutnak eszembe: A kéz Jákobé, a hang Ézsaué. A fogalmazvány egyházjogilag korrekt. A bíboros kissé nehézkes stílusában, kedvenc kifejezéseivel van fogalmazva. De a hang nem az övé.

— Ha téged kivégzéssel megfenyegettek, vele méginkább megtehették. Mentőöv gyanánt felkínálhatták: írja meg ezt a levelet és mindnyájan megmenekültök. Csúnya dolog az ÁVH-tól, szép gesztus tőle — veti fel a gondolatot nővérem.

— Ha perünkben szerepelne tucatnyi sokgyermekes családapa, elfogadnám e szép magyarázatot. Akkor a bíboros bizonyára megtorpanna. A hét vádlott közül azonban öt egyházi személy. A bíboros felkészült a halálra. Papjaitól is bátor, teljes önfeláldozást követel. Halállal őt nem lehet megijeszteni.

— Te mire gondolsz? Mit csinálhattak vele? — faggat nővérem.

— Az egyik nyomozó, kissé kérkedve, azt mondta nekem: Nézze, mi mindenkinek megtaláljuk a gyenge pontját. A népmese szerint minden emberben él egy oroszlán és egy nyúl. Kiben az oroszlán a nagyobb, kiben a nyúl. Mi igyekszünk azt az oroszlánt oly kicsivé tenni, mint egy bolha. A módszer változó. Dr. Zakart például nem is kellett fenyegetnünk. Csak arra hivatkoztunk folyton, ön szent ember, nem hazudhat. Vallott is, mint a vízfolyás. Sokkal többet, mint kellett volna.

El sem tudom képzelni, mivel hatottak a bíborosra. Talán azzal fenyegették: megkínozzák édesanyját. Ez, kétségtelenül, érzékeny pont a bíborosnál. Azzal is ijeszthették: elmebeteg ronccsá teszik és nyilvánosan mutogatják. Mindszenty barokk-ember. Sokat ad egyházi hivatásának, magas állásának külső méltóságára. De, ne kutassuk az okot. Úgysem tudunk biztosan rátalálni. Csak a sajnálatos tény marad: valamilyen úton-módon megtörték.

Volna egy kérésem — fordulok védőügyvédemhez. Beszélj dr. Kiczkóval. Lehetőleg úgy, hogy a bíboros is hallja szavaidat. Ezt kellene közölni: Védencem, dr. Ispánki Béla, a kihallgatások alatt körömszakadtáig védte a bíborost. Ezzel saját helyzetét igen súlyossá tette. Ma is azzal a gondolattal jött ide: bátor hitvallásra kerül a sor. Kész vállalni a következményeket mind saját tetteiért, mind a bíborossal való közösség-vállalásért. A Ries-féle levél súlyos csalódást okozott neki. Úgy érzi, bajtársaival együtt bennmaradt a csávában. Azt kéri őeminenciájától: vonja vissza levelének azt a részét, melyben, állására való tekintettel, kiemelését óhajtja a perből. A bajtársiasság alól felmentés nincs. Senki részére, bármilyen állást töltsön be az illető.

Ügyvédem nagy, kopasz homlokát tenyerébe hajtva gondolkozik. Végül megszólal:

— Tudod, nagy tisztelője vagyok Mindszenty prímásnak. Rejtély előttem, miként kérhette fel védőül dr. Kiczkót, a vonalas kommunistát. Ebben a dologban óvatosaknak kell lennünk. Kiczkó miatt, aki esetleg mindent visszamond az Államvédelmi Hatóságnak. A második észrevételem: Te nem bízol a pertörlésben. Jogod van kételkedni a védők optimizmusában. A bíboros nyilatkozatának részleges visszavonása azonban tönkreteheti ezt a lehetőséget. A harmadik észrevétel: ha úgy áll a dolog, amint gondolod és a bíboros valóban elvesztette ítélőképességét, fölösleges minden erőlködésünk. Én védőügyvéd vagyok. Kötelességem védencem útmutatásait követni. A te felelősségedre és kellő tapintattal, közlöm kérésedet dr. Kiczkóval.

Dr. Jármay a terem túlsó végébe távozik. E percben a hatvannyolc napos fogság minden szenvedése, izgalma kitör rajtam. Szememéből úgy patakzanak a könnyek, mint a zápores. Nővérem vigasztalni próbál:

— Idegileg bizonyára teljesen kikészültél. Ne aggódj, minden rendbe fog jönni. A vádlottak közül te vagy a legfiatalabb. Gyorsan kihevered majd a szenvedéseket. Szedd össze kissé magad. A teremben mindenki vidám. Nézd, dr. Zakar, fivére és Princz őrnagy nevetgélve beszélgetnek. Téged néznek. Nem tudják elképzelni, mi történt veled. Mosolyogjál rájuk.

Torkomat a keserűség fojtogatja. Akadozva tudom csak kinyögni:

— Öngyilkosoknak a borúlátás veszi el a józan eszét. Ezeknek a derűlátás. Ez a naivság, ami itt úrrá lett, szörnyű tragédia. Később igazat fogsz adni nekem. A Ries-hez írt levél, a bírósági szünet, a pertörlés bedobott jóhíre: ördögi szemfényvesztés. Az Egyháznak és a bíborosnak megalázására. Ha a moszkovitáknak más terveik lettek volna, mint megsemmisítésünk, nem engedtek volna minket az Andrássy út 60-ban ennyire megkínozni.

— Nézd, a tervek változhatnak. Talán mindez a nagy külföldi nyomás miatt történik. A Pápa szavára esetleg semmit sem adnak. De amikor a New York-i főrabbi kimegy az utcára, hogy Mindszenty elítélése ellen tiltakozzék, Péter Gáborék gondolkodóba esnek. Könnyen elveszthetik azoknak a rokonszenvét, akik eddig a Hitler-ellenes felszabadítókat látták bennük. A szabadság és emberiesség képviselőit. Ilyenkor a kommunisták taktikát változtatnak. A régi, grúz mondás szerint: Nem tudlak megölni? Akkor barátként szívemre szorítalak.

Dr. Jármay hamar visszatér. Látta a bíborost, de beszélni nem tudott vele. Décsi alezredes és társai vérebekként vigyáznak reá. Védőügyvédjén kívül senkit sem engednek közelébe. Dr. Kiczkóval viszont beszélt. Nem nagyon lelkesedik a dologért. Minden visszavonás súlyos hátrányt jelenthet védence számára. Annyit hajlandó megtenni: közli kérésemet a bíborossal.

A szünet szokatlanul hosszúra nyúlik. Egyszercsak Princz őrnagy fullajtárja furakodik keresztül a termen. Valamit súg főnöke fülébe. Princz kihúzza mellét és fontossága tudatában harsogja:

— A vádlottakon és őreiken kívül mindenki más foglalja el helyét a tárgyalóteremben! Az ülés perceken belül folytatódik.

A váróterem gyorsan kiürül. Őreink között mi is követjük a védőügyvédeket, hozzátartozókat és államvédelmi nyomozókat. Állva várjuk helyünkön a

Különtanács megjelenését. A tanácselnök szavaira a közönség síri csendben figyel. Olti, kissé piruló arccal, ünnepélyesen bejelenti: A Népbíróság Különtanácsa, a pro és contra érvek alapos vizsgálata után, úgy döntött: Mindszenty József vádlott elnapolási kérelmét elutasítja. A tárgyalás folytatódik. Először a másodrendű vádlottnak, dr. Baranyay professzornak kihallgatására kerül sor. A többi vádlottak hagyják el a tárgyalótermet.

Ebédidőig, őreink felügyelete alatt, két csoportra szakítva várakozunk. Már fél egy körül járhat az idő, mikor géppisztolyos őrök sorfala között az Ügyészség Fogházába visszatérünk. Szőke „inasomat" beöltözve találom a börtönfolyosón. Ismét felvette fehér pincérkabátját. Hamarosan tánclépésben egyensúlyozza be tálcáján az ebédet. A menü: húsleves, tejfeles székelykáposzta, két szelet fehérkenyér. Porcelántányérokban tálalva. Ebéd után, meglepetésként, egy csésze feketét is szerviroz. A kis zárkaasztalra egész doboz cigarettát és gyufát tesz le.

— Tudom, ön önérzetes ember. Az Államvédelemtől nem fogad el cigarettát. Ezt nyugodtan elfogadhatja, mert a sajátja. Már hozzáírtuk a számlájához.

A cellában hőség van. Ingben dőlök le az ágyra pihenni. Nappal remélhetőleg békén hagynak a poloskák. Pótolhatom az éjszakát. Szeretnék friss lenni a bírósági kihallgatás alkalmával. A Ries-hez írt levél azonban nem megy ki a fejemből. Az elmúlt napokban aprólékosan kidolgoztam védekezésemet. Magamat az ügyész helyzetébe képzelve, sok keresztkérdést adtam önmagamnak. Itt-ott felfedeztem apróbb hibákat, azokat kijavítottam. A végén megelégedés töltötte el lelkemet. Mint szobrászt a sikerültnek ítélt mintadarab előtt. A bíboros levele azonban földrengést jelent. Védekezésem darabokra törött. Előlről kezdhetek mindent. Furcsa lenne, ha a tárgyaláson Mindszentybb akarnék lenni Mindszentynél. Meg kell találnom a józan középutat. A győzelem és a hősihalál között. Megalázkodás nélkül.

Odakünn hamar sötétedik. Ablakomon túl csak a rideg börtönfal és tető kontúrjait látom. A szőke nyomozó benyit hozzám. Úgy véli, ma már nem kerülök kihallgatásra. Elviszi nadrágtartómat és nyakkendőmet, nehogy felakasszam magam. A gyufát is, hogy a cellát fel ne gyújthassam. Imádkozva, gondolkozva sétálok a homályban. A börtöntető végén örömmel fedezek fel egy apró, hunyorgó csillagot. Mintha reményemet jelképezné.

1949. február 10.

Kihirdetik az ítéletet. Mindszenty bíboros és én életfogytiglani fegyházbüntetést kapunk. Esterházy herceg 15, Baranyay Jusztin ciszterci szerzetes, hetvenéves egyetemi tanár 13, Tóth László főszerkesztő 10, Zakar András személyi titkár 8, Nagy Miklós, a Katolikus Akció főtitkára 4 évet.

Mindenki csodálkozással morajlik fel, amikor Zakar ítéletét kihirdetik. „Őszinte megbánása és feltáró jellegű vallomása" miatt csak 8 évet kap.

A bíróság egyedül az én esetemben nem talált enyhítő körülményt. Csak súlyosbítót. Ezek: legmagasabb képzettségem és konok, megbánást nem tanúsító magatartásom.

Az életveszély elmúlt a fejem fölül. Nem különítették el ügyemet s nem utaltak a katonai bíróság elé. Az életfogytiglan tizenkilenc év és néhány hónap. Kereken

számítva húsz év. Harminchárom éves vagyok. Ha szabadulok, ötvenhárom leszek.

Hátranézek. A közönség soraiban hárman ülnek egymás mellett: Esterházy herceg felesége, Ottrubay Melinda, a Magyar Operaház egykori primabalerinája, Tóth Lászlóné és a nővérem. Mindhárman feltűnően sápadtak. Intek a nővéremnek, hogy nem kell annyira szívre venni az ítéletet. Fitzl őrnagy, az államvédelmi őrség parancsnoka, egy vörös arcú, kiugró szemű, zömök ember, felugrik a helyéről, hozzám jön és rendreutasít. Mögém ül, hogy szemmel tarthasson. Mellette az ÁVÓ vezetőinek feleségei ülnek és az orosz NKVD egyenruhás és polgári ruhás tisztjei. Feltűnően sok a szovjetorosz férfi és nő. A nyugati követségek tagjait persze nem engedték be a tárgyalásra.

Mindszenty bíboros katonás tartással áll. Nem látom rajta, hogy sápadtabb lenne mint egyébként.

Tóth László főszerkesztő nagyothalló. Őt külön a mikrofon elé hívják, hogy megértse az ítéletet. Rettenetesen ijedt és csodálkozó képet vág a tíz év hallatára. Mikor a bíró közel hajolva ismétli, hogy ingatlan vagyonát elkobozzák, kezét leveszi a füle mellől és nevetve mondja, hogy neki nincs ingatlan vagyona. A közönség derült nevetésben tör ki.

Visszakísérnek a cellába. A folyosókon szétvetett lábbal, kezükben géppisztolyyal az ávós őrök. Azok, akik bennünket kínoztak az ÁVÓ pincéjében. Merev arccal néznek maguk elé. Egyik-másik azért megértő pillantást vet felénk.

Délnyugat felé fordulok. Róma felé. Tudom, nehéz lesz majd húsz éven keresztül hűnek maradnom vallásos és hazafias meggyőződésemhez. Megköszönöm Istennek, hogy életben maradtam és kérem, hogy erősítsen meg e hosszú szenvedésre.

Közben eszembe jut a csillag, melyet akkor láttam a cellaablakban, amikor ebbe a fogházba hoztak. Talán történik valami csoda és nem kell végigülnöm a hosszú időt.

Egy öreg börtönőr babfőzeléket ad be aluminium csajkában és kezembe nyom egy piszkos sajtot. Vége van a színházi pörnek és a színházi ellátásnak. Most már elítélt vagyok.

Vajon mit érezhet most Mindszenty prímás, mikor a kezébe nyomják a piszkos fatálcáról a sajtdarabot?

A személyautón, melyen a Gyűjtőfogházba szállítanak, Zakar személyi titkárral kerülök össze. Princz őrnagy, Péter Gábor jobbkeze és egy ávós nyomozó vigyáznak ránk.

Princz fennhéjázva állapítja meg, hogy én sokmindent elhallgattam. Ő ad egy utolsó alkalmat, hogy őszinte vallomást tegyek. Ő úgy gondolja, legalább huszonnégy ügy szorult még belém. Mielőtt ezeket kivernék belőlem, alkalmam lesz önmagamnak vallomást tenni.

A hatalomtól részegült, nagyképű ember szavaira nem válaszolok. A kiszolgáltatottság, a tehetetlenség s a düh könnyeket lop a szemembe. Zakar titkár a védelmemre kel.

Megérkezünk a Gyűjtőfogházba. Kiderül, hogy csomagjainkat az ávós nyomozók alaposan megdézsmálták. Emlékül megtartották arany karórámat, új sínadrágomat és néhány más holmit. A többieknek is hiányzik a pénze, ruhaneműje.

A másik őr Úr József. Magas, erőstermetű, feketehajú és feketebőrű. Újfehértón született és a nyíregyházi Kiskorona kávéházban volt piccolo, majd pincér. Ellentétben foglalkozásával kissé nehézkés mozgású. Felesége vallásos protestáns családból származik.

Úr József elmesélte az egyik rabnak, hogy nemrégiben feleségével a moziban volt. A „Találkozás az Elbán" című darabot adták. A filmben van egy jelenet, mikor a szövetséges csapatok Berlin felé közelednek s a börtönökből az elítéltek kitörnek. Ennél a jelenetnél felesége hangosan felkiáltott: „Most is így lesz!" A moziban mellettük egy férfi ült, aki állandóan őket figyelte, s mikor kijöttek az épületből, rendőrt keresett, hogy Úr Józsefet és feleségét az antidemokratikus kijelentésért följelentse. Alig tudtak eltűnni egy mellékutcában. Úr kijelentette, hogy feleségével soha többet nem megy moziba.

1949. február 27.

Ma tárgyalta a munkásbíróság dr. Bíró Pál elnökletével a Mindszenty-per gazdasági részét. A tizennégy vádlott közül csak két vádlott ügye kapcsolatos a mi perünkkel. A többiek gazdasági emberek, bankemberek, valutázók. A hatóságok igyekeznek nagy propagandát csinálni a gazdasági pernek. Szeretnék ugyanis a hercegprímás becsületét bemocskolni azzal, hogy valutával való üzérkedést fognak rá.

A perünkkel szorosabb kapcsolatban álló két vádlott Róka Imre érseki tanácsos, a hercegprímás gazdasági intézője és dr. Horváth Gábor, herceg Esterházy Pál nevelője, majd később titkára.

A hercegprímás — amerikai útja után — átadott Róka Imrének egy tízezer dolláros csekket. Róka nem törvényes úton, a Magyar Nemzeti Bank által váltotta be a csekket, hanem saját elhatározásából felkereste dr. Wiedler Tivadart, a Kereskedelmi Bank valutaosztályának vezetőjét, kérve őt, hogy segítsen neki a csekket „fekete árfolyamon" értékesíteni. Dr. Wiedler összehozta őt dr. Horváth Gáborral, herceg Esterházy Pál titkárával, aki nála már korábban érdeklődött nagyobb összegű dollár irányában. Bóka és Horváth az üzletet megkötötték. Bóka jelentette a csekk értékesítését a hercegprímásnak, de elhallgatta a körülményeket. A Mindszenty-per folyamán e részletek napvilágra kerültek. A hercegprímás, aki addig a pör folyamán sohasem tett ellenvetést, Bóka tanúkihallgatásakor felállt és kérdést intézett Bókához, vajon kapott-e ő olyan utasítást, hogy a csekket „feketén" váltsa be, vagy jelentette-e ezt a körülményt utána. Bóka igyekezett kitérni a kérdés elől. Ő a csekket a bejelentésre kiszabott két hét után kapta, amikor már — állítása szerint másként nem válthatta be. Olti elnök sietett befejezni a Mindszenty-Bóka féle vitát, nehogy a kényes kérdés a hercegprímás javára tisztázódhassék.

Bóka és Horváth két alkalmazott. Bóka igyekezett a felelősséget gazdájára, a hercegprímásra hárítani. Horváth igyekezett a felelősséget gazdájáról, herceg Esterházy Pálról magára vonni. A mai tárgyaláson, az utolsó szó jogán beszédet mondott, melyben kijelentette, hogy herceg Esterházy és ő közte a legideálisabb viszony állt fenn, ami főnök és alkalmazott közt fennállhat. „Üzenem, — mondta — hogy a síron túl is hű leszek gazdámhoz!"

Ilyen alkalmazottak is vannak még a világon. A mai tárgyalásnak van még egy érdekessége. A legtöbb büntetést — 7 évet — Nagy György kapta, aki a bíróságnak meg akarta mutatni a testén látható kék-zöld foltokat, az "önként, szabadon, minden kényszerítő eszköz nélkül" tett vallomás előzményét. Hegyvári Lajos ügyész erre dühösen felugrott:

— Az nem lehet, rendőrségünk büszkesége, az Államvédelmi Osztály, ilyet nem csinál.

Hegyvári nem volt még az Andrássy út 60-ban.

1949. március 27.

A kelet-európai országokban megkezdődött a háború után az a folyamat, amit Nietsche „Umwertung aller Werte"-nek nevez.

Eddig az ember büszke volt, hogy egy történelmi, régi családnak leszármazottja, nevére, címeire féltékenyen vigyázott.

Most azt kell igazolni, hogy az ember proletár származású, a névtelenek és nincstelenek osztályából származik. Különben a lenini terminológia szerint „osztályidegen", kiközösített, pusztulásra ítélt, ellenségnek tekintett tagja a nemzetnek. Eddig az embernek bizonyos súlyt, tekintélyt adott az, ha földbirtoka vagy vagyona volt. Ma azt kell bebizonyítani, hogy sem neki, sem szüleinek, nagyszüleinek sem volt semmije, tehát nem tartozik a „kizsákmányolók" kategóriájához.

Eddig a vallásosság megtiszteltetés volt egy család részére. Az emberek szívesen hivatkoztak a család papi tagjaira, vagy összeköttetéseire a klérussal. Ma igyekszik letagadni a legtöbb ember, hogy a sötét reakció képviselőivel bármilyen kapcsolata is lett volna.

Eddig dicsőség volt, ha egy ember külföldre járt, idegen nyelveket beszélt, külföldi barátai voltak. Ma a nyelvtudás, nyugati országok ismerete kémgyanússágot jelent.

Új idők, új fogalmak, új emberek.

Két államvédelmi nyomozó házkutatást tart Horváth Ernő szombathelyi cserkészvezető lakásán. A feloszlatott cserkészmozgalom földalatti szervezkedése felől akarnak adatokat. Az egyik dühös és gyűlölködő, azonnal a lakás különböző sarkaiba, arccal a falfelé fordulva állítja a jelenlevőket. Mindent kíméletlenül felforgat. Alaposságából látszik, hogy okvetlen célhoz akar érni. A másik nyugodt, udvarias. Megtalálja a soproni cserkészek levelét, melyben közlik, hogy ha kell, a föld alá vonulnak és fegyverrel is harcolnak a szovjet politikai terror ellen. A nyomozó odaviszi az iratot Horváth Ernőhöz, megmutatja neki. Szemrehányóan feddi meg óvatlanságáért, hogy nem semmisített meg ilyen dokumentumot. Azután társának figyelmét kijátszva összetépi a levelet és tűzbedobja. A házkutatásnál sálját szándékosan leteszi. Mikor munkájukat bevégezve elmennek, ő sáljáért visszafut és így szól: „Fiúk, én is cserkész voltam. Nagyon vigyázzatok. Rövidesen újabb házkutatás lesz!" Régi ember. Nem tagadja meg cserkészmúltját új, szomorú állásában sem. És segít. Még emlékszik a cserkésztörvényre: A cserkész ahol tud segít!

1949. március 29.

Mindszenty hercegprímás kabátjáról leszakadt egy gomb. Kovács Géza ávós nyomozó kihozza a kabátot a bíboros cellájának ajtaja előtt a folyosón felállított kis asztalkához. Nekikezd a gombvarráshoz. Nem udvariasságból teszi. Tilos a hercegprímásnak tűt beadni, nehogy esetleg lenyelje és meghaljon.

Széky Gábor volt detektív, a kórház rab írnoka elkéri a kabátot, hogy ő varrhassa fel a gombot. Kovács gúnyosan így válaszol: „Nem lehet, Gabi bácsi, mert maga olyan erősen találja felvarrni, hogy sohasem fog leszakadni. Én viszont úgy varrom fel, hogy csak addig tartson, míg Mindszenty hercegprímás lesz!"

Széky nyugodtan csak ennyit mond neki:

— Akkor jó erősen kell felvarrnia, mert Mindszenty esetleg tovább lesz hercegprímás, mint maga ávós nyomozó!

Kovács arca elkomolyodik, szemét összehúzza:

— Gondolja, Gabi bácsi?

— Nemcsak gondolom, hanem biztos vagyok benne! Kovács nem akarja mutatni belső bizonytalanságát és erőltetett fölénnyel szavalja a pártoktatáson állandóan ismételt szöveget: „Tudom, maguk rendszerváltozást várnak. De biztosítom magát, mi gondoskodunk arról, hogy ne ismétlődhessék meg Magyarországon az 1919 évi ellenforradalom."

A börtönben egyik fő feladata minden komoly politikai rabnak, hogy adandó alkalommal megingassa az ávósok, fegyőrök hitét a kommunizmus jövőjében. Hisz ők is tisztában vannak Nyugat kulturális, anyagi és katonai fölényével. A Szovjetuniónak és csatlósainak csak emberanyagban van nagyobb tartaléka Nyugatnál. Ezt tudják a leghívebb kommunisták is. És félnek egy változástól, amikor számonkérhetik kegyetlenkedéseiket. A beszélgetések alkalmával a szót gyakran erre a változásra tereljük. Ez a kommunisták achilles-sarka. Itt kell őket a kétkedés fullánkjával megsebezni.

Legtöbbször sikerül is. S a gyenge hitű kommunista ávós vagy fegyőr már nem mer kegyetlenkedni. Esetleg szívességeket is tesz nekünk.

1949. április 28.

A kórház folyosóján áll Mindszenty bíboros egyik őre. Úgy látszik, ő a legmagasabb rangú a civilruhában járó őrök között. Magas, erős termetű, szőke hajú férfi. Foglalkozása korábban lakatos volt. Harmincév körüli, nős. Hivatalosan a Nagy Károly nevet használja, de akik ismerik, azt állítják, ez csak fedőneve. Rendes nevén Szécsényi Illésnek hívják. Kiváló nyomozónak tartja magát és azt is beképzeli, hogy kitűnő politikus. Pedig csak a párt propaganda brosúrájának kifejezéseit ismétli. Napközben asztalkájánál ülve a folyosón ezeket a füzeteket bújja. Mint kis diák bemagolja és mozgó szájjal ismételgeti a kifejezéseket, hogy megragadjanak fejében. Később nagyképűen előadást tart mindenkinek, aki útjába akad. Fontoskodóan ismételgeti a szavakat, mintha az ő eredeti gondolatai lennének.

Nagy Károly nyomozó jó párttag. Még a többi nyomozó is fél tőle, annyira ortodox. Amíg a többi nyomozó szemmel láthatólag nem mutat ellenszenvet a bíborossal szemben, Nagy minden alkalommal igyekszik gyűlöletét kimutatni. Most is a bíborosról beszél. Hogy már rég le kellett volna fogni államellenes, felforgató tevékenysége miatt, de a demokratikus kormány türelemmel várta, hátha meggondolja magát és a „nép" mellé áll. A „népen" persze Nagy, a kommunista pártot érti. Ő igen boldog, hogy egy ilyen „piszkos csirkefogó" mint Mindszenty, őrizetét rábízták. Ez nagy kitüntetés számára.

A rabírnok helyesel neki, dicséri az Államvédelmi Hatóság nagy nyomozó sikereit, gyors és pontos munkáját. Nagy ezt persze magára érti. A rabírnok most rátér a céljára: május 1-re ki kellene takarítani az őrök celláját. Eddig oda senkit nem engedtek be. Mindszenty cellája mellett van közvetlenül, ott írják naponta jelentéseiket a Hercegprímásról. Nagy soha nem engedte volna meg oda egy rabnak a belépést, de most hiúságát legyezgették, kegyes akar lenni. Megengedi a takarítást.

Az őrök szobáját kinyitják, Nagy belemerül egy kommunista brosúrába. A rabírnok szorgosan söpör, felmos. Közben sikerül az asztalokat kinyitnia. Benne fekszik Nagy jelentése a bíborosról: „Jelentem, hogy Mindszenty hercegprímás ma ételének csak felét ette meg. Borát megitta. Három szivart szívott el. De nagyon levertnek látszik. Rendes napi ima-idejét elvégezte. Ezt eddig egyetlen esetben sem mulasztotta el. Pontosan beosztja napi programját és ezt meg is tartja, ha csak valami közbe nem jön." A jelentés nem volt befejezve. Az asztalfiók nesztelenül visszacsukódik. A rabírnok buzgón törli a port a szegényes bútorzatról. Nagy Károly, aki magát kiváló nyomozónak tartja, nem sejti, hogy hiúságának áldozata lett. Megismétlődött a bölcs mese története, a róka hízelgő szavára a holló kiejtette szájából a sajtot. A leggyanakvóbb nyomozót sikerült „átrázni".

1949. május 1.

Hajnali öt órakor megszólalnak az utcákon, tereken felállított hangszórók. Késő estig harsogni fogják a nemzetközi és magyar „mozgalmi" indulókat. Különösen sok a Szovjetoroszországból importált kommunista induló és háborús dal.

A hangszórók szovjet mintára teljes hangerővel üvöltenek egész nap. Lehetetlen a városban megmenekülni ettől az üvöltéstől. Szinte behatol a zene, ének és demagóg ordítozás az ember fülébe, agyába, vérébe, csontjaiba is. A börtön területén nem állítottak fel hangszórót. Nagyon ügyelnek arra, hogy az ünnepi felvonulás alkalmából elhangzó politikai beszédekről ne legyen tudomásunk. De messziről idehangzik a zene, ének és beszéd, persze nagyon egybefolyó hangzavarként.

Délelőtt 1/2 11-kor kapunk ebédet. 11-kor vacsorát, 1/2 12-kor megállapítják a létszámot és minden cellát lezárnak. Holnap reggelig teljes csendnek kell lenni a börtönben.

Az Államvédelmi Hatóság őrszemélyzete, mely eddig a rendőrség szürke egyenruháját viselte, ma először jelenik meg új orosz-szabású khakiszínű egyenruhájában. Mindszenty bíboros két őre, akik a Kórházépület mögött, a börtön magas falának tövében állnak felváltva őrt — szemben a hercegprímás ablakával — ma szintén az új egyenruhában jelent meg. Először megijedtünk, hogy a bíboros őrzését oroszok vették át. De csakhamar meggyőződtünk tévedésünkről.

Rákosi, Gerő, Vas és más magyar kommunista vezetők magas katonai rangokat viseltek a szovjet Vörös Hadseregben. A magyar hadseregnek viszont sohasem voltak tagjai. Ezért könnyűszerrel dobják el a hagyományos magyar egyenruhát, hogy ezáltal is jobban hasonlítsunk az általuk imádott Szovjetunióhoz.

Moszkva ügynökei lassan leleplezik magukat. Céljuk a teljes külső és belső áthasonulás a Szovjetunióhoz.

Mi lesz ennek a vége?

1949. május 3.

Nagy bizottság szállt ki az államvédelmi hatóságtól. A Kórház mögött, a hercegprímás ablakával szemben méregetnek, rajzolnak, fényképeznek. Folyik az őrök kihallgatása is. Az történt, hogy tegnap este 1/2 9-kor Kovács Géza ávós nyomozó lekísérte a bíborost szokásos sétájára. A séta rendszerint késő délután vagy este van, hogy senki se láthassa a bíborost, vagy ne találkozhassék vele. Mikor a kórház mögötti, Mindszenty részére fenntartott udvarrészre leértek, a bíboros külön fegyveres őre, akinek a magas börtönfal tövében kell állnia, nem volt a helyén. Puskája neki volt támasztva a falnak.

Mindszenty megkezdte sétáját. Kovács Géza ijedten kérte Mindszentyt, hogy hagyja abba a sétát. Visszakísérte a bíborost zárkájába és lezárta. Egész testében remegve szaladt Széky Gábor kórházírnokhoz: „Az Isten szerelmére, Gabi bácsi, mondja mit csináljak? A fegyveres őr eltűnt. Engem felakasztanak, ha valami történik!" Széky azt ajánlotta, hogy várjon egy kicsit, hátha az őr visszajön. Egy óra telt el nagy izgalommal. Az őr nem jelentkezett. Kovács Széky tanácsára telefonon jelentette az Államvédelmi Központnak (Décsi Gyula ezredesnek), hogy Mindszenty őre ismeretlen okokból nem tartózkodik őrhelyén. Azonnal másik őr kiküldését kéri. A nyomozást pedig az őr felkutatására azonnal megindítja. Décsi azt az utasítást adta, hogy ha az őr visszatér, vegye őrizetbe őt és kísérje fel az Államvédelmi Központba. A másik őrt azonnal ki fogja küldeni. A megígért őr tényleg perceken belül megjelent és elfoglalta az őrhelyét. 3/4 10 óra tájban megérkezett egy másik őr is. Ez az eltűnt őr váltótársa volt. Kovács mindjárt kihallgatta. Kitűnt, hogy egymással megegyeztek és szolgálati idejüket módosították, hogy a május 2-i ünnepi programból részüket kivehessék. De ő is később jött vissza, mint megbeszélték. Kovács ezt az őrt utasította, hogy azonnal menjen be az Államvédelem Központjába és jelentkezzék Décsi ezredesnél. Más szolgálati beosztást fog kapni. Az őr teljesítette a parancsot. De, hogy mi történt Mindszenty eltűnt őrével, sohasem tudjuk meg. Az ÁVÓ szerint régi rendőrőrmester volt, s nem volt normális. Ha jelentkezett önként, tényleg nem volt az. Mindenesetre a földalatti szervezkedés künn folyik Mindszenty kiszabadítására. A falhoz támasztott puska a magyar nép üzenete. Milyen kár, hogy ezek a Kovácsok keresztülhúzzák a számításokat.

1949. május 16.

Éppen megebédeltünk, csajkámat és kanalamat mosom. Közben figyelem csendes mosollyal Porzezinszky barátomat, aki elkészült az evéssel és kanalát gondosan körülnyalogatja. Roppant pedáns ember, állandóan mosakszik és holmijait mossa, de a kanalát, azt semmi pénzért nem mosná el. Elneveztem kanalát „áthoshegyi" kanálnak. Athos görög sziget hírneves kolostorában ugyanis azt olvastam, a barátok kanalai lánccal vannak az asztalhoz erősítve és ebéd után csak körülnyalják a tulajdonosok. Azzal eleget tettek a higiénia követelményeinek. Porzezinszky is így csinál. Ebből nem enged.

Közben nyílik az ajtó és belép a fegyőr. Kezében egy papírlap. Ez nem szokott jót jelenteni. Rám mutat és parancsot ad, hogy szedjem össze holmimat. Gépiesen veszem a törülközőt, szappant, fogkefét, fogkrémet, hegy nélküli kést, dohányt és gyújtót. Ez a teljes útifelszerelés. Közben megállok előtte kicsit bizalmaskodva, kicsit tréfálva és megkérdezem, hova visznek. Fejét rázza. Nem meri megmondani, de annyit elárul, hogy dr. Tóth László is csomagol, tehát együtt megyünk. Végigvezetnek a hosszú börtönfolyosókon, közben Tóth fejével intve megkérdezi némán, hová. Tagadó jelet adok: nem tudom. Látom arcán, hogy ő is rosszat sejt.

Két civilruhás nyomozó már vár bennünket. Ránéznek Tóthra és megállapítják, nem veszélyes, nem kell megbilincselni. Rám azt mondja az egyik: ez meglóg. És kezemet szabályellenesen hátul bilincselik össze. Beültetnek egy személykocsiba és megindulunk. Agyamban kergetik egymást a gondolatok: államvédelem vagy kémelhárító osztály (katonapolitikai intézet). Pótnyomozásra, pótverésre visznek-e az államvédelmi hatósághoz, mert hisz ketten vagyunk csak a perből, akik nem tettünk beismerő vallomást. Vagy a kémelhárító osztályhoz kísérnek, mert tisztázatlan a szerepünk külföldi vonatkozásban.

A Kálvin térnél Tóth arca elborul. Most már csak a kémelhárító osztály jöhet. Lemondóan legyint. Ezt a mozdulatát észreveszik a kémelhárító osztály ügynökei is, akik egész úton arcunkat, minden mozdulatunkat élesen figyelik és kezüket a zsebükben lévő revolveren tartják. Nem tudom, miért félnek tőlem, hiszen hátrabilincselt kézzel igazán nem lehet semmit tenni. Hallgatunk egész úton. Mikor már feltűnik a Hadik Laktanya, végre az egyik meg meri kérdezni:

— El van már ítélve?

— Igen.

— Mennyire?

— Életfogytiglanra.

— Hány éves?

— Harminchárom.

Egymásra néznek. Fejét lassan ingatja a kérdező. Mintha egy kis lelkiismeretfurdalása lenne, hogy egy életfogytiglanra elítélttel kegyetlenkedett az előírás ellenes hátrabilincseléssel. Vagy csak egy borzongás futott végig rajta, mint mikor az ember egy hatalmas, életerős fába lát villámot sújtani?

A nagy vaskapu kitárul, autónk a garázsba fut be. Azelőtt a kémelhárító osztálynak egy-két személyautója volt, 1945 óta olyan kocsiparkkal rendelkezik, mely magyar viszonylatban minden elképzelést felülmúl. A civil rendszámmal ellátott hatalmas amerikai luxuskocsiktól, a francia és olasz személyautókon keresztül a

jeep-ekig és vipponokig, sőt a motorkerékpárokig zsúfolva áll a motoros eszközök tömege. Hajnalban 2-4 óra között suhannak ki az autók, vagy jönnek meg a „vendégekkel". Akinek háza, lakása előtt hajnalban autó áll meg, az megrettenve vet keresztet és már pakolja is az úticsomagot: pokróc, kanál, törülköző és mosdószerek, mert a hajnali látogatás az ÁVÓ-t, vagy a kémelhárítást jelenti.

Bevisznek az őrszobába. „Vetkőzzön le" — mondja a katona.

— Itt? — kérdem és körülnézek a hét-nyolc katonán.

— Igen.

Kezdek vetkőzni, s ők minden levetett ruhadarabot tüzetesen átvizsgálnak. Mikor kész a kutatás, felöltözhetek. Levisznek a pincébe. Rácsok nyílnak előttem, rácsok csukódnak mögöttem. Végre megnyílik előttem a sima, nagy acélajtó. Rá lehetne erre írni, akik itt beléptek, hagyjatok fel minden reménnyel. A 18-as cellába vezetnek. Első pillanatban megállapítom, a lehető legrosszabb helyre kerültem. A cellának nincs ablaka, csak ajtaja. Ha volna ablaka, a Bartók Béla útra nyílna. A padló kőből, teljesen vizes, a falakról csurog a víz. A cella egész bútorzata egy fapriccs. Fentről, rács mögül egy gyenge izzólámpa ad fényt, mely inkább szédülést okoz, mint fényt ad. Kriptaszerű. Vajon meddig leszek itt? Ez az első gyötrő kérdés. Megpróbálom sorsomat kiolvasni a falakon található karcolásokból. Majdnem minden rab belekarcolja a napok számát a falba. Tudja milyen napon hozták el otthonából: minden nap egy vonást húz, így tudja, hogy hány napja szenved a pincében és, hogy milyen nap van, s hogy ünnep-e vagy hétköznap. Akik később jönnek, az előzőek karcolásaiból tudják megállapítani, hány napot tölt itt általában az ember. Ezen a falon azonban semmi. Nem tudni, a vizesség-e, vagy a szigorú ellenőrzés az oka. Nem nagyon lehet még vizsgálódnom sem, mert a vasajtón hallom a halk zörejt, hogy az őr az ajtó közepén lévő kerek nyílás, a „Júdás" fedőlapját felemeli és figyeli, mit csinálok. Ülök s úgy teszek, mintha teljesen el volnék merülve.

Egyszercsak kulcszörgés és belép az őrség szolgálat vezetője. Megparancsolja, hogy álljak a cella közepére és addig álljak, amíg nem ad parancsot egyébre. Megkezdődik tehát a puhítás, idegkifárasztás a kihallgatásokra. Ezt a parancsot már a kihallgató tiszt adta. De vajon meddig kell állnom? — Egy félóra múlva meguntam az állást. Figyelek, az őr halk csoszogását hallom a folyosó másik részén. Milyen jó, hogy a hallásom kitűnő. A nagyotthalló Tóth ezt nem tudja megcsinálni. Leülök a priccsre, de lábam előrenyujtva, hogy a legkisebb neszre visszaugorjak helyemre. Élvezem a helyzetet. Olyan jó túljárni az eszükön. A kaland édességén kívül van valami jóleső érzés is: ésszel az erőszak ellen!

A katona lassan, óvatosan jön cellám felé. Meginditja a vízcsapot, hogy lépteit ne hallhassam. Hohó, nem fogsz becsapni. Máris visszaugrottam a helyemre és merev „vigyázz"-ban állok. Hallom mögöttem az ajtó kémlelőnyílásának halk felnyitását. A katona utána elmegy. Most nagyon vigyázni kell, mert új ember vagyok s az új embert az első napokban nagyon figyelik. Így állok megint egy ideig, már nagyon unom az állást és megint leülök. Egyszerre csak megdermedek. Egész közel hallatszik a papucs csosszanása. Visszaugrok a helyemre, de a lendülettől elvesztem egyensúlyomat és egy lépést teszek oldalt. A katona észrevett. Fojtott hangon huszonegy bukfencet parancsol.

— Itt a vizes kövön? — kérdezem.

— Hát hol? — válaszolja dühösen.

Egy pillanatig habozva állok. Ha parancsát megtagadom, félholtra rugdosnak. Ha parancsát teljesítem, emberi méltóságom tudatának lázongását kell sokáig még magamban hordoznom. A józan ész meg akar hajolni a nyers erőszak előtt, a büszkeség inkább a halált választaná, mint a szörnyű megaláztatást.

— Mi lesz már? — csattan fel mérgesen az ajtó mögött. Bennem győz a józan ész. Érzem, hogy a megaláztatástól lázvörös lesz arcom, és egész testem remeg. De csinálom a vizes kövön a huszonegy bukfencet, miközben ő a tempót egyre gyorsítani igyekszik. Valamikor kitűnő tornász voltam, mozdulatban oly gyors, hogy a kígyók és siklók nyakát kézzel szoktam elkapni. A cserkészek ezért „kígyóbűvölőnek" neveztek. De most nehezen megy már a bukfenc. Nemcsak a test nehézségét kell leküzdenem, hanem katonaőseim büszke magyar önérzetét. Végre tizenhét bukfenc után parancsot ad a gyakorlat beszüntetésére. A legnagyobb baj az, hogy most már nem ülhetek le egy darabig, mert állandóan az ajtóm előtt leselkedik. Végre eljön a vacsora ideje és őrömet, Bíró őrmestert leváltják. A váltás nem olyan gonosz, szadista, de úgy látszik ő is kapott utasítást, hogy engem figyeljen, mert elég gyakran benéz, közbe-közbe egy pár percre titokban leülök. Frissnek kell maradni a kihallgatásra. Ha gyengének mutatkozom, a kihallgatás esetleg adatokat csikar ki tőlem és semmi sem ment meg az akasztófától, vagy ami annál rosszabb, a Szibériába való elhurcolástól.

Éjjel 1/2 12 órakor jönnek értem. Az őr karórájáról olvasom le titkon az időt. Így, tehát délután kettőtől megszakításokkal kilenc és fél órát álltam. Ez semmi azoknak szenvedéseihez képest, akik heteken át állnak vigyázzállásban.

A második emeletre visznek fel Berkesi (Bencsik) Andor főhadnagyhoz. Gyűrött arcú, sovány ember, semmi jót nem nézek ki belőle. Egy kereveten fekszik, katonaköpennyel van letakarva, felébresztik. Látszik, hogy egy nagy ügy zárójegyzőkönyveivel vannak elfoglalva, mert az asztal tele van iratokkal. Sematikus, semmitmondó kérdéseket ad fel adataimra, s a Mindszenty-perre vonatkozólag. Szinte kérkedik, mikor sejtteti, hogy minden levelem tartalmát tudja, melyet az elmúlt hónapokban a börtönből kifelé küldtem, sőt azt is tudja, ki jár hozzám látogatóba. Beszéd közben titkárnője, egy nagyon jó alakú, magas, csinos arcú, feketehajú hölgy a kihallgatókat kávéval és cigarettával kínálja. Én általában mindenkit megnézek, hogy később se felejtsem el a magyar nép árulóinak arcát. Berkesi félreérti pillantásomat, azt hiszi, a hölgy tetszik nekem és esetleg hatni tud rám, ha vágyaimat fel tudja korbácsolni.

— Szívesen magáévá tenné ezt a hölgyet? — kérdezi.

Nem felelek. Hallgatásom és szemem pillantása megvetésemet kifejezésre juttatja.

— Irénke, mutassa meg neki a combját — szól tovább Berkesi. A hölgy, akinek ujján jegygyűrű van, blazirt mosollyal libbenti fel szoknyáját. (Lusztig százados felesége.)

Én egy szót sem szólok, de szemem villámokat lövell. Az aljasságnak is van határa. Ha ezek az ő nyomozási metódusaik, legalább ne rajtam próbálják ki. Ha nem is tisztelik bennem a papot, tiszteljék bennem az úriembert.

Berkesi észreveszi felháborodásomat és valamit suttog a mellette lévő 23-24 év körüli kövér fekete fiatalembernek, akit egyébként „ügyész" úrnak titulál. Azután végigdől a kereveten és betakarja magát a köpennyel.

Kivisznek a külső szobába, a hölgy szorgosan főzi tovább a kávét. Nem tudom, nem a kávé és cigaretta illatával akarnak-e kísértésbe hozni. De lehet, hogy magukat doppingolják, mert látszólag mind igen fáradtak.

Az „ügyész" úrnak titulált kövér fiatalember kezelésbe vesz. Nyíltan megmondja, hogy csak Tóth és én vagyunk tagadásban a bűncselekményt illetően a Mindszenty-perben. Felhív, hogy használjam ki az utolsó alkalmat, valljak be mindent, mert különben felakasztanak. A jogerős ítélet — mondja — még nincs meg, könnyen kaphatok kötelet. Megkérdezi, értek-e a joghoz.

— Egyetemen évekig tanultam jogot s a hercegprímás mellett egyházjogi kérdésekben is szereztem bizonyos tapasztalatot.

Erre kezembe adja a Magyar Törvénykönyvet. Keressem belőle ki a paragrafust, melynek alapján életfogytiglanra ítéltek. Bár magyar büntetőjoggal sohasem foglalkoztam, mégis könnyen kikerestem neki a megfelelő paragrafusokat. Mosolyogva mutattam neki, hogy nem lehet engem jog szerint halálra ítélni, mert nem vagyok katona, nincs jelenleg háború és állami hivatali titkokat sem szolgáltattam ki illetéktelen egyéneknek oly céllal, hogy azok külföldi hatóságok, vagy szervezetek tudomására jussanak. Az „ügyész" úr látja, hogy nem lehet engem ijesztéssel megpuhítani, hát csábítással kezdi.

— Nézze maga munkáscsaládból származik. Magának a mi oldalunkon a helye. Maga mégis a kapitalisták és imperialisták oldalára állott. Tegye jóvá a hibáját, álljon mellénk s akkor nem kell tizenkilenc évet a börtönben tölteni. Tegyen őszinte, beismerő vallomást és mi akkor nagylelkűek leszünk magával szemben. Maga fiatal ember még, miért akar a börtönben elrohadni? Édesanyja, testvérei is várják magát odahaza. Ne legyen ilyen makacs és önfejű.

Megjelenik előttem jó édesanyám képe, aki hatvanhat esztendős és aligha fogja megérni szabadulásomat. Fátyolos lesz a szemem, s a fátyolon át látom az íróasztal felett Dzerzsinszkij-nek, a GPU alapítójának képét, meg néhány szovjet marsall képét, akik a kitüntetések özönével mellükön büszkén néznek a „magyar katonapolitikai osztály" falairól. Egyetlen egy magyarnak a képe sem látható. Lehet-e hazaárulás nélkül egy ilyen orosz „Quisling" hatósággal kooperálni? S az ország minden táján élő ismerőseim, barátaim, a magyar nép és külföldön élő volt iskolatársaim mit szólnának hozzá, ha megpróbálnék, ha árulóvá válnék. Igen, életemet, egészségemet megmenteném, de ha tükörbe néznék, önmagamat mindig le kellene köpnöm.

Megrázom fejem. Ha kötél, hát legyen kötél, de akkor sem leszek áruló. Megadom neki szóban is a választ.

— Gondolja meg nagyon, utolsó alkalom.

— Már meggondoltam.

Az „ügyész"-nek titulált nyomozó visszavitet cellámba. Már reggelre jár az idő. Talán egy-két órát még tudok aludni. Dehogy tudok, a vizes priccsen hánykolódok csak. Szívem zakatol, mint egy mozdony, remény és félelem gondolatai kergetik egymást agyamban. De egyre erősebb bennem az elhatározás: meghalok, de áruló nem leszek.

1949. május 17.

Hiába próbálom szememet lehunyni, csak nem jön álom a szememre. Ha kinyitom szemeimet, úgy tűnik, mintha sokat ittam volna, s a környezet lassú, imbolygó táncot járna körülöttem. Agyamban persze cikáznak a gondolatok! Minden kérdést még egyszer átgondolok. Minden válasznál újra és újra mérlegelem, hogy vajon helyesen adtam-e. Nem kellett volna kevésbé élesen, tartózkodóbban válaszolnom? Nem fogják megkísérelni, hogy a legdurvább erőszakkal megtörjenek?

Nem érek rá sokat töprengeni, mert egy éles katonahang elkiáltja: „Ébresztő, föl!" Fölkapkodom ruháimat. A börtönben mindig rohanni, sietni kell. Ezt már megtanultam. Még a cipőhúzásnál tartok (könnyen megy, mert a fűzőt kivették cipőmből), mikor az ajtó felnyitódik és egy söprű repül be rajta. Szemét nincs a szobámban, de a szokás kedvéért a vizes padlót ütemesen söprögetem, hogy ha benéz, lássa, hogy a parancsot végrehajtom. Cellám közepéig sem érek, már nyílik az ajtó megint. Katonásan jelentem a létszámot. Ez a fő dolog. Ezt kell minden rabnak legelőször megtanulnia, naponta legalább tízszer létszámot jelenteni. A nőknek is ezt kell csinálnia. Persze náluk egy kissé „katonátlanul" megy.

Az őr csak int, a seprőt kiviszem a folyosóra. Most körülbelül három perc áll rendelkezésre a szükségletek elvégzésére, a fogmosásra, mosakodásra és a csajka elmosására. Természetesen az eredmény az, hogy egyiket sem végzi el az ember rendesen. Legjobban a csajka sínyli meg a sietést. A tegnap esti vacsora paprikás zsírja falára van ragadva, elmosásra idő nem jut, s pár perc múlva már öntik bele a reggeli levest. Kissé undorító, de mit csináljak. A szükségleteknek is van rangsora fontosság szerint.

A reggeli egy fél csajka elég zsíros leves és egy darab kenyér. A katonai börtönöket az különbözteti meg az ÁVÓ börtöneitől, hogy itt a táplálék az életfenntartáshoz elegendő, ott pedig kevés. Reggeli után ismét felvágódik a vasajtó és belép rajta két antantszíjas altiszt. Vigyázzállásba merevedek és jelentem a létszámot. A jelentésben nem talál kifogást, de gondosan megnézi a falat, hogy nem karcoltam-e be valamit. Alánéz az ágy alá. Nem tudom, mit keres. Géppuskám nincs, titkos adó-vevő készüléket nem hoztam magammal. De ő kutat, valamit találni akar. Végül megszólal:

— Kérelme vagy panasza van?

Szeretnék ebből a nedves pokolból kiszabadulni. Ezért katonásan jelentem, hogy asztmás vagyok és a zárkában a vízgőztől nem kapok levegőt. Dühösen rámnéz, majd megszólal:

— Majd itt meggyógyul az asztmája. Bevágja az ajtót, hogy reng bele az egész folyosó.

Leülök az ágyra, becsukom a szemem, próbálok egy kicsit pihenni, hogy a következő kihallgatásra pihent legyek. Egyszercsak megszólal egy félelmetes hang az ajtó mögött:

— Föl-le, föl-le.

Úgy teszek mintha nem érteném. A dühös hang megmagyarázza: „Mi lesz?" „Felállni, leülni. Felállni, leülni."

Elkezdem a gyakorlatot, nyugodt ütemben. Kintről sürget. Félóráig csináltatja velem, miközben hallom, hogy a szomszéd cellákban is különböző tornagyakorla-

tokat végeznek a rabok, lábdobogás, ugrálás, sóhajtó lélegzetvételek hallatszanak és az őr itt is ott is az ütemet diktálja.

Végül minden abbamarad. Csend van mindenütt, a halál csendje. Ez kémelhárító börtön. Azok közül, akik itt vannak, nem egy életének utolsó hónapjait éli. Van ilyenkor min gondolkodni a raboknak! Fölöttünk az utcán zúgnak a villamosok, autóbuszok, viszik a gyermekeket az iskolába, a tisztviselőket, munkásokat a gyárakba, üzemekbe. Az asszonyok kosárral a karjukon mennek bevásárolni, pletykáznak, napi gondokról beszélnek, tervezgetnek. Mi pedig csendben ülünk, várjuk a kihallgatást, a gumibotot, a kínzásokat és néha megtapogatjuk nyakunkat, mintha csodálkoznánk, hogy a hóhér még nem tette rá a kötelet...

Késő délutánig csend van. Úgy látszik, csak éjjel hallgatják ki itt a foglyokat. Néha csendes kopogtatás az ajtókon, kulcszörgés, a foglyok valamelyike szükségletre kéredzkedik. Figyelem a lépéseket. Mennyi mindent elárulnak a lépések. Mellettem például egy hölgy van, szintén egyedül. Léptei aprók, kopogóak, de elég súlyos lehet, mert a többiekéhez képest kissé nehézkesek. A lépésekből tudom, hogy az illető fiatal-e, öreg, katona-e vagy civil, kövér vagy sovány, egészséges-e vagy beteg, férfi-e vagy nő. Persze csak füleimmel látok.

Késő délután riadt női hangra leszek figyelmes:

— Mit akarnak tőlem? Ne nyúljon hozzám, én tisztességes nő vagyok. — Fiatal leány hangja.

Az őrök fojtott hangon csitítják. Ő annál hangosabban kiabál: „Nem, nem vetkőzöm le", „Hagyjanak", „Ne nyúljon hozzám". „Segítség", „Istenem", „Ne bántsanak", „Gyilkosok", „Én tisztességes nő vagyok", „Hagyjanak" !

Dulakodás zaja hallatszik. Az ajtót beteszik, már alig hallok valamit. Odamegyek a vasajtóhoz, kezem ökölbe szorul, szemem megtelik a düh könnyeivel. Szeretném teli torokból kiáltani: „Ti aljas bolsevisták, ne merjétek azt a szegény magyar lányt bántani." Ó, ha Sámson ereje volna bennem, hogy kidönthetném az ajtót. Most meg tudnám ölni az aljas szadista pribékeket. De a vasajtó zárva, segíteni nem tudok. A tehetetlen düh könnyekben ömlik ki belőlem.

Úgy látszik, nem tudták a pribékek céljukat elérni, mert kihallgatásra vezetik. Lassan lépked végig a folyosón, s közben hangosan imádkozik: „Üdvözlégy Mária... malaszttal teljes... Az őrök hiába csitítják. Olykor egy ütés is csattan. Cellám ajtaja előtt éppen azt imádkozza: ...imádkozzál érettünk, most és halálunk óráján. Ámen.

Felnézek a magasba, szeretnék dörömbölni az égen:

— Uram, meddig tűröd még a gonosznak ezt a szörnyű uralmát?!

1949. május 18.

— Szívességet kérnék tőled. Áldozd fel kedvemért a mai sétát. Nem sakkpartiról van szó. Mondhatnám úgy, az életemről. Mindenképpen kell veled beszélnem! Négyszemközt! — közli suttogva Tényi Mátyás. Csak tizenkét napja van zárkánkban. Súlyos tüdőbeteg. Hajnali 2 órától a reggeli ébresztőig megszakítás nélkül köhög. Ziháló, fuldokló köhögéssel. A többi zárkák nem akarták befogadni. Mi irgalmasabbak voltunk. Elfogadtuk hatodik cellatársnak. A négy szűk szalmazsákon így — éjjel — hat személy alszik. Oly szorosan, mint a heringek. Tényi mellém került. Mivel jó alvó vagyok, tudatalatti ösztönnel követem alvó társaim jobb- vagy baloldalra való átfordulását. A hely oly szűk, hogy mindahányszor egyikünk álmában megfordul, a többieknek követniük kell őt. Hajnali órákban Tényi legtöbbször az én nyakszirtemre irányítja beteg tüdejének hörgését. Szája szinte csak arasznyira van fülemtől. Négy év óta raboskodik. Hallgatag, kopott ruhájú ember. Nappal velem sakkozik. Olykor elbeszélgetünk a múltról. Óvatos ember, sok természetes bölcsességgel, még több tapasztalattal. Örülök, hogy javasoltam befogadását.

Nagy bajban lehet, villan át agyamon. A reggeli „csendes óra" alatt, melyet elmélkedésnek, imádságnak szentelünk, gondterhelten járt fel és alá a zárkában. Néha megállt. Zsíros, színehagyott vászonzacskójába be-betett valamit szegényes felszereléséből. Imakönyvét, bádogpoharát, kanalát, szakadt törülközőjét. Végül azt a piros rongyot, melyet csajkamosásra használ. Nyilván készül arra, hogy elszállítják tőlünk. Barázdás, sápadt arcán az izgalom pirossága jelentkezik. Világoskék szemeibe nézek. Rémületet, könyörgést olvasok ki belőlük.

— Szívesen megteszem — suttogom vissza. Gyónásra, lelkibeszélgetésre mindig készen állok. Az őrök azonban gyanúsnak találhatják, hogy ketten maradunk távol. Szólj Porzezinszky Gyurkának: gyorsan húzza be maga mögött a zárkaajtót. Ő szokott utoljára kimenni séták alkalmával.

Tényi némán bólint. Megkönnyebbült mosoly jelenik meg arcán. Nemsokára felhangzik a harsány kiáltás: Földszint sétára! Nagy zajjal csapódnak fel a zárkaajtók. A rabok felugrálnak helyükről. Ütemes dobogással vonulnak végig a folyosó vasrácsán. Pár perc és csend borul a börtönfolyosókra. Messziről halk, álmosító morajként hallatszik a párosan sétáló rabok fojtott beszélgetése. Csupán a cellaablakok külső párkányán hangzik fel néha zaj. Hűséges társaink, a börtön-verebek harcolnak a kitett kenyérmorzsákért. A mi verebünk is megjelenik. Borzastollú, kövér kicsinyével. Először gyanakodva vizsgálódik, mit jelenthet jelenlétünk a zárkában. Majd megnyugszik. Vidáman ugrálva csipegeti a morzsákat és táplálja kicsinyét.

— Az 1920-as évek közepén kerültem a rendőrséghez — kezdi meg Tényi vallomását. Fejét lehajtja. Elgondolkozva néz maga elé. Kiskunfélegyházára helyeztek. Nyomozó gyakornokként a bűnügyi osztályra. Félegyháza tipikus alföldi mezőváros. Határa óriási. Nehéz munkakör volt. Egy-egy nyomozásnál nagy távolságokat kellett megtennem. Gyalog vagy kerékpáron. Főnököm korábban tanító lehetett. Erdélyből menekült, másutt nem kapott állást. Szófukar, keserű ember. Mint nyomozó kétségkívül tehetséges. De kelletlenül végezte munkáját. Nem jutott volna eszébe, hogy akár engem, akár véglegesített detektív kollégámat, tanítson. Úgy vélte: ha nyomozónak születtem, nem kell magyarázni, mi a kötelességem. Ha pedig nincs tehetségem, hagyjam ott a rendőrségi pályát. Saját leleményességemre voltam utalva.

— Mindjárt az első napon nehéz eset aktáit tette asztalomra. Egyetlen szó nélkül. Belelapoztam a jegyzőkönyvekbe. A város legnagyobb fűszerüzletét valaki hónapok óta, rendszeresen fosztogatja. Főleg a hónapok utolsó napjain, mikor a tanyasi gazdák megrendelései már összecsomagolva várnak elszállításra. A csomagokból csak a legértékesebb holmik hiányoznak. A zárak épek, erőszakos beha-

tolásnak nincs nyoma. Az alkalmazottak régi, megbízható emberek. Ujjlenyomat sehol. A rendőrőrszem éjjeli körútjain többször ellenőrizte az üzletet. Soha semmi gyanúsat nem talált. A zárakat kétszer is lecserélték. Nem használ. Felkerestem a károsult tulajdonost. Idősebb, kedves ember volt. Hamar megegyeztünk. Késő-esti órákban, feltűnés nélkül beenged engem üzletébe, majd rámzárja az ajtót. Kora reggel kienged. A nyomozásról még feleségének sem árul el semmit. Én sem tettem a dologról említést a rendőrségen. Nappal rendesen bejártam hivatalomba. Nem sokáig kellett az üzletben éjszakáznom. Megérkezett a betörő. A „mennyből". Az történt ugyanis, hogy a főváros egyik legügyesebb betörőjének „meleg lett a talaj" a lába alatt. Áttette székhelyét Félegyházára. Álnév alatt. Az utcán magas fára mászott fel, majd artista ügyességgel végigtornászta magát annak oldalágán. A tető apró szellőzőnyílásán bebújt. A padlásfeljárót álkulccsal nyitotta ki. Mackóruhában, lábán bőrpapuccsal, kezén kesztyűvel, zajtalanul dolgozott. Apró villanylámpát használt. Először mindig megvacsorázott. Szalámit, sonkát, finom sajtokat. A nyomokat gondosan eltüntette. Utána a csomagokra került sor. A megrendelési ívekről állapította meg, melyek a legértékesebb holmik. Azokat kiemelte a csomagokból. Egyenesen hatalmas tarisznyájába. A munka végén a főbejáratnál hallgatózott. Ha nem észlelt gyanús zajt, kinyitotta az ajtót és eltűnt az éjszakába. Mindezt végignéztem rejtekhelyemből. Mikor távozni készült, előléptem. Egyik kezemben villanylámpa volt, a másikban revolver. Nem ellenkezett. Reggel a tulajdonos csodálkozott a létszámszaporulaton. Mikor „társam" megbilincselt kezét látta, megértette a helyzetet.

— Főnököm örült a sikernek, de bántotta őt az eredeti megoldás. Előírás szerint ily megfigyelőszolgálatot csak két nyomozó tarthatott. A nyomozókat négyóránkint váltani kellett. Egy-két hónappal ezelőtt ő hasonló intézkedést foganatosított, a betörő azonban szemmel tarthatta az üzletet, mert akkor nem tört be. Tisztában volt az előírásokkal. A meglepetést a teljes titokban végrehajtott, „egyfogatú" nyomozás okozta.

— Csendes hónapok következtek. Apró, jelentéktelen bűnesetekkel. Az ősz azonban meghozta a nagy szenzációt. Távoli tanyán ismeretlen tettes fejszével meggyilkolt egy fiatal özvegyasszonyt. A fejszéről az ujjlenyomatok gondosan el voltak távolítva. Az orvosi lelet szerint dulakodásnak, erőszaknak semmi nyoma. Egyetlen csapás végzett az asszonnyal. A tanyai házból, látszólag, semmi sem hiányzott. A szomszédok vallomása szerint az özvegy visszavonultan élt hároméves kislányával. Sem barátai, sem ellenségei nem voltak. Vándorcigányok, kereskedők abban az időben nem jártak arra. Mi a városban ellenőriztük le az idegeneket. A környék lovascsendőrei átfésülték az egész vidéket. Nem találtunk gyanús személyt. A bűneset a délutáni órákban történt, amikor a gyermek aludt. A kislánytól különben sem lehetett megtudni semmit. Ha anyját említettük, rémülettől tágranyílt szeme. Keserves zokogásba kezdett. Főnököm dühöngött. A közvélemény, a sajtó, a rendőrkapitány gyors eredményt követeltek. Ismét kimentünk a tanyára. Szinte milliméteres aprólékossággal átvizsgáltunk mindent. Semmi, de semmi nyomot nem találtunk. A főnök és a másik kolléga lemondó kézlegyintéssel jelezték a maguk részéről befejezték a nyomozást. Hazatértek. Én nem adtam fel a küzdelmet. Leültem a ház elé egy padra. Szemléltem a tájat, a távoli országutat.

Új és új lehetőségek merültek fel agyamban. Sohasem jutottam túl a fő kérdésnél: Miért ölték meg az asszonyt?

Ha a kis árva sorsára gondoltam, ökölbe szorult a kezem. A tehetetlenségtől kicsordultak könnyeim. Megvallom: ott, ülve, imádkozni kezdtem. Az ima megnyugtatott. Sorra vettem a tanya körül elterülő szántóföldeket. Mind becsületes, tanyán vagy városban élő gazdák tulajdona volt. Az egyik földet nemrég szántották fel. A szántás nem volt befejezve. Nyomozó kollégáim városi emberek voltak, nekik ez nem tűnhetett fel. Vajon miért nem fejezte be a föld tulajdonosa a szántást? Kút a közelben nincs. A lovak itatására a gazdának a tanyára be kellett térnie! Miért nem jelentkezett felszólításunkra, mikor valószínűleg ő látta utoljára életben az asszonyt? Visszatértem a városba. Nyomozni kezdtem. A szántóföld idősebb házaspárhoz tartozott. Ők minden gyanú felett álltak. Egyetlen fiúk volt, jóképű, erős fiatalember. Ő szokta a szántást végezni. Esküvője, helybeli leánnyal már ki volt tűzve. Titkos szerelmi kapcsolatra, féltékenységre gondoltam. Ez mindent megmagyarázott volna. Bár tilos volt, bort hozattam irodámba és este, mikor kollégáim már hazamentek, elindultam a fiatalemberért. Sohasem tudom elfelejteni a jelenetet. Már sötét volt, mikor bekopogtam hozzájuk. Az illető az ablaknál állt, leszegett fejjel, szomorúan. Mikor elmondtam, mi járatban vagyok, szótlanul vette kalapját és követett. Irodámban két poharat töltöttem meg borral. Megkínáltam őt. Egyből felhajtotta az egész poharat. Ismét töltöttem. Azt is mohón kiitta. Ekkor már tudtam, hogy ő a tettes. — Mondd el, hogyan történt — szólítottam fel. Valóban, ebéd utáni órákban betért a tanyára. Megitatta a lovait és pihentette. Közben elbeszélgetett az asszonnyal. Az özvegy célozgatni kezdett házasságára. Mi értelme van elvenni szegény leányt, akinek se háza, se földje, se pénze? Okosabb dolog volna például oly fiatal özvegyet feleségül venni, akinek mindene van. A gyermek nem akadály. Hatás kedvéért az asszony elővett a szekrényből egy köteg bankjegyet. Ezerkoronások voltak a tetején, s a fiatalember meg volt győződve: nagy összegről van szó. Igen nagy szüksége lett volna a pénzre a házasságkötés alkalmával. Éjjel nem tudott aludni. Mindig csak a pénz járt az eszében. Másnap ismét betért a tanyára. Felajánlotta, segít fát vágni. Az asszony ezt közeledésnek gondolta. Egy óvatlan pillanatban, hátulról fejbevágta az asszonyt. A fejsze nyelét gondosan letörölte. A pénzt magához vette. A szántást nem fejezte be, szüleinek valami kifogást hozott fel.

— Főkapitányi elismerésben részesültem. Véglegesítettek. Csak főnököm lett barátságtalanabb. Várta nyugdíjazását és szeretett volna némi dicsőséggel elvonulni a porondról. Minduntalan éreztette velem, hogy elvettem tőle a babérokat. Engem ez nem zavart. Csakhamar újabb gyilkosság hozta izgalomba a várost. A rendőrkapitány úgy intézkedett, hogy én nyomozzam ki az esetet. Főnököm — mérgében — betegszabadságra ment.

Az egyik gazda, esti órákban, szekerén a város felé tartott. Megtámadták, lehúzták szekeréről. Mindkét szemébe beleszúrtak késsel. Nem vettek el tőle semmit. A nagy vérveszteségtől és fájdalomtól sokáig eszméletlenül feküdt az árokban. Szerencsétlenségére nem járt arra senki. Később megeredt az eső. Ettől magához tért. Négykézláb mászni kezdett az árokban a közeli tanya felé. Mikor odaért, a kutyák meghallották nyöszörgését. Irtózatos ugatásba kezdtek. A tanya tulajdonosa kijött. Megtalálta a sebesültet. Azonnal kórházba szállította. Az orvosok

nem tudtak rajta segíteni. Meghalt, anélkül, hogy ki tudtuk volna hallgatni. Viszont kórházba szállítása alatt pár szaggatott mondatban közölte, mi történt. Szürke lovak... két ismeretlen férfi fekete ruhában... egy asszony is... részegek... énekelnek... könnyű homokfutó kocsi az út közepén, ő kitér útjukból... ostorral feléje ütnek... megtámadják, mert ő megjegyzést tesz rájuk.

— Életemben sok bűnügyben nyomoztam. Talán ez volt az első eset, hogy egy, haldokló párszavas vallomása tökéletes képet nyújtott a bűnesetről. Gondoltam: gyerekjáték lesz a tettesek felderítése. Tévedtem. Kiszálltam a helyszínre. A tartós eső elmosta a nyomokat. Az utat követve sok tanyára betértem. A legtöbb helyen már tudtak a gyilkosságról. A férfiak tartózkodók voltak, az asszonyok segítőkészebbek. Kisült: csaknem mindenütt van szürke ló és könnyű, homokfutó kocsi. Eredménytelenül tértem haza. Másnap végigjártam a város kocsmáit. A tulajdonosok nem akartak emlékezni mulatozó, vagy részeg vendégekre. Komolyan vették a közmondást: ne szólj szám, nem fáj fejem. A helybeli papság és az anyakönyvvezető szerint azon a napon sem keresztelő, sem házasság, sem házassági évforduló nem volt. A Járásbíróságon nem fejeződött be oly per, melyet áldomással lehetett volna ünnepelni. A közjegyző sem tudott örökségi, vagy hasonló ügy befejezéséről. Abban biztos voltam: falusi ember hétköznapon csak akkor ölt ünnepi feketét, ha ünnepélyes aktusnál segédkezik. Mi lehet ez az ünnepélyes — egyházi, vagy állami — aktus?

— Végigjártam ismét a kocsmákat. Most már vendégként. Csendesen leültem valamelyik sarokba, egy pohár bor mellé. Látszólag újságolvasásba mélyedtem, valójában hallgatóztam. Az emberek élénken tárgyalták az esetet. Egyikük sem említett olyat, amire az elmúlt napokban ne gondoltam volna. A tulajdonosok ferde pillantásaiból megállapítottam: nem örülnek jelenlétemnek. Mikor az utolsó kocsmát elhagytam, késő este volt. A sötétben lihegő fiatalember termett mellettem. Jancsi volt, a csaposlegény. Egy ízben valamilyen verekedésbe keveredett, a rendőr előállította. Semmitmondó jegyzőkönyvet vettem fel és figyelmeztetés mellett elengedtem. Azóta mindig rámmosolygott az utcán és illedelmesen köszönt. Most izgatott hangon annyit közölt: A kérdéses napon mulatott náluk két férfi és egy nő. Valami sikeres birtokvásárlást emlegettek. A kocsmáros azonban félti a kocsma jó hírnevét és megtiltotta, hogy erről az alkalmazottak beszéljenek. Fel sem ocsúdtam meglepetésemből, ő máris visszaszaladt munkahelyére. Homlokomra ütöttem: Megvan! Magyar ember az adás-vételi szerződést áldomással szokta megpecsételni! Hogyhogy erre nem gondoltam? Másnap a város ügyvédeit látogattam meg. Egyiküknél megtaláltam az adás-vételi szerződést. Házaspár vásárolta meg a szomszéd özvegyember birtokának egy részét.

— A cím igen távol volt a várostól. Kerékpáromon mentem ki. Egyenesen az istállóhoz hajtottam. Pompás szürke lovak voltak ott. A homokfutó a kocsiszínben állt. Frissen le volt mosva. Éppen nyomok után kutattam, mikor a gazda megjelent. Gyanakvó tekintettel, dühös hangon kérdezte: mit keresek ott? Igazoltam magam és elmondtam, mi járatban vagyok. Tagadta, hogy a városban járt volna, vagy az ügyről valamit tudna. Felszólított, hagyjam el azonnal a tanyáját. Mikor vonakodtam, vasvillát ragadott fel. Kénytelen voltam revolvert rántani rá. Erre kissé megjuhászodott. Odabenn a rendőrségen kihallgattam őt, feleségét és az özvegyembert. Eleinte tagadtak, de a bizonyítékok súlya alatt megtörtek.

— Életem ekkor fordulóponthoz érkezett. Újabb főkapitányi dicséretet kaptam. Budapestre rendeltek fel szolgálatra. A Politikai Osztályhoz kerültem nyomozónak. Később csoportvezető lettem. Kisebb szabálytalanság miatt, 1942-ben, nyugdíjaztak. Ennek köszönhetem életemet. Ha 1943-ban és 1944-ben is szolgáltam volna, ma már nem élnék. Utolért volna engem is a kommunisták bosszúja, mint annyi társamat. Mint az „elnyomó, fasiszta rendőrség" tagját és kegyetlenkedő nyomozót 15 évi börtönre ítéltek.

„Kegyetlenkedésem" egyetlen pofonból állott. Ennek érdekes a története. Az 1940-es évek elején füleimhez jutott, hogy a budapesti Zsidókórházban, a vasárnap délutáni beteglátogatás után, a látogatók 30-40 percig még együtt maradnak, beszélgetnek, búcsúzkodnak. Egy kistermetű, tüdőbeteg mellényszabó, Eisenberger Benjamin, ilyenkor tartja illegális találkozóit. Mint nyilvántartott kommunista rendőri felügyelet alatt állott. Estétől reggelig lakását nem hagyhatta el. Szórakozóhelyeket, gyűléstermeket nem látogathatott. Vidéki utazásait előre be kellett jelentenie a rendőrségnek. A kórházi látogató így jól jött neki. A tömegben elvegyülve, feltűnés nélkül találkozhatott elvtársaival. Kicserélték híreiket. Átadták a „postát": röplapokat, jelentéseket, sajtótermékeket. Egyik társammal kimentünk a Zsidókórházba. Szép nyári idő volt. A beteglátogatás véget ért, a látogatók keleti élénkséggel, vidáman beszélgettek a napsütötte kórházudvaron. „Ortodox" öltözetben; fekete ruhában, nyakkendővel, fekete velour kalappal és ugyancsak fekete csontkeretes szemüveggel a látogatók rabbinövendékeknek néztek bennünket. Egyik-másik öreg tisztelettel meghajtotta magát, amikor meglátott. Szemmel tartottuk Eisenbergert. Biztonságban érezte magát. Lebonyolított egy-két találkozót. Csendesen melléje léptem. Fülébe súgtam: A rendőrség politikai osztályától vagyok. Nem lesz tanácsos ellenkezni! Karonfogtam. Mosolyogva, jobbra-balra köszöngetve vezettem ki őt a kórházudvarról. A közönség nem gyaníthatott semmit. Társam ugyanígy tett az egyik összekötővel. A rendőrségen kihallgattam őt. Tagadott. Megjátszotta a jogaiban sértett polgárt. Elfogott a méreg. Adtam neki egy nagy pofont. Erre kijózanodott. Mindent bevallott. Lehet, hogy ez volt a legdrágább pofon a magyar történelemben. A Népbíróság 15 éves büntetést mért ki érte. Tekintetbevéve, hogy Eisenberger ma Péter Gábor néven altábornagy és az Államvédelmi Hatóság vezetője.

— Te fiatal vagy és egészséges. Akárhogy alakul a helyzet, egyszer kiszabadulsz a börtönből. Koronatanúja lehetsz még a kommunisták gaztetteinek. Az én napjaim meg vannak számlálva. Súlyos beteg vagyok. Újabb és újabb ügyekben visznek vissza az Andrássy út 60 hideg, nedves pincebörtönébe. Nem tudom, meddig bírom még az éheztetést és kínzást. Damoklész kardjaként állandóan fölöttem lebeg a kommunista párt bosszúja. Ez nem rémlátás részemről. Gondolj csak dr. Wayand Tibor sorsára. Valamikor főcsoportvezetőm volt. Intelligens, kiváló nyomozó. Három és fél év óta többször változtatták ítéletét. Legutoljára jogerősen életfogytiglanra volt ítélve. Egyszercsak kiszólították őt a sorból. Másnap felakasztották. Megemlítettem a dolgot Péter Gábor előtt. Vállát vonogatta. Azt állítja, nem tudta megakadályozni a dolgot, mert Wayand kivégzését a párt követelte. A kommunisták gyávaságát mutatja, hogy mindig a párt utasítására hivatkoznak. Megtehetik ezt az én esetemben is.

— Bizonyára felvetődik benned a kérdés: Miért? Megmagyarázom. A szovjet Vörös Hadsereg térhódítása nyomán mindenütt előbújtak a föld alól a kommunisták. Azonnal megkezdődött a vörös mitológia. Felnagyítják az illegális kommunisták számát. Apró, földalatti pártszervezetüknek, néhány száz példányban kiadott röpirataiknak és sajtótermékünknek oly nagy politikai jelentőséget tulajdonítanak, ami valójában sohasem volt meg. Könyveikben, cikkeikben dicsekszenek: mily vadállati kínzásoknak vetette őket alá a Horthy-rendszer rendőrsége. Mily hősiesen állták ők a szenvedéseket. Észrevehetted: nem vagyok fanatikus, túlzó ember. Elismerem, volt a kommunisták között is néhány kemény fickó. Nagyon kevés. A párttagok zöme igazi lumpenproletár volt. Erkölcsi értelemben. Ha szorult a kapca: gyávák, meghunyászkodók, aljasok lettek. Tréfásan azt szoktuk mondani, oly kicsinyekké zsugorodtak, hogy egy méter szövetből kabát, nadrág, sapka és hátizsák is kitelt nekik. A „felszabadulás" után jelentős állásokhoz jutottak. Érthető, el akarják távolítani az útból a tanúkat, akik le tudják venni fejük fölül a hősiesség glóriáját. Fogadd el halálra készülő rabtársad őszinte szavát: A kommunista őrizetesekkel szemben nem kellett erőszakot alkalmaznunk. Vallottak azok maguktól. Néha többet, mint kellett volna. Persze nem állítom, hogy nyomozóink mind angyalok voltak. Akadtak közöttük olyanok, akik elragadtatták magukat, gyors eredményt akartak felmutatni, kevesebb ésszel, több fizikai erővel. Tizenhét év alatt azonban, állítom, e téren nem történt annyi visszaélés, mint most Péter Gábor nyomozói részéről egyetlen hét leforgása alatt. Ez a különbség az embertelen Horthy-fasizmus és a kommunista humanizmus között!

— Múlt hónapban érdekes dolog történt. A Politikai Bizottság ülésén Kiss Károly cipőfelsőrészkészítő, egyike a régi, börtönviselt kommunistáknak, kérte Rákosit: tisztázzák szerepét a híres Sallai-Fürst perben. Úgy érzi, 1932 óta Moszkvában és Budapesten őt gyanúsítják a titkos pártiroda címének kiszolgáltatásával, mely a két kommunista vezető letartóztatásához vezetett. Rákosi ingerülten válaszolta: Ugyan Kiss, mit akar megint ezzel az ásatag üggyel? Az államvédelemnek elég dolga van a mai problémákkal. Nézzen csak kissé körül! Nem veszi észre: nyüzsög körülöttünk az ellenség? Ahová lépünk, reng és mozog alattunk a föld. Nincs időnk ilyen özönvíz előtti ügyekkel foglalkozni!

— A jelenlévő Wolf (Farkas) Mihály már nem volt ilyen elnéző. Elővette a Sallai-Fürst per nyomozati anyagát. Mint a Kommunista Internacionálé egykori póttagja és nyomozója, következetes maradt Marx ószövetségi és Sztálin ázsiai gyűlölködéséhez. Gondolom, nemcsak a bosszúangyal-szerep az, ami jellemének megfelel. Ez a nyomdai segédmunkás gátlástalanul tör a több hatalom felé. A párthierarchiában második Rákosi után. Moszkva szeme a Magyar Kommunista Pártban. Bár sohasem volt katona, 1948 szeptemberétől vezérezredes és honvédelmi miniszter. Egyúttal az Államvédelmi Hatóság legfőbb ellenőre. Tizenkét évvel fiatalabb Rákosinál. Bármi történnék Sztálin leghívebb tanítványával, a legfőbb hatalom az ő kezében összpontosul. Katonai vonalon, belügyi vonalon és a pártban. Csak ő lehet a következő moszkvai helytartó. A párt felső vezetésébe „befurakodott áruló" leleplezésével vetélytársat küszöböl ki.

— Két héttel ezelőtt, mint a Sallai-Fürst ügy egyetlen életben maradt nyomozóját, visszavittek az Andrássy út 60-ba. Le kellett írnom mindent, amit az ügyről tudok. Elmondom, hogyan történt a dolog. Azt te is tudod: A magyarországi

kommunista szervezkedést Moszkva irányította, pénzelte és használta fel — sok esetben kémkedésre. Fő irányító, 1937-ben történt letartóztatásáig, a Moszkvában székelő Kun Béla volt. A felforgató tevékenység leplezésére, Moszkva és Budapest közé, közvetítő láncszemet iktattak. Ezt Külföldi Bizottságnak nevezték és változó székhellyel — Bécs, Berlin, Lipcse, Prága — nem-kommunista országban működött. Rajtuk keresztül érkezett Magyarországra a Moszkvában előállított propaganda-anyag. Mikor a szállítási vonalakat lelepleztük, taktikát változtattak. Budapesten magánlakást béreltek ki. Abban állították elő röplapjaikat, újságjukat. Oda futottak be a sejtek jelentései s onnan irányította Kun Béla megbízottja a földalatti szervezkedést. A dolog természetéből adódik, hogy ennek a titkos pártirodának címe hétpecsétes titok volt. Konspirációs okokból a helyet időnként változtatták. A Thék Endre utca 32 alatt lévő bérházba 1932 tavaszán költöztek. A lakás a főlépcsőházból nyílt. A szemközti oldalon idősebb tanárházaspár lakott. Leányuk éppen abban az időben ment férjhez. Ők szerették volna a megüresedett lakást leányuk számára megszerezni. A háztulajdonos azonban mellőzte őket. A lakást Koszper Lajos szobafestősegédnek és feleségének, Hoch Sirson Máriának adta bérbe. A tanárházaspár sértődöttsége lett a kommunista titkosiroda lebukásának oka. Feltűnt ugyanis nekik, hogy több, jólöltözött férfi keresi fel a Koszper házaspárt. Nappal, de még késő esti órákban is, írógépek kopogása hallatszik a lakásból. Úgy látszik, Koszperék üzleti célokra használják fel a magánlakást. A tanár bejelentette a dolgot a rendőrségnek. Remélte, a hatósági vizsgálatot a háziúr felmondása követi és övéké lesz a lakás. Az ügyeletes rendőrtiszt nem tett semmit. Úgy vélte, bogaras öregúrról van szó, aki kellemetlenkedni akar szomszédjának. Mikor az öregúr már fenyegetőzni kezdett, jelenti az esetet a Főkapitánynak, a rendőrtiszt áttelefonált a Politikai Osztályra. Kiküldtünk egy nyomozót az Elektromos Művek egyenruhájában. Mérőműszereket vitt magával. „Hibát keresett" a vezetékekben. Közben kissé szétnézett a lakásban. Jelentésére, hogy Koszperéknél sokszorosítógép, több írógép, rengeteg külföldi könyv és folyóirat található, engem küldtek ki nyomozásra. Először, a tanárházaspár lakásából, — társammal — megfigyelés alatt tartottuk Koszperék bejárati ajtaját. A látogatókról személyleírást készítettünk. Nagy lett a megdöbbenés a Politikai Osztályon, mikor a fényképalbumot átlapozva, „nagy halra" bukkantunk a látogatók közül, elváltoztatott külsejük ellenére. A következő napon, kulcslyukon keresztül, fényképeket is készítettünk. Közben megkaptuk az engedélyt a házkutatásra. Kora reggeli órákban hatoltunk be a lakásba. Mindjárt rájöttünk: a hétpecsétes titok birtokába jutottunk. Koszperné engedélyt kért az ablakredőnyök felengedésére. Ezt nem adtuk meg. Jól sejtettük: ez volt a megbeszélt jel. A látogatóknak elő volt írva, érkezésük alkalmával először sétáljanak fel és alá az utcában. Figyeljék: követi-e őket valaki. Utána a Koszper-lakás redőnyeit figyeljék. Ha a redőnyök fel vannak engedve: baj van! A kérdéses napon sorra érkeztek a látogatók. Megbeszélt módon kopogtattak. Mi fogadtuk őket. Elfogtuk Sallai Imre magántisztviselőt, aki 1920 óta Moszkvában élt és csak nemrégen tért vissza illegális munkára. Kun Béla proletárdiktatúrája alatt az államvédelmi főnöknek, Korvin-Klein Ottónak munkatársai közé tartozott. Besétált a kelepcébe Fürst Sándor gumigyári tisztviselő is. Szociáldemokratából lett kommunista. Röviddel elfogása előtt tért vissza Moszkvából, ahol pártiskolát végzett a földalatti munka módszereiről. Kézrekerült Kilián György

szerszámlakatos, a Kommunista Ifjúmunkás Szövetség titkára. A felforgató tevékenység ebben az időben statáriális bíróság elé tartozott. Sallait és Fürstöt 1932. július 29-én halálra ítélték és azonnal kivégezték.

— Kiss Károly szerepét ezzel tisztáztam. Péter Gábor átolvasta írásomat. Meg volt elégedve a magyarázattal, mely végre fényt derített az ügyre. Ekkor következett számomra a nagy meglepetés. Mielőtt azonban erről szólnék, ígérd meg: halálomig gyónási titokként őrzöd azt, amit mondok. Halálom után szabad kezed lesz. Mondj el mindent feleségemnek és hozd tudomására az illetékeseknek. Megígéred?

Kezemet szívem fölé emelem. Ünnepélyesen kijelentem: Esküszöm, így lesz!

— Péter Gábor ezt mondta: Nézze, Tényi, maga szakmabeli. Nem kell magyaráznom, mit jelent hallgatni. Ha abból, amit most közlök, valamit kikottyant, a halál fia. Tapasztalhatta, a Horthy-rendszer politikai nyomozóinak élete manapság fabatkát sem ér. Csak utasítást kell adnom Olti Vilmosnak, vagy Jankó Péternek, csináljanak a maga ügyében perújrafelvételt. Mire maga a dolgot észreveszi, Bogár máris a nyakába akasztja a csokornyakkendőt. Tehát, hallgatni élet, beszélni biztos halál. A Sallai-Fürst-féle nyomozást befejeztük. Hálás vagyok magának vallomásáért, mert maga nélkül sohasem derítettük volna ki az ügyet. Kivételes kegyként megengedem, hogy visszaszállítása alkalmával egy órát családjával együtt tölthet. A nyomozó odahaza leveszi majd kezéről a bilincset. Bízom abban, semmi ostobaságot nem kísérel meg. Ezt azért teszem, hogy lássa: mi is tudunk nagylelkűek lenni azzal, aki nekünk segít. Két napig azonban még ittmarad nálunk. Megengedem, hogy nappal lefeküdhessék zárkájában. Éjjel írnia kell. Mindazt aprólékosan papírra kell vetnie, amit a kommunista besúgókról tud. Neveket, fedőneveket, személyleírást, jelentéseik tartalmát. Tudom, nem könnyű feladat. Maga nem volt beavatva mindenbe. A legjelentősebb besúgóknak közvetlen kapcsolatuk volt a főkapitány-helyettessel. Dr. Hetényi Imre azonban meghalt a rabkórházban, 1946. május 4-én. Utódját, dr. Sombor-Schweinitzer Józsefet a Gestapo 1944. március 20-án letartóztatta és Mauthausenbe deportálta. Nyugaton él, így elérhetetlen számunkra. A „Baloldali Főcsoport" vezetői közül Hain Pétert, Cser Istvánt, dr. Wayand Tibort kivégeztük. Mások, mint dr. Hivessy Jenő, Cselényi Antal, Nyugaton élnek. Most már belátjuk, nagy hiba volt azoknak a kivégzésével sietni, akik a múltra vonatkozólag a legtöbb adatot tudták. Számunkra most minden apró adat-morzsa fontos. Megmondom, miről van szó. A párttól utasítást kaptam: fel kell fednem Rajk László külügyminiszter besúgói tevékenységét. Rajk még állásban van. Az ügyről nem sejt semmit. Gondolom, ez a fordulat meglepetés a maga számára is. Nem kétséges: a per nemzetközileg nagy port fog felverni. Minket ez nem érdekel. Láthatta a Mindszenty-perből, nem sokat adunk mások véleményére. Bíboros-e az illető, vagy miniszter, mindegy. Ha utunkat keresztezi, elrámoljuk az útból. Magától azt kérném, erőltesse meg emlékezetét. Írjon le mindent a besúgókról. Rajkkal közvetlenül nem sok dolga lehetett. Adok majd magának néhány régi fényképet róla, hogy emlékezetét felfrissíthesse. Amit ír, csak nekem mutathatja meg. Másoknak még szóban sem tehet erről említést. Bárki legyen az illető. Remélem, megértette, miről van szó?

— Képzelheted elképedésemet. Ennél nehezebb feladatot még nem kaptam. Az 1931-1936 közötti időszakról volt szó. Rajk László, magyar-francia nyelvszakos

tanárjelölt, az Eötvös Kollégium tagja, ösztöndíjjal a párizsi egyetemen töltött egy évet. Hazatérése után, 1931 karácsonya körül beszervezték őt a Kommunista Pártba. Pár hónap múlva, tizenhat társával együtt, lebukott. A Politikai Osztály vezetője ekkor dr. Hetényi Imre főkapitányhelyettes volt. Talán a legintelligensebb és legtehetségesebb nyomozó, akivel valaha találkoztam. Távol állott tőle a gyűlölködés, bosszú. Első bűnesetek alkalmával, főleg értelmesebb gyanúsítottaknál, szívesen alkalmazta ezt a módszert: Nyilatkozatot íratott velük. „Tévedésemet belátom és őszintén sajnálom. A Kommunista Párttal minden összeköttetést megszakítok. Ha a jövőben államrend-ellenes szervezkedés jut tudomásomra, a hatóságoknak jelenteni fogom." Az illető ellen nem indított bírói eljárást. Két dologról meg volt győződve. Az egyik, hogy az illető távol tartja magát minden földalatti szervezkedéstől. A másik, hogy az illető kommunista karrierje ezzel véget ért. Mert a Kommunista Párt a nyilatkozatot árulásnak minősíti. Az eszmével szemben. A nyilatkozatok aláíróival később ritkán találkoztunk. Nyilvánvalóan visszahúzódtak. Nem váltak besúgókká. Feltételezem, ezt a módszert alkalmazta dr. Hetényi Rajkkal szemben is.

— A kommunisták zöme erkölcsi lumpenproletár volt. Érthető, ha sok besúgó akadt soraikban. Indokaik különbözők voltak: árulkodási hajlam, hízelgés a hatóságok felé, gyávaság, anyagi érdek. Voltak közöttük idealisták is, mint fogolytársunk, Demény Pál vegyészmérnök. Ő „magyar kommunistának" vallotta magát. Gyűlölte az internacionalizmus maszkja mögé rejtőzködő orosz imperializmust. Nekem tulajdonképpen csak egy jelentős besúgóval volt dolgom. Benisz Sámuel újpesti bádogossal, aki pénzért szállította kitűnő értesüléseit. A párt bosszúja elől, 1937-ben, Amerikába vándorolt ki. Persze az előfordult: dr. Hetényi borítékot nyomott a kezembe, kiküldött valamelyik csendes villanegyedbe. Ismertetőjelet viseltem. Kalapomhoz tűzött virágot, vagy hasonlót. A villamosmegállónál valaki megszólított, tüzet kért. Megjegyezte: „Felhős az ég." Azt kellett válaszolnom: „Elkelne már egy kis eső." Erre kicseréltük borítékjainkat. Semmi többet nem beszélhettünk. A borítékok tartalmáról nem volt szabad tudnom. Azonnal vissza kellett térnem a Főkapitányságra, ahol szinte stopperórával mérték távollétem idejét. Ugyanazon besúgóval rendszerint csak egyszer találkozhattam. Így az emlékek halványan élnek bennem. A dologban nincs semmi csodálatos. Emberek életéről volt szó. Óvatosnak kellett lennünk.

— Besúgóinkat eleinte fedőnéven, később fedőszámmal tartottuk nyilván. Péter Gábor, miután beszámolómat elolvasta, különösen a 416-os és 417-es ügynökök felől érdeklődött. Jó fellépésű, jólöltözött értelmiségi személyek voltak. Szerette volna, ha egyiküket Rajk Lászlóval azonosítom. Erre nem mertem vállalkozni. Észrevettem, a mellettem lévő szobában Borszéky-Zdeborszky Oszkár nyugalmazott detektívfőfelügyelő, egykori csoportvezető, írta beszámolóját. Nem szembesítettek vele, így nem tudhatom, milyen adatokat szolgáltatott ki.

— Péter Gábor jelezte: ma ismét visszavitet az Andrássy út 60-ba. Azt reméli, időközben még valami eszembe jut Rajk Lászlóval kapcsolatban. Ígéretét mindenesetre teljesítette. Meglátogathattam családomat. Feleségem és leányom sírt örömében. Én sajnálom, hogy az ajánlatot elfogadtam. Csak most döbbentem rá, milyen nehéz körülmények között élnek. Vacsora után voltak és semmivel sem tudtak megkínálni. Leányom valahonnan kenyeret, töpörtyűt és egy üveg bort kerí-

tett. Pénteken mi nem szoktunk húsfélét enni. Most el kellett fogadnom, hogy szeretetüket meg ne sértsem. Azt hiszem, az Egyház ily esetben felmentést ad. Az utolsó vacsorám volt ebben az életben családommal.

A börtönfal mellett katonás lépések hangzanak fel. Felugrok helyemről és kinézek. A szálas Tündik Lajos tizedes siet az udvar távoli része felé, az egykori lóistállóhoz. Fel fogja váltani Mihalicska szakaszvezetőt, aki az istálló padlásterében a sétálók felé irányított állványos géppuska mögött áll. A földszinti részleg sétája perceken belül véget ér. Be kell fejeznünk a beszélgetést. Tényi megszólal:

— Bocsáss meg, kissé hosszú voltam. Jól esett veled őszintén beszélni. Rabtársaim gyakran faggatnak, hova tűnök el időnként. Nem nyilatkozhatok. Erre ők úgy vélik, besúgószolgálatot végzek itt és beszámolóra visznek el valahová. Még csak egy kérdést szeretnék neked feltenni. A Rajk-üggyel kapcsolatban lelkiismereti konfliktusba kerültem. Tudom, meggyőződéses kommunista. Két és fél éven át belügyminiszter volt, felelősség terheli őt is népünk szenvedéseiért. A jelentősebb kommunisták közül azonban ő az egyetlen keresztény és magyar. Mondd, mit csináljak? Mit tennél te a helyemben?

— Erre a kérdésre nem könnyű a válasz — felelem. A dolgok ilyen alakulása nem újdonság számomra. Minden forradalom felfalja saját vezetőit. A francia forradalom idején is így volt. Először Marat, utána Danton, végül Robespierre került sorra. Ha a bosszúállás fűtene, azt mondanám: örüljünk annak, hogy a kommunisták már egymást irtják. Minél kevesebb van belőlük, annál jobb. Segítsd a sors kerekét továbblökni. Mi azonban keresztények vagyunk. Ártatlanul még kommunistát sem vádolhatunk. Az igazság kötelez erre. Sőt! Ami a legnehezebb: szeretnünk kell ellenségeinket is. Igyekezzél ehhez tartani magad! Különben is, ellenségünk ellensége barátunknak számít!

A börtönfolyosó vasrácsán már dübörögnek a lépések. Megérkeznek a sétálók. A következő részleget azonban nem indítják. Hamar megtudjuk, miért. Idős törzsőrmester jön zárkánkhoz. Kezében papírlap. Gál alhadnagy, az osztályvezető, kíséri.

— Tényi, szedje össze a cuccát — szólal meg csendesen Gál. Tényi veszi sapkáját és zsíros vászonzsákját. Szótlanul megindul. Csak később jut eszébe, hogy elfelejtett búcsúzni. Visszafordul. Fáradt mosollyal mondja: Isten veletek, fiúk!

1949. június 7.

A Gyűjtőfogházban a fegyőr-újoncok részére kiképző tanfolyam van. Három csoportban vonulnak ki reggel és délután a gyakorlótérre. Két csoportban nők is vannak. Az ablakból nézzük gyakorlataikat. Persze a nőknek nem megy olyan jól. Fülöp alhadnagy, őrparancsnok és a többi vezénylők trágár viccekkel, káromkodással fűszerezik a gyakorlatot.

Sokat vitatkozunk cellánkban az új női típusról, melyet a kommunisták a Szovjetunióból akarnak importálni. A női mozdonyvezetőről, kohómérnökökről. . . Nem tehetek róla, de e viták alkalmával mindig az orosz katonanők jutnak eszembe. Kócosan, durván, Lombroso arccal, géppisztoly a vállukon, újságpapírból sodort cigaretta a szájukban. Megborzadok, mikor látom őket. Ebből a női

típusból éppen a nő hiányzik. De lehet, hogy csak egy szörnyű emlék mérgezi meg róluk benyomásomat. 1944. december 30-án történt, Esztergom várossal szemben a Duna másik oldalán, Párkányban. A magyar csapatok kiürítették Párkányt. Csupán utóvédek voltak még benn. Éjjel félelmetes nagy orosz akna és tüzérségi tűz zúdult a községre. Hajnalban indultak meg az orosz T-34 típusú tankok. A lakosság a pincékben virrasztott egész éjjel. Most fáradtan várták, mit hoz az új nap. Egy öregebb katona a Plébánia kerítése mellett haladt, ki akarván használni a zavaros helyzetet, hogy hazamehessen Kelet-Magyarországra családjához. Nagy János volt a neve. Halász községben lakott. Amikor a Plébániához ért, katonaruhában, vállán puskájával, befordult az első T-34-es. Felcsapódott a tank tornya, egymásután három overálos katonanő ugrott ki belőle. Megadásra szólították fel. Ő feltartotta kezét, kék szemeit ijedten tágra nyitva mondott valamit nekik. A szovjet katonanők eldobatták vele puskáját, azután valami kimondhatatlan dühvel ugrottak neki és géppisztolyaik agyával percek alatt szétverték a fejét. Igazolványát kihúzták a zsebéből és behajították a Plébánia udvarára. A község gyermekei temették el a templom mellé. Ismeretlen kezek mindennap friss virágot tettek a sírra. Én értesítettem feleségét, aki nem akarta sokáig elhinni, hogy ilyet nők meg tudnak tenni.

A bevonulás napján sok férfit összeszedtek fogolyként a pincékből. Magánházakba zárva őrizték őket. Az őrség tagjai nagyrészt a női tankosok közül kerültek ki. Összelopott holmikból fényes vacsorát rendeztek, melyen hihetetlenül sok szeszesitalt fogyasztottak el. A parancsnoknő elküldötte az őrség két tagját a foglyokhoz néhány szemrevaló magyar férfiért. A már régóta szűkösen élő férfiak örömmel ültek neki az ételnek, italnak. De közben megtudták, hogy bizonyos szolgálatokat kívánnak tőlük. Még azt is megígérték nekik, hogy elengedik őket másnap. Hazamehetnek családjukhoz. Éhség, fogság, Szovjetunió... az várt rájuk. És mégis inkább ezt választották, mint az orosz bárisnyákkal való tivornyát.

1949. június 23.

Szomorú üzenet érkezett hozzánk. Páter Lukács Pelbárt ferences atya, akit az orosz hatóságok 1946 nyarán Karéliába hurcoltak, meghalt. Egy Karéliából visszatért kárpátaljai adta fel postára azt a levelezőlapot, melynek szövege így szól: „Páter Lukács Pelbárt ferences atya Karéliában a legnagyobb testi és lelki nyomorúságban meghalt."

Karéliában a finn-szovjet határon dolgoznak az elhurcoltak ezrei, hogy hatalmas erdőségeket irtsanak ki. A táborokban szörnyű a nyomorúság. Napi háromszori levesen, liszt-, káposzta-, és töklevesen magas normák mellett erőltetett munkatempóban folyik a munka. Páter Lukács Pelbárt ott dolgozott hosszú időn keresztül, anélkül, hogy életjelt tudott volna adni magáról. Most megjött róla az első hír, de nem életet, hanem halált jelent.

Gyöngyösön, a Jeruzsálem utcában 1946-ban halva találtak egy orosz katonát. A dolog nem keltett volna feltűnést, mert az orosz katonák a kitűnő borokat termő vidéken gyakran berúgtak, s akkor egymásnak estek ököllel, lábbal, fegyverrel. A magyar ÁVÓ az oroszokkal szorosan együttműködve kutatott és elfogták Kiz-

mann Ottó tizenhétéves diákot. A diák, aki érettségi előtt állt, bevallotta nyugodtan, hogy hét orosz katonát ölt meg. Édesanyját, akit mindenkinél jobban szeretett, orosz katonák megerőszakolták. Amikor látta édesanyja szenvedéseit, bosszút esküdött. Szerzett magának egy Frommer béby pisztolyt, melyet kabátjának válltömésében helyezett el és kiállt az országútra, megállította az orosz katonai autókat, a katonákat leszállította és megölte. Így akart visszafizetni azért, hogy a megszálló orosz katonák éjjel védtelen magyar asszonyokat gyaláztak meg családjaik előtt. Az orosz katonák halálát a magyar ÁVÓ és az orosz NKVD ki akarta használni politikailag a nem-kommunista Gyöngyös és Hatvan városa ellen. Körülbelül 40 fiatalembert fogtak össze a két városból, akik közül huszonketten gyöngyösiek voltak. Összeesküvést konstruáltak belőle. — Az összeesküvés vezetői Páter Kiss Szaléz gyöngyösi ferences atya, ragyogó szónok és az ifjúság kitűnő szervezője és Páter Lukács Pelbárt hatvani ferences pap lettek. A fiatalság részéről Antal József huszonhatéves gyöngyösi lakos és Kizmann Ottó szerepeltek az élen. A csoport végigjárta a Budapest Hársfa utcai rendőrség, majd a Nádor utcai katonapolitikai osztály és az akkor orosz kézen lévő Conti utcai börtön fogdáit és kínzásait. Még 1946. május 11-én a Nádor utcai pincefogda 11-es zárkájában voltak. Kizmannt nem bántották, de Páter Kiss Szaléz szörnyű verések kék-zöld foltjait viselte magán, a vallatás közben mind a húsz körmét leszedték. A pátert azzal vádolták, hogy mint az ifjúság gyóntatója tudott az oroszok meggyilkolásáról és feloldozást adott Kizmannak. A jegyzőkönyvezés után az ifjúsági „összeesküvés" tagjainak jó része Kiss Szalézzal, Lukács Pelbárttal, Kizmannal, Antal Józseffel eltűnt örökre. A megmenekült tagok vallomása szerint a Conti utcai börtönben lőtték őket agyon, mások szerint a nagy orosz süllyesztőlágerekbe kerültek.

1949. július 15.

Az udvaron mindennap szürkeruhás ávós halad végig. Kezében ételhordót lóbál. A hercegprímás ételéért megy a konyhára. A bíboros nem a rabkosztot kapja, hanem a fegyőrségi kosztot. Az ávós nyomozó ellenőrzi az étel kimérését, ő maga viszi végig a börtönudvaron a Kórház épületébe, Mindszenty cellájába. Ma azonban szombat van, a fegyőrség vacsorára nem kap meleg ételt. Ilyenkor a bíborosnak a rabkosztból adnak. Széky Gábor kórházírnok kiméri a nagy kondérból a hercegprímás edényébe a vöröses színű, erősen fűszerezett gulyáslevest. Burgonya és apróra vágott hús van benne. Széky jól megméri a bíboros adagját és a tetejéből egy kis zsírt külön is tesz rá, hogy a színe is szebb legyen. Az edényt a bíboros cellája előtt lévő asztalkára teszi. Pár perc múlva vérvörös arccal jön Nagy Károly ávós nyomozó, a prímás egyik őre. Kezében hozza az edényt. Az a kifogása, hogy túl sokat adtak Mindszentynek: „Ennek a csibésznek sem jár több és más, mint a többinek. Ez is éppen olyan piszkos csavargó, mint maguk". Ezekkel a szavakkal dühösen visszaönti az edény tartalmának nagyrészét a kondérba. Még meg is fenyegeti az írnokot: „Ha még egyszer ilyen előfordul, hogy többet adnak Mindszentynek, magára borítom az egész kondért és innen eltávolíttatom."

Az írnok csak annyit jegyez meg, hogy minden rabnak ugyanennyi jutott, kivétel nélkül s vannak itt azért olyan emberek, akikre a nyomozó főhadnagy megjegyzése nem éppen illik. Ma a bíboros kevesebbet kap a többi rabnál.

Mikor Esztergomban a hercegprímási palota gondnoka voltam, mindig csodálkoztam, milyen keveset eszik. És amellett reggeltől estig intenzíven dolgozott. Hétvégi üdülés, vagy nyári szabadság nem jöhetett szóba. „Nem elég szabadság, hogy még nem vagyunk börtönben?" — kérdezte. „Nyaralni?" — válaszolta, mikor felvetették előtte a pihenő gondolatát. „Amíg az ország ilyen helyzetben van, nem engedhetünk meg magunknak ilyen luxust."

1949. augusztus 18.

Az egész börtönben nagy takarítás van, készülődés augusztus 20-ra. Ez a nap a legnagyobb nemzeti ünnep: Szent Istvánnak, Magyarország első királyának ünnepe. A kommunisták azon vannak, hogy az ünnep vallásos jellegét megszűntessék. Múlt évben „az új kenyér ünnepé"-nek keresztelték el. Nem sok sikere volt az új névnek. A magyar kommunista párt vezetői, kiknek legnagyobb része hosszabb oroszországi emigrációból hazatért szovjetügynök, belátják maguk is, hogy az évezredes nemzeti hagyományokat nem lehet egy tollvonással eltörölni, most azon igyekeznek, hogy ezt a napot az új alkotmánnyal hozzák összefüggésbe. Magyarországnak az ő elgondolásuk és az új alkotmány szerint népi demokratikus köztársaságnak kell lennie. Szent István ünnepe pedig az „Alkotmány ünnepe" lesz.

Mindenütt seprés, porolás, súrolás. Az ajtókat olajos ruhával fényesre dörzsölik, a korlátok vasrácsait kefével leporolják és olajjal beeresztik, hogy ragyogó feketék legyenek. Ülök cellámban és hallgatom a munka ritmusát. Jövést-menést, parancsszavakat, seprük, kefék zizegését, a súrolás ütemes hangját. Egyszercsak három koppanást hallok ajtómon. A tisztogatók ajtómhoz értek s Rosta Zoltán volt bankigazgató köhentéssel jelzi, hogy valamit akar. Lehasalok az ajtó előtt. Jelzem, hogy ott vagyok. Halk suttogást hallok:

— Húzd be!

Az ajtó alatti résen egy papírlap csúszik be cellámba.

— Megvan?

— Meg. Köszönöm!

Gyorsan elrejtem a papírlapot és sétálni kezdek a cellában. Az őr a takarítóktól néhány lépésnyire áll, nagyon óvatosnak kell lennünk. Ha benéz a cellába, nem szabad gyanús dolgot észlelnie. Megvárom, míg a takarítás készen lesz s akkor olvasom el az üzenetet. Rosta ütemesen súrol tovább, mint ahogy az egész művelet alatt egyik keze súrolt, hogy az őr ne sejtsen semmit. Hallom még, hogy az őr morog a lassú munkatempó miatt.

A papírlapon ez áll:

„Béla, paptársaid elhatározták, hogy minden héten keddi napon megkapod az egész héten, különösen a vasárnapi beszélőn beérkezett híreket. Mindig kedden fogunk súrolni, hármat kopogok ajtódon, és becsúsztatom a papírlapot. Amint elolvastad, azonnal semmisítsd meg, légy nagyon óvatos!"

A papír többi részén távirati stílusban a beérkezett hírek. Elképzelhetetlen az örömöm. Hiába vagyok egyedül, hiába van jobbra is balra is egy-egy üres cella, hogy senkivel se tudjak érintkezni, a bajtársak leleményessége és szeretete kijátszsza az ÁVÓ éberségét. Az embert ilyenkor a diadal érzése fogja el.

1949. augusztus 23.

Délelőtt a séta elmaradt, a Kisfogház szokatlanul csendes. A zárkákban a rabok találgatják, mi lehet a rendkívüli esemény, amely a szokásos napirendet felborítja. A rabok csendesek, egy kitűnő hallású fiatal társukat állítják az ajtó mellé, aki időnként jelenti a kint tapasztalható zajokat. A rab füleivel „lát". A jelentést a többiek suttogva „kiértékelik". Én egyedül vagyok, nekem magamnak kell a felderítő-szolgálatot és a kiértékelést elvégeznem.

Hamarosan megoldódik a rejtély. Léptek hallatszanak emeletünkön. Kinyitják a zárkámat. Az ajtón Olti (Obetko) Vilmos tanácselnök lép be. Balkezében aktatáskát tart. Cellám közepén megáll, hangosan köszön és jobbkezét felém nyújtja.

A köszönést fogadom, de kezemet hátrateszem. Az ország leghírhedtebb vérbírájával nem fogok kezet. Olti elpirul, kezét visszahúzza, zavartan kinyitja aktatáskáját. Kihúz belőle egy vastag füzetet és megszólal:

— Kihirdetem a Népbíróságok Országos Tanácsának jogerős ítéletét.

A füzetet elveszem, kezeimet ismét hátrateszem. Olti ismét meghajol, várja, hogy meggondoljam magam és kezetfogjak vele. Megvetően végigmérem. Erre ismét köszönve sarkonfordul és kimegy. Mögötte az ajtó nyílásában egy egész sereg civilruhás ávós tiszt nézi minden mozdulatát. Úgy látszik, benne sem bíznak.

Olti arcán a szégyen vagy a düh pirossága látszik. Mikor cellám ajtaja becsukódik, tanulmányozni kezdem az iratot. Jankó Péter tanácselnök műve, aki 1944 októberében, a nyilas kormány uralomra jutásakor felesküdött Szálasi Ferencre. Most Olti méltó párja a kommunista rendszer teljes kiszolgálásában. Műve egy hihetetlen erőlködés, hogy a fehérről bebizonyítsa, hogy fekete. De érdekes dolgokat is tartalmaz. Beszél arról a lehetőségről, hogy háborús cselekmények hullámzása során a „felszabadító" orosz hadsereg és a magyar népi demokratikus hadsereg esetleg átmenetileg visszavonul az ország területéről. Ebben az esetben is szerinte a népi demokratikus kormány marad a törvényes és minden szervezkedés, kormányátalakítás, kooperáció a nyugati megszállókkal összeesküvés jellegét viseli. A hűtlenségre vonatkozólag megemlíti, hogy az egy kör, melynek egyik oldala nyitva van. (Legalább megtanulta volna a középiskolában a kör matematikai meghatározását!) Ezek szerint magyar állampolgár még a kormány által közzétett híreket, újságcikkeket sem mutathat meg külföldi egyénnek, ilyenekre nem hívhatja fel azok figyelmét a hűtlenség bűncselekményének elkövetése nélkül. Ennek már egészen szovjet íze van.

Büntetésemet a Felső Bíróság életfogytiglanról 15 évre vette le. Igaz, hogy a három nappal azelőtt megjelent népi demokratikus alkotmány az életfogytiglant 15 évben állapította meg a régi 19 évvel szemben. Így végeredményben nem nyertem

semmit. Talán csak azt, hogy ajtómról leveszik a figyelmeztető táblát: „Vigyázat, életfogytiglanra ítélve, többször ellenőrizendő".

Éjjel az ellenőrzéseknél kevesebbszer fogják felgyújtani a villanyt.

Ez is valami.

De Olti sem fogja egyhamar elfelejteni ezt a napot!

1949. október 15.

Ma három magasrangú tisztet akasztanak. Pálfy-Österreicher György altábornagyot, a honvédelmi miniszter első helyettesét, a honvédség főfelügyelőjét, Korondi Béla rendőrezredest, a Belügyminisztérium kiképzési osztályának vezetőjét és Németh Dezső volt moszkvai katonai attasé-t.

Pálfy-Österreicher György a tehetséges magyar vezérkari tisztek egyike, 1938 után a zsidó-törvények bevezetése alkalmából családi vonatkozásai miatt (felesége zsidó volt) el kellett hagynia a magyar hadsereget. 1945-ben visszatért a hadsereghez és káprázatosan ívelt pályája felfelé. Fiatal kora ellenére egy lépés választotta el a legmagasabb katonai rangtól, a vezérezredességtől. S most ehelyett kötelet tesznek a nyakába.

1948 július végén, Tapolca mellett tartotta meg első háború utáni hadgyakorlatát a honvédség. A nagy gyakorlaton két iskolatárs találkozott: Pálfy-Österreicher altábornagy és Hadváry Pál ezredes. Egymásra mosolyogtak, kezet fogtak. Pálfy-Österreicher megjegyezte: „Úgy érzem, mintha egy halott emberrel fogtam volna kezet".

A körülállók tréfának vették. Nevettek rajta. Pedig halálosan komoly kijelentés volt ez. Pálfy-Österreicher, mint az elhárítás legfőbb vezetője tudott Hadváry nyugati kapcsolatairól. A „halott ember"-re való hivatkozás egy utolsó figyelmeztetés akart lenni, hogy Hadváry meneküljön. Megértette-e Hadváry ezt akkor? Nem tudom. De nem menekült el. Egy jó hónap múlva, szeptember 6-án Hadváry Pált Lovász Elemér vasúti főintézővel együtt felakasztották. Ez a kézfogás tényleg egy „halott emberrel" történt.

Ma Pálfy-Österreichert akasztják, egy évre Hadváry után. Hadváry is joggal mondhatta volna a honvédség nagygyakorlatán Pálfy-Österreichernek: „én is úgy érzem, mintha egy halott emberrel fogtam volna kezet". Így van ez, mikor a „halottak" kezetfognak.

1948. augusztus 29-én Budapesten a határőrség nagy ünnepet rendezett. Vidékről nagyszámú határőr alakulatot hoztak fel. Az ünnepély és a katonai díszszemle a Hősök terén volt. A kormány és Kommunista Párt vezetősége a díszemelvényen foglalt helyet. Minden úgy volt előkészítve, hogy ünnepség közben Pálfy-Österreicher egy intésére Rákosit és a dísztribün moszkovita közönségét likvidálják. És kihirdetik Rajk vezetésével a nemzeti kommunista uralmat. Pálfy-Österreicher odament Rajkhoz és megbeszélés szerint megkérdezte: „Csinálhatjuk?" Rajk megingott, nem merte a döntést megtenni: „Várni kell, a helyzet nem alkalmas". Ezzel a kitűnő alkalom elmulasztódott és most életükkel fizetnek Rajk ingadozásáért.

Pedig Pálfy-Österreicher hitt szervezkedésüknek sikerében. 1948. szeptember 5-én meglátogatta Hadváry Pált a siralomházban. Így szólt hozzá: „Pál, hivatalból fel kell kínálnom, hogy kegyelmet kapsz, ha beszélsz és a honvédség kebelében kormányellenes szervezkedésről adatokat adsz. Nagyon kérlek ne beszélj. Olyan ügyet buktatnál le, mely az egész nemzet életét meg fogja változtatni. Én téged kénytelen leszek így felakasztatni, de tudom jó magyar vagy és a nemzetért meghozod ezt az áldozatot".

Hadváry nem beszélt. Vállalta az áldozatot. De az ügy mégsem diadalmaskodott. Mert Rajkék a döntő pillanatban nem mertek cselekedni.

1949. október 22.

Séta után zárkámba érve nem teszem be az ajtót, hanem megvárom, míg a velem szemben lévő cellába visszaér sétájáról Demény Pál. Jelekkel értésére adom, hogy pakolnom kell, elvisznek valahová. A fehérhajú, hajlott hátú, sovány arcú férfi először hitetlenül rázza fejét. Azután megerednek a szemében a könnyek. Demény kommunista frakcióvezér, Rákosinak személyes ellensége. Öt évet ült Horthy kormányzósága alatt kommunista szervezkedésért és most a kommunisták ítélték el három és fél évre frakciós (szovjetellenes, nemzeti) tevékenységért. Egy kommunista frakcióvezér könnyeket ejt egy katolikus papért, a Mindszenty ügy vádlottjáért. Ez a börtön. Oly benső barátság és bajtársiasság köt össze bennünket, hogy édestestvérek példát vehetnének tőlünk.

Szomorúan nézünk egymásra. Szó nélkül le tudjuk olvasni egymás arcáról az aggódó kérdéseket: Új kivizsgálás? Új per? Új kínzások? Új ítélet? Esetleg akasztás?

De léptek hallatszanak. Még egyszer intünk egymásnak, aztán halkan becsukódik Demény ajtaja. Egy jó őr jön értem. Tudja, hogy minden rab fél az ÁVÓ pincefogdájától, a kínzásoktól. Megnyugtat, hogy itt maradok az épületben. Óvatosan körülnéz, azután fojtott hangon mondja: „Nézze, tudom, hogy maga tud hallgatni. Az UNO elhalasztotta a Mindszenty-ügy tárgyalását, ezért visszaviszik magát közös zárkába. De kérem erről még később se szóljon senkinek!"

Szeretnék táncolni örömömben. Felkísér a második emelet 81-es cellájába. Ez az egész épület egyik legkedvezőbben fekvő s egyben legtisztább cellája. Remek társakat kapok: Andráss Sándor repülőtábornokot, Fülöp József vezérkari ezredest, és Koltay Dénes őrnagyot. Csakhamar összebarátkozunk, hiszen hírből ismerjük egymást. Elmondják a fogházba bejutott egész híranyagot, melynek jó része nem juthatott be hozzám az ajtóalatti postán. Ünnepélyes lakomával üljük meg visszatérésemet a magányból. Előkerülnek a rejtett kincsek: Vagdalt hús címén beküldött sonka, magyar cigarettás-dobozban becsempészett „Camel" és „Chesterfield", télikabátbélésben érkezett svájci tejcsokoládé.

A cella egyik sarkában formás agyagkorsó áll. Nagy fogantyúján kiugró rész, melynek lyukából szép sugárban ömlik a víz. Régi magyar edény, nyári forróságban ilyenben viszik az aratók részére a hűs vizet. Mielőtt innék, Andráss Sándor figyelmeztet, hogy a korsó Donáth György tulajdona volt. Megilletődéssel emelem ajkamhoz. Egy kiváló vértanú emléke elevenedik fel előttem.

Donáth György erdélyi származású képviselő volt. A háború előtt egy ideig a Magyar Élet Pártjának országos alelnöke. Mint a Magyar Közösség nevű mozgalom vezető tagja tevékeny részt vett abban az ellenállásban, amit a magyar nemzet legkiválóbbjai a Hitleri Harmadik Birodalom politikai-katonai térfoglalása ellen vívtak. A háború után a Kisgazdapárt képviselőjeként tevékenykedett. Most már a sztálini Szovjetunió politikai, gazdasági és katonai imperializmusa ellen. 1946. december 14-én letartóztatták. Ekkor indult meg a lavina a Kisgazdapárt azon vezetői ellen, akik ellenszegültek a szovjet hatalomra támaszkodó kommunista diktatúrának. Mintegy 120 főt tartóztatott le az ÁVÓ.

Mivel Nagy Ferenc akkori miniszterelnök külföldre szökött, Kovács Bélát, a Kisgazdapárt elnökét pedig az ÁVÓ egyszerűen átadta a szovjet-orosz katonai hatóságoknak, hogy mint kémet az ausztriai Bádenbe hurcolják, az „összeesküvés" vezetésével Donáth-ot akarták vádolni. Tudták róla, hogy megalkuvást nem ismerő, jellemes férfi, kiváló politikai tehetség és oly vezető-tehetség, akinek nagy befolyása van a többiekre, elhatározták, hogy elpusztítják. Ily értelemben készítették el a jegyzőkönyveket. Donáth megtagadta az aláírást. Ekkor egy fazekat tettek a fejére és botokkal ütemesen verni kezdték. Tíz percig nem volt különösebben fájdalmas. Azután kezdett elviselhetetlen lenni. Mintegy félórai kínzás után, Donáth az összeroppanás szélén állott. De még mindig tartotta magát. Több magasrangú szovjet tiszt jött ekkor a kihallgató-szobába. Közölték vele, hogy ha nem ismeri be a vádat, illetőleg nem írja alá a jegyzőkönyvet, kénytelenek őt a Szovjetunióba deportáltatni. Donáth ekkor arra az elhatározásra jutott, hogy inkább meghal magyar földön, mint éljen rabként a Szovjetunióban. Aláírta a jegyzőkönyvet. Természetesen senkivel sem engedték beszélni, nehogy elmondja a történteket. Még védőügyvédjét, Ferenczi Zsigmondot sem engedték hozzá. 1947. február 27-én kezdődött Magyarország első nagy kirakatpere. Négy csoportban tárgyalták az ügyet. 1947. április 16-án hirdették ki az ítéletet. Donáthot, Dálnoki Veress Lajos vezérezredest és Andráss Sándor repülőtábornokot halálra ítélték. Donáth nem kért kegyelmet. Több mint kétórás beszédet tartott az utolsó szó jogán. Feltárta azt az üldöztetést, amelynek a hazaszerető magyarok ki vannak téve a kommunista párt részéről. Felsorolta azt az öt titkos szervezetet, mely az ÁVÓ tudtával emberi életeket pusztít el, merényleteket hajt végre, szobrokat dönt le Magyarországon. Ezek büntetlenül működhetnek, mert a kommunista célkitűzéseket valósítják meg. De ha a magyarok összefognak, hogy az ország szuverenitását a szovjet imperializmus ellen megvédjék, az „összeesküvés". Beszéde végén nyíltan hitet tett a legnagyobb magyar király, Szent István állameszméje mellett. Egy ősi vallásos énekkel zárta beszédét, mely a szent királyról szól. A tárgyaló terem zsúfolt közönsége, mely főleg ávósokból, kommunistákból és oroszokból állt, fejlehajtva hallgatta e vádbeszédet egy kiváló patrióta szájából.

A bíróság rögtönítélő-bíróság volt. Donáth nem kért kegyelmet, az ítélet azonnal jogerős lett, két órán belül végre kellett volna hajtani a kivégzést. Ez zavarba hozta a kommunistákat. A kommunista szabványkörökben mindenki beismerő vallomást tesz, kegyelmet kér és utána mégis kivégzik a vezetőket. Féltek, hogy Donáth gerinces kiállása az ő presztizsüket rontani fogja. A bíróság felfüggesztette az ülést. Az elnök telefonon utasítást kért az igazságügyminisztertől. Ez viszont azt az utasítást adta: Rá kell venni mindenképpen Donáth-ot, hogy kegyelmet

kérjen, vagy legalábbis engedje meg ügyvédjének, hogy az kérjen kegyelmet számára. Akkor engedték meg Ferenczi Zsigmond védőnek, hogy négyszemközt beszélhessen vele. Donáth elmondta szenvedéseit, megkínoztatását. Megismételte, hogy kegyelmet nem kér. Ha azonban az ügyvéd kegyelmet kér saját részéről, azt nem akadályozza meg. Ismét megnyitották a tárgyalást. Az ügyvéd kért kegyelmet Donáth részére. Így a kivégzést nem hajthatták végre azonnal.

Az ügyvéd kegyelmi kérését természetesen elutasították később. 1947. szeptember 23-án emelt fővel lépett az akasztófa alá.

Társai: Dálnoki Veress Lajos, akit a nemzeti szocialisták is halálra ítéltek 1944-ben és a kommunistáktól a második halálos ítéletet kapta, valamint Andráss Sándor tábornok kegyelmet kaptak.

1949. november 18.

Amelyik nap nevetéssel kezdődik, rendszerint sírással végződik. Így mondja egy régi magyar közmondás. Ma péntek van, s otthon nálunk pénteken nem énekeltünk, nem zenéltünk: mi nemcsak testileg böjtöltünk, de lelkileg is. A börtönben azonban sok minden másként van mint otthon. Naptár nélkül, előjegyzések nélkül, a holnap gondja nélkül, egyformán szürkén szállnak a napok. Szörnyű ez az egyformaság, de ez teszi lehetővé, hogy az ember oly sok időt el tudjon tölteni a börtönben. Legtöbbször a napi ebédre gondolunk, s abból tudjuk, hogy milyen nap van. Mert az állandóság a táplálkozásnál a legkézzelfoghatóbb. A nagyon türelmesek szappannal az ajtóra írják a hónap és nap számát, az egyedüllévők minden nap egy rovátkát vésnek a fehér falra, az ünnepnapokat nagyobb rovátkával jelzik.

Szóval ma péntek van. Valamennyien örülünk a szép időnek, sőt egyikünk rákezd egy vidám népénekre. Egyik dal a másik után, igen jó kedvünk kerekedik. Persze csak halkan, rabmódra énekelünk. De a folyosón meghallja Dienes Gyula csendőrfőhadnagy, majd Balassa Bálint csendőrfőhadnagy, rab-házimunkások és bejönnek a zárkába. A „levegő tiszta", az őrök el vannak foglalva, ilyenkor lehet ilyent csinálni. Minden magyar embernek van egy kedvenc nótája, az „én nótám" — így nevezi, s szívesen énekli, vagy énekelteti. Sorba megyünk mindegyikünk nótáján, az egyik bús, a másik vidám. Balassa Bálint az ajtónál áll, zavart mosolylyal néz ránk. Nem énekel, csak tekintetének révedezésével árulja el, hogy követi kedvünk csapongását. Végre utoljára rá kerül a sor. Felkérjük: „Bálint, énekeld el a te nótádat". Szabadkozik, hogy neki nincs nótája. „Akkor mondj egy nótát, amit szívesen hallgatsz." Fejét ingatja, neki nincs érzéke a dalokhoz. Nagyon kérleljük, ne szabódjon, majd mi elénekeljük a nótát, csak jelölje meg, melyiket. Végre megszólal: „Jól van fiúk, eléneklem az én nótámat, ha nem haragusztok meg érte."

— Eszünk ágában sincs.

Megköszörüli a torkát és elkezdi:

— *Circumdederunt me gemitus mortis...*

Megfagy bennünk a vér. Balassának halálos volt első ítélete. Sok herce-hurca után életfogytiglant kapott. Az ÁVÓ nem nyugodott bele és ismét megsemmisítették az ítéletét, a dolog tehát nincs elintézve. Mit akar Bálint ezzel? Nagyon rossz tréfa volna az ő helyzetében.

Megdermedten hallgatom a katolikus temetési szertartásnak ezt a megrázó énekét, mikor a kintlévő őrködő házimunkás bejön, hogy Balassa menjen le a földszintre, sürgősen keresik.

Fellélegzünk, mikor kimegy és keressük, mi ütött belé, hogy ilyent csinált. Perceken belül feljön a hír, hogy elhozták a civil ruháját, (a házimunkások darócruhában dolgoznak, hogy szökésük nehezebb legyen). A Bíróság épületébe szállítják ítélethirdetésre. De Toma József házimunkás elárulja, hogy Balassát másodfokon is halálra ítélték, s a kegyelmet két héttel ezelőtt elutasították. Balassa tudta ezt és nem árult el semmit, sőt barátját is megkérte, hogy senkinek ne mondja el. Lehajtjuk fejünket, szemünk előtt van még arcának fanyar mosolya, halványsága. Igen, ő elénekelte a saját temetési énekét. Lenn közben készítik számára a siralomházat. Asztalokat, székeket tologatnak, ki és berámolnak, hogy mire visszajön, kész legyen a cella, ahol két őrrel utolsó délutánját és éjjelét tölti.

1949. november 19.

Szomorú nap van ma. Egyik legszimpatikusabb bajtársunkat, Balassát akasztják és Őry Pál fiatalembert. Erzsébet napja van. Balassa menyasszonyának, Rácz Erzsébetnek névnapja. A vőlegény fekete télikabátban, fekete svájci sapkában sétál fel és alá a siralomházzá alakított zárkában és várja a hóhért. A menyasszony a kalocsai börtönben biztosan vőlegényére gondol és nem is sejti, milyen szomorú lesz számára ez a névnap. A Gyűjtőfogház körüli utcákban már hajnalban felzúgnak az elegáns luxusautók. A cellánk ablakából jól látjuk, amint egymás után megérkeznek. Nagy, paradés akasztás lesz. Az autók száma erre vall. Maga Rónai Sándor köztársasági elnök is eljön az akasztásra. Állítólag Balassát okolja fiának eltűnéséért 1944-ben. Az autókból elegáns hölgyek szállnak ki. Szinte szokatlanul sok a nő. A szürke, sötét, novemberi hajnalban nem sajnálják a korai felkelést. Vidámság, csevegés, nevetgélés tölti meg a Kisfogház udvari részét. Nekik érdekesség, látvány, szórakozás. Bajtársunknak rettenetes pusztulás.

Balassa férfiasan viseli sorsát. Tegnap, mikor utolsó csomagja éppen befutott, hosszas tanácskozás és orvosi vizsgálat után megengedték, hogy Szászi Sándor rabírnok bevihesse a csomagot a siralom-cellába. Szászi is csendőrhadnagy volt. Kemény, katonás fiatalember. De mikor meglátta bajtársát a siralom-cellában kibuggyant szeméből a könny. Balassa megkérdezte: „Mit sírtok? Ne sírjatok!" A börtönben teljes csend van. Ez a mi szimpátiatüntetésünk a távozó bajtárssal szemben. Hét órakor ütemesen dobbannak a fegyveres őrség léptei. Közöttük lépked felemelt fejjel, mosolyogva egy magyar csendőrfőhadnagy. Az ajtónál felhangzik az utolsó búcsúszó: „Isten veletek bajtársak". Künn elhalkul a tömeg moraja, nevetgélése. Az ügyész halkan darálja az ítélet szövegét. Azután csend. Mi tudjuk, hogy most mi történik. Egy idő múlva felhangzanak a dobogó léptek. Őry Pált viszik a bitó alá.

Balassa kapcsolatban van a Mindszenty üggyel is. 1944-ben mint a számonkérőszék helyettes vezetője, ő vezette a nyomozást Mindszenty akkori veszprémi

püspök ügyében. A nyomozás folyamán birtokába jutott Eckhardt Tibor emigrációban élő volt kisgazda képviselő egy levelének, melyet ő Mindszenty püspökhöz írt. Balassa, aki akkor még protestáns volt s csak a börtönben tért a katolikus hitre, meg akarta menteni Mindszenty Józsefet s a levelet megsemmisítette. Két héttel ezelőtt még kihallgatták ebben az ügyben. Egy orosz őrnagy hallgatta ki (idegen hatalom tisztje az állítólag szuverén Magyarországban!) és rá akarta venni, hogy olyan vallomást tegyen, miszerint Mindszenty ellen nem politikai okokból indult eljárás és az akkori veszprémi püspököt nem politikai okból csukták be a Sopron-Kőhidai fegyházba. Balassa visszautasította az aljas kérést, pedig tudta, hogy a kegyelem megadása ettől a vallomástól függ. Valóban kegyelmi kérelmét még aznap elutasították.

1950. február 9.

— Maga pap volt?
— Még most is az vagyok!
— Csak volt!
— Tévedés. Voltam, vagyok és leszek!
— Nézze, itt van egy csomó főispán, polgármester, államtitkár. Ezek csak voltak főispánok, polgármesterek, államtitkárok. Állásukból felmentették őket, megszüntek azoknak lenni. Többé nem is kerülhetnek vissza állásukba. Ugyanígy maga is. Csak volt pap!
— Egy papnál más a helyzet. A papság nem állás. Én pappá vagyok szentelve!
— Minket nem érdekel az Egyház álláspontja.
— Engem meg nem érdekel a kommunisták álláspontja!
— Jól van, ne vitázzunk! — szól kissé enyhébb hangon Mihalicska József őrmester egy nyilaskeresztes újságárusból lett vad kommunista osztályvezető. Arról van szó, hogy az emberek magához nagyobb bizalommal vannak, mint a többi rabhoz.
— Egy pappal szemben az emberek mindig nagyobb bizalommal vannak!
— Magának olyan dolgokat is elmondanak, amit mások előtt titkolnak. Olykor-olykor gyónnak is titokban magának.
— Lehetséges.
— Lássa, ezért van szükségünk magára. Hány évre van elítélve?
— Először életfogytiglant kaptam, most tizenötévre vagyok ítélve.
— Hány éves?
— Harmincnégy.
— Mire szabadul, majdnem ötvenéves lesz. A legszebb éveit a börtönben tölti. Pedig magára még nagy jövő várna. Tudja, hogy a kommunistáknál az ítélet nem számít. Ha mi akarjuk, maga ma is szabadulhat. Esetleg leengedik öt évre a büntetést. Amikor szabadul, püspök is lehet. Az ÁVÓ-tól függ minden!
— Néha történnek rendkívüli dolgok is, amire önök nem számítanak!
— Ne ringassa magát hiú reményekben. Kelet és Nyugat összecsapása, amit maguk várnak, nem fog megtörténni. Az orosz diplomácia orránál fogva vezeti a nyugatiakat. Húsz évre van szükségünk, hogy Kelet-Európában a kommunizmus megerősödjön és a Szovjetunió kiheverje a második világháború veszteségeit. Azután elsöpörjük az egész világon a kapitalista rendszereket!
— Nekem más a meggyőződésem!
— Mindegy, hogy maga mit gondol. Engem magas helyről bíztak meg, hogy ajánlatot tegyek magának. Álljon a mi oldalunkra. A jövő a kommunizmusé. Ez vitathatatlan. Ne dobja el magától ezt az alkalmat!
— Tulajdonképpen mit akarnak tőlem?
— Segítsen leleplezni a belső összeesküvéseket és nyugati összeköttetéseket. Cserébe mi hamarabb kiengedjük magát a börtönből és magas pozícióba juttatjuk.
— Kérem, akármilyen magas helyről is jön a megbízás, nagyon sértő személyemre nézve. Én nem voltam soha áruló és nem is leszek. Ilyen módon nem akarok szabadulni és püspök se akarok lenni, főleg pedig nem az ÁVÓ által protezsált püspök.
— Maga szereti a családját?
— Szeretem, de nem jobban mint a becsületemet. Nem szeretném magam szembeköpni, ha tükörbe nézek!
— Inkább 15 évig ül?
— Igen!
— És, ha elpusztul a börtönben?
— Nem is olyan megszégyenítő dolog a kommunisták börtönében elpusztulni.
— Jól gondolja meg!
— Ezen nincs mit meggondolni!
— Akkor elmehet!
Mikor a lépcsőn fölfelé haladok, két besúgó is megkérdez: „Mit beszéltél Mihalicskával?"
— Tanítom őt rózsafüzért imádkozni. Be akar lépni a Rózsafüzér társulatba.
A könyvtáros, Némedy László, volt külügyminisztériumi tisztviselő, aki útlevélhamisításért ül, zavartan mosolyog. Ő ajánlotta az ÁVÓ-nak, hogy próbáljanak engem beszervezni, mert a legtöbb politikai fogollyal jó barátságban vagyok. Most úgy tesz, mintha semmiről se tudna...
Délután felkeres Szászi Sándor volt főhadnagy, írnok. Megkérdezi: Mit mondtál Mihalicskának? Mikor utánad bementem az irodájába, olyan piros volt, mint egy paprika. Előtte egy lista hevert huszonhárom névvel. Hét név mellett kereszt volt, úgy látszik ezek elvállalták a besúgó szolgálatot. Közöttük egy gróf. Mihalicska mereven nézett maga elé, sokáig nem szólt, ezután zavartan mormogta maga elé:
„Mégis csak rendes emberek ezek a papok."

1950. március 14.

A hatalmas vaskapu csengve-bongva csapódik be mögöttünk. Megérkeztünk a váci fegyházba. Két szálas fegyőr, puskával vállán, feszes tartásban áll a kapu mellett. Mintha szobrok lennének. A kapuszárnyakat is két fegyőr csukja be. Ezüsthajú, testes törzsőrmesterek, kifakult lilás-kék köpenyben. Fel se néznek.

Elmaradnak a vaskos börtönőri tréfák, a kitörő hahota, mellyel a rabszállítmányt szokták fogadni. Ez gyanús. Félnek? Vagy szégyellik magukat?

Ponyvával letakart teherautónk ismét mozgásba jön, majd éles csikorgással megáll. A kocsi végén feltűnik kísérőnk, Mihalicska őrmester. Az apró, egykori nyilas újságárus igyekszik feladatához illően viselkedni. Peckesen áll, mint Napóleon. Új köpenyt, antantszíjat és revolvertáskát visel. Beesett arca vörös az izgalomtól. Kancsalsága, mely az elfogyasztott szesz arányában növekszik, több duplaadagról árulkodik.

— Leszállni! — ordítja rekedtes hangon.

Berkes és Lamos, a teherautó végén álló géppisztolyos őrök, leugranak. Lecsatolják a kocsi hátsó oldalát.

— Hátra arc! Letérdelni! Szabad kézzel a rabcuccot tartva, bilincselt kézzel a padlón támaszkodva, hátrafelé csúszunk! A füzőlánc középen marad! Egyszerre mindig ketten szállnak le! Óvatosan, mert ha valaki el meri törni csuklóját, azt itt menten agyonrugdosom! — utánozza Mihalicska az idegenlégiós altisztek stílusát.

A feladat nem könnyű. Harmincan vagyunk a hosszú vaslánchoz bilincselve. Tizenöt rab jobbkezének csuklójával, a másik tizenöt balkezével. Szabad kezünkkel a zsákba gyömöszölt rabholmit kell vinnünk. Letérdelünk az autó padlójára. Megkezdjük a hátrafelé való térdencsúszást. A leszállás a legnehezebb. A rabok jórésze idős, beteg ember. Az egyik magas, a másik alacsony. A bilincs szorosan van csuklónkra erősítve. Egyetlen hibás mozdulat csuklótöréssel járhat.

Kunder Antal volt kereskedelmi miniszterrel vagyok párban. „Tóni, súgom neki, fogjuk meg egymás megbilincselt kezét. A zsákokat meg előre lökjük le az autóról. Így szabad kezünkkel jól meg tudunk kapaszkodni az autó szélében. Nem lesz kéztörés." Az örök optimista mosolyogva adja beleegyezését. Simán földet érünk.

A következő pár: dr. Tóth László főszerkesztő és dr. Baranyay Jusztin, a 68 éves cisztercita szerzetes, volt egyetemi tanár. A hosszú Tóth lábai aránylag könnyen elérik a földet. A kistermetű Baranyay azonban fennakad. Szánalmas nézni, ahogy apró lábai kétségbeesetten kaszálnak a levegőben. Az őrök nem segítenek. Végre Kunder megunja a látványt. Szabad kezével átkarolja Baranyayt, mint egy kisgyermeket, és leteszi a földre.

— Ki engedte meg magának, hogy segítsen? — csattan föl Berkes szakaszvezető dühös hangja. Törje össze magát a vén csavargó, ha nem mer leugrani!

A következő párnál is nehézség támad. A csaknem kétméteres herceg Esterházy Pál hasonfekve könnyedén lesiklik az autóról. Dálnoki Veress Lajos vezérezredes azonban még fönn térdel. Megbilincselt kezét a felemelkedő herceg a levegőbe emeli. Szabad kezével rabzsákját szorongatja. Rokkant lábára is vigyáznia kell. Még az I. Világháborúban szenvedett súlyos sérülést. Segíteni kell neki. Rabzsákomat a földre ejtem. Átnyúlok dr. Tóth mellett és elveszem a vezérezredes zsákját. Dálnoki, szabaddá vált kezével kapaszkodva, ügyesen leugrik. Mindketten felszisszennek. A szintkülönbség miatt a bilincsek élesen belevágnak húsukba. De csont nem törik. Ez a fontos. Mielőtt Berkes partvisszerű, fekete szemöldökei mögül a gyűlölet villámait szórhatná felénk és ránkszakítaná az egeket összes szentjeivel káromló szavával, a kissé emberségesebb Lamos tizedes megmenti a helyzetet. Nyugodt hangon közli:

— Emberek! Oly lassan mozognak, mint a ruhatetű. Így sohasem leszünk kész. Aki már lenn van, segítsen a leszállóknak! Vegyék el tőlük a rabcuccot! Egy-kettő! Katonásan, gyorsan szálljanak le!

Baleset nélkül minden rab földet ér. Csuklóink vörösek, horzsoltak. Kézbe vesszük rabholminkat, menetoszlopba állunk. Lejtős úton indulunk el a távoli fürdőház felé. Elől peckesen lépked Mihalicska. Mögöttünk a két géppisztolyos őr. A cárok idejében így meneteltek a láncrafűzött foglyok Szibéria felé. Ha szabad lenne énekelni, a volgai hajóvontatók fájdalmas dalát, az Ej Uhnyem-et énekelném. Kunder, mint mindig, mosolyog. Baranyay Jusztin fáradtan lépked. Fejét lehajtja. Ajkai mozognak. Imádkozik. Rabzsákját maga után húzza a földön. A szívbeteg Lukács Béla, volt tárcanélküli miniszter, levegő után kapkod. Imbolyogva megy, de igyekszik magát erősen tartani. Dr. Preszly Lóránt, idős, nyugalmazott csendőrezredes arca piros a megalázottságtól.

Az út végén, kétoldalt, századnyi államvédelmi őrség. Új, khakiszínű egyenruhában. Tányérsapkájuk, rangjelzésük a szovjet NKVD őrszemélyzetének mintájára készült. Felállásuk viszont a német SS-t utánozza. Lábaikat szétvetik, két kezük a nyakukba akasztott géppisztolyt fogja. Élükön, kivételesen egyenruhában, Mindszenty bíboros kínzója: Princz József alezredes. Arcán megvető, gúnyos mosoly. A hatás kedvéért vastag szivart tesz szájába. Óriási, asztali öngyújtóval gyújt rá. Meg lehetne róla mintázni az önteltség szobrát.

— Vajon melyik házkutatásnál lopta az öngyújtót? — kérdi suttogva Kunder.

— Nem a tiéd volt, Béla? Te szivaros ember vagy !

— Csak voltam, suttogom vissza. Az én öngyújtómat most a belügyminiszter használja.

Végre a fürdő elé érünk. Kinyitják bilincseinket. A szabad téren, kis asztalkánál, civilruhás nyomozó ül. Előtte névsorok. A nyomozó mögött, félkörben, a fegyház tisztikara és az Államvédelmi Központ több magasrangú tisztje. Az ávósok mind új köpenyt viselnek, dúsan aranyozott vállpántokkal. Nevetgélve mustrálják a jövevényeket. Egyenként kell a kis asztalkához járulnunk, adataink ellenőrzésére. Mint a géppuska-golyók pattognak a kérdések, válaszok. Felemelt fővel, hangosan válaszolok. Az utolsó válasz után a nyomozó feltekint. Sötét, megvető pillantással. „Menjen be a fürdőbe!" — adja ki az utasítást.

Az öltözőben fiatal, mosolygós fegyőr fogad. Rangnélküli újonc. Megmagyarázza, hogy minden civil holmimat le kell vetnem és zsákomba gyömöszölnöm. A fürdőből kilépve, a másik oldalon rabruhába öltöztetnek. Megkockáztatom a kérdést:

— Mi lesz velünk, felügyelő úr?

— Miért van elítélve?

— Katolikus pap vagyok, a Mindszenty perben ítéltek el.

— Szabad a nevét?

— Dr. Ispánki Béla.

— Emlékszem a maga nevére. A Bíboros is magukkal jött?

— Ő nincs köztünk. Állítólag a Conti utcában őrzik. De a többiek itt vannak. Az a magas rab a sarokban herceg Esterházy. Az alacsony, szemüveges Baranyay professzor. Aki most lép be az ajtón: dr. Nagy Miklós, az Actio Catholica főtitkára.

— Hát ez különös. Annak idején figyelmesen olvastam az újságok beszámolóit perükről. Sohasem mertem volna álmodni, hogy személyesen is megismerhetem magukat. Főleg, ily szomorú körülmények között! Arról, hogy mi készül itt, senki sem tud biztosat. Egyes hírek szerint csak Debreczeni alezredes urat, a parancsnokot váltják le. ÁVH-s tiszt jönne helyébe. Más hírek szerint a váci fegyházat Állambiztonsági Intézetté alakítják át. Amolyan magyar Mauthausen lenne, a legmegbízhatóbb államvédelmi személyzettel. Biztosan csak egy dolgot tudok. Azt, hogy én ma vagyok itt utoljára. Ezekkel — mutat a napfényes udvaron nevetgélő ÁVH-s tisztek felé — egy tálból sohasem fogok cseresznyézni! Az Isten óvja magukat! Legyenek nagyon óvatosak! Talán ezt felesleges is mondanom, hisz maguk már tapasztalták, milyen emberekből áll az ÁVH.

A zuhanyozó bejáratánál Linger Ignác, az óriástermetű rab-borbély áll. Most Belák Miklós néven ismerik. A Horthy-rendszer mint javíthatatlan bűnözőt többször internálta. A Sztójay-kormány alatt kiszabadult, majd csatlakozott a nyilas „Fegyveres Pártszolgálathoz". Harctérre nem kell menni, az ellátás kitűnő s ami a fő: a szajré óriási — állapította meg annak idején széles mosollyal. Egyenruhában, vállán géppisztollyal gyűjtötte a zsidó-vagyont. A szegény magyarok felruházására. A szegény magyarok alatt persze saját magát értette. A Népbíróság halálra ítélte. Egykori kommunista fogolytársak vallomása mentette meg őt a kötéltől. Mert igaz, ami igaz: Belák tud igen jó bajtárs is lenni a börtönben. Nekem sem volt eddig vele bajom.

— Pajtikám, — szólal meg mosolyogva — sajnálom, de le kell nyírnom minden szőrötöket. Ez a parancs. Hidd el, nem szívesen csinálom. De most olyan idők járnak, amikor nem okos dolog ellenkezni.

Kétperces langyos zuhany után a fürdős őrmester továbbzavar az ajtóhoz. Kincstári fehérneműt kapok. Mezítelen lábbal kell kimennem az udvarra. Ott négy különálló kupacban vannak felhalmozva a bakancsok, zubbonyok, nadrágok és sapkák. Csupa piszkos, elnyütt és szakadt holmi. Már a bakancsnál elakadok. Egyiknek sincs megfelelő párja. Vagy túl nagyok, vagy túl kicsik. És főleg: mindegyik lyukas. A kupac mellett apró, nyomoréknak látszó házimunkás áll. Lesír róla, hogy betörő. Cselhez folyamodok. „Bütyök, sziszegem neki fogaim között, passzolj már ide valami kassább árut!" Úgy látszik, eltaláltam gúnynevét. Gyanakodva rámnéz, azután szemével int. Míg én a kupacban turkálok, ő eltűnik és hoz egy zsákravaló bakancsot. Az egyik pár megfelelő.

Bár tavasz van, a rabok nagy ellenségére, a hidegre gondolok. Igyekszem vastag darócruhára szert tenni. Vígasztalanul válogatok a nagy halom vékonyra nyűtt, rongyos és piszkos rab-holmi között, mikor a főnyeremény valósággal az ölembe pottyan. Kisházy Mihály tanár, parlamenti képviselő a kupac másik feléről vastag zubbonyt dob elém. Neki nagyon nagy. Egyetlen gomb sincs rajta. Egyik ujját csak pár szál cérna tartja. De bélése aránylag tiszta. Örömmel veszem magamra. A nadrággal már nincsen szerencsém. Időnyerés céljából a legkisebbeket próbálom, melyek nem mennek fel combjaimra. Gondolom: talán érkezik közben megfelelő, hisz a házimunkások időnként újabb és újabb köteggel pótolják a gyorsan fogyatkozó kupacokat. Az őr észrevesz. Dühtől piros arccal kap fel egy elég vékony, barna nadrágot. Oly nagy, hogy egyik szárában is elférnék. „Ezt vegye fel!" — kiált rám. Felveszem. Egyetlen gombját a mellem táján begombolva csak

annak örülök, hogy nem kell kézzel tartanom. Szárai rojtokban végződnek, mint az indián mokasszinok.

Csoportokba osztva kísérnek bennünket a Magánzárka Osztály felé. Áthaladunk az úgynevezett Nagyosztályok épületén. Valóságos kis ékszernek tűnik a fegyház szürke kőrengetegében. Valamikor az Angolkisasszonyok zárdája volt. A virágágyas, szökőkutas udvart szabályos oszlopsorral lezárt „kerengő" veszi körül. Jámbor nővérek sétáltak itt egykor imádkozva, elmélkedve. Egyik oldalán a kápolna helyezkedik el. Angol-gótikus, díszes oromfala fölött nagy fekete vaskereszt. Boltozatos kapualjon keresztül jutunk ki az idillikus tündérkertből a Magánzárka Osztály hosszúkás, szürke udvarára. Több csoport várja már itt elhelyezését. Vidám beszélgetésben, mert hisz egyelőre kikerültünk a sztálini gyűlölet képviselőinek látószögéből. Eredeti akasztófa-humorral élcelődünk egymás bohóc-öltözete felett. A legnagyobb sikere herceg Esterházy Pálnak van. A vékony, magas herceg nadrágja csak térdéig ér. Mindkét lábszára mezítelen. Jobb lábán a cipő talpa le van válva. Hogy el ne essék benne, minden lépésnél magasra kell emelnie lábát. Amikor lábát a földre teszi, a cipő hangosan megszólal: Klakk, klakk. Dr. Törs Tibor, a Képviselőház volt alelnöke, valószínűleg a fegyház mázolójának zubbonyát örökölte. Fényes festékfoltok vannak rajta, a szivárvány minden színével. Dr. Dorogi Farkas Ákos, Budapest egykor elegáns polgármestere, oly nadrágot visel, melynek egyik szára végig van hasítva. Rácz Jenő, volt honvédelmi miniszter, a markáns, szálegyenes katona pedig szemérmesen hátul tartja kezét. Nadrágjának fél feneke hiányzik.

Dr. Zakar András, Mindszenty bíboros volt személyi titkárja jön ki a szemben lévő épületből. Fején az osztályírnok bizalmi állását jelző fehér sapka. Felírja neveinket. Az 1949. február 8-i ítélethirdetés óta nem láttam őt. Mosolyogva üdvözöljük egymást.

— Bandi, mondom neki, három kérdésre szeretnék választ.

— Tessék!

— Az első: Én 68 napot töltöttem az Andrássy út 60 pincéjében. Te hány napot töltöttél ott?

— Csak egy napig voltam a pincében. Utána felvittek az emeletre.

— Jól van. Most már megértem, hogy miért nem láttalak. A második kérdés: milyen büntetőintézet lesz itt?

— Sajnos, ÁVH-s ház — legyint Zakar lemondóan.

— A harmadik kérdés: Mondd, nem meleg neked ez a sapka?

— Ez — csodálkozik Zakar — inkább hideg. Közönséges vászonsapka.

— Nem úgy értem. Ilyet pap még nem tett a fejére. Főleg ÁVH-s házban!

Dr. Zakar kezében megáll a ceruza. Fejét mélyen lehajtva nagyot nyel.

Szinte várom ajkairól a gyengék örök védekezését: csak azért vállaltam el az írnokságot, mert néha segíteni tudok rabtársaimnak. Nála, erről meg vagyok győződve, ez a szándék őszinte. De olyan naiv is, mint dr. Zakar sok más állásfoglalása. A zsarnoksággal való együttműködés terén jó útmutató a közmondás bölcsessége: Az ördög először szerényen csak kisujjadat kéri, azután meg karodnál fogva ránt be a kárhozatba. Katolikus pap még a legszentebb szándékkal sem állhat be az ÁVH bizalmi embereinek sorába. Ezt dr. Zakar is jól tudja. Nem is mer vála-

szolni. Továbblép. Felírja Kisházy Mihály nevét. A többgyermekes tanár, volt Barankovics-párti képviselő, megkérdi:

— Bandi, remélem, e furcsa öltözék ellenére is rámismersz? Az esztergomi Tanítóképzőben tanítottam.

— Neved nagyon ismerősnek hangzott; — válaszol Zakar — igen, most már rádismerek.

A sor végén dr. Mateovics Ferenc ügyvéd, volt Barankovics-párti képviselő áll. Nevének hallatára dr. Zakar félénken megkérdezi:

— Hány évet kaptál?

— Tizenkettőt. Most azonban én kérdezek tőled valamit.

— Tessék!

— Tudod-e, holnap milyen nap van?

— Igen. Március 15-e.

— Ezen a napon szavalta Petőfi: Sehonnai, bitang ember, ki hogy ha kell, halni nem mer. Kinek drágább rongy élete, mint a haza becsülete. Mondd, Bandi, emlékszel még a mi perünk tárgyalására?

Dr. Zakar egy pillanatra lecsukja szemét. Halkan megszólal:

— Igen, emlékszem. Te nagyon szépen viselkedtél a bíróság előtt. Nem úgy, mint én. Na, de most már mennem kell. Isten veletek!

Mikor magunkra maradunk, megkérdezem dr. Mateovicstól:

— Feri, hogyan kerülhetett kapcsolatba Zakar Bandi a ti peretekkel?

— Még 1948 júniusában, az egyházi iskolák államosítása után, levelet írtunk Mindszenty bíborosnak. Felvetettük a kérdést: Összeegyeztethető-e katolikus ember lelkiismeretével, hogy képviselőként oly Parlamentben szolgáljon, ahol törvényeket szavaznak meg, melyek mind a magyar nép, mind a Katolikus Egyház érdekeivel ellentétesek. Maradjunk-e, menteni, ami még menthető? Vagy vonuljunk-e ki a Parlamentből, tiltakozásul a kommunista párt törvénytelen, egyre erősödő diktatúrája ellen? Nem kívántuk a látszat-ellenzék megalázó szerepét betölteni. A bíboros azt válaszolta: Maradjunk, hisz a kommunisták célja az ellenzék szétzúzása. Távozásunkkal csak segítenénk nekik céljuk elérésében. A levelet én szerkesztettem. Több katolikus képviselő írta alá. Szerencsénkre dr. Zakar levelünket, több más irattal együtt, 1948. november elején elégette. Mégis, az ÁVH valamiképpen tudomást szerzett róla. Taktikai okokból vártak még a bosszúállással. A Mindszenty-per tárgyalásának harmadik napján, 1949. február 5-én, dr. Barankovics István újságíró, a Keresztény Demokrata Párt elnöke, Bécsbe szökött. További szökések megakadályozására az ÁVH elrendelte a Mindszenty bíboroshoz írt levél aláíróinak letartóztatását. Összeesküvéssel vádolva kerültünk bíróság elé. Írásos bizonyíték ellenünk nem volt. Egyébként sem „államellenes és demokrácia-ellenes összeesküvés" az, ha valaki a kommunista párt valódi szándékát, a totális diktatúrát, leleplezi. A Népügyészség dr. Zakar Andrást léptette fel ellenünk koronatanúként. Én, mint a levél szerzője, 12 éves ítéletet kaptam. El sem tudod képzelni, mennyire fájt annak idején nekem Zakar viselkedése. Azt hittem: meghibbant, hisz Mindszenty prímás személyi titkára, aki még hozzá katolikus pap és pápai kamarás is, nem szegődhetik el önként muszkavezetőnek. Ezért idéztem neki Petőfi sorait. Ma persze már sok mindent megértek. Nem haragszom Bandira. Inkább sajnálom őt.

Míg benn, az osztályirodán, a rabok cellákban való elosztását kidolgozzák, az udvarban kell várakoznunk. Dél már régen elmúlt, de semmi jel arra, hogy étkezésünkre is gondolnának. Olykor egy-egy korábbi csoportot az épületbe vezetnek. Hamarosan újabb érkezők foglalják el helyüket. Közben megtudjuk: ma 450 elítéltet hoztak Vácra. Ennek a csoportnak tagjai: volt miniszterek, államtitkárok, képviselők, tábornokok, papok. A legidősebb megbilincselt rab közöttünk dr. Méhely Lajos, neves zoológus, egyetemi tanár, aki augusztus 24-én tölti be 88-ik életévét. Életfogytiglani ítélete miatt társították hozzánk. Holnap ugyancsak 450 elítéltet hoznak. A „Magyar Szabadság Ünnepé"-nek nevezett március 15-ét használja fel a kommunista ÁVH a váci Mauthausen alapítására.

Végre a mi csoportunkra is sor kerül. Hatalmas termetű fegyőr-tizedes lép ki a Magánzárka Osztály épületéből. Kacsázó léptekkel közeledik felénk. Egyenként motoz végig bennünket. Dr. Mateovicsnál ceruzadarabkát talál. Szederjes-piros arca bíborvörösre változik a dühtől. Ordítozva fenyegetőzik fegyelmi büntetéssel. Dr. Tóth László nagyothalló-készülékén is fennakad. A főszerkesztő széles gesztusokkal magyarázza neki, hogy már régen nem működik, mert az elem kimerült.

— Ne gesztikuláljon — ordítja Mocsáry Lajos tizedes. — Vegye le azonnal! Majd visszakapja, ha a börtönparancsnoktól külön engedélyt kap rá.

Engem is tetőtől talpig végigmotoz. Már továbblép, mikor valami eszébe jut. „Nyissa ki az ingét!" — parancsolja. Fülem mögé tenyeremből tölcsért formálva, mint a nagyothallók, kérdem: — Tessék?

— Nyissa ki az ingét, — ordítja.

— Tessék?

A fegyőr-óriás mérgesen szakítja fel ingemet. Felfedezi a meleg alsótrikót, melyet sikerült a tumultusban átmentenem. Levéteti velem és a földre dobja.

— Szerencséje, hogy nagy szót hall, ordítja fülembe szótagoltan, mert különben fegyelmire vágnám.

Társaim persze, akik jól tudják, hogy hallásom kitűnő, majdnem elesnek a nevetéstől. A süketet tovább kell játszanom. A „Jobbra át" vezényszónál dr. Tóth és én mozdulatlanok maradunk. Mocsáry kétségbeesve emeli kezeit az ég felé. Ebben a pózban marad, míg leendő osztályvezetőnk, egy horgasorrú, vékony nyakú, feltűnően csendes szakaszvezető, fel nem visz minket a második emeletre. Ott kinyit egy zárkát és mind a tizenkettőnket betessékel. A zárka egyetlen szalmazsákjáról idősebb rab ugrik fel. Magas, kissé merev tartású, nagyon sovány ember. Tisztelettudó fejhajtással mutatkozik be: — Ordass Lajos evangélikus püspök vagyok! Sorban bemutatkozunk neki. Kisül: egyik-másikunkkal a börtönön kívül már találkozott, hírből viszont valamennyiünket ismer. Elmondja, a váci fegyház „vatikáni részébe" érkeztünk. Az első két cellában 5-5 katolikus pap, a következő két cellában vegyesen katolikus és protestáns lelkészek vannak... Az ötödik cella az övé. Mivel büntetése nemsokára lejár, nem hiszi, hogy társat kapjon. A többi zárkák viszont üresek. Lakóikat, akik szintén egyházi emberek voltak, néhány nappal ezelőtt hirtelenül elszállították.

Talán egy órája ülünk már Ordass püspök cellájának padlóján, mikor a súlyos börtönkulcsok megzörrennek a zárban. Ezüstösen csillogó, új darócöltözet fölött dr. Zakar halvány arca jelenik meg. Kezében lista. Felolvassa végleges elhelyezésünket. A háttérben fekete, cigányképű nyomozó áll. Kezét mellén összefonja és

szúrós szemeivel ellenőrzi, miként foglaljuk el zárkáinkat. Ordass szomszédságába dr. Preszly Lóránt nyugalmazott csendőrezredes kerül. Utána sorban, magánzárkánként, Dálnoki-Veress vezérezredes, herceg Esterházy Pál, dr. Ispánki Béla, dr. Törs Tibor, Lukács Béla, Matolcsy Mátyás képviselő, dr. Szögi Géza volt belügyi államtitkár és Mistéth Endre hídépítő mérnök, volt újjáépítési miniszter. Csoportunk többi tagja egy emelettel feljebb kerül.

A cellában kis asztalka, szék és a padlón fekvő szalmazsák a bútorzat. Két lepedő, egy vékony pokróc, csajka, kanál, aluminium-mosdótál, vizesvödör, fedővel zárható szennyesedény — „kibli" — és apró törülköző egészíti ki a felszerelést. Az ablakokat vastag porréteg fedi. Seprő nincs. A csajkák is piszkosak. Elkezdem a nagytakarítást az egyetlen eszközzel, csajkatörlőmmel. Már sötétedni kezd, mikor vékony-nyakú osztályvezetőnk kiosztja a kombinált ebédet és vacsorát: paradicsomlevest és grízestésztát. Kérdésemre, mikor kapjuk meg a napi kenyéradagot, sajnálattal válaszolja: holnap reggel, mert ma még nem szereplünk a létszámban. Szappant és WC-papírt szintén nem tud adni, mert nincsen.

A börtön elcsendesedik. A kis asztalra rákönyökölve átgondolom a mai napot. Reggel még a budapesti Gyűjtőfogházban ébredtem. Mindnyájunkat felizgatott a szállítás híre. Az egyik rab ilyenkor hurrázva dobja sapkáját a levegőbe, mintha a változás szabadulást jelentene. A másik letörten ül szalmazsákján, mint Michelangelo „Utolsó Ítélet" freskóján a kétségbeesett alakja. A harmadik órákon át pakol. Hol kivesz valamit rabzsákjából, hol betesz, de mindig hiányzik neki valamije. Van, aki magába mélyülve imádkozik, van aki ökleit az égnek emelve átkozza Sztálint és csatlósait. Én igyekeztem higgadtan, gyorsan összepakolni. A zűrzavart felhasználva felkerestem Somogyi Béla ferences atyát, akinek büntetése egy-két nap múlva lejár. Kértem: keresse fel édesanyámat. Mondja meg, Vácra vittek. Egészséges vagyok, hangulatom kitűnő. Ha sokáig nem hallanának felőlem, ne féljenek. Igyekszem erős maradni. Bízzon a jó Istenben és imádkozzék értem. Somogyi atya megígérte, hogy továbbítja üzenetemet.

Cellánkból elsőnek András Sándor repülőtábornokot vitték el. Fegyőrünk csodálkozott útrakész állapotomon. Megmutatta a listát. Nevem nem szerepel rajta. Másfél órával később jött a parancs: a Mindszenty per tagjai is készüljenek fel elszállításra. Felületes motozás után egyik csuklómat a fűzőlánchoz bilincselték. Felnéztem a karzatra. Könnyezve, szomorúan ott álltak rabtársaim, akikkel a fogság örömét-búját eddig megosztottam: Koltay Dénes tüzérőrnagy, Fülöp József vezérkari ezredes és dr. Horváth József makói polgármesterhelyettes. Bátorításul a churchilli „V" (victory = győzelem) jelet mutattam nekik, ami a mellettem álló Berkes József és Tündik Lajos fegyőröket dührohamba hozta. Megindultunk a börtönfolyosóról az udvaron várakozó teherautó felé. Megbilincselve kellett felkapaszkodnunk az autóra. A tér is szűknek bizonyult. Az idősebbek a padlón kuporogtak, a fiatalabbak álltak. Végre megindultunk. A budapesti házak már fel voltak lobogózva március 15-ére. A nemzeti színeket csak a gyárnegyedekben csúfította el egy-két vérvörös, kommunista zászló. Az utcákon járókelők, beszélgető asszonyok. Néha egy-egy gyermek nézett felénk kiváncsi szemekkel. A Váci úton, a Duna mentén, robogtunk végig. Szinte minden gyárat és házat ismerek itt. Testvéreim, barátaim itt dolgoznak. Nem sejthetik: milyen közel megyek el mellettük. Erre vannak kedvenc horgászhelyeim, a Vízművek partrészének füzesei közt. A

másik oldalon, kissé távolabb a megyeri temető. Édesapám és egyik fivérem sírjával. Sok emlék szakad fel lelkemben, miközben a húsomba vágó bilincs minden zökkenéskor emlékeztet a szomorú jelenre. Autónk előtt géppisztolyos ÁVH-sokkal teli jeep fut. Mögöttünk motorkerékpáros járőrök. Kezük intésével jelzik egymásnak, időről-időre, hogy nincs baj a „szállítmány" körül. Így érkeztünk be Vácra.

Este 7 órakor a kápolna harangja megszólal. Az őr pár percre felgyújtja a zárkák villanyégőit. A rab ledobja magáról szegényes gúnyáját és belebújik ágyába. A lámpa csakhamar kialszik. Odakünn a hold fényesen világít. A nagy, fekete vaskereszt hosszú árnyékot ír a börtön falaira. Halkan elkezdem dúdolni az Egyház esti imádságát: In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum. Uram, kezeidbe ajánlom, gondviselő jóságodra bízom lelkemet, testemet, életemet.

1950. április 6.

Egy évvel ezelőtt, a kommunista párt politikai bizottságának ülésén Rákosi kijelentette: „Nyüzsög körülöttünk az ellenség, ahova lépünk, mozog alattunk a föld." A helyzetet helyesen ítélte meg.

A magyar nép a kommunizmust amolyan átvonuló ázsiai járványnak tekintette, mely éppúgy szedi áldozatait, mint Hitler nemzeti szocializmusa.

A vihar jön, a vihar megy. A puszták pásztora, mikor a forgószél porfelhőket kavarva feltámad és a kék eget sötéten gomolygó felhők lepik el, betereli nyáját a karámba. Szőrrel bélelt subáját kifordítja. Pörgekalapját szemére húzza. Szájában pipájával, botjára támaszkodva áll, mint a szobor. A villámok csapkodnak, az ég félelmetesen dörög, majd megered az eső. A pásztor higgadtan, bátran áll. Tudja: szelek, felhők jönnek-mennek, azonban ő marad. Maradnia kell, teljesítenie kötelességét. Ősei ezt tették, remélhetőleg unokái is ezt teszik. Ilyen volt mindig a magyar nép állásfoglalása a történelemben. Jött a tatár, ment a tatár. Jött a török, ment a török. Ez utóbbi megszálló több, mint 150 évig uralta az ország nagy részét. Az ország elpusztult. Aki élve maradt, lassan újraépített mindent. A magyar nem lett sem törökké, sem mohamedánná. Összeszorított ajkakkal, higgadtan és némán várta, míg újra kisüt a szabadság napja. Így volt ez a hitleri megszállás alatt is. Most, hogy Sztálin csatlósai Magyarországot a Szovjetunió gyarmatává igyekeznek kiépíteni, impozáns a nép passzív ellenállása. A kommunizmus, mint amolyan ázsiai járvány, bőven szedi áldozatait, de ahogy jött, el is fog távozni. Csak ki kell várni, míg a szabadság napja ismét felvirrad. A magyar nép nem lesz orosszá, sem bolsevikké vagy hitvány csatlóssá.

A törpe kisebbség diktatúrája mindig kegyetlen. A kegyetlenséget a félelem diktálja. Mint Neró császár, időnként kiszemelt áldozataikat a vadállatok elé lökik. Abban a reményben, hogy a véres látvány rettegésben tartja a többséget. Az már persze más kérdés: akasztófákkal, börtönráccsal nem lehet barátokat szerezni. Csak még komolyabb ellenséget.

Még nem vagyunk egy hónapja sem Vácott, máris érezzük a kommunista diktatúra kegyetlenségeit. A jelentősebb politikai foglyok magánzárkán vannak. Beszélnünk senkivel sem szabad.

Polgári ruhánkat elvették. Istentisztelet nincs. Imakönyv vagy bármilyen könyv, újság, folyóirat tiltott tárgy lett.

1950. április 7.

Jól alvó rab büntetésének csak felét tölti le. A másik felét átalussza. Estétől-reggelig szabad ember. Lelke kivetkőzik bilincsekből, rabruhából. Maga mögött hagyja a vasrácsokat, a szürke, magas börtönfalakat. Mint a tündérmesék hősei, meg sem áll, míg a legszebb álmok országáig el nem érkezik. Rossz alvók számára a börtön kétszeres kínszenvedés. Istennek hála, jó alvó vagyok. Nem riaszt fel az őrök lépése, a kémlelőnyílás fedőlapjának koccanása, a villanylámpa fénye. Álmodni ritkábban szoktam.

Az éjjel furcsa álmom volt. Meredek hegyi úton mentem fölfelé. Rabruhában, lábamon szöges turistabakanccsal, kezemben bottal. Hideg téli éjszaka volt, a hold világította meg utamat. Lépteim alatt ropogott a keményre fagyott hó. Egy kanyarnál az útszéli fák eltűntek. Széles, hófödte mezőre érkeztem. A háttérben hallgatag, fekete óriásfenyők, előttük bokroknak látszó apró kupacok. Megtorpantam. Farkascsorda, állapítottam meg. Milyen jó, hogy bot van nálam! Erősen megmarkoltam a turistabotot. Azután eszembe jutott: ostobaság, ennyi farkas ellen nem sokra megyek ily fegyverrel. Ha észrevesznek, elvesztem. A tucatnyi farkas előtt, a többiektől külön, óriási hímfarkas állott. Kopott, zilált szőre és kiugró bordái után ítélve öreg állat. A holdat nézte. Egyszercsak előrenyujtotta nyakát. Vérfagyasztó, panaszos üvöltést hallatott. Dermedt csend következett. Az egész csorda vadállat felugrott helyéről. A holdra meredve utánozta a vezérfarkas üvöltését.

Az ébresztőre szóló harangszó vetett véget álmomnak. Jobb kezemmel még mindig valamit szorongattam. Nem a turistabot volt, hanem a szalmazsák széle. Megmosakodtam, felöltöztem. Pokrócomat, lepedőimet milliméternyi pontossággal összehajtogattam. Hozzáfogtam a napi padlófelmosáshoz. Közben az álom megfejtésén gondolkoztam. Nem volt nehéz feladat. Gyermekkoromban sok farkas-történetet hallottam, olvastam. A nehéz turistabakancs, a bot kirándulásaim hűséges társai voltak. Hóhulláskor, mint annyi más gyermek, nem szerettem a felnőttek csapásán járni. Külön úton mentem, minden lépésnél élvezve a szikrázóan fehér hó ropogását. Az óriásfenyők is emlékeim raktárából kerültek elő. Talán a Szent Anna tó tájékáról. Vagy esetleg a Brenner-hágó kanyargós szerpentinjeiről. Az álom alaphangulata, a kiszolgáltatottság és veszély érzése, fekete árnyékként telepedik minden váci rab lelkére. Az öreg vezérfarkas kétségtelenül Sztálint szimbolizálta. A falka: hűséges csatlósait. A hold szelíd ezüstkorongjának „megüvöltése" az egyházüldözést.

A képzelet és az emlékek elemeinek furcsa láncolatát apró hír indította meg. Prágában a csehszlovák kormány nagy kémkedési és hazaárulási kirakatpert rendezett. A per szereplői szerzetes-elöljárók. Tízen összesen 157 év börtönbüntetést kaptak. Köztük egykori kedves tanárom, F. X. Silhan jezsuita tartományfőnök, 25 évi börtönt. A hír leszakított újságlapon került hozzánk. A kenyereskosár alján. Az őrök szerencsénkre nem vették észre. Aki odatette, sokat kockáztatott. Ha őr volt, három-négy éves büntetés nélkül nem úszta volna meg. Ha közbűntényes, pékségi rab: hathónapi fegyelmit kapott volna. Minden másnap félkoszttal. Hideg, vizes betonpincében, ahol csak a földre tud leülni. A hír lelkem mélyéig megrázott. Innen különös álmom a farkasokról. Ugyanakkor felvillanyozott a hírküldő bajtársiassága.

A kenyérből és fél csajka feketekávéból álló reggeli után a cellában körözve végzem elmélkedésemet.

A délelőtti séta a megszokott módon kezdődik. Balog János, a zömök, húsosajkú és nyitott szájú fegyőr tizedes, nagy zajjal nyitja ki a zárka ajtókat. Minden cellába harsány hangon bekiált: — Séta! Egymás után lépünk ki a cellákból. Végighaladunk az emeleti karzaton a lépcsőházig, majd le a lépcsőkön az udvarra. A lépcsőháznál Szemes István őrmester áll. Mosolyogva bólint köszöntésünkre. Megnyugtató jelenség. Nem leselkedik, nem ordítozik. Csendesen, higgadtan végzi mindig munkáját. A lépcsőház alján álló Mocsáry Lajos tizedes már más. Helyezkedik. Közömbös tekintettel nézi az elvonuló rabokat. Felüvölt, ha valamelyikünk túl közel megy az előtte lévőhöz, vagy lassabban megy a kelleténél.

A hosszúkás udvar betonszegélyén körözve sétálunk. Egymás mögött, két-három méteres távolságot tartva. Minden beszéd tilos. Kényelmes, polgári lépésekkel megyünk. Az idő tavaszi, a börtönudvar egyik oldala kellemes meleg a napsütéstől. Mindig előre kell néznünk, és jeleket az udvar másik oldalán szembejövőknek nem szabad adnunk. De nekünk elég egy-egy mosoly, vagy szemrebbenés társaink üdvözlésére. A félórás séta közepén tarthatunk, mikor az egykori kolostorudvar felől Lehota István börtönparancsnok megérkezik. Az őszhajú, kissé hajlott hátú egykori munkás eddig inkább lakáj szerepet töltött be az Államvédelmi Központban. Mint pincér, küldönc és ajtónyitogató portás. Most fegyőrtiszti egyenruhát visel, századosi rangjelzéssel. Két oldalán ismeretlen, fiatal államvédelmi őrnagyok. Mögöttük, sötét árnyék gyanánt, Vízkeleti és Szigeti civilruhás nyomozók. A látogatók tiszteletére Mocsáry megállítja a sétát. Katonásan jelenti a sétálók létszámát. Lehota hanyag tisztelgéssel nyugtázza a jelentést, majd szónoklatba kezd:

— Emberek! Ezentúl a váci büntetőintézetben a legszigorúbb katonai fegyelmet kell tartaniuk. Minden fegyelemsértést, a legkisebbet is, szigorú megtorlásban fogok részesíteni. Elmondom maguknak, hogyan fognak ezután sétálni. A séta vezényszóra, katonai lépéssel történik. Minden elítélt az előzőtől 5 méteres távolságot tart. Kezeiket hátul össze kell kulcsolniuk. A sapkát mélyen szemükre kell húzniuk. Testüket pedig derékban mélyen meg kell hajtaniuk. Aki egyetlen szót mer szólni, a lépést eltéveszti, a távolságot nem tartja be, vagy aki fejét fel merné emelni, azonnal be lesz küldve a sétáról. De nemcsak ez lesz a büntetése. Bajtársaink az illető nevét felírják és fegyelmi eljárás céljából nekem felterjesztik. Megértették?

— Igen! — morajlik végig az elítéltek során.

— Akkor azonnal kezdjék meg a parancs végrehajtását. Sapkát szemre húzni! Kezeket hátul összekulcsolni! Távolságot felvenni! Testet derékban mélyen meghajtani! Bajtárs, vezényelje a katonai menetet!

Mocsáry vezényelni kezd: Séta in-dulj! Egy-kettő! Egy-kettő !

Az udvar végén álló őrök átveszik a vezényszót. Három helyről hangzik egyszerre az „Egy-kettő! Egy-kettő!" Balog János „főtörzsőrmesteri" ordítása a börtönfalakat is megreszketteti.

Harminchárom évemmel bébynek számítok az idős, beteg rabok között. A szovjet típusú „séta", mely inkább az Idegenlégió büntetőmenetéhez hasonlít, nekem sem könnyű. Már az első kör után érzem: homlokomat, testemet elönti a veríték. Derékban meghajolva katonai ütemre lépni, komoly megerőltetés a szív számára. Mi lesz öreg és szívbeteg társaimmal? Meddig fogjuk ezt bírni? Hitler SS legényei sem bántak kesztyűs kézzel foglyaikkal. De erre az emberkínzásra ők sem vetemedtek. Ehhez Sztálin elvtárs mélységes humanizmusa kellett! Vajon miért nem látogat el ide Ottavio Pastore olasz szenátor, vagy dr. Hewlett Johnson, Canterbury „vörös prépostja"? Itt saját szemükkel meggyőződhetnének Lenin és Sztálin evangéliumának mély keresztény tartalmáról!

Amikor az udvar közepe táján elhaladok, látom Lehotának és kísérőinek árnyékát a földön. Nevetgélnek, megjegyzéseket tesznek. Az egyik őrnagynak különösen tetszik a látvány. Gúnyosan megjegyzi:

— Ez most jó! Így kell mindig csinálni! Mint a vakondok, orrával a földet túrja a büdös fasiszta. Nem érdemlik meg a hazaárulók, hogy az égre felnézhessenek. Hiába is néznének, számukra úgy sem érkezik onnan segítség.

Lehota és a nyomozók hálás kuncogással jutalmazzák a szellemességet. A következő körnél már nincs árnyék a földön. Elvonultak a látogatók. Csak a hosszú, szürke betonszalag fut szemem előtt és az őrök rekedt kiáltásai hatolnak fülembe: Egy-kettő! Egy-kettő! Szemeimet marja a lecsurgó izzadtság. Lihegve kapkodom a levegőt. Számolni kezdem a köröket. Már nem lehet sok hátra a séta végéig. Ki kell bírni!

Végre elkövetkezik az utolsó kör is. A Magánzárka Osztály bejáratához érve Kovács Ödön tizedes kibicsakló eunuch-hangját hallom: Futás a zárkába! A parancsot gyűlölködő rekedtséggel ismétli. Meg is toldja egy-egy rúgással. Futni kezdünk. A lépcsőház alján dr. Zakar András áll. Halvány, beesett arccal. Fején a fehér sapka. Mikor meglát, szégyenlősen leszegzi a földre tekintetét. Az emeleten Szemes őrmester csukja rám a zárkát. Látszik rajta, hogy megrendíti őt a kegyetlenség. Végre kifújhatom magamat, megtörölhetem izzadt arcomat.

Nemsokára a következő csoport sétája kezdődik. Mocsáry közli velük a parancsot. Balog János öblös hangja diktálja az ütemet. Az őrnagy szellemeskedése átragad Pápai és Szekér őrvezetőkre. Egymást túllicitálva ordítozzák:

— Egy-kettő! Egy-kettő! Jár a lába, jár! Egy-kettő! Egy-kettő! Mint a vakondok, hason csúszik a büdös fasiszta! Egy-kettő! Egy-kettő! orrával a földet túrja! Egy-kettő! Egy-kettő! Aki fel meri emelni a fejét, annak a betonba verem a pofáját! Egy-kettő! Egy-kettő! Jár a lába, jár! Egy-kettő! Egy-kettő!

A zárka fűtőcsövén, messziről, kopogtat valaki. Szokásos hívójellel:

— Mit akarsz? — kérdem tőle.

— Csak azt akarom mondani: Igazi Nagypéntek! Te mire gondolsz?

— Atyám bocsáss meg nekik, nem tudják mily gonosz dolgot művelnek!

— Ez nagyon papos gondolat. Bosszút kell állnunk a gyilkosokon! A két őrnagyot, Heródes fajtestvéreit, én annak idején vállalom. Még Péter Gábort is szívesen!

— Nem szabad ilyenre gondolnunk. Keresztények vagyunk. Hinnünk kell a szeretet végső győzelmében!

A morzejelek abbamaradnak. Csak az udvar felől harsog: Egy-kettő!

1950. május 24.

Dr. Pető Ferenc volt csendőrszázados, rab házimunkás, a vizesvödörrel megkocogtatja cellám ajtaját. Gyorsan hasra vágódom a küszöbnél. Suttogva kérdem:

— Mi újság?

— Baj van! Valaki beárulta, hogy a rabok morzéznak a fűtőcsöveken és a falakon. Szigeti nyomozó főhadnagy délutánonként bezárkózik valamelyik osztályirodába. Ismeretlen rab van vele. Hallgatják és feljegyzik a morzéadást. Ma a mi emeletünk kerül sorra. Szigeti máris itt van. Értesítsd a többieket!

— Köszönet. Szólok szomszédaimnak. Isten veled!

— Isten veled!

A földszintről felhangzik Kovács Ödön szakaszvezető durva kiabálása.

— Második osztály! Mi van ott középen? Miért nem mozognak gyorsabban a házimunkások? Mozogjanak a hétszázát, mert ha én fölmegyek, akkor belenyomom valamelyik fejét a szarosedénybe!

A figyelmeztetést trágár káromkodással fűszerezi. Azonnal munkához látok. A fűtőcsöveket nem használhatom morzéra, azt Szigeti lehallgathatja. A falon át üzenek dr. Törs Tibornak. Azonnal megérti. Ígéri: a riasztást továbbadja Lukács Béla felé. Egyelőre néhány napig morze szünetet tartunk.

Bal szomszédomat, herceg Esterházyt nem tudom értesíteni. Ő nem tud morzézni a fűtőcsöveken.

Néha azonban, rab üdvözletként, megkopogtatom feléje a falat. Olyankor ő is visszakopog. Saját kezdeményezésből nem szokott kopogni. Ez megnyugtat. Viszont a mellette lévő zárkák lakói annál többet kopogtatnak. Fürdés ma délelőtt volt. A következő tusolás csak két hét múlva lesz. Így nincs alkalmam a figyelmeztetést továbbadni nekik. Istenem, csak ne bukjon le senki emiatt! A fegyház fegyelmi pincéje, a „Doberdo", vizes falaival, beton padlójával, fél-kosztjával és szadista őreivel, nem kellemes hely. A tüdőbetegség melegágya.

A folyosók elcsendesednek. A házimunkások elvégezték a vizes vödrök megtöltését és a szennyesedények kiürítését. A zárkaajtókat az őr csendesen nyitogatja: beszedjük a vizesvödröt, szennyesedényt. Várjuk a vacsorát.

A vacsora utáni idő a legalkalmasabb a híradásra. Az őrök ritkábban ellenőriznek. Ma azonban a központi fűtés csövei némák maradnak. Csendesen sétálok zárkámban. Ilyenkor mondom el a rózsafüzért. Már a végefelé járok, amikor a csövön bizonytalan kopogások hangzanak fel. Senki sem válaszol. A nyomozó tiszt próbálkozhat, mert nem ismeri jól a hívójelet: ta-ta-tam, ta-ta-tam, ta-ta-tam. Ismét csend, majd felhangzik a hívójelünk, bár az üteme kissé szokatlan. Az ismeretlen rab lehet. Óvatosan megállok az ajtónál. Hallgatózom. A folyosó csendes. Hirtelen mozdulattal felveszem evőkanalamat. A fűtőcsövön jelzem: ta-tam, ta-tam, készen állok az üzenet vételére. Veszedelmes dolog ugyan a börtönben az ávós nyomozókat ingerelni, de — Isten bocsássa meg — annyira utálom a sok

fontoskodó, alattomos farkasként szimatoló nyomozót, hogy egy gumibotozást és súlyos fegyelmit is megreszkírozok bosszantásukra. Munkakerülő, gyűlölködő, szadista emberek.

Miután a „vételt" jeleztem, sétálni kezdek. Füllhallás útján is tudom, mi a kopogtatásos üzenet.

Gyermekkoromban édesanyám sokszor beszélt az első világháború előtti boldog béke évekről. Édesapám akkor Magyarország északi részén állomásfőnökként működött. Több helyen, a Budapest-Pozsonyi fővonalon. A vasúti távíró készülék akkoriban nemcsak a vasútforgalomra vonatkozó közléseket adta le. Bizonyos értelemben újságpótló volt. Naponta beszámolt a termények piaci áráról. Időjárás jelentést adott le az ország távoli részeiből. Beszámolt a balesetekről, személyi változásokról, sőt a jelentősebb bűnügyekről is. A kis távírókészülék szinte szünet nélkül kopogott, keskeny, fehér papírszalagra rótta a hosszú és rövid morzejeleket. Édesapám, ahogy anyám elbeszélte, ritkán nézte csak meg a papírszalagot. Hallás után tudta mit tartalmaz az üzenet. Olyankor anyámmal, vagy más látogatójával beszélgetett. Egyszer csak figyelmeztetőleg felemelte mutatóujját.

— Pillanatnyi csendet kérek! Fontos üzenetet kopogtat a távírókészülék.

Majd pár perc múlva megszólalt:

— Szegény Hajdú Jóskát tolatásnál összenyomta az ütköző. Az Érsekújvár felől érkező 226-os járat ezért 15 percet késik. Harminckilenc éves volt. Talán egy hónappal ezelőtt született tizenegyedik fia. Sajnos, sokat ivott. Gyűjtést kell rendeznünk a család megsegítésére.

Én is, mint apám annak idején, séta közben, hallás útján hámozom ki a kopogások értelmét:

— Mi újság van? Hallottatok valamit?

Ismét megállok az ajtó előtt: hallgatózom. Az emeleti karzat nyikorgó padlói csendesek. Az őr tehát nem jár körül. Gyorsan válaszolok:

— Rákosi kifüstölt a világ kéményén.

A kanalat villámgyorsan helyére teszem. Tovább sétálok. Az ismeretlen kérdezi:

— Ki vagy? Mi a zárkaszámod? Miért vagy elítélve?

— Schlézinger ávós ezredes. Negyedik emelet 200-as zárka. WC papírnak használtam fel a vörös zászlót.

Az ösztön azt súgja, legyek nagyon óvatos. A kanalat ismét helyére teszem. Sétálok tovább. Talán kétszer-háromszor fordulok meg cellámban, máris megnyikordul a karzat padlója cellám közelében. Az őr óvatosan felemeli a cellaajtó kémlelőnyilásának fedőjét és benéz. Egy darabig vár az ajtó előtt. Azután megismétli a manővert. Én persze sétálok a cellában. Így kutatása nem jár eredménnyel. A karzat nyikorgó padló deszkái elárulják, hogy hasonló módon nyomoz a többi zárka lakóinál is. Visszatértében ismét ellenőriz.

Mikor a nyikorgás tanúsága szerint már messze jár, megkopogtatom a fűtőcsövet: ta-ta-tam, ta-ta-tam, ta-ta-tam, adni szeretnék!

Az ismeretlen gyorsan válaszol: ta-tam, ta-tam, készen állok.

— Fontos és biztos hírek — adom a morzét — Gerő Ernő disszidált Izrael államba. Péter Gábor altábornagy ismét mellényszabóként dolgozik Budapesten. A

kegyetlenkedő ávós pribékek nemsokára akasztófára kerülnek. Ta-tam, ta-tam, vége az adásnak.

Morze-eszközömet, az aluminium kanalat, gyorsan helyére teszem, csajkám mellé, a parányi asztalra. Lehajtott fővel, mint szomorú rab, sétálni kezdek ismét a cellában. Közben elképzelem Szigeti nyomozó főhadnagy dühét, aki sejti, hogy egy rab gúnyolódik vele. Feltételezi, hogy rabtársunk, aki besúgóként és morzeszakértőként áll mellette, valami adatot ki tud szedni belőlem. A magánzárka osztályon azonban nincsen negyedik emelet. A 200-as zárka, tudtommal, WC Schlézinger nevű ávós ezredes sincs a rabok között.

Közben a fűtőcsövön tovább folyik az izgatott érdeklődés:

— Hogy hívnak? Nem kell félned tőlem! Válaszolj!

Eszemben sincs! Sejtem: most már legalább két őr hallgatózik a zárkák előtt. Valahonnan a felső emeletről is történik kísérlet morze-adásra. Hamar abbamarad. A bajtárs gyanúsnak találja a „válaszokat". Mindenesetre, Szigeti élénken nyomoz. Szinte öt percenként emelkedik fel cellám kémlelő nyilásának fedele. A régi ávós trükköt is alkalmazzák. Először az őr jön ellenőrizni. Katonás, zajos léptekkel. Hanyagul csapja félre a kémlelő nyilás fedőjét, utána még egy-két percig csilingelve leng ide-oda. Ahogy elmegy, Szigeti követi őt. Tolvaj óvatossággal lép és halkan emeli fel a fedőt. Gondolja: a naiv rab az őr távozása után biztonságban érzi magát és hozzáfog a morzézáshoz. Fullajtárja, a „morze-szakértő rab", eközben kitartóan adja a hívó jeleket. Senki sem válaszol neki.

Talán negyedóra telhet el, amikor hallom: a zárkákat egymás után kinyitják. Hosszabb, rövidebb ideig tárgyalnak — folytott, suttogó hangon — a cellák lakóival. Rám is sor kerül. Ketten lépnek be cellámba. Szigeti főhadnagy és egy magas, fiatal őrmester. Szigeti civil ruhában van és papucsban, az őrmester egyenruhában. Szigeti kezdi meg a vallatást. Ravasz módon.

— Ugye maga a híradósoknál szolgált?

— Nem értem a kérdést.

— Mi volt a foglalkozása?

— Római katolikus lelkész.

— Hol szolgált a katonaságnál?

— Nem voltam katona.

— Mi az iskolai végzettsége?

— Kilenc év egyetem. Bölcseletből és teológiából.

— Tanult morzét is?

— Morzét? Mi az? Népi tánc?

— Volt maga cserkész?

— Voltam, kisdiák koromban.

— Akkor magának tudni kell, mi az a morze. Jelek útján való érintkezés.

— Valami rémlik, mintha a hegytetőről a völgybe zászlóval integettünk volna. Nagyon régen volt az. Azóta nem volt zászló a kezemben.

— Hány éve annak, hogy kiscserkész volt?

— Húsz-huszonöt.

— Szokott hallani kopogásokat?

— A börtönben annyi zaj van, hogy az ember nem nagyon figyel kopogásokra.

— Jó, hát nem olyankor, mikor zaj van, hanem úgy estefelé, amikor már nincsen zaj?

— Akkor az ember örül, hogy végre csend van. Különösen egy pap, aki hozzá van szokva a csendhez.

— Mivel szokott foglalkozni napközben?

— Imádkozom, elmélkedem, tudományos kérdésekről gondolkozom. Beosztom a napot. Munkát nem kapunk, így hát az ember saját magát kénytelen foglalkoztatni, hogy be ne csavarodjék.

— Majd munkát is fognak kapni, ne aggódjék. Arra válaszoljon: szokott-e híradással foglalkozni?

— Újságot több mint egy éve nem láttam. Könyvet sem kapunk, hogy olvashassunk. Látogatót sem fogadhatunk. A külvilágtól teljesen el vagyunk zárva. Egymással sem beszélgethetünk. Milyen híreket tudnék leadni? Legfeljebb azt, hogy éhes vagyok, vagy télen, hogy fázom. Ez viszont rabtársaimat nem nagyon érdekli, mert ők is hasonló helyzetben vannak.

— Hát jó, de figyelmeztetem, ha elkapjuk azon, hogy a fűtőcsövön, vagy a falon át kopogtatással érintkezik a többi zárkással, úgy bevágom a fegyelmi pincébe, hogy örökre ott rohad. — Megértette?

— Meg.

Közben a fiatal őrmester körüljárta cellámat. Gondosan megvizsgálja a falakat, vajon vannak-e rajta ütögetéstől származó nyomok. Letérdel a fűtőcsövekhez is. Azokat is gondosan megvizsgálja. Kanalamat is. Nem talál semmi gyanúsat. Azért megkérdezi:

— Ki törölte le a port a fűtőcsövekről?

— Én!

— Miért?

— Nem szeretek piszokban élni.

Mindketten végignéznek cellám padlóján. Minden reggel felmosom mosdóvizemmel, így teljesen pormentes és tiszta. Nem szólnak semmit, elmennek.

Herceg Esterházy cellájánál sokat időznek. A herceg úgy látszik — beugrott Szigeti kérdéseinek, mert ijedt, rekedtes hangon védekezik. Valamikor ugyan tanulta a morzét, hallotta is, hogy valaki a fűtőcsöveken kopog, de ő nem válaszolt a kopogtatásra. Az ijedtség és bizonytalanság ilyenkor veszélyes lehet a rabra. Könnyen gumibotos vallatást eredményezhet a nyomozók irodáiban és a legkisebb beismerés esetén: súlyos fegyelmi büntetést.

Nehéz perceket élek át. Imádkozom, hogy ne találjanak valami nyomot Esterházynál, amiben beleköthetnek. Ha ő bevallja, hogy felőlem hallja a morzét, elvesztem. Végre becsukódik az ő ajtaja is. Nem viszik el a nyomozó irodákba, tehát mindketten megmenekültünk.

Mistéth Endrénél, a fiatal kisgazdapárti újjáépítési miniszternél is hosszan időznek. Ő tőlem jobbra van, öt zárkával odébb, az 50-esben. Legjobb barátai, a Nagy Ferenc-féle pör többi vádlottjai, meg tőlem balra öt zárkával. Ők a legügyesebb morzézók. Külön, megbeszélt „beszéd-kulcsuk" van és hihetetlen gyorsan adják jeleiket. Talán egy-két óra fejtörésbe is belekerült, míg a „beszédkulcsot" megoldottam. Most már nemcsak megértem híreiket, néha bele is kapcsolódok beszélgetésükbe. Fő beszédpartnere dr. Kiss Károly, a Székesfőváros Gázművei-

nek főtanácsosa. Őt nem féltem, mert igen tapasztalt, megfontolt és határozott ember. De Mistéth, sajnos, rettenetesen gyáva. Nagy kő esik le szívemről, mikor az ő cella ajtója is becsukódik. Nem lett rossz vége a tréfának.

1950. május 29.

Magyarországon a börtönök, fegyházak mindig az Igazságügyminisztérium hatáskörébe tartoztak. E minisztérium keretéhez tartozott a Börtönügyi Főosztály: irányítója és felügyeleti hatósága a büntetőintézeteknek. Sem a Kémelhárító Osztály, sem a Csendőrség, vagy Rendőrség nyomozóközegei nem léphettek be a börtönök területére, külön engedély nélkül.

Külszínre ez a jogi helyzet fennmaradt a második világháború után is. A fellebbezés alatt álló, vagy jogerősen elítélt rab az Igazságügyminisztérium illetékessége alá került. A Börtönügyi Főosztály által kiadott rendelkezések szabályozták napirendjét, étkezését, ruházatát, munkáját, látogatását, levélírását és jó magaviselet esetén: a megszabott büntetés elengedését (harmad, negyed, nyolcad).

A proletárdiktatúra hívei azonban nem nézték jó szemmel ezt az állapotot. A Szovjetunióban az elítéltek a Belügyminisztérium és közelebbről, az Állambiztonság szerveinek hatáskörébe tartoznak. A Magyar Kommunista Párt Szovjetunióból hazatért vezetői mindent elkövettek, hogy szovjet mintára ők is végrehajtsák a „hatalomátvételt".

Az első lépés a kommunista pártszervezetek felállításával történt. A háború előtt az Igazságügyminisztérium tisztviselői és alkalmazottai, köztük a börtönök tisztikara és őrszemélyzete nem tartozhatott politikai párthoz. Az elgondolás az volt: köztisztviselő nem lehet politikai párt tagja. A közösség érdekeit kell szolgálnia, függetlenül minden pártpolitikától. Az országos képviselő választásnál szabadon, lelkiismerete és politikai felfogása szerint adhatta le szavazatát bármelyik párt jelöltjére. A városi vagy községi választásoknál is. De politikai pártba nem léphetett be. Ha valamelyik politikai párthoz kívánt tartozni, mint annak tagja, le kellett mondania köztisztviselői állásáról. Sokan ezt furcsa álláspontnak tartották annak idején. Talán egyesek ma is annak tartják. Pedig volt egy jó oldala: a pártpolitika nem férkőzött be azokba az állami vagy városi szervekbe, melyeknek mindenképpen „pártatlanoknak" kell maradniuk s az egész közösség, az egész nemzet érdekeit kell képviselniök.

A második világháború végén a koalíciós pártok ezt a helyzetet mint a múlt „visszaélését" megszüntették. Nem szívesen látták a pártonkívüli embereket. Mindenütt — így az Igazságügyminisztériumban is — megalakultak a koalíciós pártok szervezetei. Az Igazságügyminisztérium a szociáldemokrata párt fellegvára volt. Ezért a legerősebb pártszervezet a szociáldemokrata lett. Mellette a kommunista pártnak volt még jelentős pártszervezete. 1948 júniusában a szociáldemokrata pártot a kommunisták belekényszerítették a Magyar Dolgozók Pártja nevű egységpártba, melynek programja teljesen kommunista volt, csak neve nem volt az. Az eredmény csakhamar megmutatkozott.

1949 tavaszán a Gyűjtőfogház éléről leváltották dr. Scharang László alezredest. Helyére őrnagyi rangban, kommunista asztalossegéd, Nagy József került. Ugyan-

ez év augusztusában őt is leváltották. Az új parancsnok egy kistermetű cipészsegéd lett: Tóth Gyula őrnagy, akit 1937-ben 4 év, 3 hónapi börtönbüntetésre ítéltek, mint a Magyar Kommunista Párt Prágában lévő Külföldi Bizottságának titkos összekötőjét.

1950. március 19-én, öt napra ideszállításunk után, nyugdíjazták dr. Debreczeny alezredest, a váci fegyház parancsnokát. Átmenetileg Nagy Károly kommunista lakatossegéd, államvédelmi százados vette át a parancsnokságot. De hamar kinevezték utódját: Lehota István, volt BSZKRT munkás, államvédelmi százados személyében.

Eleinte úgy látszott: a kommunisták megelégszenek azzal, hogy a régi börtönvezetőséget leváltják. Kicserélik az általuk kizárólagosan megbízhatónak tartott kommunista államvédelmi tisztekkel. A kis létszámú vezetőséget kiegészítik civilruhás, államvédelmi nyomozókkal. Az őrszemélyzetet kirostálják: az idősebb, nem-kommunisták helyett fiatalabb államvédelmi katonákat hoznak. Ezek már mind a kommunista párt tagjai. Az egyenruha azonban nem változik, sem a börtön igazságügyi illetékessége.

1950. május 15-e óta azonban minden megváltozott. A régi börtönőröket több ízben hívták kihallgatásra. Le kellett írniok életrajzukat. Folyamodniuk kellett, hogy a Magyar Dolgozók Pártja tagként befogadja őket. Nyilatkozniuk kellett: hajlandók-e tovább szolgálni, mint államvédelmi őrök. A régi őrök egy része kérte, hogy szereljék le őket. Nem akarnak az ÁVH tagjaiként tovább szolgálni. Ők árulták el nekünk: 1950. június 1-én az ÁVH teljesen átveszi a váci börtönt. A megmaradó börtönszemélyzet a régi, lilásszínű igazságügyi ruhát leveti és átöltözik a khakiszínű ávós egyenruhába, szovjet rangjelzéssel.

Azóta szinte alig múlt el nap, hogy egy régi, derék börtönőr ne búcsúzzon el csendben. Új, fiatal államvédelmi katonák jöttek helyükbe. Durvaságuk, szörnyű káromkodásuk és verekedő hajlamuk elárulja: válogatott keretlegények. Mellettük Mauthausen és Auschwitz SS legényei jámbor ferences barátoknak tűnnek.

A június elseji ünnepélyes átvételre nagy ünnepélyességgel készülnek. A Magánzárka Osztály végén, a váci fegyház főbejárata fölött, kb. 6 méter átmérőjű, hatalmas vörös csillagot állítottak fel. Váza vasból van, oldalai vörös üvegből. Este villanyégőkkel világítják ki. A magas tetőről messzire el fog világítani, a Duna mindkét partján. Hirdeti Moszkva győzelmét.

Két nappal ezelőtt, szombaton éjjel, nagy vihar vonult el Vác fölött. A villám belevágott a vörös csillagba. Az egész épületet megrázkódtatta. Az őrök ijedten futkostak ide-oda. Nemcsak a vörös csillag üvegeit, égőit törte össze, vasvázát görbítette meg, hanem sisteregve, dübörögve a magánzárka osztály folyosóin is végigszáguldott. Emberi életben nem esett kár.

Ma délelőtt Lehota százados séta alatt a börtönudvaron állt. Lábát szétvetve nézte az összezúzott vörös csillagot. Fejét ingatta. Kíváncsi voltam, mit néz annyira. Mögéje érve, szemem sarkából, én is megnéztem a „kárt". Ajkamat összeharaptam, hogy el ne áruljam magamat. Mert az őrök valami különös gonoszsággal és vadsággal ordítoztak séta alatt. Mintha mi lennénk a vörös csillag tragédiájának okai.

Mindenesetre, cellámba érve külön Te Deumot mondtam el a vörös csillag haláláért.

Ma ismét a „kegyetlen" ávós áll az udvaron. Mert lassan meg tudjuk különböztetni ki a rosszabb a rosszak közül. A rabok szerint jó ávós nincs s a felszámoláskor a legrosszabbat kell megsütni a legjobbiknak zsírjában. Na de a bosszú gondolatai távol állnak tőlem. De mérgesít, hogy mikor a „kegyetlen" van szolgálatban, nem tudom az ablakokat levenni, letisztítani, nem lehet kinyitni, becsukni, mert azonnal felkiált: erre be kell mondanunk „törzsszámunkat" és várhatjuk a fegyelmi büntetést. A „kegyetlen" igen ravasz fickó. Míg a többi őr az épület melletti betonjárdán jár és lépteiből meg lehet állapítani, hogy közel, vagy távol van-e, a „kegyetlen" mindig a földes részen jár, halkan, megáll csendben valahol és vár mint macska az egérre. Zsebében hordja az ablakokról készített „térképet" és ha valaki kinéz, már felcsattan a hangja: ez és ez a zárka, aki az ablakon kinézett, mondja be a törzsszámát.

Délután a III. emelet 294. zárkájából kinézett gróf Serényi Miklós vácdukai földbirtokos, a náci időkben miniszter. A „kegyetlen" végre megtalálta első áldozatát. Hivatja azonnal Méreg István tizedest, akivel együtt felkiáltanak: 294. zárka, aki kinézett, mondja be törzsszámát. A rabok kissé megdermednek ilyenkor, sajnáljuk szegény rabtársunkat, akit a tettéért meg fognak kínozni. Gróf Serényi bemondja a törzsszámot. Nemsokára lábdobogás hallatszik felettem a III. emelet karzatán, már viszik is a szegény áldozatot. Kulcszörgés, cellanyitás, majd léptek lefelé a lépcsőházban. Leviszik az udvarra és megkezdődik a verés. Az idős grófot úgy megverik, hogy összecsinálja magát, mint egy gyermek.

Május van, mindenütt fakad az új élet, a szürke szomorú börtönudvaron is rügybe borul a néhány fa, pillangók és rovarok kergetőznek az élet részegségében. Szomorú magányunkban oly boldogság lenézni a kis virágágyakra, fákra. De a „halál házában" ez súlyos bűn. Gondolkozom, miért csinálja vajon „kegyetlen" ezt az aljas munkát. Azért mérges-e, hogy ilyen szép májusi napon egész nap ott kell sétálnia a szürke börtönudvaron? Vagy szeretne kimenőre menni pünkösdhétfőn, mely nap régen ünnep volt Magyarországon, s vidéken még ma is ünnepszámba megy? Tudom, jobban rab, aki őriz, mint akit őriznek. De miért gyűlöl bennünket ennyire? Mi nem bántottuk őt.

Komolyan veszi azt a feliratot, mely az őrség szobájában ezt hirdeti: „Ne csak őrizz, hanem gyűlölj is!"

1950. május 30.

Civilruhás nyomozó lép be zárkámba. Vézna alak, kreolbőrű. Apró feje mintha csak hatalmas orrból és a kakastaréjként előreugró dús, fekete hajból állna. Nyitott inge fölött ujjatlan bőrmellényt visel. Az USA pilótáinak e ruhadarabját — a háború után — az UNRRA szervezet osztotta ki a német koncentrációs táborok lakói között. Ezért magamban a nyomozót el is nevezem „Auschwitz-i kísértet"-nek. Mögötte, kékes-lila, fakult börtönőri egyenruhában Mocsáry szakaszvezető, a Magánzárka Osztály főfoglárja. Kezében apró fatáblákat tart. Ezek át vannak furva s a parányi lyukon vékony zsinórdarab van átfűzve.

Az „Auschwitz-i kísértet" kutató pillantást vet rám majd jegyzeteibe nézve kérdi:

— Hogy hívják?
— Ispánki Béla.
— Melyik bíróság ítélte el, mikor és milyen bűncselekményért?
— Budapesti Népbíróság Különtanácsa,1949. február 8, állítólagos hűtlenségért.
— Mi az, hogy állítólagos?
— Normális körülmények között és az igazságszolgáltatás alapelve szerint: a vádlónak kell bizonyítania a vádlott bűnösségét, nem pedig a vádlottnak a saját ártatlanságát. Alapi főügyész, aki engem vádolt, semmiféle bizonyítékkal nem tudta alátámasztani az ellenem emelt vádat. Ezért, amíg a főügyész valós bizonyítékokkal nem tud szolgálni, csak azt mondhatom: állítólagos hűtlenségért vagyok elítélve.
— De ön beismerte, hogy hazaárulást követett el!
— Én? Ezt most hallom először!
— Végeredményben nekünk mindegy, mit gondol ön. Jogerősen el van ítélve és itt van a börtönben. Ez tény. Most pedig jól figyeljen ide! Ettől a perctől fogva magának nincs neve. Bárki kérdezné, hogy hívják, azt kell felelnie: 721-es számú elítélt. Korábbi foglalkozásáról, munkahelyéről, lakóhelyéről senkinek semmiféle felvilágosítást nem adhat. Ugyanez vonatkozik szüleire, családi körülményeire, ítéletére és egyebekre vonatkozólag. Ezentúl ön nem ember, hanem csak egy szám: a 721-es. Ha ezt a parancsot megszegi, igen súlyos fegyelmi büntetésben részesül. Másik rabtól sem kérdezhet semmit. Rab részéről minden érdeklődés kémkedésnek számít és súlyos megtorlást von maga után. Ajánlom, ne ismerkedjék meg a börtön fegyelmi osztályával. Az egy olyan sötét és nedves pince, hogy mielőtt saját maga észrevenné, már el is rohadt benne. Megértette?
— Igen.
— Ismételje el, amit mondtam!
— A jelen pillanattól a börtönben nem számítok embernek, hanem csak egy számnak. Bárki kérdez, csak azt felelhetem: a 721-es számú elítélt vagyok. Semmi adatot magamról, vagy peremről nem közölhetek. Rabtársaimtól sem kérdezhetek semmit. Ha a parancsot megszegem, súlyos fegyelmi büntetésben részesülök.
— Látom, jól megjegyezte, amit mondtam. Ha tettenérjük, nem hivatkozhat arra: kérem, én ezt nem tudtam, nem hallottam. Mi az ön iskolai végzettsége?
— Kilenc év egyetem. Teológiai doktorátus. Filozófiai licenciátus.
— Itt ugyan nem sok hasznát veszi ezeknek. Viszont legalább nekem nem kell sokat magyaráznom, hogy megértse, miről van szó. Kösse fel ezt a kis táblát a zubbonyának felső gomblyukába. Úgy kell viselnie, hogy a szám mindig jól látható legyen. A fatábla elvesztése, vagy a szám elrejtése szintén fegyelmi vétséget képez.
A kötözéssel hamar elkészülök. A nyomozó megelégedetten mosolyog. Hátrafordulva rákacsint a szederjes arcú, tipikusan alkoholista Mocsáryra. Az meg bárgyú lakájmosollyal nyugtázza a bizalmat. Az „Auschwitz-i kísértet" szellemeskedni kezd:
— Érdemes volna tükörbe néznie. Látná, milyen jól fest a mellén a fatábla. Akárcsak a francia Becsületrend nagykeresztje!

Az ajtócsapkodásból ítélve a Magánzárka Osztály rabjainak oktatása késő délutánig tartott. Arról: nem vagyunk többé emberek, csak számok.
Este dr. Törs Tibor átkopog:
— Miért voltak nálad oly sokáig?
— A sárgacsillagról tartottam nekik előadást.
— Nagyon jól tetted. Mit szólsz ehhez a megaláztatáshoz?
— Örülök neki.
— Miért? Én sírtam a méregtől.
— Minél több a kegyetlenség, annál közelebb az Isten büntető keze.
— Bárcsak igazad lenne! Mindig irigylem a papokat erős hitük miatt. Miről fogsz álmodni?
— Mint mindig: a szabadságról. Jó éjszakát!

1950. június 1.

A rabok sétája elmarad. Hideg vacsoraként három meghámozott nyers répát kapunk és apró papírkockára téve, egy deka zsírt. Az őrszemélyzet ünnepli, hogy a váci fegyház Állambiztonsági Intézetté alakult át. Az őrök új khaki-színű, államvédelmi egyenruhát kaptak. Némelyik elő is lépett. Lehota börtönparancsnok őrnagy lett. Kifogástalan új egyenruháján rengeteg kitüntetés. Szovjet partizán érmek, vörös csillagok. Nagyon tetszhet önmagának, mert a Magánzárka Osztályt háromszor is meglátogatja.

1950. június 23.

Kapun Eduard fogolytársam két aluminiumcsajkáját képekkel illusztrálta. Az egyikbe szög élével Szűz Máriát karcolta, s hozzá a feliratot: „Ave Maria". A másiknak oldalára Szent Erzsébet képét véste, akinek kötényében a kenyerek rózsákká változtak. Ma az őr ellenőrizte a csajkákat. Előállította bajtársamat a börtönparancsnokságra kincstári tulajdon rongálása címén. A parancsnok tíz nap sötét zárkát adott művészi honoráriumképpen a két rajzért.
Mialatt az őr kivezette bajtársamat a parancsnok szobájából, hallotta, hogy Lehota István parancsnok és Kovács Géza parancsnokhelyettes veszekednek, kié legyen a szépen illusztrált csajka...

1950. július 3.

Március közepétől július 1-ig, az elmúlt szombatig, a váci fegyház Nagyosztályainak egy része üres volt. Ha cellám ablakán kinéztem, az egykori Angolkisasszonyok zárkája szürkén és komoran tekintett rám, nagy rácsos ablakaival, mint egy elátkozott kastély. Hallomásból tudtam: az apácák dormitoriumait — közös hálószobáit még a múlt században rabcellákká alakították át. Egy-egy cellában öt rabot szoktak elhelyezni. A rabok a fegyház műhelyeiben dolgoztak. Mikor minket Bu-

dapestről idehoztak, a Nagyosztályok jórészét kiürítették. Valószínűleg így akarták elérni, hogy a mi Magánzárka Osztályunkat „légmentesen" elzárják.

Szombaton délután mozgást észleltem. Az ablakokat levették, letisztították. Majd visszarakták, de nem zárták be. Valamivel később öt rab állt az ablaknál, szemben cellámmal. Csak a szűk börtönudvar választott el bennünket. Kinézésükről ítélve: közbűntényesek. Egyikük fiatal, a többi idősebb. A tenyérnyi kék eget nézték és élvezték a rácsok közt behatoló napsugarat. Olykor némi gyanakvással átpillantottak felénk. Halkan tanakodtak egymás között. Valószínűleg találgatták: kik lehetnek a másik oldalon.

A jelbeszédet én kezdtem meg. Csak nagyon lassan reagáltak. Gyanúsnak találták közeledésemet. Végül a fiatal rab nekibátorodott. Válaszolni kezdett. Persze a hangtalan „beszéd" nehezen ment először. Kézzel-lábbal, levegőbe rajzolt betűkkel társalogtunk.

— Hányan vagytok?

— Öten. Nálatok?

— Csak egyedül vagyok.

— Mióta?

— Március 14-ike óta.

— Mikor ítéltek el?

— 1949 februárjában.

— Hány évet kaptál?

— Tizenötöt. Ti hány évre vagytok elítélve?

— Két év, két év, hat hónap, három év, négy év. Miért ítéltek el téged?

— Kémkedésért. (Szemem fölé, tenyeremből, ernyőt formálok. Jobbra-balra „kémlelek". Megértik.)

— Mi a foglalkozásod?

— Pap vagyok. (Áldástosztó keresztvetéssel jelzem. Mosolyognak: értjük, pap vagy.)

— Püspök vagy? (A fiatal rab mellén jelzi a püspöki keresztet.)

— Nem.

— Mindszenty bíboros is veletek van?

— Nincs.

— Hol van?

— Budapesten, a Conti utcai börtönben.

— Kik a többiek a te osztályodon?

— Tábornokok, csendőrtisztek, újságírók, miniszterek.

— Mind politikai foglyok?

— Igen.

— Szociáldemokrata is van köztetek?

— Van.

— Kicsoda?

— Kelemen Gyula, iparügyi államtitkár.

— Szakasits Árpád és Kéthly Anna is veletek vannak?

— Itt csak férfiak vannak. Szakasits nincs itt. Lebukott volna ő is?

— Igen. (A fiatal rab „összebilincselt" kezekkel jelzi, hogy Szakasits lebukott.)

— Biztos ez a hír?

— Biztos. Marosán György nincs köztetek?

— Nincs. Ő is lebukott volna?

— Nem biztos. Az emberek künn úgy beszélik, hogy talán ő is lebukott.

— Sok szociáldemokrata bukott le?

— Nagyon sok. Úgy hallottuk: 100 és 200 között.

— Rajk László belügyminiszter is köztetek van?

— Ő már az égben van. Felakasztották." (Ezt a legkönnyebb megmagyarázni: égre mutatva és ujjaimmal nyakamon a fojtogatást utánozva.)

— Ez nem lehet igaz! (Mind a négyen egyszerre ingatják fejüket. Nem hiszik el.)

— Esküszöm rá, hogy igaz. Az újságok nem írtak róla?

— Írtak. De mi nem hisszük el.

— Pedig ez az igazság. Múlt évben, október 15-én.

— Egyedül akasztották fel?

— Nem. Szőnyi Tiborral és Szalai Andrással együtt.

— Pálfy-Österreicher Györgyöt is?

— Őt is. Múlt év október 24-én.

— Kommunisták is vannak veled?

— Nem sok.

— Kik?

— Fölöttem lévő emeleten Weisshaus Aladár. Régi kommunista.

— Nem ismerjük. A Rajk-perből van valaki?

— Az épület másik szárnyán, két cellában, talán nyolcan. Nem hiszem, hogy ismeritek őket.

— Villányi András, a Gazdasági Rendőrség vezetője is köztük van?

— Ő is már a túlvilágon van. Május 4-én még itt sétált, lenn az udvaron. Elvitték és felakasztották.

A négy rab izgatottan tárgyal egymás között. Az öregebbek fejük ingatásával fejezik ki nem-tetszésüket. Villányit feltehetőleg ismerték. A gazdasági bűncselekményekkel vádoltak ügyét sok esetben a GR vizsgálta ki, a budapesti Csokonai utcai központjában. A rab rendszerint haragszik a kivizsgálókra. De most nagyobb a sajnálatuk, mint a szokásos harag.

Közben zajt hallok. Az őrségváltás megtörtént. A vékony, hallgatag Ádám, ávós szakaszvezető, vette át a szolgálatot. Nemrég került ide. Még nem ismerjük. Óvatosnak kell lennem vele szemben. Látszólag közömbösen végzi szolgálatát, hosszú nyakával, apró madár fejével úgy áll mindig, mint a hallgatás szobra. Viszont ő már a fiatal ÁVH-s gárda tagja. Nem tudni, mi lakozik benne. Intek a szembenlévőknek: vigyáznom kell, mert őrünk ellenőriz. Megértik. A fiatal rab kacsint szemével és búcsúzik.

Cellámban járkálni kezdtem. Szerencsém volt. A cellaajtó „kukucsának", kémlelőnyilásának fedőlapja észrevétlenül felemelkedett. Ádám szakaszvezető ellenőrzött. Nemsokára a szembenlévő ablakok is becsukódtak. A szombati nap lassan végére járt.

Vasárnap nem volt szerencsém a távbeszéddel. Dél felé ugyan kinyíltak a Nagyosztályok ablakai, de az udvaron sétáló őr durván elparancsolta az ablaktól a napozó rabokat. Az udvari őrszolgálat is az ÁVH újításai közé tartozik. Koráb-

ban csak a séta idején tartózkodott géppisztolyos őr az udvaron. Most ezt a szolgálatot éjjelre-nappalra állandósították. A vasárnapi őr Méreg István, durva kinézésű fatal ávós, csapzott szőke hajjal. Amikor körüljár, nem az épület mentén körbehúzódó kőjárdát használja. Szöges bakancsának léptei a kövön jól hangzanak s a magas falak itt a legkisebb zajt is jól visszaverik. A járda mellett jár. A puha homokban. Macskalépésekkel. Közben óvatosan fölfelé figyel, hogy rajtakaphasson egy-egy rabot, amint az ablakon kitekint. Ez tilos az ÁVH börtöneiben. Fegyelmi büntetés jár érte. Gondolom: majd megunja, mikor a nyaka a fölfelé nézéstől megfájdul. Különben is délben 12 órakor leváltják. Lehet, hogy a délutáni őr jobb lesz. Tévedtem. Az sem volt jobb. Vagy az előző őr jelentése következtében kellett állandóan ellenőriznie. A szembenlévő rabok a háttérben maradtak. Onnan intettek át nekem, hogy vigyázzak, mert a lenti őr folyton leselkedik.

Hétfőn több szerencsénk volt. Igaz, csak rövid időre. A Nagyosztályok ablakai nyitva maradtak. Viszont a cella lakói eltűntek. Valószínűleg már munkába álltak. Csak egy öreg, törődött rab maradt a cellában. Vele nem sokra lehet menni. Nem érti meg a jelbeszédet. Este, hat óra felé, a többiek is megjönnek. Az ablaknál levegőznek, mint szombaton. Az udvari őr ritkán jár körül. Nem is néz fel. Régi börtönőr, új ÁVH-s ruhában. A mi osztályunkon a fiatal Farkas István tizedes van szolgálatban. Halkan, alattomosan jár körül a folyosókon. Többször és szabálytalan időközökben jön. Ő is az új ÁVH-s garnitúrához tartozik. Szerencsére orrom, fülem és szemem kitűnő. Farkas tizedesnek, „Szöszi"-nek érkeztét orrom jelzi. Oly rettenetes lábszaga van, hogy 10-15 méterről meg lehet érezni. Mikor a cellában — mely mindig huzatos — undorító, rossz szagot érzek, tudom: közeledik. Nagyon kell vigyázni. Ennek ellenére, a távbeszélgetést ma folytattam. Ők kezdték a kérdéseket:

— Hogy hívják az intézetvezetőt?

— Lehota István. Állítólag BSZKRT munkás volt. Államvédelmi őrnagy. Őszhajú. Markánsarcú.

— Ki a helyettese?

— Kovács Géza. Vasmunkás volt. Államvédelmi százados. Jobb füle nyomorék. Birkózó volt. Karcsú, elegáns, „szépfiú". Kémelhárító tiszt.

— Ti nem dolgoztok semmit?

— Idáig semmit. Minket nem engednek dolgozni. Ti mit dolgoztok?

— Konyhán és a pékségben segítünk. Nem jó. Túl nagy a szigorúság. A másik börtönökben jobb volt. Írtok ti levelet hozzátartozóitoknak?

— Nem. Ebben a börtönben sem levélírás, sem látogató, sem könyvolvasás nincs.

— Értjük. Hogyan bírod ki munka, könyv és minden nélkül?

— Ki kell bírni!

— Nem akasztod fel magad?

— Én nem. Akassza föl magát a sok fiatal ávós. A lenti őr, meg társai.

— Mi szívesen kitekernénk a nyakukat. (A fatal kezével mutatja, hogyan csavarná meg az ávósok nyakát.) Nevetek.

— Most nem lehet. Majd eljön annak az ideje is. Most nagyon óvatosnak kell lenni. Milyen a világ odakünn?

— Nem jó. Sok embert lefognak. Új internáló táborokat állítanak fel. Sok papot deportálnak.

— Hová viszik őket?

— Nincs rendszer. Az ország egyik részéből a másikba. Nagyon haragszanak a papokra. Az ávósok félnek a háborútól. Hány pap van ott veletek?

— Az én emeletemen körülbelül 24. Egy emelettel feljebb hat.

— Hogy hívják őket?

— Baranyai Jusztin, Nagy Miklós, Asztalos János...

— A pócspetri plébános?

— Igen.

— Az újságokban olvastunk a pócspetri lázadásról. Melyik zárkában van?

— Fölöttem, a 156-osban.

— Ordass püspök is itt van?

— Itt volt ő is. Pár zárkával odébb, ezen az emeleten. Májusban szabadult.

— Az nem biztos. Odakünn az a hír, hogy a politikai foglyok nem szabadulhatnak. Internálótáborba kerülnek.

— Igen. Ez nagyon rossz hír!

— Te melyik ügyben buktál le? Egyedül?

— Nem. Heten voltunk. A Mindszenty perben.

— Értjük. Te vagy a Zakar András?

— Nem. Ő is itt van. A földszinten. Írnok.

— Az írnokoknak jó dolguk van.

— Régen az volt. Most már nekik sem jó!

— Mivel töltöd az időt, ha nincs munkád és olvasmányod?

— Sétálok. Gondolkozom. Imádkozom.

— Imádkozz értünk is. Mi is katolikusok vagyunk.

— Jó. Fogok imádkozni értetek.

— Odaát valami zavar támad. A hátul álló beteges öreg valamit izgatottan súg az elől állóknak. Szétrebbennek. Én is a háttérbe vonulok. Nemsokára egy börtönőr jelenik meg az ablakban. Kinéz. Egy darabig a Magánzárka Osztály ablakait szemléli. Valakit észrevesz a fölötte lévő emeleten, mert átkiált: „Hé! Tünjön el onnan az ablakból, de gyorsan! Régi börtönőri uniformisban van. Tőle nem kell félni. Viszont „híradóim" nem mernek többé az ablakhoz jönni.

1950. július 10.

Nagy zajjal félrevágódik a cellaajtó tolózárja. Az ajtó kinyílik. Alacsony, hajlotthátú szakaszvezető feje jelenik meg a nyílásban. Artikulátlan, szinte vérfagyasztó hangon üvölti be zárkámba: Séta! Maga az ember is inkább rablógyilkoshoz, mint fegyőrhöz hasonlít. Bakos József szakaszvezetőnek kuszált, világos haja van és gyűrött arca. Sohasem néz az ember szemébe. De ólálkodva, mint egy nádi farkas, annál többet leselkedik a cellák ajtajában. Az új ávós generációhoz tartozik, a népi demokratikus rendőrség „elit gárdájához". A rabok hamar megtalálták becéző nevét: „Madárijesztő".

Futólépésben kell végigrohannom az emeleti karzaton. Herceg Esterházy tíz méterrel előttem. Ő előtte meg a 61 éves Dálnoki Veress vezérezredes siet bicegve, az első világháborúban megrokkant lábával. A lépcsőház emeleti részén Ádám szakaszvezető áll ellenőrként. Hosszú, vékony alak, apró mogyoró fejjel. A francia forradalomra emlékeztet. Akkor vitték körbe a kivégzettek fejét vékony, hosszú póznára tűzve. A lépcsőház alján Kovács Ödön szakaszvezető. Puffadtarcú, korán hízásnak indult fiatal fegyőr, aki kegyetlenkedéssel igyekszik új gazdáját, az Államvédelmi Hatóságot, szolgálni. Mindketten időnként, állati ordítást hallatnak: Gyerünk! Nyomás! Kovács Ödön ráadásul káromkodással is fűszerezi bíztatását.

A félórás „séta" komoly fizikai megerőltetés. Katonai ütemre, gyorsított menetben, mélyen lehajtott fejjel. Jaj annak, aki fejét fel meri emelni, vagy a lépést eltéveszti. A hosszúkás udvar kijáratánál Napóleonként terpeszkedő, hatalmas szakaszvezető, Mocsáry Lajos, azonnal felírja nevét és cellaszámát, hogy fegyelmi büntetésre terjessze.

Alig várom, hogy a „sétának" vége legyen. Végre Mocsáry elkiáltja magát: A séta bevonul! Futólépés!

Egymástól tíz méter távolságra rohanunk fel a lépcsőkön, végig az emeleti karzaton, zárkáinkba. A zárkába érve, azonnal a cella oldalfalához kell állni. Arcunkkal szorosan a falhoz szorulva. Csak akkor szabad elmozdulnunk onnan, amikor Bakos szakaszvezető ránkzárta a cellaajtót. Persze a rab leleményes. Bakos a folyosó legvégén áll. Így a nyitott cellaajtó előtt elvonuló Törs Tibornak, vagy Lukács Bélának oda tudok súgni egy-egy üdvözletet, vagy rövid hírt. Ők meghajtott fejjel, mereven maguk elé nézve és szívbajuk miatt lihegve, igyekeznek zárkájukba. Egyetlen mozdulattal sem árulják el, hogy kíváncsi füllel hallgatóznak be a zárkába. Néha még híreket is adnak le menet közben, lesűrítve a híradást egy-két szóra. Lukács Bélát már többször előállították. Mindig mindent letagadott. „Ajkam nem azért mozgott, mert beszéltem. Súlyos szívbeteg vagyok. Amikor a lépcsőházban fel kell szaladnom, levegő után kapkodok." Mivel szívbetegsége közismert, eddig megúszta a fegyelmi büntetést.

A „séta" vagy helyesebben idegenlégiós büntetőmenet után székemet a cella sarkába állítom. Ilyenkor az őrök a sétára vonuló felső emeleti foglyok megfigyelésével vannak elfoglalva. A cella sötét sarkából, az ablakon át, széken állva, jól látom elítélt társaimat. Avatatlannak a rabok mind egyformák, mint a szürke verebek. Én a legtöbb rabot személyesen ismerem. Zárka elhelyezés szerint is. Így azonnal feltűnik, ha valakit a Magánzárka Osztályról elvittek, vagy ismét visszahoztak. Ha jobb színben van: biztosan a kórházból jött vissza. Ha sápadt és sovány: fegyelmi osztályon volt. Néha új rab tűnik fel. Olyankor az előtte és utána sétáló személy zárkaszámáról kell következtetnem: hol van elhelyezve.

A sétálók sorát Kunder Antal volt kereskedelmi miniszter nyitja meg. Egyenesen, szinte peckesen lép, mint aki büszke darócruhájára. Ő az örök ifjú, örökké optimista bajtárs a 167-es cellából. Mögötte apró, megtört öregember, fekete szemüveggel: Baranyay Jusztin, cisztercita szerzetes, a budapesti Tudományegyetem egyházjog tanára, Kunder cellatársa. Magas, vékony rab következik. Láthatóan sántít. Nem tudja tartani a távolságot. Az agyonfoltozott darócruha alatt aligha ismerné meg valaki Budapest egykor legelegánsabb emberét, a fehérhajú képviselőházi elnököt: Tasnády Nagy Andrást. Beesett arca mutatja: súlyos beteg lehet. Ő a 166-os cella lakója. Mögötte egyenes szálfaként, szabályos léptekkel, szinte méltósággal jár Kelemen Gyula, iparügyi államtitkár, jobboldali szociáldemokrata, a 165-ös cella lakója. Az alacsony, testes, hajlotthátú volt igazságügyminiszter, a 164-es hiányzik. A dülledtszemű, vastag szemüvegű dr. Antal Istvánt, akibe valami okból állandóan belekötnek a kegyetlen őrök, pár napja visszavitték az Államvédelmi Központba. Hajdan a „kormány eszének" hívták! Sok gyermekes, egyszerű családból származik. Az ávósok most az után kutatnak, hogy a múltban hányszor fordult elő visszaélés az országos választások alkalmával. Antal István a múlt politikai életének élő lexikonja. Adatait a kommunisták az ENSz vádjaival szemben kívánják felhasználni. Mintha a kommunisták választási csalásait össze lehetne hasonlítani a múltban igen szórványosan előforduló, alaposan kivizsgált és törvényesen megtorolt választási visszaélésekkel.

A következő sétáló Mohai-Mohaupt Gyula, Budapest nyilas polgármestere. Szerény ember, a börtönben is oly jelentéktelen, mint pár hónapos polgármestersége. Mögötte a legendás Szent László hadosztály parancsnoka, Szügyi Zoltán tábornok lépked. Több ejtőernyős rekord birtokosa. Csupa izom és energia. Cellájában minden nap elvégzi egy órás talajtornáját, a legbámulatosabb mutatványokkal. Ő a 162-es cellában van. Zárkatársa a csaknem kétméteres volt újságíró, Temesváry László, a Nemzeti Bank nyilas elnöke. Egyenesen és kimérten lép. Igen sovány. A rabsapka alól óriási orra látható csak. A 161-es cella lakója, Szent-Miklóssy István vezérkari őrnagy, kisportolt, középmagas ember, láthatólag jó kondícióban. Mögötte az ökumenikus zárka következik: a 160-as. Sós József és Horváth László katolikus papok, Komáromy János református lelkész és Dohány Marcell zsidó rabbi. Soványak, sápadtak, bár Dohány Marcell arcát oly sűrű szőrzet borítja, hogy róla nehéz ítéletet alkotni. A papok után egy katonatiszti zárka következik: a 159-es. Ternegg Kálmán altábornagy, a Légierők utolsó parancsnoka. Máder Béla és Dienes Gyula főhadnagyok. Fegyelmezetten, keményen lépkednek. Nyomukban: a magas dr. Tóth László főszerkesztő, mélyen lehajtott fejjel, magát sorsának megadva. Amióta hallókészülékét elvették, semmit sem hall. Az előtte haladóhoz igazodik s azt utánozza. Megy, ha az előtte lévő megy s megáll, ha az megáll. Persze, ez nem mindig sikerül katonás pontossággal. Az őrök olyankor őrjöngve szidják. Még jó, hogy nem hallja, amit mondanak. Tóth mögött lép a szintén magas, karcsú dr. Perneczk Béla földművelésügyi minisztériumi osztályfőnök, nyomában pedig zárkatársa, dr. Nagy Miklós, a budapesti Actio Catholica főtitkára. A 157-es zárka lakói. Majd sorban következnek az alacsony Asztalos János pócspetri plébános (156-os), Vidovics Ferenc kisgazdapárti főispán (155-ös), Fiala Ferenc újságíró és Málnássy Ödön történelemtanár (154-es). A fekete szemüveges, testes kommunista nyomdász: Weisshaus Aladár (153-as) és dr. Lénárd Ödön piarista paptanár (152-es). A sor végén aszkétikusan vékony, szellemszerű alak zárja a sort: gróf Serényi Miklós földbirtokos, volt miniszter.

Szomorú menet. Mégis öröm számomra, hogy láthatom őket. Megvannak, élnek. Istennek hála!

Mikor a sor visszaér ablakom alá, a sunyiképű, fekete hajú, alacsony Rácz Lajos szakaszvezető, a legvadabb új őrök egyike, odaugrik dr. Baranyay professzorhoz. Teli torokból ordítja: „Te büdös csirkefogó! Hajtsd le mélyebbre a fejedet! Gyorsabban lépj! Érted?"

A 86 éves professzor apró lábaival igyekszik a parancsot teljesíteni. Öklöm a zárkában összeszorul. Agyon tudnám ütni ezt a gazembert. Tehetetlenségemben könnycsepp hull szememéből. De nehéz kereszténynek lenni, sóhajtom magamban és bosszút nem érezni ilyenkor!

Éppen le akarok lépni a székről, mikor a szembenlévő Nagyosztályok távoli ablakában valaki megjelenik. Halina sapka van a fején. Vállán csak átvetve: halina kabát. Barátságosan integet a Magánzárka Osztály ablakai felé. Nemsokára egy hozzám közelebb eső ablakban jelenik meg. Ismét integet felénk. Villámszerűen hasít tudatomba: vigyázz, beugrató ügynök! Arca frissen borotvált. Zárkáról zárkára tud menni, akadály nélkül. Ez csak ávós lehet. Legurom a székről és izgatottan morzézok dr. Törs Tibornak: „Vigyázz, ávós beugrató integet szemben". Törs hálás a közlésért és riasztja Lukács Bélát. Töröm a fejemet, ki lehet az illető. Az arc nagyon ismerős. Végre rájövök: Nagy István szakaszvezető, aki ma nincsen szolgálatban a mi emeletünkön. Ő próbálkozik, hogy valakit az ablaknál állva elkapjon integetésen.

1950. július 13.

Ma Nagy István szakaszvezető van szolgálatban emeletünkön. Óvatosságból nem nézem végig a felső emeletek sétáját. Leülök a fonalmentő gép mellé és dolgozom. Érzésem nemsokára igazolódik: a szakaszvezető óvatosan körüljár séta alatt és ellenőriz. Mintha újabban az őrök egymással versenyeznének: ki tud kegyetlenebb lenni a rabokhoz. A kommunisták ezt „demokratikus éberségnek" hívják.

Közvetlen ebéd előtt a csendes folyosókon ütések csattannak fel. Közvetlenül felettem. Kovács Ödön szakaszvezető hangját hallom, amint kiabálja: „Velem nem fognak maguk kitolni! Vegye tudomásul, ha én agyonverem magát, engem soha senki nem vonhat felelősségre!"

Még egy darabig hallatszik a karzat padlójának dübörgése, amint Kovács Ödön szakaszvezető és társa, Szekér János tizedes, lábbal rúgja, ököllel üti az áldozatot. Az áldozat olykor feljajdul fájdalmában, de látszólag férfiasan viseli el a verést. Azután elcsendesül minden. Az áldozatot belökik a zárkájába. Házimunkások jelennek meg és mossák fölöttem a karzat padlóját. Ez vért jelent. A börtönfolyosók oly csendesek lesznek, mint egy temető. Mindnyájan szenvedő társunkra és saját kiszolgáltatottságunkra gondolunk. Valóban: a Sátán karmaiban vagyunk.

Csak este tudom meg a történteket a kisgazdák morzeközléséből. Szanyi Tihamér, az egyik házimunkás a háborúban tartalékos zászlós volt. Szovjet fogságba esett, elvégezte az „Antifasiszta-iskolát", a kommunista agitátor-képzőt. Korán hazaengedték a fogságból. Azonnal „igazolták" demokratikus múltját. Pécsett, a honvédségnél lett nevelőtiszt. Főhadnagyi rangig vitte, akkor azonban kitudódott, hogy a fronton, évekkel ezelőtt, résztvett partizánok kivégzésében. Elítélték tíz évi börtönre. A fölöttünk lévő emeleten házimunkás. Veszedelmes börtönbesúgó. Napokkal ezelőtt jelentette Kovács Géza államvédelmi főhadnagynak, a börtönparancsnok helyettesének, hogy a Magánzárka Osztályról az elítéltek a Nagyosztályok közbűntényes elítéltjeivel jelek útján érintkeznek. Jelentésének következménye lett, hogy séták alatt Nagy István őrmester, sőt maga Kovács Géza főhadnagy is, rabruhát öltve integettek nekünk a Nagyosztályok ablakaiból. A mi emeletünkön senki sem ugrott be a provokátoroknak. De fölöttünk Som István fiatal tanító, akit a pócspetri lázadás ügyében ítéltek halálra, majd életfogytiglanra, visszaintett a 102-es cella ablakából. Ezt „büntette meg" Kovács Ödön és Szekér János önhatalmúlag.

Som István orrából, szájából folyt a vér. A megvadult őrök ennek ellenére nem hagyták abba a verést, míg az áldozat ájultan a folyosó padlójára nem zuhant. Utána bedobták zárkájába, a szalmazsákra. Mikor dolguk végeztével a földszintre lementek, a Magánzárka Osztály kapuján éppen Kovács Géza főhadnagy jött be. Megkérdezte Kovács Ödönt, mitől véres a keze. Ő bevallotta, hogy mit csinált. A főnadnagy feljött az emeletre, benézett Som István zárkájába. Addig nem távozott, amíg a házimunkások a vér nyomát el nem tüntették. Utána elvitte a két fegyőrt a börtönparancsnokhoz jegyzőkönyv felvételre. Kovács Ödön szakaszvezető persze meg van ijedve. A pártszemináriumokon azt hallotta eddig, hogy a fasiszta bűnözőkkel szemben minden meg van engedve. A mi életünk csak annyit ér, mint egy kártékony rovaré: bármikor kiolthatό. Most meg jegyzőkönyvbe került, hogy felsőbb utasítás nélkül, önhatalmúlag intézkedett, s ezzel a fegyelmet megsértette. Szekér János még jobban fél. Őt még nem vette át az ÁVH. Ügyének kivizsgálása folyamatban van. Mint levente, 1944. őszén Nyugatra került, onnan jött vissza 1945-ben. Hiába hord tüntetőleg piros pulóvert zubbonya alatt, a „nyugatosság vádja" fölötte lebeg.

Ma este, azt hiszem, sokan imádkozunk Som Istvánért. Vékonydongájú fiú, túl fiatal és gyenge ahhoz, hogy a nehéz börtönéveket tüdőbetegség nélkül megússza. Ez a durva verés lelkileg is összetörheti.

1950. július 14.

A délelőtti félórás séta után magas, fiatal, szőke őrmester lép be cellámba. Antantszíj van a vállán, tehát ő az új őrparancsnok, vagy annak helyettese. Papírlapot tart kezében, melynek szövegét felolvassa:

„Felhívom az elítéltek figyelmét, hogy a cellák ablakához közeledni, vagy az ablakon át kitekinteni súlyos fegyelmi büntetés terhe alatt tilos. Az udvari őrségnek parancsa van, hogy az ablaknál álló elítéltekre, felszólítás nélkül, rálőjön. Az esetleges következményekért minden felelősség a parancs megszegőit terheli. Börtönparancsnok."

— Megértette? — kérdi az őrmester.

— Meg. Szeretném azonban megkérdezni: hogyan tartsuk tisztán az ablakokat, ha nem szabad az ablakhoz közeledni?

— Majd arra is lesz intézkedés. Egyelőre ehhez a parancshoz tartsa magát. A fontos az, hogy ezt megjegyezze: Ha az udvari őr magát az ablaknál meglátja, külön felszólítás nélkül szitává lövi. Érti?

— Értem.

Pár perc múlva, mikor az őrmester a fenti emeleten nyitogatja a zárkákat, dr. Törs Tibor morzézik:

— Mit szólsz a szörnyű intézkedéshez? Én igen szomorú vagyok.

— Én meg nagyon örülök. Nagy baj lehet odakünn, ha ennyire kegyetlenek. Hitlerék is akkor voltak legkegyetlenebbek, mikor nagy bajban voltak.

— Adja a jó Isten, hogy igazad legyen. Én nem vagyok ilyen optimista.

— Miért?

— Ha ennyire félnek a kommunisták: vagy elvisznek minket Szibériába, vagy tömegsírba géppisztolyoznak. Aki ilyen intézkedéseket ad ki, annak már nem kell sok a „végső megoldáshoz".

— Ne félj, a jó Isten vigyáz reánk. Lehota börtönparancsnok és Princz alezredes, a Belügyminisztérium Börtönügyi Főosztályának vezetői, aljas emberek, de főleg gyávák. Miért nem merik vállalni a felelősséget az ablaknál megjelenő rab életéért? Miért vagyunk mi a felelősek? Mert gyávák! A gyáva embertől nem kell félni!

— És mi lesz, ha az oroszok parancsolják nekik kivégzésünket? Ők ahhoz is gyávák, hogy ellentmondjanak!

— Tibor, ne gondoljunk most erre! Bízzunk a jó Istenben!

— Igazad van. De most befejezem az adást, mert Lukács Béla izgatottan kopog a másik oldalon. Biztosan kiváncsi véleményünkre!

— Isten veled!

1950. július 15.

A délelőtti séta elmarad. A szembenlévő Nagyosztályok ablakait sűrű mésszel belülről bemeszelik. A rabmunkások meszelés közben csak lopva mernek felénk tekinteni. Mindegyik mögött őr áll. A velem szembenlévő ablakot beesett arcú, vékony, feketehajú rab meszeli. Mikor a magas ablak felsőrészén dolgozik, ecsetjét jól bemártja. A mész nagy cseppekben spriccel le. Egyenesen az alatta álló fiatal ávós ruhájára. Az őr egetverő káromkodással húzódik hátrább. A fiatal rab gyors mozdulatokkal dolgozik tovább. Közben huncutul felénk kacsint. Én a fonalmentőgépnél ülök, cellám ablakával szemben. Mialatt az őr ruháját tisztogatja, két kezem összefogásával gratulálok a rab festőnek. Újabb huncut kacsintással nyugtázza a furcsa „gratulációt".

A munkát hamar befejezik, az ablakokat bezárják. Úgy érzem: a nagyvilág felé számunkra is egy ablakkal kevesebb lett.

1950. augusztus 19.

Együttműködés, vagy ellenállás? Örök dilemma a gondolkozó emberek számára, amikor egy hamis alapelvekre épülő mozgalom megindul hódító útján. Így volt Hitler idejében, így van a sztálini proletárdiktatúra esetében is. Az idealisták lemérik a mozgalmat elveik mérlegén, könnyűnek találják és elvetik. Ők ellenállnak. És elhullanak egy hősies harcban. A realisták kompromisszumokon törik fejüket. Beállni a mozgalomba, elhódítani az élpozíciókat, jó irányba terelni, „meglovagolni" a mozgalmat. Vagy beállni csak azért, hogy a nagyobb rosszat megakadályozzák. Ha ők vannak pozícióban — mondják — mégiscsak kevesebbet ártanak, mint a vad, fanatikus bolsevikok.

Mindszenty bíboros idealista. 1945-től, azaz az első perctől kezdve ellenállt a kommunista diktatúrának. Sohasem kell lelkiismeretfurdalást éreznie, mint a külföldre szökött Nagy Ferenc miniszterelnöknek, a felakasztott Rajk László belügyminiszternek, a börtönbe jutott Szakasits Árpád köztársasági elnöknek, Ries István igazságügyminiszternek, Kéthly Anna képviselőházi alelnöknek és egy sereg miniszternek, államtitkárnak, tábornoknak, hogy valaha is a megszálló szovjethatalom s ennek szuronyaira támaszkodó kommunista diktatúra szekértolója volt.

Ma hét magasrangú katonatisztet akasztottak fel Budapesten. Még május 21-22. éjszakáján fogták el őket. Bírósági tárgyalásuk a budapesti Haditörvényszék előtt augusztus 12-13-án volt. És ma már végre is hajtották az ítéletet. Nagyon siettek.

A szereplők mind a Horthy rezsim hivatásos tisztjei, akik a hitlerizmus térhódítása idején ellenállási érdemeket szereztek, vagy legalábbis demokratikus érzelműek voltak. A háború után igazolták őket és szolgáltak az új demokratikus hadseregben. A kommunistáknak 1945-ben nem voltak az országban képzett tisztjeik. Ezek nélkül a régi tisztek nélkül meg sem tudtak volna mozdulni. Felhasználták tehát őket, sőt a legmagasabb pozíciókba ültették. Ma már van utánpótlás megbízható kommunistákból. A régieket tehát elteszik az útból. Igaz, elég véres módon, de a diktatúra, az nem jótékonysági egyesület. A diktatúrában nem lehet csendben félreállni, nyugdíjba menni. Csak vakon előremenni a pusztulásba. Aki egy percre meginog, szintén elveszett.

Akik vallják, hogy lehet és kell is a bolsevikekkel együttműködni, tanulhatnak a hét magyar tiszt sorsából. Ők is tanultak, de sajnos már csak a bitófa alatt...

A hét kivégzett: Sólyom László altábornagy, a vezérkar főnöke, Ily Gusztáv altábornagy, a honvédség nyugalmazott főfelügyelője, Pórffy György vezérőrnagy, a tüzérség parancsnoka, Révay Kálmán vezérőrnagy, a tiszti Akadémia parancsnoka, Nerényi-Scholtz Zoltán dr., vezérőrnagy, az orvoskar főnöke, Beleznay István vezérőrnagy, hadtápfőnök, Lőrinczy Sándor ezredes, a tiszti Akadémia tanára.

A per I. csoportjában 19-en voltak vádlottak, akik között egy vezérezredes, két altábornagy, hét tábornok, a többiek ezredesek és egyéb törzstisztek. Kilenc halálos ítélet hangzott el, a többi életfogytiglan, 15 év és hasonlók.

A per II. csoportjának tárgyalása augusztus 14-15-én volt kb. harminc vádlottal, akik közül hármat ítéltek halálra: Vajkó László tüzéralezredest, a tüzériskola parancsnokát, Dittrich Lajos volt bankigazgatót, huszadrendű vádlottat, és Kászonyi András ezredest. Kegyelmet egyedül Kászonyi ezredes kapott.

Igen jellemző a proletárdiktatúra igazságszolgáltatási rendszerére Dittrich Lajos volt hódmezővásárhelyi bankigazgató esete.

Dittrich 1944-ben az orosz hadsereg bevonulásakor, mint azt a magyar középosztály százezrei tették, Ausztriába menekült. 1947-ig egy kis osztrák faluban, Griesbachban élt. A békekötés megtörténte után (1947. február 10) hazatért Magyarországra. A Katonapolitikai Osztály őrizetbe vette és két hónapon keresztül tartotta vizsgálati fogságban. Kutatták, vajon nem követett-e el háborús, vagy népellenes bűncselekményt, vagy nincs-e kémkedésre beszervezve nyugati hatal-

mak részéről. Nem találtak semmit, elengedték. Dittrich ekkor felkereste budapesti lakásán Lőrinczy Sándor ezredest, Lőrinczy Sándor feleségének mostohaapja ugyanis, Felméry Lajos volt ezredes szintén Ausztriában, Griesbach faluban élt és hazatértekor megkérte őt, hogy adja át üdvözletét mostohaleányának. Dittrich az üdvözletet átadta.

1950 április végén Dittrich ismét a fővárosban járt. Felment Lőrinczyék lakására, hogy megérdeklődje, mit tudnak régi barátairól, akik Griesbachban maradtak. Lőrinczyék nem voltak otthon. Dittrichnél véletlenül nem volt névjegy, sem jegyzetfüzet, ezért letépte újságja szélét és ezt írta rá: „Itt voltam Dittrich Lajos (Griesbach), lehet, hogy holnap újra eljövök." Griesbachot azért tette a neve után, hogy ha évek múltán már megfeledkeztek volna róla, tudják, hogy arról a bankigazgatóról van szó, aki Griesbachból üdvözletet hozott. Másnap Dittrich tényleg elment ismét és kedvesen elbeszélgetett Lőrinczynével a régi ismerősökről.

Május 21-én éjjel Lőrinczyt őrizetbe vette az államvédelmi hatóság. A házkutatásnál megtalálták az újság letépett szélét a szöveggel. Az ÁVÓ azonnal kémkedést látott a Griesbach „titkos jelszó" mögött. Lőrinczy vallomása alapján letartóztatták Dittrichet. Öt napig nem adtak neki enni és szörnyen kínozták. Dittrich, hogy a szadista kínzásoktól megszabaduljon, az ötödik nap különös tervvel állt elő. Előadójának ezeket mondotta: „Tudom, hogy önöknek az a célja, hogy kompromittáló adatokat nyerjenek az amerikaiak ellen. Én hajlandó vagyok elvállalni, hogy magam szerkesztek és aláírok egy jegyzőkönyvet, mely szerint az amerikaiak engem Ausztriában kémkedésre beszerveztek. Megírom, mennyi dollárt kaptam ezért, sőt egy Ausztriában élő amerikai tiszt nevét is megadom, mintha az szervezett volna be engem. Ezzel szemben hagyják abba a kínzást és adjanak enni."

Az ÁVÓ belement ebbe az ajánlatba. A jegyzőkönyv elkészült. Dittrich maga konstruálta a pert önmaga ellen.

A haditörvényszék ugyanezen jegyzőkönyv alapján halálra ítélte Dittrichet. Ő maga azt gondolta, hogy mindez csak formaság, később az ÁVÓ hálás lesz közreműködéséért és enyhén fogja kezelni ügyét.

Az ÁVÓ valóban hálás volt. Felakasztatta őt. Lőrinczy Sándort először életfogytiglanra büntették, ma pedig minden értesítés nélkül kivitték zárkájából, kihirdették előtte a halálos ítéletet és felkötötték. Lőrinczynét 12 évre ítélték. A nyomozás alatt azzal gyötörték, hogy miről beszélgetett Dittrich-hel. Természetesen régi közös ismerőseikről, főleg tisztekről, hol vannak, mivel foglalkoznak. Kérdezték, miért nem levelezett mostohaapjával, Felméryvel. Lőrinczyné azt válaszolta, hogy félt, mert ura aktív szolgálatot teljesített a hadseregben. Egyedül három kisgyermekéről küldött fényképet Pocsatkó István kereskedőn keresztül. Pocsatkó fivére volt Felméry ezredes második feleségének. Pocsatkó Istvánt is letartóztatták. Kiderült, hogy Pocsatkó megkérte leányát, Gallus Viktornét, hogy ő írjon levelet Ausztriába Felméryéknek s abba tegye bele a gyermekek fényképét. Gallusnét is letartóztatták. Ezért az ártatlan családi levélért Pocsatkó és Gallus Viktorné 12-12 évet kaptak. Csodálkozhatunk, ha a szovjet szférában nem mernek az emberek levelet írni?

1950. október 19.

Ebéd után izgatott kopogás hallatszik a központi fűtés csövein. Valamelyik társam délelőtt a börtön kórházában volt vizsgálaton. Sikerült néhány pillanatig az ottdolgozó rab-orvosokkal beszélnie. Érdekes hírt közölt: Szorosabbra vonják a szovjet-magyar együttműködést a kémelhárítás terén. Eddig is szovjet-ügynök volt a „magyar" Államvédelem több magasrangú tisztviselője s nyomozástechnika tanulására nem egy tehetségesebb nyomozót Moszkvába küldtek, most a Szovjetunió még többet akar. Minden politikai foglyot újrafényképeznek Magyarországon a szovjet elhárító szervek részére. A dolgozó rabokat az elmúlt napokban fényképezték, ma a magánzárkások kerülnek sorra.

Izgatottan hallgatom a fűtőcsöveken végigszaladó morze jeleket. Fényképezni visznek. Hátha találkozom valakivel a régi bajtársak közül? Talán hallok valami hírt is? A magánzárkás rab élete olyan egyhangú, eseménytelen, hogy a legkisebb esemény is nagy izgalomba hoz minket. Nem egyszer megtörténik, hogy egy egyszerű átköltöztetésnél vagy kihallgatásnál a magánzárkás rab szívrohamokat kap. Az embert a magány oly érzékennyé teszi minden külső történésre, hogy ez egész természetes jelenség.

Este jönnek értem. Minket egyenként visznek a fényképezésre, hogy ne láthassuk társainkat. Szótlanul haladunk végig a csendes börtönfolyosókon. Itt-ott álmos őröket látok meghúzódva a folyosók ablakmélyedéseiben. A parancsnoki épületbe visznek. Egy szobában a sarokba állít őröm. Fejemet szorosan a falhoz nyomja. Súlyos verést helyez kilátásba arra az esetre, ha oldalt találnék nézni. Ő maga beáll a szomszéd szoba ajtónyílásába. Az ajtót egészen magára húzza, hogy ne halljam a belül folyó beszélgetést. Nekem azonban jó fülem van. Csendben egész jól kiveszem, mi folyik odabenn. Úgy látszik, egyik társam elmázolta az ujjlenyomatot, mert erősen szidják:

— Mi az főfelügyelő úr, magának tudni kellene, hogyan csinálják az ujjlenyomatot!

— Nálunk az ilyen kis dolgokat egy hivatalszolga intézte.

— Mi az, tán maga detektív volt? (Ezt egy női hang kérdezi.)

— Mégpedig a javából!

— Ismerte Cselényi József detektívet? — kérdi a női hang.

— Jó barátom volt!

— Ő ölte meg a férjemet — jegyzi meg a nő.

— Akkor ön Ságváriné!

— Szóval most már tudja, hogy ki vagyok! — csendül fel gúnyosan és fenyegetően a női hang.

Az őrnek gyanúsnak tűnik, hogy mereven vigyázzban állok és nem mozgok. Becsukja az ajtót. Néhány perc múlva kivezetik azt a rabtársamat, aki detektívfelügyelő volt. Én kerülök sorra. Bevezetnek, leültetnek. Állam alá táblát tartanak nagy nyomtatott számmal. Csak a fejem és a szám lesz a képen. Két felvételt készítenek. Utána az ujjlenyomatok tömkelege. Az adatok felvételét két hölgy végzi. Az egyik Ságvári Endre „kommunista mártír" felesége. Harmincév körüli, feketehajú, kerek arcú, duzzadt ajkú hölgy. Sötétkék ruhát visel. Rám szól durván, hogy hangosabban beszéljek. Már hónapok óta nem beszéltem senkivel, hangom kissé

fátyolos. Felszólítására ugyanazon a hangon folytatom az adatok diktálását. Ságváriné ismét szólni akar, de a mellette ülő sovány idősebb nő leinti. Az a nő ismer engem az Államvédelmi Központból. Ő fényképezett le elfogatásom után.

Miközben írnak, próbálom eszembe idézni Ságvári Endre alakját. 1944-ben illegalitásban élt. Régi nyilvántartott kommunista volt. A magyar rendőrség politikai csoportja kereste őt, de még jobban kereste az illegális nyomdát, ahol a kommunista röplapokat kiadták. Végre 1944 május végén a rendőrség bizalmas bejelentésből értesült, hogy Ságvári Endre Budapest egyik legszebb részének, Hűvösvölgynek egyik cukrászdájában illegális sajtótermékeket fog valakinek átadni. Cselényi József politikai detektív ment ki két társával a helyszínre. Külön-külön feltűnés nélkül mentek be a cukrászdába. Leültek és süteményeket rendeltek, újságot olvastak. Ságvári is a cukrászdában volt. Egy hátsó asztalnál ült. Aktatáskája az asztalon feküdt, nyitva maga felé fordulva a nyílása. A személy, akit illegális találkozóra várt nem érkezett meg. Ságvári rosszat sejtett. Felállt az asztaltól, hogy a cukrászda belső bejárata felé menjen. Talán a röplapokat akarta megsemmisíteni a mellékhelyiségben. Vagy menekülni akart.

A nyomozók is felálltak helyükről. Ságvári látta, hogy útja el van zárva. Belenyúlt aktatáskájába, kihúzta revolverét és a detektívekre több lövést adott le. Izgatott volt, nem talált. Cselényi József detektív csak egyszer lőtt, de akkor Ságvári holtan bukott a cukrászda padlójára. Magával vitte az illegális nyomda titkait is.

Most felesége az ÁVÓ alkalmazásában van. Az biztos, hogy Ságváriné nekik teljesen megbízható. Ilyen alkalmazottaktól az ÁVÓ-nak nem kell félnie. Ők gyűlölnek bennünket, mert bennünk gyilkosokat látnak.

Örvendek, hogy az ÁVÓ lefényképezett. Ők maguk örökítik meg gaztetteik emlékét. Beesett arccal, erős szakállal, eredeti testsúlyom egyharmadát elvesztve ültem a fényképezőgép lencséje előtt. Egyszer ez a fénykép bizonyíték lesz az ÁVÓ ellen. S ők maguk csinálják.

1951. március 21.

Éjjel visszahozták Vidovics Ferencet, volt kisgazdapárti főispánt. Ő is a „veszélyesek" közé számít s velem azonos körülmények között magánzárkás a harmadik emeleten. Ilyenkor fel van ajzva az a néhány ember, akinek sikerül megtudnia a régi bajtárs visszaérkezését. Vajon hol volt Vidovics, látott, hallott-e valamit a külső világból, vagy legalább ki tudott-e valamit olvasni a kihallgatások kérdéseiből, hangneméből? Ezek a kérdések gyötörnek most engem is.

Séta után hallom, hogy a házimunkások ajtómat olajos ruhával fényesítik. A ruha surlódása mellett három alig hallható kopogtatásra leszek figyelmes. Ez Rosta Zoltán volt bankigazgató jeladása: mondani akar valamit. Az ajtóhoz megyek, a kémlelőnyíláshoz közelhajolok és halkan köhentek. Az ajtón lévő kerek kémlelőnyílás külső fedőlapja egyszerre felnyílik, a nyílásban megjelenik Rosta Zoltán arcának alsó része. Ő maga úgy tesz, mintha szorgalmasan dörzsölné az ajtót, keze állandóan ide-oda mozog, ajka ezalatt suttogva, szinte erősebb mozgás nélkül darálja a legújabb újságot: Vidovics útját. Az őr nyolc-tíz lépésre van tőle és semmit sem vesz észre a híradásból.

Vidovicsot négy nappal ezelőtt vitték el. Éjjel jöttek érte, levezették az udvarra, „csuklyát" húztak sűrű zsákszövetből fejére, vállára, hogy ne lássa, hová viszik és ne láthassa őt se senki, így tették autóba és az út hosszúságából következtetve Budapestre vitték. Megérkezve kiszálltak, néhány lépcsőfokon felmentek, majd hosszabb udvaron keresztül egy lépcsőházhoz vezették, ahol sok lépcsőn kellett lemenni a föld színe alá. (Ez a leírás teljesen illik a Budapest V. Belgrádi rakparton lévő ávós házra, mely kívülről modern bérház benyomását kelti, belülről azonban különleges rendeltetésű épület; két emeletnyi mélységben a föld alatt két cellasorral.)

Lenn megálltak, levették fejéről a „csuklyát". Egy nagy terem volt látható, falain sok vérfolttal, padlóján csatorna húzódott végig, szintén véres folyadékkal telve. Kívülről lövések zaja, jajgatás, halálhörgés, sikolyok hallatszottak. Mintha kivégzés folyt volna a közelben. Persze a régi foglyot, az „öreg rókát" az ilyen magnetofon szalaggal rendezett ijesztés már nem hatja meg.

Vidovics egy orosz csoport előtt állt. Magas, 55 év körüli, sötétszőke hajú, jóarcú férfi, civil ruhában volt a kihallgatás vezetője. Mellette egy másik civil ruhás férfi állt, azután a tolmács és három ázsiai képű katona orosz uniformisban. A kérdéseket az idős orosz nyomozótiszt tette fel, a tolmács magyarra fordította. Főleg akörül forgott a kihallgatás, hogy Vidovics miért gyűlöli az oroszokat, hisz azok „felszabadították" Magyarországot. Azután melegen érdeklődött a kihallgató a Gaál Gaszton féle, Vidovics által szervezett gárda iránt. Kik voltak ennek tagjai, hol voltak szervezetei. Vidovics kitartó tagadására, megkezdődött a kínzás. Két ápoló-szerű jelenség jött, Vidovicsnak parancsot adtak a levetkőzésre. Az egyik, kezével tapogatva végigment Vidovics egész testének izomzatán és oroszul diktálta a másiknak megfigyeléseit. A másik az ottlévő asztalkájánál a bemondás alapján pontos térképet készített Vidovics testi alkatáról. A három katona megkezdte a „kezelést". Először használt gumiabroncsból készült „sisakot" tettek Vidovics fejére és a sisakot gumibottal ütemesen ütötték. Az első ütések egyáltalán nem fájtak, de később egyre elviselhetetlenebbek lettek. Mintha feje szét akarna robbanni és egész testében elektromos szikrák szaladgáltak volna szerteszét. A „sisakot" azért használták, hogy fején ne maradjon feltűnő külső sérelmi nyom.

Egy idő múlva abbahagyták fejének verését. Az orosz egészségügyi a magakészítette „térképet" nézve orosz nyelven parancsokat osztott, s — a parancsoknak megfelelően — a három katona Vidovics testének különböző helyeire mért ütéseket. Közben természetesen folyt a kihallgatás Vidovics merev elutasító magatartása mellett. Egyszercsak elájult. Mire magához tért, ablak nélküli cellában találta magát. A villany éjjel-nappal ég e földalatti börtönben, úgyhogy nem lehet megállapítani a napok múlását. Többször vitték a terembe további vallatásra. Néha az idősebb orosz nyomozótiszt helyett egy feketehajú, göndör, feketeszemű és barnabőrű magas, sovány fatalember vette át a kihallgatás vezetését. Ez hízelgő hangon próbálta rábeszélni, hogy tegyen beismerő vallomást és ne hagyja magát tönkretenni. Vidovics hajthatatlan maradt. Végre ma éjjel csuklyába bújtatva, autón viszszahozták régi zárkájába ide Vácra. A reggeli sétán Asztalos Jánossal, a pócspetri plébánossal és Weiszhaus Aladár kommunista frakcióvezérrel sétálva sikerült őket suttogva megkérdeznie, hogy hány napig volt távol. Így tudta meg, hogy

négy napig tartott az orosz NKVD tortúrája az állítólag „szuverén" magyar földön.

A történet kissé hosszú volt, Rosta Zoltán távirati rövidségének ellenére. Hogy ne legyen feltűnő az ajtónál a hosszas időzés, Rosta közben továbbment, letisztította az utánamkövetkező két ajtót, azután egy óvatlan percben ismét visszalopakodott ajtómhoz. Így két részletben sikerült bejuttatnia a híranyagot. Az őr közben fölfelé beszél társának a fölöttünk lévő emeletre a váci leányokról, az elmúlt vasárnap kocsmai élményeiről.

Néhány napja múlt egy éve, hogy ide hoztak bennünket. Azóta teljesen egyedül vagyok. Levelet nem kapok, nem írhatok. Látogató, ügyvéd nem jöhet. Könyvet, újságot azóta nem láttam. A nagyvilággal egyetlen összeköttetésem Rosta Zoltán suttogva eljuttatott hírei. Az ÁVÓ szándéka szerint minket teljesen el kell a külvilágtól szigetelni. Csak a Kreml titokzatos keze nyúlhat be a váci Állambiztonsági Intézetbe, hogy akkor és úgy kínozhasson meg bennünket, ahogyan akar.

1951. április 23.

A csehek Vojtechnak hívták, a poroszok Adalbertnek, a magyarok Bélának. Három nép nagy térítője volt. Honfitársai, a csehek elüldözték, a poroszok megölték, a magyarok majd ezer éve a legnagyobb tiszteletben részesítik.

Míg Rómában éltem, kilenc éven át mindig elzarándokoltam e napon a San Bartolomeo all'Isola templomba, ahol fej-ereklyéjét őrzik. Ma gondolatban járok ott a Tiberis piszkossárga vizénél, az ódon ívelésű hídnál, a szűk, öreg épületeknél, melyek környékén nehéz szag terjeng s az ablakból lóg a családi fehérnemű.

Egyhangúan forgatom kézi orsózógépem kerekét. A fehér szál egyenletesen rakódik az orsóra, egyik sor a másik után, száz és száz méter. Olyan ösztönszerű minden mozdulatom, olyan gépies, hogy ha a szörnyű éhség vissza nem hívna a valóságba, szinte nem is tudnám, hogy a börtönben vagyok. De a gyomromban kínzó éhségérzet van, többször oda kell néznem a falra, ahol egy vonással pontosan be van jegyezve az ebéd ideje. Többféle vonás van ezen a napórán a tavaszőszi és a nyári napállás szerint. S minél jobban közeledik a napsugár az ebédet jelentő vonal felé, annál gyakrabban néz oda a rab. Pedig tudom, hogy csak bablevest fogunk kapni és répafőzeléket. Zsírtalan levesszerű étel ez, benne úszkáló sárgarépa darabokkal. Ebéd után egy óra múlva vissza fog térni az éhségérzet. És újra a napsugár és árnyék választóvonalát nézem, hogy mikor lesz a vacsora.

Családunk ma elmegy apám sírjához. Virágot visznek névnapi üdvözletül. Ő is a Béla nevet viselte. Rólam is szó esik. Szabadulásom esélyeit latolgatják. Egymást bíztatják, holott maguk sem hiszik, hogy élve kerüljek ki az Állambiztonsági Intézetből. Meggyújtanak egy gyertyát értem, s talán már azon gondolkodnak, hogy ne örök nyugodalmat kérjenek-e számomra az Úrtól. Mert több, mint egy éve nem hallanak hírt tőlem és rólam.

Egy kissé már a halottak közé számítanak.

És nem járnak távol a valóságtól.

Felrémlik előttem Tóth László és Esterházy Pál beesett arca, kiálló bordája, vékony karja és tenyerembe hajtom fejem. Az orsózógép egy ideig fut még magától, azután elhallgat. Az emberi gonoszságról elmélkedem. Szeretném megérteni,

hogy miért csinálják ezt az ávósok, mivel mentik magukat önmaguk előtt, ha egyáltalán van lelkiismeretfurdalásuk.

Elmélkedés közben egy másik arc bukkan fel előttem. Bajomi Béla arca. Neki is nevenapja van. És éppen ma végezték ki.

Bajomi Béla idősebb tengerésztiszt. Még 1949-ben kiszökött Ausztriába, ahol a nyugati övezetben egy hazafias mozgalomba kapcsolódott bele. Üzent haza fiának, aki a Zeneművészeti Főiskola növendéke volt, hogy kapcsolódhatnának ők is a mozgalomba. Megalakult egy lelkes kis csapat, főleg műegyetemi hallgatókból. Néhány levélváltás után a csoport 1950 augusztusában lebukott. A futárt fogták-e el, vagy áruló férkőzött soraikba, nem tudjuk. A hirhedt Jónás tanács 1950. október 6-án 90 év és néhány hónap összbüntetést szabott ki a tizenöt fiatal vádlottra. Az első hét vádlott tíz évet, vagy annál többet kapott. Bajomi Béla ekkor még Bécsben volt. Egy napon azonban az ávó emberei leütötték őt Bécs nyugati zónájában. Mikor felébredt, már a győri ÁVÓ épületében volt.

Győrből Budapestre került. Mivel a nyugati övezetből rabolták el, különlegesen elkülönítették a többi rabtól. Szenvedéseiről nem maradt fenn emlék. Fiához a siralomházból néhány sort tudott eljuttatni, melyben ez áll:

„Bátran halok meg hazámért, mivel nem vagyok hajlandó életem megmentése érdekében másokra és a hazafias ügyre vonatkozóan vallomást tenni."

Tárgyalása teljes titokban folyt le. Az akasztófa alatt utolsó szava ez volt: „Jézus!"

1951. április 28.

Egy hideg és sötét decemberi hajnalon, mikor a város a legmélyebb álmát aludta, három ház előtt állt meg az ÁVÓ elegáns, orosz gyártmányú személyautója. Két nyomozó szállt ki az autóból, becsöngetett a házba. Jobbkezüket zsebükben tartották a revolveron. A kapunyitó házfelügyelő az autóra nézett, azután a két szürkeruhás fiatalemberre és azonnal mindent megértett. Némán vezette őket fel a keresett lakáshoz. Azután gyorsan visszament lakásába, nehogy azt higyjék a lakók, hogy neki is valami része van az ÁVÓ látogatásában. Közben a szomszédos utcakereszteződésekhez jeep-ek érkeztek, hogy elvágják az utat, ha az áldozat menekülni próbálna.

Az áldozat gyorsan felöltözött. Szólt a nyomozóknak, hogy a szomszéd szobában vannak gyermekei, meg akarja csókolni őket.

— Nincs rá szükség, hiszen csak egy rövid tanúkihallgatásra kell jönnie — szól az egyik nyomozó — egy-két órán belül ismét itthon lesz.

A férfi nyelt egyet, nem akart vitába szállni a pribékekkel. Gyorsan odahajolt feleségéhez, megcsókolta: Isten veled, kedvesem, vigyázz a gyermekekre!

Azóta hónapok múltak el, a férfi nem tért vissza. A feleség járt a rendőrség életvédelmi osztályán, járt az ÁVÓ központjában. Férjéről sehol sem adtak felvilágosítást. Végre a napokban egy ismeretlen férfihang hívta őt fel. Nevét nem árulta el. Izgatott hangon csak annyit közölt, hogy férjét és két társát kivégezték. Mondja meg a szomorú hírt a másik két özvegynek is. Az ismeretlen a telefonkagylót gyorsan letette.

Az asszonynak hihetetlennek tűnt fel a dolog. Semmi hivatalos értesítést nem kapott letartóztatásról, tárgyalásról, ítéletről. Ügyvédet nem fogadhatott. A kivégzés előtt nem búcsúzhatott el férjétől, pedig ezt a legvéresebb diktatúrákban is meg szokták engedni politikai foglyok hozzátartozóinak. A kivégzésről, temetésről sem kapott semmi értesítést. A hátrahagyott emléktárgyakat sem adták át neki.

Hogyan is tudhatta szegény asszony, hogy mikor férjét bevitték, az első az volt, hogy lehúzták jegygyűrűjét és arany nyakláncát. Az egyik nyomozó egyik tenyerébe a gyűrűt tette, a másikba a nyakláncot s megállapította, hogy körülbelül azonos súlyúak. A gyűrűt mindjárt zsebretette, a nyakláncot átadta társának. Azután csak úgy foghegyről odaszólt az áldozatnak: „Magának erre már úgy sem lesz szüksége."

Azt sem tudhatta az asszony, hogy férjének gumibottal kiverték fogait, öt ujjáról levették a körmét, hogy két íróasztal közt egy rúdhoz kötve kezeit és lábait forgatták „papagájforgással", ahogy az ávósok nevezték. S hogy mindez nem fájt férjének. Csak egy fájt, hogy gyermekeit nem csókolhatta meg az utolsó éjszakán...

A három gyászruhás özvegy bement a temető irodájába. Egy idősebb tisztviselőnő fogadta őket. Megkérdezte a neveket, s a temetés körülbelüli idejét. Sokáig keresgélt a regiszterekben, de nem talált semmit. Segítségül hívta az iroda vezetőjét, egy éltesebb urat. Ő is gondosan átlapozta a regisztereket, de nem akadt nyomra. Sajnálkozással néztek rájuk. Talán a börtönparancsnokság tud felvilágosítást adni.

A börtönparancsnokság azonban minden felvilágosítás elől elzárkózik. Tessék az Államvédelmi Központban érdeklődni. A Központ viszont minden felvilágosítást megtagad a politikai foglyok ügyében.

Az asszonyok ügyvédjükkel kimentek az irodából. Megálltak a közeli virágágyaknál s tanakodtak, mitévők legyenek. Közben az úton nagy temetési menet ment el. A jugoszláv határsáv egy nyomozótisztjét temették, aki határincidens alkalmával esett el. Pap nem kísérte a koporsót. A hű párttagokat rokonaik szovjet szertartással temetik el. Sok virág, koszorú vörös szalagokkal, brosúraízű gyászbeszédek a kommunista hősiességről és helytállásról. Fuvószenekar Haydn és Chopin gyászindulóival, díszszázad, mely a sírnál hármas sortüzet ad. Isten neve nem szerepel. Az örök üdvösség abban áll a jó kommunista számára, hogy életét adhatta a dolgozók „boldog államának" megvalósításáért.

A három asszony lehajtott fejjel nézte a menetet. Közben arra kellett gondolniok, hogy férjüket éjjel, titokban papírzsákba burkolva talicskán tolták ki a megásott sírhoz. Azután elföldelték őket és simára gereblyézték a földet, hogy emlékük se maradjon. Mert a bolsevizmus még a halottaktól is fél.

Egy szimpatikus külsejű fiatal lány állt meg mellettük. Kérte őket, hogy menjenek egy kissé odébb, hogy feltűnés nélkül beszélhessenek. Ő is ott volt az irodában, mikor férjük sírját keresték. De nem szólhatott, mert a párttitkár is jelen volt. Közölte velük, hogy a temető garázsánál megtalálják azt az öreg sírásót, aki a rabokat éjjel szokta eltemetni. Jó emlékezete van, bizonyára meg tudja mondani, hova temette a három holttestet. Az öreg a sírok helyrajzi számát is meg tudja mondani. Annak alapján majd az irodában az adatokat is megtalálják.

Az asszonyok hálálkodtak. A lány erre szerényen megjegyezte: „Én vagyok hálás, hogy három derék magyar ember feleségét megismerhettem. Legyenek büszkék férjükre. És fogadják részvétem helyett gratulációmat." Még egyszer rájuk nézett bátor, bíztató tekintettel, azután lehajtva fejét gyorsan elment.

Az öreg sírásó nagybajszú, őszhajú férfi. Először megvakarta fejét, habozott, azután legyőzve félelmét elvezette őket a jeltelen sírokhoz. Megmutatta a három sírt, leírta a halottak külsejét, hisz ő rakta őket papírzsákokba. A foghiányt illetően megnyugtatta őket, hogy eddig a kivégzettek jó részének ki volt verve a foga. Az öreg nagyot sóhajtott. Beszédes ember, szeretett volna könnyíteni lelkén, de nem mert megszólalni. Az özvegyek értettek egy sóhajból is. Ez az egyetlen „antidemokratikus aktus", amelyet a törvény még nem büntet.

Az asszonyok csendesen imádkoztak, szemüket törölgették. Letették a magukkal hozott virágot az elgereblyézett földre, mely alatt élettársuk pihen.

Mikor visszatértek az irodába, az adott helyrajzi szám alatt más neveket, más foglalkozást találtak. Csak a születési idő egyezett. A szimpatikus fiatal leány nem mert odanézni, szorgalmasan tett-vett asztalánál. Az iroda csendjében szinte kitapintható volt a rettegés a besúgóktól, a párttitkártól, az ÁVÓ kínzókamráitól.

Odakünn eldördült a hármas sortűz egy kommunista nyomozótiszt emlékére. A gyászközönség magasra emelte ökölbe szorított kezét. Az asszonyok csendben kimentek. Kinn az ügyvéd csendben megjegyezte: „Mi lesz akkor, ha egyszer az egész nép emeli fel öklét, hogy szétzúzza a kegyetlenkedéseknek és aljasságnak a rendszerét?"

1951. május 26.

Éjjel rabbakancs lépteinek zajára és kulcszörgésre ébredek. A falon nemsokára halk kopogtatás hallatszik. Törs Tibor cellaszomszédom akar valamit. Felkelek, a szennyesedényhez megyek, mintha szükségletemet végezném és válaszolok:

— Mit akarsz?

— Hallod? — kérdi Törs Tibor.

— Igen!

— Mi lehet ez?

— Csak annyit veszek ki, hogy a harmadik emeleten van a zaj. Valakit hoznak, vagy visznek.

— Reggel valahogy tudd meg a házimunkásoktól, hogy mi történik.

— Rendben van! Jó éjt!

— Jó éjt!

Gyorsan visszabújok a takaró alá. A kopogtatással való jeladás éjjel nagyon veszélyes. Az éjjeli csendben a kopogtatás messze hallatszik. Azt sem tudhatom, hogy fölöttem, vagy alattam nincs-e besúgó, aki a jeladást jelenti a parancsnokságnak. Nappal a zörgést rá lehet fogni az orsózógépre. Éjjel nem lehet.

Délelőtt folyamán az őr körüljár és összeírja a szükségleteket orsózómunkánkhoz. Bejelentem, hogy gépolajra van szükségem. Szerencsémre az olajat egy házimunkás hozza. Benyújtja az olajozót az ajtó „etetőjén" s közben észrevétlenül odasúgom neki, hogy tájékoztasson az éjjel történtekről. Csak annyit válaszol:

— Ebéd után üres orsókat adok be, benne lesz!

— Ez annyit jelent, hogy ebéd után egy kosár üres orsót fognak beönteni cellámba, azok valamelyikében lesz bedugva a híranyag. Izgatottan várom az időt, közben Törs is többször kopog át, hogy megtudtam-e valamit.

Az orsók szabályszerűen megérkeznek. Míg a házimunkások merev arccal beöntik cellámba, az őr minden mozdulatukat rosszindulatú tekintettel követi. Persze nem is sejti, hogy az üres orsók egyikében lapul meg a kis cédula, mely az éjjeli titkot számunkra megfejti.

1951. június 2.

Ma nagy veszteség érte a magyar tudományt. Hóman Bálint egyetemi tanár, a Horthy korszak hosszú időn át kultuszminisztere, a középkori magyar történelem nagy kutatója, meghalt az Állambiztonsági Intézet kórházában. Jellegzetesen „óriás" volt, minisztersége idején 130-140 kg. súlya volt. Még a börtönben is, közvetlen a háború befejezése után 100 kg. fölött volt mindig. Itt az Állambiztonsági Intézetben a szörnyű éheztetés egy-kettő levette lábáról. Nagyétkű ember volt, mosolyogva szokta mesélni, hogy egyszer a japán követség fogadásán 103 szendvicset evett meg és két üveg cointreau-t ivott meg. Az az éhezés, amin itt kell keresztülmennünk, 60 kg-ra soványította le és szívét teljesen elgyengítette. Már hónapok óta lehetett látni, hogy az udvaron rabtársának vállára dőlve tudott csak átmenni a kórházba kezelésre. Lehota börtönparancsnok mégsem vitette át a kórházba állandó lakónak. Szente Tibor, aki a halott szemét lezárta, elmondta, hogy az óriástestről lebernyegként lógott a bőr. Szegény Bálint sohasem tudta többé megvalósítani nagy álmát: befejezni könyvét a legnagyobb magyar királyról, Szent Istvánról. Nem volt nemzetiszocialista, ennek legfényesebb bizonyítéka, hogy maguk a németek 1944. október 15 után Budapesten a Svábhegyen internálták. Kétségkívül nem érdemelte meg az életfogytiglani ítéletet, amit 1945-ben a kommunista politikai rendőrség és népbíróság rámért.

1951. június 11.

A váci Állambiztonsági Intézet mellett az ÁVÓ még egy haláltábort állított fel a magyar-csehszlovák határ mentén: Recsken. Fiatalabb katonatisztek, értelmiségiek és csendőrök elpusztítására szánták ezt a tábort. A foglyok kőbányában dolgoznak. A táplálék az életfenntartáshoz is alig elég, nemhogy a nehéz bányamunkához. A súlyos tbc. és egyéb betegségek sorba irtják a fiatal életeket. A magyar kommunisták szovjet mintára bemutatják, hogy gázkamrák nélkül, „emberségesen" is lehet végezni az ellenséggel.

1950 júliusában indult meg a tábor. Először csak napi 0,50 m³ kő kitermelését követelték meg a raboktól. Gyors egymásutánban emelték a napi követelményt 0.80 m³,1 m³, majd 1,50 m³-re. Jutalmat ígértek annak, aki a napi 2 m³ átlagot eléri: levelet írhat hozzátartozójának.

Az ÁVO vezetősége tudta, mit jelent egy rab számára, ha hónapok, vagy évek múltán életjelt adhat szeretteinek magáról. A fiatalabb rabok félnek, hogy feleségeik halottnak gondolják őket és újból férjhez mennek. Más rabok öreg szülőik aggódását, kétségek között való vergődését szeretnék eloszlatni. Tehát mindenre képesek, csakhogy egy pár soros életjelt adhassanak magukról. Ezt a kétségbeesett helyzetet használja ki az ÁVÓ a levélírás reményének megcsillogtatásával.

Két m³ kő naponkinti kitermelése a primitív bányaberendezések és az elégtelen táplálkozás mellett hihetetlen erőfeszítést kíván. A többszáz főt számláló recski tábor lakói közül csak mintegy 15-en tudták teljesíteni. Az ÁVÓ vezetősége az ígéretet nem teljesítette. Azt mondták, ha 15 ember teljesíteni tudja ezt a követelményt, akkor a többiek is meg tudják tenni. Felemelték a napi követelményt 2 m³-re. Annak ígértek most levélírást, aki 2,5 m³-t termel ki egy hónapon keresztül. Mindig akad, aki még hisz a kommunistáknak, mindig akad, aki családjának megvígasztalásáért a leghősibb áldozatot is képes meghozni. Többen egy órával előbb kezdték meg a munkát és később fejezték be, csakhogy elérjék a napi 2,5 m³-t. Sikerült is mintegy 10 főnek elérni az eredményt. Kaptak egy levélpapírt és borítékot. Megírhatták levelüket. De nem volt szabad megírni, hogy hol vannak, milyen munkát végeznek, milyen körülmények között élnek.

A levélre válasz sohasem érkezett. Valószínű minden levél a táborparancsnok, Foris százados papírkosarában fejezte be földi útját.

Mivel a recski kőbánya jelenleg az egyetlen külső munkahely politikai foglyok számára, a legnagyobb besúgókat Recsken alkalmazta az ávó. Márkás ávóspiclik működnek itt, mint Vojczek István, Zsoffka Mátyás, Hovancsek János, Marinkay István, stb.

Két hónappal ezelőtt nyolc fogoly elhatározta, hogy megszöknek a haláltáborból. Fantasztikus tervet eszeltek ki és szívós munkával készültek a cselekvésre. Volt köztük szabó, aki a tábor szabóműhelyében dolgozott. Ő titokban készített két szakaszvezetői váll-lapot, amilyent az ávós őrök hordanak. Egy régi katonasapkát átalakított ávós sapkának. A sapkán körbefutó kék anyagot egy kifakult úszónadrágból vágta ki. A váll-lap ezüstcsíkjait és a sapka ormán lévő, vörös csillagot a fogkrémestubus ónlemezéből formálta ki. A másik társ a tábor asztalos üzemében dolgozott. Az ő feladata volt fából elkészíteni egy orosz géppisztoly hű utánzatát. Minden fából készült. A „géppisztoly" agya barnára lett pácolva, a kerek, tányéralakú dobtár szürkére lett festve lakkfestékkel, a cső acélszínűre, egy régi nadrágszíjból lett előállítva a géppisztoly szíja. A rabok kiselejtezett katonaingekben és csizmákban dolgoznak: ezek nem képeztek problémát. A nadrág azonban fekete csíkokkal van tarkítva, hogy a rab messziről megismerhető legyen. Szívós munkával sikerült egy nadrágot a csíkoktól megszabadítani.

Elérkezett a nagy nap:1951. május 24, Úrnapja. A rabok munkanapokon a kőbányában dolgoznak. Vasár- és ünnepnap „társadalmi" munkát kell végezniök: tábortakarítást, szeméthordást, gazirtást, nyomsáv gereblyézést. Lőcsey Géza hadnagy, a szökés értelmi szerzője egy óvatlan pillanatban elővette a rejtekből a kellékeket és beöltözött ávósnak. Ingjére feltette a váll-lapokat, vállára vette a „géppisztolyt", fejére pedig az ávós sapkát. Sorba állította kőhordó ládákkal barátait és megindult velük a mellékkijárat felé. Felkiáltott a kijárat közelében lévő őrtoronyba az őrnek, hogy követ visz ki a táboron kívüli szeméttelepre 7 „csavargó fasisztával". Hogy szerepét hűen játssza, még bele is rúgott az egyik rabba. A toronyban lévő őr kedélyes káromkodással vette tudomásul a bejelentést.

Kijutottak a kapun. Elvitték a követ a széméttelepre. Onnan meg elkezdődött a menekülés. Szökés közben Mihnay Gyula, a másik értelmi szerző fájós lába miatt lemaradt. Ő Nyugatnak vette útját és át is ért egyedül a határon. A többiek betértek egy tanyára, majd Budapest felé vették útjukat.

Lőcsey azzal a kifogással hagyta ott a táborban az egyik rabtársát, hogy szükségletre megy. A rab hűségesen várt rá talicskája mellett, melybe a szemetet kellett gyűjteni. Egy őr ment arra, s megkérdezte, miért nem dolgozik, mire vár. A rab jelentette, hogy társa elment szükségletre, s már hosszú ideje nem jön vissza. Az őr Lőcsey keresésére indult. Közben a toronyban lévő őrnek is feltűnt a hosszas időzés a tábor területén kívül. Ő is telefonált az őrségnek. Összehívják a tábor lakóit szemlére. Kiderül, hogy nyolc fő hiányzik. Megindul a vizsgálat, vallatás, keresés.

Délben csak levest adnak ebédre. Az ünnepi ebédet bosszúból a moslékba öntik. Vacsorát sem adnak a raboknak.

A következő napon délben szintén csak levest adnak ebédre. A bányába nem engedik ki a rabokat. Este 10 óra után az őrök berontanak a barakkokba. A raboknak az egyik oldalra kell állni, míg az ágyakat, polcokat végigkutatják. Akinek helyén valami szabályelleneset találnak, azonnal helyben megverik. Azután átállítják a rabokat a már megmotozott oldalra és a másik oldalt kutatják át. A fekvőhelyek, polcok, szekrények után a személyi motozás jön. Mindenkibe belekötnek. Aki cipőt húzott, azért kap ki, aki mezítláb áll, azt azért verik meg. Az őrök versenyeznek, hogy ki tudja egy ütéssel leütni az embereket. Az őrök egymást nem szólítják nevükön: füttyjellel, intéssel érintkeznek. A rabok az őrök neveit nem ismerik, csak egymás közt nevezik el őket különböző módon. A vipla fogú őrt csak „Viplának" hívják, aki mindig Amerikáról gúnyolódik, azt „Amerikainak". Ez a két legkegyetlenebb őr. Most ők a sztárok a városban. Mindenütt vér, könny és jajgatás.

A raboktól elvonják a napi 3 cigarettát is. Egy hétig nem mehetnek a bányába. Ahogy az őrök mondják: „Nincs szüksége a proletárállamnak ilyen csavargók munkájára."

Közben egymásután elfogják a szökevényeket, Mihnain kívül. Visszahozzák a táborba: társaiknak kell őket megverni. A besúgók, a kommunista párttagok buzgón verik őket. Ők jó emberek akarnak lenni.

1951. július 2.

Széky Gábor rabtársunkat, aki a fölöttem lévő emeleten „házimunkás", visszahozták az ÁVÓ Budapest Fő utcai házából. Természetesen az ávós szertartások teljes figyelembevételével: a szemen fekete napszemüveg, fölötte a fejre és vállra ráhúzott csuklya, ezenfelül a rabsapkát is fejére tették erősen a szemére húzva. Kb. 10-12 személy érkezett még vele az autón — a lépésekből ítélve — akiket persze nem láthatott.

Széky régi bűnügyi detektív volt, akit fölöttesei 1944 nyarán két hónapra átvezényeltek egy gazdasági részleghez, melynek Koltay Károly volt a vezetője. Ez a gazdasági elhárító csoport együttműködött a Gestapo Budapest svábhegyi kirendeltségével. Koltayt 1944-ben felakasztották. Székyt is halálra ítélték, s ítélet után a siralomházbatették. Asztalára rátették a feszületet, meggyújtották a két gyertyát. Másfél órát töltött ebben a kétségbeejtő helyzetben, mikor kihirdették neki, hogy helyt adtak kegyelmi kérelmének és életben marad. Hat éve ül börtönben, fekete haja és bajusza csaknem teljesen fehér lett.

Ez év május 2-től minden előzmény nélkül 20 dkg. kenyeret és 10 dkg. szalonnát hoztak neki a sovány rabkoszt mellé. Kérdésére hosszas huzavona után azt a választ nyerte Mocsáry Lajos törzsőrmester, osztályvezetőtől és Korcz Bertalan tizedes őrtől, hogy nagyon rosszul néz ki, fel akarják egy kissé javítani. Mivel az ÁVÓ semmit sem ad ingyen, Széky megtagadta a pótlék elfogadását. Előállították Lehota börtönparancsnok elé, aki megfenyegette, ha nem fogadja el, vasravereti. Így kénytelen volt megenni a pótlékot. Csak azt várta, mi sül ki még ebből. Május 19-én este későn előállították az intézetvezető szobájába. A helyi nyomozón és őrparancsnokon kívül mintegy 16 idegen civilruhás egyén volt. Adatait kérdezték, majd levezették az udvarra a „meseautóhoz".

A „meseautó" a kancsukán kívül a leghírhedtebb orosz találmányok egyike. Teljesen zárt páncélozott autópullmann rabok szállítására. Ajtaja hátul van, kívülről nyitható és csukható, kulcsa mindig a sofőr mellett ülő altisztnél van. Ezen belül másik ajtó van vastag vasrácsból. Az autó belsejét szűk folyosó osztja két részre. Ebből nyílik jobbra és balra 3-3, vagy 4-4 telefonfülkére emlékeztető kabin. A kabinok falai fémből készültek, s maga a hely oly szük és alacsony, hogy egy középtermetű sovány ember éppen állni (kivételes esetben ülni) tud benne. Szellőzése nincs, mert az ellenőrzésre szolgáló egyetlen kis kémlelőlyuk is fedve van egy kerek vaslemezzel. A rabok ezeket a kábinokat egyszerűen csak koporsónak hívják.

Székyt betuszkolták egy ilyen fülkébe. Néhány perc múlva nem bírta a levegőtlenséget és kétségbeesetten rugdalni kezdte a vasajtót. Azt a választ nyerte, ha nem hallgat el, szétverik a száját. Nemsokkal azután Széky eléjult a kabinban. Egy fényesen kivilágított előkelően bútorozott szobában tért magához. Széken ült. Előtte egy 25-30 év körüli teljesen fekete-képű, borotvált arcú férfi, szürke ruhában. Széky első kérdése volt:

— Szíveskedjék megmondani nekem, hol vagyok?

— Az Államvédelem Központjában!

— Mindjárt sejtettem, — mondta Széky, mire a sarokból nagy hahota harsant fel. Akkor vette észre, hogy rajta kívül még négy ávós is tartózkodik a szobában.

Széky kérdésére, hogy mit akarnak tőle, elétettek egy papírlapot: „Utasításra, elbírálás céljából, Széky Gábor volt detektívet beszállíttattam. Vác, 1951. május 19. Bodó nyomozó". Hogy mit jelent az „elbírálás", nem közölték. Csak megtiltották, hogy személyéről, vagy ügyéről bármit is elmondjon, mert ezt „úgyis megtudják". Ezzel elvitték őt a 2. emelet 206-os zárkába.

A zárkában volt már egy rab: magát Ruzsinszky Károlynak mutatta be, a Grősz-féle összeesküvésben kereskedelmi miniszternek volt kandidálva. Megkezdték egymás óvatos „kóstolgatását". Széky az újonnan lebukottól főleg kinti híreket próbált megtudni. Azután elmesélt detektív múltjából egy érdekes nyomozási történetet. Három nap múlva Székyt kihallgatásra vitték. Megkérdezték

tőle, miről beszéltek a zárkában. Széky egy mesét talált ki hirtelenjében. A nyomozó főhadnagy szemébe nevetve mondta:

„Látja, mi jobb nyomozók vagyunk, mint maguk voltak. Mi lehallgató készülékkel dolgozunk. Pontosan tudjuk, mit beszélgettek maguk a zárkában." Azután valahova telefonált, mire négy tiszt jelent meg a kihallgató szobában. Egyikük egy papírlapról pontosan felolvasta, amiről a cellában Ruzsinszkyvel beszélgettek.

Május 23-án a főleg bab, borsó és lencséből álló nagyon kismennyiségű kosztot Székynél a Típus-koszt váltotta fel. Ez ugyanaz a koszt, amit az ávós alkalmazottak kapnak a Fő utcai házban. A rabok közül azoknak adják, akiket meg akarnak nyerni maguknak, vagy akik már az ÁVÓ-nak dolgoznak.

Május 24-én este Székyt elvezették az 1. emelet sarokszobájába. Hatalmas íróasztal előtt ült egy általa nem ismert civilruhás személy. Körülötte kb.12 egyenruhás ávós tiszt. A civil egyén kikérdezte adatait, hány évet dolgozott mint detektív, hány évet töltött a börtönben. Számolni kezdett, s azután kijelentette, hogy ennyi évi rendőrségi szolgálat és börtön után Székynek őrnagyi rendfokozat járna az ÁVÓ-nál. Az asztal fiókból kivett két őrnagyi arany váll-lapot. Azután székének karfáján lévő ávós egyenruhára mutatva így szólt:

— Magának ennyi idő után őrnagyi rang jár. Itt vannak az őrnagyi váll-lapok, vegye el, itt van az egyenruhája, vegye magára. Magát senki sem bánthatja. Írja alá ezt a papírt, ettől a perctől szabad ember lesz. Itt van az igazolványa is.

Azzal kihúzott egy bőrkötésű, bordószínű igazolványt. Széky erre így válaszolt:

— Köszönöm szépen a bizalmat, de én soha többé nem tudnék detektív lenni, mert soha többé nem tudnék bízni az emberekben. Meghasonlottam a rendőri munkával.

A jelenlévők egyike megjegyezte:

— Jól meggondolta, amit mond?

— Mielőtt kimondottam, jól meggondoltam!

Erre az ismeretlen civilruhás egyén visszatette az őrnagyi váll-lapokat és igazolványt. Visszakísértette Székyt a cellába.

Széky ezekben a napokban panaszkodott Úr József főhadnagynak, aki mint őrparancsnok zárkáját meglátogatta. Úr József egyike volt 1949-ben Mindszenty József őreinek a Gyűjtőfogház kórházában. Széky akkor ugyanebben a kórházban volt írnok és egy ízben csomagjából Úr Józsefet étellel megkínálta. Széky most arról panaszkodott, hogy egész nap karban tett kézzel kell ülnie zárkájában parancs szerint. Nem engedik meg, hogy lefeküdhessen egy kicsit pihenni. És sétálni sem viszik. Úr József nemsokára visszatért Radó ávós őrnagy-orvossal. Az orvos megvizsgálta Székyt és engedélyt adott neki nappali fekvésre, sőt sétára is. Az őrök, mikor megtudták, hogy engedélyt kapott sétára, azt mondták: „Majd elveszszük a kedvét a sétálástól!" Azontúl éjjel 2, 3, 4 órakor keltették fel álmából, gyorsan felöltöztették és levitték az udvarra párperces sétára. A Fő utcai börtön udvarának egy részében embermagasságú palánkkal elkerített kisebb-nagyobb térségek vannak, ahol egy-egy cella rabjai sétálhatnak. A szoba nagyságú karámban körbekörbe kell sétálni teljes csendben az éjszakában. Néha-néha az őrtoronyban lévő őr a reflektort a sétálóra irányítja s akkor a fénytől teljesen elvakulva tapogatózva kell a palánk mentén menni. A rab ilyen körülmények között inkább könyörög, hogy ne vigyék ki zárkájából friss levegőre.

Széky néhány nap múlva súlyosan megbetegedett. Magas láza volt. Jelentkezett orvosi vizsgálatra. A vizsgálatnál az őr valamit az orvos fülébe súgott. Radó orvos őrnagy a kabáton keresztül megkopogtatta hátát, ugyancsak kabáton keresztül sztetoszkóppal meghallgatta, s azután így szólt az őrhöz:

— Ha mégegyszer ez a piszkos csirkefogó azt meri mondani, hogy beteg, vágja egyszerűen sötétzárkára.

Másnap az őr észrevette, hogy Széky igen rosszul van, hívta az egészségügyi altisztet, aki megmérte lázát. 39.5 volt. Beírta az egészségügyi naplóba, hogy másnap orvosi vizsgálatra előállítsák. Radó meglátva őt orvosi vizsgán, elkezdett kiabálni, hogy miért hozták ezt a csavargót ide. Az őr jelentette, hogy magas láza van. Radó megfogta a pulzusát és kijelentette, hogy Székynek nincs semmi komolyabb baja, visszavihetik zárkájába. Az egészségügyi altiszt később dugva adott néhány ultraseptil tablettát, de kérte Székyt, nehogy valakinek erről említést tegyen.

Június 9-én Székyt levitték a földszint C jelzésű zárkájába. Ismét figyelmeztették, hogy nem szabad semmiről senkivel sem beszélnie. A zárkában volt többek közt Pogány György újpesti bőrgyáros, akit másodszor fogtak el disszidálás kísérleténél. Széky tőle is szeretett volna egyet-mást a külvilágról megtudni. Pogány sok érdekes dolgot mesélt neki. De beszélgetésüket az őr észrevette, Széky tagadta, hogy beszélgettek, mire úgy hasba vágták, hogy elájult. Pogányt elvitték, csak napok múlva hozták vissza. Talpán ekkor is még egy tojás nagyságú daganat volt a gumibottal való verés emlékeként.

Széky visszajövetele, s főleg hírei engem is nagyon felizgattak. Végre ismét hallhatunk valamit a külvilágról. Azonnal továbbadom a jó hírt Törs Tibornak a falon. Kopogtatásából észreveszem, hogy ő is igen izgatott lett. Milyen kár, hogy herceg Esterházy a másik oldalon nem tud vagy nem mer kopogtatni. Egy teljes hetet kell várnom, míg fürdésnél valamit esetleg odasúghatok neki.

Délután, mikor a raborvos az orvosságot kiosztja, jelentkezem torokfájással. Az őr az ajtónál áll. A raborvos cellámba lépve oldalt fordít a fény felé, belenéz torkomba. Egy kis jódos vattával megecsetel. Közben egy óvatlan pillanatban összekulcsolom kezemet, ránézek s csak ennyit súgok:

— Híreket, Székytől!

1951. *július 7.*

Az őr benyit cellámba. Kezében egy új seprőt tart. Megkérdi: — Maga kért új seprőt?

Nem tudom mire vélni a dolgot, de valami azt súgja, hogy a seprűt házimunkás barátaim küldik.

— Igen, a múltban többször jelentettem, hogy seprűm rossz állapotban van, a cellát nem tudom vele tisztántartani.

— Mutassa a seprűjét!

Megmutatom. A seprű tényleg nagyon elkopott. Az őr az új seprűt szótlanul leteszi, a régit elviszi.

Visszaülők orsózógépem mellé, lázas tevékenységbe kezdek, hátha kívülről figyel. Mikor megbizonyosodtam, hogy elment, az új seprűt sietve átkutatom. Szeretnék felordítani, mint Archimedes, mikor a megoldást megtalálta:

„Eureka!' Az új seprű felső részén, a rostok között lapulnak az első emeletről leküldött hírek. Egy papírlapon ceruzával vannak írva. Ilyet csak a „házimunkások" tudnak csinálni. Az őrök irodáját ők takarítják, csak ők tudnak az irodából papírt és ceruzát lopni.

A hírek a kitelepítésről beszélnek.

A kitelepítést az ÁVÓ végzi a helyi rendőrségi szervek segítségével. Hajnali 3-4 órakor jelennek meg meglepetésszerűleg, fél órát adnak az összepakolásra. Utána a teherautókon géppisztolyos fedezet mellett viszik a deportálandókat a rendeltetési helyre. Elhelyezésük a lehető legrosszabb. Istállókban, pajtákban, raktárakban helyezik el őket egybezsúfolva. A lakosság, ahol lehet, segíti a szerencsétlen, főleg idősebb embereket, asszonyokat és gyermekeiket, bár a földművelő lakosságnak a szovjet rendszerű termelés mellett komoly tartaléka semmiből sincs.

Kezem ökölbe szorul. Könnyeim már nincsenek, a sok szenvedés elapasztotta őket. Csak érzem, hogy egyszer ezekkel a moszkvai ügynökökkel valami rettenetes fog történni. Ha öklünk ismét szabadon üthet.

Katolikus pap vagyok. Mindig a megbocsájtást hirdettem és gyakoroltam. Csak most érzem, hogy milyen nehéz... kereszténynek lenni.

1951. július 10.

Az optimista rab minden hírt úgy magyaráz, hogy az saját derűlátását igazolja. A kéthetenkénti fürdésnél odasuttogott néhány szóból, a falon, vagy fűtőberendezési csövön továbbadott szerény híranyagból „nagy szenzációkat" vél hallani. Az ő számára a világban mindig nagy események történnek, az események ránk nézve mindig kedvezők s a szabadulás, mely körül mint nap körül minden rab legtöbb gondolata forog, egészen közeli. Az optimista rab mindig olyan rövid idő alatt képzeli a világpolitikai események döntő változását, s vele együtt a mi szabadulásunkat, hogy ő mindig csak „hat hónapra van bezárva".

A pesszimisták minden hírből a sötét tónusokat hangsúlyozzák ki. Ahogy az idő múlik, a nemzet legjobbjai nagy számban kerülnek akasztófára, a bebörtönzöttek száma napról napra nő, az árulóké és a behódolóké úgyszintén, a kommunisták nyugodtan deportálják az emberek ezreit, kidobálják állásaikból a megbízhatatlanokat és sehol semmi remény egy gyökeres változásra. Nyugat ismételten leül a Szovjetunióval tárgyalni, és a szovjet diplomácia orránál fogva vezeti a nyugati politikusokat. A Szovjetunióban több mint harminc éve tartja magát a bolsevizmus s lassan felnevelkedett egy új ifjúság, mely mesének tartja, hogy szabadon, emberhez méltóan is lehet élni. A pesszimista ezért minden hírre csak reménytelenül legyint.

Nagyon nehéz a középút: realistának maradni. Jót, rosszat egyaránt nyugodtan meghallgatni, nyugodtan kiértékelni és elfogadni. Én erre igyekeztem eddig. Börtöntársaim azonban még 1949-ben, mikor a sétákon nyugodtan beszélgethettünk pesszimistának neveztek.

„Kunder Antal (volt kereskedelmi miniszter, életfogytiglanra ítélve) két rossz hírből egy jót csinál, Ispánki Béla két jóból egy rosszat" — ez volt akkoriban a szállóige.

Kunder valóban nagy optimista. Ő már 1949-ben nagy nyugati hadseregeket „szerelt fel", szerinte a háború csak másodpercek kérdése és így szabadulásunk természetesen küszöbön áll. Esténként lefekvésnél megkérdezi mindig zárkatársait:

— Mondjátok gyerekek, egyáltalán érdemes megvetni az ágyat? Hátha még az éjjel folyamán szabadulunk!

Ma egy kedves epizód szivárgott fel cellámba Kunder Antalról és zárkatársáról, Baranyay Jusztin cisztercita szerzetes, egyetemi tanárról. A feldolgozandó fonalanyag elfogyott és ezért egy napra leállt a munka a cellában.

Kunder reggeli után a cellában föl és alá kezd járni és kifejti külpolitikai elképzeléseit. Konkrét hírek persze nincsenek, az expozé a régi híranyag újra való kérődzése. Tóni egészen elmerül benne, se hall se lát, csak magyaráz. Lehet, hogy saját magát akarja végleg meggyőzni.

Baranyay Jusztin közben elkezdi imádkozni ujján a rózsafüzért. Csendben, szemét lehunyva imádkozgat.

Eljön az ebéd ideje, az előadás megszakad.

Ebéd után Kunder újra belelendül az előadásba. Baranyay hetvenkét éves, jól esik neki egy kis pihenő a szalmazsákon. Úgy ülve, hogy az őr észre ne vegye, elszunyókál.

Kunder csak magyaráz nagy hévvel tovább.

Végre fél négy tájban Kunder megáll Baranyay előtt és megkérdi:

— Jusztin bácsi, most légy szíves, mondd meg, mi a te véleményed!

Baranyay összerezzen, kinyitja szemét és nyugodt hangon, vontatottan felel:

— Tökéletesen egyetértek veled!

1951. július 31.

Mikor bemutatták nekem Bécsben, alkonzul volt. Kicsit alacsony, sovány, halk szavú fiatalember. Egész lénye finomságot, kultúrát árult el. Keveset beszéltem vele. Gyorsan elszívtam egy cigarettát és valami ürüggyel eltávoztam. Féltem tőle, mint a legtöbb magyar követségi alkalmazottól. Sejtettem, hogy az ÁVÓ számára dolgozik. Házigazdám akkor megrótt hirtelen távozásomért. Ő teljesen megbízhatónak tartotta dr. Tóth Miklós alkonzult.

Tóth apja egyetemi tanár. Az egész család vallásos katolikus. A fiú szerencsétlenségére hermafroditának született. 15 éves korában választania kellett, mi akar lenni. Férfi, vagy nő. Ő a férfi nemet választotta. Megoperálták, s kissé nőies, finomkodó férfi lett belőle. Mintha mindig félt volna, hogy valaki kétségbevonja nemi hovatartozását.

Később még egyszer választania kellett. Az ÁVÓ megbízta őt Bécsben a nyugati hatalmak elleni kémkedéssel. Viszont családi hagyományai, vallásos meggyő-

ződése és magas képzettsége Nyugathoz vonzották. Látta, hogy a Szovjetunió gyarmatként kezeli és teljesen kizsákmányolja Magyarországot. Nem akart sem a bolsevizmus, sem a szovjet imperializmus ügynöke lenni Nyugat ellen.

Nyugatot választotta. Mikor Bécsből hazatért, rávette Bartha őrnagyot, akivel baráti viszonyban volt, s aki az ÁVÓ külföldi offenzív osztályának volt vezetője, hogy együtt szökjenek Nyugatra. Terv szerint magukkal vitték volna az ÁVÓ Nyugaton működő ügynökeinek, a hazai besúgóknak, az egész ávós tisztikarnak névsorát és egyéb titkos iratokat. Bartha hozzáfért a legbizalmasabb iratokhoz, sokról másolatot vett.

A megbeszélt napon Bartha bement hivatalába és a páncélszekrényből több fontos írást eredetiben magához vett. Azután kocsijával Tóth Miklós Attila utcai lakására hajtott. A lakáson várta már harmadik társuk, báró Szegedy Sándor, egy földbirtokos család fia, aki erősen radikális beállítottságú volt, s már gyermekkorában fellázította apjának cselédjeit. Egy könyvtárban volt alkalmazva és sokoldalú nyelvtudása révén került összeköttetésbe az ÁVÓ-val. Nála volt két bőrönd azokkal az iratmásolatokkal, amelyeket Bartha gyűjtött össze. Báró Szegedy a lakás belső szobájában a bőröndök mellett ült, Tóth János lement egy közeli üzletbe borért, Bartha pedig a fürdőszobába ment.

Az ÁVÓ-központban közben valami iratot kerestek, s észrevették a hiányokat. A gyanú Barthára terelődött. Keresni kezdték. Tóth lakására is kirohant egy ávós „Pobjeda". Öt nyomozó ugrott ki belőle, kik azonnal felrohantak az emeletre. Benyomták az ajtót és kezükben pisztollyal berohantak a belső szobába, ahol báró Szegedy tartózkodott. A zajra Bartha őrnagy kiugrott a fürdőszobából, magához vette aktatáskáját és a nyitott ajtón keresztül nyugodt lépésekkel kiment a házból. Az ávós nyomozók annyira idegesek voltak, hogy elfelejtettek a lakás előtt és a ház körül őrséget hagyni. Az is lehet, hogy a feltűnést akarták elkerülni.

Mikor Tóth visszatért kezében a borosüvegekkel, revolver csövek meredtek rája.

Bartha azonban eltűnt. Az ÁVÓ az egész ország területére riadót rendelt el. Az utcákon nagy falragaszok jelentek meg Bartha fényképével. Tizenötezer forintot ígért az ÁVÓ annak, aki nyomravezeti őket. Az ország lakossága csak azért izgult, hogy sikerüljön külföldre jutnia a fontos okmányokkal. Nemsokára jelentés futott be az ÁVÓ-hoz, hogy egy ismeretlen egyént a Budapesttől nem messze fekvő Velencei tó környékén tűzharcban megöltek. Minthogy Bartha azelőtt katona volt főhadnagyi rangban, a holttest agnoszkálásához kivitte az ÁVÓ a Honvédelmi Minisztérium személyzeti osztályának vezetőjét. Ő úgy vélte, hogy a holttest Barthaé.

Tóth Miklóst a Katonai Bíróság halálra ítélte. Báró Szegedy 13 évet kapott. Tóth sokáig reménykedett, hogy nem végzik ki. Hisz apja jónevű egyetemi tanár, aki állami megbízásból Rómában is járt, hogy az Egyház és az Állam megegyezése érdekében a Mindszenty-vonal rovására eredményt érjen el. Kitűnő összeköttetései vannak a kommunista nagyságokhoz.

Ma azonban szertefoszlott minden reménykedés. Kihirdették Tóth előtt a másodfokú ítéletet és felakasztották.

Tizenötéves korában a férfi nemet választotta. És férfi módjára halt meg.

1951. augusztus 13.

Szerencsés a tizenhármas szám vagy szerencsétlen? A legtöbb ember babonás félelemmel utasítja el, hogy a 13-as számú helyre üljön, tizenharmadiknak lépjen be valahová, vagy tizenharmadikán tartsa esküvőjét. Mások elsőnek rohannak a sorsjegy árusokhoz, hogy a tizenhármas számjegyeket maguknak biztosítsák. Nekem a számok közömbösek. Mégis eltűnődöm dr. Tóth László főszerkesztő, a Mindszenty per hetedik vádlottjának sorsán, aki ma a fölöttem lévő emeleten meghalt. A legutolsó vádlott, — a legelső halott. És éppen tizenharmadikán halt meg.

Délelőtt 11 óra tájban Tóth László gutaütést kapott. Már régebben küszködött emésztési zavarokkal. De nem vitték át a kórházba, sem alapos kivizsgálásra, sem kezelésre. Az angyali türelmű és jóságú raborvos, dr. Kémeri Dezső, hetenként kétszer körüljár kis kazettájával. Orvosságot kétszer kap csak egy hónapban és olyan keveset, hogy csak a legsúlyosabb esetekben tud valamit adni és az sem komoly orvosság. Inkább csak mosolyával és szelíd szavával gyógyít. De a test ezt nem akarja tudomásul venni és az ÁVÓ eléri célját: Sorban el fogunk pusztulni. Tóth László cellatársa, dr. Kis Ferenc a földművelésügyi minisztérium volt miniszteri tanácsosa, Lord Rothermere volt magyar titkára, megzörgeti az ajtót, orvosi segítséget kér Tóth számára. Felhívják dr. Kémerit, aki megállapítja a földönfekvő Tóthnál a súlyos gutaütést. A vezetőség mégsem intézkedik, hogy a szerencsétlen embert átvigyék a börtönkórházába. Ehelyett átviszik egy üres zárka szalmazsákjára. Az ajtót nyitvahagyják s az őr be-benéz, vajon meghalt-e a magyar újságírás egyik legkiválóbb képviselője. Végre délután 5 óra felé az agónia tünetei mutatkoznak Tóthon. Erre mégis csak meggondolják a dolgot, jobban fest, ha valaki a kórházban hal meg, még ha nem is részesül orvosi ellátásban. Megjelenik két rab ápoló a hordággyal. Elviszik a kórházba. Anélkül, hogy eszméletét visszanyerné, itt hal meg néhány óra múlva.

1951. október 13.

A földszinten tegnap óta három magánzárka üres. A 12-es, 13-as és 14-es. Az Antibolsevista Gárda három halálra ítélt vezetője: Gyimesi Szilárd, Alföldi László és Matók Leó laktak benne. Három érettségizett fiatalember, akik azért nem tanulhattak tovább, mert Matók apja őrnagy volt, Gyimesié csendőraltiszt, tehát osztályidegenek a proletárdiktatúrában. Alföldit kitették a népi kollégiumból, mert kritikát mert gyakorolni a rendszer felett.

Tegnap szállították őket Budapestre a bíróság épületébe. Az őrök le akarták venni kezükről a bilincset, ahogy ítélethirdetésnél elő van írva, de Jónás tanácselnök intett:

— Ne vesződjenek vele, azonnal végzünk.

A három halálraítélt hat hónap óta várta ezt a percet, mely sorsuk fölött dönteni fog. Jónás elnök Gyimesinek és Matóknak kihirdette, hogy halálos ítéletüket a Legfelsőbb Bíróság helybenhagyta, kegyelemre nem találja őket méltónak.

Alföldi Lászlónak felolvasta, hogy halálos ítéletét a Legfelsőbb Bíróság jóváhagyta, tehát jogerős. Azután kéjes szünetet tartva hozzátette: „A Legfelsőbb Bíró-

ság kegyelmi kérelmének helyt adott és ítéletét életfogytiglani börtönbüntetésre változtatta át."

Alföldi e pillanatban szinte föl se tudta fogni, hogy milyen nagy dolog történt vele. Élve maradt, egyedül hármuk közül. Ahogy az ítélethirdetés után a folyosón egymás mellett álltak, arccal szorosan a fal mellett, Gyimesi suttogva megkérdezte őt:

— Téged is?

— Nem, felel Alföldi, én kegyelmet kaptam!

— Engem holnap reggel hétkor felakasztanak. Nyugodtan halok meg, lelkiismeretem tiszta! Hála Isten, hogy egyikünk életben marad. Ezért aggódtam csak, hogy mind a hármunknak meg kell halni.

Gyimesi Matóktól is kérdezni akart valamit, de az őr észrevette. Durván rákiáltott:

— Mit beszél?

Gyimesi nyugodtan hátrafordult és így szólt:

— Felügyelő úr, minket holnap reggel kivégeznek!

— Nem érdekel, akkor is hallgasson — kiabálta az őr és a folyosó másik oldalára állította Gyimesit.

A Gyűjtőfogházba szállították őket. Amikor az autó telefonfülkeszerű páncélrekeszeiből kiszálltak, Gyimesi és Matók visszaszóltak a kocsiba:

— Isten veled.

Ma reggel felakasztották őket.

Kovács Ödön őrmester, az osztályvezető helyettese, aki tavaly még a legkegyetlenebb őrök közé tartozott és a három halálraítéltnek földije, megkérdezi Alföldit:

— Hát a gyerekek hol maradtak?

Alföldi lehajtja fejét. A gyerekek már nem élnek. Kovács Ödön arca falfehér lesz. Kezében remegnek a kulcsok. Talán most döbben rá, hogy kikkel kegyetlenkedett.

Az Antibolsevista Gárda 1948 óta partizánharcot folytatott a moszkovita bábkormány ellen. Két alkalommal tűzharcot vívott a Magyarországon állomásozó orosz erők ellen, egyszer az államvédelmi hatóság embereivel. Orosz csapategységek előtt többször felrobbantotta a vasútnak bakonyi szárnyvonalát. Írógéppel, kis kézi nyomdával, kézírással sokszorosították röplapjaikat, melyeket éji órákban szórtak szét a fővárosban és vidéken. Fegyvereket gyűjtöttek és sikerült is szert tenniök két géppuskára, két golyószóróra, több puskára, géppisztolyra, pisztolyra, 300-400 kézigránátra, többezer töltényre, majdnem egy mázsa robbanóanyagra. Gyimesi, aki érettségije ellenére a vasútnál pályamunkásként dolgozott nagyon csekély munkabérért, legtöbbször csak hideg ételt evett, vagy egyáltalán nem vacsorázott, hogy a szervezkedés kiadásaira teljen. 1950 végére a szervezkedés oly komoly méreteket öltött, hogy három tagjukat külföldre akarták küldeni összeköttetés megteremtése végett. A magát embercsempésznek kiadó Rózsa Sándor hírhedt soproni és szombathelyi ávós beugrató, vállalkozott, hogy a három fiút a határon átsegíti. A fiúk gyanút fogtak és húzták az indulás idejét. Erre az ÁVÓ letartóztatta őket. Minden kínzás ellenére nem árulták el a szervezkedést. Megmaradtak azon állításuk mellett, hogy csak disszidálni akartak. Egy hónap múlva az

ÁVÓ hirtelen razziával három nyugatmagyarországi városban 80-100 fiatalembert tartóztatott le. Sokuknál fegyvert és röpcédulát találtak. Nem volt nehéz a további nyomozás.

A tárgyalást az ügyben 1951. április 5-én tartották. Közvetlen a tárgyalás előtt mintegy tíz percnyi időre kezükbe nyomták a vádiratot, hogy átfuthassák. Azután megjelent egy szemüveges aggastyán: a védőügyvéd. Remegő kézzel kibontotta aktatáskáját, kihalászta belőle az iratokat és megkérdezte, hogy ki kicsoda. A perre nézve csak annyit kérdezett mindegyiktől, hogy fenntartják-e vallomásaikat. Matók az ügyvéd közreműködését köszönettel visszautasította, mire az remegő kézzel visszasüllyesztette az iratokat és vörös arccal eltávozott. A pert annyira sebtiben csinálták, hogy az ügyész összezavarta az egyes személyek ellen emelt vádat, s az elnök többször kénytelen volt tévedésére figyelmeztetni. A tárgyalás egy-egy csoportnál két óráig tartott. Utána félóra szünet és ítélethirdetés: három halálos ítélet, két életfogytiglan, azután két 15 év és a többi is mind súlyos ítélet.

Matók Leó a bíróság előtt visszavonta a vallomását. Az elnök megkérdezte tőle, miért írta alá az ávós jegyzőkönyvet. Matók azt felelte, hogy azon körülmények között, ahogy vele bántak, az elnök is aláírta volna. Egyébként is az ávón arra bíztatták, hogy csak írja alá, majd a bíróság előtt visszavonhatja. Mikor Matók a súlyos testi kínzásokról beszélt, az ügyész dühösen felugrott és követelte Matók súlyos megbüntetését az Államvédelmi Hatóság rágalmazása miatt.

Gyimesit még a nyomozás ideje alatt lefüggönyözött Pobjedán bilincs nélkül Péter Gábor államvédelmi főnök elé vitték. Az autó befutott az új Államvédelmi Központ süllyesztett garázsába. Onnan liften felvitték egy elegánsan berendezett, cigarettával, likőrrel felszerelt várószobába. Rendbehozták Gyimesi ruháját, megborotválták, egyhónapos alsóneműjét újjal cserélték ki. Azután enni adtak neki. Majd keresztülvezették szobák során egy nagy terembe. A terem végén elegáns íróasztal, körötte négy civilruhás személy. Mindegyik tett kérdéseket Gyimesihez. Felszólítják, vállalja el, hogy Nyugatra megy kémkedni. Akkor megkegyelmeznek neki. Amikor ő ezt visszautasítja, veréssel, akasztással fenyegetik. Gyimesi hajthatatlan maradt.

Gyimesi inkább a halált választotta, mint az árulást.

— Nyugodtan halok meg, lelkiismeretem tiszta. — Így halnak meg a hősök.

1951. október 19.

A szembenlévő épület tetején az esőcsatornát festik. Az épület tetejére nem engednek fel rabokat, ezért civilek végzik a munkát. Elnézem cellámból, ahogy a széles vállú, dúshajú munkás minden biztosíték nélkül, nyugodtan ül a magas épület csatornájában. Megtisztít egy darabot, befesti zöld festékkel, azután tovább tolja magát ülőhelyzetben.

Észreveszem, hogy néha lopva az udvaron sétáló őrt nézi. Azután feltünés nélkül ablakaink felé tekint. Ha ávós alkalmazott lenne, nem érdekelné a váci haláltábor Magánzárka Osztálya. Intek neki kezemmel. Ha beárul súlyos büntetést kapok, mert a rabnak idegenekkel parancsnoki engedély nélkül érintkeznie tilos. Másfél év óta pedig még rokonainkkal, sőt egymással sem érintkezhetünk.

A munkás úgy tesz, mintha nem venné észre intésemet. Megismétlem. Ő mélyen a csatornára hajolva fest, de közben az őrt figyeli. Az őr most háttal nekünk távolodik az udvar másik sarkába. A munkás mosolyogni kezd és kíváncsian igyekszik mögém látni, hányan vagyunk a zárkában. Intek neki, hogy egyedül vagyok. Arca elkomorodik, fejét sajnálkozóan ingatja. Az ecsetet átteszi másik kezébe, nézi az őrt. Szemét végigfuttatja a zárka ablakon, nem néz-e más oda. Ujjaival 1-2-3-at mutatva kérdi szemeivel, hogy hány évre vagyok ítélve. Kezeimmel 15-öt mutatok. Egy pillanatra megáll az ecsetje. Arca szinte rémületet árul el, fejét sajnálkozóan ingatja.

Azután leteszi az ecsetet. Szeme mindig az őrt nézi. Két kezét összekulcsolva és rázva, ahogy barátok szoktak kezetrázni. Én is viszonzom a jelképes üdvözletet.

Neki éveket jelentene a börtönben, ha meglátná valaki. És mégis megkockáztatja. Azt sem tudja ki vagyok. Ő egy névtelen munkás. Én egy névtelen rab a kommunisták börtönében. És a névtelen munkás üdvözli a névtelen politikai rabot, ha tudná mily örömöt okozott nekem! Hisz harcunk közös a diktatúra és a szovjet-imperializmus ellen. Este sokáig nem tudok elaludni. Erre a kis epizódra gondolok. A kommunisták lassú pusztulásra ítéltek. Arcom beesett, gyomromat éhség kínozza. Hány évig leszek még így? Kikerülök-e élve ebből? Nem tudok magamnak ezekre a kérdésekre válaszolni. De álomban megjelenik a szélesvállú, napégette arcú munkás, dús barna hajával: Mosolyog és kezét összecsukva bíztatóan int felém.

1951. október 20.

A csatornafestő munkás ma reggel ismét ablakommal szemben dolgozik. Az őr alulról állandóan őt figyeli. Látom, hogy rég kész lehetne munkájával, de ő szándékosan lassan dolgozik. Kétszer, háromszor végigfesti ugyanazt a részt.

Végre az őr eltávozik. A munkás arca mosolyogni kezd. Leteszi ecsetjét. Úgy tesz mintha sapkáját igazgatná. Közben sapkáját mélyen megemeli felém. Kezemmel viszonzom az üdvözlést.

Kezembe veszem a seprűt, nyelét vállamhoz emelem, mint a puskát szokás. Kezem a képzeletbeli ravaszt sütögeti. Fejemmel intek és kérdezem, hogy lesz-e a közeljövőben háború. Megérti. Keze szorgalmasan fest, de fejét tagadólag ingatja.

Ez is valami. Sovány hír a külvilágból. Azonnal a falhoz lépek és kopogással továbbadom Törs Tibornak, bal szomszédomnak. A munkás most már nem mer felénk nézni, mert az őr visszafordult. De közbe-közbe mosolyog, mint aki boldog titkot hord szívében.

1951. november 4.

A váci börtönben a fegyelmi büntetéseket a fegyelmi osztályon tölti le a rab. Csak ottlévő társai tudnak róla.

A budapesti Gyűjtőfogházban egyszerűen a közös börtönfolyosón „kötik ki" a rabokat, hogy a megkínzottak jajkiáltásait minden rab hallja elrettentő példának.

Kedden és szombaton, miután a rabok munkahelyükről zárkájukba térnek vissza, a főházimunkás elkiáltja magát:

„Zárás!" A cellaajtókat sorban kinyitják, a rabok feszes vigyázzállásban állnak egymás mellett. Az őrparancsnok és az osztályvezető elhalad a nyitott ajtók előtt. Kezükben a létszámtábla. A cellaparancsnokok harsány hangon jelentik a létszámot és jóéjszakát kívánnak. A cellaajtókat bezárják retesszel, két zárral. A nap a rab számára véget ért. Csendesen beszélgetnek és várják az esti nyugalomra szóló jelet, a „takarodót".

Egy idő múlva a folyosón ismét léptek hangzanak. Kulcscsörrenés, lépések lefelé a lépcsőn: Ilyenkor engedik ki azokat a rabokat, akiket a legcsekélyebb fegyelmi vétségért kikötéssel büntetnek. A rabok számolják hány zárkát nyitnak ki, hány rab lépése hallatszik a lépcsőkön lefelé. Azután jól lehet hallani a bakancsok kopogását. A kikötéshez le kell vetni a bakancsot. Megcsörrennek a vasláncok, az áldozatok csuklóit bokájukhoz szorítják. Csakhamar felhangzik a megkínzott emberek üvöltése. Délután 6-tól éjjel 12-ig tart ez a szörnyű kiabálás.

A cellákban elhalkul a beszéd. Kinek van kedve nyugodtan társalogni, mikor bajtársai kínjukban ordítanak. Néha egy-egy rab kiáltása lassan megszűnik. Vödrök csörömpölését lehet hallani. Leöntik az ájult rabot hideg vízzel. Azután kioldják, talpraállítják. Ugrálnia kell, hogy a vérkeringés helyreálljon. Mert kézfeje és lábfejei elfeketedtek a szorítástól. Mikor visszatér a kéz és láb természetes színe, ismét leültetik a folyosó vasrácsára és újra behúzzák.

Egy-két cellából mégis nevetgélés hallatszik. A brigádvezetők laknak ott. Gyilkosságért, nők megerőszakolásáért, rablásért elítélt magasrangú ávós tisztek. Ők nem éreznek együtt a szenvedőkkel. Hisz a legtöbb rab az ő bemondásuk alapján kapja a fegyelmi büntetést. Ők nem dolgoznak. Csak munkafelügyelők. Megkülönböztetésül fehér sapkát viselnek, szabad mozgásuk van a börtön területén. A hét végén az intézetvezető fogadja őket. Likőrözés, kávézás közben, süteményes és szendvicses tálak mellett adják le jelentésüket a munkahelyek helyzetéről a börtön parancsnokának és nyomozóinak. Jelentik a rabok hangulatát, személy szerint véleményt adnak mindenkiről.

Néha rendkívüli műsorként vasárnap is van kikötés. Így az a kikötés is, melyet egyik társunk hozott hírül a Gyűjtőfogházból.

Dabancz Medárd ferences szerzetes egydarab zsineget hozott fel az asztalosműhelyből, hogy cipőfűzőt készítsen belőle. Dohány Marczel és Wieser Ármin zsidó rabok megtagadták a munkát szombati napon. Mindhárman 6-6 óra kikötést kaptak büntetésül.

Mikor egymás mellé leültek, hogy az őr kezüket és lábukat a vaslánccal gúzsba köthesse, Pintér Imre őrmester megszólalt: — Nem lesz jó így. A ferences üljön középre. Krisztus is középen volt a Kálvárián!

A nagydarab ferences páternek kell középre ülni. A két zsidó rabbi meg kétoldalra kerül „latornak". Jó erősen meghúzzák a láncot rajtuk. A ferences, akit azzal akartak vádolni, hogy egy tízperces beszélgetése alkalmával „összeesküdött" a váci püspökkel, majd mikor ez nem sikerült, azzal, hogy homo-

szexuális randevúja volt vele, erősen nyög, sziszeg, de nem kiabál. A két rabbi viszont nagy lármát csap.

Az őrök hahotáznak. Sándorffi őrmester méltatlankodik.

— Nézd, még csak nem is jajgat a ferences!

A magas, barnahajú és durvaarcú őrparancsnok-hadnagy összekacsint a többiekkel, azután halkan mondja:

— Gyerünk vacsorázni!

A léptek katonásan koppannak végig a folyosón. Végre becsapódik mögöttük az ajtó.

1952. február 18.

— Hogy érzi magát? — kérdi tőlem Rácz Lajos nyomozó. Asztalnál ül gyűrött, fekete ruhában, nyitott inggel. Fésületlen haja arcába lóg. Fekete szemével tetőtől-talpig végigmér. Kissé a külvárosi nyomortelepek vetkőztetőire hasonlít. Ha pénztárcám lenne, önkéntelenül megtapogatnám, vajon megvan-e még. Mellette középtermetű, barnahajú nyomozó áll. Szürke ruhájával, nyakkendőjével és kerek képével kereskedősegéd benyomását kelti. Őt most látom először. Lehet, hogy Rácz oktatója.

— Tréfálni tetszik? — válaszolok ellenkérdéssel.

— Micsoda válasz ez? — méltatlankodik Rácz. Úgy látszik, magát nem nevelték itt meg eléggé. A hiányt még pótolhatjuk. Vegye tudomásul: nem maga kérdez, hanem én!

— Értem. De tessék egy pillanatra meghallgatni engem. Kora reggeltől késő estig dolgozom a zárkában. Estére elfáradok és — Istennek hála — egészséges, mély álomba merülök. Mivel ünnepnapokon is kell dolgoznunk, más alkalmam nincs a pihenésre. Körülbelül egy órával ezelőtt őrünk fölkeltett. Órám nincs, így csak sejtem, hogy késő éjszaka van. Parancs szerint fölöltöztem és várakoztam. Az őr végre megjelent és idevezetett az osztályirodába. Minden rab ilyenkor gépiesen arra gondol: csak a szokásos életrajzírás. Mivel életrajzomat már vagy harmincötször leírtam a nap legkülönbözőbb óráiban, percek alatt el szoktam vele készülni. Utána visszavisznek a zárkába. Tovább alszom. Ehelyett Ön megkérdezi tőlem, hogy érzem magamat. A kérdés annyira meglep, nem tudok mit válaszolni. Nincs üldözési mániám. Azonban három év alatt sok nap múlt el, mégsem jutott eszébe senkinek a börtön alkalmazottai közül, hogy hasonló kérdést tegyen föl nekem. Gondolom, most sem azért keltettek fel, hogy megtudják, milyen a közérzetem. Most válaszolok a kérdésre. Csaknem két esztendeje vagyok magánzárkán. Senkivel nem beszélhetek. Könyvet, újságot nem olvashatok. Beszélő, levélírás itt nincsen. Rokonságomról semmit sem tudok. Pap vagyok, természetesen szeretnék misét mondani. Ez lehetetlen. Még imakönyvet, vagy szentírást sem kaphatok. E télen egyszer belázasodtam. Utána egyik fülemre egy darabig nem hallottam. Kértem az őrt: hívja az orvost. Azt a választ kaptam: a láz majd magától elmúlik. Az meg nem fontos a börtönben, hogy az ember jól halljon. Ily körülmények között csak azt tudom mondani: nem jól érzem magamat!

— A végén még majd azt mondja, enni sem kap. Vagy hogy nem szívhat friss levegőt!

— A foglyok még Mauthausenben is kaptak valamit enni, hisz sokan életben maradtak. Sőt az egyetlen dolog, ami nem volt korlátozva ott, a friss levegő. Mégsem állítják azok, akik ott megfordultak, hogy jól érezték magukat.

— Na, csak ne emlegesse Mauthausent, mert úgy megrúgom, hogy keresztülfúrja a falakat! Örüljön, hogy még él!

Pár percig farkasszemet nézve hallgatunk. A szürkeruhás nyomozó megérinti Rácz karját. Az asztalon fekvő papírlapra mutat. Rácz rosszkedvűen felemeli a papírt.

— Nézze meg ezeket a neveket. Ha valakit ismer közülük, szóljon.

Átfutom a listát. Nyugati országokban élő paptársaim nevei.

— Kettő kivételével személyesen ismerem őket, válaszolom. A lapot visszaadom Rácznak.

A nyomozók szeme felvillan. A szürkeruhás tiszta papírt és ceruzát tesz Rácz elé.

— Kezdjük az első néven, szólal meg Rácz. A ceruzát ünnepélyes, barokk pózzal veszi kezébe. Ráhajol a papírra. Ki ez a dr. Békés Gellért OSB?

— Az OSB annyit jelent: bencés szerzetes. Körülbelül velem egykorú. Hittudományi professzor.

— Honnan ismeri őt?

— Az 1930-as évek végén mindketten egyetemi hallgatók voltunk Rómában.

— Mikor találkozott vele utoljára?

— Tíz-tizenkét évvel ezelőtt.

— Miről beszélgettek akkor?

— Azt már nehéz lenne megmondani. Biztos valami szép kirándulásról, vagy tudományos kérdésről. Amiről diákok szoktak beszélgetni.

— De levelet, vagy üzenetet küldött neki azóta?

— Nem küldtem. De ha küldtem volna, rossz címre küldtem volna.

— Hogy érti ezt?

— Én eddig úgy tudtam, hogy a pannonhalmi bencés főiskolán tanít. A listán szereplő cím alapján feltételezem: a római Sant' Anselmo bencés egyetem tanára.

— Milyen embernek ismeri?

— Igen rendes embernek.

— Valóban nagyon rendes ember lehet, ha a maga barátja, szól közbe a szürkeruhás nyomozó gúnyos vigyorral. Eleresztem fülem mellett a megjegyzést.

— Szóval az utóbbi időkben nem volt vele kapcsolata?— folytatja Rácz a kihallgatást.

— Kissé nehéz lenne a váci fegyintézet magánzárkájából Rómával érintkeznem. De ha volna rá lehetőségem, gratulálnék neki.

— Mihez? — kérdi Rácz gyanakvó tekintettel.

— Hogy hulladékfonál orsózása helyett tanít a római egyetemen.

— A megjegyzéseit tartsa meg magának. Azokra mi nem vagyunk kíváncsiak. Csak a kérdésekre feleljen! A második név: Dr. Boér Miklós, Sao Paolo, Brazília. Mit tud erről az emberről?

— Nálam talán két évvel idősebb. Teológiai tanár volt Esztergomban 1945 őszéig. Ellenállási érdemeiért a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumba került osztálytanácsosnak. Később, úgy 1948 február közepe táján az I. (Katolikus) Ügyosztály vezetője lett.

— Mikor találkozott vele utoljára?

— 1948. október 20-a táján.

— Hát ha a dátumra ennyire pontosan emlékszik, akkor arra is kell emlékeznie, miről beszélgettek akkor!

— Pontosan emlékszem, Budapesten, a Ferenciek terén találkoztunk. Este 6 óra lehetett. A minisztériumból jött és a Központi Szeminárium felé tartott. Mivel már régebben nem láttuk egymást, mindketten örültünk a találkozásnak. Meghívtam őt egy pohár sörre, a Pátria sörözőbe. Szabadkozott, nem tudja a meghívást elfogadni, mert nagyon siet haza. Arca feltűnően piros volt. Megkérdeztem őt: mi az, Miklós, csak nem vagy beteg? Azt válaszolta: annál sokkal nagyobb baj van. Heves vitám volt a miniszteremmel, dr. Ortutay Gyulával. Ortutay engem is hibáztat, hogy nem jött létre megegyezés az Egyház és Állam között. Azt mondta: Rákosi Mátyás nem hajlandó tovább várni. Ragaszkodik Mindszenty bíboros letartóztatásához. És te mit válaszoltál erre? — kérdeztem dr. Boér Miklóstól: Csak annyit,— felelte,— én ebből a grimbuszból ki akarok maradni.

— És mi történt azután?

— Csak jóval későbben tudtam meg: Dr. Boér még aznap este belehányta aktatáskájába pizsamáját, fogkeféjét és személyi iratait. Nekiindult és meg sem állt az osztrák határig.

— Miért?

— Valószínűleg nem akart börtönbe kerülni.

— Ezt nem értem. Akinek nincs bűne, nem kell félnie!

— Hát ezt én nem merném ily határozottan mondani. Az viszont bizonyos: Sao Paoloban nincsenek rácsok az ablakon. Reggel fölkel, odamegy az ablakhoz, élvezi a nap sugarait. Jó mélyeket lélegzik a friss levegőből. Nem mondja neki senki: ha az ablakhoz mer közelíteni, szitává lövi a lenti őr.

— Csak vigyázzon a nyelvére! Nagyon megjárhatja. Könnyen csinálhatunk a maga esetében perújrafelvételt. Az ilyen veszedelmes emberek, mint maga, megérdemlik, hogy a hóhér a nyakukba akassza a kötelet.

A szürkeruhás nyomozó elveszi Rácz kezéből a listát. Megszólal:

— Szóval maga azt állítja, hogy a listán szereplő személyek egyikével sem került kapcsolatba az utolsó időben?

— Igen, ezt állítom. Egyébként is az az ember vagyok, akinek éjszaka sincsenek őszinteségi rohamai. Ha átfutva a 16 nevet nyugodtan kijelentem: kettő kivételével jól ismerem őket, biztosak lehetnek Önök, hogy nincs titkolnivalóm. Mondhattam volna, nem ismerem őket. Nem tettem, mert annyi szenvedés után már túlvagyok minden emberi félelmen.

— Hm, ez furcsa! Dr. Csertő Sándor, Róma. Dr. Gácsér Imre, Párizs. Dr. Gianone Egon, Bécs. Dr. Közi Horváth József, München. Dr. Kótay Zoltán, Buenos Aires. Dr. Leopold Antal, Bécs. Dr. Magyary Gyula, Róma. Dr. Mihalovics Zsigmond, U.S.A. Dr. Péterffy Gedeon, U.S.A. Dr. Rezek Román, Párizs. Dr. Tóth K. János, Róma. Dr. Vargha Béla, U.S.A. Dr. Varga László, Lőwen, Belgium. Dr. Zágon József, Innsbruck. Ismeri őket, jól emlékszik, mikor és hol találkozott velük utoljára, miről tárgyaltak. Csak arra nem akar emlékezni, ami minket érdekel: mit üzent nekik és milyen üzenetet kapott tőlük.

— Tetszik látni, ez igazi nagy művészet. Nem lehet megtanulni sem az elemi iskolában, sem a gimnáziumban, sem az egyetemen. Ehhez az kell, hogy valaki végigmenjen a rabélet összes stációin. Andrássy út 60, Katonapolitikai Intézet, Markó utcai fogház, Gyűjtőfogház, Vác. Én mindenkinek melegen ajánlanám, menjen végig ezen a tanfolyamon. Igen tanulságos.

— Úgy gondolja talán, hogy nekünk is el kellene végeznünk ezt a tanfolyamot?

— A mai világban könnyen megesik az emberrel, hogy börtönbe kerül. Úgy tudom a Biztosító Társaságok sok minden ellen biztosítják a klienseket. Tűz, jég, betörés, autószerencsétlenség ellen. De a börtönbüntetés kivételt képez. Senki sem tudhatja, mikor kerül rá a sor. Az európai országok vezető embereinek legtöbbje ült hosszabb vagy rövidebb ideig.

— Megnyugtatom magát, mi nem fogunk börtönbe kerülni. De nincs is rá szükségünk! Amit akarunk, azt megtudjuk a maga által emlegetett tanfolyam nélkül is. Ne terelje figyelmünket mindig mellékutakra. Beszéljen dr. Zágon Józsefről! Őt is jól ismeri?

— Igen.

— Hogy került vele kapcsolatba?

— Ugyanabban a munkakörben dolgoztunk. Ő a győri püspök mellett, én Esztergomban a hercegprímás mellett.

— Milyen titkos kapcsolataik voltak?

— Nem volt semmiféle titkos kapcsolatunk.

— Mikor találkozott vele utoljára?

— Ezt nehéz volna pontosan megmondani. Gondolom, 1946 februárjában. Abban az időben többször megfordultam Győr városában. A prímási birtokokat elvették, élelmiszert nem lehetett vásárolni. Kénytelen voltam a Szigetközbe járni „batyuzni", hogy alkalmazottainkat el tudjam látni. Utam Győrön keresztül vezetett, s mindig megálltam nála pár percre. Ő igen kedves, vendégszerető kolléga volt. Egy alkalommal említettem neki: a Hercegprímásnak nincs misebora. Azonnal intézkedett, hogy egy kis hordó misebort kapjak. Nyugtát adtam a miseborról, sőt megígértem neki, lehetőleg tokaji borban adom vissza a kölcsönt. Tréfásan mindig emlékeztetett: a nyugta megvan, a tokaji bort várja. Persze arról eddig nem tudtam, hogy ő is disszidált. Remélem, az én nyugtámat is magával vitte. Bár a nyugtát a Hercegprímás nevében adtam, mégis könnyebb a lelkiismeretem, hogy nem követelnek rajtam 200 liter misebort.

— Ha magának mindig ilyen érzékeny lett volna a lelkiismerete, bizonyára nem került volna erre a helyre.

— Ez nem biztos. Talán éppen azért ülök, mert lelkiismeretes voltam!

— Azt csak maga gondolja! De mondja, ugye szeretne most Vác helyett Rómában lenni? Vagy a meleg dél-amerikai napsütésben korzózni hazaáruló barátaival az utcán?

— Ami azt illeti, nem szoktam utcákon korzózni. Ilyenre sohasem értem rá. Mindenesetre, szeretnék szabadon, boldogan élni. És erre még könnyen sor kerülhet!

— Most visszamehet a zárkájába. Lefeküdhet. Nyugodtan álmodhat Rómáról, vagy Párizsról. Mert az álom csak álom marad. Maga ebben az életben aligha fog már találkozni barátaival, akik meglógtak a felelősségrevonás elől.

— Mivel az utolsó szó a bíróság előtt is az elítéltet illeti meg, tessék megengedni, hogy egy magyar népi mondást idézzek: Azt mondja a vak is, majd meglátjuk! Jó éjszakát kívánok!

1952. február 19.

Konstantyn Fjedorovicsnak Moszkvában lelkiismeretfurdalása támadt. Munkahelyén elhanyagolta a kötelező lenini éberséget. Sötétben bújkáló imperialista ügynököknek emiatt sikerült károkat okozni a szovjet népgazdaságban. Szabotázs cselekmények által. Fjedorovics szemeire nem jött álom. Alig várta a hajnalt. Magára kapta ruháit és megindult a Kreml felé. Elhatározta: megröntgenezteti lelkét a GPU Ljubljankában székelő „specialistáival". A kihalt, szürke utcákon lépdelve kétségek rohanták meg. Olykor megállt, megtörölte izgalomtól verítékező homlokát. Járása tétovázóvá vált. De mikor a Kreml tornyai fölött ragyogva megjelent a nap aranykorongja, már teljesen tisztán látta szocialista kötelességét. Őszinte vallomással meg kell szabadulnia a kínzó lelki tehertől. A Ljubljanka-kapujában a felkelő nap glóriát font feje köré. Mosolyogva és határozott lépéssel fordult be a GPU Központjának kapuján.

Így végződött a szovjet regények egyike, melyet még 1949 őszén a Gyűjtőfogházban olvastam. Akkoriban a börtönparancsnokság a könyvtár értékes köteteit reakciósnak nyilvánította és kiselejtezte. Helyettük a sztálini korszak típus-műveit szerezte be, magyar fordításban. Mikor a rab-könyvtáros a zárkák ajtajában megjelent kosarával, kezeit sajnálattal széttárva csak annyit mondott: A könyvek címe nem fontos, a tartalom mindegyikben azonos. Könyvet csak a csiszolt kőkorszak irodalmi terméséből tudok adni. Odakünn is kilóra mérik a kommunista könyvesboltokban. Hány kilót akartok? Társaim rendszerint undorral rázták fejüket. Szemét nem kell, válaszolták. Hagyj itt mindig egy kötetet, jegyeztem meg én, legalább nem felejtjük el a betűk alakját.

A szóbanforgó regény az utolsó lap közepén végződött. Az üresen maradt részre valaki a következőt írta: Szegény Konstantyn Fjedorovics! Csak 15 év múlva, szibériai haláltáborban jött rá, milyen csalóka az a szovjet nap, mely a Ljubljanka kapujában glóriát font feje köré!

Ez a kis történet jut ma eszembe, tragikus eseménnyel kapcsolatban. Tarsoly István őrmester, a Fegyelmi Osztály vezetője, főbelőtte magát. A nyirkos, hideg betoncellák lakói a dörrenésre megrémültek. Azt hitték, talán valamelyik társuk kísérelte meg a szökést. Pedig egészen másról van szó! Pár nappal ezelőtt Tarsoly őrmester levelet kapott szüleitől. Azt írták: tudomásukra jutott fiúk kegyetlenkedése. Kitagadják családjukból. Azóta az őrmester megváltozott. Hallgatagon, gépiesen végezte munkáját. A szokásos esti „kikötéseknél" a hóhérmunkát Hlavinka János és Kovács Miklós házimunkásokra hagyta. Nem ellenőrzött, nem elégedetlenkedett, hogy a vékony vaslánc nincs elég szorosan a fegyelmisek csuklójára és bokájára húzva. Egyéni túlkapásait megszüntette. Bevonult irodájába. Elővette a

gyűrött levelet zsebéből. Újra és újra átolvasta az egyszerű parasztemberek nehézkesen írt, őszinte. sorait. Megmutatta Kovács Miklósnak is. Látja, kitagadtak, szólt szomorúan és ökleivel törölte könnyeit. Nem tartozom többé sehová! Azok tagadnak meg, akiket a legjobban szeretek. Ez súlyosabb minden bírósági ítéletnél. Maguk, ha egyszer kiszabadulnak, hazamehetnek. Valaki várja magukat. Én szerencsétlenebb vagyok, mint maguk. Engem többé nem vár senki!

Az őrmester tragédiája nyomasztólag hat őreinkre. Csendesek lettek. Tekintetünket is kerülik. A civilruhás nyomozó viszont legalább négyszer járt a Magánzárka Osztályon ellenőrizni. Mintha igazolni akarná, hogy a „lenini éberségre" átkeresztelt gyűlölködés egy percre sem szünhet meg. Egy kishitű őrmester halála miatt.

De mortuis nil nisi bonum, ajánlja az ősi, emberi kegyelet. A halott már nem tud védekezni vádjaink ellen, ezért csak a jót mondjuk el róla. Tarsoly őrmesterrel kapcsolatban, sajnos, kevés jót lehetne elmondani. Szerencsétlen, megtévedt ember volt. Távol áll tőlem, hogy elítéljem. Az dobja rá az első követ, aki közülünk életében még nem tett rosszat. Az igazság azonban megköveteli, hogy vele kapcsolatban egy történetet elmondjak. Annak a rendszernek megvilágítására, mely nemcsak megtűrte, hanem egyenesen előírta a politikai foglyokkal való kegyetlenkedést.

Rabtársamat, Szalay Tibor tábornokot, a „Sólyomper" második csoportjában ítélték el. Szerencséje volt, az 1950. augusztus 15-i ítélethirdetésnél „csak" életfogytiglanra szóló börtönbüntetést kapott. Tizenhárom vádlottra a Katonai Bíróság titkos tárgyaláson halálbüntetést szabott ki. Sólyom László altábornagyot, a Honvédvezérkar főnökét, katonai összeesküvés és kémkedés címén, öt tábornokkal, két ezredessel és egy nyugalmazott bankigazgatóval együtt, felakasztották. Szalay, az ítélet után, a fölöttem lévő emelet egyik zárkájába került. Reggelenként a rabok egy csoportjával a fonodává átalakított kápolnába járt át dolgozni. Ugyanazt a munkát végezte, mint mi magánzárkások. Hulladékfonalat orsózott fel a kápolna kórusrészében. Kezdetleges, kézihajtású gépen. Egyik nap gépe akadozni kezdett. Megállt néhány pillanatra, hogy a hibát megkeresse. Az ügyeletes őr észrevette. Odament hozzá és durván rákiáltott: Miért nem dolgozik, maga vén csavargó? Szalay, a vékony, magas honvédtiszt, felemelkedett helyéről. Arca lángolt a szégyenpírtól. Szemeivel vadul meredt az előtteálló fiatal, kancsal őrvezetőre. Az őr a vészcsengőhöz ugrott. Megnyomta a csengőgombot. Alig pár perc telt el, megjelent az őrszobáról a fegyveres készültség. Közrefogták és elvitték őt Lehota börtönparancsnokhoz.

Lehota megszokott taktikáját alkalmazta. Megkérdezte nevét, korábbi foglalkozását és ítéletét. A tényállásra egyáltalán nem volt kiváncsi. Szónokolni kezdett:

— Maguk, régi katonatisztek, még mindig abban a hitben vannak, hogy Magyarországon az a burzsuj világ járja, melyben maguk voltak az urak. Vagy legalábbis azt gondolják, a helyzet meg fog változni. Biztosíthatom magukat, hiába reménykednek. A proletárdiktatúrát nem lehet megdönteni! A maguk számára csak két lehetőség van. Beilleszkednek a proletárdiktatúrába, vagy elpusztulnak. Takarodjék innen!

Szalayt az őrparancsnok a folyosóra vezette. Ott kellett várnia, falhoz szorított arccal, egy darabig. Azután a fegyveres őrség ismét közrefogta, levitte a Fegyelmi

Osztály pincehelyiségébe. A bejáratnál előreengedték. Alig jutott az ajtón túl, négy őr — köztük Tarsoly őrmester — rávetette magát. Derékszíjakkal, kézzel és lábbal addig verték, míg el nem ájult. Akkor a Fegyelmi Osztály két hirhedt házimunkás rabja végigvonszolta őt a folyosón. Bedobták az egyik betoncellába.

Órákkal később kezdődött Tarsoly őrmester magánszáma. A cellából kihozatta Szalayt a folyosóra. Parancsot adott a kikötésre. Le kellett ülnie a betonpadlóra. Hlavinka teljes súlyával ránehezedett vállaira, ezalatt Kovács Miklós gyakorlott mozdulattal összeláncolta bokáit és kezeinek csuklóit. Mikor a művelettel elkészültek, a magasba emelték, majd a padlóra ejtették, hogy lássák: feszes-e a kötés. Tarsoly széket hozatott magának, majd kézlegyintéssel elbocsájtotta a házimunkásokat. Az őrmester kiadta a rendelkezést: Szalaynak, ebben a meggörbedt állapotban, fejét feltartva a folyosó legmagasabb pontját kell néznie. A tábornok, ajkait összeharapva, egyetlen jajszó nélkül igyekezett a parancsot teljesíteni. Egy-két percig ment a dolog. Szalay kitűnő sportoló volt. Nem egyszer gyakorolta: földön ülve lábakat mereven megfeszíteni, a törzset megdönteni, előrenyújtott kezekkel a lábujjakat megérinteni. Ebben az állásban fejgyakorlatokat is szokott végezni. Most azonban a „gyakorlat" négy órai időtartamra lett kiszabva. Kézcsuklói bokájához voltak bilincselve. Feszesrehúzott, vékony vaslánccal. Magas ember is volt, ami külön hátrány a gúzsbakötésnél. A nyakizmok megfeszülése folytán a fej vérellátása akadozni kezdett. Szalay szédült. Feje ismételten előrebukott. Tarsoly őrmester ilyenkor a kezében lévő nádpálcával fejére ütött. Figyelmeztetésül. Mint macska az egérrel játszott a gúzsbakötött rabbal. Közben az őrparancsnok alhadnagy is megjelent.

— Mit csinál az ürge? — kérdezte az ajtónál.

— Filmelőadáson van, — válaszolta iróniával Tarsoly.

— Melyik filmet mutatjátok neki?

— A sztálingrádi csatát.

A két cinkos jót nevetett. Tarsoly visszaült helyére. Köpenyének zsebéből sárgakötésű, olcsó regényt vett elő. A széken végignyúlva olvasni kezdett. Időnként felpillantott. Ha Szalay tábornok fejét előrebukva találta, csizmájának orrával állát egyszerűen felrúgta. Három óra telhetett így el, mikor Tarsoly helyett Kondor őrmester vette át a szolgálatot. Szalay közben egyszer elájult. Tarsoly csak annyit kiáltott: Házimunkás! Hlavinka tudta kötelességét. Egy vödör vízzel sietett elő. A vizet Szalay fejére öntötte.

Kondor őrmester emberségesebb volt. A két házimunkást cellájukba zárta. A széket elvitte. Szalay vasláncát kissé megengedte.

— Ha ellenőrzés jönne, suttogta és megnézné a láncot, jól feszítse meg kezeit és lábait. Higgyék azt, hogy erősen be van húzva. Mi volt maga civilben?

— Én civilben is egyenruhát hordtam, — felelte Szalay — tábornok voltam.

— Régen is katonatiszt volt?

— Igen.

— Nem kell félnie. Kikötés csak minden másnap van. Holnapután meg én leszek szolgálatban. Arra a két csavargóra azonban, mutatott az őrmester a házimunkások cellája felé, nagyon vigyázzon! Napirendünk a következő: Reggel 6-kor ébresztő. Vízzel telt mosdótálat kap cellájába, szappant, törülközőt és seprőt. Megmosakszik, celláját felsepri. Utána mindazt, amit kapott, ki kell tennie a cella

elé. Az ágyként szolgáló deszkapriccset a fal mellett, élére kell állítania. A fegyelmis napközben csak sétálhat, állhat a cellában, vagy a betonpadlóra ülhet le. A pokrócot, amellyel éjjel takarózik, szépen összehajtva a priccs tetején kell tartania. Azokon a napokon, mikor én vagyok szolgálatban, nem szoktam észrevenni, ha a fegyelmis — különösen ebben a fagyasztó hidegben — a pokrócára ül, vagy azt a vállaira teríti. De amikor a külső ajtón dörömbölnek, ami ellenőrzést jelent, egy pillanat alatt a pokrócnak összehajtva a helyén kell lennie. Mikor nem én vagyok szolgálatban, a maga helyében ezt nem kísérelném meg. Gondolom, már megismerte, milyen ember a kollégám. Azt is valószínűleg tudja: a fegyelmis minden másnap csak félkosztot kap. Ezen nem tudok változtatni. Így is fejemmel játszom az emberiesség akár legkisebb megnyilvánulásáért!

Ahogy cellámban az orsózógépet hajtom és szemem előtt szürke egyhangúsággal fut a fonál, úgy érzem, mintha a gép minden fordulatnál Hitler és Sztálin mottóját nyikorogná fülembe: Vagy beilleszkedsz, vagy elpusztulsz! Vagy beilleszkedsz, vagy elpusztulsz! Elhessegetem a kísértést. Soha! Inkább a halált választom, mint a rabszolga-sorsot! Csak tartsa meg a Kremlg kétes glóriáját a Fjedorovicsoknak!

1952. március 8.

A második emeleten, a fölöttem lévő cellában háromszor dörömbölnek a padlón. Ez nekem szól. Posta a magasból.

Gyorsan kinyitom az ablakot. Fehér cérnaszálon papírgöngyöleg fut le elém. Gyorsan leszakítom s a cérnát meghúzom annak jeléül, hogy a küldeményt átvettem. A fehér cérnaszál imbolyogva visszafut. A szürke börtönfalon ez a „láthatatlan" posta.

Hihetetlen türelemmel szurkálta valaki az apró betűket egy egészségügyi papírra. Mert más „levélpapír" nem áll rendelkezésünkre. A szöveg szomorú:

— Porzezinszky György ötödikén este Márianosztrán inzulinhiányban meghalt. Imádkozz érte!

Porzezinszky vezérkari alezredes volt, s háború alatt a honvédelmi minisztérium anyagi osztályán volt beosztva. Mikor a német csapatok 1944. október 15-én Magyarországot formálisan megszállták, Porzezinszky segített nekik a „hatalmat átvenni". Vállán géppisztollyal, karján a magyar nácipárt szalagjával a budai Vár alagútjánál igazoltatta a járműveket és személyeket. Néhány nap múlva a németek uralomra segítették a magyar nácipártot. Őt Berlinbe küldték követségi tanácsosnak. Nemsokára az oroszok Budapestet körülzárták. Akkor egy „Storch"-on repült be az ostromlott Budapestre a Fővezérség „mindvégig kitartani" parancsával. Nyugatról hozták haza, mint háborús bűnöst és életfogytiglani büntetést kapott.

1949. február 8-án, ítélethirdetés után egy cellába kerültem vele. Több hónapon át cellatársak voltunk. Óriási vitákat rendeztünk politikai nézeteink különbözősége miatt. Ő mindig hajthatatlan jobboldali maradt.

Mint cellatárs azonban rendkívül kellemes volt. Életemben nem találkoztam még emberrel, aki úgy ismerte a történelmet, vagy földrajzot, mint ő. Bármilyen történelmi eseményt, vagy évszámot meg tudott fejből mondani. Nem volt Euró-

pának olyan folyója, vagy hegye, melyet egész pontosan le nem tudott volna rajzolni. Tudta ezeknek mélységi, magassági, szélességi, hosszúsági adatait is. Félelmetes pontossággal ismerte az összes európai városok ipari, kereskedelmi, népességi adatait. Többször ellenőriztük annak idején kézikönyvekből, de nem tudtuk tévedésen rajtakapni. Ő volt a mi kézilexikonunk.

Néhány nappal ezelőtt a márianosztrai börtön ávós főorvosa, Adám-Auspitz Gábor valahova elutazott. Az orvosságos szekrény ajtaját bezárta, s a kulcsot magával vitte. A rab-orvosok rendelkezésére álló kézikészlet elfogyott, Porzezinszkynek — aki súlyos cukorbeteg volt, — nem tudtak több injekciót adni. A rab-orvosok jelentették, hogy az inzulin elmaradása miatt Porzezinszky életveszélybe kerül. A vezetőség nem engedte meg az orvosságos szekrény feltörését.

Porzezinszky a második inzulin nélküli napon érezte, hogy a tragédia közeledik. Társaihoz így szólt:

— Az inzulin hiánya számomra halált jelent. A vérben lévő nagy cukortöbblettől rosszullét jön rám, mely hamarosan végez velem. Isten veletek, tartsatok meg jó emlékezetetekben !

Utolsó erejét összeszedve felkelt, kezet fogott cellatársaival. Néhány órára rá, este 10 órakor ágyán meghalt.

Politikai ténykedéseivel kétségkívül ártott 1944-ben az ország érdekeinek. Ezért azonban életfogytiglani büntetést kapott. 1945-1952 között annyi szenvedésen ment keresztül, mely felért két életfogytiglani büntetés letöltésével. Elpusztítása azonban már a vak bolsevik gyűlölet műve.

1952. április 19.

Délelőtt átkopogok Törs Tibornak:

— Ma elszállítanak bennünket.

— Honnan tudod?

— Kedden elszedték az összes könyvet azoktól, akik kivételes bánásmódban részesülnek és könyvet is olvashatnak. Szerdán elvették Jeszenszky Nárcisz írásait, aki könyvet ír Tító marsallról, egykori közkatonájáról. Elvették Kozma mérnök jegyzeteit, aki egy angol könyvet fordít az atomtudomány köréből. Csütörtökön nagy kutatás volt, elvették az összes zsinórt, mert félnek, hogy szállítás közben fellázadhatunk és megkötözzük őreinket. Ez mind biztos jele a szállításnak. Szokás szerint szombat a szállítás napja. A házimunkás most volt zárkámnál és csak annyit súgott: szállítás!

— Mit gondolsz, merre megyünk?

— Nem tudom.

— Mégis mit tippelsz?

— Lehet, hogy Kelet felé visznek, de lehet, hogy csak helyet változtatunk az országban.

— Oroszországba?

Érzem, hogy Törs Tibor nagyon aggódik egy esetleges Oroszországba való deportálás miatt.

— A kommunisták mindenre képesek. Inkább azt hiszem, más börtönbe visznek. A váci haláltábor már az egész világon ismeretes. A bolsevik taktika szerint ilyenkor a rabokat máshova viszik, hogy sohase lehessen tudni, hol vannak az ország legsúlyosabb politikai foglyai.

— Budapestre?

— Valószínű, mert ott több a munkás, köztük vannak a leghívebb kommunisták, s ezért az ÁVÓ biztonságban érzi magát. Vác vidéki város, antikommunista, a 150 főnyi ávós őrség tehetetlen volna 35 ezer lakossal szemben, ha azok mozgolódni kezdenének.

Feszülten várunk órákon keresztül. Sok lótás-futás az őrök részéről. Kinyitják Jeszenszky ezredes celláját és halljuk:

— Csomagoljon össze.

— Hát megkezdődött.

Ebéd után váratlanul megjelennek a mellettem lévő cellában a mérnökök, akik reggelenként a mérnöki irodába járnak tervezni, rajzolni. Más napokon késő estig szoktak dolgozni. Kiosztják ebéd után a hideg vacsorát. Kissé bőségesebb is mint máskor. Ez már biztos jel. Eddig csak ünnepnapon csinálták ezt.

Koradélután kezdődik az ajtónyitogatás. Neveket mondanak, halljuk, hogy a kapcát, zsebkendőt nem szabad magunkkal vinni. Félnek, hogy levelet írunk rá és kidobjuk az autóból. Lenn a földszinten csoszogás, majd hangosan névsort olvasnak. Félóránkint indul egy-egy csoport kb. 30-40 fővel. Estefelé jönnek a mérnökökért. Nekik fehér ruhájuk van megkülönböztetésül. Levetetik velük, ingben, alsónadrágban viszik őket lefelé. Ezek nem tudnak meglógni! Kissé hideg lesz még így fehérneműben szaladgálni. Nemsokára viszik Törs Tibort is. Most már egyedül vagyok.

Fél nyolckor csendesebb lesz a börtön, de nem adnak jelet a lefekvésre. Tehát mi is megyünk. Kilenc óra tájban lábdobogás és jönnek a zárkámhoz. Kinyitják az ajtót. Öt tiszt áll kinn, nevemet, adataimat kérdezik, ellenőrzik a listán. Azután parancsot kapok, hogy menjek le a földszintre a 37-es zárkába. Itt előttem fordítók voltak. Ezt megállapítom az üres gyufáskatulyákról, cigarettavégekről, melyek szanaszét hevernek. Rettenetes piszok, porhalmaz mindenütt. A fordítók kommunisták és baloldali szociáldemokraták. Hazafias érzésű ember nem végez értékes szellemi munkát a bolsevista kormányzatnak. Mi a börtönben is politikai foglyok vagyunk! De a zárkáinkat is meg lehet nézni. Ragyognak a tisztaságtól. A fordítók zárkái hű képei ezeknek az embereknek belső világáról. Az ablakon alig lehet kilátni a portól. A mennyezetről lógnak a pókhálók. A szalmazsák mögött, ahová az ember nem lát, arasznyi vastagságban szemét, papírdarabok, por és szalma. A padló szinte fekete a sártól. A vizesvödör alján zöldes békanyál. Undorító. Sötétség, piszok, keleti rendetlenség. Lehet ilyen embereknek tiszta világnézete, gerinces helytállása? Nem hiszem.

Nekifogok, hogy ha pár óráig is maradok itt, tisztaság legyen körülöttem. Összeseprek, felmosok, letörlöm az ablakot. Bevallom, elfogott engem is az izgalom további sorsom iránt és munkával akarom elterelni figyelmemet. Éjfél felé már tisztaság van. Próbálok ruhástól aludni. Felköltenek.

— Ne aludjon!

De a hang már nem az a durva váci hang.

Éjfél után úgy két-három óra közt megjött ismét a bizottság. Megint bediktálom adataimat. Megnézik, nincs-e zsebkendőm és kapcám, azután egy őr kifelé vezet. Nagy István őrmester megkérdezi a bizottságot: Ugye ezek ketten együtt mennek?

Látom, herceg Esterházy már a falnál áll a kijárat előtt. Nagy úgy gondolja, hogy mi bűntársak együvé tartozunk. De a válasz megjön: — Mindenki külön megy! Odalöknek a falhoz és Esterházyt elviszik. Pár perc múlva rám kerül a sor. Kimegyünk az udvarra, át a másik épületbe. Mindenütt civil nyomozók állnak különleges sapkával, amelyet még sohasem láttam. Nevemet többször be kell diktálnom, s azután továbbengednek. Amerre járunk, minden olyan, mint egy csatatér. Zsebkendők, kapcák, toalettpapírok kötegei, zsinórdarabok és egyéb rabholmik hevernek szanaszét. A végső kutatás is talált valamit útközben. Egy hosszú folyosón nem látok senkit. Odafordulok az őrhöz:

— Osztályvezető úr, Isten vele. Köszönöm a jóságát. Maga nem volt rossz hozzám. Ha egyszer szüksége lesz rám, a nevemet tudja.

Az osztályvezető zavartan legyint. — Nem lesz arra szükség.

Nem tudunk tovább beszélni, mert őrök jönnek velünk szemben.

Lemegyünk a szabadba vezető hosszú csigalépcsőn. Itt szoktunk minden fürdéskor a fürdőbe menni. Az udvarra érünk. Távolabb megy előttem Esterházy. Magas alakját nem lehet eltéveszteni a fényszórók, lámpák és árnyékok váltakozásában. De ki jön mögöttem? Kissé visszanézek. Most lehet a zavarosban halászni. Őröm nem szól. De egy másik őr hatalmas rúgással észretérít. — Mire kíváncsi? Nézd a szemtelenje, még tudni akarja, ki jön a háta mögött.

Célomat azért elértem. Mistéth Endre újjáépítési miniszter, a Nagy Ferenc-féle összeesküvés tagja jön mögöttem, s engem is meglátott. Tehát minket, magánzárkásokat visznek ily késő éjjel. Ismét falhozállás, majd az utolsó kontroll. Név, adatok, a váci fegyház egy vonallal kitörli nevemet. Isten veled haláltábor. Ezen a belső kapun átérve a nagy udvarba már látom a két szállító autóbuszt. Ablak nélküli, rostéllyal ellátott szürke páncélkocsik. Az egyik elöl áll, teljes reflektorfényben, ajtaja nyitva. Az ajtónál nagy csoport tiszt arany vállapokkal. Köztük Lehota, díszben, összes vörös csillagaival mellén. A másik autóbusz úgy látszik a géppisztolyos ÁVÓ-s kíséreté.

Megkérdezik nevemet, adataimat, majd egy kövér ávós főhadnagy rámordít:

— Vedd le az ingedet!

Lehota megkérdezi tőle:

— Mit csinálsz vele?

— Elfogyott a rongy, az ingjét tesszük a szemére. — Közben ott állok mezítelen felsőtesttel az áprilisi hidegben. A csillagok szomorúan hunyorognak rám a magasból. Csoda lesz, ha most nem fázom meg.

Lehota int: Öltözzön fel.

Nagy változás. Lehota nem tegez. Úgy látszik, az ÁVÓ központ tisztjei előtt finomnak akar mutatkozni.

Felveszem az ingemet, zubbonyomat. A kövér főhadnagy, aki azonos azzal a nyomozóval, aki engem autón tárgyalásra kísért, egy földről felvett rongydarabbal beköti szorosan a szememet. Még ellenőrzi is, hogy nem látok-e. Rettenetesen szorít a kötés, de én csak arra gondolok, hogy milyen gyorsan felvitte a Jóisten a dolgát ennek az embernek. Három évvel ezelőtt egyszerű nyomozó volt, elég sovány és gyengén öltözött. Ma kitűnő minőségű egyenruha van rajta, főhadnagyi sarzsi és beosztása bizalmi, mert hozzánk csak a legmegbízhatóbb ávósokat engedik.

Nem tudok sokat gondolkozni, mert két ávós katona kétoldalról megragad és feltesznek az autóbuszra. Lenyomnak egy ülésre. Elhelyezkedés közben térdemmel jobbra-balra mozgok, hogy megtudjam, van-e valaki mellettem. Bal térdem egy másik térdbe ütközik. Tehát balra van valaki. Jobbra üres a hely. Az utánam következőt is beteszik, közvetlen elém kerül a haránti ülőhelyek egyikére. Végre beteszik az utolsót is jobbra tőlem. Hallom az átvevő alezredes és Lehota váci parancsnok beszélgetését:

— Csak 27? Nekem azt mondták, hogy 30-an vannak.

— Három személyautón lesz szállítva — feleli Lehota. Azt megtudtam, hogy a kórházban van három titokzatos kommunista, akik külön bánásmódban részesültek. A hír szerint az egyik Kádár János, a másik Kállai Gyula, a harmadikról nem tudták. Tehát ezek személyautón jönnek. Nem hiába, elvtársak!

Az autóbusz hátulsó részén a rács csikorogva bezárul. A géppisztolyos őr emögött a rács mögött ül, hogy meg ne lehessen támadni. A rácsot erős lakattal lezárják. Pontosan hallani a művelet egyes részeit. Ahogy a sofőr a motort begyújtja, valamelyik rab elsírja magát. Az őr fenyegetőn ordít: — Meg ne merjen mukkanni egy sem, mert ha valaki egy szót szól, széthancúrozom a valagát.

A sírás jel lett. Egyszerre sóhajtozás, csendes, fojtott sírás hallatszik több helyen. A bekötött szem nagyon rossz jel. Így csak kivégezni visznek. Az újabb politikai foglyok meg vannak győződve, hogy utunk a tömegsírba vezet. Ezért sírnak. Családjuk jut eszükbe, szeretteik, otthonuk, melyet — úgy gondolják — sohasem látnak vissza többé. Mellettem úgy látszik régi foglyok vannak. Mi nem sírunk, mert már elfogytak a könnyeink. A sok magányban teljesen kisírtuk bánatunkat. A halál már közömbösnek tűnik, sőt esetleg megváltásnak a bolsevik szadizmustól. Azt is tudjuk, hogy ha ki akarnának végezni, nem visznek el bennünket. Azt itt is hamar el lehet intézni. Egy szemrebbenés nélkül.

Az egyik idős rab, hangjáról ítélve 70 körül járhat, reszketeg síró hangon feljajdul: — Az Isten szerelmére, legyenek irgalommal!

Az őr dühösen ordítani kezd:

— Fogja be a száját! Nem hallgat el azonnal!

Sokáig lehet még hallani az öreg zokogását. Mosolyognom kell. Mi fiatalabbak nem jajgatunk, ő pedig félti öreg, roskatag életét. Hát ha már meg kell halnunk, haljunk meg vitézek módjára.

Köhögök, hátha megismer valaki a szomszédok közül a köhögésről. Minden ember másként köhög. Finom fül abból is sokat tud kiolvasni. De nem kapok válaszköhögést a többiektől. Köhögés közben eltakarom számat és közben igyekszem felnyomni a rongyot szememen. Nem megy. Nagyon szoros. Szinte fáj a szememnek. Az őr meg kiált:

— Vegye le a kezét a szeméről!

Elkezdek egy Te Deum-ot. Sima betonúton haladunk. Ez Budapest felé vezet. Mondhatom, egész különös vidámság vesz erőt rajtam. Közbe-közbe sötét gondolatok is ötlenek eszembe: Hátha csak tévedek és tényleg kivégzésre visznek? De optimizmusom legyűri a sötét gondolatokat és a Te Deum-ot mondom tovább.

Soha még ily hosszú időt egy Te Deum-mal nem töltöttem. Másfél óráig tartott. Még azt sem merem állítani, hogy befejeztem. Közben meg-megrohantak a halál sötét gondolatai. Láttam magam kihúzott mellel, egyenesen állni egy tömegsír szélén, utolsó szavammal éltetve hazámat és a szabadságot. De keserű nyál gyűlt számban, ha arra kellett gondolnom, hogy a gonoszság milyen diadalt arat fölöttünk, még akkor is, ha miénk a végső győzelem. Aztán megint fényesség jött lelkembe: Szebb fiatalon, bátran meghalni, mint botra támaszkodva, ezer betegséggel tagjaimban, sírósan, gyermeteg.tehetetlenséggel. Az a tudat, hogy a jó ügyért kell esetleg meghalnom, bátorságot adott.

1952. április 20.

Hajnali 3 óra lehet, mikor megérkezünk. Egyenként emelnek ki bennünket a kocsiból. És kétoldalról támogatva még mindig bekötött szemmel visznek fel egy lépcsőn. Végre leveszik szememről a kötést. Egy nagydarab, lelógó bajszú százados előtt állok. Megkérdezi adataimat, listáján kipipál és csak annyit mond:

— Első emelet 55-ös zárka.

Fönn az őr szótlanul elvezet új cellámba és rám zárja az ajtót. Körülnézek a cellában. Középen egy fapriccs, négy lába a padlóba betonnal beágyazva. A priccsen egy szalmazsák és egy takaró. A sarokban egy födéllel ellátott szennyesedény. Semmi más. Az ablak előtt sűrű drótháló. A kettős ablak csukva, kivéve mindegyiknek felső jobb tábláját, melyek hiányzanak. Helyettük egy bádoglemezből készült szellőztető berendezés van beépítve, melyet alul, lábpedállal lehet kinyitni.

Egy alacsony, kövér őrvezető jelenik meg és megmotozza ruhámat. Elveszi fogkefémet, fogkrémemet. Evőkanalamat. Most már semmim sincsen. A népi demokrácia teljesen levetkőztetett. Utána egy civil nyomozó lép be hozzám. Gyors mozdulattal papírt és ceruzát nyom kezembe azzal, hogy azonnal írjam fel nevemet, születési helyemet, évemet, honnan jöttem, hol vagyok. A meglepetés-szerű ellenőrzéssel akarják kikerülni az esetleges személycserét. Bodó váci nyomozó alhadnagy veszi vissza a papírt és ceruzát, megnéz engem, megnézi a papírt és megkérdezi:

— Mikor írt utoljára?

— Egy éve.

— Nagyon gyengén megy az írás.

Végre hajnali 5 óra tájban véget ér a sok ellenőrzés. Elrendelik a takarodót. Csak hogy itt nem harangjellel, hanem az őr kinyitja az ajtó kis „etetőjét" és suttogva adja a parancsot. Nagyon titokzatosan csinálnak itt mindent.

Nem tudok elaludni, azon töröm a fejemet, hogy tulajdonképpen hol lehetek. Az ajtó régi börtönajtó, az ablakok régi börtönablakok, a központi fűtés csövei is régi épületre vallanak. Az épület azonban kicsi. Sorra veszem Budapest összes börtöneit, majd a vidéki börtönöket, de nem tudok rájönni, melyik lehet. Meg kell várni míg reggel a gyárak dudálnak, vagy valamelyik templom harangozik, vagy autóknak, villamosoknak, esetleg vonatnak zaját. Abból többet tudok megállapítani. Sokat fognak mondani a falbavésett, ajtóra karcolt rabtársak nevei is.

Hat órakor ismét suttogó hangon ébresztenek. Kapok néhány percre mosdótálat, törülközőt, szappant és vizet, hogy megmosakodhassam. Utána mindent elvisznek. Seprőt is kapok a tisztogatáshoz, de azt is elviszik. Az őr kioktat, hogy amikor kulcszörgést hallok, a fal mellé kell állnom, arcomat egészen a falhoz nyomva és csak külön parancsra szabad az ajtó felé fordulnom. A sétára vonatkozólag közli, hogy séta a cellában van, ebéd után. Ha az ajtón egyet koppant, a séta kezdődik, ha kettőt, a séta befejeződik.

1952. április 27.

A napok lassan telnek. Napirendet csinálok magamnak. Aki évekig egyedül van és nem akar a bolondokházába kerülni, annak okvetlenül kell napirend. Egy óra séta, egy óra vallásos elmélkedés, egy óra filozófia. Hol Aristoteles kerül sorra, hol Platón, vagy Szt. Ágoston és Aquinói Tamás. A magányban csodálatos élességgel térnek vissza mindazok a gondolatok, képek, melyeket az ember fiatalabb korában tanult, olvasott. Az órák így észrevétlenebbül szaladnak tova.

Néha megkísérlem, hogy a priccs szélén ülve, egyenes tartással aludjak. Nehéz dolog, az embernek mindig előre akar bukni a feje. Őze őrmester, az egyik osztályvezető, halkan lopakodik a folyosókon, észrevétlenül néz be a kémlelőnyíláson. Kezében mindig ott van a vaslánc, hogy ha valakit alváson rajtakap, gúzsbakösse. S két órára úgy összeszorítja a rajtakapott rab kezét, lábát, hogy a legtöbben elájulnak. Akkor Baka János rab-borbély házimunkás, a legveszedelmesebb besúgók egyike, az ájultat vízzel fellocsolja, s ismét gúzsbakötik.

Ebéd után különösen jól esnék egy kissé pihenni. De nem lehet. Az őr kopog az ajtón. Ez sétát jelent. Elkezdek fel és alá járni a cellában. Hét és fél lépés az ajtóig, hét és fél lépés vissza. Órákon keresztül, mert az őrt délután leváltják s társa legtöbbször elfelejti a séta végét kopogtatással jelezni. Ha meg korábban leülök, jön Őze őrmester a vaslánccal. Nem a fizikai fájdalomtól félek. A megaláztatás sokkal jobban fáj az embernek.

Fölöttem női rabtárs sétál a cellában! Kilenc és fél lépést lép apró, kopogó léptekkel. Egyszercsak elhallgat a lépése. Két őr nyitott be hozzá, fojtott hangon beszélnek vele. Vasárnap délután van, a magas, vörösarcú, erősen szeplős szakaszvezető és az alacsony, tömzsi, tájszólással beszélő őrvezető unatkozik, szórakozást keresnek.

Néhány percnyi beszélgetés után a női rabtárs hangját hallom: — Menjenek ki a zárkámból! Hagyjanak békében! Tisztességes asszony vagyok, van férjem, s vannak gyermekeim! Önök tévednek! Azok a nők, akiket önök keresnek, az utcasarkokon állnak, vagy a bárokban szórakoznak. Ilyen tisztességtelen kérdésekre nem válaszolok. Önöknek nincs ahhoz joguk, hogy azt kérdezzék, hány férfivel volt dolgom és milyen figurákat ismerek! Politikai fogoly vagyok, nem vagyok arra ítélve, hogy az Önök malackodásait hallgassam. Tessék kimenni innen! Jogom van ahhoz, hogy cellámban nyugodtan hagyjanak!

A két őr először csitítani próbálja, hogy a többiek ne hallhassák, miről van szó. A női rab annál hangosabban kiabálja, zokogásba fúló hangon: — Távozzanak innen! Nem elég az Önöknek, hogy múltkor két hét sötétzárkát kaptam, mert ma-

lackodásaikat visszautasítottam? Mit akarnak még? Értsék meg, jogom van ahhoz, hogy a cellában nyugodtan hagyjanak!

Az őrök sietve becsukták a cella ajtaját. Annyit kiveszek szavukból, hogy mérgesek, s meg fogják mutatni, mire van egy rabnak joga. Percek múlva rabtársamat elviszi Őze őrmester a sötétzárkába. Biztos ott lesz ismét két hétig „szemtelen magatartás" miatt. A lánc megcsörren Őze kezében. Ez jó jel: nem kötötte gúzsba az áldozatot.

1952. április 28.

A kis Barcza gyerekek számára bizonyára sok érthetetlen dolog van a világon. De különösen kettő: a háború és az ÁVÓ.

Az a karcsú katonatiszt, aki az esküvői képen tiszti gálaruhában anyukára mosolyog: az apuka. Nem emlékeznek rá, mert nagyon kicsik voltak, mikor főhadnagyi rangban az orosz fronton elesett. Kicsit idegen számukra, de anyuka azt mesélte, hogy nagyon jó apuka volt, volt igazi puskája is és most a Jézuskánál van, nagyon messze. Egyszer majd elmennek hozzá mindnyájan, és a Jézuskánál meg fogják őt találni. Most imádkozni kell érte minden este és meg kell csókolni a képen.

Az a szép néni a képen, aki hosszú fehér ruhát visel és akinek koszorú van a fején: anyuka. Igaz, hogy ők mindig fekete ruhában látják és mintha kicsit megváltozott volna, de bele kell nyugodni, hogy anyuka egyszer fehér ruhát viselt és koszorú volt a fején. Anyuka reggelenként munkába járt, de este mindig hazajött és hozott nekik valami édességet. Egyszer azonban anyukát elvitték a rossz bácsik. Este jöttek, minden szekrényt és fiókot kinyitottak. Anyuka sápadt volt, megcsókolta őket. Annyit mondott nekik: „Jók legyetek!" Mivel anyuka is sírt, ők is sírtak. Érezték, hogy valami rossz történik. Azóta anyuka nem jön haza esténként, pedig mindig várják. Valami ÁVÓ vitte el, ami ugyanolyan rossz lehet, mint a háború, amely apukát vitte el.

Anyuka múltkor küldött nekik két babát. Egy néni hozta, aki egyenruhában volt. Megsimogatta őket és azt mondta nekik, hogy nem szabad megmondani senkinek, ki hozta anyukától a két babát. Mert akkor a néninek is és anyukának is nagyon rossz dolga lesz.

A két baba rongyból van. Nem olyan szépek, mint amilyeneket ők karácsonyra kértek a Jézuskától. De a felnőttek azt mondják, nagyon vigyázni kell rá, mert ezt a siralomházban készítette anyuka. A cellatársak adtak anyagot ruhabélésből, szétment ingből. A színes szálak pedig egy felfejtett pulóverből vannak. Az a néni pedig, aki hozta, ott van, ahonnan anyukát nem engedik haza.

A Barcza gyerekek nem tudják, mi az a siralomház, kik azok a cellatársak és miért kell ruhabélésből, szétment ingből rongybabát csinálni, mikor a Jézuska szebbet is tud hozni karácsonyra. De valami lehet a babák körül, mert a felnőttek megcsókoltatják velük és sírnak, mikor a kezükbe veszik.

Majd ha megnőnek a Barcza gyerekek, meg fogják tudni a szomorú valóságot. Hogy a nagyapa nyugalmazott csendőrezredes volt, akinek a kommunisták nem adtak nyugdíjat, úgyhogy hatvankét éves korában egy építkezésnél mint segédmunkás dolgozott. Hogy anyuka sem kapott nyugdíjat. Mert fasisztának lett minősítve minden tiszt, aki a háborúban elesett.

Barczáné a háború után megkezdte a harcot életéért és gyermekeiért. A budapesti angol követségen lett szobalány. Takarított, bevásárolt, segített főzni. Néha megbízták, hogy egy-egy levelet kézbesítsen, vagy csomagot vigyen el valahova. Alkalmazott volt, engedelmeskedett. Az ÁVÓ letartóztatta őt. Mivel nem volt besúgó, hát okvetlen kémnek kellett lennie. Megkezdték kínzását. Állt napokat a fal mellett. Feküdt a kihallgató szobákban a földön, lábai a derekához voltak kötve. Talpát verték gumibottal, s időnként lelocsolták egy csészéből vízzel. Azután ismét verték. Neki tudnia kell, hogy milyen kémkedés folyik az angol követségen a népi demokratikus Magyarország és szövetségese a „bölcs Szovjetunió" ellen. Mert minden követség kémközpont. És minden követségi alkalmazott kém.

A vékonydongájú, duzzadtajkú és horgasorrú kihallgató gúnyos hangon, idegen hanglejtéssel kérdezte:

— Akarja viszontlátni gyermekeit? Tudja, hogy mi az élet és halál urai vagyunk? Akkor valljon! Segítsen leleplezni az angol kémszolgálatot! Mi tudunk nagylelkűek lenni! Most az angolok nem segíthetnek magán, most csak tőlünk függ az élete !

Felvették a jegyzőkönyveket. Alá kellett írnia, hogy az angol katonai attasé szeretője volt és pénzért adatokat adott a nyugati imperialisták számára. A titkos tárgyaláson halálra ítélték. Édesapja 6 évet kapott, sógora 12-t, huga 8-t. Kisült, hogy a hatvankétéves öregember, aki a maltert keverte egy építkezésnél, az ország építkezéseire nézve „fontos" adatokat szolgáltatott az angoloknak.

Barczáné több ízben jelentkezett az orvosnál azokkal a sérülésekkel, melyeket a nyomozás során szerzett. Mayer és Radó ávós orvosoknak az első kérdése az: mennyire van elítélve. Mikor megtudják, hogy az asszony halálra van ítélve, egy kézlegyintéssel elküldik. Majd a hóhér meggyógyítja — szólnak oda ávós szellemességgel a kísérő őrnek.

Barczáné 1952 februárjában a siralomházba került. Abba a cellába, ahol csak halálraítélt nők voltak. Ott készítette a babákat. Társai készséggel segítettek a kedves ajándék elkészítésénél. Egy rosszindulatú őr azonban felfedezte a rejtett kincseket. Elvitte a két babát. Társai humorosan fogták fel a dolgot, kihívták cellájából Acsay József újpesti római katolikus papot, hogy keresztelje meg a babákat, mert még pogányok. Acsay 12 évre volt elítélve. Természetesen szabadkozott. A keresztelési szertartás elmaradt, helyette az őrök Acsayt „megbérmálták" ahogy ők mondták — hatalmas püspöki pofonokkal.

A babákat egy ávós őrnő vitte el azzal, hogy ajándékba adja a rokongyermekeknek. S eljuttatta Barczáné két kisgyermekéhez.

Az egyik nap Barczánét magánzárkára tették. A zárkába asztalt hoztak, székeket. Ez rossz jel. Ez a véget jelenti. Az őr kinyitotta zárkáját. Magas, fekete férfi állt, vékony bajuszkával a zárka előtt. Jól megnézte Barczánét, azután elment. Bogár Imre volt, a hóhér. Előre meg szokta nézni áldozatait. Azután jött a borbély. Beesett arcú, fekete, vékony cigány férfi. Fábián őrmester. Levágta Barczáné haját kopaszra. Az utolsó éjjel Barczáné az őrökkel sakkozott, hogy ne kelljen a szörnyű holnapra gondolnia. Néha fátyolos lett szeme, a sakktábla kockái elmosódtak előt-

te. Két kis gyermekarcot látott fehér párnán, amint nyugodtan pihegnek és nem sejtik, hogy anyukájuk utolsó óráit éli.

Mikor az ügyeletes tiszt benézett hozzájuk és szemrehányást tett neki a „hazaárulásért", Barczáné nyugodtan kioktatta őt, hogy ki a hazaáruló. A tiszt megszégyenülten távozott a cellából.

Amikor az ítélet a bitófa alatt elhangzott, Barczáné ösztönszerű mozdulattal hajához nyúlt, meg akarta igazítani haját, mint aki felkészül egy ünnepélyes pillanatra és franciául csak annyit mondott: „Követni fogtok! (Ez volt az utolsó szava.)

1952. május 16.

A politikai fogoly, ha nem dolgozik, társai megszólják őt, hogy lusta, dologkerülő. Ha dolgozik, ráfogják, hogy a rendszert támogatja, hízelegni akar a kommunistáknak. Ha keveset dolgozik, társainak kell a hiányt pótolni, természetesen haragszanak rá. Rossz bajtársnak nevezik. Ha sokat dolgozik, strébernek, törtetőnek csúfolják. Így is társainak terhére van, mert azoktól is többet követelnek.

Nagyon nehéz a helyes utat megtalálni. A munka a börtönben egészséget, életet jelent. Viszont politikai foglyok is vagyunk. Viselkedésünk a börtönben sem lehet más, mint a szabad életben volt.

Ma egy idősebb ávós főhadnagy lépett be cellámba. Alacsony, gyűröttarcú férfi,válla egészen a füleinél van. Valamikor civil börtöntisztviselő volt. Most egyenruhában jár. A katonaruha úgy áll rajta, mintha egy egyenes ruhaakasztón lógna. Foglalkozásom iránt érdeklődik. Sokáig azon vitázik velem, hogy szerzetes vagyok. Hiába állítom az ellenkezőjét. Azután nyelvtudásom iránt érdeklődik. Akarok-e fordítóirodába kerülni.

Erre a kérdésre már rég felkészültem. Hiszen volt időm egy politikai fogoly helyes magatartása felett elmélkedni. Azonnal megadom a választ: — Kérem, én csak a legegyszerűbb napszámosmunkát vállalhatom el, amihez nem kell különleges képesítés. Amit bárki is el tud végezni. Politikai fogoly vagyok, értékes szellemi munkával nem támogathatom a rendszert.

Ha szemmel ölni lehetne, most biztos holtan rogynék össze. Kimondhatatlan gyűlöletet árul el pillantása. — Hát akkor csak rohadjon meg a cellában — válaszolja és sietve elmegy.

Gondolom, hogy a tiszt kérdése összefüggésben van azzal a mozgással, amit napok óta észlelek. Egyik szomszédomat tegnap elvitték. Egész nap írógép kopogását lehet hallani. Sőt , mintha éjjel is dolgoznának. Néha úgy hallom, hogy valaki diktál a gépírónak.

Egy alacsony termetű őrvezető van szolgálatban. Állandóan köhög, köhögéséből ki lehet venni, hogy hol tartózkodik. Egyébként is lusta lehet, mert csak ritkán ellenőriz. Megkísérlem, hogy a fűtőcsövön betűmorzéval felvilágosítást kérjek a fordítási ügyről. A házimunkás rabok nem mind besúgók. Talán nem bukok le a kopogtatással. Mert a lebukás a „csend házában" szörnyű fegyelmi büntetést vonna maga után.

Több próbálkozás után választ is kapok. A fordítók egy nagyobb sarokcellában dolgoznak. Kommunisták és baloldali szociáldemokraták. Szalay Sándor, Pálóczy

Horváth György, Ignótus Pál és Káldor György. Angolból fordítják az amerikai F.B.I. egy könyvét a második világháború alatti titkos szolgálatról a németek ellen. Magyar vonatkozások is vannak a könyvben, ezeket különös gonddal kell fordítaniuk. Az ávó főnökének készül a fordítás. Nagyon sürgős, éjjel-nappal dolgoznak rajta. Cigarettát, kávéfőzőt kaptak, annyit esznek, amennyit akarnak, sőt könyvolvasást is engedélyeztek nekik.

A nap folyamán sikerül az illatos olasz eszpresszókávé szagát elkapnom. Szájamban összefut a nyál. Igen, Beresztóczy Miklós paptársam is eredeti kávét kapott az ÁVÓ pincéjében. Az ÁVÓ nagyon előzékeny azokkal szemben, akik nekik dolgoznak. Nem akarok abba a hibába esni, hogy megszóljam társaimat, amiért dolgoznak. De szabad egy politikai fogolynak, akit a bolsevisták hosszú börtönre ítéltek nyugati szimpátiájuk miatt, az ÁVÓ főnöke részére könyvet fordítani? Egy nyugati könyvet Nyugat ellenségei számára? És a magyar neveket a könyvben nagybetűkkel írni, hogy az ÁVÓ azonnal kartotékolhassa őket?

A nemzeti kommunistáknak és a baloldali szociáldemokratáknak politikai magatartása Janus-arcú. Egyik arcuk Moszkva felé néz, a másik pedig Nyugatnak. Pedig a döntések korát éljük. Ilyenkor nem lehet kétszínű politikát folytatni. Egy közmondás szavaival: Nem lehet egy fenékkel két lovat meglovagolni.

1952. május 28.

A második világháború végén ismertük meg a szovjet katonát. Ez nem volt sem igazán orosz, sem keresztény. Szinte alig volt köztük magas, szőkehajú, kékszemű orosz. Holdvilágképű, alacsony, görbelábú mongolok, vad tekintetű, ferde szemvágású kirgízek, magas, feketehajú, sasorrú tatárok és ahány ázsiai fajta csak akad a Szovjetunióban. Legtöbbjük fiatalember volt.

Isten neve helyett állandóan egy trágár átkozódást ismételtek. Ahová érkeztek, első volt a szeszesital felkutatása. Mikor jól felöntöttek a garatra, elkezdődött a szervezett fosztogatás, a nők megbecstelenítése. A szekrények ajtaját durván betörték, vagy lefeszítették. Ruhát, cipőt kerestek, hogy hazaküldhessék csomagban a Szovjetunióba. Élelmiszert kerestek, hogy jóllakhassanak. Nem szégyellték bevallani Sztálin üzenetét: „Municiót küldök nektek, amennyit akartok, de élelmezéstekről magatoknak kell gondoskodnotok!"

Ezekben a katonákban a tiszteletnek, az erkölcsi érzéknek nem sok nyoma volt. Apák előtt gyalázták meg a gyermeklányokat, férjek előtt a feleségeket, gyermek előtt az édesanyákat. Ha tovább kellett vonulniuk, valami sátáni pusztító düh szállta meg őket. Nem sajnálták a fáradtságot, hogy a zongorákat kicipeljék a szobákból, hogy az emelet magasságából az udvarokba dobhassák. A tükröket bezúzták, képeket összevagdalták, csillárokat leszakították. Különösen az éjjeli órákat szerették felhasználni kirándulásaikhoz. Jobban rá is értek, s a lakosság is védtelenebb volt. A lakosság persze bezárkózott házaiba, pincéibe. Gerendákkal, bútordarabokkal eltorlaszolta kapuit, mintha a tatárok érkeztek volna meg 800 évvel ezelőtt. Az utcákban, tanyákon riasztási rendszert vezettek be. Felaggatott vassínekkel, üstök, lábasok kongatásával vertek zajt, hogy a szomszédok a megtámadott ház segítségére siessenek. A nép ősi, primitív védekezése volt ez a Sztálin-

fiúk ellen, a fiatal szovjetkatonák ellen, akik fegyverüket nem az ellenség, hanem a békés lakosság ellen irányították.

A hosszú háború demoralizál és a katonai egyenruha névtelenségébe rejtőzve, a fegyveres hatalom tekintélyével visszaélve sokan követnek el bűncselekményeket. De hogy ily általános és tömeges legyen a bűnözés, ez megdöbbentette a népet. A német náci alakulatok 1944. március 19-től, majd nagyobb számban 1944. október 15-től, mint megszálló, tehát ellenséges erők voltak jelen Magyarországon. Atrocitásról úgyszólván nem lehetett beszélni. A szovjetorosz csapatok felszabadítóként, barátként jöttek országunk területére. És éjjelenként sikoltozás, jajveszékelés verte fel a csendet, tompán dobogtak a riasztó jelzések. Az utcákon reggelre mezítelenre vetkőztetett holttestek feküdtek. Sápadtan, kisírt szemmel tértek haza az éjjel elhurcolt és megbecstelenített leányok, asszonyok. A felszabadító és barát rosszabb volt az ellenségnél. Különösen a tanyák népe élt állandó rettegésben. Távol a várostól, katonai parancsnokságoktól teljesen ki voltak szolgáltatva a kóborló, géppisztolyos Sztálin-fiúknak. Kénytelenek voltak megszervezni saját védelmüket, mintha az ököljog korában éltek volna.

Pálosszentkút egy ilyen tanya-község a magyar Alföld déli részén. Gazdag bortermő vidék, jó mezőgazdasági terület. Szívesen vették ide útjukat kisebb rablócsoportok, meg egyének. Éjszakánként gyakran felhangzott a riasztó jelzés. A férfiak botokkal, egy-két céllövőpuskával felszerelve rohantak a hang irányába. Néha sikerült lefegyverezni a részeg és erőszakoskodó szovjet katonákat. Bekísérték őket Kiskunfélegyháza város orosz katonai parancsnokságára. Néha nem volt más megoldás: Likvidálni kellett az őrült módra össze-vissza lövöldöző katonákat. Az orosz parancsnokság megindította a vizsgálatot, belátta, hogy a lakosság jogos önvédelméről volt szó. Nem emelt vádat a polgárőrség tagjai ellen.

1950 végén és 1951 elején a „magyar" államvédelmi szervek annyira mentek hódolatukban a szovjet rendszer iránt, hogy szovjetebbek akartak lenni a szovjetorosz katonai hatóságoknál. Újra elővették ezeket az ügyeket és egymás után hozták a halálos ítéleteket. Cél volt a szovjetellenes elemek teljes likvidálása. Aki pedig egyszer is a szovjet hadsereg tagjai ellen „fegyveres" akcióban résztvett, ilyennek számított. A pálosszentkúti gazdák közül több mint huszat őrizetbe vettek. Ügyüket 1951. március 28-án tárgyalták teljes titokban, mint éppen ezidőben minden hasonló pert. Tizennégy halálos ítéletet hozott a bíróság, ebből hetet azonnal végrehajtottak.

A nyomozati eljárás során a legszörnyűbb kínzásokat alkalmazta az ÁVÓ. Sánta-Tóth János tűzoltó, a per egyik vádlottja minden reggel véresen tért vissza a vallatásból. Hiába kért orvosi segítséget számára zárkatársa, Katter János volt főhadnagy. Az őrök azt válaszolták, meg van tiltva nekik, hogy Sánta-Tóthoz orvost hívjanak. Néha öntudatlan állapotban hozták vissza a kihallgatásról. Ő maga sem tudta megmondani, hogy mit csináltak vele. Víziókat látott és hangosan kiáltotta zárkájában: — Ne kínozzatok... Hagyjatok. . . Ott vannak jobbra az erdő szélén. . .

Kihallgatója szabadságot ígért, a kínzás abbahagyását és egy nevetségesen kicsi pénzjutalmat: 500 forintot, ha elárulja a likvidált szovjet katonák sírját. Sánta-Tóth nem bírta tovább a kínzást. Vállalkozott, hogy megmutatja. Az ígéret, szokásos szovjet-ígéret volt: Halálra ítélték és ma felakasztották.

Iványi Béla pálosszentkúti gazda is polgárőr volt. Egy éjjel bátyjának házához hívta a riasztó jel. Bátyjának feleségét akarta megbecsteleníteni egy részeg szovjet katona. Megfékezték bátyjával és az odasiető polgárőrökkel az erőszakoskodó katonát, majd elkísérték jó darabon Kiskunfélegyháza felé és elengedték. A katonát az eset után még többször látták a környéken kóborolni. Dezertőr volt, aki rablásból tartotta fenn magát. Mégis halálra ítélték Iványi bátyját is, őt is gyilkosság címén. Bátyját ma végezték ki. Iványi Béla azért kapott kegyelmet, mert a „gyengéd" nyomozói eljárás során egyik szemét kiverték. Először bódítószerekkel preparálták. Ő maga sem tudja megmondani, hogyan. Csak víziókat látott, hangokat, sikoltásokat hallott. Hallotta felesége hangját, aki arra bíztatta, hogy valljon be mindent, az jobb lesz. A kihallgatók állandóan azzal fenyegették, hogy feleségét is kínozni fogják, ha nem vállalja el a gyilkosság vádját. Iványi nem vállalt el semmit. Akkor nekiestek gumibottal. Percek alatt a földre terítették. A földön először talpát verték, majd elkezdték lábbal rugdosni. Az alacsony, kövértermetű, lobogó feketehajú őrnagy, a nyomozás vezetője cipőjével a szemébe rúgott. Erre elvesztette eszméletét. Három nap múltán ébredt fel. Szeme be volt kötve, helyén égető fájdalmat érzett. Felvitték kihallgatásra. Eléje tettek egy jegyzőkönyvet: — Írja alá, hogy véletlenül elesett és szeme egy asztal sarkának ütődve kifolyt. A kihallgató tiszt azzal bíztatta, hogy majd a börtönben üvegszemet tud csináltatni magának. Észre sem lehet venni, hogy egyik szeme hiányzik. Iványi erre azt felelte, hogy majd aki kiütötte, felelni fog érte és gondoskodni fog pótlásáról.

Az ÁVÓ-nak kapóra jött, hogy a katolikus egyházat kompromittálják az orosz katonák megölésével kapcsolatban. Pálosszentkút volt lelkészét, Vezér Ferenc pálosrendi szerzetest is belekeverték az ügybe. Két vádlottnak szabadulást ígértek arra az esetre, ha hamis tanúvallomást tesznek a plébános ellen, hogy ő bíztatta fel őket a szovjet katonák megölésére. Vezér Ferenc a tanúvallomások alapján halálos ítéletet kapott. Fel is akasztották. De ma a két tanút is felakasztották.

Így fizet meg az ÁVÓ a neki tett szolgálatokért. És magyar élettel fizet Sztálin katonáinak gaztetteiért.

Ma 6 kihűlt holttest fekszik a börtön hullakamrájában. Egyszerű parasztemberek, akik családjukat, vagyonukat védték a legelemibb önvédelem jogán. A vizsgálat és tárgyalás során nem mind voltak erősek, kemények. Meginogtak a halál árnyékában, a gyermekek, a család képe, vagy a kínzás arra ösztönözte őket, hogy megragadják az egyetlennek látszó menekülési lehetőséget. Egy nyomravezette az ÁVÓ-s tiszteket, kettő hamis tanúságot tett papja ellen. Az ávósok pedig nevetnek, hogy milyen könnyen becsaphatták ezt a három embert.

Hat halottnak legalább van hatvan közeli rokona, barátja, ismerőse, aki szereti őt. Hatvan ember nem fogja soha megbocsájtani a szovjetizált magyar ÁVÓ-nak, hogy akit szerettek, elpusztították. Hat halott, hatvan ellenség. Az akasztások nem akarnak véget érni. Az ellenségek száma szintén nőni fog.

A szovjet hatalmak nem jöttek még rá: Hogy akasztófával nem lehet barátokat szerezni!

Vajon meddig leszek itt még? Itt nem közölnek semmit, nem hívnak kihallgatásra és nekem sincs módom reklamálásra. Várni kell türelemmel. Egyszer majd megunják, hogy magánzárkán vagyok és akkor csinálnak valamit. Hogy én kérjek valamit a parancsnoktól, arra várhat. Inkább belepusztulok, de nem alázom meg magam a bolsevisták előtt. Három és fél év óta nem fogadtam el tőlük semmit, még cigarettát sem, nem fordultam kéréssel a vezetőséghez. Ezután sem teszem meg.

A Kisfogház és a parancsnoki épület között lévő udvaron, ahová lelátok, rabok dolgoznak. Úgy veszem ki, hogy a főcsarnokot bontják ki és javítják. Jó lenne a munkások közt egy ismerős arcot felfedezni. De ablakomon oly sűrű a háló, hogy az ember szédülni kezd, ha hosszan átnéz rajta és az arcokat egyáltalán nem lehet felismerni. Ablakomon legkívül vastag vasrács van, beljebb üveg, legbelül meg a sűrű háló. Július van, a nap idetűz zárkám falára, ing nélkül ülök a priccs szélén, a csaknem zárt cellában oly meleg van, hogy testemen folyik a veríték. Arra gondolok, hogy milyen jó lesz ebéd után, mikor ihatok végre egy pohár vizet, hogy várhassam az esti 8 órát, mikor másodszor is kapunk ivóvizet. A népi demokrácia még az ivóvizet is sajnálja tőlünk.

Tizenegy óra tájban hatalmas pótkocsis autó gördül be a Gyűjtőfogház nagy udvarára. Szenet hoz a kazánháznak. Hat embert jelölnek ki a szén lerakására, Karácsony Szilárd kazánfűtőt és a kazánház mellett lévő lakatosműhely munkásait. A rabok egy részén fehér ing van és krémszínű nadrág. Ezt a nadrágot előző nap osztották ki a szakadt csíkos nadrágok helyett. Eredetileg az ávós legénység nyári nadrágjának szánták, de úgy látszik a színe nem tetszett nekik, ezért a rabok között osztották ki munkaruhának. A szenesautót Mihalicska József törzsőrmester kíséri, aki ilyen alkalmakkor fel szokott önteni a garatra. Most is ott ül egy szegletkövön, a kőből épült kis mázsaház előtt, mellette áll a sofőr és néhány rab, akik arra lesnek, hátha valamit meghallanak a külvilágból. A civil sofőr hallgatag, mert neki legszigorúbban meg van tiltva, hogy a rabokkal szóbaálljon. Mihalicska azonban fecseg, mint a részeg emberek szoktak. Arca piros, szemei keresztben állnak.

Az autót a hat rab gyorsan lehányja, lesöprik a rakfelületet és felcsatolják az oldalakat. Karácsony Szilárd, az erdélyi származású volt katona, jelenleg kazánfűtő felfedezi, hogy a pótkocsi tengelye felett üres tér van, ahová a pótkerekeket szokták tenni. Hirtelen mozdulattal lehajol, bemászik a pótkerekek helyére. A pillanat szerencsés, senki sem veszi észre. Mihalicska nagyban magyaráz, a rabok meg nevetnek. Nem annyira a szavain, mint inkább részegségén. Végre a sofőr sürgetésére felállnak. Mihalicska felhúzódva az autó oldalán, megnézi, hogy nincs-e senki az autóban, vagy a pótkocsin. A rabok lapátjukra támaszkodva nézik, mint száll be a törzsőrmester a sofőr mellé. A nagy vasajtó kitárul, az autó kimegy. Az őrök nem vesznek észre semmit. Karácsony Szilárd utazik a szabad világba fehér ingben, krém ávós nadrágban. . .

Délben a rabok megeszik a csütörtöki húslevest és a pörköltet fekete galuskával. Hetenként kétszer van hús, csütörtökön és vasárnap délben. Ez ünnep a rabnak, még ha lóhúst is kap. Mert 1950 tavasza óta csak lóhúst kapunk. A kommunisták szerint a rabnak ez is jó. Délután háromnegyed három órakor hirtelen abbahagyatják a munkát az üzemekben. A rabokat katonás sorba állítják fel és leszámolják. Utána megindul megint a munka, de csak néhány percig, újabb parancs jön, hogy a munkát azonnal abba kell hagyni, be kell vonulni a cellákba. A vacsorát gyorsan kiosztják. Utána az üzemek egymás után vonulnak be az osztályba. Valami baj lehet, mert az őrök igen lesújtottnak látszanak. Egy ideig csend van, azután az őrség bakancsainak kopogása hallatszik, neveket kiáltanak, kulcscsörgés, ajtónyitogatás. Egyszerre állati üvöltés, emberi jajkiáltások hallatszanak fel. Egyik-másik hang hasonlít a végveszélyben lévő állat fájdalmas üvöltésére, vagy a haldokló agóniájára. Mi ez: csak nem tömegkivégzés? A rabok rettegéssel várják az elkövetkezendőket. Az egyik imádkozik, a másik szemeit törölgeti. A harmadik tenyerébe hajtja fejét, a negyedik annyira megijed, hogy szükségletre kell mennie.

Darvas István volt katonatiszt, kazánfűtő, utána Szotfried József volt hadnagy, Tahi Pál volt páncélos alezredes, Esztergás Pál gépészmérnök, Vizi József vasesztergályos és Kolman Károly szerszámkészítő neve hallatszik, akik jelenleg a kazánházban és a lakatos műhelyben dolgoznak és a szökevénnyel együtt hányták a szenet. Pillanatok alatt a földön fetrengenek, ahol az őrök kézzel-lábbal, derékszíjjal, széklábakkal és gumibottal verik őket. Tahi Pál alezredesnek az egyik őr hatalmas ütéssel berepeszti a lapockáját. Szotfried Józsefnek csizmával belelépnek a szemébe. Merő vér az arca. Darvas István arca és feje kék az ütlegeléstől, orrából dől a vér.

Mivel Karácsony Szilárd katona volt, s akikkel együtt dolgozott a szénlerakásnál, szintén nagyrészt katonatisztek, azért sok katonatisztet hívnak ki név szerint a zárkákból. Utána a földszint összes zárkája kerül sorra, majd az első emelet és mind följebb. Egy szőke őrmester nyitogatja az ajtókat, az elsőt, aki hozzá a legközelebb áll pofonvágja, azután sorban leküldi őket a földszintre. Mögötte áll a nyomozó civilruhában, derékszíjjal a kezében. Már az ajtónál megkezdődik az első verés. A lépcsőkön, a feljáratnál, mindenütt őrök. Szíjjal, gumibottal, botokkal. Kék ingben vannak, ujjuk felgyűrve, arcuk vörös a melegtől és a dühtől. Hajuk csapzottan lóg, homlokukról dől a verejték. Az egész börtön merő jajkiáltás, ordítás, állati üvöltés: a fájdalom borzalmas szimfóniája. A földön mindenütt rabok fetrengenek, vérfoltok borítják a padlót, emberi ürülék bűze terjed. A 60-70 éves öregek nem bírják már úgy a verést, mint a fiatalok. A kőműveseket kivételezik. Kincses őrmester garanciát vállal, hogy azok nem fogják a szabályokat megsérteni. Pados őrmester is megvédi az övéit, a szabókat és könyvkötőket. Ezeknek zárkáját nem nyitják ki. A többi rab azonban, néhány száz fő megkapja a magáét. A szovjet rendszerben kollektív felelősség van. Egy bűnéért mindenki lakol. De vajon bűn-e egy politikai fogolynak, ha szökik? Szerintünk a politikai fogoly ártatlanul van bezárva, politikai nézete miatt üldözik őt a kommunisták. Tehát nemcsak joga, hogy megszökjön, hanem kötelessége is, ha alkalma nyílik rá. Bánkúti intézetvezető azonban, aki gumibottal kezében tisztjei körében maga vezeti a verést, úgy gondolja, hogy a szörnyű megtorlás visszariaszt bennünket attól, hogy társainknak ily szenvedéseket okozva, a szökést valaha is megkíséreljük.

A szénlerakókat átszállítják a Kisfogházba, hozzánk. Magánzárkán helyezik őket el. Most jön Máté hadnagy, Rácz alhadnagy és Worák alhadnagy nyomozó száma: a vallatás és jegyzőkönyvezés. Este 6 órakor Mihalicska őrmester is a Kisfogházban ül egy cellában, vasraverve. A nyomozók éppúgy verik őt is, mint a

rabokat. Pedig kevéssel előbb még Mihalicska kezében is gumibot volt és eszeveszett dühhel verte a rabokat, hogy bebizonyítsa: semmi köze nincs a szökéshez, tudta nélkül történt az eset. Hiába volt a túlbuzgóság, hiába volt az eddigi sok kegyetlenkedés: ez a szökés megpecsételi sorsát. Holnap lekerül róla az ávós egyenruha.

1952. július 4.

Éjjel alig tudtam aludni valamit. Itt a Kisfogházban, ahol egyébként síri csend van, minden folyosón filcszőnyeg, az őrök éjjel-nappal filcpapucsban járnak és egymásnak csak pisszenéssel adnak jelt, egész éjjel ajtócsapkodás, jövés-menés volt.

A nyomozók azután kutatnak, hogy a szökevény erdélyi nem valamelyik társának lakására ment-e rejtőzni, ruhát, igazolványt, pénzt kérni. Verés közben zsarolják a társakat, hogy ha nem vallanak, feleségüket, szüleiket is behozzák és megverik. Mivel közben asszonyi sírás is hallható a kihallgatottakat rémület tölti el hozzátartozóikért. Felvirrad a reggel, minden elcsendesül. Reggeli után csendesen cellákat nyitogatnak. Egyszer csak az én cellám kisablakán is suttogva beszól Szuhár törzsőrmester.

— Hogy hívják?

Megmondom nevem, azután több kérdésére adataimat. Parancsot ad, hogy szedjem össze holmijaimat. Vajon hová visznek? Összeszednem nincs mit, mert semmim sincsen. Várok.

Az ajtó csendesen kinyílik int a főtörzsőrmester, hogy jöjjek ki. Végigvezet a folyosón, le a lépcsőházon. A lépcsőnél az ösztön azt súgja, hogy nézzek vissza. Csak egy felemelt öklöt látok magam mögött. Három lépcsőt felugrok egyszerre, az ököl mégis elért. Magas, vörös, szeplős szakaszvezető, dühös arca van mögöttem, aki elmentemben rámsújt. Odalent a földszinten sok rabruha hever a földön: zubbonyok, nadrágok. Vajon hová visznek?

Beállítanak a lépcsőház alá a sarokba, arccal a falnak. Egy fiatal, rosszarcú szakaszvezető fogja a karomat. Liheg és fogásáról érzem, hogy egész testében remeg. Csak nem a vesztőhelyre visznek? Egyszercsak megindulunk. Keresztül az udvaron. Be a Gyűjtőfogház főfolyosójára. Sokminden megváltozott itt is, amióta 1949-ben erre jártam. Újra van festve a folyosó, mindenütt új, szürkére festett vasajtók. A szakaszvezető sürget, hogy szaladjak. Cipőmben nincs fűző, kiesek belőle, ha szaladni akarok. Igyekszem, amennyire lehet. A folyosó végén őrök állnak. Amint őröm megpillantja őket, elengedi karomat és ütni, rúgni kezd. Nem tudok jobban szaladni a cipő miatt. Ő egyszerre csak üt hátulról.

Megérkezünk a folyosó elágazáshoz. Most merre: 1949-ben a jobbcsillagban voltam, most a balfelé irányítanak. A balcsillag bejáratánál áll Pintér Imre őrmester és Sándorfi József őrmester. Az ajtó nyitva, de ők kétoldalról elállják a bejáratot. Csak kis rést hagynak maguk között. Őröm rugdos, hogy menjek be a kis résen. Megállok. Ezt a figurát már ismerem. Ha megkísérelném, hogy bemenjek, okvetlenül hozzáérek az őrmesterek valamelyikéhez. Akkor pedig mindjárt felordítanak: „fel akarsz lökni bennünket". És jön a verés. Őröm hiába üt, rugdos, nem megyek. A két őrmester kicsit széjjelebb húzódik. Most megpróbálom. Pintér

őrmester azonban szándékosan közelebb tolja a könyökét, hogy hozzáérjek. Alig súrolom könyökét, már felordít: „Mi az, még nekem is jössz!"

Vérvörös arccal nekem ugrik, fejemet veri, rugdos. Megkísérlem, hogy tovább jussak. Mellettem szalad, hatalmas ütéseket mér fejemre, nyakamra. Már nem látok és nem hallok semmit, csak futok, ahogy cipőm engedi. Vagy 30 méter után magamra hagy. A csillagközépen egy kövér őrvezető áll. Megállok előtte, lihegve jelentem, hogy megérkeztem.

— Honnan jössz?

Nekünk nem szabad tudni, hogy hol vagyunk. Ha megmondanám, még a nyomozók kezére ad.

— Vácról hoztak ide április 20-án.

— Mi az, még azt sem tudod, hogy honnan jössz? Lépj közelebb!

Közelebb lépek. Még mindig van köztünk három lépés.

— Még közelebb!

Közelebbjövök.

— Még közelebb!

Teszek még egy kis lépést. Most ő lép, de nyomban olyan pofont ad, hogy majdnem elesek.

— Menj fel az első emeletre!

Felmegyek a lépcsőn. Útközben egy törzsőrmester megkérdi nevemet és adataimat. Megmondja jövendő cellám számát. Végre becsukódik mögöttem a cellaajtó. Leülök a vaságyra. Fejem zúg, nyakam, karom sajog a sok ütéstől.

Sokáig ülök így, végül elkezdek söpörni. Ha az ember dolgozik, a fájdalom hamarabb múlik el. Van újdonság is. A cellának rendes ablaka van, beárad a júliusi napfény. Kis asztalom is van, egy kis padom és ami a legfontosabb... ivóvíz egy egész vödörrel. Igaz, hogy régen tehették be, mert teteje tele van szalmatörekkel, de mégis ivóvíz. Az ágyon egy lepedő, két pokróc. A sarokban WC-papír, fogkrém, egy rossz fogkefe. Azt valaki itthagyta. Egy aluminiumcsajka. Tele rajzokkal. Hawai gitáros ül egy csónakban és énekel. Remek, művészi munka. Sok név bevésve, megismerem néhány rabtársam monogramját. Milyen öröm a barátok neveit felismerni.

Valaki elmegy zárkám mellett és az ajtó kémlelőnyílását, a pléhlemezt óvatosan felhajtja. Ez csak jóakarat lehet. Most már kilátok egy kicsit a lépcsőházra, ahol rabtársaim járnak. Egymásután ismerem meg őket. Nem kell kétségbeesni itt vannak a régi cimborák.

1952. július 15.

„Ma 1952. július 15-ét írunk. Ha Önök nem tudnák: proletárdiktatúra van Magyarországon! A proletár állam most megmutatja Önöknek erejét. Álljon ki a sorból az a 70 ember, aki tegnap nem vette fel vacsoráját!"

A gnómszerű, két görbe lábból, széles vállakból és nagy fejből álló, egykori diósgyőr-vasgyári kovács, Bánkuti (Berger) András államvédelmi őrnagy, börtönparancsnok, intézi ezt a szózatot a rabokhoz. Tükörfényes, fekete csizma van lábain. Fölötte khaki lovaglónadrág, szürke ing, kibontott nyakkal. Szétvetett lábakkal

áll, napóleoni pózban, tisztikarának karéjában. Előtte, zsinórszerűen egyenes, kettős sorban a Gyűjtőfogház gomb-üzemének rabmunkásai. A tisztikartól — a rangkülönbség kidomborítására kissé távolabb, jobbról és balról, a legkegyetlenebb fegyőrök. Nyári öltözetükben vannak: felül csak szürke inget hordanak, vállpántjukon a rangjelzéssel. Kezükben gumibot. Dermedt csend üli meg a napfényes börtönudvart. Csak a méhek, dongók zümmögése hallatszik, amint körforgásukkal a virágágyakat látogatják.

A történetnek érdekes előzménye van. A börtön vezetősége nagy munka-felajánlást tett az ötéves terv túlteljesítése érdekében. A végrehajtást a lebukott államvédelmi tisztekből álló rab-hajcsárok, „munkafelügyelők" ellenőrzik. A gombüzem hajnali 5 órakor kezdi a munkát. Este 10 óra után, de néha csak éjfélkor fejezi be. A munkaidő így átlagosan 16-18 óra naponta. Ennek ellenére az ebéd és vacsora — szomorú egyhangúsággal — szárított levelekből főzött „csalán-főzelék", „nylon burgonyának" elnevezett ízletes konzerv-burgonya vagy vízben-főtt karalábé, melyet a rabok maguk között „szovjet ananász"-nak hívnak. Július eleje óta az étkezésben további romlás állott be. A börtönbe nagymennyiségű, romlott savanyúkáposzta érkezett. Még a főzés sem tudja elvenni kellemetlen szagát és ízét. A konyha vezetője azt az utasítást kapta: további parancsig az ebédet és vacsorát ebből a romlott savanyúkáposztából kell előállítani. Így minden nap vízbenfőtt savanyúkáposzta képezi a rabok étrendjét. Mivel a legkisebb panasz, vagy tiltakozás „kikötést", „sötétzárkát" von maga után: a rabok hallgatnak. Csak zárkáikban, suttogva emlegetik: 1946-ban a Népbíróság 10-15 éves ítéleteket adott azoknak a régi gazdasági tiszteknek, akik a háború előtt néhány esetben silány, vagy romlott ételt adtak a kommunista politikai foglyoknak. A proletárdiktatúra azonban felmentve érzi magát az emberiesség legelemibb kötelezettségei alól. Szerintük csak egy törvény van: húsig, csontig ledolgoztatni a „fasiszta férget". Ha ellenállni merészelne, minden eszközzel megtörni!

Tegnap, minden szervezés és összebeszélés nélkül, hetven gomb-üzemi rabmunkás nem vette fel a romlott savanyúkáposztából álló vacsorát. A mérték betelt. A keserűség tetőpontjára hágott. A házimunkások két kondér káposztát vittek vissza a konyhára. Az egészségügyi törzsőrmesternő megkóstolta az ételt. Kijelentette: emberi fogyasztásra alkalmatlan. Bánkuti őrnagy is megjelent a konyhán. Megízlelte a káposztát. Gúnyosan megjegyezte:

— Ugyan, ne legyen olyan finnyás, elvtársnő! Meg lehet ezt enni! Úgy tűnt: Az epizódnak vége. Bánkuti jelenteni fogja feletteseinek, hogy változtatást kell eszközölni a rab-ellátásban. De nem! Most a proletárállam megmutatja erejét!

A rabok sorában mozgás keletkezik. A sor megbomlik. Páran kiállnak Bánkuti elé.

— Csak ennyien tagadták meg tegnap a vacsora felvételét? Többen nem? Hát akkor majd én olvasom fel a hetven személynek a nevét! Gombos Károly!

— Parancs! — kiáltja egy magas, kissé hajlotthátú rab. Kiáll a többiek közé. Dr. Gombos Károly kanonok, Grősz kalocsai érsek jószágkormányzója, csak egy éve került börtönbe, kisebb ítélettel. Ő a gomb-üzem hulladékgyűjtője. Az üzemben szorgalmasan, hallgatagon sepri össze a fűrészgépek, fúrók és csiszolók porát. Kocsira lapátolja. Azután megindul a börtönudvaron. Mint egy sovány rabszolga, mélyen a kézikocsi rúdjára hajolva, vonszolja a hulladékot a raktár felé.

— Mi volt a foglalkozásod? — kérdi gúnyosan Bánkuti.

— Katolikus pap!

— Pap? Mindszenty-pribék? Brigádvezető, hogy dolgozik ez az ember?

A három rab-hajcsár: Vándor (Vrodácska) Ferenc, Szirtes (Schön) Zoltán és Sólyom István, lebukott államvédelmi őrnagyok a rabok sorának élén állanak. A kopaszra nyírt, sovány és elnyűtt rabruhát viselő politikai foglyokkal ellentétben ők jóltápláltak. Teljesen új, csíkos rabruhát viselnek. A bizalmi helyzetet jelző fehér sapka van fejükön. Különleges kegyként hajuk sincsen levágva. A legaljasabb közöttük Vándor. Magas, fekete hajú alak. Fekete szemeiben örökös gyanakvással és gyűlölettel. Belenéz jegyzeteibe. „Lusta" — vágja rá.

— Úgy? Lusta? Bajtársak, ami belefér! — adja a parancsot Bánkuti.

A civil ruhás, apró, betörőképű Rácz Lajos és a magas, egyenruhás, görbe lábaival kacsázóan járó Máté János nyomozóalhadnagyok előrelépnek. Jobbról és balról egy-egy fegyőr társul hozzájuk. A gumibotok a magasba lendülnek. Megkezdődik a nyilvános megtorlás. Gombos Károly egyenesen áll. Fejére, vállára, testére hullanak az ütések. Orrából, szájából nemsokára szivárogni kezd a vér. Vörös és kék csíkok mutatják az ütések helyét. Egy idő múlva megszólal Turbéky Irén egészségügyi törzsőrmester:

— Elég! — Szovjet mintára neki kell ellenőriznie a büntetés „emberséges" végrehajtását. Máté alhadnagy, akinek gumibotozás közben hosszú haja arcába lóg, nyakrándítással hátralöki sörényét. Gumibotjával némán a börtönépületre mutat. Dr. Gombos Károly felmehet a zárkájába.

— Benjamin Olivér! — kiáltja Bánkuti.

— Parancs! — válaszolja Budapest volt rendőr főkapitányhelyettese, az örökké vidám, szellemes és kedves fogolytárs.

— Mi volt a foglalkozásod?

— Ügyvéd. Budapest volt főkapitányhelyettese.

— Miért vagy elítélve?

— Szociáldemokrata ügy.

— Szociáldemokrata voltál? Munkásáruló? Brigádvezető, milyen a munkateljesítménye?

Vándor egyből rávágja: „Szabotál!" Szirtes kissé óvatosabb: „Ügyetlen!"

— Úgy? Szociáldemokrata, munkásáruló? És még szabotál is? Bajtársak, amennyi belefér!

A gumibotok lendületbe jönnek. Benjámin Olivér is jól tartja magát. Számolja az ütéseket. Hatvanhét nagyobb ütést kap fejére és vállaira. Nem vérzik, de kreol bőrén jól látszanak a hosszú, lilás csíkok. Turbéky Irén „megállj"-t vezényel. Máté János ismét hátradobja sörényét és sötéten a börtönépület felé mutat gumibotjával.

— Remlinger András!

— Parancs!

— Mi volt a foglalkozásod?

— Főhadnagy !

— Miért vagy elítélve?

— Összeesküvés.

— Úgy? Fasiszta tiszt voltál? Horthy-pribék? És még össze is esküdtél a dolgozók társadalma ellen? Brigádvezető, hogy dolgozik ez az ember?

— Bércsaló — rukkol ki Vándor. Szirtes hallgat. Sólyom alig hallhatóan motyogja: — Nem iparkodik!

— Te Horthy-pribék, összeesküvő, bércsaló! Majd megtanítunk mi téged becsületre! Bajtársak, ne kíméljétek! Amennyi csak belefér!

A magas, vállas Remlinger láthatóan összeszedi minden erejét, hogy állja az ütéseket. A két nyomozót mintha fölvillanyozná, hogy Horthy-tisztre kell ütniük. Teljes erejüket beleadják a gumibotozásba. A két fegyőr sem akar enyhébbnek látszani. Hamarosan nem lehet ráismerni Remlinger élesmetszésű, sápadt arcára. Piros és kék csíkok, fekete foltok borítják. Ajkát összeszorítja. Egyetlen hangot nem ad. Többször meginog. Végre Turbéky Irén elegendőnek találja a fenyítést. A nyomozók homlokukat törölgetik.

— Lékay Imre!

— Parancs! — szólal meg kissé bizonytalanul egy magashomlokú, vékony szerzetes. Halkszavú, csendes ember, a rabok egyik kedvence. Cisztercita tanár, aki a háború után visszavonult a pápakovácsi remeteségbe, hogy a régi cisztercita életideál szerint földműveléssel és imádsággal — teljes visszavonultságban, szegénységben — töltse életét.

— Cisztercita szerzetespap!

— Tudd meg, hogy én vagyok Krisztus és Lucifer egy személyben — ordítja Bánkuti. — Milyen a munkateljesítménye?

— Hanyag — állítja határozottan a gyűlölködő Vándor.

— Jobban törekedhetne — toldja meg Szirtes. Sólyom hallgat.

— Miért vagy elítélve?

— Disszidálási kísérlet!

— Szóval nem kívántad építeni a szocializmust? A nyugati kapitalizmust akartad támogatni? Ráadásul még hanyagul is dolgozol? Bajtársak, ami belefér!

A két nyomozó homlokáról már patakzik a veríték. Gyűlölködő pillantással ütik Lékayt, ahol érik. Gumibotjaik néha összeakadnak a még frissen „dolgozó" őrökével. Lékay behúnyja szemeit. Látszólag imádkozik. Megfeledkezik a körötte tomboló, ördögi világról. Úgy áll tovább mozdulatlanul, mikor Turbéky Irén intésére a gumibotok megállnak. Csak akkor kap észbe, mikor Máté alhadnagy durván rákiált: — Nyomás! Indíts a zárkába!

— Russheim Hans!

— Parancs! — kiáltja harsányan egy óriástermetű, szőke, osztrák őrnagy.

— Mi volt a foglalkozásod?

— Őrnaty — válaszolja idegen kiejtéssel Russheim, akit az ÁVH ügynökei osztrák területről raboltak el.

— Miért vagy elítélve?

— Háporús pűncselekmény — kockáztatja meg az őrnagy. Gondolja: nem jó ily helyzetben kémkedést bevallani.

— Igen? SS-katona voltál? A hős partizánok gyilkosa? Na, ha Hitler nem tudott elpusztítani, hát én elpusztítalak! Bajtársak, hol egy gumibot?

Kovács Géza államvédelmi százados, börtönparancsnokhelyettes készségesen nyújtja Bánkutinak gumibotját. Ő maga eddig szoborszerű némasággal állt az őrjöngő parancsnok mellett.

— Térdelj le — ordítja Russheimnek Bánkuti. Az óriás még térdelve is akkora, mint Bánkuti gorillaszerű alakja. Bánkuti szemében valami szadista öröm villan meg. Kovács-karjaival nagyokat mér az előtte térdelő óriásra. Russheim arcát egyből elönti a vér. „U-lu-lu-lu, O Weh, O Weh" -jajgat fel fájdalmában. Ő az egyetlen, aki jajgat. Bánkutit ez nem zavarja. Turbéky Irénnek kétszer is kell szólnia, hogy elég. Kovács Géza udvariasan visszaveszi a parancsnoktól gumibotját.

— Szügyi Zoltán!

— Parancs! — kiáltja határozottan a népszerű tábornok, több ejtőernyős ugrási rekord tulajdonosa.

— Mi volt a foglalkozásod?

— Vezérőrnagy!

— Bűncselekményed?

— Háborús bűntett!

Vándor Ferenc, be sem várva a kérdést, szolgai módon árulkodik: — Szándékosan magas selejtszázalékkal dolgozik! Szirtes kontráz: — Magatartásával a többieket rossz irányban befolyásolja! Sólyom ismét csak motyog valamit.

— Úgy? Tábornok voltál? A munkások és parasztok nyúzója? Még most is ártani akarsz a dolgozóknak selejtmunkával? Bajtársak! Ne kíméljétek!

A fegyőrség tagjai ismét cserélnek. Szügyi Zoltán úgy áll középen mint egy ércszobor. Hull rá a gumibot. Ő meg se rezzen. A két fegyőr mintha csak mímelné a nagy ütéseket, de az apró, fekete, betörőképű Rácz Lajos és Máté János annál dühösebben forgatják gumibotjukat.

A közeli, rákoskeresztúri temetőből áthallatszik Chopin gyászindulója. A fúvósok halkan, ünnepélyesen játszák. A Gyűjtőfogház rabéletének ez a szinte mindennapi kísérője. Ünnepélyesebb temetést jelent. Közben a napos börtönudvaron tovább pattognak a kérdések, feleletek. A két nyomozó, az egymást váltó őrök csak arra érnek rá, hogy izzadt homlokukat megtöröljék. Máris továbbfolyik a gumibotozás. Hetven név, hetven emberi sors. A Vándor-Szirtes-Sólyom féle listán főleg papok, katonatisztek és csendőrtisztek szerepelnek. A verés a börtönépületben tovább folyik. Az őrség tagjai kettős sorfalat alkotnak. Köztük kell a már megfenyített raboknak elhaladniuk. Gumibot, seprőnyél, derékszíj, ököl és csizmasarok az eszköz, mely a börtönudvar szenvedéseit még kiegészíti.

A hetven név felolvasása után a rabok megritkult sora még némán, egyenesen áll. Az egyik rab feltartja kezét.

— Mit akarsz? — kérdi Bánkuti.

— Kérem, én nem emlékszem, vajon nevemet olvasták-e?

— Hogy hívnak?

— Vörös János!

— Vörös János? — Bánkuti kezében forgatja a listát, látszólag nem találja a nevet.

— Igen. Vörös János vezérezredes, az ideiglenes kormány volt hadügyminisztere!

— Na, gyere ki! Te legalább tudod, hol van a helyed. Bajtársak, ami belefér!

Az őrök fáradtak. Talán ők is örülnek, hogy vége a cirkusznak. Most meg egy önkéntes jelentkező akadt! Már dühükben is jó nagyokat ütnek. Az egyik ütés igen alacsony, Vörös János mellkasát éri. Az idős vezérezredes, aki 1944 októberében

vezérkari főnök volt és a frontvonalakon keresztül a Vörös Hadsereghez állt át, összecsinálja magát. Hangtalanul zuhan le a földre. Az ütés a bordáit törte be. Kovács Géza százados két rabbal a börtönépületbe viteti. Bánkuti András megelégedetten mosolyog. Nagyon meg van saját magával elégedve. Balkezével elsöprő mozdulatot tesz. A többi rab eltávozhat.

— Jó munka volt, bajtársak — dicséri munkatársait. — Megmutattuk a csavargóknak, mi az a proletárdiktatúra.

1952. szeptember 7.

Egy férfi sír a zárkában. Vasárnap délután van, kinn csodálatosan szép idő. Mi meg öten vagyunk bezárva a szűk cellába. A táplálék oly kevés, hogy ebédre megettük a vacsoránkat is és mégis éhesen maradtunk. Hat hete nem vittek a fürdőbe, öt hónapja nem voltunk friss levegőn. 1950 óta nem tudunk semmit hozzátartozóinkról s feltehetőleg ők sem kapnak hírt rólunk.

A cellatárs, aki sír, a Magyar Távirati Iroda igazgatója volt. Régi újságíró. Németországban végezte a közgazdasági egyetemet, azután a jobboldali Horthy rezsim alatt hosszú időn keresztül a kormány német nyelven kiadott félhivatalos napilapjának, a Pester Lloyd-nak volt a szerkesztője. Mikor a harmincas évek végén német nyomásra a zsidókat Magyarországon üldözni kezdték, kitették állásából. Nemsokára mint baloldali veszélyes elemet a 402. sz. büntetőszázadba hívták be munkaszolgálatosnak. Az orosz frontra került. Vasútépítő, rakodó és erődítési munkát végeztek 10 hónapon keresztül. Egy alkalommal az oroszok által elaknásított terep aknátlanítását kellett végezniök. Társa a taposóaknák kézzel való kitapogatásánál véletlenül megütötte a gyújtószeget. Az akna felrobbant, sebesülés nem történt, de társa a légnyomástól elvesztette szemevilágát. Fájdalmában csak azt kiáltozta: Nem fogom látni többé jó édesanyámat.

1942-ben, a szovjetcsapatok doni előretörésénél, a büntetőszázad őrsége elmenekült. Magárahagyta a századot. Többen a veszedelmes baloldali elemek közül, nem bízva a szovjet csapatok loyalitásában, szintén a hazafelé menekülést választották. Pedig nem sok jót remélhettek a veszélybe került náci csapatoktól. Káldor társainak zömével, izgatottan várta a felszabadító szovjet csapatokat. Egy síjárőr jelent meg közelükben. A büntetőszázad tagjai kitörő örömmel fogadták őket. Meg akarták ölelni a Szovjetunió baráti katonáit. Azok azonban durván visszautasították a közeledést. Elszedték tőlük a fegyvereket, átkutatták őket, s feltartott kézzel sorbaállították. Hadifoglyok lettek. Két héten át vonultak a szigorú télben a Szovjetunió belseje felé. Közben csak néha kaptak egy-egy hitvány levest táplálékul. Lerongyolódva, kiéhezve és teljesen elcsigázva érték az első fogolytáborba. Ott nemrég még orosz csapatok tartózkodtak, a barakkok el voltak tetvesedve. A büntetőszázad tagjai közt kiütött a tífusz. Káldor is élet és halál közt lebegett napokon át. Társainak egy része elpusztult. Őt megmentette szívós természete és egy orvostársának önfeláldozó ápolása.

Végül hosszú gyalogmarsok után rendezettebb körülmények közé kerültek. Megkezdődött a foglyok politikai múltjának vizsgálata. Az NKVD alkalmazottai körülbelül kétszázszor íratták le vele életrajzát. Éjjel felkeltették álmából, nappal elszólították evés közben, százszor és százszor kihallgatták. Mindig meglepetésszerűen. Amikor már egy vaskos kötet készen állt múltjáról, látszólag nyugodtan hagyták. Egy szép napon azonban érte jött a rozoga rabszállító autó. Moszkvába vitte, a hírhedt Ljubljanka börtönbe. Hónapokat töltött együtt a sötét börtöncellában orosz politikai foglyokkal. Előadója nyíltan közölte vele, hogy minden újságíró kém, ő is újságíró, tehát ő is kém. Minthogy korábban az amerikai hírügynökség, az „Associated Press" tudósítója volt, tehát ő amerikai kém. Hiába hivatkozott arra, hogy az amerikaiak a Szovjetunió szövetségesei és hogy ő baloldali elemként büntetőszázadba került. Az előadó kijelentette, hogy most a Szovjetunió bajban van, a hitleri Németország elpusztítással fenyegeti. Ezért szükségből barátkoznia kell a kapitalista, imperialista országokkal. De amint „imperialista" segítséggel legyőzték Hitlert, megindul a harc a másik ellenség, a kapitalista világ ellen.

Fényképeket tettek Káldor elé. A Szovjetunió területén tartózkodó amerikai és angol sajtótudósítók képeit, a kölcsönös segélynyújtás keretében szovjet területen tartózkodó nyugati szakértők, katonai és polgári személyek képeit. Kit ismer közülük, mit tud róluk.

A hosszú vizsgálat után visszavitték Káldort a fogolytáborba. Politikai megbízást kapott a náci elemek felkutatására és a hadifoglyok politikai kiképzésére az antifasiszta szemináriumok keretében. Végül 1945-ben, a háború végén, repülőgéppel Magyarországra szállították. A vezető állásokon most a régi marxisták osztozkodtak. Neki is felkínáltak egyetemi tanárságot, államtitkárságot és más magas poziciót. Ő régi mestersége, az újságírás mellett akart maradni. Így lett a Magyar Távirati Iroda igazgatója.

1950-ben azonban hivatásából kifolyólag összeköttetésbe került nyugati sajtótudósítókkal. Többször gyanútlanul együtt ült velük kávéházban, vendéglőkben. Nem is sejtette, hogy az ÁVÓ a nyugati sajtótudósítók minden lépését figyeli. Egy napon felhívta őt a belügyminisztérium egyik vezető embere. Szemére vetette, hogy szóbaáll a nyugati kémekkel. Káldor kezében megremegett a telefonkagyló. Kémek? Hiszen a nyugati országok a Szovjetunió szövetségesei és résztvettek hazánk felszabadításában. És a sajtótudósítók szabályszerű útlevéllel, a Külügyminisztérium engedélyével jöttek az országba. Miért engedik meg működésüket, ha tudják róluk, hogy kémek?

A belügyminisztérium embere megismétli a szovjet tételt, hogy minden nyugati sajtótudósító kém. De kénytelenek beengedni őket az országba, hogy a vasfüggöny vádját megcáfolják. Viszont hű párttagnak velük nem szabad szóbaállni. Ha valamit tudni akarnak, azt hivatalos helyről, a Párt által ellenőrzött forrásból megtudhatják. Káldor rosszat sejtett. Mikor hivatalába érkezett másnap reggel, közölték vele, hogy egyelőre rendelkezési állományban marad. Nem sokkal utóbb éjjel érte jött az ÁVÓ. Titkos tárgyaláson életfogytiglanra ítélték a nyugatiak javára elkövetett adatszolgáltatásért.

Káldor mindent megtett, amit egy hű párttag a bolsevik rendszerben megtehet. Villáját önként felajánlotta a Párt céljaira. Fiát nagy utánjárással bejuttatta az úttörőtáborokba, hogy teljesen a rendszer szellemében nevelkedjék. Egyik lánya, az orvosi egyetem hallgatója, mint jó kommunista megbízást kapott, hogy felderítse, mi az oka annak, hogy Pécs városában az egyetemi diákság reakciós felfogású és

nem hajlandó a marxista vonalat elfogadni. A lány nemsokára visszatért azzal, hogy működését jeges közöny fogadta, az ottani diákság egységesen kommunistaellenes.

Káldor korábban bejárta Európát. S aki Nyugaton járt, abból nem lesz jó bolsevik. Az nem fogadja el fönntartás nélkül a bolsevik brosúrák egyhangú tételeit. Sokszor vita keletkezett odahaza közte és gyermekei között. A gyermekek azzal torkolták le, hogy a papa felfogása kissé elmaradt, mindig a Pártnak van igaza.

Viszont a gyermekek, akiknek anyját a hitlerista SS legények elpusztították, nagyon szeretik apjukat. Mit szólnak most ahhoz, hogy az általuk bálványozott rendszer apjukat egyszerűen eltűnteti? Káldor azért is aggódik, hogy gyermekei lelkében szörnyű csalódást vált ki az ő letartóztatása a rendszerrel szemben.

Tahy Pál páncélos alezredes, cellatársunk megpróbálja tréfával enyhíteni a helyzetet: „Ne félj Gyurka, egy napon puskaropogásra ébredünk. Megjönnek a felszabadító csapatok. S ahogy a kapun kilépünk, ott látjuk fiadat géppisztollyal a vállán, s nemzetiszocialista karszalaggal a karján..."

Káldor nem felel, de szemében nagy rémület tükröződik. Úgy látszik még mindig jobban fél a nemzetiszocialistáktól, mint a bolsevikektől, akik őt életfogytiglanra ítélték és lassú pusztulásra szánták.

1952. szeptember 17.

Délelőtt kulcscsörgésre lettünk figyelmesek. Egymás után nyitogatják a zárkákat. Sebtiben megigazítjuk a pokrócokat, hogy szabályosak, egyenesvonalúak legyenek és szorgalmasan varrjuk a gombokat a kartonokra. Kinyitják a mi cellánkat is. Felugrunk helyünkről, katonásan sorbaállunk, a zárkaparancsnok jelenti a létszámot. Kovács Géza ávós százados lép be, Mindszenty bíboros egykori őre. Ő most az államvédelmi nyomozók főnöke a börtönben és helyettes börtönparancsnok. Mindenkitől megkérdi nevét és előző foglalkozását. Kissé csodálkozunk, mert eddig ezt nem volt szabad senkinek se megmondanunk.

Kovács százados közli velünk, hogy kőművesmunkát fogunk végezni. Kivéve dr. Káldor Györgyöt, aki a Magyar Távirati Iroda igazgatója volt. Ő nemzeti kommunista a Rajk - perből. S a most berendezendő fordítóirodába kerül angol és német fordítónak.

Munka! Négy éven keresztül nem engedtek dolgozni. Pontosan öt hónappal ezelőtt, április 17-én voltam utoljára sétálni. Most napfényen leszek, szabad levegőn. Igaz, hogy a filozófiát vagy teológiát jobban tudnám tanítani valamelyik egyetemen, de a kőművesmunkának is mennie kell. Kovács Géza, mielőtt kimenne, hozzám fordul:

— Ispánki, maga tudja, hogy én nagyon szeretem a papokat! — Itt egy kicsit tréfásan elhúzza szájaszélét, hogy megértsem. — Nagyon vigyázzon magára, nehogy panasz merüljön fel maga ellen!

Kovács százados nagyon fél, hogy megkísérlem az érintkezést a külvilággal, vagy benn a börtönben szervezek valamit. A besúgók valószínű régen jelentették már azt a felfogásomat, hogy minden politikai fogoly igazságtalanul van bezárva

és joga, sok esetben pedig kötelessége a vezetőség törvénytelen rendelkezéseit adandó alkalommal kijátszani.

Néhány óra múlva átköltözünk a dolgozók osztályára. Négyen kerülünk egy cellába: Szalay Tibor tábornok, Tahy Pál páncélos ezredes, Pógyor István, a Protestáns Ifjúsági Egyesület főtitkára és én.

Minden tilalom ellenére röviden elmeséljük egymásnak élettörténetünket. Különösen Pógyor Istvánnal barátkozom meg. A civil életben kereskedelmi alkalmazott. Ötvenév körüli, őszülő hajú férfi, egész életét a Protestáns ifjúsági mozgalomnak szentelte. Amióta a kommunisták az összes nem kommunista egyesületet feloszlatták, ismét régi foglalkozásához tért vissza. Tárgyilagos, higgadt, szerény ember nagy tapasztalattal és látókörrel. Ha nem kerülünk börtönbe, talán a különböző előítéletek miatt sohasem ismertem volna meg őt.

Pógyor hihetetlen erős felépítésű ember volt. Az első heteket kibírta. Később azonban teljesen kimerült. Állva elaludt és felbukott. Lábai ijesztő módon megdagadtak, szíve kezdte felmondani a szolgálatot. Mikor összeesett, az őrök leöntötték hideg vízzel és visszaállították helyére. Végül már állandóan összeesett. Az őrök csak „Bukfencnek" hívták. Előadója, a magas, sovány, fekete Beck százados fenyegetéssel próbálta megtörni. Másik előadója, Kristóf Ferenc főhadnagy szép szóval akarta vallomásra bírni.

— Maga el fog így pusztulni, ha nem vall. Miért hagyja magát tönkretenni? Tudja, hogy mi érdekel bennünket, tegyen vallomást. Magát el kell ítélnünk s ehhez adat kell. Mondjon valamit, felveszünk egy jegyzőkönyvet, elítélik s megszabadul a kínzásoktól.

— De nem tettem semmi törvényelleneset!

— Akkor is mondjon valamit, a többi a mi dolgunk!

— Kérem, foglalkoztam az Egyesült Európa gondolatával. Jó lesz ez?

Kristóf főhadnagy szeme felcsillant: — Lássa, ez jó. De hogy képzelte el az Egyesült Európát? Moszkva vezetésével, vagy nyugati vezetéssel?

— Nyugati vezetéssel.

— Ez lássa nagyon jó. Mikor és kikkel tárgyalt ebben az ügyben?

— 1934-ben előadást tartottam róla több ízben. Azután is.

— 1945 óta tartott róla előadást?

— Nem.

— Többek előtt sem tett ilyen irányú kijelentést?

— Nem.

Kristóf főhadnagy ajkába harapott. Úgy látszik, ez nem kedvező még az ávónak sem. Azután tovább kérdezte:

— Kikkel beszélt egyénileg erről a háború után?

— Gróf Teleki Lászlóval, Karácsony Sándor egyetemi tanárral.

Kristóf szorgalmasan jegyzett mindent. Néhány napra rá eléje tette a terhelő jegyzőkönyveket, melyeket a Protestáns Egyház (Calvinista egyház) világi vezető emberei, gróf Teleki László és Karácsony Sándor írtak alá Pógyor ellen az említett tárgyban.

Az ÁVÓ vezetősége érezte, hogy ez nem elég vád. Lendvai őrnagy elektromos sokkal fenyegette Pógyort arra az esetre, ha nem írná alá azokat a jegyzőkönyveket, melyek szerint a régi Protestáns Ifjúsági Egyesületet a föld alatt tovább vezet-

te és a rendszer ellen tevékenykedett. Egy cellatársa megmutatta neki a csuklóin levő sebeket, s rávette Pógyort, hogy írjon mindent alá.

A bíróság előtt tanúként ismeretlen fiatalember jelent meg (ávós alkalmazott). Esküvel vallotta, hogy Pógyor civil kereskedő létére a budapesti kálvinista püspök templomában ünnepi istentiszteletet tartott, úrvacsorát osztott és megeskette a protestáns ifjakat, hogy a kommunista rendszer ellen dolgozzanak. Pógyor a meglepetéstől szóhoz sem tudott jutni. Az ő teljesen keresztény lelke a gonoszságnak ezt a fokát nem tudta felfogni.

Büntetésül 12 év börtönt kapott. S most együtt fogja velem hordani a maltert és a téglát. Csak a szíve bírja szegénynek! Egymás mellett fekszünk a szalmazsákon is. Egy volt hercegprímási szertartó és egy protestáns egyesület főtitkárja. Tiszteljük egymás vallási nézeteit és egyek vagyunk a felfogásban, hogy nem lehet megalkudni a bolsevizmussal.

Harc mindhalálig.

Erre minket maguk a kommunisták tanítottak.

1952. november 23.

Sötét van még teljesen, mikor munkába megyünk. Sem eső nem esik, se hó, hanem daraszerű jég. A hideg szél bele-belekap és arcunkba vágja. Mint szürke, ázott verebek húzódunk egymás mellé. Hónunk alatt a csajka, benne egy darab kenyér, meg az aluminiumkanál: egyetlen evőeszköz a börtönben. Kezünk fázósan a zsebünkben, lábunkkal topogunk. Végre megjelenik Kincses őrmester, a kőművesek őre. Már nem bánjuk, akárhová küldenek dolgozni, csak indulhassunk, fedél alatt lehessünk. Sem meleg alsóneműnk nincs, sem pulóverünk, sem felsőkabátunk. Darócruhánk meg vékony: Isten csodája, hogy ha nem fagyunk meg.

Parancs szerint minden eddigi munka abbamarad: ma a Kisfogház udvarán fogunk rendet teremteni. Olyan rendnek kell lennie, amilyen még nem volt a börtön fennállása óta. Pedig már jó öreg a börtön. Csákányokkal, lapátokkal, feszítővasakkal megindulunk a kijelölt hely felé. A Kisfogház udvarán rengeteg építési anyag és hulladék gyűlt össze a Gombüzem kémiai részének építése miatt. Deszka, gerenda, vastraverzek, gömbvasak, kábelek, homok, sóder, tégla, állványok. Az udvaron keresztül még októberben új lefolyó csatornát vezettünk. A földet az árok betemetése után domborúra hagytuk, hogy később, mikor leülepedik, ne hiányozzon. Most ezt a fölös földréteget fel kell csákányozni a fagyott földről. Az útnak teljesen simának kell lennie.

Megkezdjük a munkát. Orrunk kékes-lila a hidegtől, meg-megremeg a testünk egy szélfúvásra, de nem szabad megállni egy percre sem: Ognenovics Milán (Rajk perből) és Zalán Lajos (gyilkos ávós főhadnagy) brigádvezetők felírnának azonnal, s az 4-6 óra kurtavasat jelent. A felhalmozott folyami homokot felcsákányozzuk, egy helyre hordjuk és szabályszerű piramissá képezzük ki. Külön piramis készül a sóderből is. A deszkákat, állványokat és gerendákat nagyság szerint kell összeválogatnunk: belőlük formás, szabályos vonalakban végződő idomokat építünk. A téglarakásokat szét kell szednünk és belőlük új, teljesen szögletes rakásokat építünk. A szemetet, vastraverzeket, hulladékanyagot s mindazt, ami szabályos idomokba nem rakható, kocsikon elszállítjuk. A munkának 11 órára kell kész lennie. A brigádvezetők hajtanak, de időnként megjelennek az ávós tisztek, nyomozók is. Jobbról-balról megnézik az egyes piramisokat, rakásokat, kiigazíttatják valamelyiknek élét. Két hónapon át itt hevert a rengeteg anyag esőben, hóban és senki sem ügyelt rá. Most látogatóba jön valamelyik bolsevik nagyság és az ávósok szinte vetekednek egymással, hogy melyik tud felfedezni egyenetlenséget az egyik, vagy másik rakásban. Persze jó meleg bundában, szőrmés kesztyűvel könnyű kritizálni. A mi kezünk meg csaknem ráfagy a lapát nyelére. Különösen a hideg vassínek érintésekor érzi az ember a metsző hideget, mintha nem is hideg, hanem tüzes vassín lenne.

Nádas Béla volt erdőmérnök és Szentgyörgyi Tamás egyetemi hallgató rabtársainkat sürgősen elküldik két gerendával az asztalosműhelybe. Azonnal meg kell gyalultatni és lyukakkal ellátni. Mikor visszahozzák a gerendákat s lecsúsztatják a Kisfogház pincéjébe, ahol a hóhér tartja felszerelését — köztük négy akasztófát — Dénes József őrmester nevetve jegyzi meg, hogy a hat akasztófa éppen elég lesz. A Kisfogház oldalán, ahol az akasztófák részére a földben lyukak vannak betonkockákkal letakarva, a villanyszerelők lázasan szerelik a nagy égőket. Már 1/2 11-re jár az idő, mikor megjelenik a Gorilla Bánkuti (Berger) őrnagy, börtönparancsnok, hogy felülvizsgálja az előkészületeket. Kifogásolja, hogy az akasztás helyét körülvevő falrészeken nagy vakolatdarabok hiányoznak. Elrendeli a vakolást. Már hozzákezdünk a munkához, mikor a terv hirtelen megváltozik: vakolás helyett két méter magasságban sötétlila festékkel kell a falat mindenütt végigmeszelni. Festéket hoznak, ecseteket és szédületes iramban kezdjük lilára festeni a falat lyukakkal együtt. Félig meg vagyunk dermedve a hidegtől, de szeretnénk hangos hahotára fakadni a potemkin-munka láttára. A gorillaszerű parancsnok mellettünk áll, jaj volna csak mosolyogni is.

Végre pár perccel 11 óra előtt mindent abba kell hagyni. A műhelyek ajtajait lezárják, s még az őröknek sem szabad kinyitni. Az udvaron senki sem tartózkodhat. Tizenegykor elegáns személyautók suhannak be a szomorú börtönudvarra. Találgatjuk, kit akaszthatnak és kik lehetnek az elegáns nézők. Csak annyit sikerül megtudnunk, hogy háromszor hat ember kerül akasztásra 11-től délután 2 óráig. De vajon kik a látogatók? Rákosi, vagy Péter Gábor, az ávó mindenható ura, vagy Piros László, az új nagyság a sztálini garnitúrában?

A szomorú hírt az akasztásokról vacsoránál repítjük szét. Az ételt a konyháról külön rabcsoport hordja szét, akik között több jóbarátunk van. Ezek ügyesen, észrevétlenül átadják a hírt szóban, vagy ha másképp nem lehet, írásban az étellel együtt a börtön különböző osztályainak. Impozáns utána a csend. A rabok, ünnepélyes, néma tüntetése meghalt társaik mellett.

A takarító csoportot, mely a parancsnoki épület helyiségeit szokta takarítani, este váratlanul rendkívüli munkára viszik. 8 óra tájban jönnek haza. Szentgyörgyi Tamás, mikor visszajön, sokáig szótlanul néz maga elé. Azután megszólal: „Ezek az aljasok halotti tort tartottak az akasztás után. A Lenin és Sztálin szobraival, vörös drapériákkal és a szovjet vezetők képeivel díszített kultúrhelyiségben (párthelyiség) szanaszét hevertek az üres likőrös és borosüvegek, dugók. Az asztalokon tálak és tányérok, tele torták és apró cukrászsütemények papíraljaival. A földön félvödörre való cigaretta és szivarvéget söpörtem össze. A gramofonlemezek

pedig szétszórtan hevertek a rádiókészülék mellett. Ők vidám ünnepet csaptak abból az alkalomból, hogy Moszkvą zsoldjában megint meggyilkolhattak egy csomó embert.

Nem is tudunk szóhoz jutni. A Gyűjtőfogház kőrházához vivő keramitos úton végigdübörög a szürke halottas kocsi. Két fekete ló húzza, a bakon három civilember, meg Berkes József, a legkegyetlenebb őrök egyike. Ma, úgy látszik, nagyon sietnek az akasztottak temetésével. Máskor egy napot szoktak várni a holttestek elvitelével. Fel is szokták boncolni őket. Ma még a két rab kazánfűtőt sem hívják, hogy a holttesteket kocsira rakják. Maguk az ávósok csinálnak mindent. Kinyitjuk az ablakot, hogy halljunk valamit. Egy ideig csend van, azután tompán zuhannak a fagyos tetemek a halottas kocsi padlójára. Fehér ronggyal becsavart fejek, görcsösen összezárt kezek, megfagyott, mezítelen férfitestek: ez a kép ébred bennünk a zuhanások hallatára. S azután megjelenik előttünk az ávós tisztikar arca, amint poharát vidáman koccintásra emeli, s iszik az új diadalra.

Még egy puffanás, még egy... Vajon az ávósok nem hallották a pohárcsengés mögött ezeket a puffanásokat?

1952. november 25.

Elegáns bárhelyiség, csupa kék és lila neonfény mindenütt. A pult kék kristályként ragyogó lapján karcsú, magas poharak coca-colával, szalmaszállal, vagy apró poharak gin-nel, likőrökkel. A magas bárszékeken hanyag tartással lógatják lábukat a divatosan öltözött fiatalemberek. A kis asztalok előtt kéjesen hátradőlve székeiken az aranyifjúság tagjai. Csevegnek, nevetgélnek. A lányok ruhákról, művészekről, mozidarabokról. A fiúk sportról, fizetésről, politikáról. Parfümillat, ezüstös leánykacaj, szivarok, cigaretták ködszerű füstje. Az egyik asztalnál két férfi issza szótlanul az illatos olasz eszpresszó-kávét. A zenegépben zongora és dzsesszdob ritmikus üteme ad halk kísérő muzsikát a hangulathoz.

Így itta meg Dorogi Farkas Ferenc volt magyar katonatiszt az utolsó kávét szabad földön. Azután fölállt, kiment az éjszakába a magyar határ felé. Zsebében ott volt a drótvágó olló. A határnál óvatosan kúszni kezdett a drótakadályok felé. A széles, elgereblyézett földsávon, a nyomsávon, óvatosan elsimította lábai nyomát. A drótakadályok közvetlen közelében lévő gyepsávon először kezével kitapintotta a helyet, ahova lép. Az aknák hajszáldrótja, az álcázott vermek és a jelzőrakéták rejtett drótszálai halált jelentenek. Ki kell kerülnie.

Átvágta magát a kettős drótkerítésen. A szögesdrótokat újból összecsavarta, nehogy a nyomsávellenőr észrevegye bejöttét az országba. Közben néha megállt. Figyelte a tornyokat. Az egyik magas figyelőtoronyban az ávós katona egy néppdalt dúdolt. A másikban az őr titokban cigarettázott. Durva arcéle egy pillanatra kirajzolódott a sötétben, amikor a cigarettát megszívta. Mikor mind a két torony reflektora meggyulladt és lassan végigpásztázta a drótakadályokat, ő már az erdő fái közt hasalt. Megtörölte homlokát és óvatosan rágyújtott az első cigarettára hazai földön. Közben eszébe jutott a bécsi bár, ahol kék fényben a többiek nyugodtan szürcsölik italaikat.

Farkas Ferenc a Nyugaton székelő Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének volt tagja. Többször hazajárt és sikerült egy 18 főből álló erős ellenálló csoportot szerveznie. Főleg intellektuális elemek voltak benne. Most is a csoportjához jött.

Azonban ez volt az utolsó útja. Az ÁVÓ elfogta. Beszállították az ÁVÓ Budapest Fő utcai házának Katonapolitikai Osztályára. Egy alezredes parancsnoksága alatt volt ez az Osztály. Tizennégy cellából állt, s külön fürdőből, hogy semmi közlekedése se legyen a többi letartóztatottakkal. Az őrök a legválogatottabb kínzólegények.

Minden rab ezzel kezdi itt. Négy-öt nap egy helyben állás. Teljes kifárasztás. Az alagsorban van egy kabin-sor, melyben a rabok arccal a fal felé fordulva állnak, erős reflektorfényben. Egymást nem látják. Enni rendszerint nem kapnak, hogy teljesebb legyen az elerőtlenedés. A kabinsor előtt sétál az őr. Rúgással, ütéssel figyelmezteti azt, aki a kimerültségtől állva elalszik, s fejét lógatja. Néha valakinek a szíve nem bírja már tovább. Összeesik, s hátrafelé kizuhan a kabinból. Először csizmával rugdalni kezdik, hátha szimulál. Azután leöntik néhány vödör hideg vízzel, megrázzák. Mikor észhez tért, visszaállítják.

A puhító eljárás után megkezdték Farkas kihallgatását. Öt nap után végre leülhetett. Rázuhant az egész fáradtság. Szeme minden pillanatban le akart csukódni, feje minduntalan előrebukott. Pedig ilyenkor kell a legéberebbnek lenni. A kihallgatók ravaszul előkészített kérdéseiket villámgyorsan adják fel. Az idegileg kimerült rab már csak reflexszerűleg válaszol, s könnyen elárulja az igazságot.

Farkas Ferenc nem tett beismerő vallomást. Erre átszállították a 247-es kihallgató szobába. Ez egy ablaktalan, különleges kínzókamra. Kék neonfények világítják meg. Az ajtó vastagon van párnázva. Itt vannak a modern szovjet kínzótechnika vívmányai. A rabok csak „Kékszobának" hívják.

A börtönőrök falusi fiúk. Zsellérgyerekek, törvénytelen vagy árvagyerekek, a falu alja. Durvaságukban is van valami brutális, falusi nyersesség. A Kékszoba kihallgatói azonban tisztek. Ezek megtagadták vallásukat, népüket, családi hagyományaikat. A náci időben a Gestapo besúgói voltak, most az orosz MVD ügynökei. Akkor hitsorsosaikat juttatták a sírba, most bennünket. Az áldozat változik, ők ugyanazok maradnak. Hullámos hajuk és éneklő beszédjük az első pillanatban elárulja őket. Ők végzik a finom, lassú, szadista kínzásokat.

Farkas Ferenc fejét a kihallgató egy abroncsba szorította. Homlokához így egy faválypú került, melyben szabályos időközönként egy kemény csontgolyó gurult fejéhez. A csontgolyó első ütései nem is fájnak nagyon. De egyre elviselhetetlenebb lesz. A kihallgató unottan ült és biliárdozott Farkas Ferenc homlokán. Farkas tudta, hogy életéről és mások életéről van szó. Néma maradt.

Heteken át kínozták. Először a csontgolyó került sorra, azután a „körömprés", mellyel az áldozatot feszesre húzták ki és mezítelen testét gumibottal verték. Amikor ez sem használt, heréit kezdték verni. A bátor katonatiszt sokáig némán tűrt. De néha a vadállat borzalmas vonítását hallatta fájdalmában. A vastagon párnázott ajtókon kihallatszott az üvöltés. Társai a cellákban némán hallgattak, találgatták magukban, vajon melyik műsorszám lehet most soron. Ők mind ismerték a „Kékszoba" titkait. Farkas nem tört meg.

Egy nagyon szimpatikus bajtársat tettek zárkájába. Sugár Ödön repülőalezredes volt, a Légierők műszaki parancsnokának helyettese. Kovács Ödön, vagy Kiss

Ödön néven szokott bemutatkozni az új cellában. Hol gépészmérnöknek, hol repülőkonstruktőrnek, hol vegyészmérnöknek mondta magát. Megnyerő modorú, kedélyes cellatársnak mutatkozott. Délben és este ő különlegesen jó kosztot kapott. Ezt állítólagos gyomorbajával magyarázta és szívélyesen felkínálta az étel egy részét az éhező bajtársának. Ő is járt minden nap kihallgatásra. Ilyenkor jelentette, mit sikerült kiszednie a cellatársból. Este külön elvitték a délelőtt készített jegyzőkönyvek aláírására. Farkas óvatos volt. A besúgónak sem sikerült kompromittáló tényeket kicsikarnia belőle. Egy-két hét után Sugárt elvitték a cellából. Új cellatárs érkezett helyébe. Ez Tordai Károlynak, vagy Képes Károlynak, vagy Nagy Károlynak mutatkozik be. Ő is a lehető legjobb bajtársnak mutatkozott. Főleg irodalmi kérdésekben árult el nagy jártasságot. Salzburgról és környékéről, az osztrák viszonyokról színes tájékoztatást tudott adni. Minden reggel egészségügyi tornát tartott. Ennek végén egy sajátságos befejezőgyakorlat volt: Egyik kezével feje tetejét, másik kezével hasát simogatta. Állítólag nagyon egészséges gyakorlat ez. Ő is buzgón járt kihallgatásra, miközben leadta jelentéseit Farkasról.

Mivel sem a fizikai kényszer, sem a besúgók lényeges eredményre nem vezettek, Farkast feketekávé kúrának vetették alá. Először barátságosan kínálták feketével. Farkas nem fogadta el, sejtette, hogy preparálni akarják. Ekkor lefogták, száját szétfeszítették és beleöntötték szájába a feketét. Perceken belül nagy megkönnyebbülés és enyhe bódulat érzése fogta el a volt katonatisztet. Hihetetlenül közlékeny lett. A kihallgatókkal kedélyesen csevegett. Tudta, mit mond, de a beszéd fölött elvesztette az akarati ellenőrzést. Már nem tiltakozott az újabb feketekávé ellen, sőt, a cigarettákat is elfogadta. Ennek a különleges, preparált cigarettának kesernyés ízét még másnap is mindig érezte szájában.

Az ÁVÓ célhoz ért. A mescalin megtette hatását. A nevek napfényre kerültek, a lefogások megkezdődtek. Április 15-én a kegyetlen Andó tanács hirdetett fölötte ítéletet. Hat halálos, a többi súlyos börtönbüntetés.

A halálraítéltek közül csak Farkas Ferencet végezték ki. A többi kegyelmet kapott. A tizenhat vádlott börtönbüntetése 178 évet tesz ki.

A bécsi bárban kék-lila fénybe burkolódzik minden. A zeneautomata divatos amerikai slágert játszik. A társaságnak nagyon tetszhet, mert egy fiú ott áll a gép mellett és mindig új pénzt dob be, ha lejár a lemez. A lányok székeiken hátradőlve dúdolják a nótát. Egy férfi csendben asztalára hajol. Kevergeti kávéját. Arra gondol, hol lehet az a csendes idegen, aki vele egy asztalnál szokta meginni kávéját. Oly szomorú, elmélázó személy volt. Mintha valami nagy bánat nyomta volna lelkét.

Farkas Ferenc már jeltelen sírban van a rákoskeresztúri temetőben. Három nappal ezelőtt, mikor a nagy akasztás volt, híreink szerint ő volt az egyik áldozat. A bécsi úr nem tudja, hogy a budapesti ÁVÓ-nak is van kékszobája és ott is lehet feketét inni.

És hogy abból a kávéból rendszerint csak egyszer iszik az ember. . .

1952. december 17.

Sötét, hideg téli reggel. A hulló hópihék is jégdarává zsugorodnak, mikor a földre érnek. A börtönudvar csendes, kihalt. A távoli börtönfalak, a föléjük magasodó őrtornyok elmosódott árnyékként látszanak. Az őrök bizonyára fáznak, mert időközönként, hol innen, hol onnan, felhallatszik lábdobogásuk. Nehéz csizmáikkal egy helyben topognak az őrtornyok padlóján. Vastag, prémes bunda, szőrmesapka védi őket. Két-két órás szolgálatuk után a meleg pihenő-szobában töltik idejüket.

Vermes Endre rajkista rendőrezredessel szenet rostálok a börtönudvaron. Előttünk magasra felállított rosta. Mögöttünk szénhegy. Egymással szembenállva, ütemes váltással lapátoljuk a szenet. Olykor megállunk. Letöröljük a jégdarát arcunkról, kezünkről. A vékony, elnyütt rabruhában reszketünk a hidegtől. Isten csodája ha a félórás ebédszünettel megszakított kilencórás munkaidő alatt nem fagyunk meg.

Velünk szemben a börtön üzem-része. Hosszú, földszintes épületsor. Kazánház, konyha, mosoda, szerszámraktár, asztalos-műhely. A készülő mosoda termein még nincsenek ablakok, ajtók. Belül fényesen világít egy kályha. Néhány kőműves a belső vízlevezetőket készíti. Brigádvezetőnk, Zalán Lajos volt államvédelmi százados, vigyáz rájuk. Két öltözet rabruha van rajta. Még fehér brigádvezetői sapkája fölé is halinasapkát húzott. A kályha mellett áll. Kezeit melegíti. Olykor az ajtónyíláshoz jön és ellenőrzi, hogy dolgozunk-e. Szemeivel állandóan hunyorgat. Orra, szája is meg-megrándul. Idegbeteg. „Ha ebben az emberben volna egy szemernyi jóindulat rabtársaihoz — jegyzi meg csendesen Vermes — azt mondanám: Úgy figyel, szimatol, mint egy vizsla. De kevés emberrel találkoztam még életemben, akibe ennyi rosszindulat szorult. Így azt kell mondanom: Úgy leselkedik az ajtónyílásból, mint egy apró, kövér, harapós patkány!"

Kilenc óra tájban ponyvával fedett teherautó érkezik az asztalosműhely elé. A sofőr, Balogh László őrmester, leszáll üléséről. Egy darabig helyben topog, hogy lábait megmelegítse. Közben kesztyűs kezeit ütemesen egymáshoz veri. Utána bemegy a műhelybe. Pár perc múlva két fiatal rab-asztalos megkezdi a rakodást. Asztalokat, szekrényeket hoznak ki az asztalosműhelyből. Óvatosan elhelyezik a teherautón. A bútorok államvédelmi tisztek és kommunista pártfunkcionáriusok számára készültek. A kolostorok felszámolása alkalmával, 1950-ben, majd az „osztályellenségek" kitelepítésekor, 1951-ben, az ÁVH teletömte a Gyűjtőfogház raktárait a lefoglalt kolostorok, házak bútoraival. A szebb darabokat a rabmunkások újrafényezik, restaurálják. A templompadokat, oltárokat, sekrestye-szekrényeket szétszedik. A faanyagot új bútorok készítésére használják fel.

A két rakodó többször megy ki és be az asztalosműhely ajtaján. Rongyokat, zsinegeket hoznak. A bútorokat gondosan csomagolják, hogy megóvják a karcolástól. A munka végén Balogh őrmester kijön a műhelyből. Benéz a megrakott teherautóba és lekötözi a hátsó ponyvát. Megindul autójával a kijárat felé. Egy pillanat múlva Zalán brigádvezető ugrik ki leshelyéről. Az asztalosműhely bejáratához szalad. Valamit izgatottan magyaráz a vékony Faragó törzsőrmesternek, az asztalosműhely őrének. Majd mindketten kiáltozva, integetve szaladnak a teherautó után. A kapus szakaszvezető már kinyitotta a hatalmas vaskaput. Az utolsó

percben azonban még sikerül megállítani az autót. Balogh őrmester visszatolat. A vaskapu ismét becsukódik. A teherautót átkutatják. A bútorok mögül, s egy ponyva alól előkerül Kurucz Ferenc, az egyik rakodómunkás.

Tizenegy óra körül megélénkül a börtönudvar. Az őrség tagjai minden üzemből két-két rabot bevisznek a börtön széles főfolyosójára. Arccal a fal felé fordulva állnak a fehérruhás pékek, szakácsok, kórházi ápolók, az olajfoltos lakatosok, autószerelők, kazánfűtők, az „elegáns" szabók, műszaki rajzolók és fordítók, s a „toprongyos" gombüzemi munkások, asztalosok, cipészek, kőművesek. A rabok mögé, biztonság okáért, egy sor fegyőr áll. Utánuk vonulnak be a börtön egyenruhás nőalkalmazottai: irodai tisztviselők, telefonisták, a fegyőri konyha szakácsnői és a fegyőrök. Pár perces csend következik. Ez a lélektani előkészület a „Nagyúr" megjelenésére. Csak a harsonák hiányoznak, hogy jelezzék a gorillaszerű Bánkuti őrnagy megjelenését. Tisztikarának élén vonul be. Szürke sportsapka van fején, fekete zakót, khaki lovaglónadrágot és csizmát visel.

Bánkuti intésére az őrparancsnok harsány „Hátra arc"-ot vezényel a raboknak. Majd elrendeli Kurucz Ferenc nyilvános kihallgatásra való elővezetését. Két őr között, kissé imbolygó lépésekkel közeledik a vádlott. Arca szürke. Haja zilált. Szemei könnyesek. Csak annyit tudunk róla, hogy tótkomlósi gazda-család gyermeke. Nem akart a kommunista hadseregben katona lenni. Mikor behívóját megkapta, Nyugatra akart szökni. A jugoszláv határon fogták el. Mostani, bravúros szökésénél is csak pillanatok választották el a sikertől.

Bánkúti szónoki bevezetéssel kezdi:

— Idefigyeljetek, ti nyomorult fasiszták! Többször megmondottam már nektek: innen csak egy út vezet ki számotokra. Az pedig a szomszédos temetőbe vezet. Még a sírhelyért sem kell fizetnünk. Saját parcellánk van. Ti úgy látszik, nem akarjátok ezt megérteni. Nem elég nektek, hogy kémkedtetek, összeesküdtetek a dolgozók állama ellen. Ráadásul még meg is akartok lógni a börtönből. A proletárdiktatúrának ökle igen kemény. Mi most megmutatjuk nektek: hogyan sújt le ez a kemény ököl a bűnösökre!

A bevezetés után „Gorilla" megkezdi a kihallgatást:

— Hogy hívnak?

— Kurucz Ferenc — válaszolja halkan a vádlott.

— Mi az iskolai végzettséged?

A válasz oly halk, hogy nem lehet megérteni.

— Ugye kár volt ennyit is tanulni?

Kurucz Ferenc hallgat.

— Hogyan akartál megszökni? Mondd el hangosan, hogy mindenki hallja!

— A bútorszállító autó ponyvája alá bújtam.

— Kinek a segítségével akartál megszökni?

A rab, fáradt mozdulattal, a mellette álló Balogh őrmesterre mutat.

— Miért akartál megszökni? — Kurucz Ferenc nem válaszol.

— Nem felelsz?

Csend. Kurucz lehajtott fejjel, némán áll.

— Bajtársak! Amennyi csak belefér! — adja ki Bánkúti a parancsot.

Ő maga kezdi el a verést. Gumibotjával hatalmasakat üt a rab fejére. Kurucz Ferenc mint egy kőszobor áll kínzója előtt. Egyetlen szó sem hagyja el ajkát. Bánkuti átadja a gumibotot Kovács Géza századosnak. Kovács is lesújt párszor a gumibottal, majd továbbadja. A kollektivitás elve alapján minden tisztnek, nyomozónak ki kell vennie részét a megtorlásban. Mindnyájan a proletárdiktatúra „öklei".

Közben a rab többször meginog. Nem engedik elesni. Egyik oldalról Kincses József őrmester, a kőművesek őre, másik oldalról Pados László őrmester, a szabóműhely őre, fogja őt. Persze csak egy kézzel és távolról, hogy az ütések ne őket érjék. Kurucz lábai összerogynak. Kicsúszik a két őr kezéből. Ájultan vágódik végig a kőpadlón. Bánkuti kiadja a parancsot: hozzanak egy vödör vizet. Turbéky Irén egészségügyi törzsőrmester vízért szalad. Pár perc dermedt csend. Megérkezik a víz. Lelocsolják a rab fejét. Kincses őrmester lehúzza róla a halinakabátot, hogy a hideg vízből a mellkasra is jusson. Most tűnik ki: Kurucz Ferencről már korábban lehúzták az inget. Mellkasát és hátát, melyet a vödörből hideg vízzel locsolnak, kék és piros csíkok borítják. Máté és Rácz nyomozóalhadnagyok előzetes „kihallgatásának" tanújelei.

A jeges víz hatására Kurucz kissé magához tér. Mélyeket lélegzik. Szemét is kinyitja. Zavartan, riadtan néz, mint aki nem érti, mi történik vele. Kincses és Pados őrmesterek talpraállítják. Most már két kézzel fogják. A rab kétségbeesetten kirántja magát kezükből. Pár ingadozó lépést tesz Kovács Géza százados felé. Kovács teljes erejével belerúg. Kurucz ismét a földre zuhan.

— Kímélni kell — adja ki a parancsot Bánkuti. — Csak a talpát üssétek!

Jánosi Jenő őrmester, a péküzem őre, és Balogh László őrmester, a teherautó sofőrje, letérdelnek Kurucz mellé a kőpadlóra. Gumibotjaikkal talpát verik. Kurucz ájultan, érzéketlenül fekszik. Egyetlen jajszó nem hagyja el száját.

— Felállítani — rendelkezik Bánkuti.

Kincses és Pados őrmesterek odaugranak. Talpraállítják. Kurucz szemei csukva, feje előrebukik. Berkes József, a börtön legkegyetlenebb őre, hatalmas pofonokkal igyekszik őt feléleszteni. Nem sikerül.

— Elengedni — szól Bánkuti. A rab élettelenül zuhan végig a kőpadlón. Bánkuti elveszti türelmét: — Rajta! Amennyi belefér!

Berkes József őrmester azonnal a földre térdel. A kínzás gyönyörétől részegülten, kivörösödött arccal üti gumibotjával Kurucz Ferenc fejét. Balogh őrmester Kurucz hátára méri hatalmas ütéseit. Mintha minden ütéssel igazolni akarná, hogy ő nem tudott a szökési szándékról. A többi négy fegyőr lehajolva üti a szerencsétlent, ahol csak érni tudja. Végül Turbéky törzsőrmesternő határozatlan mozdulattal jelzi Bánkutinak, hogy talán mára elég lesz a verésből.

Bánkuti megállítja a gumibotozást. Kihirdeti a szökevény büntetését:

— Ma este a Csillag közepén, az összes rab jelenlétében, ez a fenyítés meg lesz ismételve. Ugyancsak meg lesz ismételve, hat hónapon át, minden hó első vasárnapján. A szökevény hat hónapon keresztül kéz- és lábbilincset fog viselni húsz kilogrammos vasgolyóval. A jelenlévő raboknak kötelessége a mai ebédidő alatt elmondani társaiknak, milyen fenyítésben részesült Kurucz Ferenc és hogy ugyanez vár azokra, akik a fegyelmet meg mernék sérteni!

— Van pap közöttetek? — kérdi a börtönparancsnok gúnyosan. Asztalos János pócspetri plébános feltartja kezét.

— Most imádkozhatsz bajtársad lelkiüdvéért. Meg a sajátodért is! — szellemeskedik Bánkuti.

Int az őröknek, hogy vigyék el a szökevényt. Berkes József és Pintér Imre őrmesterek kezénél fogva húzzák végig a padlón az ájult rabot. Mint egy zsákot.

A rabok elvonulása közben zavar támad. Petykó Rudolf volt szociáldemokrata párttitkárt rabtársunk sorsa annyira felizgatta, hogy karjánál kell kivezetni. Bánkuti észreveszi. Kiadja az őrnek a parancsot:

— Bajtárs, írja fel annak a rabnak törzsszámát! Hasonló büntetést fog kapni, mert sajnálja a szökevényt!

Ebédre érünk vissza. Leves után dr. Héthelyi Tibor rabtársamnak kell beszámolnia a történtekről. A fiatal orvos akadozva, könnyeit nyelve mondja el Kurucz Ferenc szökési kísérletét és büntetését. Közben állandóan a földet nézi. Mintha nem tudna szabadulni attól a szörnyű képtől, melyet az imént látott.

Mivel a hideg miatt a kőműves-brigádnak csak egyharmada dolgozik, a nagy szerszámraktárban alig lézengünk. Mestereink: Kőműves Sándor — a kedélyes óriás —, Novák Ödön — a piros, pufókarcú, örök tréfamester —, Oswald Imre — a hallgatag, csak „szemeivel beszélő" jóbarát — és Lakatos István — a fogatlan, öreg, mindig fontoskodó műszaki vezető — egymástól távol kanalazzák a lencsefőzeléket. Lehajtott fejjel. Síri csendben. Egy darabig brigádvezetőnk, Zalán Lajos is hallgat. Mintha visszaidézné az éjszakát, mikor még államvédelmi százados volt és a kihallgatott vádlottat gumibotjával agyonverte. Szemeivel idegesen hunyorgat. Orrát is többször fintorítja, mint szokása. De nem bírja sokáig ezt a vádló csendet. Felugrik. Csajkáját a földhöz vágja. Szemeiben eszelős fény gyullad ki.

— A teremtésit neki! Csak nem sajnáljátok azt a rohadt csavargót? Úgy ültök itt, mint a siratóasszonyok! — ordítja.

Majd egetverő káromkodás után megkérdezi Novák Ödönt: — Dönci, mitől vörös mindkét szemed, csak nem sírsz?

Novák nem válaszol.

— Mi az, nem hallod? Hozzád beszélek! — ordítja. Novák fel sem néz, csendesen válaszol: — Tudhatnád, nekem különleges füleim vannak. Csak a beszédet értem meg. Az ordítást nem. Különben pedig: ne pazarold a nép vagyonát. Az étel kiöntése a börtönben büntetendő cselekmény!

Zalán szinte kapkod a levegő után. Szemei szikrákat szórnak. Nem mer válaszolni. Nem egy rabot felterjesztett fegyelmi büntetésre étel kiöntése miatt. Hátat fordít mindnyájunknak. Tovább káromkodik.

Munka után a zárkákban csendben várjuk a beígért „esti találkozót". Ahelyett a börtön harangja takarodót jelez. Csodálkozva nézünk egymásra. Valami történhetett!

Sokáig nem alszom el. A mellettem fekvő Pógyor István sem tud aludni. Már éjfél lehet, mikor odasúgja: — Ugye milyen különösek az Isten útjai? Egy katolikus pap és egy protestáns YMCA-titkár, egymás mellett imádkoznak fogoly-bajtársukért.

1952. december 18.

Reggel 7 órakor ismeretlen őr vezet ki bennünket munkára. Metsző, hideg szél fúj. Lépteink alatt csikorog a jégpáncéllá fagyott hó. Hosszú, egyenes sorban állunk fel

a szerszámraktár előtt. Kincses őrmesterre várunk. Az üzemi őröknek azonban értekezlete van. Mintegy húsz percig állunk így, feszes vigyázz-ban, hidegtől reszketve. Bal kezünkben a csajka, kanál, meg egy darab kenyér. A hideg fém szinte égeti ujjaimat.

Végre Kincses megérkezik. Nálam kezdi el a munkaelosztást. A sor végén. Mivel még elég sötét van, közelről vesz szemügyre. Mereven állok, csizmájának orrát nézem. Bántja őt, hogy nem nézek rá.

— Talán valami nem tetszik?— csattan fel mérgesen. Nem válaszolok.

— Álljon ki — vezényeli.

Kiállok a sorból.

— Narancsos!

— Parancs! — szólal meg a sorban Vincenzo Sciotto, olasz déligyümölcskereskedő.

— Álljon oda maga is! Lódoktor!

— Parancs — szólal meg fátyolos hangon Sebestyén András állatorvoshallgató. Ő közöttünk a legvékonyabb. Arca, orra lila-vörös a hidegtől.

— Maga is kiáll! A hordófejű is!

— Parancs! — dörmögi a vállas, volt hadapródiskolás Lengyel Antal, sietve hozzánk társulva.

Őt becézi Kincses „hordófejűnek". Tóni persze nem állhatja meg, hogy vidám fintorral ne jelezze társainak megelégedettségét: megmenekül egy napi fázástól. Meg ami még annál is szörnyűbb: Zalán brigádvezető gyűlölködő pillantásaitól.

Kincses észreveszi a fintort.

— Ne mosolyogjon, mert mindjárt elveszem a kedvét!

Kis szünetet tart, mintha gondolkoznék: fegyelmi vétségnek minősítse-e a fintort. Azután folytatja:

— Hol van a pap?

A sor elejéről Sztrilich Károly, Grősz érsek irodaigazgatója, érces hangon kiáltja: — Parancs! Itt vagyok!

— Nyomás! Maga is kiáll!

A személyes kiszólítások után Kincses végigmegy a kőművesek során. Egyenként mutat rá azokra, akiket ma nem oszt be munkára.

— Maga! Maga! Maga. . . Maga is! Nyomás a többiekhez! A huszonhét kőművesből tizenötöt választ ki. Mind értelmiségiek. Takács Ferenc volt miniszter, Szalay Tibor volt tábornok, Zsilinszky Sándor, Forgács Jenő és Tahy Pál volt törzstisztek, Balassa Gyula volt rendőrfőkapitány, Fiala Ferenc újságíró, dr. Héthelyi Tibor orvos, dr. Benjámin Olivér volt főkapitányhelyettes és Vermes Endre állnak velünk a sorban.

— Balra át! Indíts fel a zárkába! — vezényli. Megindulunk a síkos talajon. A zárkákban sincsen délszaki klima, mégis összehasonlíthatatlanul jobb, mint künn. Beszélgetünk, pihenünk.

Délután a II. emelet házimunkása, Csomós László, a vízhordáshoz önkénteseket keres. Tahy Palival együtt jelentkezünk. Jó alkalom híreket összeszedni. Csomós 1945 előtt fiatal detektív volt. Atlétatermetű, jó megfigyelő, óvatos és megbízható. Van oka arra is, hogy a proletárdiktatúrát gyűlölje: 1946-ban, kihallgatá-

sai alkalmával, a kommunista nyomozók gumibottal veséit verték. Súlyos belső roncsolásokat szenvedett. Ő számol be a következőkről:

Este azért maradt el Kurucz Ferenc újabb „fenyítése", mert Turbéky Irén, egészségügyi törzsőrmester, szovjet típusú „orvosi" vizsgálat" után úgy találta: a páciens további büntetésre — egyelőre — alkalmatlan. Szegény bajtársunk úgy feküdt eszméletlenül a fegyelmi zárka szalmazsákján, ahogy az őrök odadobták. A nagy hidegben ing nélkül, vékony daróczubbonyában. Hajnalban az őrparancsnok ellenőrzésként bement zárkájába. Megkísérelte felrázni. Akkor vette észre, hogy halott. Hordágyon a kórházba vitték. Az orvos megállapította: már több órája halott. Máté alhadnagy felügyelete mellett Gombai József és Kovács József kórházi rabmunkások a hullát a börtönkórház pincéjébe vitték le. Máté sötéten megjegyezte:

— Idefigyeljenek! Ha nem fogják be pofájukat és valami erről az esetről kitudódik, maguk is idekerülnek a hullakamrába!

A délelőtt folyamán Kovács Géza százados egyenként magához rendelte az üzemek brigádvezetőit. Sürgős jelentést kell írniuk a rabok hangulatáról: hogyan ítélik meg a Kurucz-esetet. Ki az, aki kritizál, aki fenyegetőzik, vagy esetleg helyesli az intézkedést. Az a reményem — tette hozzá Csomós — Kovács Géza a gyilkosság miatt kitöri Bánkuti intézetvezető nyakát. Bánkuti buta és fanatikus kommunista. Csak az ököljogot ismeri. Öntelt és szinte részeg a hatalmi mámortól. Kovács Géza vasmunkás volt, géplakatos. De kétségkívül eszes, ravasz és törekvő. Az elhárító tisztek egyik legtehetségesebbje. A tisztikar és a fegyőrség ellenőrzése is hozzátartozik. Így megvan a remény arra: Bánkuti bukni fog!

A hírt ügyesen szétrepítjük a megbízható rabok között. Munka után az üzemek rabmunkásai bevonulnak. A börtön oly csendes lesz, mint egy temető. Némasággal tüntetünk. Az őrök észreveszik. Ők is csendesek. És ez a csend fenyegetően kiált!

1953. január 21.

Csákányom hegye szikrázva vágódik be a fagyott földbe. Téglák, csempék, betondarabok, fagyott homok és vakolat szakad le a törmelékhegyről, melyet most le kell bontanunk. A pékműhely javítása után maradt vissza. Két társam szótlanul lapátolja a törmeléket a mellettünk csendesen dohogó teherautóra.

A közeli Kisfogház épületéből időnkint borzalmas kiáltozás hallatszik. Egy rabtársunk kiáltja nevét, lakcímét és hogy törvénytelenül van hónapok óta elzárva a külvilágtól. Lassan kezdi, azután hangja egyre erősebb, gyorsabb, szenvedélyesebb lesz. A végén szenvedélyes, hisztérikus rikácsolásba fullad. Így megy ez órákon keresztül. Délfelé az itteni tér és utca forgalma erősen megnő. Az őrök parancsot kapnak a rab elnémítására. Kezeit, lábait szorosan összekötözik, szájába rongyot tömnek. Így hagyják hat-nyolc órán keresztül.

Nekem minden kiáltás különösen fájdalmas. Az áldozat dr. Töttösy Ernő ügyvéd, a földalatti Keresztény Párt vezető tagja, egykori iskolatársam.

A szovjetorosz megszálló hatóságok mindent megtettek, hogy a második világháború után megakadályozzák egy erős Keresztény Párt létrejöttét. Vorosilov

marsall, a Szovjetunió akkori politikai főbiztosa Kelet-Európában, aki Magyarországról irányította a meghódított területek bolsevizálását, az 1945. november 4-i országos választások előtt két nappal hivatta magához a megindítandó Keresztény Párt vezetőségét, hogy működésükhöz az engedélyt megadja. Nagyon jól tudja Vorosilov, hogy két nap alatt nem lehet egy pártot országosan megszervezni, sem pedig a választási propagandát kiépíteni.

A Keresztény Párt vezetősége elállt szándékától. Csak jelentéktelen pártok képviselték a keresztény gondolatot.

Az 1947. augusztus 31-i második országos választáson két nagyobb párt indult keresztény jelleggel: a Barankovics és a Pfeiffer Párt. A magyar Quisling-kormány moszkvai recept szerint két héttel a választások előtt adta meg az engedélyt az induláshoz, hogy megakadályozza egy erős nem kommunista blokk létrejöttét, a két párt mégis nagy sikert aratott.

A Kommunista Párt nem tudta megbocsájtani, hogy ezen a választáson minden csalása ellenére csak 22,3%-ot kapott. Hiába zárta ki a tisztességes családanyákat, leányokat és apácákat, mint „erkölcstelen személyeket, akik hatósági ellenőrzés alatt állnak", hiába zárta ki a választásból a nem kommunista férfiakat, mint „elmebetegeket" és hiába szavaztatta le kétszer-háromszor hamis szavazólapokkal saját párttagjait. A magyar nép megmutatta, hogy nem akar kommunista uralmat. Ilyenkor lép közbe a Kommunista Párt ökle: az Államvédelmi Hatóság. Két és fél év leforgása alatt öt pártvezér kénytelen Nyugatra szökni a biztos letartóztatás elől: Kovács Imre (Parasztpárt), Nagy Ferenc (Kisgazdapárt), Sulyok Dezső (Szabadságpárt), Barankovics és Pfeiffer. Munkatársaik börtönbe kerülnek.

De megindul a szervezkedés a föld alatt. Különösen a Keresztény Párt mozog erősen. Az első nagy csoport, mely királypárti programmal indul, 1951 májusában bukik le. Az„összeesküvés" vezetőjeként Grősz József kalocsai érsek szerepel. Különböző csoportokban mintegy 180 személy kerül a Népbíróság elé. A vezetők perét 1951. június 22-28 között tárgyalták.

A Grősz per után Keresztény Konzervatív Párt és Keresztény Újjászületés Pártja címén indul új szervezkedés. Végül a két csoport Kereszténypárt néven egyesül. A szervezkedés politikai jellegű. Minden fegyveres akció kizárásával, röpcédulák, levelek útján tartja ébren a keresztény és nemzeti politikai gondolatot. Igyekeznek kiválogatni a személyeket, akik az ország felszabadulása után hivatottak lesznek a legális Keresztény Pártot vezetni. A szervezkedés Töttösy Ernő ügyvédet küldi ki összekötőként a Nyugaton működő Nemzeti Bizottmányhoz. Őt azonban az ÁVÓ 1952. június 30-án határátlépési kísérletnél elfogta.

Töttösy Veszprémbe kerül a sziklába vágott, új kazamatabörtönbe. Másfél hónapig vallatják. Mindenképpen kémkedést akarnak ráfogni. Mivel a vallatás eredménytelen marad, megkezdik vele a scopolamin kúrát. Töttösy észreveszi, hogy étkezéseit később kapja, mint a többi rabok. Meghallja, mikor az egyik őr a másiknak azt mondja:

— Ennek a levesét először még fel kell vinni az orvoshoz.

— A táplálék oly kevés, hogy életveszély nélkül nem lehet kiönteni. De ha az őrök észreveszik, hogy nem eszik a rab, erőszakkal töltik beléje az ételt.Másnap kihallgatás után már zárkájában találja az ételt. Sokkal több, mint szokott lenni és sokkal jobb: egy tele csajka édes mákostészta.

Ezen az éjszakán kezdődtek meg a vizionárius és hallucinációs jelenségek. A falak, a berendezési tárgyak ködszerűvé válnak, alakokat lát, hangokat hall. Úgy tűnik, hogy kinyílik az ajtó, belép egy ávós tiszt, ágyához ül és kihallgatja ügye felől. Úgy érzi, mintha egy nagy röntgenkészülék volna ráirányítva, melyen keresztül az ÁVÓ lelkének legtitkosabb zugaiba is belát.

Töttösy fölkel ágyáról. Körötte minden ködszerű. Elindul, de egyszercsak földrebukik. Nekimegy a falnak. Amióta a tele csajka mákostésztát kapta, külön őre van, aki állandóan figyeli a scopolamin hatását a kémlelőlyukon. Azonnal benyit, fölteszi őt az ágyra, ráönt két vödör vizet.

A scopolamin adag, úgy látszik, túl nagy volt: Töttösyben tudathasadást idéz elő. Hangot hall, mely azt parancsolja neki, hogy színleljen őrültséget. Ő dühöngeni kezd, törni, zúzni. Az őrök berontanak a zárkába, megbilincselik, arcát gumibottal véresre verik. Ki akarják vinni a cellából, de ő bilincselt kezével a küszöbbe kapaszkodik, mert a hang azt parancsolja, hogy ne engedje magát elhurcolni. Négy őrnek kell őt a küszöbtől elszakítani. Keze megsebesül. Megbilincselt kézzel, fejjel lefelé dobják őt le a lépcsőn. Erre elájul. Zuhany alatt ébred fel, ahol ruha nélkül ül. A hideg víz hullik rá. Az ajtóban az ávós orvos fehér köpenyben, kezében az óra. Sok ávós tiszt áll az ajtó előtt.

Körülbelül fél órán keresztül hull rá a hideg víz. Azután visszaviszik mezítelenül cellájába. Ruháját utána dobják. Töttösy lefekszik az ágyra. Az orvos injekciót ad testébe. Körülbelül tíz percig fekszik nyugodtan, azután felöltözik, kimegy a cellából. Az ajtó előtt civil nyomozó áll, annak jelenti, hogy meg akarja mondani a teljes igazságot. Ők úgyis tudják azt azon a gépen keresztül, mely a rabok lelkébe lát.

A scopolamin megnyitotta a lélek gátlásait és egy beszélési, igazmondási kényszert idézett elő.

A tudathasadásos jelenség azonban nem szűnt meg. A hang azt súgta neki, hogy adjon életjelt magáról. Ezért kiabálja heteken, hónapokon át nevét, lakáscímét és hogy törvénytelenül van elzárva a külvilágtól hónapok óta.

Mivel ezt az állapotot a rengeteg injekcióval sem sikerült nála megszüntetni, néha napokon keresztül kényszerzubbonyba bújtatják, arcára gázálarcot tesznek, hogy kiáltását a börtönön túl ne lehessen hallani. Zárkatársul egy lebukott ávós ezredest tettek be hozzá. Ez a legsúlyosabb veréssel igyekszik „rabtársát" kijózanítani.

A kiáltás azonban nem volt eredménytelen. Felesége megtudta, hogy mi van férjével. Érdeklődött az ÁVÓ-nál. Azt a választ kapta, hogy férje megszökött, körözést adtak ki ellene...

1953. január 26.

Mint villámcsapás ér bennünket a hír: Péter Gábort letartóztatták. Egy kommunista karrier szomorú végéhez ért.

Sohasem gondolta volna Eisenberger Benjamin, a súlyosan tüdőbeteg budapesti mellényszabó-segéd, hogy valaha ő élet és halál ura lesz Magyarországon. A háború befejezése után a megszálló orosz erők bizalmából ő lett az államvédelem

feje. Sehol a világon nem „fedeztek fel" annyi háborús bűnöst, nem hoztak oly súlyos ítéleteket, mint Magyarországon.

Sztálin a teheráni konferencián poharát emelte a százezernyi háborús bűnös kiirtására. Churchill felháborodva utasította vissza a célzást a bírói ítélet nélkül, kollektív megtorlás elve alapján történő bosszúállásra. Nyugat jogérzékének tiltakozása volt ez.

Magyarországon azonban Sztálin szája íze szerint hajtották végre a megtorlást. Ezreket akasztottak fel, százakat tettek a nyomozás alatt örökre nyomorékká, ezreket zártak börtönbe. Ennek a megtorlásnak vezetője volt a Péter Gáborrá változott Eisenberger Benjamin. Sohasem volt katona, most egymás után vette fel a magas rendfokozatokat: Ezredes, tábornok, altábornagy lett. Csak egy lépés választotta el a legmagasabb katonai rangtól. És éppen most jött a lebukás.

Egy erősen rácsolt magánzárkán elmélkedik a világi dicsőség mulandóságáról.

Sic transit gloria mundi.

Letartóztatták feleségét, Simon Jolánt is. Azután korábbi helyettesét, dr. Décsi (Daumwebel) Gyulát. Décsi, a szépfiú, a háború előtt kis zugügyvéd volt, régi szervezett kommunista. A háború után az ÁVÓ-hoz került, ezredes lett, az ÁVÓ egyik szellemi vezére, majd előlépett igazságügyminiszterré. Ő fenyegetett meg engem, hogy csendesen eltetet láb alól, ha tárgyalásunkon az Államvédelemre kompromittáló dolgot merek közölni. Letartóztatásba került még a sztálini brutalitás három márkás képviselője: Princz Gyula fényképész-segédből lett ávós alezredes, előbb éveken át Péter Gábor jobbkeze, főcsoportvezetője, azután a börtönügyek miniszteri osztályfőnöke. Timár István, a mindig elegáns ávósezredes, a Mindszenty-per nyomozásának egyik vezetője. Kovács József egykori cipészsegéd, Péter Gábor személyi titkára, őrnagyi rangban. A társaságot még kiegészíti dr. Bálint orvosőrnagy, a kínzási technika szakértője, az Államvédelmi Központ főorvosa.

Péter Gábor nem először van börtönben. Mint fanatikus kommunistát a Horthy-rendszerben gyakran lefogták. Állandó rendőrségi felügyelet alatt állott. Mégis folytonosan szervezkedett. Ravasz trükkel a budapesti Zsidókórház előtt tartotta sejt-gyűléseit, illegális találkozóit. A kórházban délután 4 órakor ért véget mindig a látogatás. Ekkor egyszerre nagy tömeg ömlött ki a kapun. A rég nem látott barátok, rokonok sokszor egy órán át is együttmaradtak még kis csoportokban beszélgetve. Köztük fel sem tűnt Péter Gáborék kis csoportja. Itt vették át a Szovjetunióból magyar földre csempészett illegális nyomtatványokat, itt beszélték meg problémáikat. A rendőrség sokáig nem jött rá. Végre egy Benisz nevű kommunista cipész, fizetett rendőrségi besúgó, nyomravezette a hatóságot.

Akkoriban Péter Gábort Tényi Mátyás detektív fogta el. A vallatás során egy pofont adott neki. Később, mikor Péter Gábor az ÁVÓ főnöke volt, három és fél évre ítéltette el Tényit. Nagyon drága pofon volt ez. Péter Gábor még ezzel sem elégedett meg. Mikor 1950 májusában Tényi büntetése lejárt, bizonytalan időre internáltatta őt. Azóta a kistarcsai internálótáborban sorvad. Tényinek nagy a bűne: Sokat tud a kommunistákról, ismeri aljas besúgásaikat egymás ellen, terhelő vallomásaikat társaikra, köztörvénybe ütköző cselekedeteiket, felajánlkozásaikat a „fasiszta" rendőrségnek, hogy hajlandók együttműködni. Ezért van pusztulásra ítélve. Sohasem fog élve innen szabadulni.

Tényit nemrég Kistarcsáról az Államvédelmi Központba szállították. Maga Farkas Vladimir ezredes, a honvédelmi miniszter szovjet állampolgárságú fia, vallatta. Arra akarta kényszeríteni, hogy Péter Gábor ellen terhelő vallomást tegyen. Péter Gáborról azt szeretnék bebizonyítani, hogy régen a „fasiszta" rendőrség besúgója volt.

1949. május 16 után maga Péter Gábor hallgatta ki Tényit: Mit tud arról, hogy Rajk László kommunista bel- majd külügyminiszter a Horthy-rezsim rendőrségi besúgója volt. Rajkot 1949. október 15-én mint összeesküvés vezetőjét és régi rendőrbesúgót kivégezték. Most Farkas Vladimir ávósezredes hallgatja ki Tényit, hogy mit tud Péter Gábor rendőrspicli szerepéről. A szerencsétlen, súlyosan tüdőbeteg embert a legdurvább kínzással akarja rávenni terhelő jegyzőkönyv aláírására.

Így szolgáltat igazságot az élet. A gonoszok mindig ugyanazon fegyvertől pusztulnak el, melyet mások ellen aljas módon ők alkalmaztak.

1953. március 5.

„Sztálin elvtársnak, Lenin szellemi hagyatéka ihletett folytatójának, a szovjet nép és a kommunista párt bölcs vezetőjének, tanítójának szíve megszűnt dobogni."

Sztálin meghalt! Moszkvában hullanak a kegyencek könnyei. Talán némi szorongás is vegyül ebbe a mesterkélt, émelygős gyászba, melyet a hivatalos gyászjelentés tartalmaz. Az áldozatok többé nem jajdulhatnak föl, hogy tiltakozzanak a képmutatás ellen. Néma vádként lebegnek Sztálin emléke fölött a jeltelen sírokban eltűntetett tömegek árnyai. A kényszermunka-táborok millióinak haragja is néma. Túl sokáig kellett ajkaikat görcsösen összeszorítaniuk. De egyszer talán ennek is vége lesz. A jogos harag kitör majd az elnyomottakból. Hatalmas orkánná lesz. Elsöpri Sztálin életben maradt cinkosainak áradozó beszédeit. Az egész hazug temetési díszletet.

Az emberiség megszabadult a történelem egyik legszörnyűbb tömeggyilkosától. Akitől állítólag Lenin halálos ágyán így óvta munkatársait: „Óvakodjatok ettől a barbár ázsiaitól!"

A börtönben eseménytelenül folyik a megszokott napirend. Senki sem sejti közülünk, mily óriási esemény történt. Az őrök ugyan szótlanok, rosszkedvűek, de ez nem különös. Máskor is előfordult már. Gondi őrparancsnok kétszer-háromszor is végigellenőrzi a börtön üzemeit. A börtönudvaron szinte óránként megjelenik valamelyik „operatív" (nyomozó) tiszt. Kovács Géza százados jól szabott egyenruhában: a magas Máté János hadnagy, görbe lábával, egyenruhásan, lompos, ide-oda lengő járásával: az apró Rácz Lajos, örökké a földet nézve, gyűlölködő rosszindulattal az arcán, gyűrött fekete civilruhában. De még ez sem jelent részünkre semmit. Ők mindig szimatolnak áldozatok után, akiket valami kis szabálysértésen érhetnek. Valamivel ki akarják érdemelni dologtalan állásukat és rangjukat.

1953. március 6.

Délelőtt sűrű egymásutánban érkeznek meg az Államvédelmi Hatóság teherautói. Szenet hoznak a kazánháznak. Erősítésül négy embert kapunk a kőművesbrigádból. Segítenek a szenet lerakni. Az autók közül csak kettő a „Dumper" típus, mely a rakodófelület megbillentésével a szénterhet le tudja szórni. A többi régi típusú teherautó. Az ávós sofőrök hajtják a munkát. A messzi széntelepen, ahogy mondják, a rakodás igen lassan megy. Többször szeretnének fordulni. Rajtunk akarják behozni az időveszteséget. Dől rólunk a víz.

Az első autó oldaltükréről kis fekete zászló lóg le. A sorra következő autókon is feltűnik a kis zászló. A modern „Dumper" két első sárhányója fölött rugós zászlórúd van, fényes acélgombbal a végén. Mindkettőn fekete zászló. Sokkal nagyobb, mint a többi teherautón. Bemegyek a kazánházba azzal a kifogással, hogy Gáspár Mihálynak segíteni kell a kazánok kisalakozásánál. Az ablakon át figyeljük az érkező teherautókat. Mindegyiken fekete zászló van. Valakinek a vezetők közül kellett meghalnia, állapítjuk meg. Érdektelen, közömbös arcot kell vágnunk, mert pillanatok alatt mögöttünk terem brigádvezetőnk, Major Béla. Széky Gábor, a fürdős, is megjelenik. Szemét összehúzva, irónikusan kérdi: — Látom, ti is észrevettétek a dolgot. Egész jó megfigyelők vagytok. Mit gondoltok, kit gyászolnak?

— Nézd, Gábor, — válaszolom, — a négy kisegítővel együtt heten dolgozunk a kazánban. A rabélet egyhangú munkája a legtöbb embert robottá változtatja. Nem lát, nem hall, csak szótlanul végzi munkáját. Örülni kell annak, ha valaki közülünk még nem vált egészen robot-emberré. Hogy kit gyászolnak? Valószínűleg nem mindegyik teherautó vezetőnek halt meg pontosan most a felesége. Ez az egyetlen dolog látszik egészen biztosnak!

— Látom, nem hiába ítélt el téged Olti Vilmos tanácselnök, mint veszedelmes nemzetközi kémet — fejezi be a beszélgetést nevetve Széky.

Délután két órakor az autóraj ismét megkezdi a szénlerakást. Az autókon már nincs fekete zászló. A besúgók értesítették Kovács századost, hogy a fekete zászlókat a rabok észrevették. A Gyűjtőfogház kapujánál a vezetőknek le kell venniök a zászlót. De a besúgók aljassága már nem tudja elvenni a rabok titkos örömét. Csak még azt kell megtudnunk, hogy ki a kommunisták nagy halottja. Arra is sor fog kerülni. A rabnak ideje is van, meg türelme is, hogy kivárja az alkalmat. Megbízható „postásaink" máris eljuttatták a fekete zászló hírét a különböző munkacsoportokhoz. Este, a munkáról való bevonulás után, megindul majd a találgatás: ki lehet a „nagy" halott. Persze, elsősorban Rákosira gondolunk. Aligha élt magyar földön valaki, akit úgy utált volna mindenki, aki magyar, mint Rákosit. Sorra kerülnek a felszított rabfantáziában a többiek is: Gerő, Farkas Mihály, Révai, Rónai Sándor. Sztálinra, érdekes, nem gondol senki!

1953. március 7.

A Gyűjtőfogház kórházának két házimunkása jön korán reggel két vödör forró vízért. A kórház csapjaiból csak langyos víz jön. Az egészségügyi törzsőrmester,

félve az esetleges fertőzéstől, nem engedi azzal elmosatni a betegek csajkáját és kanalát. Ő maga kíséri Kovács Józsefet, volt főmozdonyvezető és Gombai József, volt rendőr főtörzsőrmester, „házimunkásokat". Oly forró vizet kér, mely szinte éget. Mialatt a gőzölgő vizet lassan a vödrökbe eresztem, Kovács József valami anekdotával szórakoztatja az egészségügyit. Gombai ezalatt odasúgja a híreket:

— Tisztikar és őrség, különösen a leggonoszabbak, lógó orral járnak. Valami nagy dolog történhetett odakünn. A takarítóbrigád tagjai, akik a vezetők szobáit és az irodahelyiségeket takarítják, látják a főbejárat fölött a fekete zászlót. Ezek szerint a házakra is kitűzték, gyász jeléül, a zászlót. A pékbrigád tagjai gyakran jutnak a „Szabad Néphez". Szerintük a magyar kommunista vezetők közül senki sem beteg. Nevük állandóan szerepel az újságban. Rákosi is nemrég mondott beszédet. Róla sem lehet szó. A „nagy" halottnak külföldinek kell lennie.

Az egészségügyi törzsőrmester gyanakodva közelebb jön. Sejti, hogy a sistergő, gőzölgő vízoszlop fedezete mellett mi kicseréljük gondolatainkat. A beszéd fonala megszakad.

Szombaton az ebéd délelőtt 11.30-kor van, a vacsoraosztás meg 12.30-kor. Délután 1 órakor létszámolvasás és „zárás". A rabok celláit ezután csak vasárnap reggel nyitják ki. Pihenünk. Beszélgetünk. Szívesen olvasnánk, de könyvet 1950 márciusa óta a politikai foglyoknak tilos olvasni. Könyvtől is, újságtól is — ettől az emberi jogtól — három év óta meg vagyunk fosztva. Amennyire a kommunista párt szorgalmazza a műveltséget saját tagjainak sorában, éppannyira igyekszik akadályozni az „ellenség táborában".

Délután ütemes lépéseket hallunk a börtön udvaron. Óvatosan kinézünk az ablakon, hogy az őrtornyok őrsége ne láthasson. Puskával vállukon, párosan járnak az őrjáratok a börtönépületek körül. Ilyen csak a nagy, „ünnepélyes" kivégzések idején fordult elő. Megerősíti véleményünket. Valami miatt nagyon félnek a kommunisták!

1953. március 9.

Délelőtt 10 órakor váratlanul megszólalnak a környékbeli gyárak szirénái, dudái. A friss tavaszi szél cinkosunkká lesz. Északnyugatról fúj, a gyárak irányából. A szokásos két-három perces jelzés helyett negyedórán keresztül szólnak. Gáspár Miska kérdőleg néz rám: — Mit gondolsz, csak nem légiriadó ez, vagy legalább is próbariadó?

— Ennek a „nagy halottal" kell összefüggésben lennie , válaszolom. — Biztosan most temetik. Tiszteletére a gyárakban, irodákban leteszik a szerszámot, abbahagyják a munkát. A hangszórók a párttitkárok gyászbeszédeit közlik. Másként nem lehet megérteni a szokatlanul hosszú szirénázást, dudálást. Ez az új stílus. Ma nem harangszóval, hanem dudával és szirénával búcsúztatják a halottakat.

A zárkákon lévő, „nem dolgozó" rabok sétája is elmarad. A páros, puskás őrjáratok sűrűn köröznek a börtönépületek körül. Az operatív (nyomozó) tisztek közül szinte negyedóránként megjelenik valaki a börtönudvaron. Minket éget a kíváncsiság, hogy megtudjuk-e végre: ki a „nagy halott"? Feltűnő a besúgók tevékenysége is. Hol egyik, hol másik jelenik meg valami kitalált mesével a kazánházban. Az egyik a lakatosműhelyből jön. „Tömítőanyagra" van szüksége, azután érdeklődik. A másik a konyhából jön át. Kéri, hogy apróra vágott hagymáját pirítsam meg. A harmadik a mosodából jön. Csak azt szeretné tudni, hogy mikor indulhat meg a hatalmas vasalógép, amely a legtöbb gőz-energiát fogyasztja. Közben persze óvatosan, súgva kérdezik, mit sejtünk, ki halt meg és mit jelentsen a negyedórás szirénázás, dudálás a városban. Az operatív tisztek küldik őket körül. Szeretnék tudni, van-e összeköttetésünk a külvilággal, kapunk-e híreket őreinktől, sikerül-e titokban újsághoz jutnunk? Gáspár Miskával tetetjük a közömböst. Mi csak a munkának élünk, válaszoljuk, más nem érdekel bennünket.

Végre, délután 4 óra felé, befut a várvavárt híradás. Pórffy András, volt őrnagy, a börtön főszakácsa adja be vacsoránkat, egy vödör borsófőzeléket. Szerencsére, Major Béla brigádvezető a múlt heti teljesítmény kimutatáson dolgozik, elkülönített irodahelyiségében. Így alkalmam nyílik rövid beszélgetésre. Pórffy közli, hogy Szentgyörgyi Tamás rabtársunk, aki a börtönparancsnok irodáját takarítja, észrevette, hogy Sztálin marsall nagy arcképe köré fekete gyászkeretet készítettek selyemszalagból. Kétség tehát nem lehet: Sztálin a „nagy halott".

Nagyobb örömhír nem érhetett volna bennünket. A világtörténelem egyik legkegyetlenebb tömeggyilkosa nem él már. Egyszerre világos lesz előttünk minden: a fegyveres őrjáratok, az operatívok szimatolása, a fekete zászlók, a gyárak szirénázása. A kommunisták félnek. Arra gondolnak, amire mi: ez a vég kezdete!

1953. március 10.

A kazán mindkét oldalát lesalakoztam. A rostélyokon maradó vékony parázsszőnyeget fokozatos szénadagolással fehéren izzó, egyenletes rétegekké hizlaltam fel. Kék munkáskötényemmel izzadó homlokomat, mezítelen felsőtestemet törölgetem. Közben a feszültségmérőt nézem. A fekete mutató lassan halad a maximális feszültség piros vonala felé. Eszembe jut a szocialista jelszó: Jó munkáért szép muzsikát! A hálás kazánok ezt a szocialisták előtt feltalálták. A dübörgő lángtenger, a léghuzat panaszos sírása, a sisteregve szétrobbanó széndarabok hangja: az elemek harcának ősi zenéjeként hatol füleimbe. Laikus ember talán félne tőle. A kazánfűtő számára olyan szép, mint Beethoven szimfóniái.

— Vigyázz! — kiáltja el fűtőtársam. A szénporos kötényt térdeimre ejtem. Vigyázz-állásba merevedek.

Rácz Lajos nyomozó-alhadnagy jelenik meg az ajtóban. Mögötte fiatal szakaszvezető, két zsákkal kezeiben. A nyomozó mindig sötétszínű és gyűrött civil ruhában jár. Alacsony ember, görbehátú, feketehajú. Fejét örökké lógatja, csak szemei járnak gyanakvó gyűlölettel jobbrabalra. A szakaszvezető, kifogástalan egyenruhájáról ítélve, raktáros, vagy irodai tisztviselő lehet. Szálegyenes, szőke, pirosarcú parasztfiú.

— Nyissa ki! — üvölt rám Rácz, a kazánajtóra mutatva. Kinyitom a kazánajtót. A huzatot szándékosan nem veszem le. Vakító fény, perzselő hőség árad ki a kazánból. Pattogó szikrákkal együtt.

— Álljon a falhoz! — folytatja Rácz a vezénylést. Rekedtes, durva hangon. Szerencsémre mögöttem frissen beáztatott széntáblák vannak. Oldalt pedig magas

rakás tűzálló téglából. Így csak a kazánsor falához tudok állni. Szemem sarkából követni tudom Rácz mozdulatait. A zsákokat elveszi a szakaszvezetőtől. A tűztől félve elég messziről dobja be azokat a nyílásba. A második zsák félig kilóg. Halkan szitkozódva lökdösi beljebb szeneslapátommal. Mikor elkészül, becsukja a kazánajtót. Ügyetlenül, dühösen ütögetve az ajtót a lapáttal. Pár pillanatig némán állunk. Rácz ismét kinyitja a kazánajtót. Úgy tűnik, nincs megelégedve az eredménnyel. A hosszú, nehéz kaparóvassal akarja a zsákokat és tartalmukat szétteríteni a parázs fölött. Kétkézre fogja. Nem tudja azonban egyensúlyban tartani. Szívből nevetni tudnék, amint az apró embert a hosszú vassal kezében jobbrabalra táncolni látom. A fűtő mesterségének is megvannak a maga fortélyai. „Csak kínlódj, te beképzelt, szadista csavargó — gondolom magamban, — ez nem gumibot, amit oly mesterien tudsz kezelni a rabok testén!"

— Jöjjön ide! — szól felém Rácz valamivel szelídebben.

— Terítse azt ott szét!

— Tessék kissé továbbállni — válaszolom — veszélyes a fütő mellett állni, mikor a nehéz vasrúddal dolgozik.

— Maga azzal ne törődjék — utasít rendre durván, de azért pár lépéssel hátrább megy.

A kaparóvasat jobbkezemmel megragadom. Rálendítem balkezemre. Lassú tolással-húzással a zsákok tartalmát szétterítem. Férficipő, sötétbarna öltöny, alsóneműk és „irodalom": folyóiratok, újságok hullanak ki. Az egyik újságköteg megmozgatásakor a huzat a kommunista „Szabad Nép" példányait lapozza. Csak az újság nevét látom és azt, hogy a vezércikkek alá vannak huzogatva. A lángok tetején úszva távolodnak el, izzó piros-arany színben. Mint a gyerekek sárkányai a nyári naplementében.

— Elég! — szólal meg Rácz. — Csukja be az ajtót és álljon a falhoz!

Ismét szótlanul állunk pár percig. Rácz maga nyitja ki a kazánajtót. Meg lehet elégedve a tűz munkájával, mert int a szakaszvezetőnek és eltávoznak. Fütő társam az ablakon át figyeli őket s mikor már messze járnak, felém fordul.

— Szerencse, hogy ez a tökmag nem boldogult a kaparóvassal. Féltem: a vasrúd elrántja őt és a fejedre esik. Máskor majd nem fog kísérletezni vele. Mondd, sikerült valamit megállapítani a holmikból?

— Sok mindent — válaszolom. A halott, akinek holmiját égettem, férfi volt. A bűnjelként lefoglalt folyóiratok, kommunista újságok, az aláhúzott vezércikkek értelmiségi emberre vallanak. Valószínű, hogy Rákosi „bölcselkedéseit" tartalmazták a cikkek, mert a „Szabad Nép" teljes első oldalát foglalták el. Az áldozat ezért — véleményem szerint — szociáldemokrata, vagy kommunista. Kalap, felsőkabát nem volt a holmik között. Nyáron tartóztathatták le, vagy mint értékes ruhadarabokat az államvédelmiek tartották meg maguknak „emlékül". Zakóját, nadrágját ide-oda tologattam a lángok között, hogy a nagyságból a halott termetét meg tudjam állapítani. Sovány lehetett, középtermetű. Fehér inget, sötét nyakkendőt viselt. Ruhája nehezen gyulladt meg, tehát jóminőségű gyapjúszövetből volt. Többet nem tudtam megállapítani. Ha Kovács Jóska, a kórházi házimunkás errejár, kérdezd meg, kit akasztottak fel mostanában, vagy ki halt meg a kórházban.

— Jó csendőrnyomozó lett volna belőled — szól elismerőleg fütő társam. Kacsint. A mozdonyvezető Kovácsot meg bízd rám. Nemsokára úgyis jön meleg vizért.

Délutánra befut az információ. Havas Endre kommunista író halt meg tegnap a rabkórházban. Kora: 43 év. Francia-magyar szakos tanárnak készült, Párizsban fejezte be tanulmányait. Kommunista szervezkedés miatt két hónapot ült a Horthy-rendszerben. Franciaországba vándorolt ki 1937-ben. Nyolc évi emigráció után tért haza 1945 őszén. A háborús éveket Londonban töltötte. Gróf Károlyi Mihály titkára volt az Angliai Magyar Tanácsban. Károlyi annyira szerette, hogy 1947 júniusában követségi titkárként vitte magával Párizsba. Két év múlva,1949. június 2-án, Károlyi lemondott követi állásáról és emigrációban maradt. Havast a Külügyminisztérium hazarendelte. Némi kétellyel ugyan szívében, de hazatért. Nem tudta elhinni, hogy az a Párt, melyet mindig hűséggel szolgált, gyilkosa is lehet. Jelentéktelen lektori, fordítói állást kapott. Végül 1950. november 2-án letartóztatták. Kihallgatói váltig ismételték: angol kémnek kell lennie. Mindazok a kommunisták, akik „nyugati" emigrációban éltek valaha, meg vannak fertőzve a polgári demokráciák levegőjétől. Trockista eretnekekkel is kapcsolatba kerültek. De ennél van egy rosszabb pont is. Háború alatt segítettek az angol, vagy amerikai rendőri szerveknek a náci ügynökök leleplezésében. Nyugati ügynökökké lettek, akikben nem lehet többé megbízni. Ezt maga Rákosi elvtárs állapította meg, Sztálin leghívebb tanítványa, aki nem téved. A Szovjetunió magyar emigránsaira ez a tétel nem vonatkozik. Azok megbízhatóak. Azokat a szovjet titkosrendőrség röntgenezte át és a sztálini likvidálások során alaposan megritkította. Aki közülük élve maradt, a párt szempontjából százszázalékig megbízható. Havas hiába tagadott, angol kém lett. Titkos bírósági tárgyaláson 15 évet kapott. Sok mindenre rájött a börtönben: Az általa ezerszer elátkozott „fasiszta" Horthy rendszer börtöne Dolce Vita volt az „elvtársi" börtön borzalmaihoz képest. És hogy kár volt 1949-ben hazatérnie. Mert nyolc évig tartó bújdosása alatt, Franciaországban, ÉszakAfrikában és Angliában, csak egy kincse maradt: hite a Világforradalomban, mely mindenkit szabaddá, egyenlővé és boldoggá tesz. A Párt ezt a hitet ölte meg benne. Szánalmas koldussá lett.

Hosszú egyedüllét után, súlyos betegen, magábaroskadva rótta az utat a kórházudvar virágágyai között. Kiálló fogaival, görbe papagály-orrával, beesett arcával és esetlenül lógó, agyonfoltozott rabruhájával madárijesztőhöz hasonlított. Közben hallotta a kőművesek, ácsok, csőszerelők zaját. Készült az aranykalicka, a rabok által tréfásan Ritz Hotel-nek nevezett szovjet mintabörtön. A piros szőnyeges, modern berendezésű Kis-Szálló. Az idegennyelvű fordítók és a tervezőmérnökök részére. Havas tudta: ő már nem kerül oda. Olykor visszaemlékezett a londoni Connought Square-i otthonra, a Magyar Tanács vitáira. Társai aggodalmaskodtak Kelet-Európa sorsa miatt, ha ott Sztálin véres kezei rendezik be a „demokráciát". Ő a fanatikus hívő szenvedélyével jelentette ki: Ha bármi hibát is követ el a Párt, mindig a Pártnak van igaza! Valaki ellenvetette: És ha történetesen majd Önt pusztítja el a Párt? Havas egy pillanatig maga elé meredt. Akkor is a Pártnak lesz igaza! — kiáltotta dacosan. A jóslat beteljesedett. De a beteg, 43 éves aggastyán véleményét megváltoztatta.

Mikor a munkából bevonulunk, a Rajk-per egyik vádlottja társul mellém. Igaz, hogy meghalt Havas Endre? — kérdi. Igaz — válaszolom. Rabtársam szeme fátyolos lesz. Szegény fiú — mondja —, még az egyetemről ismertem őt. Szelíd lelkű, kissé esetlen tanárembernek és költőnek indult. Az idealizmus vitte a kommunista szervezkedésbe. Szinte egyidőben mentünk külföldi emigrációba is. Ha nem haragszol, menet közben elmondom egyik versének töredékét, mely emlékezetemben megmaradt. Angliában jelent meg, a háború alatt, a Menekülés könyvében:

„S ha riadt hír többé már nem kopogtat s nem félnek majd a szürkülő Dunánál
s a végtelenbe tartó szép napoknak legszebbikén a kapukat kitárják,
kicsordulnak szégyenlős könnyeink és tétován, a világból kiverten,
a Száműzöttek törvénye szerint, Elindulunk feléd, Te ismeretlen."

Szép vers — állapítom meg halkan. Az emigráns költő álma a boldog hazatérésről. Persze akkor, mikor ezt írta, még nem sejthette: éjjel majd két államvédelmi katona egy gödröt ás neki a temető rabparcellájában és csizmájukkal mezítelen testét oda belerugdossák. Ha földi hazatérése nem is volt boldog, remélem, Istenhez való hazatérése boldogabb lesz. Imádkozni fogok érte!

Rabtársam könnyeivel küszködik. Köszönöm — búcsúzik el. Imádkozz érte!

1953. március 12.

Ma évfordulót ülünk. Tizennégy évvel ezelőtt volt XII. Pius pápa koronázási miséje.

Gyönyörű kék volt az ég, ragyogó napsütés, a római Szent Péter bazilika harangjai ünnepien zúgtak. A bíborosok menetében Serédi Jusztinián magyar hercegprímás oldalán vonulhattam a felejthetetlen koronázási misére. A bíboros 1945-ben meghalt. Beresztóczy Miklós akkori személyi titkár, aki a bíborosi sleppet vitte, ma a „békepapok" feje. Számomra ő is meghalt. A bíboros mellett a másik oldalon Esty Miklós világi pápai kamarás, gentiluomo haladt. Ő még él és ma bizonyára rám is gondol.

Hatalmas, hengeralakú kazánban verem a kazánkövet. Trópusi hőség van, mert a szomszéd kazánt fűtik és a plusz 700 Celsius körüli tűztér melege forróvá teszi a mi kazánunk oldalát is. Alattam máris nagy izzadtságtócsa van. A koronázási misére Serédi bíboros saját fekete selyemköpenyét adta rám, s mivel kissé hosszú volt, biztosítótűkkel gondosan feltűzte... Ma csak védőszemüveg van rajtam és egy kis nadrág. Testemet sárréteg fedi: A kazánkő porának, rozsdának és izzadtságnak keveréke. A vízkő kemény, vastag, az acélkalapács nagy szikrákat ver. A kazán belseje minden visszhangot ezerszer visszaver. Az ember óránkénti váltás mellett is elkábul a forróságtól, portól és zajtól.

Átszólok a kazán másik végében dolgozó Kálló Aurél rabtársamnak, hogy a Szentatya tiszteletére néhány perces munkaszünetet tartunk. Egyszerre emeljük hatalmas lendülettel a kalapácsot, azután elhallgat a munka zaja.

Rómában michelangelói kupolában ebben az időben harsannak fel a harsonák a pápai mise Úrfelmutatására... Dominus conservet eum, vivificet eum, beatum faciet eum in terra, szól imádságunk egy bolsevik börtönből Róma felé.

Az évforduló azonban szomorúan fejeződik be. Ma halálra ítélték másodfokon is Sándor István szalézi paptársunkat két volt államvédelmi alkalmazottal együtt fegyveres összeesküvés címén. Kegyelemről szó sem lehet. Minden nap várható, hogy végrehajtják az ítéletet.

1949 nyarán az államelnök testőrségét és az addig kizárólagos polgári jellegű Fegyveres Pártőrséget beleolvasztották az ÁVÓ-ba. A legénységet nem kérdezték meg, akar-e ebben a gyűlölt testületben szolgálni. Sokan a leszerelésre gondoltak. De visszatartotta őket az, hogy egy esetleges háború esetén jobb, ha az ő kezükben fegyver van és ők látják el a minisztériumok, miniszteri lakások, a parlament és a kommunista pártközpont épületének őrségét. Adott pillanatban itt lehet a nemzetért a legtöbbet tenni.

1952 márciusában Farkas Ferenc balatonendrédi származású hadnagyuk szakmai előadást tartott nekik. Közben Zana Albert ávós őrmester egy több lapos jegyzetet adott neki át azzal, hogy tanulmányozza át, de egyelőre ne tartson róla előadást. Farkas a jegyzeteket olvasás nélkül a zsebébe gyűrte. Később elővette és meglepetéssel látta, hogy egy illegális röplapról van szó, amelyet „budapesti gárdaparancsnokság" fedőnévvel adtak ki. A röpirat a „Marxizmus realista szemmel" címet viselte. Szó volt benne a kommunizmus uralomra jutásáról Oroszországban, terrorcselekedeteiről, a második világháborúról, a szovjet csapatok kegyetlenkedéseiről magyar földön, a szovjet politikai és gazdasági imperializmusáról a kelet-európai országokban. Kitért a röplap egy korszerű földalatti szervezet kiépítésére is.

Provokáció ez Zana Albert részéről, vagy komoly felhívás földalatti szervezkedésre? Honnan tudja Zana, hogy Farkas Ferenc hadnagy milyen érzelmű, hogy egy ilyen röplapot kezébe mer adni?

Farkas Ferenc hadnagy azonnal hivatta Hosszú Béla ávós alhadnagyot és kiadta a sürgős nyomozást Zana Albertre vonatkozólag. A párttitkár írásai között megtalálták, hogy Zana kérte a pártba való felvételét, de ezt elutasították. A szolgálati napló szerint Zana együtt szolgált Farkas hadnagy egy földijével, akitől Farkas személyére vonatkozólag pontos információkat kaphatott.

Farkas hadnagy megnyugodott és felvette a kapcsolatot Zana-val. A tárgyalások rendszeresek lettek. Belátták, hogy annak ellenére, hogy a közönség utálattal fordul el tőlük ávós egyenruhájuk miatt, vendéglőben, autóbuszon, villamoson és utcán, nekik fontos feladatuk van. Maradniuk kell. Döntő pillanatban, akár külföldi beavatkozás esetén, akár belső forradalom esetén a kommunista párt vezetőinek és a kormány tagjainak lefogása, végső esetben fizikai megsemmisítése. Erről a tárgyról jelent meg a második röplap „Gerilla-harcok" címen.

Tervük kétségtelenül kissé fantasztikus volt. De sokszor éppen a fantasztikus dolgok sikerülnek a legjobban. Oly helyzeti előnyeik is voltak, melyek más szervezkedésnek nem álltak rendelkezésére. Tervük szerint a budapesti Szabadsághegyen lévő villatömböt, ahol a kommunista párt boncai laktak (Gerő, Farkas Mihály, Vas Zoltán, Révai) adott pillanatban körülzárják. A villák őrei mind beszervezett emberek, ők a lakókat a villák alatt kiépített atombomba-biztos óvóhelyen fogvatartják. Titkos hívószámokon feltűnés nélkül iderendelik az ÁVÓ és a hadsereg vezetőit megbeszélésre. Érkezésükkor azokat is a pincehelyiségbe kalauzolják.

Közben a kommunista párt székházába összehívják a párt budapesti választmányát és a pártházat velük együtt a levegőbe röpítik.

Zana Albert titokban találkozott az egyik nyugati hatalom katonai attaséjával. Előadta a tervet. Az kinevette őt és kérte, hogy kisebb dologban kísérelje meg vele az agentprovokációt. Egy nyugati ember részére szinte hihetetlen volt, hogy a legmegbízhatóbb kommunista testületben is legyenek hazafiak, akik az országot meg akarják szabadítani a nyakáraültetett moszkvai ügynököktől.

Az ÁVÓ mindig előszeretettel alkalmazott árvagyermekeket, lelencházi és javítóintézeti nevelésben részesülteket. Ezekben a személyekben van mindig egy kis ellenszenv a polgári világ, a törvényesség, a jómódúak ellen. A legjobb forradalmárok soraikból kerülnek ki. Mintha a törvénytelenség, a nyomor, a lelencházi nevelés, a senkihez sem tartozás keserűségét akarják megbosszulni azokon, akik rendezett körülmények között, látszólag boldog életet élnek. A második világháború előtt az ilyen gyermekek nevelésével Magyarországon főleg a szalézi rend papjai foglalkoztak. Innen volt az, hogy a szalézi papok,— köztük Sándor István,— igen sok ávós tisztet és legénységi személyt ismertek.

Sándor István a szerzetesrendek, 1950 szeptemberében történt feloszlatása után, mint „megbízhatatlan elem" nem kapott lelkészi beosztást. Különböző gyárakban dolgozott segédmunkásként. Mikor érezte, hogy az ÁVÓ nyomoz utána, illegalitásba vonult. Álnéven volt bejelentve lakásán és az üzemekben. A szalézi rendtől elvett könyvnyomda munkásaival azonban fenntartotta a kapcsolatot. Mint képzett nyomdász maga végezte éjjel az illegális röplapok szedését és nyomását. A földalatti szervezkedésbe sikerült bevonnia Zanát és társait.

1952. július 20-án az Államvédelmi Központ azzal kérette magához Zana Albertet, hogy rendkívüli szolgálatba vezénylik. Mikor jelentkezett, letartóztatták. Odahozták menyasszonyát, Hegedűs Hajnalt is. Öt napra rá letartóztatták Farkas Ferenc hadnagyot, Hosszú Béla ávós alhadnagyot. Összesen 16 vádlott szerepelt: Tíz államvédelmi alkalmazott, négy szalézi pap, egy szalézi kispap és egy leány. Október 24-én tartotta a Legfelsőbb Katonai Bíróság a zárt tárgyalást. Négy halálos ítélet és 143 év a többi tizenkettő számára.

A mai napon tartott másodfokú tárgyaláson csak hárman kaptak halálos ítéletet: Zana, Farkas és Sándor István.

Sándor István most a magánzárkájában készül az ítélet végrehajtására. Tudom, ő is Róma felé fordul ma. Milyen különösen hangozhat egy halálraítélt pap ajkáról: Dominus conservet eum, vivificet eum, beatum faciet eum interra. . . a Szentatyáért szóló imádság.

Mintha megelevenednének a régi idők, amikor a gladiátorok üdvözölték a római birodalom császárját: Ave Caesar morituri te salutant. . .

1953. március 15.

A magyar ifjúság 1848-ban ezen a napon kelt fel az osztrák önkény ellen. A felkelés első aktusaként a lelkes tömeg a Landerer nyomda elé vonult, ahol a cenzúrával mit sem törődve kinyomtatta az első szabad sajtóterméket, a zseniális magyar költőnek, Petőfi Sándornak vérforraló Talpra Magyar-ját. A felkelésből egyéves

véres szabadságharc lett, melynek a túlerővel szemben el kellett buknia. A harcot a cári orosz csapatok döntötték el az elnyomó Habsburg dinasztia javára.

Most a szovjetorosz csapatok segítenek ahhoz, hogy egy törpe kommunista kisebbség elfojthassa a magyar nép szabadság és függetlenség utáni vágyait.

Öt évvel ezelőtt ünnepeltük a szabadságharc százéves évfordulóját. Az akkori kormány nagy fénnyel ünnepelte e napot, pedig az ÁVÓ diktatúrája már meghaladta az egykori osztrák hatóságokét. Az egész város, utcák, középületek, magánházak nemzeti színekkel voltak díszítve. A kommunista Párt épületei persze vörös drapériákat viseltek. A házak bejárata fölött pártállás szerint kommunista, szociáldemokrata, vagy kisgazda politikusok képei voltak kifüggesztve. Az ünnepi felvonulásban szovjet módra póznákon ezeknek a politikusoknak arcképeit vitték.

A budai Szent Imre Kollégium ablakából néztem a felvonulást. Órákon át jöttek a csoportok. Hivatalok, gyárak, egyesületek. Szemben velem a Katonapolitikai Osztály épülete, melynek homlokzatán egy óriási Sztálin kép volt. A marsallt ábrázolta felhők felett, megdicsőülten, teljes katonai díszben. Nem tudtam megérteni, mi köze Sztálinnak a magyar nép dicső szabadságharcához. De mikor az épület alján lévő pinceablakokra néztem, melyek mögött ott sínylődött, a sötét és vizes pincezárkákban a magyar politikai foglyok nagy száma, megértettem, hogy a kommunisták a saját győzelmüket akarják ünnepelni a magyar nép elnyomása fölött.

Valaki megszólított. — Főtisztelendő úr, ön nem vonul ki?

— Majd ha a póznán a fejeket eredetiben hordozzák! válaszoltam.

Azóta a legnépszerűbb kommunista vezért, Rajk Lászlót kivégezték. Képeit kivonták a forgalomból. Hasonlóképpen dr. Szőnyi (Hoffman) István, Szalai (Braun) András, Pálfy-Österreicher György altábornagy, Sólyom László vezérkari főnök képeit is, akik Rajkot követték az akasztófán.

A szociáldemokrata vezetők közül Ries István igazságügyminiszter a váci rabkórházban meghalt, Szakasits Árpád köztársasági elnök, Marosán György, Kétly Anna a különböző börtönök celláiban elmélkednek a dicsőség mulandóságáról. A többi miniszter, pártfunkcionárius, köztük a Kisgazdapárt tagjai is, csíkos ruhában betont kevernek, téglát hordanak a börtön udvarán, vagy valamelyik üzemben dolgoznak.

A póznákra új képeket tesznek. A tömeg most az új nagyságokat élteti. Holnap ellenük is aláírásokat gyűjtenek és kérik számukra a legsúlyosabb büntetést. Ma hősök, holnap hazaárulók. Ez így van a szovjetrendszerben.

A kazánházba délben bejön egy lebukott nagyság, kinek képét száz és száz póznán hordozta az ünneplő tömeg. Vízért jön, beesett arcán, fehér haján, csíkos ruháján mészfoltok. Kissé meghajolva, lassan issza a hideg vizet egy fehér pohárból. Azután köszön és lassan, öregesen megy vissza munkahelyére. Ahogy utána nézek, eszembe jut egy jelenet a cirkuszból. A bohóc leejti sapkáját. Fölveszi, gondosan, aprólékosan leporolja, lefújja. Azután bolondos, hirtelen mozdulattal ismét a földhözvágja. A közönség boldogan tapsol a jelenethez.

A bolsevista rendszerben is ez történik. Magasba emelnek valakit, képeit hordozzák, dicsőítik. Azután hirtelen nagyon mélyre ejtik.

S a közönség tapsol hozzá. . .

1953. május 17.

Március 5-én meghalt Sztálin. Ha valaha gyűlöltek személyt és nevet Magyarországon, akkor ezt Sztálinról lehet elmondani elsősorban. A nép előtt ő jelentette Magyarország tartós megszállását a szovjet csapatok által és a szovjet szuronyokra támaszkodó bolsevik diktatúrát. Érthető, ha most az ország fellélegzett. De a tüntetés néma volt. Egy mosoly, egy szemhunyorítás, egy erősebb kézszorítás ezekben a napokban: ezzel fejezte ki a nép titkos reményét, hogy Sztálinnal sírba fog szállni a szovjet megszállás és a belső bolsevik diktatúra. Mindenki azt várta, hogy fellángoljon a harc az elnyomott orosz népmilliók és a szovjet diktatúraszervek, sőt továbbmenve a Vörös Hadsereg és az Orosz Kommunista Párt vezetői között a hatalomért.

A magyar ávó is teljes riadókészültségben volt. A besúgók és nyomozók légiói szétszéledtek a városokban, hogy jelentsék azokat, akik hangot mernek adni örömüknek vagy reményeiknek. Ők tudták, mire megy a játék. A sokéves keserűség az idegen megszállás miatt, az ország teljes anyagi kizsákmányolása orosz részről, a kommunista Párt és az ÁVÓ szörnyű terrorja az emberi szabadságokkal szemben és az ország lassú tönkremenése anyagi téren, lőporhordóvá változtatták a magyar földet. Csak egy szikra kellett. Az ávósok és besúgóik tudták, mit jelent számukra a legkisebb megmozdulás is. A nép dühe elsöpörte volna életüket, s talán családjukét is. Ezért a rettegő ember elszántságával keresték azokat, akiknek hangja „forradalmi" volt. Százak kerültek börtönbe azokban a napokban egy tréfa, egy elszólás miatt.

A budapesti Népbíróság például csak a mai napon 24 ítéletet hozott Sztálin ügyekben. Köztük volt Marinovich Endre (régebben tűzoltóalezredes, utóbb autóbuszsofőr), aki egy kalauztársának csak annyit mondott, hogy „megdöglött" Sztálin. Az ÁVÓ megvárta, míg egy vidéki járattal elhagyta a Fővárost, azután a Pobjedával nyílt terepen megelőzték az autóbuszt. Jelt adtak a megállásra. Marinovichot leszállították, az ÁVÓ tartaléksofőrt is hozott magával, az továbbvitte a járatot. Feltűnés nélkül, simán emelték ki Marinovichot, mert félnek a tömeg dühétől. Marinovich 5 év hat hónapot kapott „Sztálinért. "

Adorjáni Tibor (régen főhadnagy, gépészmérnök), jelenleg az új budapesti földalatti vasút építkezésénél munkás, Sztálin halálakor odament az egyik párttitkárhoz és zsebkendőjét szeméhez emelve részvétét fejezte ki a nagy bolsevik halála miatt. Ez a tréfa 4 évébe került.

Sztálin temetése napján, március 7-én egy nő bement az egyik fővárosi italboltba. Kért egy pohár likőrt. A kiszolgáló felvilágosította, hogy ma Sztálin temetésének napja van, s ezért nem szabad szeszes italt kiszolgálni. A nő mérgesen kijelentette: „Legyen átkozott Sztálin a ravatalon". Ez az átok a Népbíróság Gál tanácsának megítélésében 2 év börtönt érdemel. Ugyanekkor egy fiatalember a főváros más részén ugyanezt az átkot mondta el, hozzátéve, hogy „Négy gyertya között". A négy gyertyáért a Gál tanács fél évvel nagyobb büntetést adott neki, mint a hölgynek.

1953. június 5.

Csodálatos változások a börtönben. Eddig a rabok lehajtott fejjel, megfélemlítve a terrortól, teljes csendben vonultak sétán egymás mellett kettesével. Nem annyira sétához hasonlított, mint inkább halottas menethez. Aki az ablakokra feltekintett, oldalt nézett, vagy egy szót mondott a másikhoz:, beküldték a sétáról, felírták nevét. Négy, vagy hat óra kurtavas büntetést kapott.

Most, Nagy Imre miniszterelnök beszéde után a rabok mosolyogva, bátran sétálnak, suttogva beszélnek egymásközt, sőt itt-ott egy hangosabb szó hallatszik. Viszont az őrök hajtják le fejüket. Zavartan rajzolnak lábukkal ábrákat a porba, mint a rajtakapott gyerekek szokták tenni. Vagy az udvar három pontjáról, ahol eddig fürkésző szemmel nézték a sétát, egybegyűlnek és maguk közt beszélgetnek. Direkt elfordulnak a sétálóktól, hogy ne kelljen szólni a beszélgetés miatt.

Komár István őrnagy, börtönparancsnok és Kovács Géza nyomozószázados a csillagalakú épület kijárati lépcsőjének oldalára ülnek és mosolyogva nézik a sétáló rabokat. Kovács megszólítja Széky Gábor fürdőst:

— Min mosolyog Széky?

— Magán, százados úr!

— Miért?

— Egyszerre nagyon barátságosak lettek hozzánk!

— És mit beszélgetnek maguk közt? — kérdezi most már Kovács százados elkomoruló képpel.

— Nagy Imre miniszterelnök beszédét tárgyaljuk!

— Majd jó feneken rúgom magát!

— Akkor sem lehet a tényeken változtatni — vágja vissza Széky.

A séta tovább megy. Bizakodó rabok, mosolygó arcok. Kétségbeesett őrök. Mi lesz velük? A kegyetlenkedéseket most már nem lehet visszacsinálni.

1953. június 8.

Fifi egy szürke farkaskutya. A határon teljesít szolgálatot. Őrnagyi rangban van, mert az ÁVÓ kutyái tehetségük szerint katonatiszti rangot kapnak. Fifi kiváló nyomozókutya, ezért elérte az elérhető legmagasabb rangot. Külön ellátásban részesül, külön étlapja van. Igaz, hogy a fiatal határ-ávós katona legtöbbször kicseréli saját kosztját Fifi őrnagyi táplálékára. Ezért Fifi nem haragszik. Jó neki a legénységi koszt is.

Nedves orrát ismételten felemeli. Azután izgatottan szaglász a földön. A katona óvatosan fogja kezében a pórázt. Mögötte Géczy Ferenc ávós nyomozószázados és egy másik nyomozótiszt civilben. Nyomukban géppisztolyos ávós katonák. A nyomsáv ellenőrzésénél ugyanis észrevették, hogy férficipők nyomai látszanak a felgereblyézett földön, a nyomsávon. Riadóztatva lett az egész határőrség. Tapasztalt határátlépőkről lehet szó, mert kihasználták a vacsora idejét. Az egyik csoport fáradt, éhes, csak azt várja, hogy leváltsák. A másik csoport éppen vacsorázik. Ez a legjobb idő. És a határátlépők a szögesdrótokból álló kettős kerítést

óvatosan átvágták, utána ismét összekötötték. Tehát hidegvérű, tapasztalt férfiakról van szó. Nyomaikat nem tudták eltüntetni, mert közbejött az ellenőrzés.

Fifi izgatottan halad a nyomokon a közeli kukoricaföld felé. Közben alig hallhatóan felmordul. A kutyavezető katona tudja, hogy a belépők a közelben vannak. Ő Nógrád megyei. Ebben a megyében szegény emberek laknak, de jó hazafiak és mélyen katolikusok. A fiatal katona sem akarja a határátlépőket hóhérkézre adni. Hisz ő is alig várja, hogy az ország az oroszoktól és a bolsevik diktatúrától megszabaduljon. Arról nem tehet, hogy a határávóhoz hívták be katonának.

Óvatosan félrehúzza a kutya pórázát. Fifi megérti, hogy nem szabad nyomra akadnia. A tisztek semmit sem vesznek észre. Fifi oldalt fut, orrát felemeli, szalad, majd megint a földet szaglássza. Visszatér oda, ahonnan elindult, a drótakadályokhoz. A játék kezdődik előlről. A fiatal katona izgul, hogy a határátlépők felhasználják-e az időt a menekülésre. A géppisztolyos katonák hátul csendesen káromkodnak. A vacsorát félbe kellett szakítani, s ha a kutya nem vezet nyomra, két napon át riadó lesz: szolgálat pihenés nélkül.

A harmadik útnál Géczy százados ideges lesz. Elkapja a kutya pórázát és rángatni kezdi. Fifi okos kutya, megérzi az idegen kezet és makacsul visszatér mindig az előbbi nyomon. Géczy belerúg a kutya oldalába. Fifi sértődötten felmordul, s csak azértis más irányba megy. Későre jár már az idő, mire arra a helyre érnek, ahol a letaposott kukoricaszárak tanúsága szerint a két határátlépő lapult. Hűlt helyüket találják. Géczy trágár szavakba önti mérgét. Ő egy fanatikus bolsevik, aki 1950-ben és 1951-ben két határátlépőt lőtt agyon osztrák területen. Utána megparancsolta, hogy a hullákat vonszolják vissza a katonák a drótkerítés belső oldalára.

Társával, a civil nyomozótiszttel beül a közeli jeepbe, hogy a központban jelentést tegyen.

A fényszórók közben a határsávot pásztázzák. Az osztrák-magyar határon kettős drótkerítés húzódik egymással párhuzamosan két méter távolságban. Előtte 5 méter széles gyepsáv, majd 8 méter széles felgereblyézett nyomsáv. A kettős drótkerítés oszlopai 5 méter távolságban vannak egymástól, köztük két-két taposóakna és egy-egy fehér rakéta. A drótkerítések között v-alakban szögesdrótok, az aknák és a rakéta hajszáldrótjai, hogy ha valaki beleakad, robbanjanak. Kissé távolabb a kerítésektől álcázott gödrök és piros-zöld rakéták drótjai. Ha a piros rakéta megy a magasba, az ÁVÓ tudja, hogy a határátlépő még a drótakadályon innen van. Ha a zöld rakéta robban, a határátlépő a drótakadályokon kívül van.

Hautzinger József és Káldi György összesen 173-szor vágták magukat keresztül a drótakadályokon. Most is nyugodt léptekkel igyekeznek az első rejtekhely felé, ahol kipihenhetik az izgalmakat. Közben az országutakon rohannak a jeep-ek az útkereszteződéseknél, állomásokon folyik az igazoltatás. Az ÁVÓ-nak nem sikerül nyomra akadnia. A városokban, falvakban alkalmazott besúgók másnap járják az utcákat, hallgatják az emberek beszélgetéseit. Egyiküknek sikerül a két határátlépőt lebuktatni.

Megkezdődik a szokásos tortúra. Két nap életrajzírás az ÁVÓ központjának írószobájában. Alvás és étkezés nélkül kell két napon át írni a nagy vallomást önmagukról. Dédapjuktól kezdve egészen a lebukás pillanatáig. Az írószobában nem egyedül vannak. Az egyiknek társa Bárdos Ervin lebukott ávós őrnagy. Bíró Elemér, vagy Balázs Elemér néven mutatkozik be. Azt állítja magáról, hogy egy alkoholgyárban volt tisztviselő és mint CIA kém van halálraítélve. Magas fekete férfi, intelligens arccal, fekete vékony bajusszal és nagyon megnyerő modorral. Kioktatja az újonnan jött társat, hogy mire kell vigyázni, mit szabad írni. Elmondja „saját" esetét és igyekszik bizalmat gerjeszteni, hogy kiszedje az áldozatból az igazat.

A másikhoz egy Berinszky Tivadar nevű fiatalembert tesznek be. Színésznek mondja magát, a színházi körökben nagy jártasságot árul el. Azt állítja magáról, hogy a határon lelőtt egy ávóst és ezért van halálra ítélve. Ő is barátságos, készséges, szerény. Az a típus, akinek az ember az első pillanatban hajlandó mindent őszintén megmondani.

Az életrajzzal a nyomozóhatóság természetesen nincs megelégedve. Megkezdődik a négynapos egyhelyben állás, reflektorfényben, szűk kabinban a hírhedt Fő utcai épület alagsorában. Ezután jön csak a „kék szoba". A mennyezetről két kampón két vasrúd lóg lefelé, rajta lánc bilincsekkel és nagy szárnyascsavarok. Hautzinger kezeire, lábaira ráteszik a fogas amerikai bilincseket. A láncokat megfeszítik, s az áldozat vízszintes helyzetben kifeszítve lebeg a levegőben. A kínzást az alezredes-parancsnok vezeti. Magas, vékony férfi, fekete hajjal. Közben tökmagot rág a szájában. Héját a padlóra köpködi. Úgy látszik, Moszkvában végezte a nyomozóiskolát, mert a tökmagevés tipikusan orosz.

A szárnyas csavarok tekerése a „bányászököl"-nek nevezett nyomozóhadnagy feladata. Alacsony, tagbaszakadt alak fekete szúrós szemekkel, fekete hajjal. Élmunkásjelvényt visel egyenruháján. Korábban Tatabányán bányász volt, onnan hívta be a Párt ávós tisztnek. Lassan tekeri a csavarokat. Hautzinger ütemesen liheg, de nem ad hangot. Egyszercsak állati üvöltés hagyja el torkát. A bilincsek lehúzzák a bőrt csuklóiról, bokáiról. A bőre több helyen felreped. Az ezredes gúnyosan adja fel a kérdéseket. Közben nyugodtan köpködi a tökmaghéját.

Zsiga hadnagy, a kékszemű, kisportolt alakú másik asszisztens megragadja a gumibotot. Elkezdi verni Hautzinger heréit. Az üvöltés messze kihallatszik a párnázott ajtókon kívül. Hautzinger végre elájul. Visszaviszik cellájába.

Következik Káldi György vallatása. Nála más metódust alkalmaznak. Az ujjprésbe teszik ujjait. Csavarokkal lassan összeszorítják ujjainak végét. A körmök elfeketülnek, Káldi is jajveszékelni kezd. Közben Zsiga hadnagy hátulról gumibottal veri fejét.

Mindkettőjüket az osztrák hatóságokkal való összeköttetés miatt ítélték halálra, egy harmadik társat is csatoltak az ügyhöz: Zalatnai Tivadar operaénekes tanulót, aki egy Schusinszky nevű osztrák követségi alkalmazottal állt összeköttetésben. A kettőjük közt lefolyt titkos beszélgetésekről az ÁVÓ érthetetlen módon jól volt informálva.

Ez év február 12-én a három magyar fiú halálos ítélete jogerőssé vált. Levitték őket a siralomházba. S a mai napon az ítéletet végrehajtották.

Fifi a szürke farkaskutya továbbra is a határon szolgál. Vezetője egy másik fiatal behívott katona, aki éppúgy megeszi a kutya őrnagyi kosztját, mint elődje. Az előd most a márianosztrai börtön egyik cellájában meséli emlékeit a határmenti nyomozásokról. Beszél Fifiről, a jó kutyáról és Géczy századosról, a rossz emberről. Mert ezek miatt a rossz emberek miatt kapott 15 évet, akik a vasfüggönyt mindenáron fenn akarják tartani.

Abban a vendéglőben, ahol Bécsbe érkezve a csempészek, embercsempészek és fejvadászok tanyáznak, nagy mulatások folynak. Egy-egy sikeres út után, mikor szabad földre érkeznek, nagy mulatást csapnak. Pénzük van, hiszen 4-5000 dollárt kapnak egy személytől, akit kimentenek a vasfüggöny mögül. A vendéglőhelyiség közepére dézsákat állítanak, teleöntetik pezsgővel és beleállíttatják a cigányzenészeket. Jobb és balarcukra régi magyar szokás szerint egy-egy papírbankót ragasztanak. Így a pezsgőben állva kell a cigányoknak a vidám nótákat játszani. De nem haragszanak. Mert arcukon egy-egy százdolláros bankjegy van jobbról-balról. Ez az övék. A frissen érkezettek kalandjaikat mesélik, izgalmas jeleneteket az éjszakai határátlépésekről. S ha valaki Hautzinger és Káldi felől érdeklődik, egy pillanatra elkomorodnak. A bortól fátyolos szemekből, ahogy fejüket tenyerükbe hajtják, mintha egy könnycsepp esne a fehér abroszra.

— Azok hazafiak voltak, nem pénzért csinálták, mint mi — szólal meg az egyik. — De bátor gyerekek voltak, kár értük.

S szeme előtt megjelenik három mezítelen holttest, fejük fehér kendőbe beburkolva, lábukujján egy papírcédula születésük és haláluk dátumával...

1953. június 9.

Reggel 7 órakor szokott kinyílni a csillagalakú börtön udvari bejárata. Egymás után jönnek ki a különböző rabcsoportok. A mosoda, az asztalosüzem, a lakatosüzem a gombgyár rab-munkásai. Utánuk a cipészek, könyvkötők, szabók. Szürke daróckruhában, kettesével lépkednek egymás mellett, hosszú kígyózó sorban néma csendben kell a munkahelyre vonulniuk.

Ma azonban kihalt az udvar. 7 óra elmúlt, de semmi mozgás. A kazánok szelepei sisteregnek, fütyülnek. A nyomásmérő rég túlhaladt a maximális nyomást jelentő piros vonalon. Hiába zártam le a szellőzőnyílást, hiába nyomattam a szivattyúkkal hidegvizet a kazánokba, a nyomás nem akar leszállni. Véletlenül ma kitűnő szén áll rendelkezésünkre, s a frissen rakott tűztér nem akar engedni a hőből.

Máthé nyomozóhadnagy ellenőrzi munkámat. Láthatólag nem érzi magát biztosan a sistergő, fütyülő kazánok között. Meg is kérdi, hogy nem kell-e a kazánok felrobbanásától tartani. Azt válaszolom, hogy remélhetőleg nem fognak felrobbanni. Magam sem szeretem a forró gőzfürdőt, erre gyorsan eltávozik. Görbelábú, hosszú alak, aki felső testét járás közben ide-oda dobálja, fejét pedig mélyen lehajtja.

A rabok több mint másfél órás késéssel állnak munkába. Ez nagy kivégzést jelent. A kivégzettek neveit csak délután tudjuk meg. A mellettünk lévő konyhában ugyanis van egy rabtársam, akinek sógora „házimunkás" a Kisfogházban, ahol a halálraítéltek utolsó napjaikat töltik. Ő szokta felírni a neveket egy kis papírra. A papírt vékony rúddá csavarja össze és az egyik diétás-edény fülébe dugja. Ebéd után a konyhára kerül a diétás-edény. A papírszeletkét kipiszkálja rabtársam, s alkalmas pillanatban közli velünk a neveket.

Ma 4 rabtársat végeztek ki. Sándor István, szalézi áldozó papot, Farkas Ferenc államvédelmi hadnagyot, Zana Albert államvédelmi őrmestert. Ezek a fegyveres

pártőrségnek nevezett államvédelmi alakulat összeesküvési perében lettek elítélve. A negyedik egy 22 éves egyetemi hallgató: Szabó Miklós. Édesapja orvos. Egyik bátyja, György 1950-ben szabadult a börtönből. Mint régi tisztet háborús bűnösnek nyilvánították a kommunista államvédelmi szervek. Másik két bátyja, Sándor (őrnagy) és József (százados) elesett a háborúban az orosz fronton. Most a legfiatalabbat végezték ki összeesküvés vezetése címén. A perben tizenhatan voltak, majdnem mind fiatal fiúk. Egy halálos ítéletet mondtak ki és a többi 15 179 évet kapott összesen. Már múlt év július 2-án fogták el őket. Bírósági tárgyalásra azonban csak ez év január 6-án került sor. A proletárdiktatúrában a nyomozó szerveket nem köti többé az előírás, hogy a letartóztatott személyeket 48 órán belül át kell adni az ügyésznek. Az ÁVÓ addig tart valakit vizsgálati fogságban, amíg akar.

A per az „Egri szervezkedés" elnevezést nyerte. Késő délután két autó érkezik a börtönbe. Először egy orosz gyártmányú Pobjeda a börtön főbejáratához. Négy tiszt száll ki belőle. A főbejáratnál maga Komár István százados, börtönparancsnok fogadja őket. A főkapunál álló őrt, valamint a börtönfalak tetején lévő őrtornyok őreit behívják őrhelyeikről. A rabok már mind zárkáikba vannak zárva, szökéstől nem kell tartani, de ilyen titokzatosság, hogy az őrszemeket is eltávolítják az őrtornyokból, eddig még nem fordult elő. A négy ávós tiszt fehér orvosi köpenyt ölt magára. Az egyik átveszi a főkapu őrségét. A másik a mellékkapuhoz megy: Kinyitja a mellékkaput az ÁVÓ hullaszállító autójának. Az autó a börtön kórházának oldalbejáratához áll, ahol a hullakamrához van lejárat. A hullakamrában van a négy akasztott bajtársunk holtteste és négy deszkakoporsó, amit öreg, korhadt deszkából az asztalosműhely készített a napokban. A koporsók rozsdás lemezdarabokkal lettek kibélelve. Kétségkívül nem luxuskoporsók, de egyáltalán nagy szó, hogy ÁVÓ koporsóban temeti el áldozatait. 1950 tavasza óta a rabokat csak vastag, barna színű csomagolópapírosba tekerték és úgy dobták be a sírgödör mélyére. Évek után ez az első koporsós temetés. Az ávós tisztek maguk teszik fel a koporsókat a hullaszállító kocsira. A hullaszállító autó ezután ugyanazon az úton távozik. A fehérköpenyes ávós tiszt engedi ki a kapun. Utána az ÁVÓ négy tisztje bemegy a börtön őrszobájára és önként jelentkező személyt kér. Androvics őrmester jelentkezik, akit a rabok eunuch hangja miatt „csipogónak" neveznek. Az ávós tisztekkela Pobjedán a börtön mellett lévő nagy temetőbe hajtanak. A temetőnek van külön rab-parcellája, de az ávósok egy nagyon távoli temetőrészhez irányítják az autót, ahol a többi sír között négy üres sírgödör van kiásva. Ide engedték le a négy koporsót. Utána elföldelik és a földet gereblyével vízszintesre elgereblyézik. Az elgereblyézett földbe fűmagot tesznek, hogy ne tünjön fel a sírhantok között a földdarab.

Így tünteti el az ÁVÓ nyomtalanul áldozatait. „Mi nem csinálunk mártírokat" — mondja a jól ismert bolsevik tanítás.

1953. június 30.

Csendesen lapátolom a koromfekete porszenet. A következő fűtési idényre most hozzák a kiutalt mennyiséget. Rendszerint este érkeznek az autók, mert a

sofőröknek „önkéntes megajánlásként", pluszmunkaként kell munkaidő után, vagy szombat délután (hétvége helyett) a szenet befuvarozni. Másnap azután az este össze-vissza gyorsan leszórt szénmennyiséget hatalmas táblákba kell összelapátolni. Oldalainak nyíl egyenesnek kell lennie, tetejének is mindenütt egyenletesnek. A kutyák pedig nem nagyon respektálják munkámat, szeretnek kergetőzni a puha porszénen. Reggel mindig van javítanivaló. Mert szépnek kell lennie. A szovjet rendszerben fő a „fassade" a külső látszat. Ha vendég jön, azt kell látnia, hogy rend és jólét van mindenütt, még a börtönben is.

Ing nélkül, a tűző napfényben lapátolok. Kék az ég, meleg a nap, fölöttem fecskék cikáznak. A kazánház nagy kéménye egyenletes, ritka füstöt ereszt, mely egyenesen belefúródik a kék égbe. Széky Gábor fürdős jön mosolyogva. Valamit megtudott. Az imént az alacsony, görbelábú, feketehajú és sötéttekintetű Rácz nyomozó alhadnagy járt a fürdőben.

— Hallottad?

— Mit?

— Tényleg nem hallottál semmit?

— Semmit.

— Megverték Lehota intézetvezetőt Vácott.

— Ne viccelj!

Széky elmeséli a hihetetlennek látszó esetet. A váci fegyház üzemi épületei a Duna partján vannak. Biztonsági okokból a Duna és az épületek között új kerítést építenek. Szökések ellen. Lehota intézetvezetősége alatt csupa rácsot és kerítést szerelnek fel. Mindenhová. Most a Duna felé.

A rabok az alapokat rakják le. Éppen őrségváltás volt, mikor a rabok parancsot kaptak, hogy üljenek le a földre az őrségváltás ideje alatt. Az egyik rab, Miklósy József, tartalékos főhadnagy éppen Lehota intézetvezető mellett akart leülni. Lehota lábával feléje rúgott: — Menj odébb, te piszkos, rohadt fasiszta. A rab felugrott: — Ne merjen megrúgni! Lehota csodálkozva kiáltott fel: — Mit? Hogy ne merjelek megrúgni? És lábával belerúgott a rabba. A rab erre nekiesett Lehotának és az évek óta visszafojtott megaláztatás, düh néhány erős ütés alakjában hullott Lehota arcára. Az őrség tagjai odaugrottak, lefogták a rabot. Titkon valószínűleg ők is örültek, hogy a szadista tömeggyilkos intézetvezető végre emberére talált. A többi rabban meghűlt a vér. Mit fog csinálni most Lehota a szerencsétlen társsal? Igaz, Lehotának kellemetlen lesz felterjeszteni, hogy ő Nagy Imre beszéde után is rugdossa a rabokat. Tekintélyét is elveszti, ha ugyan valamikor is tekintélye volt.

A hírt azonnal továbbítom. A konyhába átviszem a kazánház edényeit, melyekben az ételt kapjuk délben. Két perc és távirati stílusban repül tovább a hír. A lakatosüzembe elviszem az egyik szelepet csiszoltatni. Már hónapok óta itt hever, nem is lesz szükség rá sokáig. De a hír a fontos. Megint éledni kezdenek a rabok. Az 1950-53-as évek szörnyű szadista kínzásai passzivitásra kényszerítettek. Esztelen lett volna az ellenállás legcsekélyebb jelét is adni. De Nagy Imre beszéde után úgy érezzük, mintha emberi mivoltunknak valamelyes védelmét visszanyernénk. Most kell nekünk is mozognunk. Lehota megpofozása az első jel. Egy lakatos vállára veszi szerelőtáskáját és viszi a hírt a mérnöki és fordító részlegnek a kisszállóba. Egy másik az asztalos műhelybe megy valamit kijavítani. A hír száll tovább.

Mindenütt mosolygó arcok, összevillanó szemek, rejtett kézszorítások. Lehota bukni fog!

1953. augusztus 15.

Babonás emberek azt mondják, ha kéményseprővel találkoznak: „Szerencsém lesz!" Ha pappal találkoznak: „Ma nem lesz szerencsém!" Legalább is Magyarországon ez elterjedt szokás. Ha most egy babonás ember velem találkozna, zavarba jönne. Mert kéményseprő papot még nem látott életében.

A börtön hatalmas kazánkéményét pucolom. Évenként egyszer kerül sor erre a munkára, mindig szombat délután, hogy az üzemek munkáját ne zavarja. Délben leállt a munka, mi gyorsan kibontottuk a kémény alépítményének falát. A forró hamut, mely a kémény alatt egy mély medencében gyűlik össze, vízzel lelocsoljuk és kihányjuk.

Közben párák, gázok szállnak fel a forró hamuból, fölülről meg a huzat szórja le a fekete kormot. Nem kell sok idő, s csak a szememfehérje villog még fehéren. A testem többi részét belepi a korom és pernye.

Nem tudom, mi forróbb, a napsütés-e, vagy a hamu. Az augusztusi forróságtól az ég is inkább szürkésfehérnek látszik mint kéknek. Köröskörül a fű ki van száradva. Két városi kéményseprő kormos arccal, egyenruhában az árnyékban ül. Ők a kémény belső felületét fogják a koromtól megtisztítani. Rabnak nem szabad a magas kéménybe fölmenni, mert talán elrepül a szférákba...

— Helló Atya, mit szólnának híveid, ha most meglátnának ilyen feketén? — szól oda Tahy Pál páncélos alezredes egy meszeskocsi mellől. Szemével ravaszkásan hunyorít. Látja, hogy a civil kéményseprők figyelik beszélgetésünket. Közvetve már elárulta rólam, hogy pap vagyok. A további beszélgetésben néven fog nevezni. Akkor a kéményseprők már odakünn elmondhatják, hogy egy ilyen nevű papot láttak a Gyűjtőfogházban. Talán megtudják hozzátartozóim három és fél év után, hogy élek és hol vagyok. Én az ő személyi adatait igyekszem észrevétlenül befűzni beszélgetésembe.

Tahytól megtudom, hogy a kőművesek is dolgoznak egész délután. Talán még éjjel is dolgozniok kell. Kétnapos rohammunkával 33 méter hosszú falat kell építeni a Gombüzem földszinti ablakai, az őrök ebédlőjének ablakai és két oldalt az akasztófa mellett. Hétfőn lesz a nagy akasztás.

Jellemző a kommunistákra. És jele azoknak, akik a kommunista rendszer megtéréséről álmodoznak. Nagy Imre miniszterelnök meghirdette az enyhébb vonalat, közte a szocialista törvényességet. Elismerte, hogy koholt vádak alapján embereket letartóztattak és elítéltek. Most annak kellene bekövetkeznie, hogy a múlt ítéleteit felülvizsgálják s a jövőben enyhébb ítéleteket hozzanak. A Párt és az ÁVÓ szabotálják a miniszterelnök enyhébb vonalát. Gyorsan elteszik az útból azokat, akik halálra vannak ítélve, nehogy kisüljenek a szadista kínzások, melyekben részesültek. Enyhítés, igazságos ítélet helyett nagyobb óvatosság, falépítés, hogy még az őrök se láthassák a kivégzettek személyeit. Az egész bolsevizmus története is egy ilyen eszeveszett falépítés, akasztófák, kínzókamrák, kényszermunkatáborok.

A felakasztandók nevére vonatkozólag csak annyit sikerül megtudnom, hogy sokan vannak, s köztük van a Nyugaton levő Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének két ifjú tagja: Bata Ferenc és Ungár József.

Bata Ferenc apja ávós őrnagy volt, s a fűzfői hadianyaggyár egyik vezetője. A fiú tizenhét éves fejjel Nyugatra szökött, hogy ne kelljen ávós apjával együtt élnie. Nyugaton beszervezték a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségébe és hazaküldték azzal a feladattal, hogy barátaiból, iskolatársaiból alakítson egy ellenálló csoportot. Bata Ferenc hazatért és megalakította a csupa fiatalokból álló harccsoportot. Hatására a csoport talán legszimpatikusabb tagja, Ungár József, akit mindenki csak „Vazi"-nak becézett, abbahagyta a tanulást, hogy pártvonalon épüljön be a kommunisták közé. Ezek a gyerekek életüket, jövőjüket, családjukat reszkírozták, hogy hazájukat a törvénytelen bolsevik diktatúrától megszabadítsák. Ungár még húsz éves sem volt, amikor már járási Sportbizottsági elnök lett és a határig szabad mozgási körlete volt.

A csoport egy másik tagja, Turi István szintén pártvonalon mozgott. 1950-ben ösztöndíjas egyetemi hallgatóként a Szovjetunióba küldték. Hajómérnöknek készült, s mint ilyen engedélyt kapott, hogy a leningrádi hajógyárban szabadon mozoghasson. Hazaírt leveleiben a szovjethatalmat dicsőítette, s a sorok között küldte az értékes adatokat a szovjet titkos fegyverkezéséről. Egy napon egy svéd matróz jelentkezett nála. Közölte a titkos jelszót, s elkérte személyi igazolványait. A svéd Moszkvába utazott, de sohasem tért vissza. Turit, aki nagynehezen ki tudta magát magyarázni a szovjet titkosrendőrség előtt, kiutasították a Szovjetunióból. Nem az ő hibája volt ez, hanem azoké, akik Nyugaton biztonságban élve könnyelműen kockáztatták másoknak életét. Turi Magyarországon mint orosz tolmács helyezkedett el a fűzfői hadianyaggyárban a szovjet mérnökök mellett. Értékes adataival szép összegeket kerestek az MHBK nyugati vezetői.

A csoport propagandafőnöke Hatvári Hugó volt. Ő végezte az egyes ellenálló csoportok kiképzését és oktatását a kommunista „Szabadságharcos Szövetség" keretein belül. Ezekről a fiúkról el lehet mondani, hogy bementek az oroszlán barlangjába, s ott vették fel a harcot a gyűlölt ellenséggel.

Bata Ferenc a határon tűzharcba került az ávós legénységgel. Két ávóst lőtt le, másik kettőt megsebesített. De nem sikerült elmenekülnie. Tizennyolcadik életévét a börtönben töltötte be, s most csendben sétálgat fel és alá tőlünk száz méterre a Kisfogház egyik cellájában, várva a hétfő reggelt, mikor a frissen meszelt falak között nyakára teszik a kötelet.

Eszembe jut egy vitatkozásom Kardos Tibor egyetemi tanárral, régi kommunistával. Befejezésül ő akkor ezt mondta: „Két világnézet van ma, amely erőt képvisel, mert nem ismer megalkuvást. A katolikus vallás és a bolsevizmus. Ezek előbb utóbb megvívják véres, döntő harcukat. Az fog győzni, aki több mártírt tud adni, mert az az erősebb világnézet."

A kommunisták több mint 25 éves földalatti ellenállásukban nem tudnak tíznél több áldozatot felmutatni Magyarországon. A katolikus magyarság most egy napon ad tíz mártírt, vagy többet a bolsevizmus elleni harcban.

1953. augusztus 17.

Együtt sétáltam vele a váci börtön udvarán. Sovány fiatalember volt, beesett, sápadt arccal. Lehet, hogy csak a sok éhezés tette ilyenné. Fejét mereven előretartotta, mint a vak emberek szokták. Fekete szemüveget viselt. Kőműves Sándor volt a neve, a rabok csak „Vak Sándor"néven ismerték. A nyugat-magyarországi Simaság községből származott.

Elgondolkodtam sorsán. Magam elé képzeltem, amint falujának utcáit járja fehér bottal kezében. Tapogatja a házak oldalát, s a talajt lába előtt. Az utcakereszteződéseknél figyel, hogy nem jön-e kocsi, vagy autó. Azután esetlenül hátrafordul, hogy észrevegyék és átvezessék a másik oldalra. Magam előtt láttam barátai körében, amint hallgatja a sok panaszt, hogy mily erkölcsi nyomorba dönti a szovjet megszállás népünket és a ránkerőltetett bolsevik rendszer hogyan teszi tönkre az ország egykor virágzó gazdasági életét.

Kőműves Sándor sohasem látta szemeivel a bolsevizmus szörnyű nyomait. De kifinomult lelke talán többet értett meg belőle, mint mi látó, egészséges emberek. Ő, aki útjain vezetésre szorult, támogatásra, a világnézet síkján vezetővé lett, egy kitűnő ellenálló csoport fejévé. Munkatársai között ott volt Bencsik István, a simasági párttitkár és Wirth Mihály, aki egy budapesti húsüzemnek volt párttitkára. Köréjük gyülekezett egy bátor, fiatal gárda. Rádióleadójuk volt, melyen keresztül összeköttetésben álltak a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségével Nyugaton.

Wirth Mihály egy Molnár nevű enyingi származású férfinél lakott albérletben Budapesten. A házigazda följelentette őt az ÁVÓ-nál. A csoport lebukott. Március 26-án halálra ítélték mindhármukat, sőt rajtuk kívül egy Erős József nevűt is, s ma volt a kivégzés.

Délután éppen a munka befejezésére készülök, mikor megjelenik Máté nyomozóhadnagy, Rácz nyomozóalhadnagy két házimunkással. Hét zsákot hoznak elégetésre. Szabványos börtönzsákok, melyekben a rabok civilholmiját tartják a letéti raktárban. Parancsot kapok, hogy nyissam ki a kazánajtót. A zsákokat maguk a nyomozótisztek tömik a kazán tűzterébe. A vakító lángtenger körülveszi hét kivégzett rab holmiját. Úgy látszik viseltes holmik lehetnek, mert eddig az ávósok el szokták osztani maguk között az áldozatok ruháit.

Az is lehet, hogy a Nagy Imre miniszterelnök által meghirdetett szocialista törvényesség egyik jele ez.

A nyomozótisztek sötét arccal bámulnak a kazán ajtajára. A nagy csendben hallani lehet, hogy a huzat által felszított tűz hogyan ropogtatja, pattogtatja a zsákok tartalmát. Egy idő múlva kinyitom a kazán ajtaját. Hatalmas vasrúddal széttkotrom az égő zsákokat. A nyomozók azt hiszik, siettetni akarom az égést. Pedig azért teszem, hogy meglássam, milyen holmikat égettek el. Női vagy férfi ruhák, katonai, vagy civilholmik, városi, vagy falusi ember öltözete kerül-e elő a zsákokból? Ebből is következtetni lehet a kivégzettek személyére.

Egy kávébarna férfiöltöny, új barna félcipők hullanak ki az egyik zsákból. Gallérok, fehérneműk, könyvek, újságok. Azután egy vasúti tiszt egyensapkája. Az arany szárnyaskerék egy pillanatra szikrázva villan meg a sapkán. Azután egy bot kerül a vasrúd elé. Szürkés-fehér, egyszerű bot.

Ez a „Vak Sándor" botja. Ezzel tapogatta ki útját. Neki már nincs szüksége rá. Ő megtalálta az utat. Hősi küzdelemben feláldozta életét hazája szabadságáért, Európa és a világ jövőjéért.

Amikor a nyomozók elmennek, gyorsan kinyitom a kazánajtót. Lázasan keresem a vak botját, ezt a szép ereklyét. Sajnos a tűz már végzett vele.

1953. szeptember 6.

A kazánfűtő vasárnap is dolgozik. Igaz, hogy csak délig. De hajnalban, mikor a szabad emberek legédesebb álmukat alusszák, én már a kazán előtt törölgetem mezítelen verítéktől fényes felsőtestemet. Köröttem vakítóan fényes vagy vöröses-lilás nagy salaktáblák, finom lisztszerű, rózsaszínű pernye. Egyenletesen dohogó szivattyúgép, gázfelhők, gőzsugarakat lövellő csövek.

Vasárnap nem dolgoznak a börtön különböző üzemei. Csak a konyha és a fürdő fogyaszt gőzt. Az én munkám is kevesebb. „Ünnepi ruhába" öltöztetem a kazánokat. A nagy fekete vasfelületeket lekenem csillogó olajjal. A rézcsöveket, műszereket fényesre tisztítom.

Állok a kazán előtt. Nézem a vízmutatót, a feszültségmérőt. A nyitott ablakon behallatszik távoli templomok harangja.

Amikor harangot hallok, mindig szörnyű honvágy, éhség fog el a templom után.

Rácsok, páncélajtók, őrtornyok, géppisztolyok választanak el Isten házától.

De úgy érzem, mégis közelebb vagyok hozzá, mint mikor drága miseruhákban az oltár előtt álltam.

Közben csoportokban jönnek a rabok fürödni. S a fürdőkkel jönnek a hírek is. Olyan rabokkal tudok találkozni, akiket hétköznap sohasem láthatok. Akiknek alkalmuk van a börtön civil alkalmazottaival, vagy őreivel bizalmasabban beszélgetni.

A hírek két irányzat küzdelméről szólnak a kommunista párton belül. Nagy Imre-féle és a Rákosi-féle csoport küzdelméről. Nagy Imre miniszterelnök június 4-én meghirdette az új programot. Ő egy kaposvári parasztcsaládból származik. Anyja vallásos katolikus. Magában hordja a magyar nép nyílt, becsületes jellemét, a föld és nép szeretetét, az emberségességet. Amellett meggyőződéses kommunista. Rákosiék csoportja a fanatikus sztálinistákból áll. Őket semmi sem köti a magyar néphez:, sem származás, sem vallás. Az egyetlen nemzeti vonásuk, hogy magyarul tudnak beszélni. Egyetlen céljuk Moszkva vezetésével megvalósitani a világbolsevizmust. A könyörületet nem ismerő sztálini diktatúra útján.

Nagy Imre enyhébb, nemzetibb irányt akar. Rákosiék mindenben akadályozzák. De most úgy látszik, meg kell hátrálnia a kis moszkvai ügynökcsoportnak a Nagy Imre mögött álló többség előtt.

A börtönbe is behatol az enyhülés szele.

Augusztus 30-án megnyitották a tatai bányatábort a súlyosabb ítéletű politikai foglyok előtt. Eddig nekünk csak a zárt házakban volt szabad dolgozni. Előzőleg megvizsgálták a rabokat orvosi szempontból, hogy alkalmasak-e bányamunkára. A kiválasztott, mintegy 400 főt új ruházattal látták el. Ugyanaznap hajnalban levitték őket a váci börtön udvarára, a régi kolostorudvarra. A rabok nagy részében még mindig a nagy félelem élt. Kezüket hátratették, arcukkal szorosan a falhoz álltak, nem mertek beszélni szomszédjukhoz. A fiatalabbak azonban megérezték a változást. Megeredt a nyelvük. Egymásra mosolyogtak, bemutatkoztak egymásnak. Sokan évekig együtt sétáltak anélkül, hogy egymásról tudták volna, kicsodák. Ugyanazon perek résztvevői, akik egymást holtnak hitték, örömmel borultak egymás nyakába. Apa és fia, testvérek összetalálkoztak. Csak most tűnt ki, hogy milyen közel voltak egymáshoz. A már dolgozók zsebéből előkerült a cigaretta.

Az első cigarettát szívták el a magánzárkások két-három év után.

Ismét ember lesz a rab? Sikerül Nagy Imrének az emberiességet visszahozni?

A vezetőség kihirdette, hogy ezentúl a nagyobb ítéletesek is dolgozhatnak a bányatáborokban. Jobb élelmezést, emberséges bánásmódot, levélírást és látogatást ígértek.

Óriási volt a lelkesedés a rabok között.

A rab mindent sokkal érzékenyebben fog fel, mint a szabad ember. Oly kevés dolog történik körülötte, hogy a legkisebb benyomás is mély nyomokat hagy lelkében. A legkisebb rossz ezerszer bántja, a legkisebb jóra megnyílik a szíve. Ezek is tudták, hogy veszéllyel teli, nehéz bányamunkára mennek, de mégis örültek, mint gyermek az új játéknak.

Milyen kevés kell ahhoz, hogy az ember örülhessen. Csak egy kis emberiesség. Egy szikra.

Hiába próbálják Rákosiék ezt a szikrát kioltani, eljut egy napon ebbe az intézetbe is.

A harangok szólnak, olajos-fekete kézzel, piszkos munkaruhában mondja imádságát valahol egy pap.

1953. október 5.

Tiszalök községben van egy 1700 főt számláló rabtábor. Az új nagy erőmű építésén dolgoznak. Csaknem kivétel nélkül a Szovjetunióból tértek haza hosszú hadifogságból. A határnál az ÁVÓ fogadta őket, s szabadság helyett internálási végzést kézbesített nekik. Az nem számít, hogy az orosz MVD szervei százszor is átvizsgálták ügyüket, életrajzírásokkal, éjjel-nappali kihallgatásokkal, ugyanazon egység katonáinak tanúvallomásaival. A magyar ÁVÓ túl akar tenni a szovjetorosz hatóságokon. Folytatja a kihallgatásokat, kínzásokat, gyűjti a tanúk és besúgók jelentéseit: hátha valakire háborús, vagy szovjetellenes tevékenységet tud rábizonyítani. Nyolc és fél évvel a háború befejezése után. . .

Tegnap, vasárnap délelőtt a tábor parancsnoka, Nagy László százados gyűlésre hívta össze az internáltakat a tábor udvarára. Szovjet recept szerint munkaversenyről van ilyenkor szó. Újabb, nagyobb teljesítményről, melyet az internáltaknak „önként" kell megajánlaniok. Az ÁVÓ ki akarja használni a volt hadifoglyok kétségbeejtő helyzetét, mellyel a hosszú hadifogság után haza akarnak végre térni családjuk körébe. Ezek az emberek a szabadság reményében mindent megtesznek. Tehát az ÁVÓ megcsillogtatja előttük a szabadulás reményét, hogy az utolsó zsírjukat is leszedje.

De az emberi teljesítménynek is vannak határai.Különösen egy hadifogolynál, aki 7-11 évet töltött a szovjet paradicsomban káposztán és lisztlevesen. A rabok zúgolódva fogadták az újabb zsarolást. Nyolcan szólaltak fel a tábor lakói közül. Mind a terv ellen. Nagy László ávós százados mind a nyolcat lázítás címén fegyelmi zárkára tétette.

Az internáltak elégedetlensége egész délután, mint az izzó láva forrott. Végre este kitört a vihar. Az 1700 fő az 1. számú udvarba tódult. „Vesszenek a besúgók! Engedjék ki nyolc bajtársunkat, kik nevünkben beszéltek! Szabadságot követelünk!" — zúgott a tömeg ajkáról. Megkezdődött a tábor besúgóinak felkutatása és verése. Azoké, akik néhány cigarettáért, vagy munkavezetői helyért, vagy a szabadulás reményében társaikról hetente hangulatjelentéseket és egyéb információt írnak.

Nagy László parancsnok riadóztatta az őrséget. Egyben erősítést kért a nyíregyházi ávótól. Az őrség megkísérelte a tömeg visszaszorítását a barakkokba a helybeli tűzoltófecskendőkkel. Kiderült, hogy a csövek rövidek, a víz nyomása nem elég erős. A tömeg barikádokat emelt asztalokból, padokból.

Este nyolc óra tájban megérkezett az ÁVÓ erősítése. A környékbeli tanyák népét, a közelben lakó civil munkásokat teherautón Tiszalök községbe vitték, hogy ne legyen tanú a „lázadás" leverésénél. Megérkezett egy motoros tűzoltóautó erős fecskendővel. Az internáltak állták a harcot a barikádok mögött az erősebb vízsugárral szemben is. Tíz óra tájban Boros hadnagy, a parancsnok helyettese, meguntta a várakozást. Fején tűzoltósisakkal, kezében pisztollyal belépett a tábor területére. Magából kikelve ordított, hogy vonuljon mindenki vissza a barakkokba. A feldühödött tömegből néhány kődarab repült feléje válaszul. Boros hadnagy elsütötte pisztolyát. Erre az ávós őrség kétfelől tüzelni kezdett.

Öt halott és huszonnyolc sebesült volt az eredménye az egyenlőtlen harcnak. Az ÁVÓ győzött, mint ahogy rendszerint a durva erőszak győz a jog és igazság felett diktatúrák idején.

A táborban csend lett. Csak néha hallatszott a sebesültek fájdalmas panasza a vérfoltos udvarról.

Az öt hullát ma az ÁVÓ hullaszállító autója a Gyűjtőfogházba hozta. Csendben, éjszaka el fogják tüntetni őket a temetőben. Mert ez a tömeggyilkosság nem egyezik a Nagy Imre miniszterelnök által meghirdetett „szocialista törvényességgel és humanizmussal". Inkább a sztálini „humanizmusra" vall. És Nyugatnak nem szabad tudni róla.

A hullákról Buri József ávós őrmester leszedte a véres ruhákat. Zsákokban maga vitte a fürdőbe őket fertőtlenítés végett. A fürdősnek a legsúlyosabb fenyegetések mellett megtiltotta, hogy valakinek a dologról említést tegyen. A fertőtlenítés után teljes titokban a mosóüzemben fogják kimosni a ruhákat. Azután más internáltak fogják viselni. Hisz Nagy Imre takarékosságot is hirdetett. . .

A tiszalöki táborban a volt hadifoglyok régi katonaruhákban dolgoznak. Az egyik fertőtlenített köpenyén hét lyuk látható, egy zubbonyon három, a többi zubbonyokon és nadrágokon egy-kettő. És vér. Sokat szenvedett hadifoglyok vére.

Nyugaton az újságok sokat írnak a Malenkov-Nagy Imre féle enyhébb irányzatról, a Szovjetunió és csatlósainak megtéréséről, a szocialista törvényességről.

A géppisztoly által átlyuggatott régi katonaruhák, a sápadt, véres hullák, a családok, akik hosszú várakozás után soha többé nem fogják meglátni hozzátartozójukat másról tanúskodnak.

A szovjetrendszer lényege a kifelé mutatott barátságos arc, frázisok emberiességről, jogról, szabadságról. Befelé pedig internálótáborok, kényszermunka, sortüzek és hullák.

1953. október 6.

Ilonka csinos, huszonhétéves lány. Igaz, hogy idősebbnek látszik tíz évvel, de ezt az életkörülményei okozzák. Mikor megkérdezte tőlem, hány évesnek tartom, nagyon udvarias akartam lenni, s csak harmincat mondtam.

Valamikor hatóságilag nyilvántartott utcaleány volt. De a kommunisták bezárták a nyilvános házakat, az utcaleányoknak állást kellett vállalniok, mert különben közveszélyes munkakerülésért internálták, vagy elítélték őket. Ilonka megtanulta az autóvezetést és taxisofőr lett. Kocsiját gyakran lehetett esti órákban a Városligetben látni. Elhagyottan. Ilonka a bokrok közt az utassal szórakozott. A Taxivállalat elbocsájtotta állásából. Rájöttek, hogy ő jól keres, de a taxi nem hoz hasznot.

A Belügyminisztériumba került sofőrnek. Most a kommunista belügyminisztérium nagyfőnökeit hordja kocsiján vidéki utakra. Sok a karambolja, többször enyhe spiccel és züllött képpel hozza be kocsiját a Gyűjtőfogházba javításra. De főnökei elsimítják ügyeit. Érdekük, mert fogaiknak nyoma jól kivehető Ilonka nyakán és karjain.

Érdekes, hogy ebben a züllött lányban mennyi emberiesség van. A sok autójavítást, autómosást kedves mosollyal megköszöni. Nem fennhéjázó, sértegető, mint általában a Belügyminisztérium alkalmazottai. Igyekszik egy-egy friss újságot az autó ülésében jól elrejteni a garázs rabmunkásainak. És ha nem néz oda senki sem, még híreket is mond. Persze ő nem foglalkozik politikával. De hall egyet-mást utasaitól.

Tőle tudjuk meg, hogy ma a tiszalöki táborból száz internáltat szabadon engednek. Tíz nap múlva újabb száz internált szabadulása van előirányozva. A kormány így igyekszik csillapítani a felháborodást, amely az internáltak s a magyar nép között lappangva terjed.

Ilonka elárulja, hogy a kormány szándéka szerint a Gyűjtőfogházba is ki kellett volna már jönnie a felülvizsgáló bizottságnak. Az ÁVÓ és a párt azonban hallani sem akar erről. Szerintük ez belső forradalomra vezetne. Rákosi és Gerő egyre csak azt ismétlik Nagy Imrével szemben:

„Nem azért söpörtük össze a szemetet, hogy ismét széjjelszórjuk." Roppant félnek a nem kommunista vezetők szabadonbocsájtásától.

Mikor kocsiját a kazánház slaugjával tisztára mostam, megköszöni és így szól:
— Ne féljen, ennek ellenére is szabadulni fognak. Nemsokára kinn találkozunk.

— De nem a Városligetben — teszem hozzá. Elneveti magát, elkapja fejét és beugrik a kocsiba! Mintha szégyellné egy kissé magát. Húsz méter után visszanéz és kezével integet.

1953. december 10.

Majdnem négy év szünet után megkapjuk az első levelet. A „szocialista törvényesség" igen szűklelkű: csak egy levelezőlap egyik oldalán enged ezentúl négyszer egy évben tizenhat sort. De ez is nagy dolog most a sztálini korszak után.

Én kitörő örömmel fogadom az otthoni híreket. Mindenki él a családban, jól vannak. Nővérem nemrég tért haza az internálótáborból. A sok aggódás egy csapásra eloszlik.

Szentmiklóssy István őrnagy kezébe hajtja fejét és órákig maga elé bámul szótlanul. Nagyon rossz hírt kapott. Gyönyörű felesége valóban elvált tőle. Tizenkét éves házaséletükből talán két évet töltöttek együtt. Frontszolgálat, életfogytiglani ítélet a náciktól, börtön, deportálás Mauthausenbe, újabb életfogytiglan a kommunistáktól, ismét börtön. Az asszony belefáradt a sok szenvedésbe. Abban nem volt semmi különös, hogy a válókeresetet börtönben lévő ura ellen beadta. Sok politikai fogoly felesége így cselekedett. Letette férje nevét, hogy megmeneküljön a deportálástól és állást kaphasson. Mert a kommunisták a politikai foglyok családját is üldözik. De a levél most egyebet is mond. A válás nem volt pusztán formai. A régi jóbarát, aki feleségül vette őt, a dolgot komolyan gondolta: egy kisgyermek is ring a bölcsőben, az új férj gyermeke...

Lovas László, halálraítélt, a Földművelésügyi Minisztérium tisztviselője, zokog mint egy gyermek. Azt számítgatja, hogy még két hónap sem telt el lefogása után, éppen a halálos ítéletet várta az ÁVÓ központ magánzárkáján, mikor felesége már cserben hagyta. Gyermeke mellett egy ismeretlen férfi gyermeke játszadozik. A feleség érzi nagy bűnét és nem akar válaszolni írására. Anyjától kapta a sorokat.

Major Béla volt ávós százados csendben áll a fal mellett. Rejtett könnyeit nyeli. Kezében egy szög, a fehér falra számokat ír. Felesége havonta 730 forintot keres. Vele van vak édesanyja, két gyermeke. A kereset oly kevés, hogy Major számítása szerint a négy személy naponta csak egy darab kenyeret tud belőle enni. „Már rég véget vetettem volna a sok szenvedésnek — írja az asszony — egyedül a Rád és visszatérésed boldog pillanatára való gondolat tartott vissza a végső kétségbeeséstől."

Sarlós László volt ávós tiszt felesége a börtönből ír.

„Ma már sok mindent másként látok és úgy gondolom, sok mindent kell jóvá tennünk!" A kommunisták a börtönben kezdik belátni, mit vétkeztek a magyar nép ellen.

Több rabnak válasz nélkül érkezik vissza levelezőlapja. A címzett évekkel ezelőtt meghalt. A jó szomszédok néha a halál dátumát is ráírják.

Sok rabnak hozzátartozói deportálásból válaszolnak. Mindenüket elvették, tömegszállásokon laknak, a gyermekek iskoláztatása megszakadt.

Levelezőlapok szülőktől, öreges, reszkető írással. Feleségektől formás, szép betűkkel. Bíztatnak, erősítenek, hűséget ígérnek. Néha egy-egy gyermeknek nyomtatott betűi. A sorok egyenesek, mert a mama a levelezőlapot ceruzával megvonalazta. Írják, hogy még a kutya is él, két kiscicájuk is van, csak a papa hiányzik. Várnak, remélnek, imádkoznak.

A rabok órákig nézik a sorokat. A levelezőlapot egy nap után be kell szolgáltatni a börtönvezetőségnek. Némelyik megcsókolja az áldott betűket.

Öröm vagy könny, nem tudom, melyikből van több ma a börtönben. De tudom, hogy a két dolog nem áll egymástól nagyon messze.

1953. december 13.

A kincstárakban mindig tisztelettel néztem nagynevű családok tagjainak emléktárgyait. Főpapok díszes mellkeresztjeit, drága ékkövekkel díszített gyűrűit, pásztorbotjait ragyogó ötvösmunkával. Hercegek és hercegnők művészi fejdíszeit, nyakékeit, karpereceit, díszkardjait, serlegeit. Nagy nevek, nagy értékek.

Ma rájöttem, hogy egy jelentéktelen tárgy is lehet drága emlék. Drágább mint azok az emléktárgyak, melyeknek messze földről csodájára járnak.

Egy igénytelen kis varrótűre gondolok, melyet ma motozásnál az őrök elvittek. Egy kis varrótű, melyért felnőtt férfiak szemében könnycsepp jelent meg.

Régi szokás a karácsony előtti alapos motozás a börtönökben. Még abból az időből való, mikor jó őrök voltak s a nagy ünnepre szeszesitalokat s egyéb tiltott holmit hoztak be a raboknak. S mikor még az embereknek drága volt az emberi élet és attól féltek, hogy karácsony estén, a családok nagy ünnepén, a rabot megrohanják az emlékek és elkeseredésében öngyilkosságot követ el.

A régi szokás megmaradt, a börtönöket a börtönőri tiszti tanfolyam hallgatói alaposan felforgatták. A kis varrótűt megtalálták, s elvitték. Ennek a tűnek története van. Talán nagyobb története, mint azoknak az emléktárgyaknak, melyeknek tulajdonosai sohasem erőltették meg magukat az életben. Fényben, jólétben éltek, s nagy dolgot nem cselekedtek.

Kalános Lajos rabtársam 1952 őszén az ÁVÓ Budapest Fő utcai központjának hatodik emeletén egy cellában falra írva megtalálta Simon Albert vaspöri fatalember búcsúlevelét. Simon Albertet és egy társát, Agg Sándort, kivégezték az Egyesült Államok javára elkövetett kémkedésért. A határszéli falvakban szervezte a hírszolgálatot a vasfüggöny mögül. Három másik társuknak halálbüntetését életfogytiglanra változtatta a bíróság, a többiek súlyos börtönbüntetéseket kaptak.

A búcsúlevél, mely a fehérre meszelt falra volt karcolva, így szólt: „Bajtárs, Testvérem! Tudom, hogy idejössz, s hogy Te is el fogsz ismét menni. Itt szenvedtem hosszú heteken keresztül s tudom hogy fel fognak akasztani. Nem félek a haláltól. De fáj, hogy fiatalon kell meghalnom. Anyámra és testvéreimre gondolok szüntelen, bár tudom, hogy sohasem fogom őket látni többé.

Édes kis öcsém, Géza, mi van veled? Anyám, ó mi lehet az anyámmal?

Bajtárs! Simon Albertnek hívnak, vaspöri vagyok. Kérlek, ha egyszer újra szabadon fog sütni rád a nap, keresd fel anyámat. Add át neki azt a kis tűt, melyet az ablakpárkány alá papírosba csomagolva elrejtettem. Vedd magadhoz, mert ez az egy, amit enyémnek mondhatok. Tedd az ő dolgos kezébe, csókold meg helyettem arcát, és mondd meg az otthoniaknak, hogy nagyon szeretem őket és nagyon szeretnék élni. "

Több mint egy éven keresztül sikerült rejtegetni a tűt. Cipőbe, ruhába dugva vándorolt börtönről börtönre, celláról cellára. Közben százszor forgott veszélyben, hogy a motozók megtalálják. Most elvitte a nagyon alapos motozás.

Édesanyja soha többé nem kaphatja meg a drága emléket. A kivégzés után Simon Albertet, mint minden kivégzettet, az ÁVÓ teljes titokban temette el. Sírjának nem maradt nyoma, mert a kommunisták nem csinálnak mártírokat. A falra írt levelet azóta lemeszelték. Csak a rabok lelkében maradt emlék róla.

Emlék egy fiatalemberről, aki nagyon szerette hazáját, családját, s feláldozta életét a legnemesebb célért. Akit elpusztított a bolsevista diktatúra, pedig úgy szeretett volna élni.

1954. január 10.

A Nagy Imre-féle „Új Kurzus" eredményeként, négy éves kiesés után, látogatót fogadhatok. A Szovjetunióban és csatlósállamaiban a terror vaskarmainak szorítása lassan felenged. A rács előtt a kommunisták szörnyű Bastille erődje nem egy csapásra omlik szét. Kövenként. A látogatóra nővérem érkezik. Feladata: az éber fülek és szemek ellenére, tájékoztatni engem a családról és a világhelyzetről. Nem könnyű dolog. Az Államvédelmi Hatóság külön kitüntetésben részesít. Egyik oldalamon egy százados áll. A másikon a szokásos őr, egy tizedes. Nővérem mögött civilruhás nyomozók sétálnak. Férfiak és nők. A rabok és a látogatók között magas, sűrű rács van. Két szomszédom, Iklódy-Szabó Ervin, a Magyar Nemzeti Bank osztályvezetője és Jankovich Marcell, a Magyar Nemzeti Bank főellenőre életfogytiglanosok. Az ávós százados köztem és Iklódy-Szabó között helyezkedik el. Nővérem felé fordul. A beszélgetés ezért kissé nehezen indul el.

— Hogy vagy? — kérdi nővérem.

— Köszönöm, jól. És ti?

— Mindnyájan, Istennek hála, jól vagyunk. Anyuska sokszor csókol. Él, egészséges. A legközelebbi alkalommal ő fog jönni. Sok csókot, üdvözletet hozok a testvérektől, sógoroktól, sógornőktől, unokaöccsöktől, barátoktól. Nem sorolom őket fel, mert elmenne rá az egész idő. Meg vagyok lepve, alig tudok szóhoz jutni. Remek színben vagy. Attól féltem, nagyon sovány és sápadt leszel. Gondoltam, ha anyuska jön elsőnek, nagyon megijed. Ezért jöttem én elsőként.

— Amint látod: élek, egészséges vagyok. Dolgozom, mint kazánfűtő. Nehéz munka, de jól bírom. Megerősödtem. Voltam kőműves is. Egy alkalommal cementzsákokat kellett autóról lerakni. Futólépésben, fogadásból két-két 50 kilogrammos cementzsákot vittem. Misikének megmondhatod, hogy oly erős lettem, mint a „Gróf Monte Christo" filmben az a rab, aki hátával egy szekeret emelt fel. Bizonyára emlékszik még a filmre. Együtt néztük meg!

— Hogyne emlékeznék! Sokszor emlegeti. Mondd, mikor láttunk Téged utoljára?

— Több mint négy éve!

— Azóta nem voltál beteg?

— Még náthás sem!

— Mindig azt hittük, sápadt és sovány vagy.

— Volt egy idő, amikor úgy volt. De azt már elfelejtettem.

A századost elhívják valahová. Körülnéz, kit tudna maga helyett állítani. Nincs tiszt a közelben. Elmegy. Már csak az őr figyel.

— Misike és Dundika külön kért: adjam át üdvözleteiket. Azt is mondjam meg: ne félj, minden holmidra nagyon vigyáznak. Különösen művészlemezeidre.

— Nyugodtan használjatok fel mindent. Nem érdekelnek a földi javak!

— Ők tudják, hogy nagyon szereted a szép operaáriákat. A Caruso, Gigli, Lauri-Volpi áriákat. Az Á-riákat. Nem B-vel. Mert a B-sek elvesztek (Be-ria!)

— Elvesztek? Nem baj! Sőt, nagyon örülök. Nem szerettem őket. Régen vesztek el?

— Nem is olyan régen. Karácsony előtti napon.

— Valaki biztosan karácsonyfadíszt csinált belőlük. Hány veszett el?

— Azt hiszem hét. Nagyon jól mondod: karácsonyfadísz lett belőlük. Vagy csillagszóró, mely nagyot puffan, mielőtt kialszik. (Lövés általi kivégzés!)

— Értem. Mond, hallottatok-e rólam a négy év alatt? Mikor 1950 márciusában Vácra kerültem, akkor szabadult Várady Béla ferences atya. Megígérte, felkeres benneteket!

— Sajnos nem keresett fel minket senki társaid közül! Sem Váradi, sem Zakar.

— Nem is tudtátok, hogy Vácott vagyok?

— De tudtuk. Egy nap valaki telefonon felhívott. Nem mondta meg a nevét. Annyit közölt: látott téged sétálni Vácott. Kicsit sápadt vagy és sovány. De vidám és jól bírod a rabságot. Gyorsan letette a kagylót. Bizonyára félt. Pedig sok mindent szerettem volna tőle kérdezni. Ez volt négy év alatt egyetlen hírünk. Mióta vagy itt?

— 1952 áprilisa óta.

— Veled dolgoznak a többiek is? Józsi bácsi (Mindszenty bíboros!), Laci bácsi (dr. Tóth László!) és Pál? (herceg Esterházy Pál!). Szeretném, ha átadnád nekik üdvözleteinket!

— Józsi bácsi sajnos nincs velünk. Laci bácsi meghalt 1951 augusztusában. Én is csak később tudtam meg, mert mindnyájan magánzárkások voltunk. Pál itt van egy ideje, együtt dolgozott velem mint kőműves. Csak neki tudom az üdvözletet átadni. Na meg Olivérnek (Benjamin Olivér) és a földiek közül Eperjesi-Wittich Zoltánnak. Lautschek Dezső már „odaát" van: a temetőben!

— Rólunk hallottál valamit ez idő alatt?

— Kissé szerencsésebb voltam, mint ti. Családi orvosotok, dr. Joszt, velem van. Sokat beszélt rólatok. Megnyugtatott, hogy éltek, egészségesek vagytok. Egyébként neki is ma van beszélője. Lehet, hogy itt van a teremben.

— A feleségével a börtön előtt találkoztam. Mindenesetre őt is üdvözlöm!

— Megmondom neki!

Őrömet leváltják. A fiatal, szőke tizedes helyett pufók, zömök szakaszvezető kerül mellém. Azaz inkább mögém. Nem tartja fejét az enyém mellett. A háttérben marad. Csak néha hajol előre, mintha figyelne. A nyomozók miatt teszi. Ne tartsák hanyagnak. A váltás pillanatában nővérem odasúgja:

— Tudod-e, hogy Nagy Imre a miniszterelnök?

— Igen. Beszédét is hallottam.

— Benne bízunk. Rendes ember. Ha tőle függne, minden megváltoznék. Nagyok az akadályok!

— Tudom, a gnóm (Rákosi).

— Ő a főakadály. Barátaid kértek, szorítsam meg kezedet, ha lehet az ő nevükben is, üzenik: ne félj, minden jóra fordul!
— Reméljük!
— Képzeld, még megvan a Maszek műhelyünk.*
— Érdekes dolog. Sohasem hittem volna.
— A legjövedelmezőbb finommechanikai gyártmányok rajzait át kellett adnunk az államnak. Ennek fejében megmaradhatott a műhely. Családi alapon. Múltkor voltam az iparügyi minisztériumban. Minden deka bronz vagy réz kiutalásához öt aláírás kell. Szinte napokon át kell futkosnom engedélyekért. Az egyik nap a titkár szól, hogy főnöke szeretne velem beszélni. Bemegyek. Leültet. Azt mondja, igen jól ismer téged. Ha találkozom Veled, adjam át üdvözleteit. Máskor meg, ha anyag kell, csak közvetlenül hozzá forduljak.
— Nem tudom, ki lehet. Sok barátom volt. Ha találkoznál vele, én is üdvözlöm.
— Plébánosunk még mindig dr. Csík József. Nagyon megöregedett. Komoly tagja a békemozgalomnak. Nem tartjuk vele a kapcsolatot.
— A nyilas jelvényt valószínűleg már nem hordja. Mikor 1945-ben internálva volt és én két nap után Budapestre jöttem Esztergomból, fel akartam keresni. Házvezetőnője azt mondta: elég ha üdvözletet küldök, mert csak egy látogatót fogadhat. Különben is hamar ki fog szabadulni. Ő bizonyára nem merne most nekem üdvözletet küldeni!
— Nem. Mert a hét legfőbb békepap egyike.
— Így van az életben. Vannak mindig „ügyes" emberek. Rosszabbat nem akarok róla mondani!
— Ügyvéded, dr. Jármay Béla külön felkeresett. Sok üdvözletet küld. A négy év alatt mindig érdeklődött felőled. Remek ember. Valóságos szent.
— Én is sok szeretettel üdvözlöm. Csak imádsággal tudom meghálálni neki, amit értem tett. Nagyon sokszor gondolok rája.
— Megmondom neki. Örülni fog neki.
— Mondd, mi van Malvin nővéremmel?
— Miért kérdezed?
— 1951 nyarán párszor kihallgattak a Berlitz iskola ügyében. Farkas Vladimir ezredes. Sejtettem, valami baj van. El akarják venni az iskolát.
— Jól sejtetted. El is vették. Törvényes alapjuk nem volt, hát okot kerestek. Azt akarták Malvinra bizonyítani, hogy a nyugati követségekről beiratkozott tanulóknak politikai információt szolgáltat. Bizonyítani ezt se tudták. Internálták őt. Több mint egy évet töltött magáncellában. Tavaly ősszel kiszabadult. Odahaza van. Kártérítést az iskoláért, jóllehet külföldi érdekeltség, nem nyújtottak. Szerény nyugdíj az, amit több mint 30 éves betegbiztosításának fejében, nagy nehezen kiutalnak.
— Tudtam, a Berlitz iskola a begyükben van. Az egyetlen budapesti nyelviskola volt, ahová nem tudták besúgóikat beépíteni. Gondolom, Malvin félreállításával elérték céljaikat.
— Igen. Azonnal igazgatóvá nevezték ki egyik emberüket és feleségét. Vladimir fajtájából. Ők odaadóan végzik a lehallgató munkát a külföldi nyelvtanulók között.

Nővérem olykor kutatólag rámnéz, vajon beszélhetünk-e ily bátran. Megnyugtatom, a szakaszvezető rendes ember. Fellélegzik. Közben Iklódy-Szabó Ervint elviszik. Lejárt látogatási ideje. Egy őrmester őrömet megkérdezi, vajon az enyém lejárt-e. A szakaszvezető határozottan állítja: nem. Így tovább beszélhetünk. Nővérem minden egyes testvérről elmondja, mit csinálnak, hogyan élnek. Mikor a sógorokra sor kerül, hirtelen megjegyzi: Lajos említi néha: bizonyára együtt sakkozol „Buci Gyurival" (Marosán György).
— Vácott egyesek találkoztak vele. Velem nem volt sohasem együtt. Különben is a sakk-partiknak 1950 tavaszán végeszakadt. Ő meg inkább kártyázni szeret. Kadarka mellett.
— Az újpesti Izzó műszerészei meg azt állítják, hogy Csermanek Jancsival vagy együtt (Kádár János).
— Ők is tévednek. Vácott ugyan ott volt, de nem találkoztam vele. Princz Jóskával sem. Pedig az itt van és naponta sétál az udvaron barátjával, a mellényszabóval együtt (Péter Gábor).
— Jaj, majdnem elfelejtem, két szomorú hír van. Meghalt Meszlényi segédpüspök, akit nagyon szerettél. Ugyanott volt, ahol Malvin (a kistarcsai internálótáborban). Egykori főnököd, dr. Drahos János érseki helytartó is meghalt. A jó emberek egymás után mennek el. Remélem, Hamvas püspök úr meglátogat benneteket. Emlékszel, 1947-ben te szerezted meg neki a vízumot, hogy Rómába mehessen.
— Feltételezed, az új vezetőknek ennyi bátorsága van? A magyar Egyház sohasem züllött le a történelemben ennyire, mint ma. Legalább is a vezetőket illetően. Az a pár kiváló, aki megmaradt, saját maga is rab. De, őszintén szólva, nem örülnék az ilyen látogatásnak. Ne nyugtassák meg lelkiismeretüket, hogy ők igaz úton járnak!
Rácz Lajos, a sunyiképű ávós alhadnagy jön. Kezében papírlapot tart. Bejelenti, látogatásom ideje lejárt. Búcsúzzam el.
— A viszontlátásra. Mindenkit csókolok. Vigyázzatok magatokra!
Nővérem szeme könnyes lesz. — Isten veled. Imádkozunk érted. Nemcsak mi, sok ismeretlen szólít meg az utcán. Biztosítanak, hogy nem felejtettek téged el. Vigyázz magadra!
Kimegyek a teremből. A bejáratnál még visszafordulok. Nővérem ott áll. Mosolyt erőltet magára és integet. Az osztályon a házimunkások már az ebédet osztják. Ismét és ismét cellánkhoz jönnek. Szeretnék tudni, mi újság odakünn. — Csak családi ügyekről beszéltem — hangoztatom. — Egy tiszt és egy őr álltak mellettem, nem volt alkalmam híreket hallani. Nővérem amúgy sem ért a politikához. Cellatársammal, Gáspár Mihállyal megegyezem, hogy két napig hallgatni fogok. Utána, mikor a besúgók már elkészítették jelentéseiket a vasárnap beszivárgott hírekről, mindent alaposan átbeszélünk. Kacsint. Rendben van, jó módszer. Nagyon kell vigyáznunk, mert a nyomozók rendkívül aktívak a börtönben. Ők a Rákosi terror utolsó támaszai. Minél közelebb vannak a véghez, annál idegesebbek és kegyetlenebbek.

1954. január 24.

Solymosy Szilveszter bencés tanárnak, fogolytársamnak beszélője. Budapesti rokon hiányában egy kongreganista lány kapott engedélyt a látogatásra. Óvatlan pillanatban, mikor az őr nem hallja a beszélgetést, közli, hogy elhozta az Oltáriszentséget is. Retiküljében, kis dobozkában. A látogatótermen — középen — végigszaladó magas dróthálό elég sűrű, de talán át lehetne préselni a kis dobozkát. Sajnos minden rab mögött börtönőr áll. Az ÁVÓ központjának férfi és női nyomozói pedig — civilruhában — a látogatók mögött, figyelnek. A látogatók mögötti két ajtónál is őrök állnak. Állandóan szemmel tartják mind a rabokat, mind a beszélőket. Bármely mozdulat a beszélő megszakítását eredményezné, sőt az évi két beszélő elvesztését. Nem az „átkozott fasiszta korban" élünk már, amikor a raboknak negyedévenként volt beszélőjük, azaz négyszer egy évben és sokkal emberségesebb körülmények között, hanem az „emberséges szocializmus" korában, amikor sűrű dróthálό mögött, állva, legfeljebb tíz percig beszélhet a rab egyetlen rokonával, vagy rokon hiányában ismerősével. Évente kétszer az Oltáriszentség átvétele nem volt lehetséges, de megható a modern kor Tarziciuszainak igyekezete. Jó hír is jött be. Holnap — mondta a látogató kezdődik a Berlini Konferencia a négy hatalom külügyminiszterei között *(Anthony Eden, John Foster Dulles, Wyacheslav Molotov, Georges Bidault.)* Fő témák a nemzetközi feszültség csökkentése, a német békeszerződés és az osztrák államszerződés kérdése. Odakünn, mondta a látogató, mindenki reménykedik abban, hogy legalább a kilenc éve elhúzódó osztrák államszerződés terén sikerül megegyezésre jutniok. Molotovtól, Sztálin régi kulcsemberétől, aki 1939 októberében a Szovjetunió és a Hitleri Birodalom között a megegyezést létrehozta, ugyan semmi jót nem lehet várni. Ő még a Komintern kommunista világimperializmus embere. De talán a megváltozott körülmények miatt engedni kénytelen. Ha az osztrák államszerződést aláírnák, a szovjet csapatoknak el kell hagyniuk Magyarországot.

A jó hírek felvillanyoznak. Istenem, csak sikerülne legalább az osztrák államszerződés terén megegyezniök. Délelőtt a kazánházban dolgozom, a konyhának és a fürdőnek termelem a gőzt. Azután megrakom a tartaléktüzet a másnapi energiatermeléshez mindkét kazánban, leborítva a vékony tűzréteget vastag porszénréteggel, s „lefojtom" a kazánokat. Megfürdök és visszatérek a cellába ebédelni. Megkapjuk a hidegvacsorát is és délben fél egy tájban lezárják a cellánkat. Csak hétfőn hajnalban nyitják ki újra, mikor munkába indulunk. Délután csendes óráink alatt kerül a sor a vasárnapi elmélkedésre, imádságra. Minduntalan beleszövöm a berlini konferencia sikerét.

1954. január 25.

Szürke és hideg téli napra ébredünk. A fehér hóréteg, mely a börtönudvart borította az elmúlt napokban, elolvadt. Csak itt-ott emlékeztetnek a piszkos, szürke hóbuckák arra: nemrég még fehér volt körülöttünk minden. Dél felé a hideg ismét enyhül. A hóbuckák olvadni kezdenek. Ilyenkor a börtönudvar sártengerré változik. E héten a nappali műszakban dolgozom. Závory Tibor talicskázza be a szenet, amit a kazánokba hányok. Nehéz vastalyigája el-elakad a sárban. Nem énekli vidáman megszokott katonanótáit. Szitkozódva fordítja ki a hólétől lucskos szénport. Mindenhez odaragad a szénpor. Lapáthoz, talyiga oldalához, a kazánház tiszta kövezetéhez. Ebéd után Solymosy Szilveszter bencés tanár jön át a mosodából. Régi, kedves barát. A vasaló-részleg vezetője. Érdeklődik: mikor indulhatnak meg a „Kalander"-ral. Sokszáz kórházi lepedő vár vasalásra. Szeretnénk hozzákezdeni. A „Kalander"-nak nevezett gőzmángorló azonban sok gőzt fogyaszt. Csak akkor lehet megindítani, mikor mindkét kazánunk teljes kapacitással dolgozik. Megállapodunk, délután 2-kor kezdik meg a munkát.

Solymosy atya szelíd, hallgatag ember. A mosóüzem legnehezebb munkáját kitűnően látja el. Társai jórészt papok: Mócsy Imre jezsuita atya, a római Gregoriana egyetem volt szentírás tanára. Lékai Imre ciszterci atya, a pápakovácsi ciszterci remeteség egyik alapítója, dr. Ikvay László világi pap, a katolikus ifjúmunkásmozgalom vezetője, dr. Gyetvay Péter, Grősz érsek irodaigazgatója. A kimosott lepedőket kézierővel feszítik egyenesre. Óvatosan átengedik a gőzmángorló hengerei között. Ha már gyűrődésmentes és csontszáraz, hosszú asztalon hajtogatják össze. A munkanorma meglehetősen magas. Hangtalanul, gépies gyorsasággal, kiszámított mozdulatokkal végzik a nehéz, vizes lepedők kifeszítését. A börtön vezetősége úgy találta, ezt a fárasztó fizikai munkát a fogoly papok tudják a legjobban elvégezni. Amióta ők dolgoznak itt, a mosoda kliensei nem győzik dicsérni az „osztályonfelüli minőséget".

Brigádvezetőm, Major Béla, kis irodájában jelentéseket ír. A börtönudvar sártengere miatt az ellenőrzők is ritkábban jönnek. Nyugodtan beszélgethetünk. A vasárnapi beszélőre terelem a szót. Tegnap azok a rabok fogadhattak látogatót, akiknek neve S-től Z-ig kezdődik. Köztük Solymosy atya. A hírek érdekelnek.

— Egykori leánykongreganistám volt látogatóban — kezdi el Sólymosy atya. Retiküljében az oltáriszentséget is elhozta. Sejtette, a börtönben nem engednek minket misét mondani, vagy hallgatni. Arról fogalma sem volt: sűrű dróthálό feszül a rab és látogatója között. A rab mögött őr áll, aki minden szóra, mozdulatra figyel. A látogatók mögött pedig civilruhás nyomozó. Egyre erősködött, óvatlan pillanatban átpréseli a rácson az Oltáriszentséget rejtő kis dobozt. Őrünk fiatal ember volt. Néha előrehajolva figyelt. Olykor látogatóm barátságosan rámmosolygott. Az őr kissé elszégyellte magát. Nem hallgatózott. A „Tarziciusz missziót" azonban nem lehetett végrehajtani.

Látogatóm megkérdezte, találkoztam-e rendtársaimmal? Azt feleltem, egyedül vagyok itt. Erre kért: adjam át szívélyes üdvözleteit Csizmadia Gerő, Pálfy Aurél és Maros Cirják atyáknak. Csodálkozó szemeket meresztettem. Megmagyarázta. Bécsből „feketén" egy volt kispap érkezett. Mivel a magyar kormány 1948 óta nem enged kispapokat nyugati országokba, Rómában, Innsbruckban és Bécsben az ösztöndíjas magyar helyek mind üresekké váltak. Különösen a bécsi Pázmaneum helyzete szomorú. 30-40 kispap helyett már csak 3-4 növendéke van.

A „futár" merész tervvel érkezett. Szerinte az osztrák államszerződés megkötése küszöbön áll. A szovjet megszálló katonaság ki fog vonulni. Míg ez megtörténik, nem szabad időt vesztegetni. A magyar püspökök jelöljenek ki azonnal kispapokat Bécsbe, Innsbruckba és Rómába. Ő megszervezi kicsempészésüket. Felke-

reste a megbízható egyházi vezetőket Győrött, Székesfehérvárott, Veszprémben az egyházi vezetők örültek a tervnek, de érthetően óvatosak voltak ígéretek terén.

A „futár" az utat szerencsésen megjárta. A győri bencés tanárok segítették. Volt tanítványaik kísérték és szállították őt motorkerékpáron. A határhoz visszaérkezve, a kísérő figyelmeztette: veszélyes dolog fényes nappal a „Vasfüggönyön" áthatolni. Legjobb lenne megvárni a sötétedést. A „futár" nem hallgatott rá. Igen biztosnak érezte magát dolgában. Fényképezőgépét is elővette. Felvételeket készített a drótakadályokról. A kísérőnek csak annyi ideje maradt, hogy elmeneküljön. Megjelentek az államvédelmi nyomozók. Farkaskutyákkal, géppisztolyos őrökkel. A „futárt" elfogták. A bencés atyák reménykedtek, valami mesét talál majd ki. Arra hivatkozik: most érkezett csak Nyugatról. Nem így történt. Mindazok, akik vele szóbaálltak, őt segítették, lebuktak. Látogatóm remélte: tud hírt kapni sorsukról, ítéletükről.

Még két hírt tudott mondani. Ma kezdődik a négy nagyhatalom külügyminiszterének Berlini Konferenciája. John Foster Dulles, Anthony Eden, Wycheslav Molotov és Georges Bidault ülnek össze tárgyalni. Ennek célja: a nemzetközi feszültség csökkentése, a német békeszerződés kérdése, az osztrák államszerződés aláírásának sürgetése. Az emberek nagyon reménykednek, legalább az osztrák államszerződés ügyében sikerül megegyezésre jutni. Rákosiék érthetően félnek. Ha az orosz haderő elhagyja az osztrák megszállási övezetet és Magyarországot, a proletárdiktatúra kártyavárként összeomlik. Sokan Nagy Imre miniszterelnökben bizakodnak. Ő jószándékú. Megtenne mindent, hogy hazánk függetlensége, belső szabadsága megvalósuljon. Amíg a szovjet fegyveres erő hazánkat megszállva tartja, a sztálinista Rákosi ellen nem tehet semmit. A második hír kisebb jelentőségű. Összeesküvési per folyik Csehszlovákiában, a kivégzett *Rudolf Slanski* miniszterelnök-helyettes bűntársai ellen. Ezeket cionista, „nyugat-barát" politikai iránnyal vádolják. A sztálinisták viselkedése ugyanaz, mint az összeomlás előtt álló hitleristáké volt, idegesek, kegyetlenek. Úgy lehet jellemezni a helyzetet: „A vég kezdete". Barátaim azt remélik: nyáron mindnyájan otthon leszünk!

Míg Solymosy atya beszél, az egyik kazánt lesalakozom. A friss tűz a feszültségmérő mutatóját lassan fölfelé viszi. Az óramutató is közeledik 2 óra felé. Így hosszabb távolmaradását igazolhatja: meg kellett várnia, sikerül-e a „Kalander"-hez szükséges gőznyomást elérnem. Major Béla gyanúsnak találja a hosszú ottlétét. Kijön irodájából. Fürkészve ellenőrzi a feszmérőket, a kazánok vízszintjét. Mindent rendben talál. Szótlanul visszafelé indul. Pár lépés után azonban mégis megáll. Hátrafordulva csak ennyit mond: — Kissé vigyázhatnátok. Ne tartsatok itt papi konferenciát. Minden percben jöhet ellenőrzés.

— Béla — válaszolom — Te megfeledkezel arról: Dobermann kutyánk is van. Kétszáz méterről megérzi az ellenőrzést.

Major hitetlenül csóválja a fejét. Ebben a pillanatban Ica, a Dobermann kutya nagy ívben repül ki a kazánház mögül. Vadul ugatni kezd. Példáját követi Csuli, a kis Daxli és Bodri, a fehér kuvasz. Jelzik: Dénes József törzsőrmester, a Mosó őre közeledik felénk. Intek Solymosy atyának, el kell tűnnie. Vissza is indul. Dénes törzsőrmester örül, hogy hamarább hazamehet. Nem tesz szemrehányást. Az is lehet, kutyáinktól fél. A konyhába tér be Libor törzsőrmesterhez beszélgetni. Így a „papi konferenciát" szerencsésen megúsztuk.

1954. január 28.

Hajnali 4.30-kor váltom Gáspár Mihályt, aki az éjjeli műszakban fűt. A Jobb II. börtönosztály nehéz vasajtaja csikorogva nyílik és kilépünk a sötét, hideg börtönudvarra. A kazánház felől vidám ugatással rohan felénk Ica, a fekete Dobermann. Mögötte apró kölyök kutyái. Amint hozzánk érnek, Ica örömében akkorákat ugrik, hogy első mancsaival majdnem leveri fejemről a rab-sapkát. A kis kölyökkutyák anyjukat utánozzák. Sáros mancsaikkal nadrágomat kaparják. Persze csak a térdemig tudnak felugrani. Csodálatos: mennyi ragaszkodás és hűség van ebben a kutyacsaládban a rab-fűtőkhöz. Mennyire utálják a fegyőröket.

„Csuli" az öreg daxli-kutya Gáspár Mihály mellett marad a kazánházban. Ő Miska kedvence. Csak fejét dugja ki a kazánház ajtaja melletti lyukból, jelezve, benne is van némi jóindulat irányunkban. Mialatt az őr az ajtó kinyitásával bajlódik, Ica és kiskutyái a lyukon át eltűnnek. Mikor a kazánház melegebb, előlről ugrálnak ránk örömükben. Gáspár Miska átadja a munkahelyét és a szűkszavú tájékoztatást megsúgja: Major (Kertész) Bélát az „operatív" brigádvezető hadnagy hajnali 4 óra előtt elvitte. Magamra leszek hagyatva. Segédfűtőmmel megkezdjük a salakozást, hamuzást. Fél hatra már sistereg mindkét kazán. A feszmérők a piros vonalon vannak. Az embernek az a benyomása, mintha két toporzékoló, testében remegő, orrlyukaiból vadságot fúvó bikával állna szemben. A kazánok remegnek, dübörögnek az energiától. — 5.45-kor érkeznek a konyhások, nappali mosósok. Jövetelüket a kutyák élénk ugatással jelzik. Hat órakor megszólaltatjuk a kazánház dudáját! Sisteregve rohan az energia az üzem felé. Biztos hangjával beleolvad a kőbányai gyárak füttykoncertjébe. Nemsokára megjelenik Széky Gábor, a fürdő kezelője. Óvatosan félrehív. Közli, hogy Major (Kertész) Béla fél öt óta ír szobájában. Állítólag rólam van szó. Viselkedésemről, politikai magatartásomról, munkateljesítményemről. Széky kacsint: — Ha így megy, még te is résztveszel a berlini konferencián!

Major Béla csak kilenc felé jön vissza. Semmit sem szól. Mi sem kérdezzük őt. Ellenőriz mindent. Elviszi az előző hét termelési feljegyzéseit, hogy könyvébe beírja. Tíz óra tájban ismeretlen, magas fegyőrőrmester jelenik meg. Szokás szerint „vigyázzt" vezénylek. Annyit jelent, hogy én és Tibi segédem vigyázzba állunk, a dühösen ugató kutyák pedig gyanakvó pillantással eltűnnek a kazánok mögött. Nem akarok hinni füleimnek. Az őrmester megkérdezi: Melyik maguk közül dr. Ispánki Béla. Eddig csak rohadt, piszkos fasiszta megszólítást hallottam. Meglepetten válaszolom, én vagyok. Munkanadrágom fekete a széntől, a kazánházi nagy meleg miatt csak egy vékony csíkos kabát van rajtam. Az őrmester megkérdezi: — Nincs magának valami jobb ruhája? — Van, felelem, a zárkámban. — Jó, akkor elmegyünk a zárkájába. Előbb meg kell mosakodnia. Gyorsan lavórt kerítek, derékig lemosdok. — Nem kell sietnie — van idő, mondja ő. A keze miért olyan fekete? A hosszú vasrudaktól, melyeket a fűtésnél használunk.

— Van itt mosópor, meg kefe, hogy kezét jobban lesúrolja? Előveszem a mosóport, a kefét, többször is lesúrolom a kezeimet. Persze a korom a bőrömbe ette be magát, nem lehet eltávolítani. — Nem baj, ha fekete, mondom, fő, hogy becsületes legyen. — Visszamegyünk az osztályba, felöltözöm a „jobbik" rabruhába. Alulról a csíkos nyári ruhát is felveszem. Biztos, ami biztos. Ki tudja, hova visznek, mi-

lyen a fűtés ott. A hidegben sohasem árt jól felöltözve lenni. Kétszáz cigarettát is viszek magammal. Az őrmester fejét csóválja. — Nem hiszem, hogy ott, ahová megy, szükség lesz erre. Tőlem vigye, ha akarja. — s hozzá teszi: „Doktor úr". Jól megnézem őt, nem gúnyolódik. Udvariasnak, szívesnek látszik. A csillagközépen lévő osztályirodába megyünk. A falnál báró Csávossy Elemér jezsuita tartományfőnök és Mócsy Imre jezsuita egyetemi tanár állnak. Kissé odébb vékony, beesett arcú rab. Ismerősnek találom, de első pillantásra nem tudnám megmondani kicsoda. Az őrmester bemegy az irodába. Jelenti előállításomat. Jó alkalom megkérdezni az „ismeretlentől", kicsoda. — Nem ismersz rám ?— kérdi. — Nem. — Kerkai Jenő vagyok, — szól a háború előtti évek magyar parasztifjúsági mozgalmának, a KALOT-nak életrehívója és vezetője. — Csak nem vagy beteg? — nem lehet rádismerni. — Mellhártyagyulladásom volt, szövődményekkel. Gyógykezelést nem kaptam. — Szemüveged hol van? — kérdem. — Régen eltörött. Nem engedik pótolni. Tudod, azt mondják, a rabnak nincs szüksége arra, hogy a börtönben is leselkedjék. Az egyik szememre már teljesen megvakultam. A másik szemem látása gyengül.

Közben ötödik rab is csatlakozik hozzánk. Elekes József, volt bencés kispap. Simulékony és ravasz börtönbesúgó. Francia-német szakos tanárnak készült.

Az őrmester kijön. Egyenként küld be minket az irodába. Ott civil nyomozó. Ellenőrzik adatainkat. Egy őr leltározza ruhadarabjainkat is. Bediktálom, mint fűtő két öltönnyel rendelkezem. Az őrök tanakodnak, megengedhetik-e nekem ezt. Az egyik egyszerűen beírja: két öltönyt visz. Befejezi a vitát.

Az udvaron rabszállító autó vár ránk. Beülünk. — A vasajtót kívülről ránk zárják. Elekes mindjárt beszédes lesz. Mit gondolunk, hova visznek bennünket? Kissé zavarban vagyok. Hogyan közöljem társaimmal, vigyázzanak erre az emberre. Odafordulok báró Csávossy Elemér tartományfőnökhöz. — Mivel nem ismerjük egymást, először mutatkozzunk be. Dr. Ispánki Béla vagyok, a Mindszenty perből. Római katolikus lelkész. Közben szemmel intek báró Csávossy-nak. A komédiára szükség van Elekes József miatt. Ugyanezt ismétlem Mócsy Imre és Kerkai Jenő felé is. Mindjárt kapcsolnak. Elekes József csodálkozik, hogy mi „nem ismerjük" egymást. Megállapítja: — Szóval négy papi személy. Három jezsuita, egy volt bencés kispap. Miért és hova visznek el bennünket?

— Majd megtudjuk, mikor odaérkezünk — válaszolom. Egyelőre a város központja felé haladunk. Kitekintek a kis ablakon, időről-időre tájékoztatom a többieket, hol vagyunk. Közben Kerkai atya beszélgetésbe ereszkedik Elekessel. Azalatt Mócsy Imrének és báró Csávossynak halkan megsúgom, nagyon kell vigyázni Elekesre, főleg ha egy zárkába kerülnénk vele. Megköszönik a figyelmeztetést.

Az autó nemsokára a Dunahídon megy át. A Markó utcai börtön és az ÁVÓ pesti központja, a Jászai Mari téri betonpalota már nem jöhet számításba. A Fő utcai Államvédelmi Fogház az egyetlen lehetőség, hacsak nem visznek „lelkigyakorlatra" bennünket a jezsuita Manréza lelkigyakorlatos házba: Mócsy, Kerkai és Csávossy jól tudják, hogy rendjüknek e háza most a szovjetorosz kémelhárító központja. Mócsy Imre jót nevet az „akasztófahumoromon". Csakhamar kiderül, hogy a Duna budai partján haladunk, így a Fő utcai Államvédelmi Fogházba visznek bennünket.

Megérkezünk. Külön-külön visznek el bennünket az őrszobára. Csak a zsebeimet forgatják ki, még a cipőfűzőt sem veszik el. Cigarettámat leltárba veszik. A dohányzást így nem fogják megengedni. A második emeletre kerülök. Magánzárkába, meglehetősen nagy, bár csak egy ágy van benne. Az őrök csendes gyanakvással néznek, nem ismernek. Valóban, először járok ebben a fogházban, melynek borzalmairól annyit hallottam. Az őrök még filc-cipőt viselnek. Oly csend van, mint egy halottaskamrában. Ebédet is kapok: csajkában kevés, de ízletes levest, borsó-főzeléket, igen keveset, kis szelet kenyérrel. A zárkában van egy vödör ivóvíz. Ez az egyetlen, amiből eleget adnak. W.C. csésze is van. Nem kell mindig kikopogni, félórákat várni, míg az embert szükségletre engedik ki.

Leülök az ágy szélére. Várok. Az őr többször benéz. Szokás ez az újonnan érkezettekkel. Majd megunja. Mikor már nem jön gyakori ellenőrzésre, elolvasom a falra karcolt neveket. Sok név, sok sorsot és tragédiát takar. Bár mésszel le vannak festve a karcolások, a rajzokból, jelképekből, nevekből, versekből sok ismerősre bukkanok. Egy részük már nem él. Megtette nagy vallomását az akasztófa árnyékában. Hitéről: szabadságban és emberiességben. A cella egyik fala tíz-húszjegyű számításokkal van tele. Hatalmas oszlopok számjegyekből, függvények és mindenféle matematikai szimbólumok. Annak a neve is ott volt, aki készítette, de mélyen kihúzták valami fémeszközzel. Csak annyi olvasható még, hogy repülőgép-konstruktőr volt. Ez biztos a bolondokházában végezte be életét, bár a kommunisták az elmebetegeket is fel szokták akasztani. Egy másik helyen a Noszlopi család tagjainak neve van bekarcolva, szépen sorjában, koruk megadása mellett. A nyugati határon fogták el őket, disszidálás közben. Még a kisgyermekeket is ebben a zárkában tartotta az Államvédelem. Mellettük megható kérelem van a falra karcolva: 22 éves vagyok, 19 éves menyasszonyommal akartam Nyugatra menekülni. Menyasszonyom ott maradt holtan az államvédelmisták sortüzében pár méterre a szabadságot jelentő drótakadály előtt. Megsebesülve idekerültem, halálraítéltek. Várom a kivégzésem napját, hogy menyasszonyommal Istennél együtt lehessek. Testvér, ne feledkezzél rólunk el imádságodban. Ha egyszer kikerülnél, vidd el a hírt bánatos édesanyáinknak. Mellette az édesanyák pontos címe. Megjegyzem pontosan az adatokat.

1954. február 3.

Hatodik napja vagyok a Fő utcai Államvédelmi Fogház-ban. Kihallgatásra még nem vittek. Régi nyomozói taktika a „puhítási idő". Az új rabnak a teljes magány, mindentől való elzártság idegpróbát jelent. A percek, órák, napok ólomlassúsággal telnek. A gondolatok viszont gyorsan kergetőznek. A rab igyekszik saját magának választ adni a kérdésre: mi lesz a sorsa. Egyik percben derűsnek, reményteljesnek lát mindent. A másikban elsötétül fölötte az ég. Vannak rabok, akik ilyenkor pár nap alatt megőszülnek. Főleg, aki még sohasem volt egyedül és a külvilágtól elszakítva.

Az őrök hallgatagok. Háromszor nyitják ki a cellaajtót napjában. Reggel, délben és este. Étkezések alkalmával. Ilyenkor kiviszem csajkámat, melyet előző étkezésem alkalmával kaptam. A folyosón lévő asztalra teszem. Felveszek egy má-

sikat, melyben étel van. A csajkák kétrészesek. Reggel az alsó részben feketekávé, a felsőben kenyér. Délben alul leves, felül főzelék hússal, vagy tészta. Este alul főzelék, felül ismét egy darab kenyér. Az őr, némán áll a cellaajtónál. Az osztályvezető törzsőrmester az asztalnál áll ugyanolyan szoborszerű némasággal. Minden halálos csendben történik.

A szertartásos három nyitáson felül nem zavarnak. Elég ritkán hallom a cellaajtó kémlelőnyílásának fedőlapját megkoccanni. Eszerint az ellenőrzés sem gyakori. A magam részéről örülök a nyugalomnak. Engem a csenddel nem tudnak idegfeszültségbe hozni. Beosztom időmet imádság, séta, pihenés között. Két vagon szén naponkénti kazánba lapátolása után jól esik a kikapcsolódás. A séta ugyan hiányzik. A dohányzás is. De főleg az olvasnivaló. Mindegy. Tűrni kell.

Ma öt éve annak, hogy a Mindszenty per tárgyalása elkezdődött. Magam elé idézem az akkori eseményeket. A hét vádlott közül dr. Tóth László meghalt a váci „Állambiztonsági Intézetben". Dr. Baranyay Jusztin tehetetlen roncsként fekszik a Gyűjtőfogház kórházában. Rabtársai etetik, tartják tisztán, gondozzák. Dr. Nagy Miklós szabadult, plébánosként működik egy kis hegyi faluban. Dr. Zakar András is szabadult, sorsáról nem tudok semmit. Már csak hárman vagyunk börtönben: Mindszenty bíboros, herceg Esterházy és én. Remélem, társaim sem feledkeznek meg az évfordulóról. Abban biztos vagyok: dr. Nagy Miklós ma értünk ajánlja fel szentmiséjét.

Délelőtt tíz óra felé zömök törzsőrmester nyitja ki zárkámat. Katonásan jelentem: létszám egy fő. Vizsgáló szemekkel végigfut a zárkán. Antantszíja, revolvertáska van rajta: ezek szerint ő az őrparancsnok. Nem talál kifogásolnivalót. Megkérdezi, honnan hoztak ide.

— A Gyűjtőfogházból.

— Mióta van letartóztatásban?

— Több mint öt év óta.

— Mekkora az ítélete?

— Tizenöt év!

Meglepetéstől füttyent egyet. — Tizenöt év, az már komoly! Volt Maga Kistarcsán?

— Nem!

— Recsken?

— Annál rosszabb helyeken voltam!

— Hol?

— A váci Állambiztonsági Intézetben 1950-től 1952-ig. Az Andrássy út 60-ban, Zalka Máté laktanyában.

— Első ízben van itt?

— Igen!

— Csak vigyázzon, semmi baj ne legyen! Mondja, miért olyan fekete a keze?

— Kazánfűtő vagyok. Hosszú vasrudakkal szakítom fel a salakot, egyengetem a parazsat. A vasrudak kormosak. A korom beeszi magát a bőrbe. Szappan és víz nem veszi le. Majd le fog kopni!

— Így nem mehet kihallgatásra. A fölöttesek kifogásolni fogják. Majd szólok bajtársamnak. Kap kefét és mosóport. Az biztos leveszi a feketeséget.

Az őrparancsnok elmegy. Nemsokára jön az őr. Elvisz a folyosó végére, a mosdóhelyiségbe. Súrolom kezemet Vim-mel, mosóporral, kefével. A szénpor csak nem akar a bőrből teljesen kijönni. Mindenesetre kissé fehérebb lesz a kezem. Közben még egy őr is odajön. Faggatnak, melyik börtönökben jártam, mit dolgozok. Meglepetésemre feltűnően kedvesek.

Alig érek a cellámba, máris újabb őr nyit be. Magas, erős szakaszvezető. — Jöjjön velem — szól. A folyosón szapora lépésekkel megyek előtte. Megállít.

— Kérem, nem kell szaladnia. Kényelmes, nyugodt lépésekkel menjen. Van idő bőven, nem kell sietni!

A folyosó végén kinyitja a nagy vasajtót. Int, várjak, míg ismét becsukja. A lépcsőházban lefelé megyünk. Az első emeletre. Valamikor a Pestvidéki Törvényszék ügyészségi része volt. Most Államvédelmi Nyomozóosztály. A folyosó közepe táján szól, álljak meg. Bekopog az ajtón. Belülről hang jelzi, beléphetünk. A tizedes katonásan jelenti: Dr. Ispánki Béla őrizetest kihallgatásra előállítottam. A kihallgatószoba tiszta, tágas helyiség. Egyszerű, de ápolt bútorzattal. Az íróasztal mögött kopaszodó, fiatal főhadnagy áll. Erős termetű, világosbarna hajjal, megnyerő külsővel. Kissé meghajlik.

— Galambos István főhadnagy vagyok.

— Dr. Ispánki Béla vagyok.

— Kérem foglaljon helyet.

Nagyon furcsa képet vághatok, mert a főhadnagy megkérdezi:

— Ugye maga nem hiszi, hogy engem Galambosnak hívnak?

— Őszintén mondva: nem! Abban biztos vagyok, engem dr. Ispánkinak hívnak. De a múltban az államvédelmi tisztek nem mondták meg nevüket. Álneveket használtak. A Dzserzsinszkij nyomozóiskola fő-alapelve volt a titokzatoskodás. Ezért minden rabban benne él a kétkedés.

— Mikor a múltban kihallgatták nem mutatkoztak be a kihallgató tisztek?

— Nem!

— Nevüket sem tudja?

— A legtöbbét tudom. Nem mindegyikét.

— Kik voltak azok?

— Hogy a „fejeseknél" kezdjem: Eisenberger Benő mellényszabó, aki Péter Gábor néven, altábornagyi rangban volt az Államvédelem feje. Décsi Gyula alezredes, valódi neve Deutsch vagy Daumwebel. A háború előtt állítólag vidéken volt ügyvéd. Dr. Lusztig Sándor főhadnagy. Ajtai Pál hadnagy. Dékány András főhadnagy. Azonkívül egy kövér, lassúmozgású őrnagy. Aranykeretes szemüveget viselt. Az „összeesküvési főcsoport" vezetője volt. A neve olyasfajta mint: Gács, Gat, vagy Gál. Décsi kihallgatásainál mindig jelen volt Szüsz Ernő őrnagy, aki Szücs néven szerepelt. A Katonapolitikai Intézetben két kihallgatóm volt. Bencsik András őrnagy. Ő Berkesi néven szerepelt akkor, Szörényi Endre őrnagy.

— Mi történt velük? Tud valamit sorsukról?

— Szüsz Ernő, ahogy rabnyelven mondjuk, „kifüstölt" a világ kéményén. Mint angol kémet felakasztották. Péter Gábor és Décsi a Gyűjtőfogház Kisfogházában vannak. A második emeleten. Lehet, hogy valamelyikük éppen korábbi cellámat foglalja el. Berkesi-Bencsiket a Gyűjtőfogház lakatosműhelyében láttam utoljára. Hasonló ítéletet kapott mint én. Azóta a takarítóbrigádba került. Szörényi, ha jól

tudom, Vácott ül. A két utóbbi kémelhárító olykor eltűnik. — Bevetésen van mint besugó az újabban lebukott rabok mellett. A többiek sorsáról nem tudok.

— Jó nyomozó lenne magából: pontosan figyelemmel kíséri egykori kihallgatóinak sorsát!

— Nem cserélném fel papi hivatásomat semmiféle nyomozásért. Csak azért érdekel sorsuk, mert igazolva látom a régi mondást: A forradalom felfalja saját gyermekeit. Sohasem felejtem el találkozásomat Berkesi-Bencsikkel. 1952 őszén a Gyűjtőfogház udvarán mint vasbetonszerelő dolgoztam. Kalapáccsal hajlítgattam a vasrudakat a betonöntvényekhez. Mellettem vonultak el fürdőbe a lakatosok, egyszercsak észreveszem, egy gyűröttképű rab szemeit összehúzva néz felém. Ismerősnek látszik. Mikor rámosolygok, szégyenkezve horgasztja le a fejét. Megérdeklődtem, kicsoda. — Nem ismered meg Berkesi-Bencsik Andrást, a Katonapolitikai Intézet kegyetlen őrnagyát? — válaszolta Soós Vilmos rabtársam. — Ő volt az, aki engem vallatásnál úgy megvert, hogy hetekig eszméletlenül feküdtem a 10.sz. Helyőrségi Kórházban. Valóban nem ismertem meg. Másként nézett ki elegáns őrnagyi egyenruhájában éjszakai kihallgatásaimnál. Másként most kopaszra nyírva, olajos-piszkos darócruhában.

— Miről beszélnek egymással, ha találkoznak?

— Berkesi-Bencsikkel, vagy társaival nem állok szóba. Ugyanazok maradtak, akik voltak. Hála Istennek nem kellett vele soha együtt dolgoznom.

— Sohasem dolgozott még együtt volt államvédelmi nyomozóval?

— De igen!

— Például kivel?

— A kőműves-brigádban Zalán Lajos százados volt brigádvezetőm.

— Vele sem állt szóba? Az embernek csak kell beszélnie azzal, akivel együtt dolgozik.

— Akármilyen hihetetlen, egyetlen szót sem váltottam vele. Megmondta: ezt vagy azt kell csinálni. Szótlanul végeztem munkámat. Nem méltattam egyetlen szóra sem.

— Mi kifogása Zalán ellen?

— Közönséges gyilkos. Azért ül, mert a kihallgatott politikai foglyot gumibottal agyonverte. Ha a börtönben észrevette, hogy két fogoly munkaközben beszélget, feljelentette őket a börtön nyomozói előtt. Az illetőket munka után vaslánccal gúzsbakötötték 3-4 órára, vagy gumibottal kékre-zöldre verték. Kérdem én: volna gyomra főhadnagy úrnak ilyen emberrel egy szót is váltani?

— Más államvédelmi tiszttel nem dolgozott együtt?

— Brigádvezetőm a kazánházban szintén lebukott államvédelmi százados. Major Bélának hívják. Állítólag a rendes neve Kertész Lajos. A Mindszenty ügyben is nyomozott annakidején. Munkánk természetesen sokkal komplikáltabb, mint a kőműves-munka. Nekünk kell szerelni. Jól megértjük egymást. A politikát, vagy személyi dolgokat kikapcsoljuk. Kizárólag arról beszélgetünk, ami a munkára vonatkozik. Foglalkozása vasesztergályos. A gépek javítását végzi. Szívesen segítek neki. Sokat lehetne tanulni tőle. A fűtést, meg az esetleges kőművesmunkát mi végezzük. Ő egészen más ember, mint Zalán. Vele lehet együtt dolgozni.

— Miért ítélték el Major Bélát?

— Sohasem kérdeztem tőle. Ahogy hallottam:, gépkocsin üldözött valakit, aki a jugoszláv határ felé menekült. Az üldözött kitűnő autóvezető volt. Major nem tudta utolérni. Száguldás közben rostává lőtte autóját, valószínű az üldözöttet is. Ebből még nem lett volna baja. Abban az időben az ávósoknak egyenesen kötelessége volt a menekülőt lelőni. Azonban a menekülő aktatáskája is eltűnt, amiben fontos iratok, névsorok voltak benne. Ezt nem bocsájtották meg Major Bélának. Korábban oly megbízható volt, hogy Rákosi Mátyás személyi biztonságára vigyázott.

— Érdekes dolog lehet ilyen emberekkel találkozni. Közös zárkán sohasem volt államvédelmi nyomozóval?

— Soha!

Galambos kinyitja az íróasztal mögött lévő páncélszekrényt. Iratokat vesz ki. Maga elé teszi.

— Doktor Úr, én most felül fogom vizsgálni a maga ügyét. Látja, mi most meg merjük mondani nevünket. Mióta maga börtönben van, sok minden megváltozott. A kihallgatások nappal vannak. A kihallgatottakat nem verik gumibottal. Többször fogunk itt találkozni. Végigmegyünk a jegyzőkönyveken, amelyeket az Andrássy út 60-ban vettek fel. Szeretném, ha teljes őszinteséggel válaszolna kérdéseimre. A maga ügye az egyetlen a Mindszenty-per vádlottai közül, mely még nincs egészen tisztázva. Mindjárt el is kezdjük. Mondja el röviden élettörténetét.

— Mielőtt életrajzomat elkezdeném, szeretnék mondani valamit!

— Tessék! Van elég időnk.

— 1949-ben sok katonatiszttel voltam együtt a Gyűjtőfogházban. Egy részük a Szovjetunióból tért haza, hadifogságból. Mesélték, minden táborban volt külön írószoba. A hadifoglyokat a legkülönbözőbb időben szólították ki barakkjaikból életrajzot írni. Volt olyan, aki kétszázszor írta le életrajzát. Hol reggel hívták, hol éjfélkor, hol ebéd előtt, hol ebéd után. Nem akartam elhinni, hogy ez így történhetett. 1950-ben a váci Állambiztonsági Intézetbe szállítottak bennünket. Lassan meggyőződtem arról, az igazságot mondták. Engem is hol nappal vittek el életrajzot írni, hol éjjel. A nyomozók, úgy látszik, abban reménykednek, a rab álmából felriasztva, fáradtságból vagy feledékenységből őszinteségi rohamot kap. Valami olyat ír, amit még nem írt le előzőleg. Akkor majd gyúrni kezdik és kinyomják belőle az utolsó adatokat, mint ahogy a fogkrémes tubusból szorítják ki a fogkrém-maradékot. Csak azt érik el: a rab gondolkodás nélkül, automatikusan írja életrajzát. Mint ahogy az iskolás gyermek hadarja a Miatyánkot. Három héttel ezelőtt írtam le utoljára életrajzomat. Csak ugyanazokat tudom elmondani. Se többet, se kevesebbet, automatikusan, gondolkodás nélkül, mint egy betanult verset.

— Csak mondja el nyugodtan mégegyszer!

— Újpesten születtem 1916. október 30-án. Édesapám MÁV állomás elöljáró volt. Kilencen voltunk testvérek. Az elemi iskola és a gimnázium négy-négy osztályát Újpesten végeztem. 1941-ben vettek fel Esztergomba kispapnak. Ott végeztem el a gimnázium felső négy osztályát a Szt. Benedek Rend főgimnáziumában. 1935-ben kitüntetéssel érettségiztem. Elöljáróim Rómába küldtek felsőbb tanulmányokra, a Német-Magyar Kollégiumba. 1938-ban a pápai Szent Gergely egyetemen licenciátust szereztem bölcseletből, 1943-ban pedig a legnagyobb kitüntetéssel

doktoráltam teológiából. Hazatérésem után Esztergomba neveztek ki udvari papnak. Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás mellé. 1944 tavaszán hercegprímási szertartóvá neveztek ki. Serédi Jusztinián bíboros 1945 tavaszán meghalt, én tovább szolgáltam szertartói minőségben dr. Drahos János káptalani helytartó, majd Mindszenty József bíboros-prímás alatt. 1946. márciusában Rómába mentem a filozófiai doktorátus megszerzésére. 1947 áprilisában tértem haza. A budai Szent Imre Kollégiumban lettem tanulmányi felügyelő. Onnan vett őrizetbe az Államvédelmi Osztály 1948. november 26-án. Katona nem voltam. Politikai Párt tagja sem. Semmiféle alkotmányra soha fel nem esküdtem. Állami tisztséget nem viseltem.

Galambos figyelmesen kíséri előző életrajzaim szövegét. Megkérdezi: — Élnek még szülei?

— Édesapámat elvesztettem, mikor 7 éves voltam. Csak édesanyám él.

— Testvérei?

— A kommunista párt jóvoltából főleg gyári munkások.

— Hogyhogy?

— Nem léptek be a Kommunista Pártba. Elvesztették állásaikat. Az egyik a budapesti Berlitz Iskola igazgatója volt. A nyelviskolát elvették, őt internálták. A másik a Magyar Államvasútak külföldi jegyosztályán dolgozott intézői rangban. Kényszernyugdíjazták. Most gyári munkás. Apáca nővérem okleveles tanárnő. Nem engedik tanítani. Éjjeli műszakban vasmunkásnőként kell dolgoznia. A harmadik főkönyvvizsgáló, közgazdasági doktor. Őt sem engedik hivatásában dolgozni. Magamat nem is említem. Családunk számára nem sok jót hozott a „felszabadulás".

— Talán magukban van a hiba?

— Igaz, van egy eredeti bűnünk!

— Mi az?

— Ezt a kérdést már megválaszoltam egyszer fogságom alatt. Vácott, 1951 nyarán Farkas Mihály fia hallgatott ki. A kihallgatás a Berlitz Nyelviskola elvételével és nővérem sorsával volt kapcsolatban. Farkas Vladimir dühösen kipattant: Miért, talán maga ártatlannak tartja magát? Csendesen válaszoltam: Nem. Sajnos nagyon nagy bűnöm van. Mi az? — kérdezte felcsillanó szemmel. — Hogy magyarnak és kereszténynek születtem! Látnia kellett volna, milyen hatással volt e válasz Farkas Vladimirre. Piros lett, mint a paprika. Magából kikelve ordította: Fegyelmit fog kapni! Takarodjék innen!

Jobban nem találhattam volna szíven. Remélem, válaszomat nem fogja elfelejteni. A hiba nem bennünk van. Inkább abban van: akármilyen idegen megszálló érkezik az országba, mindig lesznek úgynevezett „sameszek", akik azokat kiszolgálják. A sameszeknek általában jól megy a dolga. Legalábbis amíg a megszállás tart. Aki azonban ragaszkodik a független és szabad magyar nemzet gondolatához, mindig szenvedni fog. Saját hazájában bújdosó lesz. Üldözik, bántják, hazaárulónak kiáltják ki.

— Hm. Ez érdekes. Ha amerikai megszállók volnának az országban, magát akkoris üldöznék?

— Nem vagyok vásári tenyérjós. Nem szeretek jósolni. Minden attól függ: tiszteletben tartja-e a megszálló hatalom hazánk szabadságát. Nem hinném, hogy a

távoli és gazdag Amerika országunkat politikai, vagy gazdasági gyarmattá akarná változtatni. Egészen nevetséges dolog lenne még gondolni is erre. Amit én leszegezek, egyszerű tapasztalati tény. A kivégzett Pálfy-Österreicher altábornagy kedvenc mondásával tudom legjobban visszaadni: Aki egyszer ellenáll, mindig ellenáll. Aki egyszer lakáj, mindig lakáj. Mert csak a fenék változik, a nyelv mindig ugyanaz marad. A kifejezés kissé népies. Ne tessék rajta megbotránkozni. Jól kidomborítja az igazságot!

— Mi történt Pálfy-Österreicherrel?

— 1949. október 24-én, kilenc napra Rajk kivégzése után, őt is felakasztották. Most a csillagok közt elmélkedik: érdemes volt-e a Kommunista Pártért áldozatokat hoznia. Ha mégegyszer újraszületik, bizonyára ő se lép be a Pártba.

Galambos maga elé mélyed. Lassan, szinte szótagolva mondja: — Bizonyos bűncselekményeknél a párttagság nem enyhítő körülmény. Sőt! Súlyosbításként esik latba, ha a Párt emel fel valakit magas pozicióba és az illető a bizalommal visszaél. De mára elég ennyi.

Galambos feltárcsázza az őrszobát. Kéri, vigyenek vissza cellámba.

Míg az őr megérkezik, megkérdezi: — Kívánsága, panasza van-e?

— Kissé elszoktam az ilyen Államvédelmi Fogházaktól, nem tudom mi itt most a szokás. Letétben van 200 cigarettám. Jogerősen elítélt rab vagyok. Miért nem engedik meg azt, hogy cigarettázzak?

— A dohányzás ebben a Fogházban nincs megengedve.

— Régen a rabok az udvaron, deszkapalánkok közt sétáltak 10-15 percig. Vajon ez is megszűnt?

— Maga egyedül van nagy zárkában. Kényelmesebben tud ott sétálni, mint szűk deszkaólban. Ablakát kinyitja, annyi levegő jön be, amennyit akar. Az udvar amúgy is vizes, sáros ilyenkor. Más volna a helyzet, ha ablaktalan cellában volna.

— Fürdés, könyvolvasás és hasonló dolgok ismeretesek itt?

— Nem vitték le magát a fürdőbe szombaton?

— Nem!

— Majd intézkedni fogok. Könyvet is kap. Fürdés is lesz.

— Köszönöm!

Az őr kopog. Felállok. Galambos is feláll. Fejét barátságosan meghajtva búcsúzik.

1954. február 4.

Reggeli osztásnál őröm hallgatagon áll cellám ajtajánál, mint Szt. Brunónak, a karthauziak alapítójának római szobra. Mikor a csajkával visszatérek, ujjával a küszöbre mutat. Az ajtókerethez támasztva könyv fekszik. Elveszem. Az ágyszélén ülve, reggelizés közben, belelapozok. Olasz kommunista orvos műve. Apuliai száműzetésének és a hírhedt Ventotene szigeten töltött éveinek szenvedéseiről szól. Érdekesnek ígérkezik. Főleg jó összehasonlításként Mussolini és Sztálin börtönrendszerei között. Mielőtt olvasásba kezdenék, reggeli elmélkedésemet végzem el. Sétálva, mint az ókor athéni filozófusai, a peripatetikusok.

Kulcszörrenés zökkent ki gondolataimból. Rosszkinézésű szakaszvezető jön értem, hogy kihallgatásra vigyen. Megindulok. Kényelmes lépésekkel. — Iparkodjon— mordul rám. Nem szállok vitába vele. Egyike lehet a korábbi, embertelen gárdának. Futni sem futok. Meg kell tanulnia: más idők járnak.

Galambos udvariasan hogylétem felől érdeklődik.

—Kisebb gyomorfájáson kívül semmi bajom — válaszolom.

— Mi baj van a gyomrával?

— Nem tudom. Lehet, hogy az étel kevés. Lehet, a dohányzás elmaradása miatt sok a gyomorsavam.

— Jelentkezzék orvosi vizitre!

— Hihetetlennek hangzik. Öt év alatt csak egyszer voltam orvosi viziten, akkor is tréfából. Nem szeretek orvosi vizitekre járni. Egészséges vagyok. Az átmeneti bajok maguktól elmulnak.

— Hogy érti: tréfából ment orvosi vizitre?

— 1949-ben, a Gyűjtőfogházban, dr. Trencsényi Schwartz Dezső volt az orvos. Panaszt emeltünk nála. A börtönvezetőség elvette minden rabtól a WC papírt. Rokonságunkkal is közölték: a jövőben a WC papír beadása szigorúan tilos. Kértük, mint az egészség őre, tiltakozzék az embertelen rendelkezés ellen. Azt válaszolta: Újabb kutatások szerint a papír használata egészségtelen. Térjünk át Mohamed mosakodó módszerére. Dühbe gurultunk. A következő orvosi vizetre zárkánk öt lakója kivonult. Mindnyájan aranyeres bántalmakról panaszkodtunk. Dr. Trencsényi-Schwartz mindnyájunkat levetkőztetett, megvizsgált. Semmi bajt nem talált. Ismét csak Mohamed módszerét ajánlotta. Az esetnek hamarosan híre ment a Jobb III. osztályon. Egyre többen jelentkeztek, hogy a doktor — bocsánat a kifejezésért — fenekükbe belenézzen. A doktor is rájött: gúnyt akartunk belőle űzni. Ha valaki aranyeres bántalmakkal jelentkezett, elpirult. Vizsgálat nélkül hashajtót rendelt. Ez volt az egyetlen orvosi vizitem a börtönben.

Galambos jót nevet az eseten.

— Miért tiltották meg a WC papír használatát?

— Akkoriban még saját cipőnkben jártunk. Ha a talp elkopott, a cipőt szennyes fehérneműkkel kiadtuk. Rokonaink megtalpaltatták a cipőt. A következő tisztasági csomagban beküldték. Volt velünk egy J. Balogh Mihály nevű veszedelmes börtönbesúgó. Feltűnően magas, vékony, görbehátú fiatalember. Akkora volt a cipője mint a hegedűtok. Kiadta javításra. Az elnyütt talp alá WC papírra írt „feketelevelet" tett. Az ellenőrző börtönőr megtalálta. J. Balogh kisebb fegyelmi büntetést kapott. A súlyos büntetés minket ért: nem kaptunk többé sem WC papírt, sem másféle papírt. Az volt a véleményünk: A besúgó szándékosan követte el a provokációt. Sőt! A börtön vezetőjének tudtával. Régóta tervezték a politikai foglyok helyzetének szigorítását. Törvényes látszatot akartak kelteni. A J. Balogh-eset után hivatkozni tudtak arra: a politikai foglyok visszaélnek a „kedvezményekkel".

— Térjünk vissza gyomorfájásához. A letartóztatottak sokszor izgulnak a kihallgatások előtt. Nem tudják előre, mit kérdeznek tőlük. Nem tudják, mit feleljenek majd. Hátha az ideges feszültség váltja ki magában a gyomorfájást?

— Talán 1948-ban jogosult volt e kérdés. Életemben először voltam letartóztatásban. Az Andrássy út 60 nyomozóinak kegyetlenkedéseiről sokat hallottam.

Amit tapasztaltam, fölülmúlt minden képzeletet. Nem mindegy, hogy az embert 33 éves korában gumibottal agyonverik, vagy hogy pár nap múltán szabadon engedik. Beletelik bizonyos időbe, míg az ember sorsának megadja magát. Bevallom, először izgultam. De már rég túl vagyok rajta.

— Nem akarom erőltetni. Ha szüksége van, nyugodtan jelentkezzék orvosi vizitre. Most térjünk át a kihallgatás anyagára. Átnéztem életrajzait. Szeretném, ha kissé bővebben beszélne Rómában töltött éveiről. 1935-ben kitüntetéssel érettségizett. Elöljárói ösztöndíjas tanulóként kiküldték a római Német-Magyar Kollégiumba. A pápai Szt. Gergely Egyetemen három év után bölcseletből licenciátusi fokozatot ért el. „Magna cum laude", azaz nagy kitüntetéssel. Ez 1938-ban volt. Utána teológiát tanult öt évig. Teológiai tanulmányait doktorátusi fokozattal fejezte be 1943-ban. „Maxima cum laude", a legnagyobb kitüntetéssel. Az Egyetem nagydí-jára terjesztették fel. Emil Lengeling nevű német tanulótársával együtt. Sorshúzás útján döntötték el a díj sorsát. A német nevét húzták ki a kalapból. Az aranyérmet ő nyerte. Mi lett ezzel a Lengeling nevűvel?

— Kitűnő liturgikus tanár, valamelyik német egyetemen tanít.

— Mégis csak „peches" ember maga. A sorshúzásnál is veszített. A másik egyetemi tanár lett, maga meg fűtő a Gyűjtőfogházban.

— A franciáknak van egy kedvenc mondása: C'est la vie. — Magyarul: ilyen az emberi sors. Rövid távon nézve, emberi sorsom talán tragikusnak látszik. Kérdem, ötszáz év múlva mit számít majd, hol dolgozott az egyik, hol a másik. A fő dolog: ki-ki állja meg helyét ott, ahol van!

— Vegyük az első éveket. Milyen tantárgyakat tanult bölcseletből?

— Logikát, ontológiát, elméleti és gyakorlati pszichológiát, kozmológiát, szociológiát. Filozófia-történetet. A görög, arab, zsidó, középkori és újkori bölcselők rendszereit. De, engedje meg a kérdést: mi köze van mindennek peremhez?

— A kérdés megokolását bízza ránk. Tudjuk, miért kérdezzük mindezt. Mi volt bölcseletből kedvenc tantárgya?

— A szociológia.

— Írt e témakörből könyvet, tudományos értekezést? Látom, a doktori értekezése: A szabadakarat problémája Szt. Ágostonnál — nem szigorúan ehhez a témakörhöz tartozik.

— Abban az időben kezdték meghonosítani a szokást, minden egyetemi hallgató, aki vég-szigorlatra készül, mutassa meg alkalmasságát tudományos értekezés megírására. Nekem is kellett kisebb értekezést írnom. Témát a társadalomtudomány köréből választottam.

— Mi volt a címe?

— A vallás fogalma Marx Károlynál.

— Ne mondja! Már 1938-ban a marxizmussal foglalkozott?

— Úgy látszik, igen.

— Ki volt a szociológia tanára?

— Chagnon nevű kanadai francia. Keresztneve: Paul.

— Mit csinál most Chagnon professzor?

— Sajnos nincsenek radar-szemeim. Nem tudom megmondani. Feltételezem, tanít valamelyik egyetemen.

— Mikor látta őt utoljára?

— Nem tudnám megmondani.
— Tanítványokban néha feltámad a vágy, hogy tanáraikkal találkozzanak. A háború után Rómában járt, nem kereste őt fel?
— Nem. A Jezsuita Rend is cseréli a tanárokat. Akkor már nem volt Rómában. Kanadában tanított. Most szeretnék vele találkozni.
— Miért?
— Chagnon professzor alapos ember volt. Tudományos jegyzeteinek végén oldalakon át sorolta fel az irodalmat. Bárhol és bármilyen nyelven jelent meg egy könyv. Rengeteget idézett a kommunizmusról írt művekből. Ha találkoznék vele, megkérném, hallgassa meg egykori tanítványát. Oly dolgokat mondanék el a kommunizmusról, melyek egyetlen könyvben sem találhatók.
— Ami annyit jelent: maga lenne tanárának tanára?
— Igen. Mielőtt azonban élményeimet elbeszélném, orvosi igazolást kérnék tőle, hogy szíve egészséges-e.
— Miért?
— Nem szeretném, ha szívszélhüdést kapna!
— Ejnye-ejnye. Magának nagyon rossz véleménye van a kommunizmusról!
— Rossz véleménytől nem kap senki szívszélhüdést. Azoktól a szörnyűségektől, melyeket a proletárdiktatúra véghezvitt, nagyonis könnyen. Amit mondanék, a színigazság lenne. Valóban megtörtént. Senki nem tagadhatja, cáfolhatja.
— Mondja, miért nem említette a múltban, hogy már 1938-ban Marx tanításával foglalkozott?
— Bizonyára említettem. Nem befolyásolta a rólam alkotott véleményt. Mint egyetemi hallgató, több „haladó" cikket írtam magyar folyóiratokba. A földbirtokreformról is írtam cikket 1936 táján. Nehezen hiszem, dr. Olti tanácselnök vagy a közismerten jómódú és léha dr. Alapi főügyész abban az időben annyira progresszívek lettek volna, mint én. Mégis besoroltak engem a „feudális, haladás-ellenes" személyek táborába.
— Nézze, aki szembefordul a dolgozó társadalom érdekeivel, azt eltávolítják az útból. Tekintet nélkül arra, ki és mi volt.
— Tessék meghallgatni. Öt börtönévem alatt sok lelkésszel is találkoztam. Nem túlzok, ha állítom: ezek 99%-ban népi származású papok voltak. A leghaladóbb, legszociálisabb beállítottságú személyek. Egy bűnük volt. Nem álltak be az énekkarba. Nem fújták együtt a melódiát 1944-ben a nemzetiszocialistákkal. 1945 után pedig a kommunistákkal. Semmi köze ittlétünknek a dolgozó magyar nép érdekeihez.
— Nehéz lenne magát meggyőzni. Térjünk vissza római tanulmányaihoz. Kik voltak osztálytársai?
— Szeretném, ha főhadnagy úrnak világos képe lenne egy nagy nemzetközi egyetemről. Itt bővebb magyarázatot kell adnom összehasonlítás révén. Mondjuk, kirgiz földön van egy kis vidéki egyetem. A tanulók száma 120. Négy évfolyam van, minden évfolyamban 30 növendék. Négy év alatt a 30 növendék, akik mind egy városból vagy egy vidékről származnak, alaposan megismerik egymást. Szinte mindent tudnak egymásról. Szabadidejüket is sokszor együtt töltik. A Szt. Gergely egyetem életét ily kis intézménnyel nem lehet összehasonlítani. Az nagyüzem. Van legalább kétezer növendéke. Nyolc évfolyamra elosztva, egy osztályra 250 személy jut. A világ minden tájáról különböző nemzetekből. Folyton cserélődnek. Az egyik csak két évet hallgat le, a másik ötöt, a harmadik nyolcat. A hallgatók az előadások kezdetére érkeznek. A végén gyorsan elmennek. Évekig együtt tanulnak anélkül, hogy egymásról valamit megtudnának. Nincs névsorolvasás, felelés, vagy hasonló. Látásból persze sokan ismerik egymást. De az ember tanulni jár az egyetemre, nem ismerkedni, mint a táncterembe szoktak a fiatalok.
— Azt akarja mondani, hogy kilenc év alatt senkivel sem ismerkedett meg?
— Ezt nem mondom. Sőt. Sokszáz egyetemi hallgatót ismertem meg. Futólagosan.
— Miért nem barátkoztak egymással?
— Nem volt rá idő. Naponta 5-6 órán át voltak előadások. Akadály volt a bábeli nyelvzavar is. Legalább száz különféle nyelvet beszéltek a hallgatók. De volt egy harmadik és legnagyobb akadály is még: a Német-Magyar Kollégiumnak szigorú szabálya. A növendékek más kollégiumok növendékeivel nem érintkezhettek. Számomra nehéz volt megtartani e szabályt. Barátkozó típusú ember vagyok. De megtartottam. Különösen az első években.
— Miért volt ez a szabály?
— Kommunisták mindjárt arra gondolnak: a moszkvai agitátorképző egyetemen mind a professzorok, mind a növendékek álneveken szerepelnek. Valódi kilétüket elkonspirálják! Talán ez is hasonló eset! Bizonyára van okuk rá. Rómában nem volt titkolódzás. Teljes nevünkön szerepeltünk mindig. A kollégiumoknak volt nyomtatott katalógusa is, ahol összes adatainkat közölték. A szabály nem arra vonatkozott, hogy nevünket, nemzetünket, személyi adatainkat mások elől eltitkoljuk. A Kollégium egyszerűen nem kívánta, hogy külső személyekkel barátságot kössünk.
— Mi lehetett mégis ennek valódi oka?
— Neveléstani meggondolás. A barátságot meghívások, esetleg családi érintkezés követi. Mikor a Kollégiumot alapították, az 1500-as évek második felében, Magyarország nagy része török megszállás alatt volt. Rómában béke, jólét, fényes társadalmi élet. Odahaza harcok, vallási ellentétek, nyomorúság. A magyar növendékek a leghíresebb magyar családokból kerültek ki. Voltak közöttük Lósyak, Lippayak, Csákyak, Esterházyk stb. Nagy kísértés lehetett egy fiatalember számára barátkozni neves római családok fiaival: ottmaradni békében, jólétben, ahol életének legszebb nyolc évét töltötte. Loyolai Szt. Ignác, aki a Kollégiumot alapította, látta a nehézséget. Belevette a szabályokba: minden növendéknek esküt kell tennie, hogy tanulmányainak végén népének szolgálatára hazatér. Vállalja a nehéz és sokszor nyomorúságos missziónáriusi életet. Hazatérése után még látogatni sem megy Rómába, legalábbis bizonyos ideig. Ha megy, akkor is külön pápai engedélyt kér. A szabály nemcsak a magyarokra vonatkozott. A Kollégium minden növendékére: németekre, osztrákokra, svájciakra, hollandokra, lengyelekre, csehekre stb. A helyzet ekkor Európa több országában hasonló volt. Ha nem is oly nehéz, mint Magyarországon. A „nembarátkozás" akkori szemmel igen bölcs szabály volt.
— Honnan tudja Maga, hogy Moszkvában a kommunista agitátor-képzőn a tanárok is, a növendékek is álneveket használnak?

— Újabb kommunista irodalomban az írók e ténnyel szinte kérkednek. Én már elemista koromban is sokat hallottam erről. Lakott az utcánkban egy magas, szőke asztalos. Tagja volt az illegális kommunista pártnak. A bort nagyon szerette. Szombat esténként berúgott. Ha „kétliteres" állapotban volt, kötekedni, verekedni akart. Szörnyen káromkodott. — Hol van egy munkásnyúzó, kapitalista, mutassátok? Megölöm. Vörös katona voltam — kiabálta. Olyankor féltünk tőle. A szemei kidülledtek, vérben forogtak. Ha „háromliteres" állapotban volt, csendes lett. Leült az utcán. Ellágyult, sírt. Csak suttogva beszélt. Minden illegális titkot kibeszélt. Mi gyerekek kíváncsian körülálltuk. Hallgattuk előadásait. Utána egymást vizsgáztattuk illegalitásból. „Mit jelent: Feri tüdeje gyenge, a Fácánosba utalták be üdülni?" A másik gyerek mint iskolai leckét hadarta: Feri bácsi a Váci fegyházba került. „Mit jelent: Karcsi megfázott, lázas?" Karcsi bácsi lebukott, internálták. „Mit jelent: Juliska néni megjött a gyerekekkel?" Bécsből megjöttek az illegális újságok! „Mit jelent: Mancit elütötte a villamos?" A külföldi futár lebukott! Persze csak a helybeli kommunistákat ismertük. A többiek neve számunkra ismeretlen volt. A szőke asztalos azonban megsúgta nekünk a Moszkvában pártiskolát végzők álneveit is. A gyerekeknek tetszik, ha valaki hol ezt a nevet, hol azt használja. Ha nagyon fel akartunk vágni, a másik utcában lakó gyerekek előtt, egymásnak titokzatos „illegális" nevet adtunk. Tetszett az is: a részeg asztalos ujját mindég szájára emelte: „Gyerekek ez titok, nem szabad elmondani."

Remélem tisztában van azzal, hány ember került börtönbe évekre a fecsegők miatt, mert persze ő maga nem tartotta be a titkot.

— Tudom. Sajnálok mindenkit, aki nézetei miatt börtönbe jut. Mégis boldog évek voltak azok! Átlagban 10-12 kommunistánál több nem volt lakat alatt. Nagyobb lebukás után felszaporodott a számuk 40-50-re. Mivel kis büntetéseket kaptak, hamar visszaállt a régi átlag. Fecsegők ellenére. Most, mikor oly nagy a titokzatoskodás, háromszor annyi kommunista ül börtönben, mint Horthy idején.

— Mondja, voltak a maga évfolyamában például csehek is?

— Lehettek.

— Miért mondja, lehettek? Nem tud konkréten visszaemlékezni rájuk?

— Az I. Világháború előtt nem létezett önálló csehszlovák állam. Csehország Ausztriához, Szlovákia, amit mi Felvidéknek hívunk Magyarországhoz tartozott. Rómában nem volt külön csehszlovák kollégium sem. A csehek, szlovákok a Német-Magyar Intézetben tanultak. Mikor megalakult az önálló csehszlovák állam, arra törekedtek, nekik is legyen Rómában különálló nemzeti kollégiumuk. Felállítottak egyet. Elég távol a Német-Magyar Kollégiumtól. Növendékeiket a közelebb eső Laterani Egyetemre küldték tanulni. Világos, ha nem jártam velük együtt egyetemre, nem lehetett alkalmam velük beszélni, találkozni. Emellett mégis megeshetett, hogy egyik vagy másik növendékük a Szt. Gergely egyetemre iratkozott be.

— Ha megkérdezem, hogy amerikai papnövendékek tanultak-e Magával, remélem, nem azt mondja: ők is más egyetemre jártak?

— Szerencsémre, ők is más egyetemre jártak.

— Miért mondja: szerencsémre?

— 1949 májusában a Katonapolitikai Intézetben egy nap este 6-tól éjfélig vigyázzban kellett állnom cellám közepén. Éjfélkor felvittek a pincebörtönből a

kihallgatószobába. Adtak egy ív papírost és ceruzát. Egy fiatal civilruhás nyomozó meghagyta: reggelig le kell írnom az összes amerikaiak, angolok és franciák neveit, akikkel együtt jártam egyetemre. Fogtam a papírt, ráírtam: Az amerikaiak más egyetemre jártak. Angolok és franciák jártak ugyan velem, de velük a Német-Magyar Kollégium szabálya miatt nem volt szabad közlekednem. Magyarul, németül és olaszul beszéltem. Az angolok és franciák viszont főleg saját anyanyelvüket használták. Mire megtanultam valamelyest angolul, a háború kitört és az angolokat és franciákat elvitték katonának. Név szerint senkire nem emlékszem. A nyomozó hajnali 3 óra tájban visszatért. Elolvasta a szöveget. Nagyon dühös lett. Majd ő megmutatja, hogy száz és száz nevet fogok leírni. Addig fogja verni gumibottal a fejemet, míg minden eszembe jut.

— Mi történt azután?

— A nyomozó átvitt Szörényi Endre őrnagyhoz. Szörényi bevitt Berkesi András őrnagyhoz. Berkesi egy pamlagon feküdt, katonaköpenyével volt letakarva. Aludt. Felkeltették. Bejött egy elegáns, fiatal feketehajú hölgy. Feketét főzött Berkesinek, akiről látszott, nagyon fáradt és azt sem tudja, ébren van-e vagy álmodik. Miután megitták a feketekávét, Berkesi elolvasta a szöveget. Suttogott valamit Szörényinek. Majd magárahúzva katonaköpenyét visszafeküdt a pamlagra. Engem a kihallgató szobába visszavittek. Újabb papírt kaptam. Újabb parancsot is. Írjam le azoknak a nevét, akikről tudom, hogy Nyugatra akarnak disszidálni. Ráírtam a papírra, ilyen személyekről nem tudok. Aki Nyugatra akar menekülni, nem csinál ebből külön reklámot. Legjobb barátaim meneküléséről is akkor értesültem, mikor már Nyugaton voltak. Egyébként sem értem: miért kell haragudni azokra, akik Nyugatra szöknek. Azok hisznek legjobban a kommunizmus jövőjében. Azért menekülnek el, mert hiszik, hogy a kommunista rendszer sokáig fenn fog állni.

Ezután, mint aki jól végezte dolgát, ülve bóbiskolni kezdtem. Visszajött a civilruhás nyomozó. Egy szót sem szólt. Levitt egy nagy szobába. Ott egész éjjel nagy futkosás volt. Jöttek-mentek állandóan a detektívek, női nyomozók. Ültem, arccal a falnak fordulva. Délelőtt 9-10 tájban végre egy intelligens hadnagy elé kerültem. Ő volt az egyetlen ember, akivel értelmesen lehetett beszélni. A többiek mind Teleki téri tűzkövesek voltak.

— Mit ért Teleki téri tűzköves alatt?

— A civil nyomozó, kinézése után ítélve, korábban a Teleki téri ócskapiacon csempészett tűzkövet és szaharint árult. Tűzköveseknek hívták az ilyen szemeteseket. A zsibárusok között járkáltak és menetközben azt ismételgették: „Tűzkő, szaharin, tűzkő, szaharin." Szörényi Endre őrnagy valamikor használt ruhákkal kereskedett. Berkesi András őrnagy lakatos-segéd volt.

— Nem tartja maga különösnek, hogy Szörényi, Berkesi nevére emlékszik. Tudja róluk, mi volt a korábbi foglalkozásuk. Pedig csak napokat töltött a Katonapolitikai Intézetben. Angol papnövendékekkel éveket töltött együtt és mégsem emlékszik nevükre. Sem arra, mi lett velük, hol vannak, stb.?

— Ahogy mondtam, a kollégiumban a szabályok miatt nem nagyon közlekedtünk. Mikor a háborús feszültség már érezhető volt Hitler és a Szövetségesek között 1939 táján, mi ki akartuk fejezni, minden gyűlöleten és politikán felül állunk. Jóbarátok maradunk akkor is, ha — mint az nemsokára be is következett, — a

németek egyrészről, az angolok, franciák másik részről a lövészárkoknál egymással szembe fognak kerülni. Engedélyt kértünk elöljáróinktól, hogy futballcsapataink megmérkőzhessenek. Jó labdarúgócsapatunk volt. Az angoloknak, skótoknak, franciáknak is. Nagy mérkőzéseket rendeztünk. Hol ők vertek meg bennünket, hol mi őket. Nagyon kedves fiúk voltak, mindig szeretettel gondolok rájuk, de közelebbről ennek ellenére sem ismertem meg őket.

— Miről beszélgettek egymással?

— Az előző meccsről, vagy éppen arról a mérkőzésről, amit akkor játszottunk le.

— Labdarúgás közben sem tudták meg az ellenfelek neveit?

— Természetesen megtudtuk egyik-másik játékos nevét. De mi értelme lett volna a neveket a Katonapolitikai Intézet nyomozóinak leírni? A rákövetkező éjjel ismét kihallgatásra vittek volna. A „tűzköves" nyomozó előhúzta volna a gumibotot. Fejemet verte volna. Azt üvöltötte volna: Ki volt az a Clark? Ki volt az a Key? Milyen kémszervezet tagja? Milyen titkos üzenetet küldött? Milyen adatokat kért? Milyen adatokat küldtél neki? Neked mindezt tudnod kell. Beszélj, mert agyonverlek! Ily primitív emberekkel nem lehet értelmesen beszélni. Ki tudja, a Clark nevű kispap talán elesett El Alamein-nél. Vagy megrokkant a Dunkirk-i visszavonulásnál. 1939 óta nem hallottam róla. A tűzkövesnek ezt hiába mondom. Előtte van egy angol név, számára az olyan mint a vörösposztó a megvadult bika előtt. Produkálni akarja magát. Magát nagy nyomozónak tartja, nem bánja, ha engem nyomorékká ver, részére az a fontos: bebizonyítani, hogy én kémkapcsolatban álltam egy Nyugaton élő személlyel. Ezért nem mondtam semmiféle nevet.

— Ha nincsen semmi félnivalója, nyugodtan elmondhatja volt tanulótársainak neveit!

— Ha valakinek módjában volt megismerni a Dzerzsinszkij-féle primitív nyomozóiskolát ez évek alatt, nekem volt. Elmondom egy tapasztalatomat. Vácott az egyik szomszádos zárkában négy rab volt. Vasárnap délutánonként felváltva előadást tartottak valamilyen témáról. Könyvet, újságot az ÁVH nem engedélyezett. Az egyik rab történelemtanár volt. A tatár nép történetéről beszélt. Volt egy rosszindulatú őr, aki mindig hallgatózott. Följelentette őt. Vád: Dzsingisz Kán nevű kémről tartott előadást. Előállították a négy rabot a börtön nyomozóihoz. Külön--külön melyik kémszervezet tagja. Mi az igazi neve? Amerikai, vagy angol? Kivel áll kapcsolatban? Hol lakik? Záporoztak a kérdések. Hiába verték a rabokat, nem tudtak belőlük kémhistóriát kiverni. Egyszerűen mert nem volt. Ez nem tréfa. Valóban megtörtént. Röviddel utóbb elrendelték: vasárnap is kell dolgoznunk. Ne legyen alkalmunk Dzsingisz Kán-ra gondolni. Ha ezt egy nyugati lapban megírnák, az emberek a hasukat fognák nevettükben. Ez a primitívség ismeretlen volt Magyarországon. Mi nem vagyunk kirgizek. Régi művelt, nyugati nép vagyunk. Minket nem kell kancsukával verni, mint a barmokat. Hazánk, sajnos most kétszáz évre visszasüllyedt, abban a pillanatban, mikor a tűzkövesek bevonultak a közéletbe!

— Magának szerencséje van, hogy a falak között mondja el mindezt. Ha odakünn tenné ezt, súlyosan elítélnék.

— Csak annyit válaszolok: már nem érdekelne!

— Hű-ha, egészen belemerültünk a tárgyalásba. Közben odafönn rég kiosztották az ebédet. Telefonálok, hogy melegítsék meg a magáét.

Galambos telefonál az őrszobára, melegítsék meg ebédemet és jöjjön értem az őr.

— Míg az őr megérkezik, szeretném megkérdezni: voltak oroszok is a Szt. Gergely Egyetemen?

— Az orosz nem katolikus nép. A Katolikus Egyházat ott teljesen megsemmisítették. Ennek ellenére olykor akadt egy-két orosz kispap is.

— Emlékszik név szerint közülük valakire?

— Igen. Híres hercegi családból származott Galicin, vagy Obolenskij.

— Hogyhogy erre az egyre emlékszik?

— Legalább két évig mögöttem ült. Magas, sudár ember volt. Közel a két méterhez. Szemüveges, kis apró szakállal. Fejedelmi jelenség.

— Remélem nem azt válaszolja, hogy két év alatt egyetlen szót sem szóltak egymáshoz?

— Pedig ez a helyzet.

— Szinte hihetetlen!

— Az orosz herceg Párizsból jött. Franciául és oroszul beszélt. Én Budapestről jöttem, se oroszul, se franciául nem beszéltem. Csak magyarul, németül és olaszul. Úgy meg ő nem tudott beszélni. Így nem tudtunk társalogni.

— Milyen nyelven folytak az előadások?

— Latinul.

— Miért nem beszéltek egymással latinul?

— A latin nem társalgási nyelv. Elég volt napi 5-6 órán át a tudományos előadásokat latinul hallgatni. Azonfelül, gondolom, az az orosz herceg a jövőbe látott.

— Hogy érti ezt?

— Megérezte, hogy engem valaha a kommunista államvédelem faggatni fog. Jobbnak látta, ha miatta nem deportálnak Szibériába.

— Ne gúnyolódjék! Mi van azzal az orosz herceggel?

— A mennyekből hallgatja most ezt a kihallgatást!

— Meghalt?

— Igen. A tüdeje gyenge volt. Szanatóriumba került. Meghalt.

— Honnan értesült haláláról?

— Év kezdetén körülnéztem, nem láttam magam mögött. Megkérdeztem társát, hol van. Azt válaszolta: meghalt. Nagyon sajnáltam. Nem hasonlított azokra az oroszokra, akiket háború alatt ismertem meg!

Az őr már ott toporog mögöttünk. Galambos feláll. Meghajol. Int az őrnek, vihet.

1954. február 5.

Rég nem kacagtam úgy szívből, mint a mai kihallgatás alatt. Galambos főhadnagy a szokásos üdvözlés után visszaolvassa tegnapi válaszaimat. Beszélgetésünk alatt ritkán jegyez. Kihallgatások után emlékezetből írja le a jegyzőkönyvet. Biztonság

kedvéért ellenőrzi gépelt jelentését. Amit felolvas, megfelel vallomásomnak. Anekdotáimat természetesen kihagyja. Felettesei aligha örülnének az ilyen történeteknek.

Új papírlapot húz elő. Pár kérdés lehet csak rajta. Gondolkozik. Messziről kezdi. Nem akarja, hogy rájöjjenek: mi az, amit tulajdonképpen tudni szeretne.

— Mondja, van a Vatikánnak diplomáciai főiskolája?

— Van.

— Hol van?

— Valahol Rómában.

— Mi a pontos címe?

— Nem tudom.

— Hogyhogy nem tudja?

— Nem vagyok én Baedeker útikaluz. Aki kíváncsi a címre, megnézi egy római telefonkönyvben.

— Magának ezt tudnia kellene!

— Miért?

— Mert járt abban az épületben!

— Tudtommal nem. De ha az Államvédelmi Hatóság nálam jobban tudja, akkor nem is kell kérdezni.

— Mi magától szeretnénk ezt hallani. Tudni akarjuk, őszinte-e velünk szemben?

— Az őszinteséget hagyjuk! Az Államvédelem annyi őszinteséget várhat el tőlem, amennyit velem szemben a múltban tanúsított. Az pedig, sajnos, a semmivel egyenlő.

— Hogyan képzeli el, ki tudjuk magát engedni, ha előbb nem győződünk meg arról: igaz-e az, amit maga állít?

— Nem kértem, hogy kiengedjenek a börtönből. Soha egyetlen sort nem írtam sem az Igazságügyminiszterhez, sem a Főügyészséghez, sem az Államvédelmi Hatósághoz. Elvi álláspontom miatt tettem.

— Mit ért elvi álláspontja alatt?

— A dolog egyszerű. A rosszat annak kell jóvátennie, aki elkövette. Ha engem igazságtalanul elítéltek, a magyar hatóságoknak meg kell állapítania a tényt. A mérhetetlen sok szenvedést, amin keresztülmentem, jóvá kell tenniük. Bár fatal éveimet nem tudják többé visszaadni, mégis azt a jóvátételt kell nyújtaniuk, ami az adott körülmények között lehetséges. Ha azonban be akarják bizonyítani, hogy bűncselekményt követtem el és ítéletem jogos volt, elém kell tárni a bizonyítékokat. Úgy, amint ez jogállamokban szokás. Ahol nem a habzó szájjal, gyűlölettel vádaskodó dr. Alapi főügyész szavai a döntők, hanem a tények, az igazság. A vádlott őszinteségének a döntéshez semmi köze. A bizonyítékok fontosak.

Galambos maga elé néz. Nehezen találja meg a szavakat.

— Nézze, szeretnénk magán teljesen keresztüllátni. Amíg ez nem történik meg, magáról úgy gondoljuk: a rendszer ellensége. Ellenséget nem engedhetünk ki a börtönből.

— Kérdezhetek most én valamit?

— Tessék!

— Mi jót tett nekem a rendszer 5 év óta, hogy megszeressem? Gumibottal, éheztetéssel, három éven túli magánzárkával, könyv, látogató és minden emberi jog megtagadásával a rendszer nem tud barátokat szerezni. Azzal még a barátot is ellenséggé, a kis ellenséget pedig nagyobb ellenséggé teszi. Furcsa, a rendszer tőlem vár valamiféle gesztust. Jogosultabb, hogy én várjak valamely gesztust a rendszertől, mellyel jóváteszi az ellenem elkövetett szörnyű bűnöket.

— Jól látja a dolgot. Mi várunk el magától valamiféle gesztust!

— Mire gondol főhadnagy úr?

— Bizonyítsa be teljes őszinteségét. Önként mondjon el olyan bűncselekményt, melyet annak idején nem derítettek fel. Ezzel bebizonyítaná, méltó a bizalmunkra.

Hahotába törtem ki. Majd megfulladtam a nevetéstől. Galambos megütközve nézett rám.

— Mit nevet?

— Ez az év legjobb vicce. Önként mondjak el oly bűncselekményt, amiért újabb perben elítélhetnek. Tegyük fel: a nemzetközi feszültség terén enyhülés áll be. A kormány kénytelen a politikai foglyoknak amnesztiát adni. Dr. Ispánki Bélát az egyik ajtón kiengedik, a másik ajtón újra visszaviszik. Önkéntes vallomással saját maga kúszik vissza a vasrácsok mögé. Egy baj van. Dr. Ispánki nem az a naiv vidéki ember, aki most szállt le reggel a 7.50-es vicinálisról. Kár vele szemben ily gyermekes trükköket alkalmazni.

— Pedig ezen múlik a maga szabadsága.

— Ebben kételkedem. Ha a nemzetközi nyomás nagy, a politikai foglyoknak amnesztiát kell adni. Én is szabadlábra kerülök. Minden önkéntes vallomás nélkül. Ha a nyomás nem elégséges, úgysem szabadulunk. Ez a rendszer külső nyomás nélkül, jóindulatból minket sohasem fog kiengedni. Erről meg vagyok győződve.

— Menjünk tovább! Maga azt állítja, hogy nem tanult a Vatikán diplomáciai főiskoláján!

— Nem!

— Miért nem?

— Nem készültem diplomáciai pályára.

— Kik voltak a magyarok, akik ott tanultak?

— Magyarok nem tanultak ott.

— Honnan tudja?

— Ismertem minden magyar egyetemistát Rómában!

— Sohasem tanultak ott magyarok?

— Csak az első világháború előtt.

— Kik voltak azok?

— Néhai Bánáss László volt veszprémi püspök.

— Senki más?

— Senki más!

— Miért oly biztos ebben?

— Ritka dolog, hogy pap diplomáciai pályára készül. Az ilyen főiskolákon nem egyetemi hallgatókat vesznek fel, hanem kész diplomás embereket. Rendkívüli nyelvtudással is kell az illetőknek rendelkezniük, főleg franciául kell tudni. Nehe-

zen is lehetett oda bejutni. Kevés volt a hely. Gazdagnak is kellett lenni az illetőnek, mert az Egyház diplomáciai tanulmányokra ösztöndíjat nem ad.

— Miért nem ad az Egyház ilyenre ösztöndíjat?

— Az Egyháznak papok kellenek, nem diplomaták.

— Ezek szerint dr. Bánáss jómódú családból származott?

— Valószínűleg.

— Maga milyen egyetemeken tanult még?

— Csak a Szt. Gergely Egyetemen tanultam.

— Hány egyetem volt még ezen kívül Rómában?

— Legalább egy tucat.

— Sohasem kereste fel maga azokat?

— Dehogynem. Azonban más dolog valamelyik egyetemre hallgatóként beiratkozni. Más dolog pl. egy világhírű professzor előadását alkalmilag meghallgatni. Előfordulhat az is, hogy szükségem volt valamilyen szakkönyvre, mely sem kollégiumunkban, sem egyetemünk könyvtárában nem volt meg. A másik egyetemen meg volt. Természetes dolog: felkerestem a másik egyetem könyvtárát. A legtöbb egyetemnek saját könyvkereskedése is van. Megtudtam, valamely jó könyv ott kapható, felkerestem a könyvkereskedést. A római Egyetemi Városban is sokszor jártam.

— Oda miért ment?

— Az volt abban az időben a világ legmodernebb, legszebb egyetemi városa. A diákok koncerteket rendeztek. Világhírű operaénekesekkel. Szerettem hangversenyre járni. Persze nem egyedül mentem.

— Volt olyan egyetem is, melyet Istituto Orientalenak neveztek?

— Igen.

— Itt is járt?

— Nem!

— Miért nem járt oda?

— Szabad ember voltam. Oda mentem, ahova akartam. Senki sem kényszerített engem sem ide, sem oda. A Keleti Egyetemre nem mentem, mert engem az nem érdekelt.

— Hogyhogy nem érdekelte?

— Mi magyarok nyugati nemzet vagyunk. Engem főleg a nyugati bölcselők és nyugati teológusok érdekeltek. Szláv nyelveket nem ismertem. Egyébként is a szlávok bölcselet és teológia terén nagyon el vannak maradva.

— Jó, maradjunk a Szt. Gergely Egyetemnél. Voltak magának civil tanárai?

— Nem voltak.

— Civil iskolatársái?

— Egy-két olasz civil hallgató mindig volt. Az állami egyetemen tanulták a modern bölcseletet, a Szt. Gergely egyetemen az ókorit.

— Miért?

— Ők tudnák legjobban megmondani, miért. Tőlük kellene megkérdezni.

— Voltak a Szt. Gergely Egyetemen zártkörű előadások is?

— Mit ért főhadnagy úr zártkörű előadás alatt? Az Egyetemeken minden nyilvános. Év elején mindenki kap egy nyomtatott tanrendet. Abban fel van tüntetve, milyen tanfolyamok vannak. Kik a tanárok. Melyik napon, milyen időben vannak

az előadások. Még az is: melyik előadóteremben tartják a professzorok előadásaikat.

— Maga szerint nincsenek titkos előadások?

— Nem én szerintem, hanem a valóság szerint. Minden előadás nyilvános. Az utcáról is bárki bemehet. Meghallgathatja a professzort. Ha ráér, megteheti.

— Nem igazoltatják a hallgatókat?

— Miért kellene őket igazoltatni?

— Mondjuk így van: van ott a pincében egy ráccsal elkerített rész. Oda csak szigorú igazoltatás után lehet bemenni. Csak kiszemelt hallgatóknak. Az előadások anyaga titkos. Mit szól ehhez?

Ismét a nevetés rázott. Sokáig nem jutottam szóhoz.

— Ne haragudjon, nem tudom nevetés nélkül megállni. — Galambost láthatóan zavarba hozza.

— Valami tévedés van a dologban. A Szt. Gergely egyetemet nem szabad a Ljubljankával összetéveszteni. Ott nincsenek kazamaták a pincében. Nincs páncélajtó, vasrács, ötszörös igazoltatás, géppisztolyok, jelszó, titkolódzás. A pincében a könyvnyomda van és a papírraktár. Bárki lemehet. Legfeljebb, ha cigarettával megy le, szólnak neki, hogy a sok papír miatt ott nem szabad dohányozni.

— Honnan tudja ezt?

— Több ízben kerestem a nyomda vezetőjét. Azt mondták: menjek le, a szedőteremben van. Lementem. Mindent saját szememmel láttam. Azt sem értem, miért kell mindezeket tőlem kérdezni? Sokkal egyszerűbb volna, ha valamelyikük elmenne Rómába. Bemenne az egyetem épületébe. Keresné a nyomda vezetőjét. Megkérné, mutassa meg neki a nyomdát. Nagyon szívesen megtenné. Legalább látná az illető, hogy a szabad világban nincsenek vasrácsok, páncélajtók és igazoltatások.

— Szóval maga azt gondolja, nekem ott megmutatnának mindent?

— Minden további nélkül. Hacsak ezért menne, senkinek sem lenne kifogása. Ilyen dolgok Nyugaton nem titkok. Azt sem hallottam sehol, hogy a Vatikánban elfogtak egy kémet, gumibotozták, azután felakasztották, vagy életfogytiglanra ítélték. Az olasz állam azonban nem látja szívesen a kémeket. Rendőrségük nem szokta a kémeknek a Köztársasági Érdemrend aranyfokozatát adni, szalagokkal és csüngőkkel. Kötelesek védeni országuk szabadságát.

— Meg vagyok győződve, maga nem őszinte hozzánk. Tud bizonyos titkos tanfolyamokról. Tud a szigorúan elzárt helyekről. Csak nem akarja nekünk megmondani.

— Abban igaza van főhadnagy úrnak, ha volnának ilyen titkos tanfolyamok, rejtélyes helyek, nem modanám meg. Rómában van magyar követség. Az alkalmazottak között van néhány „szimat" is. Magas fizetést húznak. Mégiscsak szégyen: a dolgozó nép izzad, fárad a bányákban, kohók olvasztókemencéi mellett. Az ő zsírjukon élnek Rómában a „szimatok". Nemhogy hálásak lennének a dolgozó népnek, még rosszul végzik munkájukat! Ha jól végeznék, nem kellene nekünk az időt ilyen ostobaságokkal tölteni. Kihúzna főhadnagy úr egy jelentést az asztalfiókjából, megmondaná, hol vannak azok a titkos tanfolyamok. Kik a tanárok, kik a növendékek. Én nem győznék csodálkozni, milyen ügyesek azok a „szimatok".

— Kiket nevez maga „szimatnak"?

— Mindazokat, akik abból élnek, hogy mások után leselkednek.

— Nézze Ispánki úr! Minden időben vannak, akik a nép szabadságára, békéjére vigyáznak. Ma is vannak. Ezen nem kell csodálkozni.

— Az 1930-as években a rendőrség Államvédelmi Osztálya 60 főből állott. Egyetlen gépkocsijuk volt. Ők látták el Budapesten és más városokban az elhárító szolgálatot. A csendőrség vidéken látta el ugyanezt. Nyomozó testületük kb. százötven főből állott. Béke és biztonság volt az országban. Tíz év alatt csak két-három embert végeztek ki felforgató tevékenykedés miatt. Mi a helyzet most? Az állam a nemzeti jövedelem nagy részét páncélajtókra, vasrácsokra, szögesdrótokra költi. 1949 óta mást sem láttam: őrtornyokat építettek, riasztóberendezéseket, vasrácsokat szereltek. Újabb és újabb börtönöket, internálótáborokat állítottak fel. Egy év alatt közel 100 embert végeznek ki. A politikai foglyok száma 12-ről fölszökött 7-8000-re. Az ávósok számáról nem is beszélek.

— Arról nem tehetünk, ha békés, alkotómunkánkat Nyugatról zavarják. A dolgozó népet meg kell védeni.

— A magyar népet senki sem akarja bántani. Egyáltalán semmi szükség a határokon aknazárra, őrtornyokra, farkas-kutyás őrökre. Olyan az ország, mint egy internálótábor. Nincs szükség az akasztófákra sem. Ha csak azért nem, hogy pár külföldi állampolgár biztonságban élhessen.

— Mondja, mit tanított Mócsy Imre jezsuita Rómában?

— Szentírás-tudományt, főleg újszövetségi görög nyelvet.

— Mást nem?

— Tudtommal nem. Egyébként velünk jött ide január 26-án. Őt magát kell megkérdezni!

— Mócsy őszinte ember. Nem olyan, mint maga. Sok mindent elmond nekünk, amiről maga nem akar beszélni.

— Örülök, hogy ily jó véleménnyel vannak róla. Régi, kedves barátom.

— Szokott Mócsy titkos külföldi utakat tenni?

— A leghelyesebb erről őt magát megkérdezni. Ahogy főhadnagy úr mondja, őszinte ember, sok mindent megmond. Bizonyára nem tagadja le, ha járt külföldön.

— Hallott maga arról, hogy Mócsy Imre a Mindszenty-ügy idején Rómában járt?

— Igen hallottam.

— Kitől?

— Az Államvédelmi nyomozóktól!

— Mikor?

— 1948 decemberében. Egy kihallgatás alkalmával a nyomozó megkérdezte, mit tudok Mócsy Imréről. Egyetemi tanár Rómában — válaszoltam. — Maga nem tudja, hogy ő egy idő óta Magyarországon nem tanít?

— Nem! Úgy látszik rossz a hírszolgálatom. A nyomozó erre megjegyezte: Mi tudjuk azt is, hogy pár nappal ezelőtt feketén Rómába ment. De vissza fog jönni. Akkor majd elintézzük őt. Csak annyit válaszoltam: Ha elvesztette józan eszét, akkor visszajön. Később a kistarcsai internálótáborból rabok érkeztek a Gyűjtőfogházba. Elmondták: Mócsy Imre 1949 januárja óta internálva van. Mikor a

kistarcsai internálótábort 1953 októberében felszámolták, a papok egy csoportjával megérkezett hozzánk. Azóta velünk van.

— Hogy hívták azt a nyomozót, aki magának ezt elmondta?

— A csoportban négy nyomozó volt. Vezetőjük magas vöröses-barna hajú főhadnagy. Ha jól emlékszem Dékány Andrásnak hívják. Mindig piros nyakkendőt viselt. A másik kissé alacsonyabb, vékony, szőke hadnagy. Ajtai Pálnak hívják. A harmadik pufókarcú, fiatal zsidófiú. Nevét nem tudtam meg soha. Gusztustalan, piszkos ember volt. A negyedik alacsony, hallgatag, idősebb ember. Ő is zsidó volt. De talán a legrendesebb a négy között, mert nem verekedett.

— Melyikük mondta el magának Mócsy esetét?

— Talán Dékány.

— Mit tud róla?

— Dékány többször verte társaimat gumibottal. Ahogy hallottam: most az Államvédelem egyik fontos vezetője. A többiekről nem hallottam semmit.

— Mit mondott el Magának Mócsy Imre római útjáról?

— Semmit.

— Miért?

— Nem volt alkalmunk erről beszélni.

— Miért nem kérdezte meg őt, mikor az autón idehozták magukat?

— Velünk volt az egyik legaljasabb börtönbesúgó.

— Ki az?

— Elekes József volt bencés papnövendék.

— Honnan tudja, hogy ő besúgó?

— Nézze, főhadnagy úr, nem vagyunk gyerekek. Az életünkről van szó. Nekünk is van a börtönben elhárító osztályunk. Pontosan tudjuk, kivel nem szabad szóbaállni.

Galambos hallgatagon lapoz, jegyzeteiben. Órájára néz. Felemeli a telefonkagylót. Értesíti az őrszobát: vége a kihallgatásomnak.

— Sajnálatos, magával semmire sem tudunk menni. Saját magának árt ezzel. Nekünk adataink vannak arra: magát a Vatikánban kémiskolán képezték ki. Maga igen magas kiképzést kapott. Csak nem akarja őszintén bevallani. Előfordulhat az az eset, sohasem fog a börtönből kiszabadulni.

— Főhadnagy úr, nem kell az én sorsom felől aggódni. Higyje el, életem jobban be van biztosítva, mint az öné.

— Hogy érti ezt?

— Államvédelmi tisztnek lenni nem életbiztosítás. Jöhet változás. Én szabadulok, ön meg lebukik.

— Abban téved, hogy lebukok.

— Nagy tévedés. Igen sok volt Államvédelmi tiszttel vagyok a börtönben. Ők is a hitük miatt vannak ott.

— Hogy érti, hitük miatt?

— Azt hitték, nem bukhatnak le. Mégis lebuktak.— Mikor ezt mondom, az őr már kopog az ajtón. Galambos meg nevet. Most az egyszer tiszta szívből.

1954. február 10.

— A főhadnagy mosolyogva fogad. — Mit álmodott? — kérdezi.

— Nem szoktam álmodni.

— Sohasem?

— Ritkán, minden száz esztendőben egyszer.

— Olyankor miről álmodik?

— Nincsenek kedvenc álmaim.

— Mégis, ha ritkán álmodik, jobban emlékszik álmaira mint azok, akik minden éjjel álmodnak valamit.

— Gondolom,1951-ben álmodtam utoljára. Kisgyermek voltam. Nagy vízmedencében uszkáltam. Ebben semmi különös nincs. Gyermekkoromban a nyarakat mindig a Duna-partján vagy az uszodában töltöttem. Az álomuszodában sok fiúlány uszkált. Egymást vízzel fröcskölték. Vizilabdáztak is. Ami feltűnt: egyetlenegy ismerős arc sem volt közöttük. Egyszercsak az uszoda néptelen lett. A víz meg teljesen fekete. Meglepetésemre édesanyám jelent meg. Régimódi, hosszú, fekete fürdőruhában, amelyet annakidején az asszonyok viseltek. Felment az ugródeszkára. Fejest ugrott a fekete vízbe. Vártam, hogy felbukkanjon. Nem jött fel. Utána ugrottam. Kerestem a víz alatt. Nem találtam. Nem volt fönn sem. Kiáltani kezdtem nevét, csak az uszoda falai visszaverték kiáltásom. Felébredtem. Furcsa érzés fogott el. Gondoltam, bizonyára meghalt szegény. Van úgy, hogy gyermekek megérzik édesanyjuk halálát. Sohasem voltam „megérző" típus. Ki szoktam nevetni azokat, akik álmaiknak különösebb jelentőséget tulajdonítanak. Édesanyámat 1949 karácsonya előtt láttam utoljára. A szokásos negyedévi börtön-beszélőn. — Azóta majdnem két év múlt el. Magánzárkán voltam. Oly elkülönítettségben a világtól, amilyent Hitler SS katonái sem valósítottak meg. Édesanyám akkor 78 éves volt. Számítanom kellett arra: ha egyszer élve kerülök ki a váci „Bastille"-ból esetleg nem találom már életben. Rettenetes düh szállt meg. Szét tudtam volna verni az egész börtönt, falaival, vasrácsaival, keretlegényeivel együtt. Hamar lehiggadtam. A képzettársítás törvényei alapján igyekeztem megfejteni az álmot. Nemrégen még Farkas Vladimir gyötört későesti kihallgatásaival. Családunk tagjairól volt szó. Abban biztos voltam: nővéremet letartóztatták. Az ÁVH vezetőségéről mindent feltételeztem. Édesanyám letartóztatását is. A kihallgatások idején fülledt, meleg éjszakák voltak. Így érthető volt a képzettársítás: Meleg nyár, uszoda, fürdőző gyermekek, kedvenc sportom a vizipóló, édesanyám, aki gyermekkorunkban elkísért bennünket a Római-fürdő strandjára. A tudatalatti aggódás édesanyám életéért. Ez jelképesen kifejezésre jutott: a fekete vízbe való fejesugrásban. Senki sincs az uszodában, csak az üres falakat látom. Egy éve magánzárkában vagyok. Megnyugodtam. Bár mikor érte imádkoztam, kissé mindig bizonytalan lettem. Egészséget, boldogságot kérjek-e számára, vagy odafönn örök nyugodalmat. Még két év telt el, míg 1953 decemberében biztosan megtudtam: él és egészséges.

Galambos arcán látni: benne is végbemegy a küzdelem az ész és a szív között. Az emberi tragédia nem hagyja érintetlenül. Talán saját édesanyjára gondol. Szemeit összehúzza. Szomorúan néz maga elé.

— Mondja, szabadságról nem szokott álmodni?

— Még sohasem álmodtam azt, hogy a börtönből kiszabadultam. Inkább az ellenkezőjét. Egyszer-kétszer, börtönéletem elején, arról álmodtam: Régi temetőben vagyok. Egyedül. Öreg, mohos sírok, jobbra-balra düledező síremlékek között. A temetőben sok a művészien faragott, ősmagyar kopjafa. Mind feketék, időtől megviseltek. A sírokon túl magas fal van. A börtön. Nekem oda vissza kell mennem. Megyek a sírok között. Keresem a börtön nagy kapuját. Mindenütt csak fal van, kapu sehol. Izzadok, rohanok. Kaput nem találok. Felébredek. A cella vasrácsára pillantok. Fellélegzem: csak álom volt az egész. Ezt az álmot, képzettársítás alapján, könnyebben meg tudtam oldani. A Gyűjtőfogház mellett temető van. Többszáz fogolytársam került oda. Akiket kivégeztek, vagy akik betegségben meghaltak. Szoktam értük imádkozni. Megígértem, ha szabadulok, felkeresem sírjaikat. Mivel jó magyarok voltak, az erdélyi temetők ősi kopjafái, különösen a kolozsvári „házsongárdi temető" sírkövei keveredtek össze emlékükkel. A szabadulás vágyának ellenhatása, kompenzációja a lélek tudatalatti rétegeiben, hogy: nekem a börtönbe mindenképpen vissza kell mennem. Különben megbüntetnek. A börtön-kapu nincs: ez a képzet könnyen előállott, mikor minket a szigorításokkal a külvilágtól egyre jobban elzártak. A változás, amire várunk egyre késik!

— Ezek szerint tudat alatt szabadulni szeretett volna?

— Tudat alatt minden rab szabadulni szeretne. Olyan rab nincs, aki a szökés összes lehetőségeit át ne gondolná. Csak az a tudat tartja vissza a rabot esztelen kísérletektől, hogy rostává lőhetik!

— Tudományos könyvet is írhatna a rabok álmairól.

— Nem hiszem, hogy valaha erre sor kerül. Sokkal érdekesebb élményeket tudok leírni. Különben is: a valóságot többre becsülöm az álmoknál.

— Térjünk vissza mi is a valósághoz. Visszaolvasom magának az előző kihallgatás anyagát. Szóljon, ha valami kifogást talál!

Galambos felolvassa múlt heti kérdéseit és válaszaimat. Semmi kifogásom a szöveg ellen. Pontos, tárgyilagos. Dékány nevét nem említi. „Magas, vörösesbarna hajú államvédelmi főhadnagyot" ír. Elhagyja célzásaimat a moszkvai Ljubljankára. Egyetlen utalás sem szerepel, hogy engem gumibottal megvertek. A római Szt. Gergely egyetem pincéjéről csak annyit ír: „Nincs elkerített része, ahol titkos tanfolyamokat, előadásokat tartanának. Ilyenekről nem tudok." A jelentést olvassa. Nem mutatja meg. Viszont alá sem kell írnom. Forma szerint tehát nem jegyzőkönyv. A módszer új előttem. 1948/49-ben minden kihallgatásról jegyzőkönyv készült. Minden oldalt, sőt minden javítást is aláírással kellett ellátnom. Tény az is: Az Andrássy út 60 ávós központban alig volt jegyzőkönyv, melyben hamisítást, ferdítést ne szőttek volna be a kihallgatók.

Galambos elteszi a jelentést. Még megkísérel rábeszélni, változtassam meg álláspontomat. Kér: jól gondoljam meg a dolgot. Tegyek őszinte vallomást a Vatikán kém-egyeteméről. Kijelentem, ez gyermekes elgondolás. Csak az Államvédelmi Hatóság teszi magát vele nevetségessé.

Közben a földszintről motorkerékpár éles pattogása hallatszik. Nemsokára prémes bundában, antantszíjjal, fiatal őrmester jelenik meg. Csizmájának sarkait hangosan összevágja. Katonásan jelenti: a kért iratokat meghozta. Galambos aláírja az elismervényt. Az őrmester ismét összevágja bokáit. Elmegy. A főhadnagy gondosan megvizsgálja az iratköteget. Zsineggel van összekötve. Többszörösen. A

zsinegek kereszteződésénél legalább 4-4 vörös viasz-pecsét. Alul és fölül. Galambos a zsineget ollóval elvagdossa. Belelapoz, keres valamit. Végre pár lapból álló iratot kihúz. Rámnéz.

— Miért mosolyog?

— Kezdek szédülni saját fontosságom tudatától.

— Miért?

— Álmomban sem mertem arra gondolni, hogy rólam 2000 oldalt összeírjanak. Ami itt van, több egy háromkötetes család-regénynél.

— Van, akiről még többet is összeírnak.

— Sajnálnám az időt ily fölösleges munkára.

— Azt bízza ránk. Tudjuk, miért tesszük! Ma igen fontos kérdést kell megbeszélnünk. A Mindszenty-per résztvevői közül maga az egyetlen, aki bűnösségét nem ismerte el. Már korábban áttanulmányoztam a személyére vonatkozó összes iratokat. A helyzet az, maga aláírta az Andrássy út 60 alatt készített államvédelmi-jegyzőkönyvet. Az utolsó, összesítő jegyzőkönyvet értem, mellyel az Államvédelmi Hatóság vádat emelt maga ellen a Népfőügyészségen. Egy idő múlva kihallgatta magát a népfőügyész. Jegyzőkönyvet készítettek. Ezt a jegyzőkönyvet is aláírta. A bírósági tárgyaláson 1949. február 4-én mégsem ismerte el bűnösségét. Utána még több esetben kihallgatták. Minden esetben tagadta bűnösségét. A mai napig. Ezt a kérdést kell részletesen megvizsgálnunk. Nézze, elismerem, sok szenvedésen ment keresztül. Bizonyára egyes dolgokat másként lát ma, mint annakidején. Ha maga akkor okosan viselkedik csak pár évet kap. Már régen szabadult volna a börtönből. A maga főhibája, amit mindig rávezettek jegyzőkönyveire a konok, megbánást nem mutató magatartás. Mielőtt részletekbe belemennénk, megkérdezem: Hajlandó-e most bűnösségét elismerni? Nem sürgetem. Ha úgy gondolja, megszakítom kihallgatását. Adok gondolkozási időt. Egy napot. Egy hetet. Amennyit akar.

— Köszönöm, semmiféle gondolkozási időre nincs szükségem. A válasz világos: Nem ismerem el bűnösségemet.

— Ez, sajnos, megnehezíti a maga helyzetét. Oly személyt szoktak szabadon engedni, aki őszintén elismeri bűnösségét. Az Egyház sem oldoz fel senkit bűneitől, ha nem bánja meg őszintén bűneit.

— Ha az ember bűnös, természetesen őszintén meg kell bánnia bűneit. Sőt azt is meg kell ígérnie, többé nem vétkezik. Isten valóban nem bocsájt meg senkinek őszinte bánat nélkül. Az Egyház sem adhat feloldozást. De sem Isten, sem az Egyház nem kényszerít senkit arra, hogy oly bűnt bánjon meg, amit nem követett el. Arról tud főhadnagy úr: mennyi embert végeztek ki, vagy börtönöztek be hamis vádak alapján. 1949-ben együtt ültem a Rajk-per tanúival. Nem túlzok: megesküdtek nekem, a vádak hamisak voltak. Nem tudták elképzelni, mi történhetett Rajk Lászlóval. Miért ismert el oly bűncselekményeket, melyeket nem követett el? Van, aki azt állítja: megígérték neki, nem végzik ki, ha bűnösnek mondja magát. Rajk bátor ember volt. Nem tudom feltételezni, hogy ily aljas alkuba belement. Mások azt állítják: a pártfegyelemre hivatkoztak kihallgatói. Jó kommunista vakon követi pártjának utasításait. A pártnak érdekében állt akkor Jugoszláviát kompromittálni. Mert Titó kilépett a Kominform-ból. Rajk jó kommunista volt. Ha ilyen utasítást kap, kétségkívül teljesíti. De Rajk ismerte Péter Gábort és azokat az aljas embereket, akik el akarják őt tenni az útból. Tudhatta, a pártfegyelemre való hivatkozás csak ürügy. Az én álláspontom világos. Sem fenyegetések, sem csábítások hatására ettől el nem térek: Nem ismerem el bűnösségemet. Amivel vádoltak, nem követtem el!

— A Rajk-ügyet hagyjuk. A magáéval foglalkozzunk. Mondja, Isten előtt elismerte bűnösségét azért, amivel magát vádolták?

— Ez a kérdés Istenre és lelkiismeretemre tartozik. Nem az Államvédelmi Osztályra.

— Jó, kezdjük el a részletes tárgyalást. Miért írta alá az Államvédelmi Hatóság összesítő jegyzőkönyvét?

— Az aláírást megtagadtam. Kihallgatóm oly részleteket belevett, melyeket én sohasem vallottam. Kezemet verte gumibottal. Azt mondta, addig ver, míg alá nem írom. Mikor kezemet már alig éreztem, kijelentettem, aláírom. Nem vagyok köteles magamat nyomorékká veretni. Tiltakozásommal bebizonyítottam: hazug a jegyzőkönyv bevezetése: teljesen szabadon, minden kényszer nélkül.

— Ki volt kihallgatója?

— Dr. Lusztig Sándor államvédelmi főhadnagy.

— Honnan tudja?

— Nyomozótársai többször bejöttek szobájába. Sándornak szólították. Egy alkalommal meg a pártközpontból jött valaki. Pártoktatás ügyében. A főhadnagy nem volt szobájában, csak gépírónője. A látogató primitív ember volt. Papírlapról olvasta, akadozva, dr. Lusztig elvtársat keresi. A gépírónő azt válaszolta: mindjárt visszajön, várjon. Innen gondolom: dr. Lusztig Sándornak hívják.

— Van arra tanú, hogy magát ő gumibottal megverte?

— A gépírónő.

— Hogy hívták?

— A nevét nem tudom. Fiatal, húsz év körüli nő volt hadnagyi rangban. Barna, dús haja volt. Arca pufók. Csizmát, tiszti térdnadrágot és fehér blúzt viselt. Nyakában hatágú arany Dávid-csillag volt, aranyláncon.

— Ő is verte magát?

— Nem, ő nem vert. De látott és hallott mindent. Amikor dr. Lusztig kérdezte tőle:, hol a gumibot, azt válaszolta: a papírkosárban. Mialatt dr. Lusztig engem vert, ő kezeit manikűrözte.

— Mi történik akkor, ha dr. Lusztig letagadja, hogy magát gumibottal verte?

— Nem tudja letagadni. Meg kell kérdezni tőle: aláírásom a jegyzőkönyv végén miért olvashatatlan?

— Hogy érti ezt?

— A gumibotozás után kezeim görcsösen összezárultak. Egy ideig nem tudtam a tollat kezembe venni. Kék-zöld csikkal volt tele a tenyerem. Dr. Lusztig azt mondta: dörzsöljem össze őket. Később sikerült valahogyan a tollat kézbevenni. Aláírásom reszkető ákom-bákom lett. Az iratok közt kell lennie a jegyzőkönyvnek. Könnyű ellenőrizni állításomat.

— Mikor történt ez?

— Két ízben. 1948. december 31-én délután és 1949. január elsején a délelőtti órákban.

— Jól megjegyezte a dátumot!

— Az első nap arra gondoltam: na ezt az évet jól fejezem be. Másnap meg arra: Ez az év is jól kezdődik!

— Menjünk tovább. Magát kihallgatta a népfőügyész. Arra emlékszik?

— Igen.

— Tudja, hogy ki volt?

— Dr. Bodonyi Márton. Reszkető kezű, delirium tremenses alkoholista. Egykori ügyvéd.

— Bemutatkozott magának?

— Nem. Csak annyit mondott, ő a népfőügyész.

— Honnan tudja a nevét?

— Dr. Bodonyinak nem kell bemutatkoznia. Köztudomású, legalább százötven olyan ügyben képviselte a vádat, melyekben a vádlottakat felakasztották.

— Miért írta alá az ügyészi jegyzőkönyvet?

— Kértem dr. Bodonyit, engedje meg azoknak a részeknek változtatását, melyeket dr. Lusztig erőszakkal diktált gépírónőjének.

— Megengedte?

— Nem. Arra hivatkozott, nincs idő. Majd a tárgyaláson visszavonhatom, amit akarok. Tovább erősködtem. Erre apró, jelentéktelen javításokat engedélyezett. A lényeges javításokat elutasította. Közben Szüsz Ernő őrnagy kétszer is megszakította az ügyészi kihallgatást. A szomszéd szoba ajtaja nyitva volt. Az ajtó mögött, feltételezem, Farkas Mihály és Péter Gábor ültek. Fojtott hangon tanácskoztak. Szüsz a tanácskozásról visszatért. Vitatkozni kezdett velem. Nincs idő, nem lehet semmit javítani, majd dr. Bodonyi diktált gépírónőjének új szöveget. Úgy alakította, hogy az még súlyosabb volt számomra, mint a régi. Ekkor hátratekintettem. Láttam, amint hátulról Décsi Gyula ezredes és Szüsz Ernő őrnagy jelekkel irányítják a főügyészt. Szüsz felugrott székéről, vörös arccal, mint a rajtakapott gyermek. Ordítozni kezdett. Láttam, nincs értelme a további ellenállásnak. Kijelentettem, aláírom a jegyzőkönyvet. Erre dr. Bodonyi főügyész vigyorogva diktálta a gépírónőnek: Írja Marika, bűnösségemet elismerem, a jegyzőkönyv megfelel a valóságnak. Aláírtam. Méltóságomon alulinak tartottam volna ezekkel a Teleki téri zsibárusokkal vitába bocsájtkozni. Ez az ügyészi jegyzőkönyv története.

— Mi lett ezekkel az emberekkel?

— Szüsz Ernő őrnagyot kivégezték. Állítólag angol kém volt. Fivérével együtt, akit egyesek szerint kissé előbb még ő maga vert gumibottal a kihallgatások alkalmával. Ha van isteni igazságszolgáltatás, remélem dr. Bodonyi volt az ő ügyésze is. Péter Gábor altábornagy és Décsi Gyula ezredes most ott sétálnak a Gyűjtőfogház udvarán. Minden nap elmennek az akasztófák előtt, ahová párszáz embert juttattak. Az úgynevezett Kisfogházban vannak elhelyezve. Ha nem tévedek, az egyikük a második emelet 117-es zárkában. Ugyanott, ahol én voltam magánzárkás. Dr. Bodonyit még nem akasztották fel. Ha az alkohol nem viszi el, rá is vár egy csokornyakkendő.

— Eljutottunk a tárgyalásig. Dr. Olti Vilmos tanácselnök megkérdezte magát: bűnösnek érzi-e magát? Mit válaszolt erre?

— Amennyiben olyat tettem volna, mely hazám és népem érdekeit sérthette, azt igen sajnálnám. Dr. Olti arca ekkor a dühtől elváltozott. Bizonyára nem számított erre a fordulatra. Megkérdezte: „Bűnös vagy nem bűnös? Azt válaszoltam: „Az említett feltétel mellett!" Később olvastam a Fekete Könyvet, melyet a kormány adott ki a Mindszenty-perről. Azt a mondatot: „Az említett feltétel mellett" — kihagyták.

— Csodálatos dolog. Így emlékszik minden apró részletre?

— Isten ne adja, ha egyszer főhadnagy úr hasonló körülmények közé kerül, állítom: minden apró részletre emlékezni fog. Az embert általában nem minden nap ítélik el életfogytiglanra. Az ítélet kettétöri az ember életét. A vádlott szinte az életéért küzd!

— Ismét át fogom tanulmányozni iratait. Ellenőrizni fogom mostani vallomásának helyességét. De még egyszer felteszem a kérdést: Nem volna-e helyesebb ha elismerné bűnösségét? Öt évet már leült, valamivel többet is. Nekünk valamivel indokolnunk kell, miért ült eddig. Legalább azt kell bizonyítanunk, eddig jogosan tartottuk fogva. A mi szempontunkból könnyebb azt mondani: bűnösségét elismerte, megbánta. Nem érdemelt oly súlyos büntetést, mint amilyent kapott. Ajánlhatnánk a hátralévő büntetés elengedését. Mit szól ehhez?

— Az igazságszolgáltatás nem ócskapiac. Nincs alkudozás. Ha büntetésemet megérdemeltem, férfiasan vállalom sorsomat. Nyugodt szívvel visszamegyek a börtönbe. Hányom a szenet a kazánba még tíz esztendőn keresztül. Nem kérek semmiféle irgalmat, kegyelmet. Ezt az utolsó szó jogán tartott beszédemben a Bíróság előtt is hangsúlyoztam. Ha viszont ártatlan vagyok, az Államvédelmi Hatóságnak kell őszintén bevallania: Ezt az embert ártatlanul ítéltettük el. Kiengednek. Az okozott károkat jóváteszik. Ez az egyetlen járható út.

— Megértem álláspontját. Viszont magának meg kell értenie: az Államvédelmi Hatóság ilyet nem tehet. Hogy miért, arról felesleges vitatkoznunk. Volna azonban még egy megoldás. Ehhez tudnom kell: mekkora a felelősségének vagy bűnösségének mértéke, melyet hajlandó elismerni?

— Ez a kérdés felmerült köztem és védőügyvédem között a Mindszenty-per idején. A Népbíróság Különtanácsa életfogytiglanra ítélt. Dr. Alapi Gyula főügyész súlyosabb ítéletért nem fellebbezett. Most a törvény által megengedett legsúlyosabbat kaptam. Nem óhajtottam fellebbezni enyhébb ítéletért. Semmi értelmét nem láttam. Védőügyvédem gyakorlati ember volt. Úgy gondolta: mindenképpen fellebbezni kell. Az igazságtalanságba nem szabad beleegyezni. Kért: járuljak hozzá a fellebbezéshez. Hozzájárultam. Beadványában túlságosan mesterkélt dolog volt szerepemet felnagyítani. Mindszenty bíborost monarchista összeesküvés vezetőjeként életfogytiglanra ítélték. Engem veszedelmes kémfőnökként ugyanabban a perben ugyanazzal a súlyos büntetéssel sújtottak. Ítéletemet a NOT 15 évi fegyházra vette le.

Ügyvédem érvelése a következő volt. Felkeresett engem 1948 szeptemberében egy magát Madame Pomrelot-nak nevező személy. Az illető lehetett külföldi kémnő, de lehetett beugrató ügynök is. Én az utóbbi esetre gondoltam. Jogosnak véltem, hogy provokációval szemben provokációt alkalmazzak. Magam akartam a nyulat a bokorból kiugratni. Provokáló „kémleveleket" írtam a Madame Pomrelot által megadott címekre. Felfogásomat három bizonyíték támasztja alá: Mindszenty bíboroshoz levelet írtam 1948 október közepén. Figyelmeztettem: nem szabad Mihalovics prelátus levelét kezébe vennie. Továbbá, két tanú van, akikkel erről beszéltem. Az egyik dr. Eszterhás György országgyűlési képviselő. A másik: dr.

Nagy Miklós vádlott-társam. A nyomozóhatóság a Mindszenty bíboroshoz írt levélről nem engedett említést tenni. Dr. Eszterhás Györgyöt nem hallgatta ki. Dr. Nagy Miklósnak nem engedte meg, hogy erről a témáról beszéljen. Ha a bizonyítékok a bíróság elé kerültek volna, „kémkedésemnek" ténye kétessé vált volna. Kétség esetén a jog mindig a vádlott javára dönt. Nem ítélhettek volna el. Legfeljebb a bíróság azt állapíthatta volna meg: Madame Pomrelot lehetett kémnő is. Fennforgott a veszély, hogy a provokáló levelek külföldi hatóság kezébe jutnak. Az ország érdekére nézve kárt okoznak. E lehetőség miatt nekem nem lett volna szabad oly kísérletet tennem, melyre sem jogosult, sem illetékes nem vagyok. Madame Pomrelot-ot az Államvédelmi Hatóságnál fel kellett volna jelentenem. A feljelentéssel minden felelősségem megszűnt volna. Ügyvédem úgy látta: ezt a minimumot el kell ismernem. Nem az igazság miatt. Hogyan lehetett volna az igazságot ott keresni, ahol a nyomozást gumibottal, a bírósági gyakorlatot fondorlatokkal irányítják ugyanannak a politikai pártnak emberei? Csupán gyakorlati szempontból. Az ügyészeknek és bíróknak, ha lelkiismeretük már nem volt, hiúságuk még lehetett. A hatalom részegségében talán önmaguk megnyugtatására — néha hajlandók voltak nagylelkűséget gyakorolni. Színlelt nagylelkűséget. Paragrafusok zsonglőrködése mögé rejtve. Mert ez a „nagylelkűség" éppoly álnok volt, mint igazságszolgáltatásuk.

Ügyvédem mélyen vallásos, becsületes ember volt. Attól félt: háborús feszültség esetén engem Szibériába hurcolnak vagy kivégeznek. Gyakorlati lépésnek tartotta „leértékelésemet". Azon az alapon: többet ér az élő nyúl a döglött oroszlánnál. Nem kívánta, hogy én alázzam meg magamat. Csak annyit kért: írjam alá az ő folyamodványát. Mentőövként: aláírtam. Ezentúl persze nem vagyok hajlandó semmi hasonlót aláírni.

— Értem gondolatát. Hajlandó volna most annyit elismerni: a feljelentési kötelezettség elmulasztásáért bizonyos büntetést megérdemelt?

— Ehhez szükséges volna, hogy az Államvédelmi Hatóság bebizonyítaná, mégpedig minden kétséget kizáróan, hogy az a bizonyos Madame Pomrelot nem volt beugrató ügynök. Mert ha nem volt az, kétségkívül hibát követtem el. Amíg a bizonyítás nem történik meg, a felelősség és bűnösség kérdése csak elméleti kérdés.

— Másként teszem fel a kérdést. Ha most megjelenne Magánál Madame Pomrelot, feljelentené-e őt?

— Ez ismét csak elméleti kérdés. Ki tudja, mit csinálnék, ha az eset még egyszer megtörténnék velem? A döntést minden esetre nagyon meggondolnám.

— Maga magyar állampolgár. Minden állampolgárnak vannak állampolgári kötelességei. Ha megjelenik egy gyanús személy, akiről feltételezhető, hogy idegen államnak szolgálatában áll, gondolkozás nélkül fel kell őt jelenteni az Államvédelmi Hatóságnak. Majd az kivizsgálja az esetet. Ha az illető nem kém, úgy nem ítélik el. Maga nem így gondolkodik?

— Nem.

— Miért?

— Pap vagyok. Soha életemben senkit fel nem jelentettem. Sem névvel, sem névtelenül. Ettől az elvtől nagyon nehéz megválni.

— Ha ez az álláspontja, előfordulhat oly eset: felkeresi ismét egy külföldi ügynök. Maga elutasítja őt, de nem jelenti fel. Az ügynököt később elfogták. Bevallja, hogy magánál is járt. Erre magát letartóztatják és ismét elítélik. Ez ostobaság!

— Van úgy, hogy az embernek elvei miatt szenvednie kell. Nem hinném, hogy valaha ily esetben egy jogállamban elítélnék. Különösen, ha 24 órát adok az ország elhagyására, mint lelkész. Az ügynököt elutasítom, tehát kárt nem okozok. Más kérdés, hogy kötelességem-e őt feljelenteni?

— Mondja Ispánki úr, nem volna magának lelkiismeretfurdalása amiatt, hogy nem teljesítette állampolgári kötelességét?

— Tegyük fel, az illető valóban külföldi ügynök. Családos ember, gyermekekkel. Feljelentem őt. Elfogják, halálra ítélik és kivégzik. Valaki megkérdezné tőlem: mondja nincs magának lelkiismeretfurdalása amiatt, hogy egy embert akasztófára juttatott?

— Megértem a maga problémáját, de mégiscsak az illető kém, megérdemli büntetését.

— Az én álláspontom az: a legjobb, ha az embernek sem ezért, sem azért nincs lelkiismeretfurdalása.

— Inkább éveket tölt ezért a börtönben?

— Igen!

— Ez is egy álláspont — fejezi be a kihallgatást Galambos.

1954. február 17.

Galambos főhadnagy ismét „messziről" kezdi a kihallgatást. Jelentéktelen kérdésekkel igyekszik elterelni figyelmemet. A „lényeges" kérdésről, melyre felettesei választ szeretnének.

— Hogy van?

— Jól!

— Nem izgul amiatt, hogy ily sokáig van nálunk?

— Nem. Az izgulásról régen leszoktam.

— Mondja, mit szól Mindszenty bíboros szökési kísérletéhez?

— Nem hallottam róla.

— Nem olvasta a Fekete Könyvet?

— De olvastam!

— Abban részletesen szerepel: Mindszenty bíboros az amerikai követhez levelet írt. Autót és repülőgépet kért szökéséhez. Csodálom, hogy erre nem emlékszik?

— Hirtelenjében valami újabb dologra gondoltam. Amiről főhadnagy úr beszél, 1949-ben történt.

— Igen szeretném tudni, mi erről a véleménye?

— Míg a Bíboros erről nem nyilatkozik, nehéz véleményt alkotni. A „szökési kísérlet" éppoly titokzatos dolog, mint sok más a Mindszenty perben.

— Miért?

— A Bíboros annyit ismert el a bíróság előtt, hogy a levelet az amerikai követhez ő írta. Nem indokolta, miért és milyen körülmények között. Lehetséges: egyál-

talán nem volt szándékában szökni. Kényszeríthették a levél megírására. A levélben szó van valakiről, aki a levelet a követhez viszi. Mivel letartóztatásunk után teljesen el voltunk zárva a külvilágtól, az illető csak államvédelmi alkalmazott lehetett. Kérdem: ki volt ez a kurír? Miért nem nevezték meg a tárgyalás alkalmával? Miért nem hallgatták ki tanúként? Miért nem nyert említést: hogyan jött rá az Államvédelmi Hatóság, hogy ő levelet akart kicsempészni az Andrássy út 60 alól? Hogyan fogták el stb? Sok részlet titokban maradt. A magam részéről csak két lehetőséget látok. Vagy egyáltalán nem volt szökési kísérlet és a Bíborost kényszerítették a levél írására. Vagy történt szökési kísérlet, de a Bíborost beugratták egy meggondolatlan, kalandos vállalkozásba.

— Mi szándéka lett volna az Államvédelemnek a Bíborossal ilyen levelet iratni?

— Ha főhadnagy úr politikai perekről kommunista írók műveit olvassa, érdekes dolgot figyelhet meg. Mind típuskönyvek. Ha kommunista áll a reakciósok bírósága előtt, mindig hősként van beállítva. Bátran hirdeti, hogy ő kommunista. Kioktatja bíráit a szocializmus biztos győzelméről. Ilyen könyveket írtak Dimitrov, vagy Rákosi peréről. Ha viszont nem-kommunista személyről vagy oly kommunistáról írnak, aki a pártvonaltól elhajolt, ellenséggé lett: az mindig gyáva. Sírva könyörög életéért. Bevallja, hogy áruló. Bevallja, hogy lopott, csalt, erkölcstelen volt. A szándék teljesen átlátszó: rámutatni, íme, ilyenek a mi ellenségeink. Gyávák, ostobák, erkölcstelenek. Péter Gábor és társai ugyanezt akarták tenni a Bíborossal. Először 1948 őszén jelentettek meg cikket valamelyik magyar lapban. A Bíboros kézírását Winkelmann volt német SS tábornok kézírásával hasonlították össze. Az ismert magyar írásszakértő házaspárra, Schulnerra és feleségére, Fischoff Hannára hivatkoztak. Ez utóbbiak megállapítása szerint, a kézírás alapján, a Bíboros végtelenül önző, hatalomvágyó és kegyetlen ember. A publikum ennek a csalásnak nem dőlt be. Feltételezem, a szökési levéllel Péter Gáborék ugyanezt a vonalat akarták követni. A levélen két utóirat is van. Mintha egy begyulladt, kapkodó, idegileg összeroppant személy írta volna. A Bíboros a levélben megjegyzi, hogy esetében halálos ítéletről van már szó. Jól jön Péter Gábor számára. Be tudja bizonyítani a következőt: Nézzétek, milyen ember a mi ellenségünk. Korábban hősnek tartották őt, aki nem fut meg gyáván a szenvedések elől. Mártír akart lenni! Pár nap alatt összeroppant. Fél a haláltól. Amerikai segítséggel szökni akar. Bezzeg, ha kommunista volna, ezt nem tenné! Akkor bátran szembenézne a halállal. Szerintem az Államvédelmi Hatóságnak megvolt minden oka, hogy ilyen levelet írasson a Bíborossal. Követni kellett az előírt sémát!

— Értem. Csak az nem világos előttem: miért nem mondta a Bíboros a tárgyaláson: Kérem, elnök úr, ezt a levelet ugyan én írtam, azonban kényszerítettek rá.

— Ilyenre nem volt mód a tárgyaláson. Dr. Olti elnök csak a saját kérdéseire engedett választ adni. Ha valaki mást akart mondani, azonnal megállította. Nem volt lehetőség ott nyílt és őszinte vallomásra.

— Szóval maga két lehetőséget lát. Az egyik: a Bíboros kényszer hatására írta a levelet. A másik: beugratták őt szökési kísérletbe. Ez szinte hihetetlen. Alá tudná támasztani ezt a fantasztikus állítást?

— Igen. Nekem is tett az egyik őr ajánlatot, hogy feketelevelet vinne ki a börtönből.

— Beugrott neki?

— Nem.

— Miért nem?

— Mert nem voltam „palimadár"!

— Mi az, hogy „palimadár"?

— Palimadár mindaz a személy, aki egy ávós szavát elhiszi.

— Ej, ej. Magának nagyon rossz véleménye van az államvédelmiekről. Mondja, hány éves volt a per idején?

— A harmincharmadikban voltam.

— Hány éves volt a Bíboros?

— Ötvenhét.

— Hogyan lehet az: Mindszenty bíboros volt, érsek volt, ötvenhét éves és beugrott? Maga meg sokkal fiatalabb és nem ugrott be? Magát külföldön külön kiképezték az ilyen dolgokra? Mert, ha maga jámbor és naiv pap, hitt volna annak az ávós őrnek és feketelevelet küld ki a rokonainak. Mit szól ehhez?

— Csak annyit: már ötéves koromban sem voltam palimadár. Aki Újpesten nőtt fel, annak az ilyet nem kell külföldi kémiskolákon tanulni!

— Mondja, mi van Mindszentyvel? Ugye ő már régen meghalt?

— Hogyan halt volna meg? Él és jó egészségben van. Őrá sokkal jobban vigyáznak, mint ránk.

— Miért vigyáznának őrá jobban, mint magára?

— Mert, ha engemet elpusztítanak, az csak nemzeti botrány. De, ha a római Egyház egy bíborosát elpusztítják, az már nemzetközi botrány. Az ilyen gyilkosságokért könnyen a nürnbergi Nemzetközi Bíróság elé kerülhet az ÁVH vezetősége.

Galambos hallgat egy ideig, fejét hihetetlenül ingatja. Majd ismét megszólal:

— Hol van Mindszenty?

— 1948 őszén elvitték a Gyűjtőfogházból. Azóta nem tudom, hol van. Mindenesetre meg vagyok győződve: bárhol van, él és egészséges.

— Tud-e arról, vajon bántották az Andrássy út 60-ban Mindszenty bíborost?

— Erről nem tudok. Nem volt alkalmunk a börtönben találkozni.

— Magát bántották?

— Igen.

— Mondja el részletesen, ki és hányszor bántotta!

— 1948. november 26-tól, lefogásomtól, körülbelül december közepéig az egyik, „külső" nyomozócsoport „foglalkozott" velem. Különösen az első időben majdnem minden éjjel kihallgattak. Hol mind a négy nyomozó jelen volt, hol csak egyikük. December 6-án este a kihallgatásnál egy őrnagy is jelen volt. A földre fektettek. A nyomozócsoport feje, egy magas, vöröses-barna hajú főhadnagy gumibottal a talpamat verte.

— Álljunk meg itt! Miért verte a talpát gumibottal?

— Azt akarta tudni, ki szervezett be engem amerikai kémnek?

— Maga mit válaszolt?

— Azt, hogy senki!

— A verés ellenére sem változtatta meg vallomását?

— Nem!

— Mit csinált erre a főhadnagy?
— Tovább verte talpamat. Tizennégyig számoltam, addig éreztem az ütéseket. A többi ütést már nem éreztem. Legalábbis aznap. Másnap már nagyon fájt a talpam.
— Kitartott mindvégig állítása mellett?
— Igen!
— Mit szólt az az őrnagy?
— Semmit. Egy darabig nézte, hogyan ütnek. Azután átment a másik szobába, ahol dr. Beresztóczy Miklóst vallatták.
— Honnan tudja azt, hogy ott Beresztóczy volt?
— Jól ismerem hangját. Hangosan, nagyon ijedten beszélt!
— Hogyan emlékszik arra, hogy ez december 6-án történt?
— December 6-a Mikulás este. Akkor szokták a gyermekeknek a Mikulás ajándékait átadni. A jó gyermekeknek cipőjébe cukrot, csokoládét, diót tettek. A rossz gyermekek apró fúzfaseprűt kaptak. Virgácsnak hívtuk. Azon is volt rákötözött cukor, csokoládé. Meg egy apró ördögfigura. Figyelmeztetésül, hogy jónak kell lenni. Gondoltam: Úgy látszik én gumibotot kapok Mikulás-ajándéknak.
Galambos jót nevet az eseten.
— Menjünk tovább. Mikor verték meg később?
— December 22-én este. Décsi alezredes szobájában.
— Hogyan történt?
— Éjfél tájban felvittek Décsi szobájába. Azt kérdezték tőlem: Igaz-e, hogy októberben üzentem Mindszenty bíborosnak: égessen el minden iratot, mert rövidesen házkutatás lesz nála, lefogják és bíróság elé állítják? Azt feleltem: Igaz. Erre Décsi vagy 30-40 civilruhás nyomozó előtt azt kérdezte: Kit szerveztem be az Államvédelmi Hatóság tagjai közül, aki nekem ezt a titkot elárulta? Azt válaszoltam: senkit. Erre Décsi intett a nyomozóknak. Megint lefektettek a padlóra. Talpamat verték gumibottal.
— Hány ütést kapott?
— Nem számoltam.
— Sokat?
— Egy darabig verték talpamat. Décsi szólt, hogy most nem ér rá, majd később, mikor jobban ráér, erről a témáról még beszélgetni fogunk. Visszavittek cellámba.
— Megtörtént ez a beszélgetés?
— Nem.
— Nem tettek róla többé említést?
— Nem.
— Menjünk tovább. Mikor verték még magát?
— December 31-én és 1949. január 1-én. Mindkét alkalommal dr. Lusztig Sándor államvédelmi főhadnagy verte gumibottal a kezeimet.
— Miért?
— Jegyzőkönyvembe belevette, hogy Mindszenty bíboros kém és én is kém vagyok. Tudtam a Bíboros kémkedéséről és ő is tudott az enyémről. Mivel ezt sohasem vallottam, hanem kizárólag a főhadnagy diktálta be gépírónőjének, megtagadtam az aláírást.

— Mi történt akkor, mikor megtagadta az aláírást?
— Kivett egy gumibotot a papírkosárból. Kezeimet kezdte verni. December 31-én, annak ellenére, hogy vert, nem írtam alá a jegyzőkönyvet. Visszavittek cellámba. Január 1-én a dolog megismétlődött. Dr. Lusztig nagyon dühös lett. Teljes erejéből ütötte kezeimet. Azt mondta, addig ver, míg alá nem írom a jegyzőkönyvet. Mikor már kezeimet nem éreztem a fájdalomtól, azt mondtam, aláírom. Ellenállásommal megmutattam: nem írtam alá önként, szabadon. Viszont nem akartam kezeimet nyomorékká veretni.
— Többször nem bántották?
— Az őrök a pincebörtönben úgyszólván minden másnap vertek bennünket. Seprővel, kézzel. Lábbal rugdostak. Az ütéseket nem lehetett volna megszámolni.
— Miért bántották magukat az őrök?
— Lehet, hogy parancsuk volt erre. De lehet, hogy csak emberi gonoszságból. Keretlegények voltak. Azzal szórakoztak, hogy az őrizeteseket verték!
— Mondja, miért nem tanúsított maga a bíróság előtt bűnbánó magatartást?
— Nem volt mit megbánnom. Ez az egyik ok. A másik: az Andrássy út 60-ban töltött minden percem megerősítette bennem a tudatot: ez a rendszer semmivel sem jobb Hitler rendszerénél. Az ilyen ördögi kegyetlenség ellen minden becsületes embernek harcolnia kell. Van, akit a szenvedések gyávává tesznek. A másik embert meg — ellenkezőleg — még keményebbé teszik. Úgy látszik, én a másik fajtából vagyok.
— Maga túloz. Nekünk nem voltak gázkamráink!
— Az, aki gázkamrát állít fel és abban ártatlan embereket pusztít el, gyilkos. De, hogy úgy mondjam, őszinte gyilkos. Hitlerék azt mondták, mi nem vagyunk humanisták, elpusztítjuk ellenségeinket. Gyorsan, fájdalom nélkül. Viszont az, aki nem állít fel gázkamrát, de a rabokat éheztetéssel, veréssel, külvilágtól való teljes elzárással pusztítja el, szintén gyilkos. Nemcsak gyilkos. Alattomos is. Hisz azt mondja: mi nem vagyunk fasiszták. Humánusan bánunk a foglyokkal. Enni is adunk neki, dolgozni is engedjük. Különbség a gyilkos és gyilkos között nincs, csak az őszinteség fokában!
— Felfogását nem osztom! Mindenesetre azok az államvédelmiek sok kárt okoztak magatartásukkal. Ezt ismerem. Mondja, miért nem követte maga Mindszenty bíborost?
— Miben?
— Ő levelet írt az Igazságügyminiszterhez. Abban elismerte bűnösségét. Az utolsó szó jogán is bűnbánó beszédet mondott. Vajon nem úgy áll-e a dolog: ő mártír akart lenni, azután mégis meggondolta magát. Maga viszont továbbra is kitartott a mártíromság gondolata mellett. Szeretném tudni, mi erre a maga válasza!
— Tudtommal Göbbels, Hitler propagandaminisztere szokta hangoztatni: mi nem csinálunk mártírokat, csak bűnözőket. Göbbels mondását Magyarországon Rajk László belügyminiszter kezdte hangoztatni 1948 tavaszán. Úgy gondolta: Mindszenty bíboros és mások azért állnak ellen a diktatúrának, mert mindenképpen a mártírok dicsőségére pályáznak. Ez a felfogás téves. Minden katolikus hívő tudja, a vértanúság Isten ajándéka. Kegyelem, melyért lehet imádkozni, de melyre nem lehet emberi erővel törekedni. Senki közülünk nem tartotta magát méltónak e

kegyelemre. Rajk László ebben tévedett. De tévedett másban is. Úgy gondolta, ha valakit halálra ítélnek, kivégeznek, s azután jeltelen sírban eltüntetnek, az nem mártír többé. A vértanúság nem attól függ, vajon a vértanúnak meg van-e a holtteste, sírja. Aki az igazságért hal meg, vértanú. Függetlenül minden sírtól. A sors iróniája, hogy éppen az a Rajk, aki ezt hangoztatta, halálra lett ítélve. Kivégezték és jeltelen sírba került. Megnyugtatom főhadnagy urat: mi nem tartjuk őt vértanúnak. Nem azért, mert nincs meg a sírja. Hanem azért, mert nem az igazságért halt meg. Ő egyszerűen áldozat. Saját pártjának áldozata.

— Szóval maga nem akart vértanú lenni?

— Ahogy mondtam az imént, a mi felfogásunkban a vértanúság isteni ajándék. Azt nem lehet akarni.

— Miért nem választotta ebben az esetben az őszinte megbánás útját? Életfogytiglan helyett pár évet kapott volna!

— Mindszenty bíboros példája mutatta: semmi értelme nem volt a bűnbánatnak. Remélem, egyszer el fogja mondani, miért írta azt a levelet az Igazságügyminiszterhez. Dr. Ries minden megjegyzés nélkül küldte át a bíróság elnökéhez. Az egész arra volt jó, hogy a Bíborost megalázzák. Öt év múlt el azóta, nem győzök hálás lenni a jó Istennek, hogy ilyesmi akkor nem jutott eszembe. Kikerültem a nyilvános megalázást.

— Még egy utolsó kérdést teszek. Tud maga valamilyen szláv nyelven beszélni?

— Nem!

— Nem tanult ilyen nyelveket?

— Nem! Szüleim beszéltek szlovákul. Édesapám állomásfőnök volt oly helyeken, ahol az emberek szlovákul beszéltek. A magyar és német nyelv mellé megtanulta a szlovákot is. Idősebb testvéreim közül egyik-másik szlovák elemi iskolába járt. Mire én születtem, édesapám már Budapesten szolgált. Nekem már nem volt alkalmam szlovákul tanulni.

— Miért nem tanult meg magánszorgalomból?

— Szívesen tanulok minden nyelvet, hisz a nyelvtudás nagy kincs. Először még franciául és spanyolul szerettem volna megtanulni. 1949-ben kaptam a börtönbe nyelvkönyveket. Nemsokára elvették. Rákosinak megengedték a Horthy-rendszerben, hogy nyelveket tanulhasson. Nekünk ez a rendszer megtiltotta. Vácott az egyik cellában Kakukk József nevű rabtársam 1950-ben angolul tanult. Közös zárkában volt s valaki jól beszélt ott angolul. Ceruza és papír nem volt. A szappandarabra írta az angol szavakat. Kihallgatásra állították elő. Súlyos fegyelmi büntetést kapott. Azt kérdezték tőle: Hogy mered a kincstári holmit rongálni? Angolul akarsz megtanulni, hogy fogadhasd a bevonuló amerikai hadsereget? Úgy látszik, nekünk nem szabad tanulni. Már a tudásunktól is fél a kormány!

— Rómában az egyetemen nem tanítottak szláv nyelveket?

— A Szt. Gergely egyetem nem nyelviskola. Bölcseletet és teológiát tanulnak.

— A Kollégiumban sem tanítottak például orosz nyelvet?

— Nem. Olaszt, angolt, franciát, spanyolt, igen. De szláv nyelveket nem.

— Miért?

— Úgy látszik, nem volt érdeklődés. A szlávok tudták saját nyelvüket beszélni, a többiek inkább angolul, vagy franciául akartak tanulni.

— Mára elég lesz ennyi. Magának is, nekem is. Az őr hamarosan megjelenik. Visszakísér a kihalt„ügyészségi folyosón" lépcsőházon és átjárón keresztül a fogházrészbe. Ennek közepe táján megáll. Előveszi kulcsát.

— Mától fogva itt lesz. Társa jugoszláv. Egy szót sem tud magyarul.

— Könyvemet a másik zárkából megkaphatom?

— Arra nézve nem kaptam utasítást!

Beenged a cellába. Rámzárják az ajtót. Benn alacsony, igen sovány fiatalember ugrik fel a priccsről. Haja borzas, fekete. Ijedten motyog valamit. Nem tudom megérteni. Megrázom kezét.

A cella szűk. Két oldalon, a falnál, igen alacsony deszkapriccs. Vaslábai a kőpadlóba vannak betonozva. Szalmazsák és egy pokróc van rajta. A magasban szellőzőnyílás. Mellette hosszúkás üvegbeton „ablak". Szürkés derengés hatol át csak rajta. Be van falazva. Talán két tenyér a szélessége és három a hossza. a villanylámpa állandóan ég, mert különben sem mi nem látnánk egymást, sem az őrök minket.

Intek a jugoszlávnak, hogy nyugodtan üljön le. Ne beszéljen, mert az őr hallgatózik a zárka előtt. Majd megunja. Én is leülök. Az őr valóban többször óvatosan benéz a kémlelőnyíláson. Mikor megunja, elmegy. A jugoszláv nem érti „Dieb, Rauber, Verbrecher, Furto, Briganti, Brigand, Criminal" — próbálkozom. Széttárja kezét, fejét rázza. Nem értem!

— A priccs lábánál apró faltöredék van. A kőpadlóra nagy házat rajzolok. Ablakokkal, kapuval.

— Ház! — állapítja meg.

— Nem ház! Palota, palazzo, palast, palais, palace! —Nem érti. — Haus, domo — erősködik.

— Minisztérium!

Boldogan int. Érti.

— Külügyminisztérium.

Ezt már nem érti. Kezdem sorolni a minisztériumokat: Iparügyi, kereskedelmi, építésügyi, oktatásügyi, belügyi.

— Sorold el szerbül a minisztériumokat! Lassan sorolni kezdi anyanyelvén. Mikor a külügyminisztériumhoz ér, megállítom. A rajzra mutatok:

— Külügyminisztérium, Budapest.

Boldogan int. Érti. Megkérdezi: — Te a budapesti Külügyminisztériumban dolgozol?

Nem! Figyelj. Megmagyarázom a dolgot! Éjjel volt, sötét. Én bemásztam a külügyminisztérium ablakán. Felmentem a második emeletre. Nagy szoba volt. Iroda. Benne páncélszekrény, „Safe". Kinyitottam. Pénzt kerestem. Nem volt pénz, csak sok dokumentum. Kimásztam az ablakon. Jött a rendőr. Megfogott. Bilincset tett a kezemre. Bíróságra kerültem. Bíró megkérdezi: mit kerestem a Külügyminisztériumban! Pénzt! A bíró nem hiszi el. Azt mondja, kém vagyok. Amerikai spion! Elítél. Érted? Mosolyogva int: érti. Követte mozdulataimat, mikor magyaráztam, hogyan másztam keresztül az ablakon. Hogyan fúrtam keresztül a „Safe" ajtaját. Hogyan csodálkoztam, mikor nem volt pénz a páncélszekrényben. Miként fogott meg a rendőr kabátom gallérján és rakta kezemre a bilincset. Megkérdi:

— Hány évet kaptál?

— Tizenötöt!
Szörnyülködik. Ez túl sok! — Mikor történt ez?
— Öt évvel ezelőtt!
— Azóta börtönben vagy?
— Igen!
Fejét lehorgassza. Szomorúan néz maga elé. Bíztatom:
— Ne félj. Nincs semmi baj. Látod, erős vagyok, egészséges!
— Dolgozol a börtönben?
— Igen!
— Mit?
— Kazánfűtő vagyok!
Ezt megint nem érti. Letörlöm a padlóról a Külügyminisztériumot. Gyárat rajzolok. Füstölgő kéménnyel.
— Gyár. — Fabrik — mondja.
Utánzom a gőzgépek sistergését. Mosolyog.
— Maschine.
Rajzolok egy lapátot és széndarabokat. Mutatom, hogy miként fűtök a gőzgépek számára. Szeme felcsillan. Érti. Fűtő vagyok.
— Kapsz eleget enni?
— Igen! Sokkal többet, mint itt!
Látszólag megkönnyebbülve sóhajt fel. Bizonyára kiéheztették itt pár hónap alatt.
— A többiek is dolgoznak?
— Sokan, nem mindenki.
— Ez a ruha, amit viselsz, a rabok egyenruhája?
— Igen!
Biztatom, ne féljen. Elítélik. Oda kerül, ahol én vagyok. Meg fog hízni. Erős, egészséges lesz. Akkor sem kell félni, ha halálra ítélik. Nem akasztják fel. A jugoszlávokat nem merik kivégezni Rákosiék. A fiatalember hálásan köszöni az információt. Megszorítja a kezem. Közben ebédért kell mennünk. Keresztet vetek. Imádkozok ebéd előtt. Bizonyára, gondolja, nem lehetek oly rossz betörő, ha imádkozom. Példámat követi. Orthodox módra vet keresztet. Ebéd után folytatjuk a társalgást.
— Hol születtél?
— Kragujevac-on. És Te?
— Budapesten!
— Mondd, ez a börtön hol van?
— Budapesten.
— Az a börtön is Budapesten van, ahol Te dolgozol?
— Igen. Letörlöm a padlóról a gyárat. Felrajzolom Magyarország térképét. A Dunával és a Dráva folyóval Budapestet is belerajzolom. Megmagyarázom, hogy most a Duna partján vagyunk. A másik börtön távol esik a Dunától. Ráismer a helyekre.
— Hol lépted át a határt?
Csodálkozásomra a cseh határsávra mutat.
— Nem a Dráva folyónál jöttél át?

— Nem. Az nagyon veszélyes. Sok katona van ott.
— Szóval átmentél Jugoszláviából Ausztriába, Ausztriából Csehszlovákiába. Északról lépted át a határt?
— Igen.
— Hol fogtak el?
Megmutatja a „térképen". Balassagyarmatnál.
— A határnál?
— Nem. A vasútállomáson. Mit gondolsz, hány évet kapok?
— Ezzel ne törődj! Nem fontos. Az a fő, hogy egészséges maradj!
— Gondolod, hogy ki fogunk szabadulni? Mikor?
— Nem vagyok próféta! Egy év, két év, három év. De az biztos, hogy ki fogunk szabadulni!
— Hogy hívják azt a börtönt, ahol te vagy?
— Gyűjtőfogház. Központi fogház.
— Én is odakerülök?
— Biztosan!
— Honnan gondolod?
— Ott van a többi jugoszláv is!
— Vannak jugoszlávok is veled?
— Igen. Legalább 150-en.
A fiatalember szemeit tágramereszti. Talán nem akarja elhinni. — Százötvenen?
— Legalább annyian!
Azt hiszem ez a legjobb hír, amit eddig hallott. Nagyon boldognak látszik.
— Én is fogok dolgozni?
— Az első időben nem. Majd később!
— Évekig kell várni?
— Régen az volt a helyzet. Most megváltozott. Lehet, hogy egy-két hónap múlva megengedik neked, hogy dolgozzál.
— Mondd, miért hív engem minden őr itt Jóskának? Én nem vagyok Jóska.
— Minden jugoszlávot Jóskának szólítanak az őrök. Úgy látszik tetszik nekik. A Gyűjtőfogházban már neveden szólítanak majd.
— A Te ügyedet hány napig vizsgálták ki öt évvel ezelőtt?
— 68 napig!
— Mindig egyedül voltál?
— Igen!
— Mióta vagy most itt?
— Január 26-a óta!
— Eddig egyedül voltál?
— Igen. És Te mióta vagy itt?
— December óta.
— Nem kell félned, rövidesen bíróság elé állítanak. — A délután észrevétlenül elszaladt. Minden mondat megértése külön nehézséget jelentett. Magyaráztam kézzel, arcfintorral. Németül és azokkal a szláv szavakkal, melyeket a szlovák, szerb és orosz nyelvből ismertem. Rajzoltam s a számokat is leírtam vagy ujjaimon mutattam. A jugoszláv fiú németsége nagyon kezdetleges. De mégis megér-

tette. Az egész magatartásán látszik: megnyugodott. Találkozott egy optimista, „hívő" fogollyal. Este, mikor lefeküdtünk, imádkoztam. Ő is összetette kezét ágyán, sőt keresztet is vetett. Igaz, fegyelmi vétséget jelent a kommunisták előtt más személyeket vallásos irányban befolyásolni. Ezzel nem törődöm. Hisz a pap mindenütt pap. A börtönben is. Főleg itt, ahol az emberek szívesen menekülnek az Ég jóságához. A föld poklától.

1954. február 24.

Délelőtt ismét kihallgatás. A főhadnagyot olvasás közben találom. Asztalán zsinórok, vörös pecsétviasz töredékei. Az Államvédelem a szovjet módszertől nem tágít. Minden este a „főnök" megszámolja a jegyzőkönyvek, bűnjelek lapjait. Zsinórral szorosan átköti. Vörös pecsétviasszal hat-hét helyen lepecsételi, majd a páncélszekrényben helyezi el. Reggel — mielőtt az iratköteget a kihallgatóknak kiadná — a pecsétek érintetlenségét megállapítja, nagy a bizalmatlanság még egymással szemben is.

Galambos lapozgat a hatalmas kötegben. Keres valamit. Mikor megunja, gondosan egymásra halmozza a lapokat. A zsinórokat és viasztöredéket letakarítja. Egyszer csak hangosan felnevet: — Szóval maga öreg betörő, aki a Külügyminisztériumba tört be?

— Van úgy, mikor az embernek a mesemondó Andersent kell utánoznia. A rabhoz beteszik társként Elekes József bencés kispapot, Zsoffka Mátyás volt kémelhárító alhadnagyot, Pásztor Tamás volt kisgazdapárti képviselőt. Vagy esetleg Földi „Bauer" Iván vegyészmérnököt s a besúgók királyát, Sugár Ödön gépészmérnököt a légierőktől. Simulékony, ravasz besúgók ezek. Bemutatkoznak Kovács Gáspár stb. álneveken. Megható történetet mondanak el saját szomorú sorsukról. Résztvevő sajnálattal érdeklődnek a rabtárs ügye felől. Tanácsokkal szolgálnak. Bíztatnak. Közben azon iparkodnak, hogy társukat ördögi módon akasztófára juttassák. Én külvárosban nőttem fel. Bennem van a kültelki ember gyanakvása. Azonfelül már „öreg rab" vagyok. Ha kell, hát náluk meghatóbb mesét tudok mondani. Belőlem ily módon semmit sem lehet kiszedni. Sokkal becsületesebb dolog tőlem nyíltan megkérdezni, amit tudni akarnak. Amit megmondhatok, bátran megmondom. Amit nem mondhatok meg, azt belőlem akasztófával sem lehet kiszedni. Ez alkalommal fiatal, primitív szerb katonát tettek mellém. Elekessel, Pásztor Tamással és a többiekkel szemben csak undort érzek. Szeretném lehányni őket. De ezt a szerencsétlen fiatalembert sajnálom. Bizonyára fél a haláltól. Valószínűleg el is hiszi a mesét, amit neki betörő mivoltomról mondtam, meg azután kissé megalázó a dolog rámnézve. Fáj, hogy annyira értékelnek, hogy kétkrajcáros besúgót tesznek be hozzám.

— Nézze Ispánki úr, a betörőmesével vidám perceket szerzett nekünk. Felettteseim nem győztek nevetni: Dr. Ispánki mint betörő, aki a Külügyministérium páncélszekrényét fúrta meg. Csupa tévedésből. Régen nem hallottunk ilyen jó viccet. A dolognak azonban van fonákja is. Ha maga jámbor és naiv pap lenne, nem csinálna ilyen trükköt. Feletteseimnek véleménye szerint maga igen jól képzett kém!

— Mindenki jogosult úgy vélekedni, ahogyan akar. Engem nem zavar. Ahhoz nekem nem kell külföldi kémiskolát végezni, hogy besúgóval ne álljak oda bizalmaskodni. Csak szemernyi józan ész kell és esetleg: egy kevés humor. A baj nem nálam van. Önöknek kellene felszámolni Péter Gáborék módszereit. A kihallgatókat kellene magas kiképzésben részesíteni.

— Maga könnyen beszél. Nyolc évig járt gimnáziumba. Kilenc évig volt egyetemi hallgató külföldön. Diplomákat szerzett. Nyelveket tanult. Nekünk ilyen lehetőségeink nincsenek!

— Elég baj. Ha én volnék a maguk főnöke, mindegyiküket beiratnám egy nívós, nyugati egyetemre. Nem primitív, kirgiz iskolába. Maguk még fiatalok. Ugyanúgy diplomákat szerezhetnének, nyelveket tanulhatnának, mint én. Világot látnának. Azután hazatérve megbirkóznának a legképzettebb rabok ügyeivel is. Horthy idejében az Államvédelmi Osztálynak több tagja végzett jogi doktorátust: Dr. Wayand Tibor, dr. Hivessy Mátyás, dr. Czibor. Péter Gáborék korában a doktorátust gumibottal akarták helyettesíteni. Besúgókkal és beugrató ügynökökkel. Ez nagy hiba. A tudást aljasság sohasem pótolja.

— Nahát, ez jó terv! Kiküldene minket nyugati egyetemekre tanulni! Kíváncsi vagyok, mit szólnak ehhez feletteseim?

— Lehet: félnének. Húsz-harminc külföldi ösztöndíjasból csak pár jönne vissza. Mert ott látnák igazán, milyen jó szabadságban élni. Bár én is ott nyomoroghatnék a Nyugaton, ahol az átkozott kapitalisták a becsületes dolgozókról három bőrt húznak le. Még a vérüket is kiszívják. Boldogan hagynám magam kizsákmányolni, csak már ott tartanék!

Galambos szívből nevet. Fejét ingatja:

— Maga javíthatatlan. Abban meg téved, hogy mi nem jönnénk vissza. Meggyőződésből vagyunk a népi demokrácia táborában. A dolgozók társadalmát nem cserélnénk fel semmi nyugati jóléttel. De hagyjuk ezt a témát. A kihallgatással nagyon lassan haladunk. Túl sokáig lesz itt a mi vendégünk. A végén még elfelejti a kazánfűtést. Erre a kérdésre válaszoljon: Milyen szolgálatokat tett maga az amerikaiaknak, hogy azok száz százalékig megbíztak magában?

— Honnan veszi főhadnagy úr ezt a gondolatot?

— A nyomozati iratokban ez áll: 1948 szeptemberében az amerikaiak Madam Pomrelot nevű ügynöküket küldték Magához. Ők tudták, az ügynök is tudta, sőt maga is tisztában volt azzal, hogy az elfogott kémekkel nem sokat teketóriáznak. Gyorsan elítélik és felakasztják őket. Az amerikaiak nem kockáztathatták emberüknek életét. Biztosaknak kellett lenniök. Maga nem jelenti őt fel az Államvédelmi Hatóságnak. Logikus a kérdés: Honnan voltak meggyőződve erről? Milyen szolgálatokkal bizonyította be maga feltétlen megbízhatóságát.

— A kérdés logikus. Ha Nyugatról egy ügynököt küldenek, valószínűleg nem Balogh István volt szegedi plébánoshoz, az akkori kisgazdapárti államtitkárhoz irányítják. Sem dr. Horváth Richárd ciszterci tanárhoz, vagy a papi békemozgalom tagjaihoz. Ezek közül az egyik anyagi érdekekért, a másik törtetésből, a harmadik gyávaságból azonnal feljelentené a nyugati futárt. A dologban épp ez csodálatos: Futár érkezik. Állítólag Rómából jön. Sem dr. Balogh Istvánt nem keresi fel, sem dr. Horváth Richárdot. Sem Mag Béla plébánost. E papoknak egyike sem élt Rómában. Mégis ott tudják róluk biztosan, hogy nem megbízhatók. Sem egy-

házi, sem nyugati szempontból. Őket mégsem kérdezi meg senki: mondja dr. Balogh, mondja dr. Horváth. Honnan tudják azt oly biztosan Rómában: magában nem lehet megbízni? Engem viszont, aki kilenc évig éltem Rómában, akinek ott sok barátja, ismerőse van, az Andrássy út 60-ban gumibottal vernek. Mondjam meg, ordítja a kihallgató, honnan tudják Rómában, hogy bennem meg lehet bízni? Hát egyszerű a megoldás, jól ismernek — volt a válaszom. Tovább vernek. Állítólag nekem előzetes szolgálatokkal be kellett bizonyítanom megbízhatóságomat.

— Szóval maga azt állítja: csupán barátainak véleménye alapján bíztak meg magában? Mi ezt nem tudjuk elhinni.

— Nem állítok semmit. Nem látok senkinek a lelkébe. Nem tudhatom, mások miért bíznak meg bennem, véleményemet kérdezik. Másra nem tudok gondolni, mint barátaim ajánlására. Hozzáteszem azt is: ez az egész ügynökhistória sántít.

— Miért?

— Soha semmiféle adat nem merült fel arra, hogy az amerikaiak bíztak meg bennem. Madame Pomrelot Olaszországból jött. Francia útlevéllel utazott. Angolul, franciául, németül beszélt, mégpedig kitűnően. Így nyugodtan lehetett szovjetorosz is.

— Helyes, mondjuk egyszerűen: valami nyugati állam kémszervezetének ügynöke. Látom a nyomozati iratokból: Maga már annakidején célozgatott arra, Madame Pomrelot esetleg magyar beugrató ügynöknő lehetett. Milyen bizonyítékot tud erre felhozni?

— Mihalovics Zsigmond prelátus 1948 tavaszán kimenekült az országból. Valószínűleg: már menekülése előtt több esetben tájékoztatást juttatott el a Budapesten székelő nyugati követségekhez. A tájékoztatások tárgya: A magyar katolikus Egyház üldözése az államhatalom részéről. Távozása után űr támad. Nincs ki jelentsen. Az Államvédelmi Hatóság beülteti kémeit az Actio Catholica országos központjába. Ez a forrás végleg eldugul. Az esztergomi Prímási Palotát, a püspöki irodákat az ÁVÓ megfigyeli. Igyekeznek megtudni: kik látogatják e helyeket és milyen céllal. A ki- és bemenő leveleket felbontják, a telefont ellenőrzik. Egyházi személyek nem kapnak útlevelet nyugati államokba. Pár vonalas ember kivételével. Úgy látszik: a Vasfüggönyt leeresztik az Egyház köré. Mihalovics prelátust megkérdezik Rómában, hogyan lehetne értesüléseket kapni továbbra is Magyarországból. Ő megbízható emberként engem ajánl. Budapesten élek, sok embert ismerek. Sem pénzért, sem törtetésből, sőt gyávaságból sem leszek társutas. Tovább kérdezik Mihalovicsot és dr. Tóth K. János volt paptársamat, akik Rómában élnek: hajlandók-e engem e feladatra felkérni? Ők megírják leveleiket. A leveleket Rómából futár viszi Grázba. Onnan a Budapest-Gráz-i expresszvonat mozdonyvezetője, Kovács József hozza Magyarországba. Beviszi abba a leíró és sokszorosító irodába, mely 1948-ban éppen ennek a Fő utcai bírósági és börtönépületnek főbejáratával szemben volt. Két hölgy dolgozik ott. Az egyik alacsonyabb, teltarcú, vöröseshajú. A másik magasabb, vékony, barnahajú. Átveszik a küldeményt. Nekem kellene azt majd átadniuk „Melinda" jelszó mellett. Én persze az egész dologról semmit sem tudok. Semmiféle értesítést nem kaptam. A jelszót sem ismerem.

Közben a vonalon valahol „lyuk" keletkezik. Az ÁVÓ elfogja a leíró iroda két alkalmazottját. Letartóztatják Kovács József főmozdonyvezetőt. A levelek az ÁVÓ

kezére jutnak. Az egyik, igen terjedelmes levél Mindszenty József bíborosnak szól. Péter Gáborék így gondolkoznak: Itt az alkalom a Bíborost csúnya kémügybe belekeverni. Másolatokat készítenek a levelekről. Az eredetieket visszateszik a leíróirodába. A felkérő levelekkel elküldenek hozzám egy beugrató ügynököt. Ő kapacitál engem: menjek el a leíró irodába és vegyem át „Melinda" jelszó mellett a küldeményt. Erre nem vállalkozom. Ő maga megy el értük az irodába. Elhozza nekem a leveleket. Megkér: hozzam őt össze dr. Nagy Miklóssal, az Actio Catholica országos főtitkárával, dr. Tóth László katolikus főszerkesztővel és dr. Eszterhás György országgyűlési képviselővel. Felkeresem mindegyiket. Figyelmeztetem őket a veszélyre. Hatalmazzanak meg engem, hogy a nekik szóló leveleket elolvashassam, megsemmisíthessem. A legtöbb levelet így magam égetem el. A Mindszenty bíborosnak szóló — szinte kötetszerűen vastag levél egy részét is elolvasom. Eljuttatom Esztergomba személyes futárral. Kísérőlevelet csatolok hozzá. Kérem a bíborost, ne olvassa el a levelet, az út, melyen érkezett, gyanús. Neki magas tiszte miatt ily ügybe nem szabad belekeverednie. Égessék el a levelet. Küldjenek nekem pár igazoló sort. Tartalma legyen ez: a levelet elégették olvasás nélkül! Máskor pedig az ilyen leveleket én semmisítsem meg!

A nekem átadott levelek mellé preparált papírok és kémiai előhívóanyag is volt csatolva. Két fedőnév, római lakcímek, ahová a tájékoztatásokat küldeni kell! Közismert tény, a magyarországi kommunisták, illegalitásuk ideje alatt, ilyen vegyszeres papíron közlekedtek a bécsi, párizsi, berlini, lipcsei és prágai Külföldi Bizottság irodáival. Ugyanígy kapták utasításaikat. Így gondolkoztam: Ha Péter Gáboréknak szabad beugrató módszereket alkalmazni, nekem is szabad. Megírok pár beugrató levelet a vegyszeres papíron. Feladom a római címre. Várom: megjelennek Péter Gábor emberei. Baj nincs, gondolom. Mindszenty bíborosprímást sikerült megmentenem. Úgy szintén dr. Nagy Miklóst, dr. Tóth Lászlót és dr. Eszterhás Györgyöt. Egyikük sem találkozik „Madame Pomrelot"-tal. Egyikük sem vesz át tőle veszélyes küldeményt. Egyikük sem küld külföldre tájékoztatást. Péter Gábor dühönghet. A beugratás nem sikerült.

1948 novemberében a letartóztatások megindulnak. Először dr. Zakart veszik őrizetbe. Utána dr. Nagy Miklóst, majd engem. Décsi ezredes szavaiból tudom meg: igazam volt. Dühösen kiált rám: minek képzelte magát, hogy az Államvédelmi Hatóság terveit keresztül merte húzni. Később dr. Lusztig Sándor kihallgatóm olvas fel részleteket a levelekből. Csendesen megjegyzem: kissé furcsa, hogy ezek a levelek az Államvédelmi Hatóság kezében vannak. Dr. Lusztig ezt válaszolja: „Ezeket a leveleket az esztergomi Prímási Palota pincéjében, egy fémtokban elásva találtuk. „ Mégis furcsa — replikázok én — hisz az eredetieket én magam égettem el. Azok soha Esztergomba nem kerültek." Dr. Lusztig zavarba jön. Sietve íróasztalába dugja a másolatokat. Mielőtt a Mindszenty-per bírósági tárgyalása megkezdődik, Décsi ezredes magához hivat. Figyelmeztet: ha bármit a tárgyaláson megemlítenék, ami az ÁVÓ-ra kompromittáló lenne, dr. Olti elnök meg fogja szakítani vallomásomat. Ügyemet elkülönítik a többiekétől. Zárt tárgyaláson halálra ítélnek, kivégeznek. A fenyegetés kézenfekvő. A per alatt mint a kötéltáncos, igyekszem tartani az egyensúlyt. A megalázó „bűnbánat" és az akasztófát jelentő igazság között. Később a börtönben találkozom Kovács József főmozdonyvezetővel. Ő is életfogytiglant kapott az ügyből kifolyólag. Megesküszik: a leveleket

személyesen vette át Grázban. Érkezése után azonnal leadta a leíróirodában. Senkinek nem mutatta meg. Én magam a levelek nagy részét, átvétel után, zárt ajtók mögött elégettem. Még a hamut is szétszórtam. Az ÁVÓ-nak mégis teljes másolata volt mindenről, gondolom a leíró irodában történhetett csak a hiba. Mivel az ott dolgozó két hölgyet is elítélték, magának a tulajdonosnak a kezét sejtettem a dologban. Sem a leíró iroda tulajdonosa, sem „Madame Pomrelot" nem szerepelt bíróság előtt. Miért? Nem szembesítették őt velem. Miért? Honnan volt dr. Lusztignál a levelek másolata? Ezek a körülmények sok mindent sejtetnek.

— Mit gondol, dr. Lusztig szándékosan mutatta meg magának a levélmásolatokat?

— Nem hiszem, hogy ezzel segíteni akart volna. A gumibottal igen lelkesen verte kezeimet. Ebből arra következtetek, nem állt a mi oldalunkon.

— Az nem olyan biztos! Tud maga valamit azóta dr. Lusztigról?

— Nem hallottam azóta róla. De ha most együtt ülne Péter Gábor bandájával, nagyon kérem, legyenek irgalmasak hozzá.

— Miért?

— Ha akkor mint szabad ember találkozom vele az utcán és engem megüt, egyetlen ökölcsapással elküldtem volna őseihez. Ily nyápic főhadnagyot még életemben nem láttam. Úgy állt rajta az egyenruha, mintha egy csontvázra húzták volna fel. De az ÁVÓ-n nem üthettem vissza. Agyonvertek volna a Csekalegények. Lusztig azonban az enyém. Vele még szeretnék találkozni.

— Nem kell attól tartania, hogy dr. Lusztigot elpusztítjuk. Meghagyjuk magának.

— Ennek nagyon örülök.

— Az idő nagyon elszaladt megint. Még egy kérdésre válaszoljon. Miért nem jelentette egyszerűen fel azt a gyanús hölgyet, aki magát Madame Pomrelot-nak nevezte? Kikerülte volna a sok kellemetlenséget.

— A papok helyzete egészen különös. Hozzánk az emberek bizalommal vannak. Oly dolgokat is elmondanak, melyeket másoknak nem mondanak el. Ezért mi nem jelenthetünk fel senkit. Nemcsak a gyónási titok kötelező ránk nézve. Az úgynevezett természetes titoktartás is. Különben meginogna a bizalom az Egyház tagjaiban.

— Az előbb azt mondta, dr. Balogh István, vagy dr. Horváth Richárd rohantak volna az ÁVÓ-hoz feljelenteni azt a hölgyet. Maga is magyar állampolgár. Mint állampolgárnak kötelessége az ilyen ügynököket feljelenteni. Felemelte volna a telefont és értesítette volna az ÁVÓ-t. Minden bajt kikerült volna.

— Látja, ez a nagy különbség köztünk és a békepapok között. Bennünk bíznak az emberek, bennük nem. Valaki a börtönben a következőket beszélte el. Bement a templomba. Ott két gyóntatószék volt egymással szemben. Az egyikben a fiatal káplán gyóntatott. Hosszú sorban álltak gyóntatószéke előtt az emberek. A másikban dr. Horváth Richárd gyóntatott. Senki sem akart odamenni. Még a kisgyermekek sem. Kifejezhetik-e a hívek megvetésüket jobban egy pap iránt, mint ezzel? Ha egy papban nem bíznak többé az emberek, olyan mint a penészes kovász, és a romlott só. Viszont Kis Szaléz ferences atya és Vezér Ferenc pálos atya, akiket kivégeztek, mert nem jelentették az ÁVÓ-nak, amit a gyónásban hallottak, hivatásuk mártírjai lettek. Mi a gyilkosságot nem helyeseljük. Kötelességünk megmagyarázni a híveknek: a gyilkosság szörnyű bűn. Igyekeznünk kell rávennünk őket, jelentsék ők maguk az esetet. Az összes enyhítő körülményekkel együtt. Állniuk kell a sarat tettükért. De feljelentenünk őket nem szabad. Én ezt vallom.

Galambos gondolkozik. Nem szól semmit. Az ajtón máris kopogtatás hallatszik. Az őr jön, hogy visszavigyen. Nagy csodálkozásomra nem visz vissza a kis szerb katonához. A nagy sarokzárkába kerülök ismét. Az ágyon úgy fekszik a könyv, mint ahogy egy héttel ezelőtt hagytam. Kinyitva. Még az oldalszám is ugyanaz. A másik meglepetés: ebédre két darab húst kapok a főzelékkel. Az őr mosolyogva kacsint. — Az öregnek a szomszédban túl sok az étel, nem tudja megenni. Jó lesz magának. Megköszönöm. Csávossy Elemér jezsuita tartományfőnök ajándéka ez.

1954. március 3.

— Csak nem növeszt szakállt? — kérdi Galambos főhadnagy. Úgy látszik, mindig pihent és jókedvű reggel.

— Amióta idehoztak a Fő utcai Államvédelmi Fogházba, nem nyírtak, nem borotváltak.

— Miért nem szólt erről nekem?

— Nem vagyok nyafogó típus. Nem szeretek panaszkodni. Az osztályvezető őrmesternek a kötelessége erről gondoskodni. Ez nem kegy, amit külön kérelmezni kell. Egyébként az ilyen kérésekkel kapcsolatosan szomorú tapasztalataim vannak!

— Nyugodtan mondja csak el azokat a tapasztalatait. Mi nem zárkózunk el attól, hogy tanuljunk!

— 1952 júniusában, a Gyűjtőfogház úgynevezett Kisfogházában voltam. Szigorított magánzárkán. Még ma sem tudom, miért. Április 17-én, Nagyszombaton éjjel hoztak bennünket el Vácról. Bekötött szemmel. Visszakerültem a Mindszenty-per néhány elítéltjével a Kisfogházba, ahol 1950 elején voltunk. Igaz, teljesen megváltozott körülmények közé. Künn a folyosókon filc-szőnyegek voltak, az őrök filcpapucsokban jártak, hogy ne halljuk meg lépésüket. A foglyok férfiak és nők voltak vegyesen. Mindegyik egyedül egy zárkában, kivéve a halálra ítélteket. A zárkában csak lebetonozott priccs volt. Középen. Rajta szalmazsák és egy pokróc. A sarokban szennyesedény, semmi más. Az ablakok zárva voltak. Nem volt szabad azokat kinyitni. Pokoli hőség volt, főleg mikor a nap odasütött.

Az őrök között volt néhány, akikhez Hitler SS legényei tanulni járhattak volna. Szadista keretlegények. Közülük kivált egy Őze nevű fiatal, vékony, szőke őrmester. Kezében mindig fényes vasláncot forgatott. Szinte percenként benézett a kémlelőnyiláson. Szeretett volna bennünket valamin rajtakapni, hogy vasILánccal kiköthessen. Áprilistól júniusig nem volt sétánk. Fürdőbe se vittek. Nem borotváltak. Reggelenként beadtak egy félig telt aluminium mosdótálat és söprűt. Tíz perc alatt mosdani és söpörni kellett. Utána a padlóra ülhettünk. Ebéd után beszólt az őr: „séta". Annyit jelentett, a cellában kellett járkálni. Addig, míg eszébe nem jutott ismét beszólni: „a sétának vége". Néha nem szólt. Akkor délután 2-től este 8-

ig kellett a szellőzetlen cellában a priccset körüljárni. Ivóvizet kétszer kaptunk napjában. Délben és este. Étkezések után. Egy kis alumíniumpohárban. A vastag halina-ruhát nem volt szabad levennünk. Dőlt rólunk a víz.

Egyik nap Őze őrmester bejött cellámba ellenőrzésre. Bántotta őt, szomszédaimat szinte mind el tudta kapni valami kis szabálysértésen. Engem még nem. Hosszan vizsgálgatta a falakat. Nem tudott rajtuk friss karcolást felfedezni. Csalódottan indult kifelé. Útközben még megkérdezte: van-e valami panaszom, kérésem.

Bennem felforrt a düh. Évek óta összeszorított ajkakkal tűrtem a mauthauseni állapotokat. Már ahogy a „szocialista humanizmus" bánik a politikai foglyokkal. Elérkeztem arra a pontra, mikor már minden mindegy. Nem féltem többé a kiköréstől, sötétzárkától, semmitől. Gondoltam: a halál is megváltás ebben a szörnyű helyzetben. Kipakoltam Őzének.

— Politikai fogoly vagyok. Jogerősen el vagyok ítélve. Ítéletemet emberséges körülmények között kellene letöltenem. Jár nekem a napi séta a börtön udvarán. Jár a friss levegő, nyitott ablak. Jár az ivóvíz annyiszor, amennyiszer szükségem van rá. Jár a fürdés és borotválás. Április óta ezeknek semmi nyoma. Ez a panaszom.

Őze őrmester szeme felcsillant. Végre itt az alkalom, kiköthet vasláncával.

— Szóval maga azt állítja, embertelen körülmények között van fogvatartva? — kérdezte gúnyosan.

— Ezt nem mondtam. Azt mondtam: emberséges körülmények között kell ítéletemet letöltenem. Ahhoz pedig az is tartozik, hogy naponta sétáljak a friss levegőn, zárkám ablaka nyitva legyen. Ihassak vizet, füródhessek. Ezek a jogok nekem járnak.

— Jár, jár a pofája jár. De biztosítom, nem sokáig. Gondoskodom arról, hogy be legyen tömve — állapította meg. Kiment a cellából. Nemsokára a külső kapu csapódott. Őze felment Kovács Géza századoshoz, a nyomozók fejéhez jelenteni a beszélgetést.

Vártam: visszajön, láncával gúzsbaköt. Telt, múlt az idő. Nem jött. Másnap sem. Csoda történt. Kovács Géza nem engedett kiköttetni. Sőt! Másnap délutántól egy pohárka vizet is kaptunk ebéd és vacsora között. Igaz: a cellaablak zárva maradt, sétálni és fürdeni sem vittek. De mégis valami kis eredmény. Később alkalmam volt azokkal beszélni, akik a szomszéd cellában voltak. Kisült egyikükmásikuk hozzám hasonlóan panaszt emelt. Kikötés, sötétzárka, vagy gumibotozás lett tiltakozásuk eredménye.

Galambos arcán árnyék suhan végig. Nem tetszik neki a mauthauseni bánásmód emlegetése. Megjegyzi:

— Úgy látszik, maga nem tudja ezeket a dolgokat elfelejteni. Ezekről beszél a legszívesebben. A múltban történtek hibák, nem tagadjuk. De a legjobb a múltat eltemetni!

— Miért kellene a múltat eltemetni? A Kommunista Párt sem felejtette el, amit a kommunista politikai foglyok a múltban szenvedtek. Hasonló bánásmódért detektíveket, csendőröket, katonákat nagyszámban akasztottak fel. Sokan életfogytiglani fegyházat kaptak. Hallott főhadnagy úr Rotyits Péter főtörzsőrmesterről? 1945-ben lámpavasra akasztották fel társaival az Oktogonon. Az emberi élet ellen

elkövetett bűncselekmény nem évül el. Mindegy: ki követi el ki ellen. Őze, Berkes József és társaik ugyanúgy kiérdemelték a lámpavasat. Az egyik a kommunista foglyokkal kegyetlenkedett. A másik a nem-kommunistákkal. Bizonyára hallott Muray Lipót ezredesről is. Felhúzták, mert a baloldaliakból álló büntetőszázad tagjaival kegyetlenkedett. Állítólag nádpálcával kezében járkált, ráütött a munkaszolgálatosokra. Tett ostoba megjegyzést is: Reméli a büntetőszázad tagjai közül egy sem fog élve visszakerülni az orosz frontról. Nem ölt meg senkit, mégis felakasztották. Az igazság megköveteli, hogy Bánkuti Antal államvédelmi őrnagy hasonló sorsra jusson.

— Ki az a Bánkuti?

— Régi kommunista. Diósgyőrben volt kovács. Előbb Péter Gábor verőlegénye volt az Andrássy út 60-ban. Később a Gyűjtőfogház parancsnoka őrnagyi rangban.

— Csak nem akarja azt mondani, hogy Bánkuti ugyanazt művelte, mint Muray ezredes?

— Ugyanazt nem. Muray csak nádpálcával bántalmazta a büntetőszázad tagjait. Bánkuti meg gumibottal agyonverette szemünk láttára Kurucz Ferenc fiatal tótkomlósi parasztfiút. Ez a szerencsétlen fiatalember egy bútorszállító autón megkísérelte a szökést a börtönből. Fegyelmi büntetés helyett, amelyet ilyenkor a rab kapni szokott, Bánkuti hatalmi őrületből — agyonverette őt. Mindezt a politikai foglyok előtt tette. Nyilvánosan. A dátumot is meg tudom mondani. 1952. december 19-én. Ezt a dátumot nem fogják soha a politikai foglyok elfelejteni.

— Mi van most Bánkutival?

— Nem sokkal utóbb leváltották. Úgy tudom a Vörös Csillag traktorgyárban tisztviselő. Azt is beszélik, gyilkosságért 4 évet kapott. Amíg nem látom őt a börtönben, nem hiszem. Holló a hollónak nem vájja ki a szemét. Mindenesetre eddig nem került lámpavasra. Jobb lenne, ha ő maga akasztaná föl magát. Mert a lámpavas vár rá. Ebben biztos vagyok.

Galambos idegesen kotorász iratai között. Majd fogja a telefonkagylót és felhívja az őrszobát. Utasítást ad, hogy nyírjanak és borotváljanak meg engem ebéd után. Védekezőleg jegyzi meg: „Igaz, a borotválás mindig szerdán van. Maga akkor itt szokott lenni kihallgatáson. Én azt hittem: szakállt növeszt. Az ilyen tévedés előfordul. Remélem nem írja fel ezt is a rendszer számlájára."

— Kíváncsi lennék, mi történt volna, ha Rákosit annak idején egy hónapon át nem borotválták volna meg. Szaladt volna a védőügyvéd a fegyintézet parancsnokához. Ment volna a tiltakozás az igazságügyminiszterhez. A külföldi sajtó és rádió szertekürtölte volna, milyen embertelenül bánnak a kommunista politikai foglyokkal.

— Ne hasonlítsa magát össze Rákosival!

— Miért ne? Saját hazámban csak van annyi jogom, mint egy idegen állampolgárnak?

Galambos gondolkodik. Úgy látszik nem mer Rákosi személyét illetően vitába bocsájtkozni. Egyszercsak mosolyogva felpillant.

— Maga még a végén úgy reméli: könyvet ír a kommunista rendszer embertelenségeiről. Remélem, rólam nem ír majd rosszat?

— Van egy régi mondás: láttam éjjeliőrt már fényes nappal is meghalni. Sohasem lehet tudni, mit hoz ajövendő. Börtönnaplóm megírására is sor kerülhet. Az

ember csak az igazságot írja meg. Aki rendesen viselkedik, arról csak jót lehet írni. Bánkuti-féle gyilkosokról nem kell külön rosszindulattal írni. Csak el kell mondani, mit műveltek a politikai foglyokkal. Az magában elképesztő. Az emberek nem akarják elhinni. A minap itt találkoztam egy alacsony törzsőrmesterrel. Raktárosféle a földszinten. Ha jól emlékszem, Turkán Mátyás a neve. Minden képzeletet felülmúlt az, amit ő pár évvel ezelőtt művelt a politikai foglyokkal. Most hallgatag, csendes. Más idők járnak, nem szabad a foglyokat halálra kínozni. De egyszer valaki megírja könyvét: Fő utcai Államvédelmi Fogház 1949-1952. Turkán külön fejezetet kap benne. Ha van felesége vagy gyermeke, a könyvet olvasva el fognak ájulni. Nem az írás lesz a rettenetes. Az igazság. Eddig a rendszer egész igyekezete arra irányult: semmi se tudódjék ki a gazságokból. Hitlerék is titkolták a gázkamrákat. Mégis, később minden kitudódott. Nem titkolódzni kell, hanem emberségesen viselkedni. Akkor nem kell félni, hogy az ember egy könyvben szerepel.

— Ispánki úr, őszintén szólva, sajnálom magát. Több mint 5 éve ül. El van zárva a külvilágtól. A börtönfalak közt az ember hajlamossá válik arra, hogy túlfűtött remények közt éljen. Higyje el, alaptalanok a maga reményei. Ha idekünn élne, másképpen fogná fel a dolgokat.

— Érdekes, mikor a börtönbe kerültem és sétákon még beszélgethettünk egymással, egy rabtársam sokáig igyekezett meggyőzni engem. Szerinte pesszimista nézeteimmel kárt okozok rabtársaim között. Akkor még a rabok abban a reménységben éltek, hogy hónapokon belül kitör a harmadik világháború. Volt, aki minden este lefekvésnél megkérdezte: Mondjátok fiúk, érdemes egyáltalán lefeküdni? Hátha még az éjjel kiszabadulunk? Az öregek terveztek, kormányokat alakítottak. Bizonyára minden éjjel szabadulásról álmodtak. Engem pesszimistának neveztek. Miért? Nem voltam hajlandó elfogadni az álláspontot: akármilyen a hír, nem baj, ha nem igaz. Fő, hogy kedvező legyen! Igyekeztem józan maradni. Hangoztattam: Az igazat kell mindig elfogadni. Bármilyen kegyetlen is legyen az igazság. Irgalomból sem szabad hazudni. Ma is ez az álláspontom. Nem hinném, hogy indokolatlanul optimista vagyok.

— Szavaiból azt veszem ki, hogy nem tárgyilagos, elfogult. Megértem, a világpolitikai helyzetet nem látja tisztán. Börtönben van, nem olvas újságot, nem tudja mi történik a nagyvilágban. De szerintem a saját helyzetét is rosszul ítéli meg.

— Miből gondolja főhadnagy úr?

— Úgy veszem ki szavaiból: minden kommunistát szívből gyűlöl. Szívesen látná, ha az Andrássy úton, jobbról és balról, minden fán egy-egy ávós, vagy kommunista vezető lógna. Végig az egész Andrássy úton, a Bazilikától a Hősök teréig. A népi demokratikus rendszernek csak az árnyoldalait látja. Nem látja azt a sok jót, amit a rendszer alkotott. Sem azt nem akarja elfogadni, hogy csak a Kommunista Párt nagylelkűsége folytán szabadulhat.

— Nagy tévedés. Először is senkit sem gyűlölök. Keresztény ember vagyok. Pap is vagyok. Krisztus tanítása szerint senkit sem szabad gyűlölnünk, sőt! Minden embert szeretnünk kell. Tisztelem mindenkinek nézetét. Elvárom: az én nézeteimet is tiszteljék. A múltban voltak kommunista barátaim. A börtönben is vannak. Bevallom, nagyon kevés. Nem tőlem függ. A börtönben lévő kommunisták legnagyobb része az ÁVO besúgója. Időnként eltűnnek körünkből. Más börtönökbe, az újonnan lebukott politikai foglyok mellé lesznek beépítve. Természetesen álneveken. Igyekeznek tőlük fontos értesüléseket megtudni. Nem egy tapasztalatlan fogoly az életével fizetett azért a bizalomért, amit az ilyen „jóindulatú, segítőkész" kommunistáknak előlegezett. Mi ezekkel az emberekkel nem állunk szóba. Nem bennünk van a hiba. Az ő erkölcsi romlottságukban. Egy-két ritka kivételtől eltekintve, lesújtó véleményünk van a kommunista párttagok erkölcsi nívóját illetően.

Arra a megjegyzésre: én legszívesebben az Andrássy út fáira akasztva látnám az ávósokat, kommunista vezetőket, a következőket jegyzem meg. Szóról-szóra ugyanezt említette egyszer egy zárkatársunk. Tudtuk róla: besúgó. Kivégzése előtt tették neki a tisztességtelen ajánlatot: kegyelmet kaphat, ha az ÁVÓ-nak dolgozik. Elvállalta. Nyakát megmentette. Viszont erkölcsi halottá lett. Valamikor a GESTAPO budapesti főhadiszállásán volt politikai nyomozó. Meg van győződve, ő az egyik legkiválóbb nyomozó az országban. Állandóan nyomoz és jelent. Egyet nem bír, ha valaki átlát rajta. Olyankor a félelem fogja el, hogy a másik ravaszabb nála. Tőlem is ezért fél. Nem mondok el neki semmit, nem válaszolok beugrató kérdéseire, ő tett említést arról, hogy az Andrássy úton a fákra fel kell húzni a kommunistákat. Jelentésében úgy tüntette fel: én tettem ezt a kijelentést. Érthető. Minden besúgó így tesz. Valamivel ki akarja érdemelni megbízóinak bizalmát. Meg az apró börtönkedvezményeket. Örülök, főhadnagy úr, hogy ezt a dolgot felemlítette. Legalább biztosan tudom róla, az ÁVÓ-nak dolgozik. A besúgó egyre nem számít: emlékezni fogok arra, amit ő mondott. Tessék kiegészítésként még odaírni a következő véleményemet. Minden bosszú aljas dolog. Ha bosszút táplálok magamban, ugyanarra az erkölcsi színvonalra süllyedek, mint politikai ellenfeleim. Ez esetben elvesztem jogomat ellenfeleimet erkölcsileg bírálni. Főleg Isten segítségére nem számíthatok. Senki sem kerüli ki a büntetést bűneiért. Legtöbbször már az emberi igazságszolgáltatás is eléri a gonoszokat. De ha azt ki is kerülik: hátra van még az Isten igazságszolgáltatása. Azt senki sem kerülheti el.

Galambos hallgatagon írásaiba mélyed. Valószínűleg kellemetlenül érinti őt a besúgó felfedése. Majd órájára tekint: „Gyorsan elfutott az idő, magának ebédre kell mennie." Intézkedik, hogy az őrség visszavigyen cellámba.

Ebéd után valóban megjelenik a borbély. Államvédelmi szakaszvezető. Lenyírja hajamat. Megborotvál. Várok. Az idő azonban múlik, de nem jön értem az őr. Olvasni kezdek. Úgy látszik ma nem lesz több kihallgatás.

1954. március 4.

Korán reggel jön értem az őr. Mikor a fogházrész nagy vasajtaját kinyitja, előre enged. Mialatt az ajtót bezárja, előre megyek pár lépést. A lépcsőházban megpillantom dr. Heltait. A Rajk-perben ítélték őt el. Külügyminisztériumi tanácsos volt. Sötét civilruhában van, egészen elegánsan fest. Egy őr kíséretében halad fölfelé. Lehet, hogy ügyét vizsgálják felül. Remélem, nem „bevetésen" van újonnan lebukott foglyok „kizsigerelésére". Ő is észrevesz, meglepetten rámmosolyog. Persze az őr is észreveszi a tévedést. Udvariasan a falhoz terel. Elémáll, míg dr. Heltai elmegy mellettünk. Nem szabad látnunk egymást. A folyosón két tiszt áll és be-

szélget. Az egyik magas, sovány alezredes. Haja is, arca is lángvörös. Az őrnagy megnyerő külsejű. Magashomlokú, feketeszemüveges. Mindketten erősen szemügyre vesznek. Úgy tesznek, mintha nem látnám őket. Az őr kis sarokszobába vezet. Szerény íróasztal, kis iratszekrény és két szék az egész bútorzat. Alacsony, pufókképű és kövér hadnagy siet elő az íróasztal mögül. Megáll előttem és udvariasan meghajolva bemutatkozik: — Antal Sándor hadnagy vagyok. — Dr. Ispánki Béla vagyok. — válaszolom.

— Tessék ide a székre leülni. A főhadnagy bajtárs el van foglalva. Kissé várni kell rá. Hogy érzi magát?

A hadnagy is odahúzza a székét. Leül mellettem. Fejét kissé oldalrabillenti. Dús barna haja van, egészséges zsíros, paraszti arca. Csak a mosolya bárgyú. Szinte émelyítően gyerekes.

— Köszönöm, én mindig jól érzem magam — válaszolom.

— Ha szabad kérdeznem, mennyire van elítélve?

— Tizenöt év fegyház.

Antal hadnagy arcán megfagy a mosoly. Nem tudom kivenni tekintetéből, hogy szánalom vagy ijedtség tükröződik-e rajta.

— És mit csinált, hogy ilyen nagy büntetést kapott?

— Semmit!

— Na hát azért mégis csak valamit kellett csinálnia, hogy ily súlyos ítéletet kapott?

— Nem hiszem, hogy az embernek valamit csinálnia kell ahhoz, hogy 15 évet kapjon.

— Miért ítélték el? Valamivel csak vádolták?

— Vádolni az embert mindig vádolják valamivel, abban nincs hiány. De az még nem jelenti azt, hogy valaki tett is olyant, amivel a 15 évet megérdemelte?

A bárgyú mosoly ismét megjelenik Antal hadnagy arcán. Fejét még jobban oldaltbillenti és szinte lányos szemlesütéssel kérdi:

— A bíróság mivel vádolta magát?

— Állítólag külföldi hatalom javára kémkedtem. Mikor megkérdeztem azt a csavargót, aki elítélt, hogy melyik külföldi hatalomnak, nem tudott választ adni. Így magam sem tudom, kiért, vagy miért ülök.

— Mikor ítélték el?

— 1949. február 8-án, azaz több mint öt éve.

— Most felülvizsgálat alatt van?

— Lehet. Nem tudom.

— Nézze, sok ügyet felülvizsgálnak. Talán magának is elengednek valamit a büntetéséből. Öt évet már leült. Remélhetőleg nem sok marad. Kiszabadul, új életet kezd. Mi a foglalkozása?

— Római katolikus pap vagyok.

— Első időben nem engedik vissza ebbe a foglalkozási ágba, de valami más munkát majd tud vállalni.

— Hadnagy úr, valami tévedés van a dologban. Én nem kívánok szabadulni. Nagyon jól érzem magam a börtönben. Nem kértem sem amnesztiát, sem felülvizsgálatot. Engem nem kell vígasztalni. Majd dr. Olti tanácselnököt és dr. Alapi főügyészt kell megvígasztalni, mikor a súlyos ítéletet megkapják gazságaikért.

Akik az én ügyemben annakidején nyomoztak, meg engem gumibottal megverettek, majdnem mind ott vannak velem a Gyűjtőfogházban. A sors iróniája folytán az akkori igazságügyminiszter dr. Ries a börtönben halt meg. A belügyminiszter pedig szintén azt a rabkosztot eszi mint én. Csak a bíróság elnöke meg a főügyész hiányzanak még. . .

Antal hadnagy fejét rosszallólag csóválja.

— Kár, hogy olyan merev magatartást tanúsít. Ha okosan viselkedik, büntetésének jórészét elengedik. Itt van az alkalom, ne mulassza el. A főhadnagy bajtárs, aki magát kihallgatja, igen jó ember. Hallgasson rá!

Választ nem tudok adni, mert mögöttem lépések hangzanak föl. Galambos főhadnagy jön értem. Szobájába kísér. A főhadnagy helyet foglal íróasztala mellett. Szól, hogy foglaljak helyet. Leülök. Az asztalon, közel hozzám, pisztoly fekszik. Galambos egy ideig jegyzetei között lapozik. Hallgatunk. Egy idő múlva úgy tűnik, mintha Galambos álmos lenne. Kezdi szempilláit behunyni. Majd kissé fölijed és ismét jegyzeteit olvassa. A szempillák megint lezáródnak. Feje előrebukik. Mélyen kezd lélegezni, mint az alvó ember. Egy ideig várok. Egyszercsak megszólalok.

— Főhadnagy úr, ha fáradt, mondja el, mi a főkérdés, amit ma fel akar nekem tenni. Gyorsan válaszolok rá és befejezhetjük a kihallgatást. Közben ezt a pisztolyt tegye el innen. Nem kell félni, hogy kísértésbe esek és magát üres pisztollyal lelövöm. Nem vagyok vérengző ember. Azt mondta pár héttel előbb, hogy nős és két gyermeke van. Elég szomorú lesz azok számára, mikor egyszer majd eljönnek magáért és elviszik, mert az Államvédelem tagja volt. Mindegy, hogy 10 vagy 20 vagy 30 év múlva történik meg ez. A feleség és a gyermekek részére akkor is nagy csapás. Addig legyenek szegények boldogok. Nem volna szívem feleségét özvegygyé, kisgyermekeit árvákká tenni, még ha a pisztoly töltve is lenne!

Galambos zavartan föltápászkodik. A pisztolyt beteszi más bűnjelek közé. Egy fényképezőgép és jegyzetek társaságába. Bosszúsan mondja:

— Maga nem írhatja nekem elő, hogy mit kérdezzek. A kihallgató én vagyok. Csak arra válaszoljon, amit kérdezek. Járt maga Bécsben?

— Jártam.

— Mikor?

— A háború előtt mint diák, a háború után mint pap. 1935-ben, 1945-ben, 1946-ban.

— Hol lakott?

— Mint diák a Vadászkürt szállodában. Mint pap a Pázmáneumban.

— Kik laktak a Pázmáneumban?

— A Pázmáneum papnevelő intézet. Kispapok laknak benne papi elöljáróikkal.

— Kik laknak ott a világi személyek közül?

— A takarítók és a konyhaszemélyzet.

— Ne tréfáljon! Ott laknak világi személyek is.

— Mikor én jártam ott, csak papok laktak.

— Mit tud dr. Gianone Egonról?

— Monsignor Gianone, egy kedves barátom, a Pázmáneum vicerektora, aki a gazdasági ügyeket intézi.

— Mivel foglalkozik ő a gazdasági ügyek mellett?

— Mint kitűnő egyházjogász egyházi házasságok ügyeivel a bécsi érseki egyházmegye szentszéki bíróságánál.

— Kinek kémkedik dr. Gianone?

— Ez teljesen gyerekes kérdés. Hogyan lehet ilyet dr. Gianone Egonról feltételezni?

— Azt csak hagyja rám, hogy mi gyerekes és mi nem. Mit mondott magának, mikor ottjárt, hogy kinek kémkedik?

— Ilyen dologról mi sohasem beszéltünk.

— Nekünk adataink vannak arra, hogy a Pázmáneumban kémszervezet működik. Kémeket is küldenek onnan Magyarországra. Magának erről tudni kell!

— Ha adataik vannak, akkor nem kell engem erről megkérdezni. A legcélszerűbb volna, ha valamelyikük kiutazna Bécsbe és megkérdezné magát Monsignor Gianone-t. Ő bizonyára szívesen ad erre vonatkozólag felvilágosítást.

— Ne szemtelenkedjék! Maga fogja nekünk megmondani, hogy kinek kémkedik dr. Gianone.

— Valami tévedés van a dologban!

— Miért?

— Én nem vagyok az ÁVÓ fizetett, vagy önkéntes besúgója. Ha valamivel vádolnak, tessék megmondani, mi a vád. Arra megfelelek. De a magam ügyén kívül semmiféle információt nem adok.

— Járt maga Győrött?

— Jártam.

— Hányszor?

— Nagyon sokszor.

— Kiket ismer a győri bencés tanárok közül?

— Bizonyára vannak Győrött egykori tanáraim közül. Tessék a neveket megmondani, ha ismerem az illetőt, megmondom. De csak úgy neveket nem mondok. Én miattam nem fognak senkit ártatlanul meghurcolni!

— Az Államvédelem nem mond meg neveket. Magának kell a neveket megmondania.

— Tessék beírni a jegyzőkönyvbe: Dr. Ispánki Béla emlékezete annyira megromlott, hogy kizárólag a kegyetlen államvédelmi nyomozók és őrök nevére emlékszik!

— Nézze Ispánki úr, mi tudunk magával másképpen is beszélni!

— Abban nem kételkedem. Volt elég részem benne. De én már öreg rab vagyok. Rajtam nem fog a fenyegetés, sem kínzás.

— Mégis, kiket ismer a győri bencés papok közül?

— Tessék beírni, hogy senkit. Főleg azt a két bencés papot nem, akiket lenn a fürdőben láttam.

— Hogyan láthatta maga a fürdőben a bencés papokat? Nem külön-külön fürdenek?

— De igen. Viszont oly hosszú rabság után az ember a falon keresztül is lát.

— Kik voltak azok a bencés papok?

— Az egyik egy kopaszhomlokú, kövérarcú, fekete, alacsonyabb pap, a másik egy soványarcú, fiatalabb, szőkés. Mindkettőnek tipikus papi arca van. Mikor a fényképezőgépet és a revolvert megláttam, mindjárt sejtettem, hogy annak a volt

bécsi kispapnak ügyével vannak e kérdések kapcsolatban, aki nemrég a határon lebukott. Úgy tudom, a győri bencéseket is belekeverték az ügybe.

Galambos elsápad. Ujjai idegesen kotorásznak a jegyzetekben. Megkérdezi:

— Mit tud erről az ügyről?

— A gyűjtőfogházi rabújságban csak annyit olvastam, hogy egy volt pázmáneumi kispap jött Magyarországra. A határon fogták el visszatérésekor, mikor ostoba módon, fényes nappal fényképeket készített. Állítólag kispapokat akart toborozni a külföldi papnevelő intézetek számára, mert azoknak a száma nagyon lecsökkent. Akik szóbaálltak vele, szállást adtak neki, mind lebuktak. Innen gondolom, hogy a két papi ember a fürdőben ezek közül való.

Ritkán jelenik meg egy ember szemében olyan rémület, mint Galamboséban. Jegyzeteit sietve a fókba tette, mintha félne, hogy a papíron keresztül tudok látni. Telefonál az őrszobára, hogy vigyenek vissza.

Mielőtt az őr megjön, halkan csak annyit jegyez meg:

— Még ezek után merje maga állítani, hogy nem nemzetközi kém!

1954. március 10.

Galambos vidáman és szívélyesen fogad. — Ügyének kivizsgálását nagyjából befejeztük. Meg szeretném kérdezni még egyszer: hajlandó volna-e álláspontján változtatni? Úgy értem, tenne-e egy teljesen őszinte, részletes vallomást ügyéről? Függetlenül mindattól, amit évekkel ezelőtt az Andrássy út 60-ban vallott. Elismerné-e bűnösségét? Nézze, mi is emberek vagyunk. Bizonyos feltételek mellett meg tudjuk csinálni, hogy az ügyészség a maga ügyét kedvezően bírálja el. Ez egy utolsó alkalom. Gondolja meg a dolgot!

— Én nem kértem, hogy a Gyűjtőfogházból engem idehozzanak. Nem kértem, hogy ügyemet felülvizsgálják. Öt és fél éves börtönidőm alatt egyetlen egyszer sem kértem semmit. Sem a börtönparancsnokoktól, sem magasabb fórumoktól. Higyje el, volt mikor téli időben, nappal és éjjel reszkettünk a hidegtől. Mégsem vitt rá a lelkem, hogy engedélyt kérjek pl. meleg pulóver viselésére. Mistéth Endre, volt újjáépítési miniszter, aki pár zárkával volt odébb tőlem Vácott, állandóan kérelmekkel ostromolta az intézetvezetőt. Meleg pulóverért. Sokáig nem vezették elő kihallgatásra. Végre egyszer elővezették. Kinevették őt kérése miatt. Azt mondták: a börtön nem szálloda, ahol pulóvert hord az ember. Majd figyelmeztették: hagyja abba a kérelmeit, mert fegyelmi büntetést fog kapni. Hát engem nem tudott Lehota intézetvezető így megalázni. Egy másik társam, Balázs Lajos budapesti plébános meg pertörlésért, amnesztiáért ostromolta a Főügyészséget. Eredmény: elmebetegként kezelték és a többi rabtól elkülönítették. Még reformtervezetet is dolgozott ki a katolikus papság életének változtatására. Versekben írta meg. A papok nősülésére tett javaslatot. Azok a rabtársak, akik a Gyűjtőfogházban jó hírszolgálattal rendelkeztek mesélték, hónapokon át szívből derültek esetén az államvédelmi tisztek. Abban az időben más épületben voltam. Csak hallomásból értesültem kérelmeiről. Végre 1954-ben személyesen is találkoztam vele. Megkérdeztem őt: mondd, Lajos, gondoltál-e arra, hogy a papi és emberi önérzetet a börtönben is meg kell őrizni? Szent Pál figyelmeztette híveit, hogy Isten szolgáiként

viselkedjenek minden helyzetben. Szenvedés, nyomorúság és szorultság helyzetében. Amikor ütnek bennünket s amikor börtönbe kerülünk. Balázs egész életében rendkívül aktív ember volt. Mindig tervezett vagy csinált valamit. Figyelmeztettem őt: vannak idők, amikor a tevékenységre nincs alkalom. Olyankor csak „állni és várni kell, s az a kemény legény, aki az ütést állja". Valahogy így mondja Ady, a költő. Persze Balázst nehéz volt meggyőzni. Védekezésül egész sor érvet sorolt fel. Végre, mikor munkához jutott, a benne szorult energiákat abba fektette. Megnyugodott. Én magam nagyon jól érzem magam a börtönben. Szeretném, ha minél gyorsabban visszaszállítanának. Ezt nem úgy értem, hogy még ma. Mert a Gyűjtőfogházban csak most kezdődik a könyvtáros szolgálat. Még nem kapunk rendszeresen és főleg jó könyveket. Itt viszont most egy igen jó könyvet kaptam: Thomas Mann: Doctor Faustus könyvét. Ilyen könyv 1949 óta nem volt kezemben. Igyekszem vele gyorsan végezni. Akkor nyugodtan visszaszállíthatnak a Gyűjtőbe.

— Azt tudom, hogy ideszállítását nem maga kérte. Ügyét hivatalból vizsgáljuk felül és azt mi határozzuk meg, hogy mikor vigyék magát vissza. Arra a kérdésre azonban még nem felelt, hogy hajlandó volna-e beismerő vallomást tenni !

— Hát jó, válaszolok erre a kérdésre is. A felülvizsgálatot úgy értelmezem, mint egy kártyajátékot. Az Államvédelmi Hatóságnak állítólag bizonyítékai vannak ellenem. Tessék kirakni elém azokat a bizonyítékokat, mint ahogy az ember a kártyajátéknál a győztes, nyerő lapokat kiteríti. Teljes őszinteséggel meg fogom mondani: Ez igaz. Ezt csináltam. Ez nem igaz, ezt nem csináltam. Általános elv, hogy bizonyíték nélkül senkit elítélni nem lehet. Az is általános elv, hogy bizonyítania annak kell, aki valamit állít. Mégis a Népbíróság Különtanácsa engem minden bizonyíték nélkül elítélt. Most ügyemet felülvizsgálták. Ismét az történt, hogy semmiféle bizonyítékot nem tártak elém. Ez minden jogi felfogással ütközik.

— Mi magától várjuk, hogy őszinte, beismerő vallomást tegyen.

— A vádlott beismerő vallomása nem bizonyíték. Az csak megerősítése a bizonyítékoknak. Tessék a bizonyítékokat elémtárni!

— Az Államvédelmi Osztály nem teheti meg, hogy a kezében lévő bizonyítékokat a vádlottnak megmutassa. Azok titkos jellegűek!

— Ez elég baj !

— Miért?

— Mert ezek szerint még mindig ugyanott tartunk, mint az előző években. Szerkesztek egy jegyzőkönyvet. Abban olyan vádakat sorolok fel, melyek halálos ítélettel járnak. A vádlottat addig verem gumibottal, míg alá nem írja a jegyzőkönyvet. Zárt tárgyaláson bíróság elé állítom őt és megfenyegetem, hogyha a bíróság előtt nem ismeri el bűnösségét, hát agyonverem őt. Erre a vádlott a bíróság előtt is elismeri bűnösségét. Az kimondja a halálos ítéletet, a vádlottat felakasztják. Minden bizonyíték nélkül, állítólagosan a saját, beismerő vallomása alapján. Velünk van a börtönben Jávor Iván, aki ebben az épületben több mint száz esetben mondott ki halálos ítéletet ilyen módon a vádlottakra. Hadbíró őrnagy vagy ezredes volt. A vádlottak legnagyobb részét felakasztották. Így Jávor, ha később kisül, hogy az Államvédelmi Osztály bizonyítékai hamisak voltak, rengeteg ártatlan ember meggyilkolásáért lesz felelős. Ha azonban a nyomozati jegyzőkönyv és a bírósági ítélet kétséget kizáró, valós bizonyítékokra van felépítve, akkor nem kell

titokzatoskodni. Nincs szükség a zárt tárgyalásokra. Nyugodtan és nyíltan a vádlottnak meg lehet mutatni a bizonyítékokat, nem fogja és nem is tudja letagadni.

— A múltban történtek e téren hibák, azt mindenki tudja. De ma már senkit sem vernek félholtra gumibottal. Nem kényszerítenek senkit hamis jegyzőkönyvek aláírására. Ma már nem történhet meg, hogy valakit ártatlanul halálra ítéljenek és kivégezzenek.

— Ha így van a dolog, akkor nagy haladás történt. Mindenesetre én még mindig várom a bizonyítékokat, melyekkel az Államvédelmi Osztály bizonyítja bűnösségemet.

Ebben a percben megjelent Vági József százados. Hatalmas termetű, kövér ember primitív arcvonásokkal, sörényes bikafejjel. Galambos feláll íróasztalától és feszes vigyázzban jelenti, hogy Ispánki Béla elítélt kihallgatása folyik.

— Magát nagyon megtanították hazudni a római egyetemen — szólal meg gyűlölködő arccal Vági.

— Nem hiszem, hogy ez ott külön tantárgy lenneválaszolom. De nem kellett ezt okvetlenül ott elsajátítanom. 1948 novembere óta öt évet végeztem az Államvédelem börtönegyetemén. Ez alatt az idő alatt én annyi hazugságot hallottam, lehetséges, hogy már a csontjaimba és a bőröm alá beitatódott. Egy kis különbséggel. Rómában úgy tanítják: az igazság ellentéte a tévedés vagy hazugság. A tévedés és hazugság ellentéte meg az igazság. Amióta börtönben vagyok, annyit és oly művészien hazudtak nekem, hogy annak még az ellentéte sem volt igaz. Mikor még szabad voltam, a legkisebb hazugságra is elpirultam. Most, hogy kijártam az államvédelmi egyetemet, megvallom: még a szemem pillája sem rezdül meg. Ennek nem örülök. Ez súlyos erkölcsi süllyedés. De ez a börtönökben az életért való kétségbeesett harc utolsó eszköze.

— Szóval kijárta az ávós egyetemet? — gúnyolódik Vági százados.

— Bizony kijártam. Nagyon sokat láttam és tanultam. Oly dolgokat, amiről azelőtt fogalmam sem volt.

— Hát csak járja tovább a mi egyetemünket — szellemeskedik Vági. Hanyagul szalutál és kimegy.

Galambos láthatólag megkönnyebbül, mikor elöljárója kimegy. Nevetve kérdi:

— Mondja Ispánki, nem volna kedve eljönni államvédelmi tisztnek?

— Nézzen végig rajtam főhadnagy úr, hát olyan hülyének nézek én ki?

— Hogy érti ezt?

— Hát csak nem csinálok olyan bolondságot, hogy fölakasszanak!

— Miért akasztanák föl?

— Ahol Államvédelem van, ott van gumibot is. Ahol gumibot, ott verés. Ahol meg verés van, ott van megrepedt máj, megrepedt tüdőhólyag, agytumor. A kihallgatás nyomorékká, elmebeteggé tesz embereket. Néha meg is hal. Jöhet olyan idő, amikor a kihallgató tiszteket felelősségre vonják. A gyilkosokkal, szadista kínzókkal nem szoktak sokat kukoricázni. Felaggatják őket. Hát ezért nem állok én be államvédelmi tisztnek. Messziről elkerülném még az Államvédelmi Osztály környékét is.

— Mondja Ispánki, ha módja lenne, maga bosszút állna az ávósokon, akik magát megverték?

— Nem.

— És miért nem? Nincs magában bosszúérzés?

— Ezen még sohasem gondolkoztam. De egyszerűen azért nem állnék magam bosszút, mert nem foglalkoztam soha patkányirtással.

— Maga patkányoknak tartja az ávósokat?

— Nézze, főhadnagy úr, patkány mindaz az ember, aki tisztességes munka helyett beül más ember villájába, használja a letartóztatott bútorait, szőnyegeit és egyéb holmiját. Azonfelül még gumibotot is fog és más embert nyomorékra ver, elmebeteggé tesz, vagy meggyilkolja.

— Én is államvédelmi tiszt vagyok, mégsem verek meg senkit gumibottal. Nem lehet rólam azt mondani, hogy patkány vagyok!

— Nem vagyok biztos, hogy ha parancsot kap a kegyetlenkedésre, meg ne tenné. Egy ávós tiszt nem mondhatja azt elöljárójának: én nem adok egy pofont se a kihallgatottnak.

— A pofon az más eset. Én is adtam pofont oly személynek, aki kisgyermekekkel szemben a visszaélések sorozatát követte el. Még ma is undorodom attól az embertől, ha eszembe jut. Ezért csak nem végezne ki maga engem?

— Tudom, melyik esetre gondol főhadnagy úr. Egerszegi nevűre, aki ellen 60 gyermektanút vonultatott fel a Népbíróság. Csúnya homoszexuális ügy volt. Őbelé az én nevemben is belerúghatott volna egyet. Az ilyenért nem lehet haragudni valakire. De ha egy politikai fogolynak ad egy pofont, az más. Velem van Tényi Mátyás volt államvédelmi detektív, csoportvezető. Még Horthy idején szolgált. Csak egy pofont tudtak rábizonyítani. Azt az egy pofont éppen Péter Gábornak adta, aki az Államvédelem főnöke lett a háború után. Az akkori kis mellényszabó, illegális kommunista nem felejtette el ezt a pofont. Tényinek 15 év fegyházat adatott érte a Népbírósággal. S ki tudja, hogy azok az idomított patkányirtók, akik egyszer majd a megtorlást intézik, nem fognak-e Péter Gáborhoz hasonlóan viselkedni.

— Kiket ért maga idomított patkányirtók alatt?

— Azokat a tagbaszakadt legényeket, akik most Nyugaton élnek. Ha egyszer azok visszajönnek, szörnyű bosszút fognak állni azokért a szenvedésekért, amelyeket a feleségük, családjuk és rokonságuk a kommunistáktól szenvedett.

— Maga talán várja ezeknek a visszajövetelét?

— Nem kell azokat várni. Visszajönnek azok anélkül is, amint lehetséges. Most nem arról van szó, hogy okos-e várni a bosszú angyalait. Arról van szó, okos dolog erre az eshetőségre is számítani. Ha kártyázik valaki, sok mindenét felteheti a nyerés érdekében. Pénzét, óráját, felsőkabátját, sőt cipőjét is. De nadrágját és ingét nem. Mert ha nadrág és ing nélkül megy az utcán, a rendőr bekíséri az őrszobára. Szóval a legjobb dolog az ávót elkerülni!

— Ej, ej Ispánki, szóval minket patkányoknak tart — mondja nevetve Galambos. — Biztosítom magát, hogy az az idő, amiről maga beszél, sohasem jön el.

— A prófétálás külön isteni adomány. Így tanultam a római egyetemen. Hagyjuk a prófétálást azokra, akiknek a jó Isten megadja azt a tehetséget. Nem prófétáknak kell lennünk, hanem éber, okos embereknek. Láttam olyanokat, akik 1944-ben kiáltozták: Nem szabad kishitűnek lenni. A német győzelem biztos, Hitler most fogja bevetni a csodafegyvereket, s azok megfordítják a szerencse kerekét. Utána két év telt el és 1946-ban halványan indultak az akasztófa alá. Ha 1944-ben az illető nem akart volna próféta lenni, még mindig élne.

— Maga hitetlen ember!

— Nagyon is hívő vagyok. A különbség az: Annak hiszek egyedül, akiben még senki sem csalódott. Az Istenben hiszek és az isteni igazságszolgáltatásban. Nekem jöhet Hitler, Sztálin meg hasonló tömeggyilkos. Ígérhet minden földi paradicsomot. Nem kötöm életem szekerét az ilyenekhez. Megvárom nyugodtan, míg beveszik a ciánkálit. Azután jót nevetek azokon a balekeken, akik bedőltek nekik.

— Hát csak vigyázzon a kijelentéseire. Gondolja meg, hol van!

— Jól tudom, hol vagyok. De a halálfélelmen már túl vagyok. Elérkeztem arra a pontra, mikor a rab már semmitől sem fél.

Galambos még hümmög valamit, de nem lehet kivenni, mit mond. Visszavitet cellámba.

1954. március 17.

Galambos főhadnagynak ma jó kedve van. Az idő odakünn tavaszi. Az ég kék és a nap már melegen süt.

— Hogy érzi magát ?— kezdi el a kihallgatást.

— Köszönöm jól. Én mindig jól érzem magam.

— Jöjjön ide az ablakhoz, nézzen le. Ragyogó tavaszi napfény van odakünn. A fák rügyeznek, fiatal párok összebújva sétálnak. Ilyenkor nagyon szép a Dunapart.

— Engem mindez nem csábít. Én nagyon jól érzem magam a Gyűjtőfogházban.

— Maga nem szeretne szabadon élni odakünn? Nem vágyódik a szabadság után?

— Minden ember vágyódik a szabadság után. Az igazi szabadság után. Amikor már nem kell attól tartania, hogy hajnalban arra ébred: megáll egy autó a ház előtt, államvédelmi nyomozók szállnak ki belőle. S a függöny mögött lélegzetvisszafojtva lesi: hova csengetnek be a nyomozók. Vajon érte jönnek-e vagy másért. S mikor a nyomozók az ő kapuja felé tartanak, már csomagolja a fogkefét, törülközőt, pokrócot. Én mindettől az aggodalomtól meg vagyok mentve. Engem véd a börtön rácsa. Kaptam egy életfogytiglani ítéletet, s a legbiztosabb helyen vagyok. Már nem bukhatok le.

Galambos arca elkomorul. — Igen, kétségtelen, volt egy ilyen idő. De annak már vége. Láthatja, hogy már nincsenek éjszakai kihallgatások. Az őrizeteseket már nem bántják. Aki nem áll szemben a népi demokratikus rendszerrel, annak nem kell tartania a letartóztatástól. Egyébként is ma már nyíltan, napközben is letartóztatjuk, akit akarunk. Nem kell éjszaka, vagy hajnalban érte menni. Csodálom, hogy maga nem veszi észre a változásokat.

— Némi változást, megvallom, látok. Azelőtt büdös, rohadt fasisztának neveztek. Belémrúgtak. Futólépésben hajszoltak az őrök mindenüvé, ahova menni kellett. Csodálkoztam is azon, hogy januárban, mikor egy őrmester értem jött, „doktor úrnak" szólított. Szokás szerint futólépésben akartam megindulni: szólt, hogy szép, kényelmes lépésekkel menjek. Ha a koszt nagyon kevés is itt, mégis jóízű. Tiszta csajkákban van felszolgálva. Ez jelentős lépés a foglyok életében. De

ezek a változások engem még nem tévesztenek meg. Én szabadságon a félelem-mentes életet értem. Mikor a II. világháború folyt, keletről és nyugatról ezt ígérték. Félelem-mentes életet. Sem többet, sem kevesebbet. Én hiszek abban, hogy az az idő eljön, mikor mindnyájan félelem nélkül élhetünk. Akkor majd ki akarok természetesen szabadulni. Előbb nem.

— Mondja, miben bízik maga? Gondolja, hogy a Nyugat egyszer háborút indít, hogy magukat kiszabadítsa? Mert, ha azt gondolná, nagyon csalódnék. Nyugatnak, főleg Amerikának ez a legkisebb gondja. Ne higyje, hogy maguk oly fontosak a Nyugat számára. Egyébként se merne Nyugat a hatalmas Szovjetunió ellen háborút indítani. Ők sem akarnak elpusztulni, főleg mások megmentése érdekében. A Mindszenty-ügy ma már egy rég elfelejtett, jelentéktelen dolog.

— Annál én sokkal józanabb vagyok, hogy ilyenre gondoljak.

— Hát akkor miben bízik? Hogy gondolja el szabadulását?

— Én a kérdést a magam részéről nem így teszem fel: miben bízik? Hívő ember vagyok. Az Istenben bízom. Egy meggyőződéses kommunista számára persze ez furcsa. Aki nem hisz Istenben, az az én helyzetemben nem lát kiutat. Annak egy súlyos ítélet mindennek végét jelenti. Több mint öt éve ülök. Ezalatt sok kommunistával voltam együtt a börtönökben. Több volt államvédelmi tiszttel is. Sohasem csodálkoztam, ha egy szép napon elvágták ütőereiket, vagy felakasztották magukat az ablakrácson. Hit nélkül börtönben lenni borzalmas dolog. Jobb meghalni. De aki hisz a Mindenható Istenben, annak a börtön lehet szép, sőt egyenesen hivatás is. Tanúságtétel a hit mellett. Isten mindenható. Ha akarja, kiszabadulok és azt semmiféle emberi hatalom nem tudja megakadályozni. Ha úgy akarja, hogy a börtönben haljak meg, akkor én szívesen vállalom ezt az áldozatot is Egyházamért és népemért. Ezért én nyugodt vagyok és a körülményekhez képest boldog a börtönben.

— Szóval bízik, hogy az Isten kiszabadítja magát?

— Ezt nem így mondtam. Ha ő akarja, kiszabadít. Ha meg azt akarja, hogy bennmaradjak, bennmaradok.

— Gondolt már arra, hogy esetleg más módja is van a szabadulásnak? A magyar kormány is kiengedheti magát a börtönből! Ennek az a feltétele, biztosaknak kell lennünk, hogy maga nem fog az ellenségnek dolgozni. Magának be kell bizonyítania, hogy nem ellensége a népidemokráciának. Mi erre módot adnánk magának. Bizonyos szolgálatokkal meggyőzne minket arról, hogy mi magában megbízhatunk, s akkor nyugodtan kiengedhetnénk a börtönből.

— Nézze, főhadnagy úr. Egy ember kétféleképpen semmisítheti meg magát. Fizikailag, mikor öngyilkos lesz. Erkölcsileg, mikor bizonyos aljas szolgálatokat, besúgásokat és hasonlókat elvállal. Több mint öt éven át szörnyű szenvedéseken mentem keresztül. Ön azt el sem tudja képzelni. Remélem, életében nem kell megízlelnie azt a keserű poharat, amit a rabélet jelent. Mert nem vagyok biztos abban, hogy el tudná viselni a szenvedéseket. Három éven túl voltam magánzárkás, látogató, levélírás, könyv nélkül. Oly helyzetben, ahogyan a francia abszolút királyság idején, a Bastille ostroma előtt tartották a politikai foglyokat. Mégsem keseredtem el, mégsem gondoltam öngyilkosságra. Már 1949-ben felkínálták: nagy jövő vár rám, magas állásokba juthatok. Csak némi besúgószolgálatot vállaljak el. Én becsületes ember vagyok. Az erkölcsi öngyilkosságot szörnyűbb dolognak tartom, mint a fizikait. Az az ember, aki mások hulláin igyekszik kimászni a kátyúból, becstelen ember. Ha tükörbe néz, kénytelen szembeköpni önmagát. Félnie kell az Istentől, félnie embertársai megvetésétől és undorodnia saját magától. Losonczy György, Temesvár hős védője, egyszer azt mondta: „Ha már meg kell halni, hát haljunk meg vitézek módjára!" Ehhez tartom magamat. Ne higyje, hogy félek attól, hogy egy nap meghalok a börtönben s értem jön a hullaszállító kocsi. Meztelenül beledobják testemet a rákoskeresztúri temető árkába. A földet elsimítják, hogy ne maradjon jel sem síromon. A testemet meg lehet semmisíteni. El lehet tüntetni. De a becsületemhez nem tudnak hozzáférni. Az egyszerűen nem alku tárgya. Az Andrássy út 60-ban ketten voltunk egymás melletti magánzárkában. Dr. Beresztóczy Miklós, aki ugyanúgy udvari pap volt valamikor a hercegprímás mellett, mint én. Ő felkínálkozott Péter Gáboréknak, én nem. Ő megúszta valami rövid büntetéssel, én életfogytiglant kaptam. Ő most Esztergomban érseki helynök. Én a Gyűjtőfogházban vagyok kazánfűtő. Naponta két vagon szenet lapátolok be a kazánokba. Ön talán azt gondolja, hogy dr. Beresztóczy a szabad ember, én meg rab vagyok. Ez nagyon téves! Én vagyok a szabad ember, esténként nyugodt lelkiismerettel fekszem le. Nekem nem kell aljas dolgokat cselekednem. A szén fekete, piszkos, de nem aljas dolog. Az ő élete egy folytonos tojástánc. Nem cserélnék a lelkiismeretével. Neki is tudnia kell, hogy paptársai titokban megvetik. Megbízói is megvetik és kihasználják. Hát nem jobb lenne neki, ha mellettem hányná a szenet a kazánokba és nyugodt lelkiismerettel tudna este lefeküdni?

— Szóval maga becsületes embernek tartja magát?

— Igen, annak.

— Az ittlévő akták szerint maga adatokat szolgáltatott külföldi hatalomnak. Ezt becsületes dolognak tartja?

— Hogy mikor, mit és miért tettem, hagyjuk Isten és saját lelkiismeretem ítéletére. Az államhatalom részéről ezért súlyos ítéletet kaptam. Úgy tudom a bírói ítélettel ez a kérdés jogilag lezárult. Mindenesetre két dolgot megjegyzek. Az első: megkérdeztem dr. Olti Vilmos tanácselnököt, mondja meg, hogy tulajdonképpen kinek a javára kémkedtem. Mert ha már súlyos ítéletet kapok, illik tudnom, hogy melyik külföldi hatalomért szenvedek. Olti nem tudott erre választ adni. Állítólag a kémek nemzetköziek, ez volt a tanácselnök válasza. Ez az egyik dolog. A másik meg az, hogy én életemben egyetlen megszálló hatalomnak sem voltam hajlandó szolgálni. Csak hazám és népem érdekét néztem. Mindig a független és szabad Magyarország elvének alapján álltam. Szerintem a becsületnek itt van az igazi próbaköve. Szeretném, ha azok, akik engem imperialista ügynöknek, meg hasonlónak titulálnak, az idegen megszállókkal szemben oly becsületes álláspontot foglalnának el, mint én. Véleményem szerint, aki bármilyen megszálló hatalmat kiszolgál, elveszti a jogcímet, hogy mást bírálhasson.

Galambos kissé gondolkozik. Keresi a szavakat válaszadásra: „Tudom, maga arra gondol: A Szovjetunió ugyanolyan gyarmatként kezeli Magyarországot, mint a hitleri Németország. Ebben nagyon téved. A Szovjetunió tiszteletben tartja országunk függetlenségét. Mi itt kizárólag a dolgozó magyar nép érdekeit képviseljük. De végeredményben messze tértünk a tárgytól. A maga válasza tehát végle-

ges és megmásíthatatlan. Nem kívánja bebizonyítani, hogy nem ellensége a népi demokratikus rendszernek?

— Fogalmazzuk meg végleges válaszomat. Ha egy politikai rendszer erős, szinte az egész népet maga mögött érzi, akkor nincs szüksége aljas eszközökre, beleértve a börtönben és a kinti életben való besúgószolgálatot. Ha egy rendszer viszont gyenge és szüksége van ily aljas eszközökre, akkor én vagyok olyan okos, hogy egy ilyen rendszert nem támogatok. Inkább még segítek egyet belerúgni, hogy mihamarabb felboruljon. Ez az okosság kérdése. A másik a becsület kérdése. Becsületes embernek tartom magam, soha erkölcsi öngyilkosságba nem megyek bele. Ez a pontos válaszom.

— Ez esetben, úgy látszik, maga sohasem fog szabadulni.

— Ha egy politikai fogoly nem szabadulhat anélkül, hogy erkölcsileg magát meg ne semmisítené, akkor én nem kívánok szabadulni. Majd szabadulok én, ha a jó Isten is úgy akarja, amikor becsületesen lehet szabadulni. Egyezzünk meg. Ha szabadulok, meglátogatom otthonában és egy pohár bor mellett nyugodtan elbeszélgetünk sok olyan dologról, amit itt nem lehet megbeszélni. Ha főhadnagy úr esetleg börtönbe kerülne, akkor meg majd meglátogatom, ezt ígérem és ott fogom megkérdezni, hogy kinek volt igaza. Jó?

— Makacs ember maga, Ispánki, nem lehet magán segíteni — fejezi be a kihallgatást Galambos. Felemeli a telefonkagylót és kéri az őrséget, hogy vigyen vissza cellámba.

1954. március 24.

— Mondja Ispánki úr — kérdezi a kihallgatáson Galambos főhadnagy — ha kiszabadulna a börtönből és módja nyílna rá: kiszöknék-e például Nyugatra?

— Ez elméleti kérdés. Először ki kellene szabadulnom. Csak utána tudnám megmondani, hogy mit csinálnék.

— De mégis, ha módja volna rá, kiszökne az országból?

— Hát ha találnék egy kis rést a béketábor kerítésén, valószínűleg nem sokáig látnának engem Magyarországon.

— És hova menne?

— Dél-Amerikába!

— Mit csinálna Maga Dél-Amerikában?

— Újságot árulnék az utcasarkon!

— Hát ez nagyon érdekes. Nem tudna valami hasznosabbat csinálni, mint újságot árulni?

— Az a legbiztosabb állás a világon.

— Hogy érti ezt?

— Nézze, főhadnagy úr, sokat gondolkoztam azon, belügyminiszter legyek-e a népidemokráciában, vagy újságárus Dél-Amerikában. Rájöttem, hogy a belügyminiszteri állás nem biztos. Viszont az újságárusi állás Dél-Amerikában egészen biztos. Még sohasem fordult elő a történelem folyamán, hogy egy dél-amerikai újságárust felakasztottak volna. A magyar belügyminiszterekből pedig igen könnyen lesz karácsonyfadísz.

Galambos arcán mosoly van. Érzi, hogy tréfálkozom. Küszködik, hogy komolyságot erőltessen magára.

— Hogy érti azt, hogy a belügyminiszterekből könnyen csinálnak karácsonyfadíszt?

— 1946. április 11-én a Markó utcai fogház udvarán sortűzzel kivégezték Jaross Andort, Sztójay belügyminiszterét. Jól emlékszem még rá abból az időből, mikor még csak felvidéki földbirtokos, országgyűlési képviselő volt. Jóvágású ember, kedves és intelligens. Mindig csodálkoztam: hogyan vállalhatta el oly zavaros náci időkben, 1944 tavaszán a belügyminiszterséget. Életével fizetett e könnyelműségéért. De ő még szerencsés volt, mert férfias módon, sortűz által halt meg. Három és fél év múlva, 1949. október 15-én Rajk Lászlót akasztották fel. Ekkor már a Gyűjtőfogház rabja voltam. Rajkot is ismertem látásból. Ő írta alá útlevelemet 1946 márciusában. Művelt és igen szimpatikus ember volt. Egész életét a kommunista eszmének szentelte. Börtönt, állástalanságot és sok más áldozatot hozott a kommunista eszméért. A végén azt mondták róla, hogy áruló, besúgó és Bogár János ítéletvégrehajtó felkötötte őt a fára, mint egy karácsonyfadíszt. Nem telt bele újabb három esztendő és Rajk utóda, Kádár János éppen csak megúszta, hogy karácsonyfadísz nem lett belőle. Nem tudom, hány éves börtönbüntetést kapott. De a kötél jobban súrolta nyakát, mint az enyémet. Kádár utóda a belügyminiszterségben, dr. Zöld Sándor orvos, 1951. április 20-án, egy ragyogó meleg pénteki napon felhangosította villájában két nagy rádiókészülékét és a zajban agyonlőtte feleségét, két gyermekét, anyósát, majd magával végzett. Hát ezekután meg merném kérdezni: melyik biztosabb állás, magyar belügyminiszternek lenni vagy Dél-Amerikában újságot árulni?

Miközben ezeket mondtam, Galambos arca egyre sötétebb lett. Látszott rajta, nem tetszik neki. Egy darabig maga elé nézett, hallgatott.

— Hát ha valaki árulóvá lesz, természetesen eléri őt a végzet.

— Látja főhadnagy úr, én nem szeretem azt a politikai rendszert, mely az emberre rásüti, hogy áruló. Később meg nagy könnyhullatás között kiássák a holtat a sírjából. Azt mondják: tévedés történt. Az illető hős volt, mártír. Akkor már — magyarul mondva — fújhatnak az illetőnek a ... Én jobban szeretem azt a rendszert, ahol az embereket nem aggatják oly könnyen a bitófára.

— Attól nem kell magának félnie, hogy mi valakit is kiásunk sírjából és hőssé teszünk!

— Ebben nem vagyok olyan biztos.

— Mondja Ispánki úr, honnan tudja maga ezeket a dolgokat? Ahogy mondja: 1949 tavasza óta nem látott napilapot,m1949 decembere óta csak egyszer volt látogatója. Több mint három évet töltött el magánzárkában. Mégis értesülve van bizonyos politikai eseményekről?

1954. április 7.

Ismét a Gyűjtőfogházban vagyok. Reggel még a Fő utcai Államvédelmi Fogházban ébredtem fel. Az őr értem jött, azt hittem: kihallgatásra visz. Mielőtt zárkámból

kiléptem volna, csendesen odaszólt: tisztálkodási szereit is hozza magával! Ha van orvossága, azt is!

Más holmim, a fogkefémen kívül, nem volt. Elindultunk. A földszinten a hírhedt páncélautó várt. Ebben az egyik oldalon öt szűk rekesz van. Csak állni lehet bennük. Oldalai, ajtója vaslemezből. A másik oldalon három rekesz. A fennmaradó kis térségben ülés az őr részére. Ablak nincs, csak néhány szellőzőnyílás felül. Sötétben, minden kapaszkodási lehetőség nélkül hányódtam ide-oda az út alatt. Elesni nem lehet, mert szűk a rekesz. Cigarettámat az őr hozta magával. Nem kutattak át sem induláskor, sem a Gyűjtőfogházba való érkezéskor, csak ellenőrizték, rajtam van-e két öltözet rabruhám, melyben januárban elvittek a magánzárkába. Betettek a Jobb II. osztály földszintjére. Cigarettámat nem adták vissza, letétbe helyezték.

Ebédosztásnál a zárkaajtó „etetőjén" benézett Csomós Sándor házimunkás. Kérdezte, miért nem adom ki csajkámat? Régi jóbarát. Mondtam: sem csajkám nincs, sem kanalam. A napi kenyéradagomat sem kaptam meg. Kacsintott: ne aggódj, minden lesz. Pár perc múlva beadta a csajkát. Tele paradicsomlevessel. Lencsefőzelékből is egész csajkával adott. Hozta a kerek börtön-cipót is. Valószínűleg észrevette: testsúlyomból veszítettem kb. 15 kilogrammot.

Sajnos, beszélni nem tudok vele. A fiatal, ismeretlen őr mellette áll. Pedig nagyon szeretném tudni: mi történt társaimmal. Csávossy Elemér jezsuita provinciálissal, Mócsy Imre és Kerkai Jenő jezsuitákkal. A páncélautóban próbáltam az oldalfalak kopogtatásával megtudni, van-e a mellettem lévő rekeszben valaki. Választ nem kaptam. Erősen köhögtem. Hátha az autó másik felében van közülünk valaki. Erre sem volt válasz. Vajon mi lehet velük?

Odakünn szép tavaszi idő van. Olykor verebek szállnak az ablakpárkányra. Kíváncsian néznek be a cellába. Várják a kenyérmorzsákat. Kövér, nehezen mozgó öregek és karcsú idegesen ugrándozó fiatalok. Kiteszem én is a magam ajándékát. Pillanatok alatt felcsipkedik.

A cella ablakából ellátok a kazánházig. A kémény füstje vidáman száll a magasba. A börtönudvar egyébként kihaltnak látszik. Végre megnyílik a kazánház ajtaja. Szekuli Pál fiatal paptársam tolja ki a szenes-talyigát. Szemüveges, vékony ember. El sem tudom képzelni, hogyan bírja a szíve a nehéz munkát. Megtölti a talyigát szénporral. Óvatosan, kissé ingadozva tolja fel a lépcsők fölé helyezett deszkapallón. Munkaközben meg-megáll, homlokát törölgeti. Szelíd, kedélyes pap. Örülök neki, hogy a zárt cellák világából kijuthatott a szabad levegőre. Ideiglen teljesen tönkretették az Államvédelmi Központban. Ezt a munkakört nem sokáig fogja bírni. Nem könnyű dolog az 50 kilogrammos vastalyigát 100 kilogrammos szénterhével harminckétszer fölfelé tolni. Minden egyes alkalommal, mikor „szenelés" van. A salak, melyet naponta ötször s a hamu, melyet négyszer kell az udvarra kiszállítani, nem sokkal könnyebb. Szívesen segítenék neki. Különösnek tartom: nem visznek vissza korábbi munkahelyemre. Két eshetőség van. Egy-két hétig magánzárkán tartanak, hogy felejtsem el a kihallgatás anyagát. Azután viszszakerülök. Vagy „felsőbb utasításra" sokkal rosszabb helyre tesznek mint a kazánház. A börtönben nem lehet mást csinálni, mint türelemmel várni. Akinek nincs türelme: elveszett.

1954. április 8.

Kavics koccantja meg cellám ablakát. Óvatosan kinézek. Lovas László rabtársam söpri cellám ablaka alatt a járdát. Az őr a börtönfalak fölé emelkedő őrtoronyban erre néz. Óvatosnak kell lenni. A fal mögé húzódom, így az őr nem lát. Lovas buzgón seper, közben beszél:

— Hol voltál?

— A Fő utcában!

— Felülvizsgálták ügyedet?

— Igen!

— Elengednek?

— Nem úgy néz ki a dolog!

— Van valamire szükséged?

— Cigaretta és gyufa!

— Délutánra lesz!

— Üzend meg Gáspár Mihálynak a kazánházba, hogy megjöttem!

— Értem. Meglesz ez is!

— Van valami újság?

— Van. Kissé továbbmegyek, mert kiszúr az őr. Maradj az ablak közelében. Mindjárt visszajövök.

Lovas László fejét lehajtva söpri tovább a járdát. Már nem látom őt az ablak sarkából. Csak a seprő ütemes húzását hallom. Kis idő múlva visszatér.

— Psz... psz.

— Hallom!

— Főnöködet, Mindszenty bíborost visszahozták ide. A kórházépületben van. Ahol 1949-ben, a bejárat mellett. Külön őrei vannak. Fehér köpenyben. Állítólag nagyon beteg a tüdejével.

— Mikor hozták vissza?

— Körülbelül két hete.

— Van más újság is?

— Van. A jugoszlávok éhségsztrájkjának megvan az eredménye. Február 1-től a koszt feljavult. Napi 55 deka kenyér. Hetente háromszor hús, kétszer tészta. Már marhahúst is kapunk, nemcsak lóhúst. Olykor szalonnát is.

— Ez remek. Én lefogytam kb. 15 kilót.

— Ne aggódj, a Csomós testvérek duplát fognak adni mindenből. Ha akarsz valamit, gyorsan mondjad, mert az őr nagyon bámul!

— Tudd meg, mi van Csávossy, Mócsy és Kerkai atyákkal.

— Jól van. Igyekszem megtudni. Szervusz!

A söprés zaja egyre távolodik. Benn a börtönfolyosón a főházimunkás elkiáltja magát: Ebéd! A házimunkások felsorakoznak. Hosszú kéményfaléceket visznek kezükben. Ezeket teszik majd a hatalmas kondérok fülei alá. Úgy hozzák azokat a kondérokat, mint a nehézsúlyú betegeket a mentők a hordágyon. Egy elől, egy hátul. A börtönudvar megélénkül. Innen is, onnan is vonulnak a házimunkások ebédért. A kórháziak fehér ruhában.

Nemsokára meglepetés ér. Csomós Sándor házimunkás újabb csajkát hoz. Üresen. Nem tudom, mire vélni a dolgot. Hamarosan megoldódik a rejtély. Mikor az

ebédosztók a nagy leveskondért ajtóm elé csúsztatják, beszól: Mindkét csajkát kérem! Gyorsan ugrok másik csajkámért. Csomós két csajka levest ad be. Jóízű marhahús levessel. Az őr persze nem tudja, hány személy van a cellában. Csomós megreszkírozza a csalást. A babfőzelékből is két csajkával kapok. Marhahúsból készült pörkölt van a tetején. Csak az egyik csajka ételt tudom megenni. A másikat elteszem későbbre. Ha így megy, bajtársaim hamar felhízlalnak.

Mivel sétára nem visznek, a cellában sétálok. Lovas László ismét megjelenik söprűjével. Ügyes fordulattal egy doboz cigarettát dob keresztül a rácson. Utána egy doboz gyufát. — Lesz több is — mondja, csak türelem.

Nem győzöm megköszönni jóságát, máris eltűnik. A kazánház felé tart, itt-ott söprögetve. Megkezdi a járdasöprést a kazánház előtt. Szerencséjére Szekuli Pál akkor tolja ki a forró salakot. Lovas úgy tesz, mintha a lehulló salakdarabokat söpörné. Átadja üzenetemet. Nem telik bele pár perc, Gáspár Mihály barátom jelenik meg a kazánház ajtajában. Mereven néz cellám felé. Sajnos nem láthat. Nem állhatok az ablak előtt, az őr észrevenné. Gáspár vár egy darabig, azután magasra emeli sapkáját, mint ha valamelyik fegyőrt köszöntené a távolból. Ez nekem szól. Ennyi öröm után rágyújtok. Furcsán esik az első cigaretta.

1954. április 10.

Reggeli után ismeretlen államvédelmi főhadnagy lép be zárkámba. Kezében jegyzetköteget tart. Megkérdezi:

— Hogy hívják?

— Dr. Ispánki Béla.

— Mi volt a foglalkozása?

— Római katolikus pap.

— Volt maga itt a börtönben kazánfűtő?

— Igen.

— Hajlandó volna-e továbbra is ezt csinálni?

— Igen.

— Rendben van. Szedje össze minden holmiját. Pár perc múlva magáért jönnek. Visszaköltözik a kazánfűtők zárkájába.

— Köszönöm.

Valóban, pár perc múlva a fiatal őr értem jön. Mikor a kazánfűtők zárkája mellett elhaladunk, csak annyit mond: dobjam be holmijaimat az ajtón és menjek vele. A kazánház felé indulunk. A börtönudvar közepénél sem tartunk, mikor Ica, a Dobermann kutya, dühös ugatással ugrik elő a kazánházi ajtó melletti kerek nyílásból. Mögötte a már megnőtt kölyök-kutyák. Egyszercsak Ica megtorpan. Megismer. Kölykei is elhallgatnak. Azután nekilendülve, farkcsóválás és barátságos vinnyogás közben jönnek felém. Mintha szégyellenék, hogy nem ismertek fel az első pillanatban. Óriási ugrásokkal igyekeznek kifejezni örömüket. Csuli, a daxli komoran néz ki a nyílásból. Szinte méltatlankodva húzódik vissza a zajos kiskutyák elől. Mikor odabenn megszólítom, csak fejét billenti oldalra — némi úri gőggel — és rámnéz. Enyhe farkcsóválással nyugtázza érkezésemet és eltűnik. Bodri már nincs itt. Az intézetvezető túl nagynak találta a kutyák számát és elvitette. Helyette macskát kaptunk. Fiatal, vékony fehér állat, sárga és fekete foltokkal. Idegenkedve néz rám fészkéből, melyet rongyokból készítettek számára.

Az őr átad Major Béla brigádvezetőnek és elmegy. Gáspár Miska és Szekuli Pál átölelnek. Hamar megtudom, mi történt. A téli szénkészlet fogytán van. Az új szállítmányok a lehető legrosszabb minőségűek. Hol porszén, hol darabos szén, hol brikett érkezik. Závory Tibort, aki az éjjeli műszakban dolgozott, leváltották. A rossz fűtőanyaggal nem tudott megbírkózni. Gáspár Mihály nem egyszer kialudt kazánt vett át tőle reggel. Mivel csodát ő sem tudott csinálni, a mosoda rendszerint csak órákkal később kezdhette meg a munkát. Szegény Gáspár Mihálynak a sok izgalom gyomrára ment. Nem bírta az állandó sürgetést, a rossz szénnel való kilátástalan küzdelmet. Fejfájásról, hányingerről panaszkodott. Kijelentette: ily körülmények között nem tud tovább a kazánházban dolgozni. Legalább annyit tegyenek meg neki, hogy oly személyt állítsanak be az éjjeli műszakba, aki tud fűteni és forró kazánokat ad át a hajnali váltásnál. Így sikerült elérni visszahozatalomat. Gyorsan megegyezek vele: tekintettel a mosodában felhalmozódott anyagra, átveszem tőle a nehezebb nappali műszakot. Nagy Károly, korábbi munkatársam fog segíteni. Igyekezni fogunk néhány nap alatt bepótolni a mulasztást. Ő maradjon pár napig a zárkában, mint beteg s hétfőtől az éjjeli, kissé könnyebb műszakot vállalja.

A mosoda törzsőrmestere is megjelenik. Bejelenti, hogy a szombati félnap helyett estig fogunk dolgozni. Két óra haladékot kérek tőle. Az utolsó jó szénből valóban sikerül felfűteni a kazánokat. Mikor a biztonsági szelepek sisteregni kezdenek, megindítják a „Kalandert". Attól fogva a nap kétségbeesett küzdelemből áll. A víz dől rólam. Hol ezzel, hol azzal a rossz szénnel igyekszem keverni a jót, hogy a gőznyomást fenn tudjam tartani. Nagyon nehezen megy. Este megjelenik Dénes törzsőrmester és jelzi a munka végét. Megelégedve mondja: egész héten nem tudtunk annyi munkát elvégezni, mint ma. Ha még két-három napig így tudunk dolgozni, behozzuk a kiesést.

Fáradtan térek nyugovóra. Gáspár Mihály még szívesen hallgatná beszámolómat a Fő utcai élményekről, de látja, hogy az első nap kifárasztott. — Csak feküdj le, szól megbékülten, holnap vasárnap, ráérünk majd beszélgetni!

1954. április 15.

Egyik törzsőrmesternek eszébe jutott: forró kádfürdőt vesz kazánházunk medencéjében. Pontosan délután négy órakor. Brigádvezetőm oly gondossággal készítette elő fürdőjét, mint egykor az eunochok a török szultánét. Tréfásan meg is kérdeztem tőle: Rózsavizet nem teszel bele? Major Béla nem válaszolt. Fejét leszegve vonult vissza irodájába. Pár perc múlva üzent a segédfűtő által: a mosodások egy része fog elvonulni kazánházunk előtt. Fürödni mennek a börtön fürdőjébe. Csatlakozzam hozzájuk. Legalább húsz perces tusfürdőt vesznek. Ennyi elég lesz nekem is a szénpor és izzadtság lemosásához.

Nagy örömömre a Kalander munkásai vonulnak fürödni. Sem őr, sem brigádvezető nem kíséri őket. Mócsy Imre jezsuita atya is köztük van. Elmondja értesüléseit a Fő utcai Államvédelmi Fogház kihallgatásairól:

— Csávossy Elemér jezsuita tartományfőnököt feltűnő udvariassággal kezelték. Bőségesebb ellátást kapott, mint mi. Szinte csak a felét tudta az ételnek megenni. Könyvet is kapott. Csak néhány hétig hallgatták ki, utána azonnal visszaszállították a Gyűjtőfogházba. Arról faggatták: vannak-e a Jezsuita Rendnek titkos tagjai? Olyanok, akik külföldön lépnek be a rendbe és nem szerepelnek a nyomtatott névsorokban. Van-e a Vatikánnak titkos kémegyeteme, ahol jezsuita tanárok tanítanak? A tagadó válaszokra közölte kihallgatója: az Államvédelmi Hatóság úgy értesült: Dr. Ispánki Béla a Jezsuita Rend titkos tagja. A háború előtt Rómában kémkedésre lett kiképezve. A háború után egy ideig a Vatikán kémegyetemén adott elő. Csávossy tartományfőnök azt válaszolta: Ha bárhol a világon Magyarországon született személy kéri felvételét a Jezsuita Rendbe, őt erről értesítik. Véleményét is kikérik. Igaz, hogy dr. Ispánki Béla a Jezsuita Rend által vezetett római Német-Magyar Kollégiumban tanult, de sem a Rendbe nem lépett be, sem a Rend főiskoláin nem tanított.

Kerkai Jenő jezsuita atyát hosszasan hallgatták ki. A Katolikus Agrárifjúsági Mozgalom (KALOT) alapításáról, céljairól és szervezetéről. Főleg saját nyugati kapcsolatairól, nyugati országokba küldött „kémjelentéseiről". Őt is felszólította kihallgatója: Őszinteségének bizonyítására mondjon el magáról olyasvalamit, ami 1949-es elítélésekor nem szerepelt. Kerkai atya erre megemlítette: Volt 1935 táján kommunista-ellenes röpirata. Radikális nézetei miatt — a földreformmal kapcsolatban. A magyar Püspöki Kar őt abban az időben némi gyanakvással nézte. „Vörös jezsuitának" tartották. Röpiratában világosan leszögezte: Elítéli a kommunisták erőszakos földrablását és a kényszeren alapuló kolhoz-rendszert. Kihallgatója az őszinteségnek nagyon megörült. Másnapra előteremtette a röpiratot. Büntetését újabb három és féléves ítélettel megtoldották. Csak az elmúlt napokban hozták őt vissza a Népbíróság Markó utcai épületéből.

Mócsy Imrét a Szt. Gergely Egyetem pincéjében, vagy az Istituto Orientale elkülönített részén lévő titkos vatikáni „kém-egyetemről" faggatták. Kihallgatója Galambos István főhadnagy volt. Rá akarta venni: vallja be, hogy ő és dr. Ispánki Béla ezen a kém-egyetemen voltak professzorok. Galambos állandóan hangoztatta: nincsen megelégedve Mócsy atya őszinteségével. Szeretné, ha oly őszinte lenne, mint dr. Ispánki, aki neki erről a „kém-egyetemről" sok mindent elmondott. Szerinte a négy kihallgatott személy közül dr. Ispánki a legszimpatikusabb és legőszintébb. Mócsy átlátott a kommunista taktikán. Nem vállalt önkéntesen olyat, amiért újabb ítéletet adhattak volna neki. Velem együtt szállították őt vissza a páncél-ketreces autón. Nem mert köhögéses jeleimre válaszolni. Félt a fegyelmi büntetéstől. Elekes Józsefet nem látta január óta. Valószínűnek tartja: csak azért hozták velünk, hogy beszélgetésünket lehallgassa. A jezsuiták nevében köszöni a figyelmeztetést Elekessel kapcsolatban. Nem sejthették róla, hogy besúgó.

A húsz perc hamar elrepült. A kazánházba visszaérve úgy látom: Major Béla még mindig haragszik. A „rózsavíz" említése miatt. Fejét leszegezve jár-kel. Mikor azonban munkahelyemet átadom Gáspár Mihálynak, megkérdezi:

Jó volt-e a tusfürdő? Nevetve válaszolok: — Ha bármikor szükség lesz a kádra, szívesen felcserélem az ilyen tusfürdőre! Major Béla hamiskásan mondja: Tudtam, jól fogod érezni magad barátaiddal. Azért vállaltam a szobalány szerepét!

1954. június 30.

Meleg nyári napra ébredünk. Mivel a Gyűjtőfogház mosodája éjjel-nappal dolgozik, mi kazánfűtők is két műszakra szakadtunk. Hajnali 5.30 órakor váltom Gáspár Mihályt. Segédemmel, a kitűnő Nagy Károly rendőrőrmesterrel vidáman állunk neki a munkának. Két kazánt kell fűtenem, így a munkanap tulajdonképpen 11 órás, megszakítás nélküli munkát jelent. A siker titka a jó kezdésben van. Mikor 7 órakor Nagy Karcsi megszólaltatja a kazánház gőzdudáját, már mindkét kazán indulásra készen áll. A tűzterekben vakító fehér csóvaként ég a friss tűz. A hamuterek tiszták. A nyomásmérő a piros vonalnál áll. A biztonsági szelepek sisteregni kezdenek.

Persze rólam már dől az izzadtság. Két kazán négy tűzterét kellett tisztítani, friss tűzzel ellátni. Két hamutérből 6-8 vastalyigát megtöltő lisztfinom, vörös hamut kihúzni. A hamuból árad a gyilkos széndioxid. De mindennek vége. A duda a reggeli üzemkezdést jelzi és gőzcsőben sisteregve szalad végig az energia.

A konyhások már megérkeztek. Készítik a rabok reggeli feketekávéját. A mosoda nappali munkásai azonban késnek. Libor törzsőrmester jelenik meg, a „Nyúlgerinc", a konyhások őre. Közli, hogy a munkát ma később kezdjük, így bezár bennünket a kazánházba. Ez akasztást jelent.

A kazánok félelmetesen dübörögnek a feszítő energiától. A léghuzatot elzárom, hideg vizet táplálok a kazánokba, de még így is a piros vonalhoz kúszik vissza a feszültségmérő mutatója. A biztonsági szelep sisteregve szórja a gőzt. Úgyszólván Isten-kísértés az öreg, kopott kazánokat hosszú időn keresztül ekkora nyomásnak kitenni. De az ÁVH titokzatoskodása miatt nem szólnak nekünk előre. A kazánok előtt állok és szemem a két feszültségmérőn. Különösen a nemrég kazánkőtől tisztított jobboldali kazáné megy túl a piros vonalon. Csinálni nem lehet semmit. Bízni kell a biztonsági szelepekben. Azok sisteregnek, de nem tartják a nyomást a megengedett fokon. Major Béla brigádvezető is többször visszatér. Aggódva nézi a feszültségmérőt. Fejét csóválja. Telefonunk nincs, be vagyunk zárva a kazánházba. Nem tudunk üzenni, hogy valamelyik üzemben indítsák meg a gőz, vagy melegvíz-fogyasztást.

Így telik vagy egy óra. Közben imádkozom. A bajtársért, aki az Úr színe elé megy. Végre 8 óra után megélénkül a börtönudvar. Egymás után vonulnak munkára a különböző csoportok.

Ebéd után Máté János nyomozóhadnagy és Rácz Lajos alhadnagy jönnek a kazánházba. Három zsákot hoznak. A kivégzett bajtárs holmijai. Be kell dobnom a zsákokat a tűztérbe. Sötét tekintettel, hallgatagon állnak mögöttem. Öt perc múlva szólnak, hogy nyissam ki a kazánajtókat. Nem veszem le a huzatot. Így vakító lángtengert látnak. Szótlanul elmennek. Nagy Karcsi figyeli a távozásukat az ablakon át. Mikor az udvar közepén túl vannak, jelt ad. Gyorsan leveszem a huzatot és igyekszem kikaparni a tűzből a zsákokat. Sajnos nem maradt sok meg belőlük. Csak annyit tudok megállapítani a parázsló cipőkből, ruhafélékből, hogy férfi volt az illető. Estére kapom csak meg a Gyűjtőfogház kórházából Kovács József mozdonyvezető, életfogytiglanra ítélt rabtársam üzenetét: Forbáth László 35 éves műszaki tisztviselő, a „Botond Hadosztály" összeesküvő csoportjának vezetőjéről van szó. Hulláját ő és Gombai József volt rendőrtörzsőrmester vitték le a hulla-

házba, a kórház pincehelyiségébe. Arcát nem láthatta, mert be volt rongydarabba csavarva. Viszont a meztelen holttest lábujjára volt rákötve a „dögcédula", azaz: a személyi adatokat tartalmazó papírdarab. A pincében még két holttest fekszik: egy idősebb, kövéres férfi és egy 15-16 éves kisleány, ez utóbbi felvágott kézerekkel. Rajtuk nincs „dögcédula".

Ma délben rendkívüli természeti jelenség volt. Részleges napfogyatkozás. A hold pár percre eltakarta a napot. A ragyogó napsütést, ha pillanatokra is, elfogta előlünk a hold. A kazánház előtt néztük a fény és árnyék viaskodását. Nagy Karcsinak meg is jegyeztem: — Látod, a szabadság fénye és a diktatúra sötétsége is így viaskodnak egymással. Ma még, bár csak pillanatokra, a diktatúra győzött. Társunk akasztása bizonyítja. De csak pillanatokra. Mert a szabadság diadalmas fényét nem lehet elnyomni. Az egyszercsak diadalmasan elő fog újra törni!

Az őrök néznek az őrtoronyból. Nekem minden lapátemelésnél vigyáznom kell. A magyarok néma szolidarítása következtében a széntelepen a munkások újságot kevernek a szénbe. Néha teljes „Szabad Népet", néha csak egy oldalt a legérdekesebb cikkel, vagy hírekkel. Az őrnek nem szabad meglátnia. Sem a közelben, a konyha ajtajában álló legveszedelmesebb besúgónak, a kommunista Bárdos Ervinnek. Őt gyakran osztják be a halálra ítéltek mellé. Karcsú, magas, jóvágású ember, behízelgő és ravasz. Igaz, nevét nem tudja senki, mert hol Bárdos Ervin, hol Bíró Ervin, hol Bárdos Elemér, hol Bíró Elemér, hol meg más néven szerepel. Amikor a besúgó szerepből visszatér, felölti hófehér nyári rabruháját és visszaveszi állását, mint a konyha brigád-vezetője. Neki elnézi az intézet vezetősége, hogy sohasem dolgozik. Csak álldogál a konyha ajtajában és figyeli a börtönudvar életét: a sétálókat, a fürdőbe haladó csoportokat, a kőművesbrigád cipekedő tagjait, s minket fűtőket. Éles szeme van. Elég egy szó, gyanúsnak látszó jeladás két rab között, hogy eltűnjön s a konyha telefonján észrevételét Kovács Géza nyomozószázadossal, vagy Máté János nyomozóhadnaggyal közölje. Aljas ember lényének minden porcikájában.

A fekete szénporba persze nem láthat bele. De azonnal észrevenné, ha lehajolnék a szénberejtett újságért. Így nekem figyelnem kell, ha valami a szénporban fehéren felvillan. Az ütemes lapátolást nem hagyom abba. De előrelépve az újságot mélyen beletaposom a szénbe. A helyet megjegyzem. Mikor a „levegő tiszta", az újság széntábla szélére kerül és szénnel együtt a vastalicskába lapátolom. Benn a kazánházban azután elolvassuk a „szeretet-adományt" és elégetjük.

Megtörlöm izzadt homlokomat — fekete lével lesz tele a tenyerem. Ekkor tűnik fel Gondi Ferenc alhadnagy, az őrparancsnok. Alacsony, széles alak, igen görbe lábakkal. Vöröses szőke, erősen szeplős, durva-arcú. Mikor az udvar közepére ér, elkiáltja magát: — Séta állj! Mindenki azonnal bevonul! Nekem is odakiált: — Maga is tűnjön el azonnal! Bemegyek a kazánházba. Perceken belül sorra járja a műhelyeket és kívülről ránkzárja az ajtót.

Fölmegyek a kazánok tetejére. Persze ott nagyon meleg van, de ez az egyetlen hely, ahonnan az ablakon keresztül az udvar jó részét szemmel lehet tartani. Porseprőt veszek kezembe. A börtönudvar kihalt és csendes. Autózúgás hallatszik. Egy nagy fekete luxusautó érkezik. A börtön kórház része felé tart. Perceken belül vissza is jön. Elől csak sofőr ül. Hátul viszont két nyomozó között Mindszenty bíboros. Vácra viszik, beszélőre. Édesanyjával találkozik ott. Az ÁVH el akarja

hitetni a világgal, hogy Mindszenty bíboros a váci fegyházban van. Az autó, egészen csodálatos módon, nincsen lefüggönyözve.

Vagy húsz perc telik el, mikor Gondi ismét kinyitja a műhelyek ajtaját. A börtönudvar ismét megélénkül. Pontosan négy óra múlva, délután két óra után megismétlődik a jelenet. Mindenkinek el kell tűnnie az udvarról. Az autó megjelenik, a Bíborost visszahozzák. Major Béla, a brigádvezető megkérdezi tőlem: — Elhiszed-e most már, hogy a bíborost Vácra viszik beszélőre?

— Igen, felelem. Számítva az oda és visszautat, a félórányi beszélgetést, a találkozó helye csak Vác lehet. Csak egyet még nem értek: Miért kell még most is titokzatoskodni? Nagy Imre őszinte beszéde után az őszinteség volna helyén! A nagyvilág előbb-utóbb úgyis megtudja ezt a szemfényvesztést és akkor ismét csak szégyenkezniök kell a vezetőknek!

— Csak légy türelemmel, — mondja Major Béla,— az a kor is el fog érkezni!

1954. augusztus 6.

Délelőtt 10 óra tájban az előző napokban leszállított szenet, a kazánház téli készletét, igyekszem művészi formába rendezni. A teherautókról a szenet két helyen, hegymagasságú halmazatban hányták le. Elneveztük az egyiket „Mont Blanc"-nak, a másikat „Kilimandjaro"-nak. Elhatároztuk, hogy a két hegyből négy — úttal elválasztott és egyenlő magasságú — táblát készítünk. Így a szemnek is szebb, meg azután munkánkat is megkönnyíti. Minden délután, a széntáblák egyik részén, a következő nap két vagonnyi szükségletét könnyen be tudjuk áztatni.

A tűző nyári napban buzgón lapátolom a szénport. Gyűjtőfogház, orvosi vizsgálat azok részére, akik bányamunkára jelentkeztek. Dr. Szabó őrnagy-orvos szól dr. Héthelyi Tibor raborvosnak, beszéljen le engem a jelentkezésről, mert a bányamunka veszélyes. Sérvem miatt amúgyis alkalmatlan vagyok. Megmagyarázom dr. Héthelyinek: nagyon szeretnék menni a szabad levegő és más okok miatt (Mindszentyhez küldött híreim és szökési tervek). Dr. Szabó beleegyezik menetelembe.

1955. február 10.

Délben 12 órakor a tábor kijárata előtt katonás rendben sorakozunk. Oldalamon a vadásztáska, melyben uzsonnámat viszem és egy kulacs friss víz. Leadjuk kartonlapjainkat, melyen nevünk van feltüntetve, két őr végigmotozza ruhánkat, belenéz táskánkba, hogy nem viszünk-e „feketelevelet" le a bányába. A munkahely nincs messzebb mint egy kilométer, a munka csak 2 órakor kezdődik, de útközben négy helyen kell megállnunk, hogy egymást bevárjuk, vagy hogy a felvonóknál sorra kerüljünk. Így az egy kilométernyi út két órába kerül. Az első felvonón leérve egymás után haladunk a gyéren világított tárón. Valahol előttem Papp Béla rabtársam énekel valami trágár nótát a többiek kuncogása közben. Alig húsz éves, de hangja olyan rekedt, mintha hétfőn reggel egy átdorbézolt éjszaka után menne haza énekelve valamelyik matrózkocsmából. Mögöttem a majdnem két méter

magas Várfalvi Lajos árasztja el lavinaszerű szózuhataggal valamelyik „áldozatát". A táró meglehetősen szűk, két ember nehezen megy egymás mellett, de ő kitartóan lohol a kiszemelt „hallgatóság" mellett és nagy hévvel magyarázza az általa tervezett szállodaépület tizenhetedik emeletének szerkezetét és berendezését. Közbe-közbe nagyokat koppan fején a kemény bőrsisak, amint egészen álmaiba merülve nem veszi észre az alacsonyabb gerendákat.

Az út felén reflektor csillan fel: Baranya Lajos nyomozó alhadnagy, akit a rabok csak „gonosz törpé "-nek hívnak és Kabarc József törzsőrmester, munkaügyi tiszt egy rabot hoznak fel a bányából. Megismerem Bartha Lipót mérnököt, aki a 14. sz. aknában dolgozik. Mint villám hasít belém a felismerés: Bartha és társai lebuktak szökési tervükkel.

Ismét a hitvány árulás győzedelmeskedett egy hősi erőfeszítésen.

Bartha Lipót négy társával, Dér Mártonnal, Szekeres Gáspárral, Véghelyi Jenővel és Wrábel Pállal múlt év szeptember 15-e óta, tehát majdnem öt hónapja dolgoztak tervükön. Szereztek egy láda robbantóanyagot és megkezdték a 18. sz. akna lejáratától nem messze, egy elhagyott szivattyú-házban a fölfeléjutást a felszín felé. Ebben az elhagyott vágatban szivattyú volt beszerelve, melyet Dér Márton kezelt. A vizet tudatosan nem szívatta le nagyon, hogy a tett színhelyétől a látogatókat távoltartsa. Mindig legelsőknek szálltak le a bányába, s munkakezdésig az időt arra használták fel, hogy felváltva dolgoztak a kéményszerűen felfelé haladó „gurítón". Vasárnap és ünnepnapon mások helyett szívesen ajánlkoztak a 14. sz. aknában való helyettesítésre és ilyenkor zavartalanabbul dolgozhattak a szabadulást jelentő folyosón. A felszín 16 méternyire volt a kiindulás pontjától. Ebből 15 méter már kész volt. Az utolsó robbantást és a szökést vasárnap estére tervezték. Vasárnap éppen tizenharmadikára esik: ennek kellett szerencséjük napjának lennie. De Pliha József nevű társuk elárulta őket. Most jön a vallatás, jegyzőkönyvfelvétel, elszállítják őket a Budapesti Gyűjtőfogház Kisfogházába magánzárkára, ahol félkoszton fognak sínylődni hónapokig. Azután jön a bírósági tárgyalás: szökési kísérletért 2-3 évet fognak kapni személyenként.

Az áruló pedig megkapja a Júdások jutalmát: elengednek néhány évet büntetéséből.

Mily hangyaszorgalommal, keménységgel és óvatossággal törtek hónapokon át föl a bánya sötétségéből a napvilág felé, nyomorult rabsorsunkból a szabadság felé.

És egy hitvány áruló besúgása percek alatt keresztülhúzta a hősi erőfeszítések eredményét.

1955. június 9.

Nemcsak az embernek változik meg az arca a bolsevista rendszerben. A bányának is. Régen gondozottak voltak a bányafolyosók. Ha megroppant, leszakadt egy tartógerenda a föld nyomása következtében, azonnal kicserélték. A bányamérnök krétával megjelölte a hibás ácsolatokat, dátumot írt rá. Jaj volt az aknásznak, ha nem javíttatta ki azonnal. Rendesen karbantartották a vasúti pályákat, eltakarították a hulladék követ, szenet, fadarabokat. A bányafolyosó szélén folyó patakocskát, a „csorgát" rendszeresen tisztították.

A bolsevik termelési rendben egyetlen cél van csak: szén, szén, minél több szén. A bánya karbantartása, tisztántartása, melytől a bányász élete, egészsége függ, mellékes dolog. Csak arra vigyáznak, hogy be ne omoljon a bánya. Nem mintha életünket féltenék, hanem azért, mert akkor nem kapnak annyi szenet. Tele vannak a vágatok vízzel, szeméttel, rozsdásodó bányagépekkel, elhajigált, betemetett, rothadó új és régi faanyaggal. Ha egy bányaácsolat megroppan s a csille vagy szállítószalag nem fér el alatta, egyszerűen lefaragnak belőle, vagy eltávolítják. Újat persze nem tesznek helyébe. Hosszú métereken át hiányzik néha az ácsolat. Az emberélet nem számít. A szén a fontos, ember van elég.

Délutáni műszakban dolgozom. Szállítópályám már olyan rossz, hogy minden egyes csille megakad. Ha gépemmel a mélybe leengedem a szenet, néha kétszer-háromszor vissza kell huzatnom a csillét, hogy azután nagyobb sebességgel leengedve utat törjön magának. A felvonógép motorja egészen tüzes, a tartógerendák recsegnek-ropognak, a szén hull a magasból, az aknász hol a haját tépi, hol kezeit a magasba emelve ordít valamilyen furcsa szöveget. A gép zúgása miatt nem veszem ki tisztán, de gondolom, hogy nem imádkozik. Egy darabig szemléli hősi küzdelmünket, azután lemondóan legyint és elmegy. Öreg bányász, jóformán egész életét a föld alatt élte le. De ilyen rablógazdálkodást még nem látott. Nyugodt percekben le szokott ülni mellénk. Megcsillan szeme és mesél azokról a szép időkről, mikor még bánya volt a bánya és embernek tekintették az embert.

Munkatársammal együtt fejünk búbjától lábunk hegyéig izzadtak vagyunk. Ha kis lendülettel engedem a csillét, elakad, vissza kell húzni. A motor sír, hörög, reszket a megerőltetéstől. Nem tudom, melyik percben gyulladnak be tekercsei. Ha nagy a lendület, a csille kiesik a sínekből, kezdődik az erőlködés, emelés. Egy gondolatom támad. A most soronlevő csillét már ötször kellett visszahúzni. Mindig jobban beszorul és nehezebb kiszabadítani. Odafordulok társamhoz:

— Mondd, ugye Sztálin azt tanítja, hogy a szovjetrendszerben legfőbb érték az ember?

— Igen — mondja jelentőségteljes pillantással.

— Hát legyen egyszer Sztálinnak is igaza. Csak nem tesszük tönkre idegeinket, egészségünket azzal, hogy ezt az embertelen kínlódást végigszenvedjük? Mindez csak azért van, mert a bolsevik termelés embertelen hajszájában nincs idő a karbantartásra. Szén, szén, szén! Mindig csak ezt halljuk. És az ember? Az pusztuljon el. Hát tartsuk legalább mi meg, amit Sztálin mond!

Vészjelet adok a mélységben levőknek. Vigyázzanak életükre! Azután elengedem a csillét immár hatodszor. A féket kikapcsolom. A csille őrületes tempót vesz fel. Óriási robaj, a folyosó elsötétül, a csille eltűnik a sötétben. Azután lassan leülepszik a szénpor. Öt-hat méteren leszakadt a bányafolyosó. A sarokban akkora rés, hogy hasoncsúszva kell kimásznunk.

Megjön nemsokára az aknász is. Vele van a fegyőr. Hangoskodik, hogy nem vigyáztam eléggé, de egy óvatlan pillanatban mosolyogva kacsint rám. A hangoskodás az őr miatt van. De ő tudja, hogy én ezt szándékkal csináltam. És igazat ad nekem. A legfőbb érték az ember. A bolsevisták szavalják, mi megvalósítjuk.

Este 10 órakor nem érkezik meg a váltás. Végre a főfolyosó végén a ragyogóan égő, frisstöltésű bányalámpák mégiscsak megjelennek. Felsóhajtunk, vesszük holminkat, elindulunk. A lejövő rabok azt újságolják, hogy nagy felfordulás van a felszínen. Háromszor-négyszer összeszámolták őket, az őrök ide-oda futkosnak, a nyomozó is jelen van a farkaskutyákkal. Ketten megszöktek. Pankotay Antal és Mák András.

A rabbányászok háromnegyed órával munkakezdés előtt érnek a felvonóhoz. Megkapják elektromos lámpáikat, s azután kettes sorokban várnak a leszállásra. A felvonó egyszerre 16 embert szállít le és másik tizenhatot hoz fel a mélyből. Az akna háromszázhét méter mély, akármilyen sebesen is halad a felvonó, lassan megy a leszállás. Szép nyári éjszaka van, a tücskök ciripelnek, távolban egy-egy szerelmes madár ad szerenádot párjának a bokrokban, a csillagok ragyognak. A rabok csendesen eltűnődnek szomorú sorsukon, elszívják az utolsó cigarettát leszállás előtt. A bánya sújtóléges, benne nem szabad dohányozni.

Pankotay és Mák észrevették, hogy a kapuőrök még nincsenek helyükön. Ezek egy magas, szögesdrótból álló kapunál a civil bányászokat engedik be és ellenőrzik. Mák oldalbalökte Pankotayt: „Gyerünk". Felugrottak helyükről, s lámpájukat, kulacsukat otthagyva akrobata-ugrással egy vastag vascsőre kúsztak fel. Átdobták magukat a szögesdrót keñtésen és szorosan az ávós őrség helyisége mellett elfutva eltűntek az éjszakába. Egy-két másodpercen múlott, hogy nem vették őket észre. A rabok hallgatva elfordultak, hogy mondhassák, nem láttak semmit. Közben egy-egy fohászt mondtak társaik vállalkozásának sikeréért. Egy fiatal civil bányászfiú azonban felhívta az őr figyelmét a szökevényekre. Megkezdődött a kapkodás, riasztás, telefonálás. Megérkezett a riasztott őrség, s számolni kezdték az embereket. A rab ilyenkor azért izgul, hogy társai legalább egy óra előnyt nyerjenek. Akkor nyert ügyük van.

Mikor vonulunk haza a bányából, még mindig tart a hajsza. A bányafelvonó háza előtt, a sarokban két fényes lámpa, két kulacs. A tulajdonosokat hajszolják az őrök, a riasztóautók, farkaskutyák. Mi kormos, szenes képpel egymásra nézünk és mosolygunk. Néha valaki elsóhajtja magát: — Csak sikerüljön!

Egész úton ránkirányítják az őrök a tornyokból a reflektorfényt. A bejáratnál durván átkutatnak bennünket. Az ebédlőteremből, fürdőből óvatosan hívják ki a besúgókat: nekik kell a szököttek barátait, munkatársait felfedni s megkapják az utasítást a rabok közötti nyomozásra.

Most már hiába óvatosak. Pankotay és Mák már kívül vannak a drótkerítéseken. Menekülnek az éjszakában Nyugat felé. Elég volt nekik a szovjet rendszerből. A szögesdrótból, őrtornyokból, besúgókból, szadista ávósokból és farkaskutyákból. Akik állítólag mind azért vannak, mert a legfőbb érték az ember. . .

Soká nem tudok elaludni. Itt is ott is parázslik a barakkban egy-egy cigaretta. Néha fojtott suttogás hallatszik. A szökevényekről suttognak. Sikerül-e, vagy nem? Végre elnyom az álom. Erdőben, fák közt rohanok. Nyomomban farkaskutyák. Valahol egy fal tövében két fényes bányászlámpa és két kulacs. . .

1955. június 10.

Szegény farkaskutyákat egész éjjel hajszolták. Semmi eredmény. Reggel új őrök kísérleteznek. A szökevények zokniját, törülközőjét szagoltatva velük elindulnak a táborból. Úgy, ahogy mi szoktunk munkába menni. A kutyák izgatottan szaglászva mennek előre. De csak az első épületekig. Ott elkanyarodnak jobbra a moslékosdézsák felé. Odaérve felugranak a tegnapi húsos tarhonyával telt dézsákra. Mohón eszik az izletes ételt. Az őrök káromkodnak, rángatják a pórázt. Amikor végre sikerül elhúzniok a dézsáktól a kutyákat, újra elindulnak. A kutyák szorgosan szagolgatva megint csak a dézsákhoz jutnak. Több eszük van mint vezetőiknek. Ők biztos nem lépnének be a kommunista pártba.

A bányatábor területén dolgozó munkásoktól újabb hírek érkeznek. Éjjel az összes bányászautóbuszt átkutatták. A vonatokon is folyt az igazoltatás. Az országutak, elágazások, bányásztelepek sarkain ávós nyomozók őrködtek egész éjjel. Hajnaltájban néhány bányászcsaládnál házkutatás volt. Húsz-huszonöt ávós nyomozó vette körül a házat és forgatta fel a szobákat. Elsősorban azokra a civil bányászokra gyanakszanak, akikkel a szökevények valaha is együtt dolgoztak. Ki rejtette őket el, vagy ki adott nekik civilruhát, igazolványokat?

Délelőtt fegyőreink egy része parasztnak öltözve járja a környező falvakat. Vállukon kapa és tarisznya. Mindenütt érdeklődnek két eltévedt társuk iránt. A bányászgyerekek csoportban mennek utánuk és azt kiáltozzák:

— Fegyőr bácsik, hiába keresik azt a két rabot, azokat már nem találják meg. De miért öltöztek át parasztruhába, magukat mindenki megismeri!

A fegyőrök szégyenkezve ballagnak tovább.

Mikor délben a munkahelyre vonulunk, már változásokat veszünk észre. Új reflektorokat állítanak fel. A szögesdrót kerítéseket megduplázzák, magasabbra emelik. Az alacsony épületek tetejére is kerítéseket szerelnek. Magasrangú ávós tisztek járják körül a kerítéseket és ellenőrzik a biztonságot. Köztük a megyei ügyésznő.

Közben folyik a rabok kihallgatása is. Azokat hívják, akik velük együtt dolgoztak, együtt laktak, egy perben szerepeltek. Szép szóval, fenyegetéssel próbálnak adatokhoz jutni. Pankotay diák volt, a nyíregyházi fegyveres szervezkedés ügyében ítélték el. Harmincöten szerepeltek az ügyben, főleg diákok, egyetemi hallgatók. Volt nyomdájuk, aknavetőjük, gépfegyverük. A gépfegyvert Pankotay szerezte az oroszoktól. Meghívta egy tank legénységét a kocsmába egy kis italra. Miközben az oroszok ittak, ő kiszerelte a tankból az egyik gépfegyvert. 1951 augusztus és november között göngyölítették fel a szervezkedést. A következő év márciusában kerültek bíróság elé. Pankotay 8 évet kapott.

Mák András, a második szökevény határátlépésért és fegyverrejtegetésért lett elítélve életfogytiglanra. Tűzharcban tudták csak elfogni a magyar-cseh határon.

Két ilyen vakmerő fiatalembert nehéz lesz az ávónak kézrekeríteni. Azonfelül Pankotay és Mák vasárnap délután a mellettem lakó Kiss Bertalannál voltak vendégségben. Kiss Bertalan határvadász volt, nyomozókutya-vezető. Tőle vettek oktatást a nyomozókutyák kijátszására, az ávós riasztások karakterére vonatkozólag. Alaposan kikérdezték Kiss Bertalant a nyugati határ mentén húzódó drótakadályokról, a határvadász őrsök, ávós nyomozók életéről és munkájáról.

Mikor az „oktatás" után elbúcsúztak és kezet szorítottam velük, még nem sejtettem, hogy ilyen hamar szükség lesz tudományukra. De megtudtam, hogy a tanítást hűen követték, mert még klórmeszet is vittek magukkal, hogy cipőtalpukat vele bekenve a kutyák szaglását megtévesszék.

1955. július 17.

A magyar lapokban megjelenik a kormány hivatalos közleménye: Mindszenty bíboros életfogytiglani fegyház büntetését magas korára és egészségi állapotára való tekintettel, valamint a saját és a Püspöki Kar kérésére, az igazságügy miniszter felfüggesztette.

Mivel május óta csaknem minden vasárnap kiirják nevemet a bányafenntartók listájára, így tulajdonképpen — titokzatos felsőbb utasítás folytán — soha sincsen pihenőnapom. A rokonok vasárnapi látogatásának problémáját is csak úgy tudom megoldani, hogy valamelyik derék bajtárs „beugrik" helyettem a vasárnapi bányafenntartásra. Úgy látszik, az ÁVÓ fél a többi rab politikai befolyásolásától. A vasárnapi munka azonban ritkán mozgalmas. Vasúti pályajavítás a föld mélyén, a felvonógépek javítása, a földnyomás következtében összeszűkülő bányafolyósok mélyítése, nagy mennyiségű hulladékfa vagy szén eltakarítása, a vízlevezető csatornák tisztítása, stb. Őr is kevesebb van, nem hajtják az embert. Olyan ásítóan álmos minden a bányában. Viszont kevés a civil munkás is. Inkább a bánya-ácsok, szerelők egyik-másika jön be vasárnapi túlórára.

Csak odafönn tudom meg a hírt, mikor a bányából fölmegyek. Az esztergomi rabtársaknak sikerült kiüzenniük látogatóikkal: tudják meg, vajon a bíborosprímás megérkezett-e palotájába, vagy csak Rákosi újabb szélhámosságáról van szó?

1955. augusztus 14.

Odakünn verőfényes nap van. A harangok ünnepélyesen konganak városokban-falvakban, hívják az embereket ünnepi istentiszteletre. A dorogi gyárkémények komoran, sötéten merednek az égre, köröttük csend, a vasárnap csendje. Az emberek világos, könnyű ruhákban, kipihent arccal járnak az utcákon. Mintha az ég derűje az arcokra is rátelepedne. Mi azonban dolgozunk. Háromszázhatvanhárom méterrel a föld alatt, rövid úszónadrágban szakítom fel a síneket. A bányavágat talpjára víz került, elöntötte a síneket, s az agyagos talaj két hét alatt legalább fél méterrel felpuffadt. A csille nem fér már el a főgerendák alatt. Ezt a félméteres agyagréteget kell eltávolítanunk. A levegőjárás errefelé nagyon rossz, kétoldalt az agyagos szénréteg olyan meleg, mintha kemence oldala lenne. Dől rólunk a veríték. Néha levesszük csizmánkat és kiöntjük belőle a beléje folyt izzadtságot. Jó adag ömlik ki mindig. Szomjúságunk nagy, de a lúgos bányavíz nem jó a gyomornak. Ha friss, akkor jéghideg és veszedelmes inni ily kihevült állapotban. Ha nem friss, akkor meg undorító. Néha elsiklik mellettünk egy nagy fehér bányapatkány. Sötét, csillogó szemeit ránk emeli, majd megcsodálja az agyagos sártól

telefröccskölt bányászlámpáinkat, s tovatűnik a sötétben. Egyhangúan cuppognak lapátjaink a sáros agyagban. Töltjük a csilléket meddővel, hogy továbbjutva új sínrészeket szakítsunk fel. Az új talpfákat és síneket csak délután fogják majd lefektetni.

A bánya részéről kijelölt aknász csak a műszak végefelé fog jönni, hogy lássa az eredményt. Gyakorlott szeme egyből megállapítja munkatempónkat. A bányában szolgálatot teljesítő fegyőr sem sokat zavar. Ő is egész héten lenn van a bányában. Vasárnapra ő is kifárad. Ilyenkor alszik, hogy délután családja körében ne legyen túl fáradt. Most is megjelenik, megnézi munkánkat, azután feltűnés nélkül int nekem, hogy menjek ki. Valamit akar mondani. Társaimnak szólok, hogy elmegyek friss vízért, azután lassan utána indulok. A bánya kihalt, a sötét vágatokon visszhangzik gumicsizmám csuppanása. Néhol ijedten ugrik egy-egy patkány utamból. Szállítógépem mellett, ahol rendesen dolgozom, barátságos villanyfény van. Az őr leül a kis padra amit én ácsoltam össze pihenőhelyül. Leülök az őr mellé. Elmondja, hogy sógora, aki Márianosztrán őr, tegnap este szabadságra jött és érdekes dolgokat mesél az ottani fegyelmi börtönről.

Márianosztra Budapesttől északra 55 km-nyire fekszik, hegyek között, festői szépségben. Eredetileg Nagy Lajos király vadászkastélya volt, később a Trinitárius rend kolostora. Magyarország legszebb építészeti emlékei közé tartozik. Több évtizeddel ezelőtt női börtönné alakították át, majd 1949 augusztus utolsó napjaiban a női rabokat elszállították és azóta hírhedt szigorított férfibörtön lett. Mellette közvetlenül áll a gyönyörű kegytemplom, ahová messze földről zarándokolnak Észak-Magyarország hívei. 1955. augusztus 6-án a budapesti Gyűjtőfogházból kb. 50 jugoszláv állampolgárt hoztak ide, akik kémkedésért, határsértésért, vagy Jugoszláviával kapcsolatos összeesküvésért voltak elítélve. Gondosan elkülönítették őket a többi fogolytól a hírhedt Magánzárka osztályon. Celláikra nagy A betűt rajzoltak. Se séta, se munka, se cigaretta, se könyv, koszt pedig olyan kevés, mintha 1950-52-ben lennének, a diktatúra legszörnyűbb éveiben. A jugoszlávok azonban kemény fiúk. Nem tetszett nekik a különlegesen szigorú bánásmód és augusztus 11-én éhségsztrájkba kezdtek. A II. emelet 124-es zárkájában öt jugoszláv eltorlaszolta a cellaajtót, hogy ne lehessen behatolni és orvosi beavatkozással megetetni őket. Erre a vezetőség riasztotta az őrséget. Körülbelül 30 fegyőr sorakozott fel levett derékszíjakkal a folyosón. Az összes többi zárkát szigorúan lezárták. Két rab-házimunkás, Orosz Nagy István és Domonkos Géza nagy feszítővasakkal felfeszítették a nehéz cellaajtót. A bentlévő öt jugoszláv Krausz Mihály, Kotzuran Max, Radic István és Pancic Károly rettenetes dühbe jött, mikor meglátta, hogy úgynevezett „fogoly-bajtársak" törnek rájuk és a cellába hatolva őket feszítővasakkal akarják a cellából kizavarni. Védekeztek a durva támadás ellen, de Orosz-Nagy és Domokos — támogatva a fogház két kegyetlen őrétől: Fülöp János törzsőrmestertől és Lőrincz őrmestertől — akik szintén vasdorongokkal voltak felszerelve, mégis csak felülkerekedett. A szörnyű dulakodásban Fülöp törzsőrmester eltörte a magas, szőke jugoszlávnak, Kotzuránnak, bal karját. Lezavarták őket véresen, sebesülten a földszintre, ahol 30 fegyőr levetett derékszíjjal verte őket tovább. Kényszerzubbonyba húzták őket, s a főépület pincezárkáiba vitték, hogy jajgatásukat a többi rabok ne hallják. Mert a rabok először csendesen, szinte megdermedve hallgatták celláikban a különös zajt, de a jajgatásokra elkezdték öklöllel,

lábbal verni a cellaajtókat szimpátiájuk jeléül bajtársaik mellett, s tiltakozásul a sztálini módszerek ellen. A rabok egy része délben éhségsztrájkba is lépett ugyanezen okból.

A kényszerzubbonyba húzott jugoszlávokat a kórházba vitték „tömésre", erőszakos etetésre. Tömés közben Fülöp törzsőrmester belerúgott a még mindig ellenkező Radic István kezébe és eltörte egy ujját. Keresztes Sándor intézetvezető nem elégedett meg azzal a veréssel, amit kaptak, hanem negyven napi szigorított zárkát mért ki személyenként a renitensekre. Negyven napon át: egy nap kenyér és víz másnap félkoszt, azután megint kenyér és víz, és így tovább. Külön-külön cellákba helyeztette el őket a földszinten. Csak Nyáry József háborús bűnös cigány, börtönbesúgó érintkezhetett velük. Hetekbe tellett, míg a szerencsétlenek valamiképp talpraálltak. Keresztes Sándor börtönparancsnok, egykori villamoskalauz, aki a Horthy rendszerben nyolc évet ült a budapesti kémelhárító börtönben, megmutatta ez alkalommal, hogy ő nem hajlandó engedni a régi kegyetlenkedő rendszerből, s ha valaki ellen mer állni, akkor ő semmitől sem riad vissza az eszközöket illetően.

Az őr szavai lassan, szomorúan hangzanak el a kies bányavágatban. Elmorzsolom könnyeimet, mert fáj minden, ami bajtársaimat éri és fáj tehetetlenségünk, kiszolgáltatottságunk. Odafönn és szerte a világon az emberek könnyű nyári ruhákban sétálnak, hűs sör mellett nevetgélnek, vagy éppen békésen imádkoznak a templomban. A bánya mélyén pedig erőltetett munkamenetben, magas normák mellett, sárban, piszokban, izzadtságban örlődik fel ezreknek életereje. A cellákban éheztetve, kiszolgáltatva, napfény nélkül pusztulnak egy ország legjobbjai, akik nem akarják meghajtani fejüket a bolsevik diktatúra előtt. A magyar nép mindig híres volt vendégszeretetéről, emberségességéről; jószívűségéről, lovagiasságáról. Hova visz bennünket az orosz megszállók politikai imperializmusa, amely a szadista csekalegényeket kitermeli?

Az őr is hallgat egy darabig. Azután megszólal:

— A feleségem mindig arra kér, hogy hagyjam ott a fegyőrséget. Eddig hiába akartam leszerelni, nem engedtek. De most már nem bírom tovább. Ha nem engednek el szépszerével, fegyelmit követek el, hogy leszereljenek. Én nem vállalok közösséget ezekkel a gyilkosokkal. Magyar ember vagyok, amire a kommunisták minket kényszerítenek, az több mint hazaárulás. Mindenképpen elmegyek.

Az előttünk sötéten tátongó börtönfolyosó végén megjelenik egy reflektor csóvája. Ez valamelyik szorgalmas kommunista párttitkár, vagy nyomozó, aki ellenőrizni, hajcsárkodni akar még vasárnap is. Mennem kell, nehogy észrevegyenek. Megszorítom az őr kezét. Nem kell szólni semmit. Megérti, amit mondani akarok.

1955. augusztus 20.

Számunkra nemzeti ünnep. A kommunistáknak 1949. augusztus 20 óta az Alkotmány Ünnepe és a Kenyér Ünnepe. Két meglepő dologra figyelek fel. Az első, hogy először, nagyon hosszú idő óta, sem nekem, sem társaimnak nem kell „munkával ünnepelnünk". A barakktábor hirdetőtábláján nincs kinn a névsor azokról, akik — ünnep ellenére — bányafenntartásra lettek kijelölve. Végre tehát lesz egy

pihenőnapunk. A másik még örvendetesebb. A müncheni „Crusade of Freedom" mozgalom augusztus 15-én felbocsájtott hatalmas léggömbjei leszórták röplap terhüket Esztergom környékére. A bányászok lelkesen mesélik, hogy ezer és ezer különböző színű röplap hullott le Sopron környékén, a nyugati határszélen, de Győrött, Komáromban és a közeli Esztergomban is. Az összes ávósok, rendőrök állandó készültségben vannak és ahol telefonon jelentik a röplap szórást, azonnal kirohannak autókon. A hűséges párttagokat is befogták röplap gyűjtésre. Persze, a szigorú tilalom ellenére is, a lakosság hamarabb szétkapkodta a röplapokat. Ígérik: hoznak nekem is belőle.

Csapzottan, izzadtan és nagyon fáradtan érkezem meg a nagy ünnep hajnalán a barakktáborba. Az Alkotmány Ünnepére és a vasárnapi szünetre való tekintettel, a bányavezetőség „nagy felajánlást" tett a kormánynak. Ez annyit jelent, hogy a pénteki két műszak és a péntekről szombatra virradó harmadik műszak ismét „nagy hajrá"-ban volt. Mindegyik műszaknak legalább a háromszoros szénmennyiséget kellett kitermelnie és elszállítania. A szállító személyzetet lecsökkentették. Kapcsosomat, a derék Illést, elvették mellőlem. Így az összes teli csillét nekem kell egyedül „beforgatnom" a síkos acél-lapokon a sínekre és leereszteni a vontatógéppel. Úgy szintén, az üres csilléket nekem kell felvontatnom és kiforgatnom az üres vágányra. Három fejtőhely géppuskaként ontotta a csilléket, megállás nélkül. Dőlt rólam a víz és az embernek vigyáznia is kell. Egy hibás mozdulat és a tizenöt mázsás csille eltöri az ember csuklóját. Egy pillanatnyi óvatlanság s a mélyben dolgozó fiatalokat az alsó keresztfolyóson agyonzúzhatja a párosan leengedett csille, ha nem fékezem le pontosan a keresztfolyosó előtt. A bányabiztonság ugyan tiltja, hogy a leeresztés pillanatában alul keresztforgalom legyen, de a nagy hajrá miatt lehetetlen a szabályokat megtartani. A fiatalok odalenn pedig már csak dacosságból sem törődnek a szabályokkal.

Úgy éjfél tájban megérkezett az ellenőrzés. Főmérnök, almérnök, főfelügyelő, lőmester, civil ávós ellenőr, fegyőr, munkaügyi tiszt. Heten nézték, mintegy negyedórán keresztül, hogy hogyan dolgozom. Hallgattak. A „fejesek" stopperórájukkal nézték, mint végzem gépiesen munkámat. Valószínűleg először látták, hogy a csilléket — könnyebbség kedvéért — párosan engedem le. És az üres csilléket is párosan húzom fel. Minden sikerült és simán ment, mintha külön megolajozták volna. Csak Franci bácsi, a derék dorogi lőmester segített azzal, hogy a csillék leengedése előtt a „főtérről" a drótkötélen lelógó „bakfát", mely a csilléket a mélybe való leszaladástól visszatartja, helyettem mindig felemelte. Így nem kellett ezért minden esetben külön előszaladnom a vontatógép mögül. A többiek egy ujjal nem nyúltak volna hozzá semmihez. Tiltotta volna a kommunista etika, hogy bajtársiasak legyenek egy „fasiszta" bányással szemben. A végén a főmérnök mégis megkockáztatott egy kérdést:

— Nem gondolja, hogy veszélyes dolog egyszerre két csillét leengedni?

Csak annyit válaszoltam: — Ahogy látják, egyedül így sem győzöm három fejtőhely összes csilléjét elszállítani.

A bizottság végignézett a szénnel telt csillék hosszú során és eltávozott. Kissé továbbérve, fojtott hangon tárgyalták, hogy stopperórájuk szerint milyen gyorsan folyik a szállítás. Nagyon elégedettek voltak.

Délben ébredtem fel. A nap sütött. És Kádár Karcsi, a tréfás és szemfüles „Fingi-fürci", már ott ült ágyam szélén. Körülnézett, majd ingéből kiemelte az első nyugati röplapot.

Úgy tettem elolvasás után, mintha a nap fénye bántaná szememet. Megtöröltem. Pedig csak két könnycsepp lopózott szemembe. Az öröm könnye.

1955. augusztus 21.

Az első magyar királynak, Szent Istvánnak ünnepét ma Alkotmány Ünnepének hívják a kommunisták. 1949-ben ezen a napon jelent meg az új, szovjet típusú népi demokratikus alkotmány. Bőséges világi látványosságokkal igyekeznek pótolni az ünnep régi, vallásos jellegét. Persze csak a szabadon élő közönség részére.

A rabok ünnepe abból áll, hogy nem kell leszállnunk a bányába. Ez biztonsági okokból történik. Az ünnep előtt 40 főnyi erősítés érkezett az őrség számára. Itt marad néhány napig ünnepek után is. A tábor teljesen le van zárva. Az őrhelyeken kettőzött őrség áll. Csoportosulás a tábor udvarán tilos. A tábor kultúrtermében filmelőadás van délután. Orosz film. A kultúrteremben alig lézeng néhány fő. Cigányok, közbűntényes elemek, akiknek mindegy, csak film legyen.

A politikai foglyok nagy része tartózkodik az orosz filmektől. A legtöbb úgyis egy mintára megy. A traktorvezetőnő kezéért ketten versenyeznek: egy volt gazdag „zsírosparaszt" fia és egy vöröskatona. A lány ingadozik. A vöröskatona leleplez a faluban egy összeesküvést, melynek tagja a zsírosparaszt fia is. Szabotálják a beszolgáltatásokat és Nyugat számára kémkednek. A bűnösök elveszik súlyos büntetésüket. A lány még mindig idegenkedik a vöröskatonától, de mikor a munkaversenyben együtt győznek, boldogan mond igent.

Összeesküvés, kémkedés, beszolgáltatás, kolhoz, munkaverseny: nekünk elegünk van belőle.

A barakkokban csendesen elbeszélgetünk. Meghitt barátok, százszázalékos emberek, igazi hazafiak. Hétköznapokon csak percekre találkozunk. Ilyenkor tartjuk meg a politikai megbeszéléseket.

Ma összefoglalom az utolsó időben befutott híreket, a belpolitikai helyzetet.

Minden diktatúrának vége: politikai vakság és vele a pusztulás. Hitlert is elvakították a sikerek, hadat üzent a legnagyobb politikai, vagy erkölcsi tényezőknek: a nagytőkének, a zsidóságnak, a marxista pártoknak, a katolikus Egyháznak.

A józan politikai meggondolás azt követelte volna, hogy barátokat tartson meg maga mellett. Nem tette meg. Lassan mindenki ellenségévé vált. Elpusztult, s vele rendszere is.

A bolsevisták is megtámadták a nagytőkét, a katolikus Egyházat, a szociáldemokráciát, a nemzeti pártokat és utoljára már saját párttagjaikat kezdték irtani. Lábuk alatt inog a talaj. A vékony kommunista réteg terrorja beleütközik a nagy tömegek ellenállásába. Most félnek egy politikai, gazdasági és katonai összeomlástól. Kifelé — naiv emberek megtévesztésére — a különböző társadalmi rendszerek békés együttélésének lehetőségét hangoztatják. Befelé állandóan a „szélesebb néprétegekre való támaszkodás" elvét szorgalmazzák. Az utolsó évben megindították a kommunista ideológiához közelálló személyek perének felülvizsgálását. Hajlandók kiengedni azt, akitől a rendszer támogatását várhatják. Ők a „szélesebb alap"-hoz tartoznak.

1954. április 26-án kezdődött meg a nemzeti kommunisták ügyének felülvizsgálata. 1955. július 27-ig négy személy kivételével elengedték őket. Hosszú hónapokon át voltak különleges elkülönítésben. Ellopott ruháik helyett új öltözetet kaptak, udvarias bánásmódot „elvtársi" megszólítással, külön ízletes táplálékot. Amint az egyes csoportok ügyének felülvizsgálata befejeződött, elengedték őket. Kárpótlásul a börtönben töltött évekért, nagy pénzösszegeket utaltak ki részükre.

A szabadonbocsájtás feltétele az volt, hogy hajlandóknak kellett nyilatkozniok a rendszer támogatására régi beosztásukban, vagy egyebütt. Az esetleg kivégzett bűntársakra vonatkozólag pedig jegyzőkönyvet kellett aláírniok. A halottakat ugyanis nem tudták feltámasztani. Hogy a kommunista vezetőség a gyilkosság vádjától mentesüljön, új jegyzőkönyveket vettek fel a kivégzettek bűnösségét illetőleg.

A nemzeti kommunistákkal egyidőben egy másik nagy pernek, a kivégzett vezérkari főnök: Sólyom László altábornagy perének résztvevőit is felülvizsgálták az említett szempontok mellett.

Augusztus 1-én Király Béla tábornokot, a vezérkari akadémia parancsnokát (halálra ítélve 1951. augusztus 17, később a büntetést életfogytiglani börtönre változtatva) hívták a Gyűjtőfogház egyik osztályirodájára. Két civil ruhás nyomozó várt rá. Közölték vele, hogy rehabilitálva lesz. Vegye le a rabruhát és öltözzön be az egyik széken fekvő új szürke civil ruhába. Új alsónemű, új kalap, új cipő is volt ott. Király tábornok átöltözött. A nyomozók udvarias hangon beszéltek vele, ismét tábornok elvtársnak szólították. A börtön bejárata előtt előkelő luxusautó várt rájuk. Beültek és a főváros egyik előkelő villanegyedébe hajtattak, ahol korábban a tábornok lakott. Mikor megérkeztek a ház elé, Király Béla közölte, hogy családja már nem lakik itt, hanem Budapesttől délre 140 kilométernyire Szekszárdon. „Akkor odamegyünk" — szólt az egyik nyomozó és tüstént kiadta a parancsot a sofőrnek az irányváltoztatásra. Megérkeztek Szekszárdra, lelassítottak a ház előtt. „Itt van a családja"? — kérdezte a nyomozó.

„Igen" — felelte Király tábornok. — Most még nem szállunk ki, elmegyünk Pécsre. Egy kis formaságot kell elintéznünk, — szólt a nyomozó és újabb parancsot adott a sofőrnek.

Megérkeztek Pécsre. Természetesen az ÁVÓ épületéhez. Udvariasan felkísérték őt. Leültették és cigarettával kínálták. Közben megkérdezték, hogy hajlandó-e ismét belépni a kommunista pártba. Eléje tették az írásbeli nyilatkozatot. Király tábornokot ugyanis az elítéléssel egyidejűleg a Pártból is kizárták.

Király visszautasította az ajánlatot. Ettől a perctől fogva merevek, elutasítók, szótlanok lettek a nyomozók. Már nem szólították többé elvtársnak. Visszavitték Budapestre, levették róla az új ruhát, rabruhát húztak rá újra.

A gyerekek, ha megharagszanak egymásra, megvonják egymástól a becéző megszólítás jogát és visszakérik az ajándékbabát.

Így van a kommunistáknál is.

Aki nincs velük, ellenük van, annak nem jár „elvtárs" megszólítás, az új ruha.

Augusztus 19-én a különböző börtönökből egy nagy csoport szociáldemokratát engedtek el. Bechtler Péter fővárosi alpolgármesteren, Kisházi Ödön és Kisbán

Jenő szakszervezeti funkcionáriusokon kívül főleg kisemberek, egyszerű gyári munkások voltak. Tőlük is csak azt kérdezték: Megbánták-e nagyon, hogy a rendszer ellen cselekedtek, s hajlandók-e a jövőben a rendszert támogatni?

A beszámoló végén felteszem a kérdést: aláállunk-e mi egy omló fal alá, hogy eltemessen minket is? Összeegyeztethető-e elveinkkel, hogy az ávó előtt hasonló kijelentést tegyünk?

A résztvevők nemmel felelnek. És már mennek is a különböző barakkokba, hogy baráti körben továbbadják a hallottakat. Néhány napon belül a kilencszázfőnyi tábor minden értékes foglyához el fog érkezni a hír az új kommunista taktikáról. S a hírt az állásfoglalás követi.

Ezt már mindenki maga fogja csinálni. Lelkiismerete szerint.

1955. augusztus 30.

A tegnapi rokoni látogatáson már beszivárgott annak a hírnek megerősítése, hogy München környékéről száz és száz hatalmas léggömböt bocsájtott fel a „Crusade for Freedom" mozgalom. A léggömbök számáról és nagyságáról, a civil bányászok eléggé ellentétes híreket hoznak. Annyi bizonyosnak látszik, hogy a léggömbök igen nagy magasságban szállnak és automatikus kioldószerkezettel rendelkeznek. Főleg a nagyobb városok és ipartelepek környékén oldják ki terhüket, sokezer röplapot. A léggömbök zajtalanul, a „szelek szárnyán" röpülnek és az augusztus 15-én felbocsájtottak, pár napra rá, már teleszórták Sopront és környékét, Magyarország nyugati határát, röplapokkal. Az egyik nagyhangú bányász ma erősködött, hogy szombaton több léggömb Esztergom határában szórta le terhét. Ő már olvasott pár röplapot. Megígéri, ha az ellenőrzés szigorúsága kissé alábbhagy, hoz nekünk a röplapokból.

Valóban, mikor a bányából felmegyünk, az őrök kínos alapossággal kutatnak át valamennyiünket. Velem az inget és a cipőt is levettetik.

A műszak este 10-kor fejeződik be, utána kb. 5 kilométert kell gyalogolnunk földalatti folyosókon, vagy föld feletti szögesdrót sövény között a táborig. Fél tizenkettőre jár az idő, mire a fürdőbe érek, éjfél, mire a vacsorát elkezdhetem. Vacsora után Kádár Karcsi, az osztrák határszélek híres embercsempésze keres fel. Körülnéz, majd zsebéből papírlapot húz ki. Az ő „civil bányásza" már be is hozta a bányába az első röplapot. A röplap művészien van összetörve, hogy ne zizegjen, ha az ellenőrző fogházőr megtapogatja a sapkát, melynek bélése mögött lett elrejtve. 1949 óta ez az első „nyugati üzenet", mely hozzám elér. Nem is a szöveg az érdekes. Inkább a szabadság szele, mely áthatolt a szögesdróton. Könnyeimen keresztül mosolygok Kádár Karcsira. Ő nem is kérdez. Ugyanazt gondolja mint én. Sokáig nem tudok elaludni. Álmomban száz és száz ballont látok az égen végighúzni. Szórják a röplapot, a sok színes röplap már mindent beborít: a börtönbarakkokat, a piszkos bányapatakot a mélységben, a fahíd alatt, ahol naponta átmegyünk a dupla szögesdrót-fal között, a csilléket, a kormos bányászokat és apró bányászházakat. Vajon mikor borítja be örökre ezt az embertelen, kegyetlen rendszert?

1955. szeptember 27.

Éjjeli műszakban vagyok, mely reggel 6 órakor ér véget. Csak fél nyolc tájban érkezem vissza a táborba, ahol ismét alapos motozást végeznek az őrök. A civilbe öltözött nyomozó kissé távolabbról szemléli a motozást. Az őrök idegesek, ingerültek, de látszik, hogy nem szívesen végzik ezt a fajta munkát. Az előttem lévő rabnak le kell vetkőznie, az utánam lévőnek a cipőjét levetnie. Az őr közben rám néz, gépiesen végigcsúsztatja kezét zubbonyom egyetlen zsebén és int, hogy továbbmehetek. Szemével alig láthatóan int a hátul álló nyomozó felé, mintha mutatná, hogy csak kényszerből végzi a műveletet is. Délután kettőig alszom, azután megebédelek. Délután 4-től 6-ig „társadalmi munka" van, krumplipucolás, konyhai kisegítés, tábortakarítás. Engem a táborkerítéshez vezényelnek. A kerítés előtt pár méteres nyomsáv van: gondosan elboronált rész, melyen világosan látszanának a lábnyomok, ha valaki megkísérelné a szökést a kerítés kibontásával. Itt-ott már kinőtt a gaz, egy-egy fűcsomó is látszik. Viszont a kerítés túloldalán szanaszét — az egyik részen — rengeteg lábnyom látható. A kerítés innenső oldalán is több helyütt világos lábnyomok. Csak nem volt ismét szökési kísérlet? Alig várom a munka befejezését. Valami ürüggyel felkeresem a Tóth nevű fiatal tengerészfőhadnagyot. Ő a konyhán dolgozik és az egyik legszemfülesebb rab. Csodálkozik. Hát nem tudod? Az éjjel egy müncheni léggömb teleszórta a tábor környékét röplapokkal. A parancsnok, a civil nyomozók és az őrség tagjai maguk szedték fel, kora reggel óta, a röplapokat. Esztergomból két katonai jeep-pel jöttek ki ávósok és az őrség több tagját kihallgatták, jegyzőkönyveket vettek fel. Véletlen műve volna csak, hogy az egyik léggömb pontosan egy rabtábor mellé szórja le terhét?

1955. október 10.

A váci fegyintézet Magánzárka Osztályának elkülönített része, a „Lordok Háza", lassanként teljesen kiürül. Pontosan egy évvel ezelőtt, egymást követve kerültek szabadlábra: Kádár János volt belügyminiszter, Kállai Gyula volt külügyminiszter, Kéthly Anna szociáldemokrata képviselő. Szabadulásra várnak még: Szakasits Árpád baloldali szociáldemokrata, volt köztársasági elnök, Marosán György a Magyar Dolgozók Pártjának főtitkár helyettese, Grősz József kalocsai érsek és Endrédy Vendel cisztercita apát. Bár a kommunisták állandóan az előjogok és a kivételezettségek ellen szónokolnak: a „Lordok Háza" mégis aranykalitka. A kivételezett elbánásban részesülő rabok börtönrésze. Az egyetlen női fogoly zárkája elé kitett piros papucs ennek legélénkebb bizonyítéka — persze a különkoszton, saját civil ruhán és könyveken kívül. A papucsot ugyanis tulajdonosa, nappali sétájára indulva, köteles kitenni zárkája elé (hisz a börtön azért mégsem szálloda!) és csak a déli, vagy esti zárásnál veheti ismét be. Aki úr, az még a börtönben is úr, mondja a régi rab mondás.

Ma délelőtt a börtön udvarára behajt az Államvédelmi

Hatóság nagy luxusautója. A „Lordok Házából" elviszik Grősz József érseket. Az osztrák államszerződés aláírása után, Nagy Imrének ismét sikerült némi enyhítést kieszközölni a katolikus hierarchia második méltóságának, a kalocsai érsek-

nek, fogoly-sorsát illetően. Grősz érseket az autó Észak-Magyarországról Dél-Magyarországra viszi. ' Püspökszentlászlóra. Az egykori püspöki nyaralónak ezentúl két egymás mellett lakó foglya lesz: Mindszenty bíboros és Grősz érsek. Nagy Imre miniszterelnök szívesen visszaadná mindkettőjük szabadságát. Rákosi és sztálinista társai azonban nem akarnak engedni a proletárdiktatúra hazugságából és kegyetlenségéből. Kifelé azt fogják terjeszteni: a két idős főpap „fejedelmi" elhelyezésben, bánásmódban részesül. Kastélyban, püspöki nyaralóban laknak. Nagy személyzet áll rendelkezésükre. Szabadon mozoghatnak. Ugyanakkor a két főpap a legszigorúbb államvédelmi őrizetben marad, sőt még egymástól is szigorúan el vannak különítve. Rákosiék annyit és annyiszor hazudtak, hogy már képtelenek nem hazudni.

1955. október 14.

Grősz József kalocsai érsek büntetésének felfüggesztéséről hír jelenik meg a Szabad Népben. Mivel Mindszenty József bíboros-prímás júliusi „büntetés-felfüggesztése" óta a nagyközönség hivatalos forrásból semmit sem tud a bíboros hollétéről vagy egészségi állapotáról és csak a Püspökszentlászló környéki fokozott államvédelmi ellenőrzés, meg az egykori püspöki nyaraló körüli titokzatoskodás ad alapot bizonyos találgatásokra, a hír már nem hat szenzációként. Társaimmal a hírt kiértékelve kettőt állapítunk meg:

1.) Súlyos oka lehet a kormánynak arra, hogy — bizonyára elsősorban Nyugat felé — ily bejelentéseket tegyen. Korábban mindig azzal hencegtek: minket semmi sem érdekel. Ha úgy látjuk jónak, kioltjuk a maguk életét, mint ahogy az ember elnyom egy szúnyogot vagy veszedelmes férget! A népi demokrácia erős és megdönthetetlen. Minket senki sem fog számonkérni a maguk életéért! Ez a fölényesség és vakság mintha valami miatt kezdene eltűnni. Viszont, ha egy diktatúra biztonsága meginog, akkor már itt a vég kezdete!

2.) A mi számunkra a legfontosabb, hogy a bíboros is és Grősz érsek is élnek. A kormány eddig hallgatásával feledésbe akarta hozni nevüket, most valami miatt kénytelen saját maga emlegetni őket!

Éjjeli műszakban dolgozom a csolnoki bánya aknáján. Máté János, a nagydarab, kitűnő civil-bányász, mikor elhalad mellettem, int, hogy szeretne beszélni velem. Szokásos helyünk a tele csillékkel kitömött folyosórész volt. Én hagyom, hogy ő előre menjen, majd egy idő múlva Partali Karcsival megindultam lassú léptekkel a találkahely felé. Partali Karcsi lesben áll a félkörös bányafolyosó egyik felén. Máté óvatosan kihúzza csizmájából a Szabad Népet.

— Ezt olvassa gyorsan, nagyon jó hír. Átfutom a hírt Grősz József kalocsai érsek büntetésének felfüggesztéséről. Visszaadom a lapot, ő bedugja csizmájába.

Mások is várják, nap-nap után, a külvilággal való egyetlen politikai érintkezésünk orgánumát. Közben a távolból ingadozó bányalámpa világít, egy fiatal őr érkezik meg késve a futószalag végállomása felől. Eltűnök a csillék mögötti szoros agyagos árokban, ahol a bányavíz fut le a közeli „zsomp", azaz bányató felé. Közben megérkezik a másik oldalról János bácsi, a derék öreg bányaács és lámpáját az egyik csillére téve, beszélgetni kezd Máté Jánossal. Az őr csak egy hanyag pillantást vet a beszélgető bányászokra, kezével üdvözletet int és továbbmegy. Ismerik egymást, mert az őr is bányász volt korábban. Mikor az őr eltűnik, Máté János jelt ad s ismét előbújok. Izgatottan kérdezik: mit szólok e jó hírhez, most már csak órák kérdése, hogy én is szabaduljak. A bajban lévő ember minden szalmaszálban megkapaszkodik, mondom, Rákosi is fuldoklik és megkísérli most a legkisebb engedmény által magát megmenteni. Grősz érsek talpig becsületes ember, de amolyan jóságos plébános típus, aki mindenkivel barátságos és akit mindenki szeret. Tőle nem lehet komoly ellenállást várni, sem pedig azt, hogy követelje a mi szabadon bocsájtásunkat. Viszont az is lehet, hogy az egész „büntetés-felfüggesztés" csak Rákosi szemfényvesztése, emberiességének mutogatására. Grősz érseket átviszik majd egy püspöki nyaralóba, kissé kényelmesebb ávós börtönbe, amolyan aranykalickába. Látom, hogy Máté János és az öreg János bácsi csodálkoznak „hitetlenségemen". Én megköszönöm az újsághírt és csak annyit mondok: várjunk, majd minden kiderül. A műszak felén, mikor kis szünet áll be, míg a lerobbantott szénfalak térségéből a lőporfüst elszáll, az egyes bányászcsapatok uzsonnájukat fogyasztják. Ilyenkor szoktam összeszedni a kulacsokat és friss vízért megyek. Útközben persze alkalom adódik H. J.-val való beszélgetésre, aki német anyanyelvű bányász és figyelmesen hallgatja meg a német rádióadókat. Ha nem is tud mindent szó szerint visszaadni, a lényeget mindig ki tudom hámozni híradásaiból. Ő mondja el, hogy június 5-ike és augusztus 7-ike között a szovjet főparancsnokság 693 katonai és civil foglyot adott vissza az osztrák hatóságoknak. H. J. a hosszabb beszédek szövegét, a szavaknak hangsúlyát nem tudja pontosan visszaadni, de a számokban és dátumokban igen pontos. Ami hírében lényeges: az oroszok valóban pakolnak Ausztriában.

Az éj folyamán mindenféle indokkal felkeresnek a környékbeli bányászok. Óvatosan körülnéznek, lát-e, hall-e valaki és aztán megkérdeznek, hallottam-e már a jó hírt. Az egyik még azt is hozzáteszi: meglátja, még most az éjszakai műszak alatt jönnek magáért és kiengedik.

— De rosszul ismerik maguk ezeket a csavargókat — mondom, — ezek sohasem fognak kiengedni magamfajta embereket. Ők egyszerűen nem tudják elviselni, hogy legyenek az országban olyanok, akik nem éneklik a kremli szonátát és szabadlábon legyenek.

— De a nyugati és a hazai közvélemény nyomására kénytelenek megtenni, higyjem el neki,— bíztat az egyik.

— Ha hallaná, hogy az emberek odakünn már milyen nyíltan beszélnek ezekről a kegyetlenkedésekről, amit Rákosiék műveltek eddig... — mondja egy másik.

— Ezt készséggel elhiszem. De ahhoz, hogy például én innen kikerüljek, Rákosinak és társainak buknia kell.

— Arra is sor kerül — fejezi be az egyik bányász. — Majd meg fogja látni!

Izgatottan dolgozunk, nem a munkán jár az eszünk. Közben őrünk, a hallgatag, sovány ember, többször megjelenik. Sokáig áll mellettem, de nem mer szólni. Lassan elballag, azután ismét visszatér. A folyosó végén az egyik csapat uzsonnázik, közben hangosan beszélgetnek. A politikai tiszt, a „szimat" is megjelenik. Zajtalanul jár, mint egy macska. Úgy teszek, mintha nem látnám, küldöm a mélybe a csilléket. Eloson mellettem és a hangosan beszélő csoporthoz megy.

1955. október 15.

Délben, fél-kettő felé ébredek fel, felöltözöm és megebédelek. Kulauzov Sanyi már vár és kérdezi, hallottam-e a hírt. Ő is hozott fél újságot számomra a IX-es aknából, ami most kézről-kézre jár a tábor megbízhatói között. Együtt ebédelünk, de nem nagyon lehet beszélni, mert mellettünk egy „susogó" telepedett le. Visszamegyünk a barakkba és ott folytatjuk a hír kiértékelését. Egyszerre csak a hangszóró több nevet mond be: dr. Papp Zoltán, dr. Gyurkovits Tibor, jelentkezzenek. Az utolsó az én nevem. Hat csendőrtiszt és egy pap. Mi ez? Intézkedem, hogy a szalmazsákba dugott feljegyzéseimet tüntessék el, akár semmisítsék meg, ha szükséges. Összerendezem holmimat sebtében és szétosztom azt, amit nem lehet egy rabnak magával vinnie. Kulauzov Sanyi ismételgeti: — Meglátod, szabadulsz. Ismételi a már régen betanult címeket, kihez és hová kell elmennem Esztergomban. — Sanyi, ne igyál előre a medve bőrére, mondom. Azután megölelem barátaimat, akik nevem hallatára egyszerre csoportban ott teremnek és kezemet szorongatják.

A táborkapuhoz megyek. Az őr kinyitja a kaput. Egyszerre a nyomozóhoz visznek, aki ellenőrzi adataimat. Majd a raktárhoz kísérnek, ahol bediktálom, milyen rabruhadarabok vannak rajtam. A többiek már ott állnak. Mind csendőrtisztek és mindegyik jogi doktor. Betesznek egy rabszállító autóba. Egy ismeretlen ÁVH-s őrmester száll be kísérőnek a vezető mellé, teljes díszben. A géppisztolyos kíséret jeep-en utánunk jön. Nem úgy tűnik, mintha szabadulnánk!

1955. november 11.

Hatalmas termetű őr látogatja meg zárkánkat. Leírásból már ismerem. Bors Ferencnek hívják. Ő az emeleten az osztályvezető. Elég magas zárkánk ajtaja, de neki le kell hajolni, hogy beléphessen. Külseje megnyerő. De szemei annyira szétállnak, hogy nem lehet megállapítani merre néz. Beszéde igen lassú. Minden szó után orrával szippant egyet és sziszegő hangot hallat. Mint erősen asztmatikus emberek szokták tenni.

Van ebben a hatalmas emberben valami gyermekes naivság. Egész legendák járnak róla. Fát vitt haza az erdőről. Csak hazaérve vette észre, hogy a lakáskulcsot az erdőben felejtette. Felvette vállára ismét a fát, visszament az erdőbe a kulcsot keresni. Azt mondják, egy alkalommal halvaszületett gyermekét vitte ki egy dobozban a temetőbe és útközben elveszítette. Többen látták, hogy mikor a börtönparancsnok telefonál, vigyázzállásban hallgatja. A rendelkezés átvétele után tiszteleg és ezt mondja a hallgatóba:

— Parancsnok elvtárs, a parancsot megértettem, s mint a népi demokrácia hű katonája, teljesíteni fogom!

Rossz tulajdonsága, hogy szeret hallgatózni a zárkák ajtaja előtt. Többször benyit és elismételteti a politikai vitatkozást, amit a rabok egymás közt rendeznek. A zárkaajtók kémlelőnyílásán szorgalmasan betekint. Egy ilyen alkalommal egy társunk rákiáltott: — Szerbusz, Feczó! Ő ijedten zárta le a fedőnyílást és zavart hangon válaszolta:

— Szerbusz!

Később eszébe jutott, hogy nem helyénvaló, ha a rabok bizalmaskodnak vele. Visszatért a zárkához és hangsúlyozta, hogy ő a raboknak „Törzsőrmester úr" és nem Feczó. De nem jelentette fel az illetőt szemtelen magatartásért.

Most is, mikor benyit hozzám, egy tompahegyű rabkést tart kezében. Megszólal: — Emberek. . . ss. . . kinek nincs. . . ss. . . bicskája?

Ketten jelentkezünk abban a reményben, hogy késhez jutunk. Ő nyugodtan rámutat a másik háromra: — Akik nem tartották. . ss. . . fel a kezüket, adják ide. . . ss. . . bicskájukat!

Ezzel a trükkel összeszedi az egész emeleten az utóbbi enyhülés során féligmeddig megtűrt, de nem engedélyezett késeket.

Engem külön magához hív. Érdeklődik büntetésem iránt. Miért nem voltam megelégedve a jelenlegi rendszerrel. Kérdezi, mennyi földbirtokom volt és mennyi fizetésem. Csodálkozik, hogy olyan ember is a rendszer ellen fordulhat, aki nem volt nagybirtokos és nem élvezett mammutjövedelmet. Megokolja, hogy ő miért szolgálja a rendszert:

— Lássa... ss... én... ...ss... Esterházy herceg... egyik birtokán... disznópásztor... ss... voltam. Most... ss... szép lakásban... ss... lakom. Törzsőrmester úr... ss... vagyok. És maga... ss... a hercegprímás helyettese... ss... előttem — és... vigyázzállásban... ss... áll.

Felvilágosítom őt, hogy nem voltam a hercegprímás helyettese, hiszen csak harminchárom éves voltam letartóztatásom idején. De én nem lennék áruló még akkor sem, ha egy palotát adnának nekem s maga a hercegprímás hajolna meg előttem.

Nem szól semmit, csendesen kimegy a zárkából. Néhány perc múlva ismét bejön, kér, hogy ismételjem el, amit az előbb mondtam. Elismétlem. Erősen kancsal szemei zavartan forognak szemüregükben. Nem szól semmit, ismét elmegy.

Délben ebédosztásnál rászól a házimunkásra, hogy az ételmaradék kiosztását nálunk kezdje.

Úgy látszik gondolkozott azon, amit mondtam.

1955. november 14.

Barátaim üzenetet küldenek a bányatáborba. Perújrafelvételi kérelmet akarnak benyújtani ügyemben. Ehhez azonban aláírásom szükséges. Kérik, tegyem meg. Többet ér egy élő nyúl, mint egy holt oroszlán, — szól az üzenet. Kéthly Annát, a szociáldemokrata jobbszárny vezérét is kiengedték októberben. Az ügyek elbírálásában bizonyos enyhülés tapasztalható. Most van itt az idő, hogy mi is mozogjunk.

Ők nem tudják, hogy az ÁVÓ jogi mérlegelések alapján senkit sem enged szabadon. A szabadulásnak ára van. Talán az, hogy a vatikáni hatóságokra, Mindszenty bíboros személyére és saját magamra terhelő vallomást tegyek, vagy alá kell írnom, hogy azon a helyen, ahova az ÁVÓ enged, besúgószolgálatot vállalok. A legkevesebb, ha azt kívánják, hogy a kormányzatot írásban ismerjem el törvényesnek, s ígérjem meg, hogy ellene semmit nem teszek a jövőben.

1955. november 26.

Alig várjuk társaimmal, Mészáros Andrással, Abaffy Zsigmonddal és a többiekkel, hogy délben, közvetlenül a fél-tizenkettes ebéd után, kiosszák a szegényes hideg vacsorát is, és megtartsák a „zárást", a létszám ellenőrzést, mely a napi programot a hétvégeken tulajdonképpen befejezi. Ma előadást kell tartanom az osztrák államszerződésről, és a reményekről, melyet Ausztria katonai kiürítése, a megszálló — főleg a szovjet megszálló — csapatok eltávozása következtében táplálunk. Ha ezt a napot a bányában töltöm, a civil bányászok bizonyára kulacsszámra hoznák be a szeszesitalt, hogy bányászmódra „ünnepelhessem" a nagy eseményt. Bár nem vagyok barátja a szeszivásnak, de a szeretetet nem utasíthattam sohasem vissza. Így meg kellett kóstolnom a szokatlanul erős italokat. Barátom, egy esztergomi vasúti tiszt, viszont mindig kimentett a bajból. Nem volt az a mennyiség, amit ez a kitűnő magyar ember pillanatok alatt el ne tüntetett volna. Most azonban távol vannak a derék bányászok és a mentőangyal is. Így „szárazon" gondolunk csak az ünneplő Ausztriára, ahol egy szabad nép feje fölött lebeg a piros-fehér-piros nemzeti zászló. De tele vagyunk reménykedéssel. Az osztrák államszerződés aláírása után már nincs indok arra, hogy a Szovjetunió megszállva tartsa Magyarországot. Ha meg kivonja csapatait, a magyar nép haragja egyből elsöpri a moszkvai Quislingek diktatúráját. Ebben biztosak vagyunk!

1954. november 28.

Vasárnap van. A tábor munkaügyi tisztje csaknem három hónapja kiír minden vasárnap bányafenntartó munkára. Nem tudom, vajon a papság iránti gyűlöletből teszi, hogy minket minden vasárnap dolgoztat, vagy csak azért távolít el a bányatáborból, hogy ne tarthassunk társainknak titokban szentmisét.

Így pihenőnap nélkül kell dolgozni hónapokon át. Nyolc óra a munkaidő, másfél óra az út a bányába, másfél óra vissza. A rabtáborok szabályzata szerint ezenfelül naponta két óra „társadalmi munkát" is kell végeznünk a tábor területén belül: konyhai munka, tábortakarítás, stb. Összesen napi tizenhárom óra elfoglaltság. De nem megyek kéréssel a munkaügyi tiszthez. Összeszorítom fogaimat és öklömet. Meglátjuk ki bírja tovább a játékot.

A fizetésben is teljesen méltánytalanul bánnak velünk. A múlt hónapban például még nekem kellett a bányának 40 forintot fizetni, hogy egész hónapban a legnehezebb munkát végezhettem a föld alatt.

A táborunkban négy-öt pap van állandóan. Mind nehéz beosztásban. Kabarcz Imre törzsőrmester, munkaügyi tisztnek, ugyanis az a véleménye: „Meg kell őket dolgoztatni, hogy vért izzadjanak. Úgysem dolgoztak soha életükben!" Magatartásunk teljesen egyforma. Egyetlen panasz kifakadás nélkül megyünk el a kijelölt munkahelyre és munkánkat kifogástalanul elvégezzük. Megmutatjuk, hogy munkateljesítményben bármelyik bányásszal felvesszük a versenyt. Mi elvégezzük ezt a munkát, de kíséreljék meg ők a mi munkánkat elvégezni!

Sztahanovista teljesítményekre természetesen nem vállalkozhatunk, mert ez a politikai rendszer támogatását jelentené, viszont mi tudatában vagyunk politikai fogoly mivoltunknak.

Paptársaimmal ritkán tudok találkozni. Van úgy, hogy egy hónapig nem látom őket. Szinte szerencse, ha vasárnap egy helyre kerülünk dolgozni. Akkor mi is megtartjuk a mi papi gyűlésünket. Egy csendes bányarészen, ahol a félszén-félpala rétegek gázos forróságot lehelnek. Ahol csak olykor reccsen meg egy fenyőgerenda a súlyos teher alatt, s olyankor ijedten ugranak szét a fehér patkányok... Ráülünk egy nagy darab szénre, vagy öreg bányafára, izzadt testünket nekitámasztjuk a deszkával bélelt oldalfalnak és beszélgetünk. . .

Két paptársam, akikkel ma együtt dolgozom, fiatalabb nálam. Nyugat-Magyarországról valók. Egyiket Balázs Endrének másikat Gerencsér Józsefnek hívják. Mind a ketten „államtitok megsértéséért" ülnek. Hét, illetve öt évet kaptak.

Az esperesi kerületek papsága havonta gyűlést szokott tartani. Egy-egy jogi, vagy erkölcstani kérdésről előadást tartanak, melyet vita szokott követni. Azután megbeszélik az aktuális egyházi kérdéseket. Ezeken a gyűléseken csak a papság van jelen.

Az ávót igen izgatja, hogy e gyűlésekre feltűnés nélkül nem küldheti el megfigyelőit. Viszont az ÁVÓ mindent tudni akar. Azt is, hogy ki mit nyilatkozik meghitt körben, hátha valaki politikai vonatkozású véleményt nyilvánít, ami nem teljesen azonos a Párt brosuráinak szövegével! Akkor a gyűlés azonnal „összeesküvés" jellegét ölti fel.

Az ÁVÓ megbízta velem dolgozó paptársam egyikét, hogy pontos jelentést adjon, milyen politikai jellegű beszélgetések hangzanak el esperesi kerületének találkozóin. Név szerint kell megemlítenie, ki mit mond. A fiatal pap először gondolkozott, vajon el szabad-e ilyen aljas dolgot vállalnia, de társai megmentése érdekében végül is elvállalta. Jobb ha ő vállalja, mint egy olyan, aki nem őszinte. Mikor a legközelebbi esperesi gyűlést az elnök megnyitotta, barátunk azonnal szót kért. Elmondta, milyen megbízást kapott, miért vállalta ezt és kérte a jelenlévőket, hogy politikai kérdéseket ne érintsenek. A gyűlés résztvevői megszívlelték a figyelmeztetést. Egyetlen szó sem hangzott el politikáról.

Barátunk jelentette az ÁVÓ-nak írásban, hogy az esperesi gyűlésen politikai beszélgetés nem hangzott el. Az ÁVÓ tudomásul vette. Néhány nap múlva azonban váratlanul letartóztatták. Aki besúgásra őt beszervezte, a magasabb rangú ávós tiszt, gúnyosan kérdezte: — Maga azt képzelte, hogy be tud csapni bennünket? Igen, a gyűlésen, nem történt politikai természetű beszélgetés, mivel maga a gyűlés előtt figyelmeztette paptársait, hogy ne beszéljenek, mert jelentenie kell minden szót. Hát nem tudta maga, hogy mi egyszerre sohasem építünk be egy embert? Mi mindenkit ellenőrzünk! A besúgót is! Látja egy paptársa, aki szintén jelentést adott az esperesi gyűlésről, nem volt olyan becsületes mint maga. Nem mondta meg társainak, hogy ő is megbízást kapott. Pontosan leírt minden szót, amit maga mondott.

— Most kitűnt, hogy maga nem a bolsevizmus oldalán van. Maga Nyugatra kacsintgat s reakciós paptársait igyekszik megmenteni. Ezért megkapja tőlünk a megfelelő jutalmat. Valószínű hét év lesz. Mert akit az ÁVÓ információs szolgála-

tába beépít, az államtitoknak hordozója lesz, s aki az államtitkot megsérti, az lakol érte.

A fiatal pap megkockáztatta még az ellenvetést:

— Kérem, még sohasem hallottam, hogy az aljas besúgásra való beszervezés államtitkot képezne!

Az ávós tiszt dühösen ugrott fel: — Jegyezze meg, hogy aljas besúgás csak a nyugati országokban van. Nálunk csak marxista éberség, feltétlen párthűség és szocialista lelkiismeretesség van!

A Népbíróság meg is adta „államtitok megsértéséért" a hét esztendőt. A „szocialista lelkiismeretesség" nevében.

A velem dolgozó másik fiatal papot azzal bízta meg az ÁVÓ, hogy a szomszéd plébános politikai véleményét kipuhatolja. Kérdéseket kellett feladnia neki. Mit szól a földbirtok szövetkezetesítéséhez, az üzemek államosításához, a Szovjetunió politikájához, s a szovjet hadsereghez, a zsidóság vezető szerepéhez a magyar Kommunista Pártban és az Államvédelmi Szervekben, mi a véleménye a tervgazdálkodásról, a tervkölcsönökről. Ez a barátunk is elvállalta a feladatot, hogy a plébánost megmentse. Elment hozzá és őszintén feltárta előtte, milyen megbízást kapott. Megbeszélték, hogy a plébános leírja majd neki írógéppel a Párt brosuráiból kiírt válaszokat és barátunk azt átadja majd az ávónak.

Egy darabig ment a játék. Az ávó nem szólt semmit a jelentésekhez. Pedig egy másik pap és két civil férfi is egyidejűleg mindent jelentett a plébánosról. Ezekről persze sem a plébános, sem barátunk nem tudott. Egy nap letartóztatták a plébánost. Eléje tették a legépelt írásbeli válaszokat. A nyomozószázados nevetve mondja: „Írásban maga nagyon is demokratikus, de elfelejti azt, hogy mi a szavait is ellenőrizzük. Meghitt baráti körben maga egészen másképpen nyilatkozik." És a többi jelentésből felolvasta a legmeghittebb baráti körben tett kijelentéseit. Nem volt többé lehetőség a tagadásra. A plébános elmondta, hogyan készítették kettesben a jelentéseket. Barátunk öt évet kapott, amiért meg akarta menteni paptársát.

A régi szótárakban ilyen szavak vannak: besúgás, aljasság, diktatúra, melyben az ember nem személy, hanem csak egy nagy mechanizmus alkatrésze, melynek minden gondolatát, szavát, tettét ellenőrzik.

Az új szótárakban ilyen kifejezéseket találunk: marxista éberség, feltétlen párthűség, szocialista lelkiismeretesség.

Én már csak a régi szótár mellett maradok. Az nevén nevezi a gyermeket.

1955. december 1.

Új betegek jöttek a kórterembe. Holnap kerülnek operálókés alá. A mellettem lévő ágyra markáns arcú, ősz hajú, ötvenév körüli férfi kerül. Bemutatkozik: Sztarhony Andor.

Mikor megtudja, hogy politikai fogoly vagyok, arca kissé elborul. Két ismerőse után érdeklődik: Papp Gyula főtechnikus és Vida Sándor főmérnök után. Látom, szemében különös aggodalom tükröződik, hogy olyat fog tőlem hallani, amitől nagyon fél. Kérem, hogy mondjon többet ismerőseiről, mert a rabokat nem annyira nevükről, mint ügyükről ismerem. Sztarhony elmondja két munkatársának szomorú esetét.

A népi demokratikus Magyarország, miközben kifelé állandóan Nyugatot vádolta háborús készülődéssel és kérkedve ismételte Moszkva szólamait, hogy a Keleti Blokk országai minden erejüket a békés építésre fordítják, egymásután építette fel Felsőmagyarországon a titkos hadianyaggyárakat. Természetesen kifelé mindegyiknek békés elnevezése volt. Így Budapesttől északra a Mátra hegységben „Jobbágyi Csokoládégyár" néven felépítették a 7405 számú titkos lőszergyárat. Egy völgykatlanban, Jobbágyi falun kívül, az erdő fái közé rejtve helyezték el ezt a 4500 munkással dolgozó gyárat. Kitűnő betonutat vezettek hozzá és a vasúti hálózatba is bekötötték. Az egyemeletes épületekből álló komplexumot dupla drótkerítéssel vették körül, őrtornyokkal, ávós őrséggel, farkaskutyákkal látták el. A gyárban külön drótkerítés választotta el a mechanikai részt a vegyi résztől és különlegesen el volt kerítve az igazgatósági épület. Benn, teljesen az orosz titkolódzás rendszere volt megvalósítva. Ha valaki belépett a gyárba, annak személyazonossági igazolványát és írásbeli belépési engedélyét át kellett adni a bejáratnál lévő személyzeti osztály kirendeltségének (civil ÁVÓ). Ezentúl igazolványai kísérőjénél voltak, aki sorba elvitte őt a fegyveres ávó helyiségébe, majd a gyár személyzeti osztályára, azután a gyár főmérnökéhez. Mindenütt szigorú vizsgálat. A gyár főmérnöke rendelt ki újabb kísérőt, akitől nem volt szabad ezentúl elszakadni. A gyár minden egyes osztályánál újabb igazoltatás volt.

Sztarhony Andor, mint a Könnyűipari Minisztérium egyik osztályának diszpécsere 54 különböző gyárat látogatott, ahol a lőszer-anyag különböző részei készültek. Feladata volt a lőszer fémrészeinek technológiai ellenőrzése. A „Jobbágyi Csokoládégyárban" 1953 elején légelhárító gránátokat állítottak elő. Sztarhony az üzemben tett látogatása során megállapította, hogy a gránáttestek készítésénél nem a megfelelő vastagságú és összetételű lemezt alkalmazzák. Az előírt lemez természetesen, — mint az a szovjet típusú gyártásnál állandóan történni szokott — nem volt raktáron. Leállni viszont nem mertek, mert az szabotázst jelent a hatóságok előtt. Sztarhony kijelentette, hogy a gyártást saját felelősségére leállítja. Papp Gyula főtechnikus, a gyár technológiai vezetője régi tapasztalatokra hivatkozva kijelentette, hogy ő meg a gyártást saját felelősségére folytatja. Sztarhony mindenesetre két tanút hívott a beszélgetéshez, hogy magáról minden felelősséget elhárítson.

Budapestre visszatérve Sztarhony jelentette közvetlen fölöttesének, Vida Sándor főmérnöknek, hogy mi történt Jobbágyiban. Az osztályvezető Papp Gyulának adott igazat. Sztarhony követelte, hogy a főnök írásban, vagy legalábbis tanúk előtt tegye meg kijelentését. Az osztályvezető felháborodott a beosztott ilyen kijelentésén, de végül kénytelen volt engedni. Néhány hét múlva a honvédség átvette a félmilliónál több légelhárító gránátot. Nem találtak kifogást. Vida Sándor főmérnök mosolyogva mondta Sztarhonynak: — Ugye felesleges volt az aggódás, a honvédség mindent nehézség nélkül átvett. Sztarhony nem osztotta az optimizmust.

Egy napon az ÁVÓ letartóztatta Papp Gyulát, Vida Sándort és néhány más személyt. Sztarhonyért elegáns luxusautót küldtek a minisztériumba. Udvariasan felvitték az ÁVÓ központjába. Kijelentették, hogy tisztában vannak Sztarhony sze-

repével, felvették a tényállást s csak arra kérték, hogy máskor azonnal az ÁVÓ-nak jelentse az ilyen esetet. Hivatalába érkezve meglepetéssel értesült, hogy a letartóztatott osztályvezető helyébe őt nevezték ki.

A pünkösdi királyság nem sokáig tartott. Sztarhony első felesége meglátta, hogy elvált férje, annak második felesége és leánya elegáns kocsin közlekednek. Megtudta, hogy elvált férje nagy úr lett: miniszteri osztályfőnök. Elment a rendőrségre, bejelentette, hogy elvált férje rovottmultú, nemzetközi zsebmetsző, aki Európa számos börtönét megjárta. A hatóságokat kellemetlenül érintette a bejelentés és Sztarhonyt indokolás nélkül, udvariasan „szabadságolták". Sztarhony ismét régi mesterségéhez látott. Egy régi barátjával, meg egy szép szőke hölggyel Budapest autóbuszain vágta a zsebeket. Barátja kiemelte egy ékszerész pénztárcáját és leugrott az autóbuszról. A tulajdonos észrevette, rendőrt hívtak, elkezdődött a motozás. Sztarhony, akinél a tárca volt, hidegvérrel várta a motozást. Mint miniszteri osztályfőnök akarta kikerülni a lebukást, de a rendőr nem engedett a rangnak. Lebukott, és 4 év dologházat kapott, mint visszaeső bűnös.

Sztarhony befejezte előadását. Szemeiben megjelent újra a különös aggódás, mit fogok én válaszolni. Ránézek és szomorúan mondom: Papp Gyula és Vida Sándor nem élnek többé. 1953. március 10-én mindkettőt halálra ítélték. Március 20-án éjjel a Markó utcai fogházban átöltöztették őket és elvitték. Valószínű másnap reggel akasztották fel őket. Annyit hallottam, hogy Vida kétségbeesetten kiabált zárkájában: — Nem akarok meghalni! Ne vigyenek akasztani!

Papp és Vida a szovjet típusú termelés két áldozata. Megfelelő anyag nincs, ha nem dolgozol, szabotálsz és halálra ítélnek, ha dolgozol, akkor is szabotálsz és akkor is halálra ítélnek.

1955. december 6.

A bányatábor három őre délután elment a közeli faluba inni. Hamarosan berúgtak, és kötekedni kezdtek a kocsmában lévő fiatal bányászokkal. A bányászok együtt dolgoznak velünk a mélyben, ismernek és szeretnek bennünket, ahol lehet kimutatják ellenszenvüket az őrökkel szemben. Most is fenyegetővé vált a helyzet. Mivel az őrök csak hárman voltak, elhagyták a helyiséget. Tele dühvel és bosszúval visszatértek az őrszobához, mely aknánk kijáratánál van.

Este 10 óra után feljövünk a bányából. Egy kis földalatti folyosón vezet útunk, majd kiérünk a „sóhajok hídjá"-ra, egy patak felett, magasan ívelő fahídra, melynek két oldalán dupla drótsövény vezet. A fahídon reflektorok árasztanak nappali fényt. A sötétből feljőve bántja szemünket az erős fény, s a deszkapadlózat is erősen rongált, lábunkat nézzük, nehogy elessünk. Egyszercsak mint a vadállat felordít az egyik őr. Nagydarab szőke őrmester, a rabok csak „aranypajtásnak" hívják, mert ez a kedvenc szavajárása. A másik kettő civilruhában van. Italosan, bambán néznek. Méterekről meg lehet érezni rajtuk a pálinka szagát. Valakit kiszólított a sorból. Nem köszönt. Fáradtan, elmerülten és vigyázva a lépésre maga elé nézett. Most felírják a nevét, büntetést fog kapni tiszteletlenség címén.

A sor végén, kissé elmaradva jön Hambalgó Imre fiatal paptársunk. Őrá is ráordít a nagydarab őrmester, hogy miért nem köszön. Hambalgó a szénfalon dol-

gozik, egy erősteljesítményű csapatban, nagyon fáradt és nagyon meglepett. Valamit dadog mentségül. Az őrmester beparancsolja őt a híd végén kezdődő földalatti bányafolyosóba. Ott szó nélkül mindhárman nekiesnek. Percek alatt kékzöld lesz a rabnak arca, orrán-száján jön a vér. Végre megelégelik és elengedik. Miközben elvonultunk, nem halljuk szerencsétlen társunk segélykérő szavát. Ez a szerencséje a három őrnek. A feldühödött tömeg meglincselte volna őket.

Mikor szerencsétlen társunk támolyogva utoléri a csoportot, egy pillanat alatt hangyabollyá változik a rabcsapat. Az őrnek aki minket kísér alig sikerül megakadályozni, hogy vissza ne térjen nagyrészünk. Nyolc órát erőltetett munkamenetben dolgozunk, már több hete vasárnap is, hogy az évi előirányzat meglegyen. Fáradtan, kormosan jövünk munkából és három részeg őr véresre veri társunkat. Ez a szovjet rendszerben is már túl sok. Ha holnap kedvük támad, megismétlik a játékot. Biztosítékot akarunk nyerni a túlkapások ellen.

Bíztatjuk Hambalgó Imrét, hogy azonnal jelentkezzen kihallgatásra a parancsnoknál. Jegyzőkönyv, orvosi látlelet kell, hogy ne lehessen letagadni. Molnár Iván őrparancsnok felszólítja őt, hogy mosakodjon meg, úgy mehet csak a parancsnok elé. Szeretnék eltüntetni a nyomokat. Legalábbis a vért. Azután egy óráig megváratják őt, hogy éhesen, fáradtan, s a téli hidegben állva megúnja a várakozást, feladja szándékát a parancsnoki kihallgatással.

Hambalgó kitart, tudja, hogy nem szabad engedni. Végre előállítják a nyomozó elé. A nyomozó azzal támad rá, hogy fegyelmi büntetést fog kapni, mert az egyik őr anyját szidta. Ez a szokásos ávós trükk, melyet Baranya Lajos nyomozó alhadnagy alkalmaz.

Megfürdünk, megvacsorázunk. Mindenki a történtekről beszél. Kialakul a nézet, hogy most egységeseknek kell lennünk. Biztosítékot követelünk, hogy a sokat hangoztatott szocialista törvényességet valamennyire meg is tartják.

1955. december 22.

Készülünk a karácsonyi ünnepekre. Civil bányásztársaink, csilléslányok, lámpakezelő asszonyok már egy hete hordják a bányába titokban, ruhájuk alatt a fenyőágakat. Mi pedig ingünk alatt, nadrágszárban, csizmaszárban visszük fel a bányából a táborba. A karácsonyfát ezekből az ágakból fogjuk összeállítani. Mit számít az, ha minden ága másfajta fenyőből is van: hét év óta ez az első karácsonyfa. A tábor bejáratánál az ünnepek előtt mindig gondosan megmotoznak bennünket. A jó őr rátapint a tilos tárgyra, de úgy tesz, mintha nem vette volna észre. A rossz őrök azonban elveszik az ágakat. Még jó, ha kihallgatás és fegyelmi büntetés nélkül megússzuk.

Tegnapelőtt apró viaszgyertyákat hoztam fel a bányából, tegnap csillagszórókkal volt teli a csizmaszáram. Ha a motozásnál levetetik velem a csizmát, elvesztem. Azt nem lehet mondani, hogy a csillagszórót az úton találtam. De simán ment minden.

De ennél nagyobb örömünk is van. Megérkezett hozzám az Eucharistia. Sok fontolgatás és óvatos puhatolózás után találtunk egy derék plébánost, aki hajlandó beküldeni hozzánk az Eucharistiát. Kis orvosságos dobozban egy derék bányász

zsebében érkezik le a bányába Krisztus teste. A bányász leveti kabátját, felakasztja egy szegre és elmegy. A bányafolyosónak az a része hemzseg a sok embertől, akik munkából jönnek, vagy munkába mennek. Nagyon vigyáznunk kell, mert a besúgók minden mozdulatunkat, szavunkat figyelik. Nekem nem szabad a szóbanforgó civil bányásszal beszélgetnem. Ez feltűnő lenne. Odamegyek hát én is ahhoz a helyhez, ahol a bányász levetette kabátját. Leteszem a fényes bányalámpát a földre, úgy, hogy aki felém néz, a lámpa fényétől zavarva legyen. Levetem vattakabátomat, sálamat, felgyűröm ingujjamat. A kabát felakasztása közben egy nyugodt, észrevétlen mozdulattal a civil bányász kabátjának zsebéből átteszem a kis orvosságosdobozt az én zsebembe. Azután felveszem a bányalámpát és elmegyek kissé távolabb beszélgetni a munkából jövő rab-bányászokkal. Negyed óra múlva, mikor a kezdődő műszak emberei elindulnak munkahelyeik felé, karomra veszem kabátomat és én is elindulok. Az egyik sötét bányavágatban már vár egy újabb „Tarzicius". Ő befejezte a munkát s most felszáll a bányából, hazatér a táborba. Ő viszi inge alatt fel a táborba Krisztus testét. Ő természetesen nem tud a civilbányászról, s viszont az sem tud róla. Ha valami baj történne, az ÁVÓ valahogy megtudná a dolgot, a nyomozás fonalának nálam meg kell akadnia. A civilbányásznak gyermekei vannak, a plébános, aki küldi, bátor ember, egyházhű, nemzeti érzésű, nem szabad őket börtönbe juttatnunk.

Krisztus teste utazik le a sötét bánya mélyére, annyi kín, könny, izzadság, átok, káromkodás és imádság színhelyére. A bányából fel a táborba. Zsebben, ing alatt. Gyűlölködő szemek alaposan végigkutatják a civilruhás táskáját, zsebeit, a rabok ruháját, zsebeit. De a szeretet elszánttá tesz bennünket és diadalmaskodik a gyűlöleten. Délután a tábor udvarán egymásmellett sétálva, mintha meghitt beszélgetést folytatnánk, már folyik a gyóntatás. Páter Szekuli Pál piarista végzi. Szerencsénkre korán sötétedik, s az őrtornyok, lámpaoszlopok reflektorainak fénye nem jut el mindenhová. Egy-egy árnyékosabb helyen egy pillanatra megállva, megtörténik a szentáldozás. Este 11-ig Szekuli van szolgálatban. Akkor megjövök én és folytatom éjfél után 1-ig. Természetesen csak az alapos megfontolás után megbízhatónak talált egyének jöhetnek számításba. Nem egy ízben jönnek a márkás besúgók, hogy szentségekhez szeretnének járulni. Néhány napra rá az ÁVÓ központjában elmélkedhetnénk azon, hogy „papi összeesküvésért" milyen újabb büntetést kapunk.

Nyolcszázhúsz rab-bányászból 57-en végzik el szentgyónásukat és szentáldozásukat. Egy kisebb csoport újév utánra marad. Kicsinek tűnik a szám, de az ÁVÓ börtönében ez rekord.

1956. február 25.

A gyilkosságokra és szadista kegyetlenkedésekre felépülő sztálinizmus ingadozóban van. Rákosi lába alatt is inog a talaj. Sztálin hű tanítványa most „nagylelkű" akar lenni: névnapja alkalmából kilenc katolikus papot enged ki a börtönből. Ezek között van dr. Baranyay Jusztin ciszterci szerzetes, egyetemi tanár, aki tizenhárom évi fegyházbüntetést kapott a Mindszenty perben. Baranyay súlyos fekvő beteg, hetvenhat éves, magával teljesen tehetetlen, úgy kell tisztába rakni, mint egy kis-

gyermeket. Ő már nem ellenfél a bolsevikok számára. A börtönben sok éven át frissen mozgott, meglepő szellemi élénkséget mutatott. Most már csak roncs. Mentőautó szállítja Székesfehérvárra, a Szent György kórházba.

Szabadul még Grősz kalocsai érsek irodaigazgatója, Gyetvay Péter és a titkár, Sztrilich Károly is. Azonkívül három pálos szerzetes: Bihar Árpád Tádé, Bojos Rezső Ákos és Rába Márk Lukács, továbbá Izelstöger Lajos lakócsai esperes plébános. Juhász Ferenc márki plébános, Erőss István tiszagyendai plébános. Az elengedettek legnagyobb része hat-hét évet töltött börtönben, költött vádak alapján, s ha a régi rendszerben szokásos negyedbüntetést elengedték volna, már szabadok lennének.

Nagyon szűk a bolsevikok „nagylelkűsége".

Vajon e tettel Rákosi felmentettnek érzi magát a sok száz ember felakasztásának felelőssége alól és más százak testi-lelki tönkretételének vádja alól, mely működéséhez fűződik? Lehet-e beszélni a sztálini rendszer belső megtéréséről, mikor minden tettük csak képmutatás, kifelé mutató propaganda?

1956. február 27.

Herceg Esterházy Pált a Gyűjtőfogházból átviszik az ÁVÓ Budapest Fő utcai nyomozó-osztályára. A szovjet erők ausztriai kivonulásával Magyarország részére a helyzet sokban megváltozott. Nyugatról az országot most már nem veszi körül a Vörös Hadsereg „szigetelő szalag"-ja. A semleges Ausztriából bizonyára erőteljesebben hatol majd be hozzánk a nyugati szabadság szele a barbár keleti elnyomással szemben. Herceg Esterházynak nemcsak magyar földön volt óriásbirtoka. Ő osztrák állampolgár is, és a burgenlandi határvidéken megmaradt kb. 92 000 holdja. Nem kétes, hogy az osztrákok meg fogják említeni a magyar külügyminiszter előtt a herceg sorsának kérdését. A herceg mint kőműves segédmunkás a Gyűjtőfogház udvarán a magyar kommunisták részére nem nagy előnyt képvisel. Hét évi fogvatartásával a bosszú is kielégült, mellyel az egykori „feudális főúr" jó sorsát a kommunisták meg akarták torolni. Szabadsága fejében lehetne újabb előnyre szert tenni. Így születik meg valakinek az agyában, hogy Esterházy szabadságának fejében az ő ausztriai birtokait követeljék. Hivatkozás történik arra, hogy herceg Esterházyt a magyar bíróság összeesküvés lényeges anyagi támogatása címén súlyos börtönbüntetéssel sújtotta. Minden vagyonát a magyar állam elkobozta, azaz minden vagyona a magyar állam tulajdonába szállt. Az ausztriai birtokrészek is. Az osztrák külügyminiszter azonban csak mosolyog. A magyar bíróságok illetékessége nem terjed ki osztrák vagyontárgyakra. Még egy út azonban hátra van, herceg Esterházy önként lemondhat e vagyontárgyakról a magyar kormány javára, szabadsága fejében. Ez a lényege az újabb, udvariasan csábító nyomozásnak.

1956. február 28.

Reggel ötkor ébresztőre kondul a börtön harangja. Márianosztra fegyelmi börtön, ezért korábban kell felkelnünk, mint a többi börtönben. Álmainkban mindig a börtön falain kívül járunk, a harang azonban visszaszólít reggelenként a valóságba. Hangos „jó reggelt" köszönünk egymásnak s katonás gyorsasággal megkezdjük az öltözködést.

Mészáros András volt gazdatiszt rámnéz és száraz humorral csak ennyit mond: „Na, ezt kifogtuk!"

Nagy nevetés fogadja megállapítását.

Mindenki az új cellatársra gondol, aki tegnap költözött hozzánk.

Volt ugyanis cellánkban egy Ágfalvi József nevű magántisztviselő, akit a börtönben mindenki csak indián herceg néven ismer. Harmincnyolc éves, hallgatag, sovány férfi, foglalkozása magántisztviselő. Nyugatra akart szökni, ebben az ügyben írt egy barátjának Ausztriába, de levelét elfogták, és hűtlenség címén 15 év büntetést kapott. A hétéves rabság idegileg nagyon megviselte. Egész nap szótlanul hason fekszik az ágyon, néha mosolyog, mint aki valami szépet lát. Azután felkel, szteppelni kezd az ágy előtt. Meg kell vallanom, nagyon ügyesen táncol. Tánc után elmosolyodik, kissé meghajol, mintha a láthatatlan közönség tapsait köszönné meg. Egy megrázó könyvet olvasott a cirkuszi artisták életéből, s annyira hatása alá került, hogy egyetlen vágya cirkuszban táncszámokkal fellépni.

Saját személyéről azt képzeli, hogy Lady Astornak, a világhírű artistanőnek és egy indián hercegnek gyermeke. Anyjának ellenségei, hogy a gyermeket óriási örökségétől elüssék, elrabolták őt és jelenlegi „anyjának" gyermekével felcserélték. Tulajdonképpen nem is férfinek kellett volna születnie, de anyját mágikus úton megbabonázták, a gének összezavarodtak és fiú lett. Ezeknek az ellenségeknek műve, hogy egy semmitmondó levél ürügye alatt őt bebörtönözték, hogy a vele történt nagy igazságtalanságokat ne hozhassa nyilvánosságra. Mindezek bizonyítékául belső megvilágosításokra hivatkozik, olyan pillanatokra, mikor az embert földöntúli boldogság tölti el, s különös fényességben megérzi saját és a hozzá legközelebb állók sorsát. Január 8-án volt az egy félévre szóló tízperces rokoni látogatás, édesanyja jött hozzá. Ágfalvi kijelentette neki:

— Asszonyom, vegye tudomásul, ön nem az én anyám. Ön eddig engem csúnyán becsapott. De én rájöttem az összes mesterkedésre, ami származásom körül történt!

A szegény édesanya először találkozott fiának zavaros tekintetével és még zavarosabb beszédjével. Úgy kellett kivezetni a teremből.

Ágfalvi minden különcsége ellenére jó cellatárs volt. Hallgatag, udvarias. Már arra is rá tudtam venni, hogy télen gyakrabban mosakodjon. Mert ez volt a leggyengébb pontja.

Tegnap azonban összeszólalkozott valami semmiségen Abaffy Zsigmonddal. Abaffy megkérte az őrt, hogy tegyék el Ágfalvit a zárkából. Az „indián herceg" így elkerült tőlünk. Helyébe megérkezett utóda: Fóthy Feigl Gyula. Ötven év körüli, rendkívül sovány, beesett arcú, hosszú, horgas orrú férfi. Beléptekor Dante Alighieri jutott eszembe Rafael festményéről.

Kipakolta szegényes rabholmiját, odaállt a fal mellé, karjait összefonta, mint a hindu fakírok, szemeit becsukta. Így némán állt órák hosszat. Megpróbáltam vele elbeszélgetni. Feleségéről, leányáról kérdeztem, de mindenre csak azt válaszolta, hogy családi ügyben nem nyilatkozik. Ügyére vonatkozólag csak annyit sikerült belőle kivennem, hogy egy önsegélyző egyesületnek volt ügyvezetője, tagszerzés céljából a budapesti bérházak lakóiról névjegyzéket készítettek, s ezt a hatóságok kémkedésnek minősítették. Minduntalan egy 2290 sz. állítólagos kormányrendeletre hivatkozott, mely szerint neki már régen szabadon kellene lennie.

A tragédia tulajdonképpen csak este kezdődött. Addig összefont karokkal, lehunyt pillákkal, némán állt, mint a hallgatás szobra. Mikor azonban a harang a lefekvés idejét jelezte, különös előkészületeket tett az éji nyugalomra. Szalmazsákját középen derékbatörte, hogy függőleges legyen egyik fele. Állítása szerint mindig ülő helyzetben alszik. Cipőit talppal felfelé állította, hogy a cipőtalpak éjjel ne kopjanak. Az ágy négy lába alá papírgöngyöleget tett. „Szigetelni" akarta az ágyat az „elektromos sugárzások" ellen.

Éjjel minden órában lejött ágyáról. Teljesen felöltözött, odaült a kis zárkaasztal mellé. Egy fehér zacskóban kenyérmorzsát tartott, azt tömködte szájába, közben pedig nagy kortyokban nyelte csajkájából a hideg vizet. Volt neki vagy ötven cellofán papírdarabja. Ezek mindegyikében néhány szem kristálycukor, egy babszemnyi gyümölcsíz, vagy szalonnadarab volt. Minden étkezésnél kibontott egyet ezekből a zörgő papírokból. Félelmetes volt nézni, ahogy az ablakon beszűrődő fénynél beesett arcával, horgas orrával és hosszú, vékony ujjaival az éjjeli étkezéseket végezte. Mivel az emeletes ágyon fölöttem aludt, természetesen szó sem lehetett számomra alvásról. Levetkőzött, felöltözött, evett, a papírral zörgött. Sokáig némán szemléltem, s azután megkérdeztem, tulajdonképpen mit csinál. Azt válaszolta, hogy minden órában ennie kell, mert különben belei kiszáradnak.

A többiek sem tudtak éjjel aludni. Ezért jegyezte meg Mészáros András, hogy „ezt jól kifogtuk!"

A reggeli mosdásnál sokáig locsolta magát jéghideg vízzel. Törülközés helyett azonban a törülközővel légcsavart formált és maga körül forgatva szárította magát. Az egyik rosszmájú erre a repülő-indulót kezdte fütyülni. Megszületett a neve is: „propelleres bácsi".

Csakhamar kiderült, hogy az „egészségügyi papír" használatát is egészségtelennek tartja, s helyette különleges rituális mosakodást végez. Természetesen ez ilyen helyen, ahol egy kis szobában öt-hat ember van összepréselve, naponta két kis vödör vízzel minden szükségletre (ivásra is), nem megy. Abaffy Zsigmond, a „szobagazda" kérte az őrt, hogy tegye át a „propelleres bácsit" egy betegszobába, ahol hasonlók közt lehet.

A „propelleres bácsi" némán összecsomagolt, vállára vette zacskóit, összes holmiját és elköltözött a betegszobába. Ki tudja hány börtönnek, hány zárkájából költözött már ki.

Mindez csak azért, mert a budapesti bérházak lakóiról névjegyzéket készítettek, s ez a szovjet felfogás szerint kémkedés jellegével bír. Fóthy Feigl Gyula a börtönszenvedések súlya alatt lassan teljesen tönkremegy. Szinte látom, ahogy beesett arcával, csillogó fekete szemeivel, hosszú horgas orrával viszi vállán a szegényes rab-batyút és menetel... az őrültekháza felé.

1956. március 27.

Cellánkból felváltva jelentkezünk orvosi vizitre. Nem vagyunk betegek, de más mód nem áll rendelkezésre, hogy a börtön más emeletein lévő rabokkal találkozzunk. Minden emelet külön sétál, a többieket még séta alatt sem láthatjuk. Igaz, hogy az orvosi rendelés alatt arccal a fal felé kell fordulnunk és egy külön őr vigyáz arra, hogy egymáshoz egy szót se szóljunk. De az őrök sem egyformán rosszak és nem azért vagyunk régi rabok, hogy pár perc alatt suttogva ki ne cseréljük híreinket.

A hírek rendszerint az újonnan érkezett raboktól származnak. Ők más börtönökből jönnek, ahol nem oly nagy a szigorúság. Vagy a bányatáborokból kerülnek ide, ahol a bányászok titokban újságot hoznak a raboknak. Az idősebb rabtársak közül többen speciális kezelésre, vagy vizsgálatra a budapesti Központi Rabkórházba járnak, ahol olyan vizsgálati foglyokkal is találkoznak, akik néhány nappal ezelőtt még az utcán sétáltak. Természetesen ez utóbbiak nem politikai foglyok.

Ma rajtam van a sor. Torokfájás címén hírszerző útra indulok. Sikerül is néhány politikai hírt összeszedni. Mikor az orvosnál rám kerül a sor, a rab-orvos beletekint a torkomba és mindjárt látja, hogy miről van szó. Rendel egy kanállal abból az univerzális börtönorvosságból, mely egy nagy üvegben áll, s amelytől még nem lett senki sem betegebb sem egészségesebb. Közben odasúgja, hogy el szeretné végezni húsvéti gyónását. Ez már nehezebb eset. Az őr az ajtóban feszülten figyel, a rendelő másik sarkában az egészségügyi szakaszvezetőnő, népies nyelven Aszpirin Manci, szintén minket néz.

Kérem szívem megvizsgálását. A raborvos elrendeli felsőruhám és ingem levetését.

A sztetoszkópot hátamhoz illeszti, közel hajol fülemhez és szívem verésének hallgatása helyett, suttogva meggyón. Közben pedig a sztetoszkóp helyzetét ismételten megváltoztatja, hogy ne legyen feltűnő. Mikor elkészült a gyónással, a sztetoszkópot a mellemre illeszti, közel hajol ajkaimhoz. Most én suttogom el észrevétlenül a mondanivalómat. A végén kezemet óvatosan feloldozásra emelem. . .

Ketten állnak, figyelnek és semmit se vesznek észre. Különös ez a gyónás már azért is, mert a penitencia a pap részére súlyosabb. A rendelőben elég hűvös van s a „vizsgálat" kissé soká tartott. Azonfelül a vizsgálat eredményeként, hogy teljes legyen a leplezés, egy kanál keserű orvosságot is meg kell innom szívem erősítésére.

Azt hiszem, szívem ezért nem fog rám haragudni.

1956. május 6.

Egyszer az egyik római katakomba mélyén, hosszú és sötét folyosón haladtunk, kezünkben a remegőfényű kis gyertya. Valami megcsillant előttünk a földön. Lehajoltunk. Egy kis gyík két tágranyitott szeme volt. A kis állat már alig mozgott. Teste elvesztette szép, üdezöld fényét. Utálatosan nyúlós volt. De okos szemeit tágranyitva, nyakát mereven fölfelé szegte. Akaratlanul is kerestük, honnan került ide. A rejtély csakhamar megoldódott. Fölöttünk kéményszerű szellőztetőnyílás vezetett felfelé. annak végén halványan derengett valahol nagyon messze a napfény. Onnan zuhanhatott le a sötétségbe. De utolsó erejével is fölfelé nézett. A napfény, szabadság, élet felé.

A rab is így tesz. Álmaiban, éber álmodozásaiban mindig csak egyre gondol: a szabadságra. Mikor a mélykék égen órák hosszat elnézzük az ezüstös, kócos fellegeket, ablakunk rácsánál a kergetőző, önfeledt kis bogarakat, lepkéket, a rügyező gyümölcsfákat, a távoli komor fenyőket: mindig csak a szabad élet van eszünkben. Márianosztra festői helyen van. A börtönfalak alatt gyümölcsös húzódik, közepében zöld rét, ahol óvodások, iskolások hancúroznak a napfényben. Két karcsú fiatal tanítónő kecsesen hajladozik a labdajátéknál, csengő gyermekkacagás hatol be a szomorú börtöncellákba. Tavasz jön be szomorú hervadásunkba. A rabok egyrésze egész nap az ablaknál leselkedik kifelé. Pedig akit rajtakapnak, büntetést kap. Néhány hónappal ezelőtt még 10-20 napi fegyelmi zárkát felváltva egy nap kenyér és vízzel, egy nap fél-koszttal. Amióta elvitték innen a szadista Keresztes Sándor börtönparancsnokot, 2-4 nap sötétzárka jár az ablakon való kitekintésért. A régi, írott börtönszabályok nem tiltják ezt, de most nincs a zárkákban írott szabályzat kifüggesztve, az elöljáróság azért büntet, amiért akar.

Minden nap van valaki a sötétzárkákban. De a rabok csak néznek ki az ablakon. Vágyódva, konokan mint a kis gyík a napfény felé.

Ugyanez áll a szökésre is. Száz rab megkísérli, százat elfognak. A százegyedik mégis újból nekimegy. Hátha ő lesz a szerencsés, akinek sikerül. Pedig a szökésre is súlyos börtönbüntetés áll. Öt évig terjedhető újabb börtön, félév-egyév szigorított börtön beutalás sok éhezéssel, sok sötétzárkával. És mégis mindig szöknek.

Ma hozták be a Csolnoki bányatáborból öt régi bányásztársamat. Szökést kíséreltek meg. Az egyikük, Lontay Róbert egyetemi hallgató, volt halálraítélt, kiszámította, hogy a tábor és bánya között az úton, amikor az országút alatt földalatti folyosón haladnak, a föld felszíne egy méternyire lehet csak. Titokban szerszámokat gyűjtöttek erre a helyre, a bányafolyosó oldalát bélelő deszkák mögé. Terv szerint 10-15 perces munkával kibontják a folyosó tetejét és az országúton megszöknek. Április 12-én este 10 órakor Lontay Róbert, Thuza Zoltán és Molnár Lajos elítéltek elsőnek indultak munkába. Két társuk kissé hátra maradt és mikor a megbeszélt helyhez közel értek, visszatartották a vonuló rabokat azzal az ürüggyel, hogy törés van a vágatban nem szabad addig átmenni, míg meg nem csinálják. Ez a két rab, Kállay Tibor és Dalváry Vilmos azután a tömegben kissé hátra is húzódott, hogy ha nem sikerülne a dolog, ne tudja senki, hogy ők is segédkeztek. Sajnos a számítások nem voltakjók, a földréteg azon a helyen elég vastag volt. Végre félórás munkával elkészült a lyuk s Molnár Lajos elsőnek kimászott. A második, Thuza Zoltán nem fért ki széles vállai miatt. Éppen a lyukat nagyították, mikor megjelent Vargha munkaügyi tiszt. Közben tudniillik a bányából megkérdezték telefonon, hogy a rabok miért késnek a munkahelyről. A munkaügyi tiszt rosszat sejtve a helyszínre rohant. Természetesen riasztotta azonnal az őrséget. A szökevényeket elfogták. Félévi börtönbüntetést kaptak a kísérletért, félévi fegyelmiházba utalást.

Még le sem ülték a büntetést, máris arról beszélnek, legközelebb hol fogják megkísérelni.

A gyík is ilyen konokan szegte fejét a fény, szabadság, élet felé.

1956. július 28.

Igazságügyi hatóságaink úgy látszik érzik már a viharfelhőket gyülekezni fejük fölött amiatt a mérhetetlen sok gonoszság miatt, ami a magyar politikai foglyokkal történt. Tasnády-Nagy András, a Horthy korszaknak hosszú időn át képviselőházi elnöke, ma a Budapest Mosonyi úti rabkórházban olyan rosszul lett, hogy halálával minden percben számolni lehet. A kórház vezetősége nem akarja a felelősséget vállalni Tasnády-Nagy haláláért és gyorsan autóra tette a beteget, hogy visszaküldje a Gyűjtőfogház kórházába. Budapest valamikor talán legelegánsabb embere most egy csont-bőrre lefogyott roncsként ott hányódik csíkos rabruhában a fehér mentőautóban, ahogy az orvos kijelenti „moribundus" állapotban. Vajon ki ismerné fel ebben az emberi roncsban azt a magas, fehérhajú, őszülőbajszú és válogatott eleganciájú „szépembert", aki a parlamenti üléseknek oly sokáig elnöke volt, s síma, barátságos modorával, hihetetlen türelmével és diplomáciai érzékével vezette a bonyolult, szenvedélyek és eszmék viharától hajtott politikai gépezetet? De úgylátszik az sem adatik meg egy magyar politikai fogolynak, hogy nyugodtan meghalhasson. Mégegyszer teszi meg az autó az utat a Mosonyi utcai Rabkórház és a Gyűjtőfogház között a haldoklóval. Sehol sem akarják halála miatt a felelősséget vállalni. Tehát nem fogadják be és visszaküldik. Végül is a minisztériumnak kell a dologba beavatkozni és Tasnády-Nagy kórházi ágyra kerül, hogy kilehelhesse lelkét a börtönben.

1956. augusztus 22.

1950 januárjában megállt egy Pobjeda a Standard rádiógyár épülete előtt. A benneülők kérték Czvertelli Endre elektromérnököt, hogy ajánlati tárgyalás ügyében menjen velük. Az autó természetesen az Andrássy út 60-ban kötött ki, ahol az elektromérnök, gyártási vezetőt egy cellában helyezték el. Egy idő múlva felvezették kihallgatásra. Az államvédelmi tiszt a következőt mondta neki:

— Nézze Czvertelli, maga egy értelmes ember. Tudja, hogy a Standard rádiógyárat államosítani akarjuk. Olvassa el ezt a jegyzőkönyvet és írja alá. Maga csak tanú lesz a tárgyaláson.

Czvertelli elolvasta a jegyzőkönyvet. Négy megjegyzést tett rá: — Valótlan adatokat tartalmaz: műszakilag nem helyes; Geiger Imre vezérigazgatóra nézve súlyosan terhelő és igaztalan vádakat tartalmaz, hogy ő bizonyára szemen köpné Czvertellit, ha ezt aláírja; azonkívül saját személyére nézve is súlyosan terhelő. Az ávós tiszt erre megnyugtatta.

— Maga ezzel ne törődjön. Maga csak tanú lesz a tárgyaláson. A műszaki részt ki fogjuk javíttatni (valóban Tarján Dezső fizikus doktorral kijavíttatták), ami pedig Geiger vezérigazgatót illeti, vele szembesítjük és megbeszélhetik közösen a dolgot.

A szembesítés megtörtént. A vezérigazgató és gyártásvezető mosolyogva üdvözölték egymást. Felolvasták egymásnak a jegyzőkönyvet és megállapították, hogy csak egy formaságról van szó az államosítás érdekében. Minden veszély nélkül aláírhatják a dolgot. Beszélgetés közben az ávósok udvariasan cigarettával és feketekávéval kínálták őket. A nevezettek gyanútlanul aláírták nevüket.

A tárgyalásra (1950. február 17-21) szépen kiöltöztették őket, civil autóbuszban szállítják a bíróság épületébe. Tárgyalás közben feketekávét kaptak, sőt az ávósok olyan udvariasak voltak, hogy visszaküldték a feketét, hogy nem elég forró. Tárgyalás után Czvertellit visszavitték az Andrássy út 60-ba. Megkérdezte, hogy mikor engedik végre haza. Az előadó így válaszolt neki:

— Nézze Czvertelli, ha mi most magát hazaengedjük, maga elmondaná künn a dolgot, s ez nekünk kellemetlen volna. Most egy évre félretesszük magát a Hűvösvölgybe egy mérnöki irodába, ahol nyugodtan dolgozhat tovább. Amikor a dolog már nem lesz érdekes, kiengedjük.

Később az ügy egy másik előadóhoz került, aki megkérdezte Czvertellit:

— Nem gondolja, hogy ez a jegyzőkönyv magára nézve súlyos?

A tárgyalási hangnem egyszerre komolyabb lett, csináltak egy újabb zárt tárgyalást és Czvertellit elítélték életfogytiglanra. Geiger vezérigazgatót 1950 májusában felakasztották. Egy másik különös elfogási epizód fűződik a szintén kivégzett Szőllösy László bajtársunk nevéhez. Szőllösy külföldről illegálisan hazatérve felkereste gyermekkori játszótársát, Ferenczi Bellát, aki a Központi Fegyver- és Lőszerraktárban volt alkalmazva. A lány kissé meglepetve fogadta régi ismerősét, vacsorát és fürdőt készített számára. Majd azzal a kifogással, hogy vendégeket vár, s nem akarja, hogy Szőllösyvel találkozzanak este 10 órakor elment, hogy a vendégeket valami ürüggyel lerendezi. Az államvédelmi hatósághoz ment és Szőllösyt feljelentette. Visszatért azzal, hogy az ügy sikeresen elintéződött. Az éjjelt meghitt körülmények között együtt töltötték. Reggel Szőllösy arra kérte, szerezzen neki borotvát, mert nagyon szőrös. A lány bíztatta őt, hogy nyugodtan menjen le vele a közeli borbélyüzletbe, ahol minden feltűnés nélkül megborotválkozhat. Szőllösy bement az üzletbe, a lány kinn várta. Az üzletben négy férfi ült látszólag újságba mélyedve vártak a borotválkozásra. Az egyik borbélyszék üres volt. A tulajdonos barátságosan invitálta Szőllösyt, hogy azonnal üljön le az üres borbélyszékre. Szőllösy szabadkozott, hogy a négy másik vendég előbb érkezett, de ismételt felszólításra gyanútlanul leült. Megborotválták, lemosták arcát. A borotváló fehérköpenyes alkalmazott utána kinyitotta borotváját, Szőllösy nyakához tartotta és megszólalt:

— Tedd hátra a kezed, te büdös fasiszta és meg ne merj mozdulni, mert elvágom a nyakad. Államvédelmi hatóság.

Erre a négy újságolvasó férfi egyszerre letette az újságot és felkelt. Mind a négy detektív volt. Megbilincselték és kivezették. Kinn már várta a rabszállító autó. Mikor felszállt, hátranézve látta, hogy Ferenczi Bella mosolyogva integet neki. Szőllösyt 1953. április 29-én másodfokon is halálra ítélték Törökország javára elkövetett hűtlenség ügyében. A tárgyaláson apja, anyja is jelen volt. Anyja tárgyalás közben kétszer is elájult és térdrehullva kérte a bíróságot, hogy ne ítéljék halálra fiát. Szőllösyt nemsokára rá felakasztották.

Utolsó kívánságul azt hagyta hátra Kalános Lajosnak, egyik legszimpatikusabb fiatal börtöntársunknak, hogy keresse fel Ferenczi Bellát a Hámán Kató utca 32 sz. lakásán és csepegtessen neki sósavat bizonyos helyre. . .

Beszélgetésünk megszakad, mert az őr feljött ellenőrzésre. Nekünk nem volna szabad dohányoznunk, mert csak félig vagyunk dolgozók. A cellában viszont rettenetes füst van. Az őr jó s csak annyit jegyez meg:

— Milyen nagy köd van!

1956. augusztus 23.

Napokkal ezelőtt két ügyész érkezett Márianosztrára, a politikai elítéltek ügyének felülvizsgálatára. Ma rám kerül a sor. Az őr lekísér a földszintre, melynek egyik oldalán a szokásos „fegyelmi magánzárkákat" kiürítették. A két ügyész két zárkában ül és egyenként engedik be hozzájuk a rabokat. Hamar rám kerül a sor. A cellában fekete ruhában fiatal, sovány ügyész fogad. Kis asztal előtt ül. Az asztal tetején aktatáskája és iratcsomók. Csak annyit tudtam meg rabtársaimtól, hogy az ügyészt dr. Kásának hívják és a budapesti Népfőügyészség beosztottja. Nem ültet le. Megkérdezi nevemet és hogy miért vagyok elítélve. Egy további kérdés: mikor lettem elítélve és mennyit töltöttem le az ítéletből. Mikor megmondom, ellenőrzi irataiból az adatok helyességét. Azután feltekintve, mosolyogva megkérdi: — Elismeri-e, hogy jogosan lett elítélve és őszintén megbánta-e tettét?

Kissé meglepődöm kérdésén és nyugodtan válaszolom:

— A periratokból ön könnyen megállapíthatja, hogy sem a népbírósági tárgyaláson, sem az utána következő felülvizsgálatok alkalmával nem ismertem soha el, hogy bármi bűncselekményt követtem volna el. Ezért nincs semmi megbánnivalóm.

— Na jó, — mondja tovább mosolyogva, — ha nem is minden úgy történt, ahogy a tárgyaláson szerepelt, azt mégis elismeri, hogy demokrácia ellenes magatartásával kiérdemelte, hogy börtönbe zárják?

— Ügyész úr, a népbírósági tárgyaláson dr. Olti Vilmos tanácselnök kérdésére, hogy bűnösnek érzem-e magam, azt válaszoltam: ha olyasmit tettem volna, ami népem és hazám érdekeit sértette, azt igen sajnálom. Ezt az álláspontot azóta is tartom. Én tudtommal népem és hazám érdekei ellen nem vétettem és ezért nincs mit bánnom. És nem tudom, mi az, amivel börtönbüntetést érdemeltem volna.

Az ügyész elkomorodott. — Akkor itt fog a börtönben elrohadni! Mehet — vágta oda nyersen.

Sarkonfordultam és kimentem.

Odakünn, míg arra vártam, hogy visszavigyenek a cellába, Szente Tibor társamat megkérdeztem: — Mennyi ideig lehettem odabenn?

Szente azt válaszolta: — Feltűnően gyorsan végeztél, talán 3-4 percig voltál csak benn! Aztán kérdezte: — Milyen a dr. Kása, barátságos?

— Csak olyan mint a többi felülvizsgáló, immár 8 év óta, — feleltem, — ebből nem látszik még semmi változás!

1956. szeptember 19.

Gyönyörű napsütés, kék ég. Távolban az erdők fakoronái azonban már barnás-vöröses fényben izzanak. A barnának és vörösnek annyi árnyalatát az ember, a városi ember, el nem tudja képzelni, amit itt a börtön ablakából reggel és este láthatunk. Valahogy a fegyelem is alábbhagyott, az őrök már nem fenyegetnek lelövéssel, ha meglátnak valakit a rácsok mögött a messzi tájban gyönyörködni.

Délelőtt az osztályvezető őrmester végigmegy a cellákon. Munkára keres embereket. Összeszed vagy húsz személyt és párosan lemegyünk az udvarra. Hamar kisül, miről is van szó. Sztálin és Rákosi gipszből készült ízléstelen mellszobrait és festett képeit kell a központi épületből az udvaron át az egyik raktárépület pincéjébe lehordani. A kisebb szobrokat és képeket egy-egy rab, a nagyobbakat kettenhárman viszik. Mikor a szobrok és képek egyrészét már felemeltük, Füzessy rabtársam odaszól: — Úgy illenék, hogy Sztálin ünnepélyes „temetését" te nyitnád meg, mint pap. Menj elől és lassú, ünnepélyes lépéssel vigyél legelől egy kisebb Sztálin-szobrot.

Úgy is történt. A menet élén, ünnepélyes lassúsággal haladtam, kezemben — jól magasan tartva — egy Sztálin mellszobor. Még nem tudtuk az őrség reakcióját, ezért igyekeztünk ünnepélyes, komoly képet vágni. Az őrök egyrésze, akikkel találkoztunk, dühösen leszegezte szemét, szándékosan elnézett. A legtöbben azonban mosolyogtak ránk, kacsintottak, sőt olyan is akadt, aki oldalt fordulva köpött. Leértünk a pincébe és szépen sorban egymás mellé raktuk a szobrokat, képeket. Visszaindultunk a második szállítmányért. Mivel most már a nehezebb szobrok kerültek sorra, a menetet a kissé bicegő Füzessy Lajos nyitotta meg, egy szépen bekeretezett Sztálin-képpel. Én többedmagammal egy hatalmas gipszszobrot cipeltem. Mögöttem egy barnabőrű, karcsú rab társam, Bagó András, cipelt társaival egy hasonlóan nagy Rákosi szobrot. Ahogy mi a szobrot a többiek mellé letettük, Mészáros Bandi kacsintva megjegyezte: — gyerekek, vigyázzatok ezekre az „értékekre". A dialektika törvényei szerint sohasem tudja az ember, mikor kell ismét „exhumálni" őket.

Ahogy a szobrot lassan letettük, Bagó András, aki csak 21 évet szedett össze különböző szökéseivel és cselekedeteivel, úgy tett, mintha véletlenül kiesett volna kezéből a nagy szobor. Rákosi így Sztálin fejére zuhant és Sztálinból nem maradt más épen, mint a nagy bajusz. Rákosinak pedig csak nagy, kopasz fejéből egy akkora darab, mint a fél futball-labda. Erre megkezdődött a dobálás, törés-zúzás. A harmadik transzportnál már mindenki azon igyekezett, hogy egy előbb odaszállított szobor, vagy kép tetejére hajítsa terhét. A végén egy nagy halom gipsz, vászon és keret-törmelék maradt. Horváth őrmester, kísérőnk, először kissé megijedt, azután kézlegyintéssel mondta:

— Nem lesz már ezekre úgysem soha szükség!

1956. szeptember 24.

A márianosztrai börtön kötélverő műhelyéből kapom minden nap a szerszámokat: egy kalapácsot, egy falvésőt és egy lapos vasat, mely a kőműves kanalat pó-

tolja. A börtönépület mellett húzódó tégla járdát javítom, mint „kőműves szakmunkás". Segédem Tóth István, jáki kisgazda, aki az anyagot hordja és a hulladékot takarítja el munkám nyomán. Délben felmegyünk a saját zárkánkba ebédelni, utána magunk megyünk vissza munkahelyünkre, egész nap őri felügyelet nélkül vagyunk. Azonban a szükségleteink elvégzésére a kötélverő üzembe kell mennünk. Meglepetve látom, hogy Princz József, volt államvédelmi alezredes, Péter Gábor egykori jobbkeze és bűntársa, nincs kötélverő gépe előtt. Barsy Géza rabtársam egy óvatlan pillanatban odasúgja, hogy Princz Józsefet tegnap maga Noon György, legfőbb államügyész, hallgatta ki. A kivégzett Rajk László sírja felől érdeklődött, akit Princz alezredes, a kivégzés után, éjnek idején, temetett el a Budapest-Rákoskeresztúri temető árkában, legmegbízhatóbb detektívjeinek segítségével. A sírt, beleértve a mellettük lévő Szalai András és dr. Szőnyi Tibor sírját is, gondosan elgereblyézték, sőt fűmaggal is bevetették, hogy ne maradjon semmi nyoma. — Nem csinálunk mártírokat, hangoztatta Péter Gábor és Princz József, Rákosi Mátyás nyomán és ehhez az elvhez hűen, a nemzeti kommunisták sírjait is eltüntette. Most Rajk rehabilitációjával kapcsolatban több helyen keresték a sírt, de nem tudják megtalálni. Princz József a több órás kihallgatás alatt, mely vasárnap délután történt és melynek fontosságát mutatja magának a legfőbb államügyésznek, a szatmári kommunistának, hirtelen megjelenése a börtönben, igyekezett pontosan leírni, hogyan és hol történt a temetés. Úgy látszik, azonban, hogy a leírás nem volt elegendő a sír felfedezéséhez, mert késő este Princzet összecsomagolták és Budapestre szállították.

Mi az egészből azt a tanulságot vonjuk le, hogy Rajk László rehabilitációja és ezzel kapcsolatban holttestének exhumációja, eltemetése immár igen sürgőssé vált a rendszer részére. Amíg Rákosi, akit Rajk gyilkosságáért a főfelelősség terheli, az országban tartózkodott, ez lehetetlen volt. Ő sohasem akart attól az állításától tágítani, hogy Rajk a Gestapo ügynöke volt a náci időkben, bár kénytelen volt beismerni, hogy Rajk elítéltetésének ügyében, az ő személyes utasítására, törvénysértések is történtek. Most Moszkva is kénytelen beismerni, hogy Rajkot és más hűséges, börtönt és üldöztetést-szenvedett kommunistát, ártatlanul végeztek ki. Exhumációjuk, temetésük a rendszert alapjában meg fogja ingatni, hisz eddig az elv az volt: a Párt sohasem téved! Persze, ez a rehabilitáció csak a kezdet. Hol vagyunk még attól, hogy a kommunisták beismerjék a nem-kommunista áldozatok százainak ártatlan megkínzását, kivégzését?

Vác, 1956. október — szabadulás az „Országos Büntető Intézetből"

A Budapesten, 1956. október 23-án, kedden délután és este lezajlott események, az október 23-tól 24-ére virradó éjjel még nem éreztették hatásukat Vácott. A gombüzem, a Büntető-intézet legjelentősebb üzeme, megtartotta éjszakai műszakját, mintha mi sem történt volna. De 24-én, szerdán reggel, hirtelenül parancs érkezett a munkának 5 órakor való beszüntetésére. Az őrök gondterheltek és hallgatagok voltak, nem indokolták a hirtelen intézkedést. A második meglepetés a fél hétkor esedékes reggeli kiosztás elmaradása volt. Budapesten, akár a Gyűjtőfogházban, akár a Fő utcai börtönben, ez akasztást jelentett. De Vácott már nagyon régen

megszüntették az akasztást, így ez a magyarázat nem volt elfogadható. Végül, nyolc órakor megérkezett a reggeli. A fél csajka feketekávé és a napi kenyéradag kerek cipó alakjában. A kiosztás módja feltűnő volt. Míg máskor a „főházi" szokta kinyitni a zárkákat, félretolva az ajtó tolózárját és társai beadják a zárkába a kenyér és feketekávé adagokat, most a „kulcsos" őr nyitotta ki a zárkákat egyenként. A háttérben négy őr figyelte az ételosztást, mely oly csendben történt, akárcsak a süketnémák intézetében történnék mindez. Ételosztás után a kulcsos őr a zárkákat ismét gondosan bezárta. A Büntetőintézet hallgatásba burkolódzott. A reggeli műszakot már nem vitték munkára, a napi séta is elmaradt. A dohányosok kezdték érezni a furcsa helyzet súlyát: a dohányzás elmaradását. A dohányneműt, cigarettát és gyufát ugyanis a Büntetőintézet üzemeiben kellett tartani, mert a dohányzás csak ott volt engedélyezve, a dolgozók „jutalma"-ként. A rabok csendesen beszélgettek, találgatták a különös helyzet okát, de nem találtak megoldásra. Az ebéd és vacsora kiosztás hasonlóképpen, síri csendben, négy őr segédkezésével történt. Várni kell, mondták a rabok egymásnak. A rab pedig tud várni, akár évekig is. Így telt el 1956. október 24-e, szerda. Minden hír nélkül.

Felvirradt a csütörtöki nap, október 25-e. A reggel hat órai ébresztő elmaradt. A rabok örülnek a késői felkelésnek. Végre, nyolc órakor megérkezett a reggeli, úgy mint az előző napon. A rabok kissé reménykednek még, hogy az üzemben megindul majd a munka, vagy legalább is sétára viszik őket, de a Büntetőintézetre ráborul ismét a csend. Valamelyik zárkában a raboknak elfogy a türelme. Verni kezdik a zárka ajtót és azt kiabálják: cigarettát, sétát, munkát! A jelszót átveszi a többi zárka is. Csakhamar dörömböléstől visszhangzanak a folyosók.

Megjelenik a Büntetőintézet „operatív főnöke", Szigeti államvédelmi főhadnagy, több tiszt kíséretében. Csak Gáspár százados, a börtönparancsnok nincs velük.

— Emberek, maradjanak nyugodtan, fél órán belül lesz cigaretta, sőt séta is, ha futja az időből.

Nemsokára valóban megtörténik a zárkák „ünnepélyes" nyitása. Két-két rab 25 cigarettát és egy doboz gyufát kap. A beígért séta azonban elmarad. A rabok az udvarra tekintve látják: két-két tagból álló fegyveres őrjárat köröz a börtönfalak mentén és a börtönépületek körül. Valami nagy baj lehet odakünn, hogy ennyire félnek.

Október 26-án, pénteken, az előző két napon tapasztalt különös állapot egyhangúan megismétlődik. Most már nem kell cigarettáért dörömbölni, az őrök automatikusan kiosztják a megszabott mennyiséget. A dohányzás ugyan némileg mérsékeli az ideges feszültséget — rabnyelven az istállólázat, — de a munka és séta hiánya mégis nehezen viselhető el. Délután végre a sétára is sor kerül. A rabok mosolyogva mennek le az udvarra, hogy osztályonként, vagy emeletenként élvezhessék a friss levegőt. Két dolog azonban felkelti érdeklődésüket. Az udvaron most már mindnyájan tapasztalhatják, hogy megerősített őrség áll. Komoran, némán állnak a háttérben, mintha valamitől tartanának. Azonkívül a város felől kiáltások hangját hozza feléjük a szél. Csak nem tüntetnek odakünn az emberek? Séta alatt a kommunista rendszer 1949 óta nem engedi meg a rabok társalgását. Először súlyos büntetéssel, kikötéssel büntették azt, aki egy szót is mert szólni társaihoz. Később, 1955 óta, a kurtavas büntetése eltűnt, de a séta alatti beszélge-

tés még mindig sötétzárkát, vagy kedvezmény elvonást jelentett. A rab azonban nagy művész, szinte ajakmozgatás nélkül, hasbeszélő módján, suttogva tudja közölni gondolatait séta alatt. Most is suttogva megy körül a bíztatás: takarodó után, ablakhoz állva, elénekeljük a Himnuszt, a Szózatot és a Hiszekegyet. A takarodó ugyan eljön, de a szép kezdeményezés elmarad. A rabok talán érzik, hogy az este sötétjében a visszhang hiányoznék e szép gesztushoz. Jobb alkalomra kell halasztani a tüntetést.

Végre felvirrad a döntő nap: 1956. október 27-e, szombat. Nyolc órakor megtörténik a zárkanyitás, reggeli és cigaretta osztás. Egyszerre csak bátor hang csattan fel az egyik ablakból: — Bajtársak, Budapesten kitört a forradalom! Diákok és munkások ledöntötték a Sztálin szobrot. Budapest lángokban áll! Éljen a forradalom! Éljen a szabad Magyarország!

A zárt börtönudvar felnagyítva veri vissza a meglepő üzenetet. Közben a magánzárka osztályon az egyik fegyőr apró cédulát dug be a zárkák ajtaja alatt. Rabok készítették valamelyik zárkában és e kis papírlapok képezik az első szervezett lépést a kitöréshez. A cédulákon ez áll: „Bajtársak, énekeljük el a Himnuszt. Utána teli torokból kiáltsuk az ablakokon át: ‚Engedjék ki a politikai foglyokat! Az ávósok tegyék le a fegyvert. Aki velünk van, az kinyitja börtönünk ajtaját. Ezután várunk egy kis ideig és ha nem engednek bennünket szabadon, egyszerre törünk ki!"

A dolgozó osztály rabjának bátor kiáltása és a magánzárka osztályokon kiosztott cédulák vétele szerencsésen egy időben történik. Azoknak az őröknek a jóvoltából, akik együttéreznek a rabokkal és tájékoztatják őket a kinti eseményekről. A rabok az ablakokat kinyitva, egyszerre, könnyek között énekelik el a Himnuszt. Az ávós őrök az udvaron vigyázzba merevednek. Sapkájukról már hiányzik a vörös csillag. A Himnusz után megkezdődik a rabok kiáltozása. Ehhez különös kíséret csatlakozik. A Magánzárka Osztály választófala ugyanis az országútra néz, szemben apró polgári házak, néhány börtönőr lakása. Az utcát most ellepi a váci lakosság tüntető tömege. Nemzeti zászlókat lobogtatva, hangosan követelik a politikai foglyok szabadon bocsájtását. A börtönfal mentén és a kapuknál, a „két tűz" közé szorult, megrettent börtönőrök sorfala. Mivel a kiáltozás nem vezet eredményre, megkezdődik a kitörés. A rabok szétszedik a vaságyakat, cellaasztalokat, padkákat. Vasdarabokkal, asztallábakkal kezdik püfölni a régi, vaslemezzel fedett cella ajtókat. Néhány ajtó, főleg az erős fiatalok ütése alatt, enged és kifordul sarkaiból. A kiszabadultak az osztályirodákba futnak, ahol a zárkakulcsok a fali táblán lógnak, szép rendben. A földszinti osztályirodánál egyetlen őr áll. A telefonhoz rohan, hogy segítséget kérjen. Egyetlen ütés elég ahhoz, hogy a földön elterüljön, a telefon zsinór is kiszakad a falból. A kiszabadult rabok összes társukat kiengedik a kulcsok segítségével. Ekkor zavar áll be. Hová, merre tartsanak? A legjobbnak látszik az egyenes út: a parancsnokság és a főkapu felé, hogy összetalálkozzanak a segítségül érkező váci néppel. Az osztályokat a parancsnoki épület előtt vasrács állja el. Mögötte négy ávós, géppisztolyát maga elé tartva. Mögöttük Gáspár százados, börtönparancsnok, revolverrel a kezében. Gáspár halálsápadt, keze remeg. De remeg a vele hűségben együtt tartó géppisztolyos őrség is. Az ő életük is kockán forog. A háttérben áll Weisz úr, a Gombüzem régi vezetője és párttitkára.

— Emberek, — szólal meg Gáspár százados, miközben keze lehanyatlik, — ezennel megkezdem a tárgyalást önökkel szabadonbocsájtásukról, a Forradalmi Kormány nevében. Kérem, térjenek vissza zárkájukba. Válasszanak maguk közül hármas bizottságot, mellyel a részleteket megbeszélem.

A rabok azonban nem hisznek annak a parancsnoknak, aki évekkel ezelőtt az udvaron ebédszünet alatti napozást betiltotta és a Rákosi-rendszer alatt kikötéseket foganatosított.

— Ránk szegezett géppisztolyokkal nem tárgyalunk, jegyzi meg az egyik rab.

— Vigyázzatok, csapda készül — szólal meg a másik.

— Csak időt akarnak nyerni! Nincs időnk tárgyalásokra! — kiáltják többen. — Mi szabadulni akarunk!

Weisz úr megkísérli, hogy megmentse az egyre forrósodó helyzetet. A rabok ugyanis mind nagyobb számban sorakoznak a rácsnál. Órájára néz és kijelenti: tíz órára ígérte a Forradalmi Tanács, hogy itt lesz a bizottság és a politikai foglyokat mind kiszabadítja. Majd ő átmegy a Tanácsházára és idehozza őket. Azzal veszi a falhoz támasztott kerékpárját és megindul a kijárat felé.

A pillanatnyi, feszült csendben valaki hátúlról elkiáltja magát: — A pékségnél nyitva van a kapu!

A rabok megkezdik a lassú kiözönlést hátrafelé, a pékség felé. Ott a pékség rabmunkásai már jó munkát végeztek. Fejszével szétverték a vörös csillagot, a moszkvai uralom örökös emlékeztetőjét. A főbejárat felé nyíló kiskaput is kinyitották. A Büntető-intézet e stratégiai pontját géppuskaállás szokta védeni. A géppuskafészek most üres. Az ÁVÓ tisztjeinek már nincs mersze parancsolni, a legénység meg nem mer az öldöklésre vállalkozni. A rabok hamarosan a főkapunál teremnek. Kérik a kulcsot az őrtől. Paraszti nyugalommal válaszol: — A kulcsot nem adom oda. Majd én nyitom ki a kaput.

A Nagykapu kitárul. Végre ütött a szabadulás órája! A kapun kívül az őrök kordona, s mögöttük a tüntető váci közönség tömege. A pillanat szinte megbabonázza a borostás, sok éven át elzárt rabokat, akik talán álomnak vélik, ami velük történik.

Lassan mintegy kétszáz rab gyűlik össze a nagykapu előtt. Andráss Sándor repülő-tábornok felkapaszkodik egy villanyoszlop támfájára és felszólítja a rabokat: — Bajtársak, énekeljük el a Szózatot!

Rab és szabad ember együttesen énekel az utcán, a hírhedt Váci Fegyház kapuja előtt. Azután Andráss tábornok felszólítja társait: — Most pedig fegyelmezetten, zárt sorokban induljunk el Budapest felé.

Ebből persze semmi sem lesz. A váci közönség átölel bennünket, meghív lakásába, hogy ott átöltöztessen bennünket polgári ruhákba. Azt tanácsolják, ne menjünk most Pestre, mert a szabadságharcosok Vác és Budapest között harcban állnak egymással. Valóban, a távolból súlyos tüzérségi párbaj zaja hallatszik. Mialatt a közönség a rabokkal még beszélget vagy már távozóban van, teherautón magyar katonai alakulatok jelennek meg. Az autóról leugrálva, azonnal megkezdik a tüzelést. Azt az értesítést kapták: veszedelmes gyilkosok és gonosztevők törtek ki a büntetőintézetből. Az utca pillanatok alatt kiürül. Mindenki fut, amerre lát, a fütyülő géppisztoly golyók elől. A kiszabadult rabok nagyrészét a polgári tüntetők irányítják lakásuk felé és öltöztetik át.

A rabok egy csoportja, Vörös János vezérezredessel az élen, mindenképpen kiszabadulólevelet szeretett volna látni kezében, valamint pénzt és letéti értékeit szerette volna megkapni. Ezek a falakon belül rekedtek. Mások viszont csupa bajtársiasságból a rabkórház betegeit kívánják kiszabadítani és a kórház épületét ostromolják meg. A kórház felől azonban lövések dördülnek el. Állítólagosan a szadista Ádám főorvos, államvédelmi alezredes lőtt és még egy hasonszőrű társa. Az áldozat ezúttal egy börtönőr, aki már kitűzte sapkájára a nemzetiszínű szalagot. A golyó hasán találta el őt. Közben sikerül tisztázni a helyzetet a Büntetőintézet megsegítésére érkező magyar katonákkal. Politikai foglyokról és nem gyilkosokról van szó. Parancsnokuk, egy fiatal hadnagy, azonnal átlátja a helyzetet. Katonáival golyózáport zúdít a rabkórház ablakából tüzelők felé. A lövések elhallgatnak. A kórház ajtaja kinyílik. A katonák teherautókat kerítenek és a beteg rabokat a város kórházába szállítják át. Délután két óra felé a váci börtön teljesen kiürül.

1956. október 29.

A forradalomban az az érdekes, hogy nincs központi irányítás. Mindenki azt hiszi magáról, hogy ő irányítja az eseményeket. Rengeteg vezér van, rengeteg ellentmondó parancs és utasítás. Minden faluban, városban ellenőrzés a határnál. Mindenütt más emberek, más szempontok. Hol teljesen nemzeti irányzat, hol nemzeti színeket viselő kommunisták, hol ávósok és hűséges moszkoviták.

A rabokat Tóth Gyula börtönparancsnok írás és pénz nélkül engedte el. Tudhatta, hogy nem jutnak el így messzire. A Budapest irányában elindult rab-különvonatot orosz erők Vác előtt feltartóztatták és tűz alá vették. A rabok egy része fegyvert kerített magának és harccal kísérli meg az áttörést. Az öregebbek és kevésbé harciasak erdőkön bújkálva kerülik ki az ellenséges területet.

Nekem Esztergomon kell áthaladnom, hogy Nyugatra érhessek. A városban még a kommunista tisztek irányítása mellett a kormánycsapatok uralkodnak. A hercegprímási palotában még ott van az ÁVÓ megbízottja, Lázár Kálmán és azok a „békepapok", akik engem szemrebbenés nélkül perceken belül az ÁVÓ kezére juttatnának. A T-34-es típusú tankok rohannak az utcákon, állnak a rendőrség és katonai parancsnokság épülete előtt. A városba vezető utakon szigorú ellenőrzés. Azok a rabok, akik tegnap felvirágzott és zászlókkal diszített autókon a városba jöttek, az éjjelt a katonai parancsnokság pincéjében töltötték, mint foglyok. Ha elengedik őket, csak azért teszik, mert nem tudják táplálni őket. És félnek a katonai vezetők a nép újabb felkelésétől.

Két nappal ezelőtt ugyanis a városon átviharzott a forradalmi láz. A kommunista vezetők, az ávós tisztek és családjaik félelmükben a katonai parancsnokság épületébe menekültek. Ez sokszáz éven keresztül papi nevelőintézet volt, csak az utóbbi években vették el a kommunisták katonai célokra. A tömeg az épület elé vonult, hogy követelje a sokévi szenvedés főfelelőseinek kiadatását. Teherautókon, zászlókat lengetve diákok, leányok, bányászfiatalok voltak köztük. A Papnevelde főbejáratával szemben hatalmas alagút nyílik, melyet a nép „sötétkapu"-nak nevez. Itt sorompó zárja el az utat, a sorompónál géppisztolyos őr. A tömeg hazafias dalokat énekel, lobogtatja a zászlókat, élteti a szabadságot. Közben-közben kiáltások hangzanak el a főfelelősök kiadatására. A géppisztolyos őr durván „állj"-t vezényel. A tömeg pillanatok alatt elsodorja őt és sorompóját. Erre egy tiszt a Papnevelde bejáratánál tüzelést vezényel az ott álló tankoknak. Három lövés dördül el a tank ágyújából. Telitalálatok a diákokkal teli teherautókba. Pillanatok alatt vér és jajkiálltásba fullad a nemzeti tüntetés. A népben forr a düh a gyilkos kommunista tisztek ellen. Azok reszketnek a megtorlástól. Bezárkóztak az épületbe, s csak a katonákat küldik ki a tankokkal való cirkálásra. A tisztek egyházi férfakat hívnak magukhoz. Egyenként engedik be őket az épületbe, de előbb gondosan megmotoztatják mindegyiket. Arra kérik őket, hogy nyugtassák meg a népet, különösen az ifjúságot. Mentegetik magukat a szörnyű vérontás miatt.

Az éjjel talán egy órát aludtam összesen. Meghallgattam a rádió adásokat, s a motorbiciklis jelentéseit a környékbeli helyzetről. Szereztem egy írást, hogy elveszített személyazonossági igazolványom pótlása végett Esztergomba megyek a rendőrségre. Sokáig tanakodom, hogyan jussak be a városba. Végre a véletlen segítségemre jön. Egy párttitkárnő idegösszeroppanást kapott, mert ablakait a tüntetők beverték. Mentőautó jön érte. Felülök a párttitkárnő mellé „rokonnak". Előadást tartok neki, hány ártatlan hazafit juttattak börtönbe és akasztófára. Mesélek neki hősi asszonyokról és aljas besúgókról. Mikor kiszállok a kocsiból, még mindig ijedt szemmel és tátott szájjal bámul utánam.

Szomorú képet mutat a város. Olyan szomorút, melyet csak a bolsevista rendszerben elszegényedett, elszürkült város mutathat. Az utcákon, a házakon a gondozatlanság, a lassú pusztulás látszik mindenütt. Itt voltam középiskolás diák, itt szolgáltam két bíborost, mint hercegprímási szertartó. S most egy kölcsönkért nyári ruhában, nehéz bakancsban, egy fillér nélkül megyek a néptelen utcákon. Az októberi hideg eső arcomba vág, ruhámat teljesen átáztatja. Olykor-olykor éktelen dübörgéssel elrohan mellettem egy tank. Tetejéről a katona sötét dühhel néz rám.

A rendőrség előtt két tank állomásozik. Az épület kihalt. Az ávós főhadnagy, akire a személyazonossági igazolvány tartozik, levette már sapkájáról a vörös csillagot, de még régi egyenruhájában van. Fiatal ember lehet, mert nem ismeri nevemet. Bólint. Az írás jó, az ideiglenes személyazonossági igazolványt ki lehet állítani. Egy hadnagyi rangban lévő fiatalasszony veszi fel a jegyzőkönyvet. Minden kérdésére azonnal, határozott választ adok. Mintha börtönben lennék az ávósnyomozók előtt. Nem volt kár elvégezni a „bolsevik egyetemet".

Megkönnyebbülve lépek ki a rendőrség kapuján. Végiggondolom, hogy sok barátom közül kitől kérjek segítséget. Végre választok egyet.

Nem csalódtam. Barátom, mikor meglát, széttárja a karjait és némán megölel. Aztán a legtermészetesebb hangon szól: — Mire van szükséged? Ruha, pénz, élelem, autó? — Csak egy autó kell, azonnal megyek tovább.Tíz percen belül itt lesz a kocsi!

És a kocsi tíz percen belül ott áll. Teherautó. Kezetfogok a vezetővel, de nevet nem mondok.

Elindulunk Nyugat felé.

Ma van negyvenedik születésem napja. Nyolc év után először mutathatok be szentmisét. Szebb születésnapi ajándékot nem is lehet elképzelni.

Amerre járok, a nép az utcákon, minden hivatal, gyár, bánya, iskola szünetel. A nép elhatározta, hogy addig nem kezdi meg a munkát, míg a szovjet csapatok az ország területét el nem hagyják.

A szovjet katonák emlékére emelt emlékművek romokban hevernek. A nép ítélkezett fölöttük. A nép melyre ők mindig hazug módon hivatkoztak. Itt-ott civilruhás férfiak, karjukon nemzeti színű szalag, vállukon puska, géppisztoly. Ha egy autó, motorkerékpár megáll az úton, a nép odatódul.— Mi újság a fővárosban, mi újság más vidékeken? — kérdezik.

Ma kedd van. Vasárnap még hárman voltunk fogságban a Mindszenty-per vádlottjai közül: Mindszenty bíboros, herceg Esterházy Pál és én. Ma mindhárman szabadok vagyunk. Kiszabadított bennünket a magyar nép. Pedig mi külső segítség nélkül alig remélhettünk szabadulást.

Mindszenty bíboros tavasz óta az észak-magyarországi Felsőpetény községben volt fogságban. A magyar kormány 1955. július 10-én hivatalos kommünikében közölte, hogy a bíboros büntetésének kitöltését korára és egészségi állapotára való tekintettel megszakították. A Püspöki Kar által kijelölt helyre szállították őt. Most fény derült a kommunista kormány hazugságára. A magyar Püspöki Karnak semmi köze nem volt a bíboros tartózkodási helyének kijelölésében. Az országban és külföldön azt hitték, hogy a bíboros az ősi pannonhalmi bencés apátságban tartózkodik, melyet a zárdák feloszlatása után műemlék jellegénél fogva beteg és idős papok otthonául hagytak meg. Ehelyett az ÁVÓ őt először a dél-magyarországi Püspökszentlászló községben, a pécsi püspök egykori nyaralójában, később a felsőpetényi Almásy kastélyban tartotta fogva.

Felsőpetény festői dombok közt fekszik Nógrád megye csücskében. Hozzá tartozik az Almásy grófok ősi kastélya és szép parkja. Természetesen az ÁVÓ az épületet a célnak megfelelőleg átalakította. Több ablakát befalazták, a kőkerítés mellett külön fakerítést emeltek, őrtornyokat állítottak fel, reflektorokkal, őrszemekkel. Az őrszemélyzet 16 főt számlált, a váltás autón Budapestről érkezett. A konyhaszemélyzet az ÁVÓ női alkalmazottaiból állott. Mivel a bíboros panaszt emelt, hogy többszáz évvel ezelőtt a török megszállók elődjének, a fogoly Telegdy érseknek titkárt engedélyeztek, ő pedig szabadságát visszanyerte és mégis egyedül van: az ÁVÓ Tóth atyát, a lebontott Regnum Marianum plébánia plébánosát jelölte ki számára titkárul. Tóth atya valószínűleg volt olyan jellemes, hogy bevallja a bíborosnak, hogy ilyen feladattal bízta meg őt az ÁVÓ.

Az elmúlt éjjel a közeli rétsági páncélos alakulat a forradalmárok mellé állott. Első feladatuk volt a felsőpetényi ávós őrség leszerelése és a hercegprímás kiszabadítása. Közölték a bíborossal, hogy a magyar nép teljes szabadságát visszaadja. Autóra ültették és tankok kíséretében budapesti Palotájába hozták.

Herceg Esterházy Pált közel egy éve zsarolta az ÁVÓ, hogy mintegy 100000 holdat kitevő ausztriai birtokát, mely az osztrák államszerződés életbelépése után az eredeti tulajdonos birtokába került vissza, adja át önként a magyar Kommunista Pártnak. A birtokot 1945-1955 közötti időben a szovjet hadsereg egységei kezelték. Mikor immár nyilvánvalóvá vált, hogy a szovjet hadsereg el fogja hagyni Ausztria területét, egy nyomozó szállt ki az ÁVÓ központjából a Gyűjtőfogházba, kihallgatásra rendelte herceg Esterházyt. Szabadulást és elhelyezkedést ígért neki abban az esetben, ha a birtokot a magyar Kommunista Párt nevére iratja. A herceg kijelentette, hogy nagyon jól érzi magát a börtönben, nem kíván szabadulni. Birtokait pedig nem adja át a magyar Kommunista Pártnak. Mint fogoly egyébként sem köthet érvényes jogügyletet. A nyomozó biztosította, hogy a dolog jogi részét ők elintézik, csak Esterházy írja alá az átadásról szóló nyilatkozatot. A herceg megtagadta a kérést.

Három feltevés lehetséges ebben a zsarolási manőverben. A kommunisták szét akarták röpíteni Nyugaton a hírt, hogy Magyarország egykor leggazdagabb hercege „megtért", vagyonát a Magyar Kommunista Párt céljaira ajánlotta fel. Vagy a birtokot a Magyar Kommunista Párt az Osztrák Kommunista Párt számára akarta megszerezni, hogy az a százezer holdat szétosztva hűséges párttagokat szerezzen az osztrák Burgenlandban, a keresztény irányú ÖVP (Osztrák Néppárt) egyik „várában". De a legvalószínűbb, hogy a szovjet hadsereg akart osztrák vagyonalapot a Nyugat ellen irányuló hírszerző és diverzáns tevékenységéhez. Ez a legtipikusabb szovjet politika: amerikai dollársegélyen fegyverkezni Nyugat ellen, herceg Esterházy jövedelméből fizetni a szovjet ügynököket Ausztriában.

Herceg Esterházy Pál első dolga volt a Gyűjtőfogház rabjai között elterjeszteni, milyen aljas módon zsarolják őt. Mikor az ÁVÓ központ nyomozója ez ügyben másodszor is megjelent és figyelmeztette őt, hogy e tárgyalások titkosak, nyilvánosságra hozatalukért súlyos megtorlást helyezett kilátásba, a herceg közölte, hogy most már nem az a kérdés hogy ki tud róla, hanem hogy ki nem tud róla. A nyomozó nagy zavarba jött, mert első alkalommal kétségkívül nagy mulasztást követett el.

Ez év március elején herceg Esterházy Pált az ÁVÓ Fő utcai központjába szállították. A titkosság biztosítására magánzárkán helyezték el. Nyolc hónap alatt csak néhányszor jelent meg civilnyomozó. Gondolta, a herceget mégiscsak meg fogja törni a magány és belemegy a dologba. Mikor látta a herceg kemény ellenállását, alkudozni kezdett. Már megelégedett volna egy nagy pénzösszeg adományozásával az ausztriai birtokok terhére. Esterházy ezt is elutasította.

Néhány nappal ezelőtt herceg Esterházy puskaropogásra, ágyúdörgésre lett figyelmes. Megkérdezte az egyik jobb indulatú őrt, hogy mi ez? Az rosszkedvűen csak annyit válaszolt: — Magának ezt jobban kellene tudnia. Végre a csatazaj egyre erősödött, a táplálék egyre rendszertelenebb és rosszabb lett: a forradalmárok körülvették az épületet. Az őrök egyrésze letépte a vörös csillagot, nemzeti színeket tett helyére. A zárkákat kinyitották. Ami eddig sohasem történt meg, a rabok megláthatták egymást. Visszaadták a foglyok letétbe helyezett holmijait, cigarettával kínálták őket. A többi rabok vizsgálati foglyok voltak saját civilruhájukban. Esterházy rabruhában volt, mert a Gyűjtőfogházból szállították ide. Adtak neki egy rossz nadrágot és egy női kosztümkabátot. Írást is kapott, hogy mint politikai fogoly szabadul az ÁVÓ központjából. Mellette öltöztek át az ÁVÓ szadista nyomozói és őrei. Ők is ócska civilruhákat vagy katonazubonyokat vettek fel. Írást is kaptak, hogy mint politikai foglyok hagyják el az épületet. Különben aligha jutnának keresztül élve a forradalmárok gyűrűjén.

Az ávós központ foglyai mosolyogva lépnek az utcára. Hálát adva Istennek a csodálatos szabadulásért. Az ávósok zavartan, remegve igyekeznek kifelé szakadt ruháikban. Még ez utolsó ténykedésük is hű tükre életüknek: hazugság és csalás...

1956. október 31.

Kézről kézre adnak a barátaim. Mindenütt mosolygó arcok, tárt karok. Az országúton mindenki integet az autónak.

Már a harmadik teherautón ülök. Az útkereszteződéseknél emberek állnak, felkéredzkednek, munkások, asszonyok, diákok és katonák, akik elhagyták egységeiket. Egy felöltözött fiatalember is kérőn tartja fel kezét. Felvesszük őket. Vonat nincs, a teherautó az egyetlen közlekedési eszköz.

Megkérdezem a két fiatalembertől, van-e igazolványuk. Zavartan vallják be, hogy nincs. Kérnek, hogy az ellenőrzésnél a határnál ők leszállnak és gyalogosan kerülik meg az ellenőrző helyeket. Nem lehet tudni, hogy milyen követelményekkel lépnek fel.

— Mondd, nem a Gyűjtőfogházból ismerlek Téged? — szólok az egyikhez. — Mintha a jugoszlávok között láttalak volna! Kiejtésed is idegenszerű! — Hát te is rab voltál? — Igen! — Hány évet ültél? — Nyolcat! — Erre alaposan kikérdez munkahelyemről, az őrökről. Még benne van a gyanakvás, mint mindenkiben, aki éveken keresztül félelemben élt. Mikor válaszaimat megadom, megnyugszik. Elmondja, hogy jugoszláv. Most hazafelé tart. Sovány, beesett arcú fiú, lötyög rajta a kölcsönkapott ruha.

Társa szintén rab volt. Eddig bányában dolgozott. Vékony fiú, fekete hajjal, hajlott orral. Őt egy elesett szabadságharcos rokonsága ruházta fel a meghalt ruháiból.

Felsőkabátja egyiknek sincs. Fázósan húzzák magukra az autó ponyváját.

A kisebbik tört magyarsággal elmeséli szabadulását:

— Mi is csak október 23-ig dolgoztunk. A következő napon nem vittek el munkára. Gondoltuk akasztás van, azért késik a munkára való kivonulás. De egész nap zárva tartottak bennünket. Közben robbanások hallatszottak. Tankok dübörögtek az utcákon. A börtönfalakon és az őrtornyokon kettőzték az őrséget. Eddig az őrök kívülről másztak fel az őrtornyokra, mert a rabok kitörésétől féltek. Most belülről támasztottak a falakhoz létrákat. Felállították a géppuskákat. Csővel az utca felé. A ferdenyakú Kerekes százados állandóan körüljárt és bíztatta az őröket. Mindig újabb és újabb municiót adtak fel az őrtornyokba. Ebből sejtettük, hogy valami lehet kint.

Végre a konyha feljuttatta hozzánk a hírt. Kitört a forradalom. Sztálin szobrát ledöntötték. Sok orosz katona, s tiszt mellénk állt. Az ifjúság vívja harcát az ÁVÓval.

Rácz nyomozóhadnagy körüljárt, hallgatózott a celláknál. Egy bajtársunk, aki az asztalosoknál dolgozik, éppen azt mondta társának: — Melege lehet az ávósoknak. Rácz kivitette a cellából és véresre verette.

Október 27-én levették az őrök a vörös csillagot az épületről. Legtöbben feltették a nemzeti színeket. Az őrtornyokból barátságosan integettek felénk. A rabok

többször lekiáltották Kerekes századosnak a szadista parancsnoknak, hogy hamarosan kiegyenesítik... Attól fogva többé nem jött ellenőrizni. Végre tegnap megérkezett a Forradalmi Bizottság. Megkérdezték, mi az ügyünk, azután kezetfogtak és azt mondották, hogy szabadok vagyunk. Egész éjjel folyt a rabok borotválása, mert tíz napja már nem engedték hozzánk a rab-borbélyokat. A rabok állandóan az ablakoknál tartózkodtak. Nemzeti énekeket énekeltek, éltették Mindszenty bíborost és a magyar ifjúságot. Követelték a kegyetlen őrök azonnali eltávolítását.

Mikor kiszabadultam, azonnal az egyetemi ifjúság főhadiszállásához mentem. Elmondtam, hogy Glász ügyész különböző ürügyeken visszatart politikai foglyokat. Eddig csak hatvan foglyot bocsájtottak szabadon a H-betűig. Az egyetemisták most mennek ki, hogy rendet teremtsenek. A páncélos katonák a börtön előtt egy tankhoz kötötték Péter Gábort, az ÁVÓ volt főnökét, de tisztjük visszakísértette a börtönbe azzal, hogy nagyon sok mindent kell tisztázni a bíróság előtt.

Egy orosz kontroll-helyhez értünk. Társaim leszálltak. Három fiatal szovjet katona lép az autóhoz. Tiszt nincs közöttük. Az országúttól nem messze lévő táborban lázasan ássák a lövészárkokat az oroszok. Felállították a géppuskákat az országút felé. A fiatal szovjet-orosz őrmester főleg az autót nézi. Az üléseket és a csomagokat. Fegyvert keres. Int nekem, hogy álljak fel helyemről. Ülve maradok. Oroszul szólok oda neki. — Mit akarsz itt? Mért nem mész haza Oroszországba? Ez magyar föld!

Szégyenlősen lehajtja a fejét, lehúzódik az autóról. Lemondóan int piros zászlójával, hogy mehetünk.

Győrben az egész nép az utcán tolong. A megafonok harsogják a Városházán lévő Forradalmi Bizottság ülését. A szónokok rekedt hangon ordítanak. Nagy szólamok, más városok kiküldöttjeinek beszámolói, üdvözlő beszédei. Az emberek részegek a pillanatnyi sikerektől. Elvesztették józan ítélőképességüket. Ahelyett, hogy elsősorban a bécsi országutat, Budapest egyetlen összeköttetését Nyugattal, biztosítanák, óriási beszédeket tartanak. Kis belső harcokat vívnak a Forradalmi Tanács kommunista tagjai ellen. Közben el-elzúg egy orosz léglökéses gép a város felett. Hírek futnak be orosz páncélos egységek összevonásáról. Azzal magyarázzák, hogy a szovjet tisztek családjainak kimentését akarják biztosítani a nyugatmagyarországi térségből.

Hiába figyelmeztetjük az embereket egy biztos szovjet ellenakció jövetelére. A diadal mámora elveszi az emberek józan eszét. Nem hiszik el, hogy a Szovjetunió nem fogja eltűrni a presztizsén esett csorbát, mert akkor az összes rabnépek fellázadnak és Nyugat végre rájön, hogy belül milyen gyenge a Szovjetunió.

Tovább megyek Bécs felé. Az országút tele külföldi kocsikkal. Újságírók százai, film operatőrök, diákok a világ minden részéről. A diákok harcolni jöttek, sietnek Budapest felé.

Az osztrák földön, Brucknál, leszállunk egy bárnál. Kopott ruhámban úgy nézek ki a fényes teremben, mint egy útszéli csavargó. A tulajdonos felesége érdeklődik az események felől. Rokonai vannak Budapesten. Mikor kísérőim megmondják, hogy nyolc évig ültem kommunista börtönben, az asszony szemében könny jelenik meg. Óvatlan pillanatban kezembe nyom egy száz schillingest. Soha életemben nem fogadtam el senkitől pénzt. A száz schillinges égeti a markom. Vissza

szeretném adni, de nem akarom megsérteni jóságát. Hisz évek után először találkozom ismeretlen ember, emberi jóságával.

Éjjel először hajtom fejemet álomra — szabad földön. Órák hosszat nem tudok elaludni. Az ablakot nézem.

Nincs rács rajta.

ISPÁNKI BÉLA

1916 — 1985

Abban az időben, amikor 1948. november 26-án Budapesten, a Szent Imre kollégiumbeli lakásáról Ispánki Béla prefektust az ávósok elhurcolták, már száznál több pap, szerzetes raboskodott különböző börtönökben Magyarországon. Mögöttünk volt az 1944/45-ös délvidéki dráma, melyben a partizánok mintegy félszáz katolikus és protestáns lelkészt gyilkoltak le emberi képzeletet felülmúló kegyetlenséggel. Az anyaországból és Kárpátaljáról 1945 tavasza óta papjaink, szerzeteseink tucatjai töltik 10 vagy 25 éves száműzetésüket szibériai kényszermunkatáborokban. 1945-ben letartóztatták *Kriston Endre* egri segédpüspököt, internálták *Uzdóczi Zadravecz István* tábori püspököt, 1947 november 1-jére virradóra egy munkácsi kórházban méreggel megölték *Romzsa Tivadart,* a kárpátaljai görögkatolikusok főpásztorát, miután nem sikerült őt egy megrendezett közúti balesetben halálra gázolni.

Az NKVD magyarországi forgatókönyvében ekkor kerül sor Mindszenty József esztergomi érseknek, az ország hercegprímásának letartóztatására és látványos elítélésére. Bármily különösen hangzik, ebben csak másodlagos szerepet tölt be a bíboros rendíthetetlensége, politikai tévedései, megalkuvást, kompromisszumot nem ismerő jelleme. A szovjet típusú bolsevik diktatúrának állandóan szüksége van ellenségképre, az osztályharc fokozására. E lázas igyekezetében *(permanens forradalom)* első számú ellensége a vallás és az egyház, főként pedig az egyház papja. Teljesen mindegy tehát, hogy a hierarchia elfogadja vagy elutasítja a párthatározatokat. Mindkét esetben pusztulnia kell. Ha bíborosunk kezes bárányként alkalmazkodik a pártprogramokhoz, ha lelkészeink egységesen belépnek az úgynevezett papi békemozgalomba, a Markó utcai tárgyalóteremben akkor is ott ül a vádlottak padján egy magyar főpásztor, a börtönök akkor is megtelnek egyszerű falusi plébánosokkal és káplánokkal.

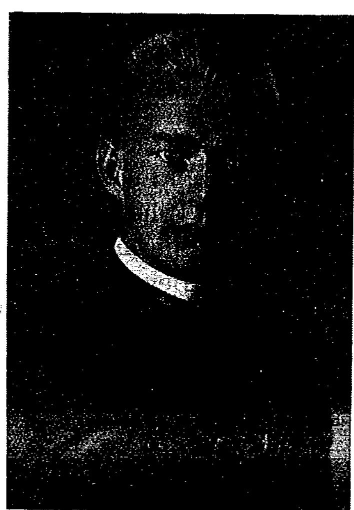
Bizonyítványa az újpesti reálgimnáziumban az 1930/31-es tanévben

A vallás és az egyház teljes megbénítását Oroszországban rövid idő alatt elintézhették, mert ez az államalakulat hermetikusan el volt zárva a világtól. Mintegy negyvenezer papot és szerzetest gyilkoltak meg rövid idő alatt, és templomok tízezreit rombolták le, vagy lefoglalták saját céljaikra. A közép-európai államokban ilyen tempóval nem haladhattak, mert ez túlságosan sokkolta volna a világ, főként Nyugat-Európa keresztény közvéleményét. Céljuk azonban így is egyértelmű és világos volt:

Istent minél előbb és maradéktalanul kitörölni a társadalomból és az emberi lélekből. S ezt a műveletet a papokkal kell kezdeni, akiket, ha „megvernek, szétszéled a nyáj." Úgynevezett „népi demokráciát", vagyis szovjet típusú totális diktatúrát lehetetlen megvalósítani ott, ahol a lakosság túlnyomó többsége vasárnaponként az evangéliumot hallgatja, gyermekei pedig a tízparancsolatot tanulják az iskolai hittanórákon. 1948 májusában vallatás közben találóan jegyzi meg a később tíz évi szovjet munkatáborra ítélt dr. *Harangozó Ferenc* szombathelyi egyházmegyés lelkész orosz kihallgató tisztje: „Nézze, nekünk az a feladatunk most, hogy a fiatal magyar népi demokráciát lábra állítsuk. És azt mindenki tudja, maga is nagyon jól, hogy ennek a demokráciának legnagyobb ellenségei maguk, papok. *Nekünk magukat tulajdonképpen ki kellene irtani."*

Családi körben

A lényeg tehát az, hogy az egyházat állandóan tizedelni kell, a papokat és istenfélő állampolgárokat szünet nélkül félelemben kell tartani. Függetlenül attól, hány lelkész, vagy főpásztor hajlik arra, hogy modus vivendi-t keressen a hatalommal. Kitűnő példa erre *Grősz József* kalocsai érsek, aki nemigen hasonlított a bíboros kemény karakteréhez, hanem inkább hajlott a kompromisszumra. A bíboros bebörtönzése után a püspöki kar nevében 1950 augusztusában aláírta a megállapodást a kommunista diktatúrát megtestesítő magyar kormánnyal. De mi történik? Még egy esztendő sem telik el, amikor 1951 májusában letartóztatják, és hazaárulással, fegyveres összeesküvés szervezésének vádjával tizenöt évi börtönre ítélik. *Rákosi Mátyás,* a kommunista párt főtitkára jelentette ki egy alkalommal, hogy legnagyobb gondja a békepapokkal való leszámolás, mert velük szemben nehezebb lesz majd ürügyet keresni. Mindezen nem szabad csodálkoznunk akkor, ha tudjuk, hogy az Államvédelmi Hatóság a kommunista párt soraiban hasonló irtóhadjáratot rendezett. Az oly sokat szidalmazott „Horthy-rendszerben" megközelítőleg sem börtönöztek be és végeztek ki

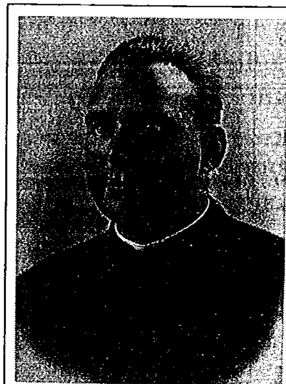

Először Rómában

annyi kommunistát és szociáldemokratát, mint az „épülő szocializmus" Magyarországában. Inkább azon a felfogáson lehet eltűnődnünk, miszerint „megfelelő alkalmazkodással, ügyes manőverezéssel és taktikával" el lehetett volna kerülni mindazt a mérhetetlen erkölcsi és anyagi kárt, amelyet a kommunizmus okozott negyven esztendő alatt a lelkekben és egyházunkban. Ha valami — *valaki* — mégis fékezte ezt a pusztító folyamatot, akkor az nem volt más, mint az üldöztetést, meghurcolást, szenvedést nem kereső, de az azt *vállaló, Isten kezéből elfogadó* lelkipásztor vagy egyszerű hívő. A Gondviselés nem minden papot és hívőt állított olyan helyzetbe, hogy a megpróbáltatások vállalására, a nyílt tanúságtételre sor kerüljön. Minden bizonnyal nem vagyunk mindannyian olyan bátrak és erősek, hogy készségesen elfogadjuk a mártíromságot. Akik ehhez mégis erőt és kegyelmet kaptak, távolról sem érzik magukat hősnek, ehelyett hangoztatják, hogy ők csupán a kötelességüket teljesítették. Minket és a hatalommal szemben tanúsított apró megalkuvásainkat sohasem bírálják, hanem inkább mindig jóindulatú megértéssel magyarázzák. Ezért annál inkább fájó, amikor közülünk néhányan „fantasztának, hősködőknek, meggondolatlanoknak" minősítik azokat a lelkipásztorainkat, akik éveket töltöttek piszkos, penészes börtönökben „csupán" azért, mert önként elmentek híveikkel az internáló táborokba, vagy mert nem voltak hajlandók kimondani talán azt az egyetlen mondatot, amellyel elárulták volna egyházukat, szövetséget kötöttek volna magával a sátánnal. Többek között abban a formában, hogy a titkosrendőrség besúgó szerepét vállalják, a kommunista államhatalommal kollaborálva saját egyházuk kárára. Az ősegyházban mártírként tisztelték azt, aki inkább hagyta, hogy a lángok fölé erőszakkal kinyújtott keze előbb átégjen, de akkor sem volt hajlandó a tömjént lebillenteni tenyeréből a pogány istenszobor előtt.

Kispap társak körében

Mindszenty bíboros és a hozzá lélekben közel álló *papság* jól tudta, s az elmúlt negyven év tapasztalata fényesen igazolta, miszerint aki egyszer a megalkuvás első kis lépését megteszi, ezen az úton nincs megállás. Ezért kell illő tisztelettel adóznunk az embertelen megkínzatást és megaláztatást előre vállaló hercegprímás emléke és azoknak a papoknak emléke előtt, akik a prímással sorsközösséget vállaltak, és lélekben felkészültek. a meghurcoltatásra.

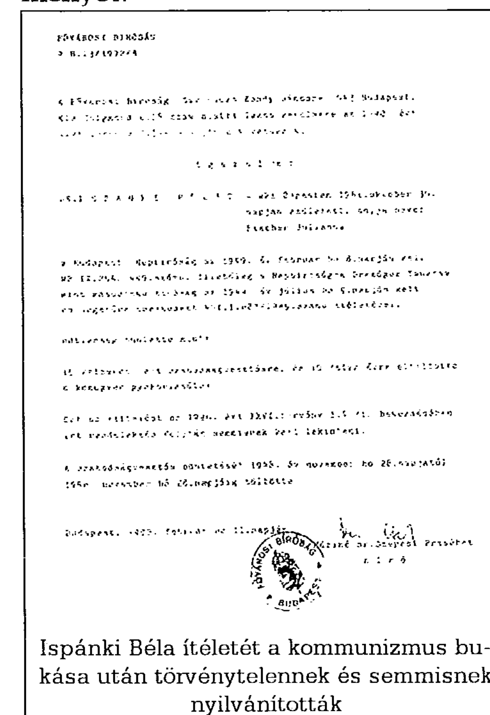
Ezt a sorsközösséget vállalta dr. Ispánki Béla első ízben akkor, amikor 1947-ben visszajött egyéves római tanulmányútjáról. Ezekben az időkben számos paptestvére, aki a megszállás első éveiben megtapasztalta a vallásszabadság szovjet változatát, inkább a szabad nyugatot választotta új működési területének. Ispánki atya búcsút mond a csillogó Rómának, és hazajön a lassan épülő vasfüggöny mögé. Amikor 1948 nyarán a pócspetri pappal megrendezik az első koncepciós egyházi pert, melyben a teljesen vétlen plébános töredelmesen beismeri bűnösségét, már mindenki előtt világos, hogy az ÁVH vallató helyiségeiben milyen módszereket alkalmaznak. Az ország népe, akivel utcán, munkahelyen, vonaton, gyűléseken aláíratják a bíboros letartóztatását követelő ívet, feszülten várja a fejleményeket. Mindenki tudja, a következő áldozat az esztergomi érsek lesz és környezete. Ispánki atya észreveszi, hogy őt is figyelik. Barátai felkínálják számára a nyugatra szökést. Ő azonban marad, s vállalja immár másodszor a hűséges pásztor szerepét Isten és a történelem előtt.

Rómában 1947-ben

Minden nap várt letartóztatására 1948. november 26-án kerül sor — éppen egy hónappal Mindszenty József elhurcolása előtt. Hazája és egyháza iránti hűsége azonban ezzel még nem ér véget. Mint naplójából megtudjuk, ő sem kerülheti el azokat a kínzásokat, melyekkel valótlan tények bevallására, hamis jegyzőkönyvek aláírására akarják kényszeríteni. Elbeszélése szerint végül mégis aláír egy valótlan tartalmú jegyzőkönyvet, amikor kezét már annyira összeverték gumibottal, hogy mozdítani is alig bírja. Hogy valójában mit válaszolt arra a kérdésre, amikor a bíró a tárgyaláson megkérdezte, hogy bűnösnek érzi-e magát, nem tudjuk pontosan. Ugyanis mást írnak a jegyzőkönyvekben és megint mást a per menetéről megjelent sajtóközleményekben. Ez utóbbi szerint Ispánki atya Olti tanácselnök kérdésére ezt válaszolja: A *vádat megértettem, és amennyiben olyan vállalkozásban vettem részt, amely népem és hazám érdekeit* sérti, *bűnösnek érzem magam.*[1] Itt tehát tág tér marad annak értelmezésére, hogy mit értünk a haza és a nép érdekeinek megsértésén. Ispánki atyának ez a nyomtatásban napvilágot látott vallomása azonban távolról sem jelenti azt, hogy ez a mondat valóban így hangzott el szájából. A pártsajtó nem teszi meg az egyháznak azt a szívességet, hogy a világ közvéleményének tudtára adja, ha valamelyik „népellenség" bátran ellene mer mondani vádlóinak.

[1] V.ö.: Mindszenty József a népbíróság előtt. Állami Lapkiadó Kiadása, Bp.,1949 (p.128-134). Gergely Jenő és Izsák Lajos: A Mindszenty-per. Reform Rt.,1989 (p. 125-128)

Hogy ez a mondat, valamint Ispánki atya általános magatartása nagy valószínűséggel más tartalmú és jellegű volt., vagyis eltért attól a formától, ahogy a kommunista sajtó öt bemutatni igyekezett, mindez kitűnik abból a beszélgetésből, amelyben az ávós tiszt 1954-ben a szemére veti a már öt év óta raboskodó Ispánki atyának: az 1949. évi tárgyaláson nem ismerte el a bűnösségét, — de ha ezt most pótlólag megtenné, számíthatna szabadon bocsátásával. Ekkor történik dr. Ispánki Béla harmadik nagy áldozatvállalása: a Rómában végzett kitűnő teológus, a filozófia doktora inkább visszamegy a börtönbe kazánfűtőnek, de nem ír alá olyat, ami nyílt hazugság, s amellyel félrevezetné az ország katolikus közvéleményét.

Ispánki Béla ítéletét a kommunizmus bukása után törvénytelennek és semmisnek nyilvánították

Úgy tűnik azonban, a leggondosabb cenzúra figyelmét is elkerüli Ispánki atyának egy mellékmondata, mellyel vallomásában arra utal, miszerint az állítólagos Pomrelot francia asszony személyében kezdettől fogva a magyar ÁVH agent provocateurét gyanította: „Felkerestem továbbá Nagy Miklós V. r. vádlottat is, akinek elmondtam az előzményeket, de közöltem vele azt is, *hogy valamit sejtek a nő mögött* (Kiemelés tőlem. H. V. K.), és közöltem Nagy Miklóssal, hogy helyesnek tartanám, ha engem felhatalmaznának arra, hogy megtudjam a nőtől, miért jött." Ispánki atya naplójából ma már tudjuk, miért is jött „Pomrelot asszony", és azt is, ki volt valójában.

A nyolc éves rabság után az 1956-os forradalom és szabadságharc nyitja ki Ispánki Béla börtönének ajtaját. De ekkor sem a maga ügyeivel törődik. A hosszú szenvedés után első gondja, hogy Ausztriából megszervezze a szabadságharc résztvevőinek és a polgári lakosságnak az élelmiszer utánpótlást. Már útban van hazafelé, amikor november 3-án a szovjet csapatok lezárják az osztrák-magyar határt. Akarata ellenére nem térhet vissza többé abba az országba, amely eddig csak szenvedést és bajt hozott számára, kitaszított népárulóként kezelte, s melyben ezután sem várna rá sokkal különb sors.

Ekkor még csak negyven esztendős. Életének most kezdődő szakasza az, melyről az olvasó a jelen naplóból nem értesülhetett. Még közel harminc esztendőt kínál számára a Gondviselés, és Ispánki atya mindent megtesz, hogy a nyugatra szakadt magyarok körében jó lelkipásztorként

sáfárkodjék idejével, erejével, tehetségével. Egy szemvillanásnyit sem gondol pihenésre a nyolc évi börtön után. A szabad világban első dolga, hogy a rábízott ezer mayar menekültet Dániába vezesse, és ott letelepítse. Ezt a feladatát teljesítve egyházi elöljárói hozzájárulásával Angliába költözik. Először Durhamben, majd Londonban végzi a magyarok pasztorális ellátását. Hamarosan kinevezik az Angliában tartózkodó egész magyarság főlelkészének. Ez az ország legkülönbözőbb részein élő tizenötezer magyar lelki gondozását jelenti. Ispánki atya örömmel vállalja a megbízást. Mindenkiről tudni akar mindent. Kartotékrendszert állít fel minden elérhető magyarról. Ismerni akarja gondjaikat, bajaikat, és mindenki felé kinyújtja segítő kezét. Ott szeretne lenni mindenütt, ahol magyar papra van szükség. Minden magyar gyermeket meg akar keresztelni, első áldozáshoz vinni, és szeretné megáldani a magyar fiatalok frigyét. Fölkeresi betegeinket a legkülönbözőbb kórházakban, s ott akar lenni a sírnál, amikor búcsúztatni kell egy távozó hazánkfiát. De gondja van arra is, ha egy megtévedt honfitársunk börtönbe kerül. A rabot fölkeresi, és szabadulás idejére előkészíti a helyzetet: állást, munkaalkalmat keres, hogy védence zökkenőmentesen térhessen vissza közéletbe. Állandó jó kapcsolatot tart fenn a legkülönbözőbb egyházi és világi szervekkel, parlamenti képviselőkkel, püspökökkel, hogy összeköttetéseivel az angliai magyarságnak mindenkor hasznára lehessen. Naponta sokszor 500-1000 kilométereket utazik, a szigetország tizennégy városában misézik és prédikál rendszeresen. Fárasztó utazásaiból késő este hazaérve készül heti rádióbeszédeire, TV-szerepléseire.

Mindszenty József oldalán az emigrációban is

Akik tudományos felkészültségét jól ismerik, egyetemi katedrát kínálnak számára Kanadában, Argentínában és több nyugat-európai városban. A megtisztelő ajánlatokat nem fogadja el. Ő a magyarok lelkipásztora akar maradni Angliában.

Ugyanakkor gyakori vendége a Vatikán magas egyházi köreinek. (Állítólag fölmerült a gondolat, hogy a nyugatra szakadt magyarok főpásztora lesz, de ő ezt eleve elutasította.) 1965-ben VI. Pál a pápai kamarási címet adományozta neki. Ennek külső jelét, a lila övet csak nagyon ritka alkalmakkor viselte.

Hosszú évekig gondosan elkerül azonban egy várost: Bécset. Bizonyos jelek és figyelmezető utalások arra engedtek következtetni, hogy a magyar titkosszolgálat az életére tör. Szakít azonban az óvatossággal, amikor mintegy három hónappal Mindszenty bíboros Magyarországról történt kényszerű távozása után, 1971. december 16-án az alábbi levéllel keresi meg egykori vádlott-társát:

Főmagasságú Uram, Szeretett érsek Atyám, szívem egész melegével köszöntöm Eminenciádat szabad földön. Híveim is, magam is örülünk az Úr e nagy kegyelmének, amelyért éveken át imádkoztunk. Bízunk abban is: Rodostóból volt visszatérés, Torinóból is. Lesz Bécsből is. Nem úgy és akkor, mint ahogyan a pusztán emberi tényezőkre építők gondolják! Hanem ahogyan azt a Mindenek Ura jónak látja.

Tudom, Eminenciád megérti és megbocsájtja késői jelentkezésemet. Igyekeztem megvárni, míg a nagy eseményről elvonulnak a televízió és sajtó reflektorai. Dr. Csertő Sándoron, a hűséges és őszinte barátom kívül a közvetítőket is ki szerettem volna kapcsolni. Mikor az ő távirata megérkezett, bizonytalanná vált a találkozás Eminenciádnak bécsi útja miatt. Így meg kellett várnom, míg karácsony előtti „országjárásom" végetér. Eminenciád már értesült arról, hogy e nagy országban 15.000 katolikus magyarra az évek folyamán egyedül maradtam magyar lelkész. Két lelkes és fiatal magyar jezsuita, a londoni katolikus egyetem, Heytrop College tanárai szabadidejükben kisegítenek, és ellátják missziós központjaim egyrészét. De az ország nagy, a főváros földrajzilag nem központi fekvésű, a problémák sem kicsinyek. Isten kegyelméből 15 éve járom e nagy ország útjait, s főleg a nagyobb ünnepek táján igen zsúfolt programmal. Isten látja lelkemet, szívesen teszem. Boldogult Craven segédpüspök úr, aki nagy szeretettel fogadott ideérkezésemkor, kissé félt, hogy majd én is hamar tovalibbenek ebből a missziós országból, melynek katolikus Egyháza sok szenvedésen ment keresztül, és ezért mélyenhívő, áldozatos, de egyben meglehetősen szegény. Én biztosítottam őt, hogy csalódni fog. Ő valószínűen arra gondolt: ma ismét megjelent egy „elegáns" magyar pap, akinek első gondja lesz megkérdezni, mennyi a fizetés, hogy beszerezhesse az ezüstcsatos cipőt és suhogó selyemreverendát. Félhetett a békétlen lelkű, szélsőséges magyar elemektől is, akik szinte évente „elemésztettek" egy-egy magyar lelkipásztort, pedig

Ezt a képeslapot kapta a bíboros ausztráliai látogatásáról

voltak közöttük kiváló papok is. Én, ezzel ellentétben nem kívántam mást, minthogy a szegény menekültek szegény papja lehessek. Azt sem felejtettem el, hogy állnom kell a sarat, oly kitartással, ahogyan — Isten kegyelméből — a Gyűjtőfogház kőművesei között, a kazánház fűtőjeként és a csolnoki szénbányában. Mint politikai fogoly, az értékesebb, szellemi munka vállalását elvből visszautasítottam, mert az a rendszert erősítheti, de a durva fizikai munkában a többiekkel együtt részt vállaltam, s azt 100 %-ban elvégeztem. Nem is tudott a börtönhatóság sohasem kifogást felhozni ellenem, s ha a kőművesek közül Kincses őrmester, brigádvezető egy paptársammal együtt kidobott, kizárólag az ő személyes papgyűlöletéből tette. Egyszer a kazánfűtéstől is eltiltottak, de kénytelenek voltak visszavinni, mert ezt a fizikailag nehéz, veszélyes és lelkiismeretet igénylő munkát az utódok nem tudták rendesen ellátni. A bányából 1955 novemberében vittek el Márianosztrára, minden ítélet nélkül a szigorított büntetőintézetbe, mert féltek rabtársaim „befolyásolásától" titkos szentség-kiszolgáltatás stb. révén.

Az angliai magyar hívek körében

Talán kissé elkalandoztam, Eminenciás Uram, de nem magamat kívántam dicsérni, csak azt a meggondolást vázolni, mely idebilincselt ehhez az országhoz, melyet — mi tagadás — megszerettem. Még mindig él bennem a régi „kőműves": szeretek építeni, s az intrikát, pletykát, rombolást mindig utálom. Eleinte többször átruccantam Európába, később nehéz lett helyemet hosszasan elhagynom. Bécset, diákkorom első külföldi városát igen szeretem, sok szép élmény köt oda 1956-ból is, de egyes körülmények miatt azóta elkerültem. Most azonban — ha a jó Isten is úgy akarja — január elején ellátogatok, s igen örülnék, ha Eminenciádnál tiszteletemet tehetném. Szeretném remélni, hogy a magammal hozott s a bennem rejtőző anyaggal is segíteni tudom Eminenciád kiadandó művét.

Az első szabad karácsonyon imádsággal kísérjük Eminenciád útját. Nem kívánom Eminenciádat válaszadással terhelni, úgy január 5-e táján személyesen fogok jelentkezni. Gyermeki hódolattal

Dr. Ispánki Béla.

Ettől kezdve havonként, kéthavonként egy-egy hetet a bíboros társaságában tölti idejét Bécsben. Segít a prímásnak emlékiratai pontosításában, rendelkezésére bocsátja titkárnőjét, Pejacsevich Mária grófnőt. Így történik meg, hogy száműzött főpásztorunk emlékiratai előbb jelennek meg a nemzetközi könyvpiacon, mint *Az évszázad pere*. Saját börtönélményeinek felidézéséhez és megörökítéséhez csak lopva jut ideje. Mert rendszeresen bejárt a londoni British Múzeumba is, és kutatásokat folytatott etruszk nyelvemlékek megfejtésének tárgyában. Mint rokonai mondják, hatalmas bőrönd iratanyag vár hagyatékában feldolgozásra e témakörből.

Mindszenty bíboros angliai körútján

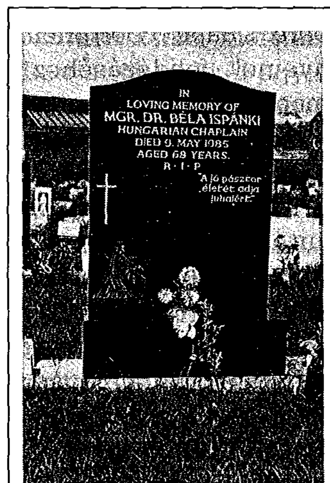
Ispánki Béla mégsem elméleti ember, hanem ugyanakkor gyakorló keresztény is. Háza mindenki előtt nyitva áll. Egy alkalommal többek között két rabbi-növendéket lát vendégül lakásában. Nemcsak szállást, de teljes ellátást biztosít számukra, és segít nekik bejutni a londoni tudományos intézetekbe. A két pénztelen rabbi-növendék — egyikük Csehországból, másikuk Ukrajnából — a budapesti rabbiképzőben tanult, és Angliában csupán kiegészítő stúdiumokat folytattak.

1973 júliusában végigkíséri a prímást angliai körútján. Amint erre egy körlevelében visszaemlékszik: a bíboros útja valóságos *diadalút volt*. Mindszenty József kíséretében találjuk őt csaknem minden nyilvános szereplésén. Ott volt vele azon az utolsó körúton is 1975-ben, amikor száműzött érsekünk Dél-Amerikába látogatott. Amikor a bíboros nevét Magyarországon még a templomokban sem lehet büntetlenül kiejteni, Ispánki Béla szemtanúja lehet annak, milyen bensőséges lelkülettel fogadják mindenütt hatalmas tömegek a hitéért, hazájáért, népéért börtönviselt magyar főpásztort.

Találkozás II. János Pál pápával

Saját visszaemlékezései lassan elkészülnek. Rendezni kellene őket, mert külön lapokra kerültek különböző fiókokba. Erre azonban már alig jut ideje, ereje. Időközben el-elkeveredik néhány ív, s mint látjuk, éppen a bírósági tárgyalásra vonatkozó naplójegyzeteke hiányoznak. Mint értesültünk, a kéziratból legalább harminc oldal tűnt el,

ma sem tudni hol, milyen körülmények között. Ő maga már nem érhette meg könyvének megjelenését. Egy este későn ért haza hosszú, egész napos, fárasztó útjáról. Következő napon rádiószereplése lett volna, s ennek az előadásnak szövegét kezdte előkészíteni íróasztalánál. Reggel — 1985. május 9-én — jegyzetei fölé hajolva holtan talált rá házvezetőnője.

Sírja 10 évig Londonban volt

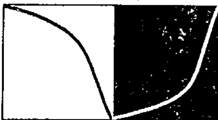
Teljesen emlékezetből írt naplója bámulatos teljesítmény akkor is, ha adatai, dátumai az idő távlatából olykor pontatlanok. Műve ugyanis mindezek ellenére híven megörökíti számunkra az ÁVH és a magyar börtönvilág belső természetrajzát. Ebből a szempontból talán csak Mindszenty bíboros emlékiratait, Szász Béla *(Minden kényszer nélkül)* és Kopácsi Sándor *(Die ungarische Tragödie)* visszaemlékezéseit lehetne hozzá hasonlítani. Mindig biztos volt benne, hogy visszaemlékezései eljutnak egyszer a magyar olvasókhoz, akik a világon mindenkinél jobban akarják tudni, valójában mi is történt vele nyolc évig a börtön falai mögött. Az *évszázad pere* 1987-ben jelent meg a kanadai Torontóban a Vörösváry Kiadónál, és rendkívül hamar elfogyott. Ispánki atya könyvének egy-egy példánya 1989-ig csak nagynehezen, bőröndök mélyén, a vámtisztviselők elől elrejtve, eldugva — sokszor csak fénymásolatban — juthatott el az itthoni olvasóhoz. Most, hogy napjainkban a szerző hamvai is hazatérhetnek, fogadjuk szeretettel a művet, mely nem csupán egy pap hűségéről tesz tanúságot, de amely a magyar katolikus egyház szenvedéstörténetének és helytállásának is egyik legszebb fejezete lesz.

Pécsvárad, 1995. április havában.

Hetényi Varga Károly

~~952~~ Ft

ISPÁNKI BÉLA

AZ ÉVSZÁZAD PERE

Ispánki Béla (1916-1985) Serédi Jusztinián és Mindszenty József hercegprímások közeli munkatársaként tanúja volt a negyvenes évek sorsdöntő eseményeinek. Jól ismerte a háború alatti politikai élet minden fontos szereplőjét, mindkét bíboros életét, törekvéseit.

1948-ban letartóztatták és a Mindszenty-perben életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték. Nyolc évi raboskodása alatt több fegyintézetben megfordult, s íme, a börtönökben ugyanazokkal találkozott, akikkel nemrégiben még a kormányzati hivatalokban és a társasági életben ismerkedett meg.

Könyvében róluk és önmagáról beszél. A számtalan történet nyomán életre kel az a világ, amelyben a lassú pusztulásra, lelki és fizikai felmorzsolódásra ítélt hazafiak az életükért, a becsületükért és a hazájukért küzdöttek a börtönökben legnagyobb ellenfelükkel: saját magukkal. Voltak közöttük hősök és megalkuvók, áldozatok és túlélők. Ispánki Béla, ez az „újpesti vagány" életben maradt: a hitét nem tudták elvenni, becsületét nem engedte besározni, testét-lelkét nem hagyta tönkremenni.

Napló formájában megírt regényes elbeszélése erről a nyolc évről szól. Reméljük, küzdelme sok olvasónak megerősíti a bizalmát abban, hogy a becsületes gondolkodás, az élet szeretete, az igazságban való kitartás és egy kevés kópéság a legsötétebb időkben is felül tud kerekedni a gonoszság erőin.

A szerző éppen tíz éve halt meg Londonban angliai magyar főlelkészként. Földi maradványait hazahozzák és 1995. május 13-án az esztergomi bazilikában helyezik el. E könyv az évforduló és az újratemetés alkalmából jelenik meg — tiszteletből a szerző iránt, tanító emlékül az élőknek.

ISPÁNKI BÉLA AZ ÉVSZÁZAD PERE

ISPÁNKI BÉLA

AZ ÉVSZÁZAD PERE

LÁMPÁS KIADÓ